Mircea Duduleanu
Octavianus Augustus

Mircea Duduleanu s-a născut la 15 iulie 1920 în oraşul Craiova.

Deşi militar de carieră, fiind însă atras de frumuseţea artei poetice şi a înţelepciunii exprimate de folclorul românesc şi al altor popoare, s-a preocupat de fenomenele lor artistice, culturale şi educative pâblicând mai multe lucrări tematice, ca tablouri comparate. Istorice şi geografice, cu texte şi în 4 mnbile de circulaţie universală? – unea reflectată în proverbele lumii, Editura Albatros, Bucureşti, 1972; Proverbe şi cugetări despre dragoste, Editura Albatros, Bucureşti, 1974; Femeia în proverbele şi cugetările lumii, Editura Albatros, Bucureşti, 1975; Proverbele lumii despre calităţi şi defecte, Editura Albatros, Bucureşti, 1978.

Ca redactor principal publică, în colaborare, sub egida Bibliotecii Centrale Universitare, Indicele bibliografic al Analelor Universităţii Bucureşti (1952 – 1973) apărut în 1981.

În 1983 i se publică la Editura Albatros romanul istoric Acvila şi capul de lup, imagine a civilizaţiei dacă şi romană din sec. I e.n.

MIRCEA DUDULEANU

OCTAVIANUS AUGUSTUS

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ Bucureşti, 1985

Fiului meu Octavian

CUPRINS

Cuvânt înainte 9

Testamentul lui Augustus 23

Notă 32
Partea I:
1. Pe scutul de aur din Curie stă scris cine sunt 35
2. Ţinând într-o mână trăsnetul şi într-alta sceptrul 47
3. Cea mai bună moarte e să mori pe neaşteptate 53
4. Eu i-am salvat ca ei să mă piardă 71
5. Copilul obraznic… din cale afară I 92
6. Un sângeros măcel fără rost şi un straşnic asediu inutil 119
7. O moarte pe cât de meritată pe atât lipsită de glorie 137
8. Primul salt spre culmi 142
9. Nici cu întreg parfumul din Syria I 156
10. Divus Iulius privea satisfăcut de pe înălţimile Olimpului 172
11. Ful via ridică spada împotriva ginerelui! 187
12. E Venus în persoană! Merge să-l întâlnească pe Bacchus I 195
13. Am învins chiar în ciuda lui Neptun! 202
14. Grâul nu se cultivă cu insigne onorifice: 219
15. Iapozii şi-au ucis soţiile şi copiii, apoi s-au sinucis 225
16. A iubi şi a fi înţelept totodată cu greu îi este îngăduit chiar unui zeu… 228
17. Generalul meu! De ce-mi sfidezi aceste răni? 237
18. Deodată se răspândi vestea că Antonius îşi părăsise armata 258
19. Fiecare este făuritorul propriului său destin 264

Partea a II-a:
20. În caseta de aur şi pe Jupiter îl ţii captiv 279
21. Numai cei temători şi neputincioşi dispreţuiesc puterea 284
22. Pe calea celui mai riguros *cursus honorum* 306
23. O Romă din marmură sub protecţia sacră a lui *Genius Augusti*... 322
24. Zeiţă, înmulţeşte neamul nostru şi fă ca legea căsătoriei să ne dea noi copii 337
25. Pământul lipsea oamenilor, iar oamenii lipseau pământului 345
26. Datorită ţie suntem în viaţă, datorită ţie ne bucurăm de libertate... 349
27. Eu iau partea cea mare, fiindcă mă numesc leu! 357
28. Să mai tremure şi guvernatorii de teama celor guvernaţii 363
29. Getulii liberi se războiau cu noi... fiindcă nu-i încorporasem statului roman 1 369
30. Mai şuieră, viperă, dacă poţi! 381
31. Să nu ridici spada când poţi folosi cuvântul 397
32. Pentru soldatul roman castrul ţine locul patriei absente 405
33. Nici cea mai mare bogăţie nu valorează cât un prieten adevărat... 420
34. Smaraldul meu de Etruria! 424
35. Groaznic de spus şi de auzit! 445
36. Dacă piesa v-a plăcut, aplaudaţi! 455
Postfaţă 461
Cronologia unor evenimente mai de seamă legate de viaţa şi activitatea lui

Augustus 475
Bibliografie 484
CONTENU
Préface. 9
Le testament d'Auguste 23
Note 32
Première partie:
1. Sur le bouclier en or de la Curie il est écrit ce qui je suis… 35
2. Je tenais dans une main la foudre et dans l'autre le sceptre… 47
3. La meilleure mort est celle où l'on meurt soudainement 53
4. Je les ai sauvés pour qu'ils me fassent périr 71
5. I/enfant impertinent… par trop 1 92
6. Un sanglant massacre sans aucun sens et un terrible siège inutile… 119
7. Une mort tant méritée que dépourvue de gloire 137
8. Le premier saut vers les cimes 142
9. Pas même avec tout le parfum de Syrie! 156
10. *Deus Iulius* regardait avec contentement du haut de l'Olympe… 172
11. Fui vie lève son épée contre son gendre 187
12. C'est Vénus en personne 1 Elle va rencontrer Bacchus!… 195
13. J'ai vaincu malgré Néptune 202
14. Le blé ne se cultive point avec des insignes honorifiques 219
15. Les japodes ont tué leurs femmes et leurs enfants et ensuite ils se sont suicidés 225
16. Aimer et être sage à la fois, il est rarement permis même à un dieu 228

17. Mon général 1 Pourquoi défiez-vous mes blessures? 237
18. Tout à coup courut le bruit cu' Antoine avait abandonné son armés... 258
19. Chacun est le créateur de son propre destin 264
Seconde partie:
20. Dans une cassette en or on peut enfemer Jupiter même... 279
21. Seuls les craintifs et les incapables méprisent le pouvoir 284
22. Sur le chemin du plus rigoureux *cursus honorum* 306
23. Une Rome en marbre sous la protection sacrée du *genius Auguşti*... 322
24. Déesse, augmente notre peuple et fals que la loi du mariage nous procure de nouveaux enfants 337
25. La terre manquait aux gens et les gens manquaient à la terre... 345
26. Grace à vous nous sommes en vie, grâce à vous nous jouissons de liberté 349
27. J'en prendrai la plus grande part puisque je m'appelle lion I... 357
28. Que les gouverneurs tremblent aussi de la peur des gouvernés... 363
29. Les gétules libres luttaient contre nous puisqu'on ne les avait pas încorporés à l'état romain 369
30. Siffle encore, vipère, şi tu le peux 381
31. Ne pas tirer l'épée lorsqu'on peut employer la parolei 397
32. Pour le soldat romain le *Castrum* remplace la patrie absente... 405

33. La plus grande richesse ne vaut pas un vrai a-mi 420
34. Mon émeraude d’Etrurie 424
35. C’est affreux de le dire et de l’entendre 1 445
36. Şi la pièce vous a plu, applaudissez 1 455
Postface 461
Cronologie de quelques événements parmi les plus importants de l’époque d’Auguste 475
Bibliographie 484

Cuvânt înainte

Istoria, „cea dintâi carte a unei naţiuni”, cum îi spunea Nicolae Bălcescu, sau „tribunalul lumii” cum o numea Schiller, este, ca obiect al cunoaşterii, o înlănţuire de generaţii şi de fapte ce se află într-o reală şi permanentă interdependenţă. De aceea nu putem înţelege un anume moment istoric fără a-l privi prin oglinda trecutului său. Marele istoric Nicolae Iorga spunea cu alte cuvinte: „Fiecare popor are sufletul său, format în sute de mii de ani, din firea pământului, din freamătul codrilor, din floarea albă a primăverii, din raza soarelui, din ceaţa toamnelor şi gerul iernilor, din toate frământările, suferinţele, silinţa, gloria, din nesfârşit de multe amintiri îngrămădite pe urma morţilor, care astfel n-au murit întregi, ci din adâncul zăcerii lor sprijină răsfăţarea la lumină a urmaşilor ce au venit din ei şi trăiesc după dânşii”.

Strălucita şi surprinzătoarea ascensiune a lui Augustus este tot astfel legată prin numeroase şi întortocheate liane nu numai de secolul care i-a precedat, dar chiar de vremuri mai îndepărtate. Aşadar, „răsfăţarea la lumină” a lui Augustus, pe care o va depăna în amintirile sale din prezenta carte, nu

poate fi pe deplin înţeleasă fără acele „multe amintiri îngrămădite pe urma morţilor” dinaintea sa. Iată de ce am socotit necesară o scurtă incursiune în trecută istorie a Romei, cu precădere în secolul dinaintea lui Augustus.

Conform datei tradiţionale, Roma a luat fiinţă în anul 753 î.e.n. Oraşul care va deveni Cetatea Eternă parcurge o primă etapă, a Regalităţii, care ia sfârşit în anul 509 î.e.n. Ea a creat în conştiinţa romanilor o asemenea repulsie, încât nici atunci când unii conducători ai statului au deţinut întreaga putere, nu s-au încumetat să-şi ia titlul de rege.

După proclamarea Republicii, prerogativele puterii regale trec în mâinile patricienilor, descendenţi ai ginţilor şi familiilor care alcătuiseră senatul din timpul Regalităţii. Această aristocraţie, care se socotea cea mai îndreptăţită a conduce în locul monarhului îndepărtat, a creat un regim prin care monopoliza întreaga putere politică, legislativă, juridică şi religioasă. Din rândul celor câtorva familii de aristocraţi, mari proprietari funciari, se aleg anual la început doi pretori care, ceva mai târziu, sunt înlocuiţi cu doi consuli ce conduc destinele micului oraş înlocuind astfel funcţia regală. Alături de marii latifundiari se află şi plebeii cultivatori de pământ sau mici meşteşugari. Plebea nu putea avea acces la consulat fiind astfel îndepărtată de la putere. Aspiraţiile plebeilor de a cuceri egalitatea în drepturi se manifestă prin presiuni asupra aristocraţiei care acceptă până la urmă crearea unei magistraturi plebeene. Astfel ia fiinţă colegiul de tribuni ai plebei cu un număr de doi, apoi de cinci membri care au misiunea de a se împotrivi abuzurilor de putere ale

magistraţilor aristocraţi. Tribunii plebei dispuneau de puteri foarte întinse putând bloca orice acţiune a aristocraţiei prin dreptul lor de veto. Privilegiile patricienilor sunt ameninţate. În curând plebea va cere dreptul de a participa la consulat. După multe dificultăţi întâmpinate pentru găsirea unor forme de conducere mai democratice se ajunge în anul 367 î.e.n., prin legile liciniene, ca unul dintre cei doi consuli să fie plebeu. Poporul repurta o mare victorie, iar Roma se îndrepta spre un regim mai democratic, magistraturile fiind deschise tuturor cetăţenilor. Echilibrul creat nu durează însă mult, deoarece numai plebea bogată va beneficia de victoria dobândită. Aceasta, în strânsă legătură cu patricienii, monopolizează atât senatul, cât şi celelalte magistraturi constituind astfel oligarhia noii nobilimi ce se află la cârma unei Republici aristocratice. Poporul, întrunit în comiţii, se putea pronunţa numai prin *da* sau *nu* asupra unor propuneri pe care magistraţii le supuneau votului, dar nu avea posibilitatea unor iniţiative proprii. În secolul V î.e.n. una dintre comiţii, *comitia centuriata*, în care patricienii aveau o vădită preponderenţă justificată prin averea lor şi jocul ierarhiei censitare, îşi exercită dreptul de vot, dreptul de a alege magistraţii superiori, de a hotărî asupra războiului şi păcii. În secolul III î.e.n., plebeii, grupaţi pe triburi, votează în adunările lor, *comitia tributa*, hotărâri obligatorii numai pentru ei şi aleg magistraţii inferiori. Mai târziu hotărârile luate de plebei devin obligatorii pentru întregul popor, rolul adunărilor plebei crescând simţitor. Cu toate acestea plebea nu va reuşi să îngrădească, nici să slăbească influenţa şi puterea

aristocraţiei, atât datorită sistemului de vot favorabil celor bogaţi, cât şi din cauza naturii atribuţiilor deţinute de către magistraţi care puteau să influenţeze, dacă nu chiar să hotărască asupra chestiunilor ce urmau a fi supuse votului din adunări. Senatul, format din urmaşii aceloraşi familii de patricieni din timpul Regalităţii, continuă să rămână instituţia supremă ce confirmă legile şi magistraţii aleşi în adunările poporului, controlează finanţele, conduce politica externă şi, mai târziu, supraveghează administrarea provinciilor prin numirea guvernatorilor. Cu o astfel de organizare politico-socială este lesne de înţeles de ce conflictele dintre bogaţi şi săraci, dintre patricieni şi plebei vor continua şi se vor agrava de-a lungul secolelor sub diverse şi variate forme.

Paralel cu organizarea structurii sale interne, tânărul oraş-stat este obligat să facă faţă numeroaselor primejdii din partea triburilor vecine sau mai îndepărtate. Printr-un ingenios sistem de alianţe, dar şi în urma unor grele războaie, uneori lăsând răni adânci în trupul firav al micului stat, Roma reuşeşte după trei secole de eforturi să-şi impună dominaţia în Latium. Cei mai grei paşi erau făcuţi. A urmat apoi o expansiune rapidă, încât în mai puţin de un secol ajunge să deţină hegemonia asupra întregii Italii. Romanii nu se opresc însă aici. Ei întrevăd posibilitatea unor noi cuceriri. După înfrângerea cartaginezilor în cele trei războaie punice, Roma, deşi slăbită, capătă un mare prestigiu în întreaga lume de pe ţărmurile Mediteranei. Această lume va sucomba curând în faţa forţei militare romane. Numeroasele victorii obţinute de către Roma pe câmpurile de

bătălie din ultimele două secole dinaintea erei noastre o va transforma dintr-un oraş-stat într-o mare putere. Consecinţele nu vor întârzia să se arate. Proprietatea funciară a aristocraţiei senatoriale creşte continuu prin ocuparea unei părţi a teritoriilor cucerite, dar şi prin acapararea unor terenuri aparţinând micilor cultivatori. Aceştia sărăcesc şi îşi caută refugiul în oraşe unde treptat se transformă într-o pătură parazitară. Un alt factor important în economia statului o constituie creşterea numărului de sclavi, care cu timpul ia proporţii uriaşe, înlocuind în mare parte munca agricultorilor şi a micilor meseriaşi din oraş. Cuceririle din ultimele două secole dinaintea erei noastre fac ca Republica romană să devină cel mai mare stat sclavagist al antichităţii. Folosirea mâinii de lucru a sclavilor duce la accentuarea pauperizării şi, firesc, la creşterea nemulţumirilor din rândul plebei. Astfel, în această perioadă se intensifică tot mai mult acţiunile ce urmăresc introducerea unor reforme agrare. Totodată ia proporţii şi mişcarea democraţilor, urmărind slăbirea influenţei aristocraţiei senatoriale. Pe de altă parte se va accentua antagonismul dintre cele două clase: sclavi şi stăpâni care va duce la numeroase forme de rezistenţă ale celor oprimaţi.

Noi aspecte apar în viaţa socială a Romei odată cu extinderea sa teritorială. Se ivesc interesele unei categorii de oameni îmbogăţiţi în urma comerţului, a perceperii impozitelor sau a altor îndeletniciri fructuoase. Este vorba de pătura cavalerilor ce va juca mai târziu un rol foarte important. Acum creşte şi numărul liberţilor şi al peregrinilor stabiliţi la Roma. Aceste categorii sociale nu pot fi nici ele neglijate în

explicarea unor întâmplări ce au avut loc spre sfârşitul Republicii romane.

Cetatea Eternă, care continuă să-şi menţină trăsăturile caracteristice oraşului-stat, trece din ce în ce prin mai mari dificultăţi provocate de întinderea statului pe cele trei continente ce îşi dau întâlnire în bazinul Mării Mediterane. Sistemul rigid de conducere a unei cetăţi trebuie să facă acum faţă conducerii şi administrării unor întinse provincii cu populaţii oprimate, să răspundă complexelor probleme de politică externă şi totodată să rezolve complicatele aspecte social-economice interne. Toate acestea au dus, în secolul dinaintea lui Augustus, la tensiuni, rivalităţi şi conflicte nu numai între popoarele supuse şi metropola asupritoare, nu numai între clasele şi păturile antagonice, dar chiar în mijlocul conducătorilor din Roma, ceea ce va face ca această zbuciumată perioadă să fie numită secolul revoluţiilor şi războaielor civile. Este perioada marii crize a Republicii romane care ia sfârşit de-abia în anul 31 î.e.n. Ne vom opri doar asupra câtorva dintre evenimentele mai caracteristice.

În anul 133 î.e.n., tribunul plebei Tiberius Sempronius Gracchus, constatând ruinarea ţărănimii romane şi creşterea numărului celor lipsiţi de pământ, iniţiază ample reforme. El cerea, printre altele, ca nici unui cetăţean roman să nu i se acorde din *ager publicus*, pământul statului, mai mult de cinci sute *fugera* (aproximativ o sută douăzeci şi cinci hectare), iar restul să fie dat în arendă agricultorilor săraci. Adunarea Poporului votează o lege în acest sens, dar ea nu se va aplica, deoarece intervin marii proprietari din senat şi Gracchus este ucis pe Capitoliu împreună

cu câteva sute de adepţi ai săi. Aceeaşi soartă o va avea, un deceniu mai târziu, fratele său Caius Sempronius Gracchus care iniţial reuşeşte ca în comiţii să fie votate unele legi în favoarea plebei urbane. Aristocraţia senatorială intervine din nou. Au loc crâncene lupte de stradă şi Gracchus piere împreună cu aproape trei mii de susţinători ai săi. Aceste acţiuni au constituit cea mai de seamă încercare de introducere a unor reforme democratice din istoria Republicii romane. Deşi nu au dus la măsuri practic aplicate, acţiunile fraţilor Gracchi au scos în evidenţă necesitatea unor schimbări sociale. Ca urmare iau fiinţă două curente politice: facţiunea popularilor, ce tindea să lărgească puterea plebei susţinând interesele acesteia, şi facţiunea oprimaţilor, curent conservator, care urmărea menţinerea privilegiilor aristocraţiei senatoriale. Popularii se sprijineau pe comiţiile tribute, oprimaţii, pe senat. Nici unii, nici alţii nu aveau un program sau o organizare precisă; şi unii şi alţii erau conduşi de reprezentanţi ai aceleiaşi oligarhii senatoriale. (Doar Caius Marius, făcând parte din gruparea popularilor, aparţine acelor *homines novi*, dar şi el se apropie, prin căsătorie, de ginta patriciană Iulia.)

Confruntarea permanentă dintre populari şi oprimaţi se transformă în anul 88 î.e.n. Într-un sângeros război civil care va dura, cu unele întreruperi, mai mulţi ani. Senatul îl numise pe Lucius Cornelius Sylla, consul în acel an, în fruntea armatei ce trebuia să poarte război împotriva lui Mithridates al VI-lea Eupător, regele Pontului, unul dintre cei mai primejdioşi duşmani ai Romei în Orient. (Cucerind Asia Mică, au fost ucişi într-o singură zi din porunca

sa optzeci de mii de romani şi italici ce se aflau în această regiune.) împotriva hotărârii senatului, Adunarea Poporului îl numeşte comandant pe Caius Marius. Dar Sylla, reprezentant al oprimaţilor, nu se supune acestei decizii şi se îndreaptă spre Roma pe care o ocupă fără mare greutate. Susţinătorii lui Marius din gruparea popularilor sunt învinşi şi se retrag în Spania. În anul 87 î.e.n., când Sylla se îndreaptă spre Orient, popularii, sub conducerea lui L. Cornelius Cinna, intră în Roma şi preiau puterea. Sylla este declarat duşman al poporului. Un an mai târziu, Marius moare în timpul celui de-al şaptelea consulat al său. Reîntors în Italia, Sylla îi înfrânge pe populari în luptele din 83 şi 82 î.e.n. El ocupă din nou Roma, iar aristocraţia senatorială se grăbeşte a-l numi dictator pe viaţă. Puterile extraordinare acordate de senat lui Sylla îi permit acestuia să instituie proscripţiile în urma cărora sunt ucişi peste şase mii de cetăţeni romani, rivalii săi politici. Reformele lui Sylla au vizat restabilirea rolului de hegemon al aristocraţiei senatoriale care îl susţinuse în ascensiunea sa. Dictatura lui Sylla a constituit prima încercare de a readuce la putere monarhia.

Din cauza incapacităţii magistraturilor, specifice oraşului-stat, de a se adapta situaţiilor complexe create de stăpânirea unor teritorii în afara cetăţii, apar noi frământări. Astfel, nemulţumirile italicilor aliaţi, *socii*, care se vedeau ameninţaţi de a li se ocupa terenurile, acordate de senat coloniilor, i-au împins să se ridice în anul 91 î.e.n. contra stăpânitorilor din Roma. Războiul a fost câştigat, într-adevăr, de armatele romane, dar oligarhia senatorială este obligată să facă unele concesii: italicilor li se recunosc

drepturile cetăţeneşti, iar municipiile din Italia se vor organiza în viitor după modelul metropolei. În acest secol frământat au loc schimbări înnoitoare, dar ele apar nu în urma adaptării structurilor oraşului-stat, ci sub presiunile impuse de împrejurări inevitabile. Aristocraţia conservatoare, dornică să-şi menţină supremaţia în stat, se cramponează de formule învechite, inadecvate transformărilor sociale ce nu pot fi înţelese. De aceea răbufnirile care apar sub diferite forme, într-un climat de permanentă instabilitate, duc la conflicte, violenţă, asasinate, răscoale. Se vor ivi şi situaţii necunoscute până acum în care unii oameni politici, investiţi cu puteri extraordinare, vor folosi forţa armată de sub comanda lor pentru atingerea scopurilor personale.

Caius Marius, care se situase în fruntea popularilor, a avut şi marele merit de a introduce importante reforme în armata romană. Cetăţenii romani erau mai înainte chemaţi sub arme doar pentru o anumită perioadă, când existenţa statului era în primejdie. Marius a schimbat, odată cu componenţa socială a armatei, şi durata stagiului militar. Soldaţii vor servi în continuu un anume număr de ani ce va duce la crearea armatei permanente al cărui rol devine treptat din ce în ce mai însemnat. La ieşirea din armată veteranii vor fi împroprietăriţi şi drept recunoştinţă, ei îşi vor sprijini protectorii ori cu arma în mână, ori prin alte mijloace. În felul acesta unii comandanţi de armate vor dispune de importante forţe care le va da posibilitatea să joace un rol de seamă în politica statului.

Contradicţiile existente în sânul marelui stat sclavagist au dus la numeroase forme de rezistenţă a

sclavilor faţă de stăpânii lor, culminând nu de puţine ori prin lupte sângeroase. În acest secol premergător lui Augustus, a avut loc cea mai puternică răscoală a sclavilor. Ea a fost condusă de Spartacus care, evadând în anul 73 î.e.n. din şcoala de gladiatori din Capua, cu alţi vreo şaptezeci de celţi şi traci, ajunge în curând să strângă în jurul său aproape şaizeci de mii de sclavi răsculaţi. După repurtarea unor răsunătoare victorii asupra armatelor comandate de consulii Romei, este înfrânt în anul 71 î.e.n. de către legiunile puse sub comanda lui Marcus Licinius Crassus. Spartacus piere luptând. Şase mii de luptători sclavi sunt crucificaţi de-a lungul căii Appia. Roma stăpânilor de sclavi, înspăimântată de această nemaiîntâlnită rezistenţă a celor oprimaţi, îşi va aminti multă vreme de victoriosul marş al „armatei” lui Spartacus ce străbătuse în lungul ei întreaga Italie.

Gruparea oprimaţilor condusă de oligarhia senatorială a fost confruntată cam în aceeaşi perioadă şi cu un alt gen de răscoală. Quintus Sertorius, ce făcea parte din ordinul cavalerilor, se alătură în anul 87 î.e.n. taberei popularilor lui Marius. În anul 82 î.e.n. a fost numit pretor în Spania. Doi ani mai târziu este îndepărtat însă de către oprimaţi. El îşi găseşte refugiul în Mauretania. Triburile lusitane răsculate împotriva Romei, ştiindu-l în conflict cu senatul, îl cheamă în sprijinul lor. Sertorius va fi astfel câţiva ani conducătorul unui regim ce se declara independent de Roma şi care intenţiona să-şi extindă autoritatea asupra întregii Spânii. El obţine mai multe victorii împotriva generalilor trimişi de senat să-l îndepărteze. Moare însă în anul 72 î.e.n., asasinat de către unul dintre ofiţerii săi. Un an mai târziu Cnaeus Pompeius,

care în 76 î.e.n. fusese înfrânt de Sertorius, lichidează ultimele rămăşiţe ale răscoalei.

Dar de unde nu gândeai apăreau primejdiile pentru aristocraţia senatorială! Populaţia Romei se agită împinsă de foametea ce se abătuse asupra cetăţii. Această situaţie se datora capturării celor mai multe dintre convoaiele cu grâne de către piraţii ce bântuiau Mediterana. Senatul se dovedeşte incapabil de a rezolva situaţia. Adunarea Poporului intervine şi, la propunerea tribunului plebei Aulus Gabinius, îi acordă lui Cnaeus Pompeius împuterniciri extraordinare pentru a duce lupta contra piraţilor. Pompeius, într-un timp record, desfiinţează pirateria capturând peste douăzeci de mii de piraţi şi peste o mie de corăbii.

De remarcat pentru această perioadă, rolul crescând al comiţiilor şi mai ales al tribunilor plebei. Puterea pe care aceştia o deţineau acum fusese smulsă treptat oligarhiei senatoriale ce se afla zdruncinată şi dezorientată în faţa multiplelor şi complexelor probleme pe care nu mai era capabilă să le rezolve prin vechile metode decât cu mare greutate. Această stare de lucruri explică şi încercarea unor influenţi şi ambiţioşi oameni politici de a acapara puterea în detrimentul senatului. Vom da ca exemplu doar alianţa dintre Crassus, Pompeius şi Caesar asupra căreia insistăm mai mult, întrucât a fost apreciată de istorici ca un eveniment de însemnătate excepţională, deoarece ea a marcat sfârşitul Republicii şi începutul monarhiei.

Marcus Licinius Crassus, născut în anul 114 î.e.n., aparţinea unei familii senatoriale şi luptase alături de Sylla. În urma prescripţiilor decretate de

către acesta Crassus devine cel mai avut om din acel timp pentru care a fost numit şi *Dives*, bogatul. El este cel care l-a învins pe Spartacus. În anul 70 î.e.n. este ales consul împreună cu Pompeius.

Cnaeus Pomgeius, supranumit şi *Magnus* pentru serviciile aduse Romei, s-a născut în anul 106 î.e.n. dintr-o ilustră familie senatorială. În 83 î.e.n. luptă împotriva popularilor sprijinindu-l pe Sylla. După înfrângerea piraţilor i se încredinţează, în anul 66 î.e.n., războiul împotriva lui Mithridates al VI-lea Eupător pe care îl înfrânge trecând apoi la reorganizarea Orientului. Senatul se va opune ratificării măsurilor luate de el în această regiune.

Caiu; Iulius Caesar, cel mai de seamă bărbat de stat din întreaga istorie a Romei antice, s-a născut în anul 100 î.e.n. Mama sa, Aurelia, se înrudea cu Caius Cotta şi Marcus Cotta ce ocupaseră pe rând înalta funcţie de consul şi care se împotriviseră dictaturii lui Sylla. Caesar era nepotul Iuliei, soţia lui Marius, şi luase în căsătorie pe Cornelia, fiica lui L. Cornelius Cinna, un alt opozant al dictatorului. Deşi făcea parte din ginta patriciană Iulia, tradiţiile şi legăturile de familie îl situau ca simpatizant al popularilor. De aceea Sylla îl va persecuta declarându-l duşman public. Numai după multe insistenţe ale prietenilor lui Caesar, Sylla revine asupra măsurii luate spunându-le acestora: „Bine, îl iert, dar fiţi siguri că va veni ziua când acest tânăr va ruina regimul aristocratic, fiindcă în el văd mai mulţi Marius”. Tânărul îşi dă seama că nu poate conta prea mult pe cuvântul sângerosului dictator, încât cel mai bun lucru era să părăsească în grabă Roma, ceea ce şi făcu. Exilându-se de bunăvoie, pleacă voluntar în armatele lui Marcus Minnucius

Thermus, guvernatorul provinciei Asia. Aici se distinge în luptele pentru cucerirea cetăţii Mitylene şi i se acordă coroana civică (anul 80 î.e.n.). Ceva mai târziu ia parte la campania desfăşurată contra piraţilor din Cilicia. Tocmai în acest timp primeşte vestea despre neaşteptata moarte a lui Sylla care survenise la un an după abdicarea, din anul 79 î.e.n., de la conducerea statului. Caesar 5-a întors la Roma încercând să intre în viaţa politică. El îi dă în judecată pe Cnaeus Cornelius Dolabella, în anul 77 î.e.n. şi pe Caius Antonius, în anul următor, ambii făcând parte din gruparea optimaţilor. Dar citadela aristocrată consolidată de Sylla era încă destul de puternică şi orice încercare de a o asalta era prematură. Dându-şi seama că nu era încă momentul de a se avânta în viaţa politică, prudentul Caesar rămase deocamdată în expectativă. Spre a nu fi bănuit de unele intenţii împotriva oligarhiei senatoriale luă hotărârea să plece din nou în Orient. Avea atunci vreo 25 de ani. El s-a îndreptat spre Rhodos, locul unde tinerii romani puteau, în şcolile de retorică, să-şi perfecţioneze elocinţa, arma cea mai importantă în activitatea politică. După un timp, Caesar se înapoiază la Roma. Urmează ascensiunea sa politică obţinând diferite magistraturi şi titluri (questor în 68 î.e.n., edil în 65 î.e.n., Pontifex Maximus în 63 î.e.n., pretor în 62 î.e.n., guvernator al Hispaniei în 61 î.e.n., consul în 59 î.e.n.).

În anul 60 î.e.n. cel mai bogat om al Romei, Marcus Licinius Crassus, împreună cu Caius Iulius Caesar, cel mai „sărac” om al Romei, dacă ne gândim la enormele sale datorii ce depăşeau suma de opt sute talanţi, şi împreună cu Magnus Cnaeus Pompeius, cel

mai popular general al Romei, au încheiat o alianţă ce a fost numită mai târziu, în mod convenţional, primul triumvirat, în comparaţie cu al doilea triumvirat din anul 43 î.e.n. Cei care au trăit acest eveniment, cât şi istoricii antici din secolele următoare, nu au cunoscut şi deci nu au folosit acest termen. El a fost numit *conspiratio*, complot, de către Titus Livius; *societas*, asociere, de către Suetonius; prietenie sau legătură, de către Dio Cassius, iar Velleius Paterculus îi spune acord, când, în termeni foarte aspri, arată că acesta „a fost fatal nu numai Romei şi lumii întregi, dar, rând pe rând, şi celor ce-l încheiaseră”. Într-adevăr, triumviratul a însemnat o gravă ştirbire a autorităţii senatului, ca supremă instituţie republicană, fiind încheiat în scopul realizării unor interese personale şi obţinerea preponderenţei în conducerea statului. Se poate spune, ţinând seama de acţiunile triumvirilor, că fiecare dintre ei tindea să ajungă la puterea supremă. Totuşi credem că este exagerată părerea lui Paterculus, dacă ne gândim că pe timpul exercitării puterii de către triumviri au fost decretate o serie de legi folositoare statului, plebei, ordinului ecvestru, populaţiilor din provincii. Cât despre tragicul sfârşit al „celor care îl încheiaseră” nu putem să-l punem în întregime pe seama alianţei dintre ei.

Triumviratul a luat fiinţă în secret, fără o bază legală. Dar, după cum se spune, secretul cunoscut de către doi oameni deja nu mai este un secret, cu atât mai mult cel încheiat între cei trei nu a rămas mult timp necunoscut. El a fost privit cu teamă şi suspiciune în primul rând de către aristocraţia senatorială, deşi triumvirii aparţineau aceleiaşi categorii sociale. S-a luat chiar de la început atitudine

împotriva triumvirilor. Cicero, spre exemplu, califică supunerea faţă de cei trei ca pe o sclavie. Mulţi socoteau triumviratul ca o tiranie, iar Marcus Terentius Varro îl numea, într-o satiră, „monstrul cu trei capete”.

Pentru a lupta împotriva senatului, triumvirii au fost obligaţi să se sprijine pe adunările populare şi astfel rolul acestora va creşte treptat.

În anul următor înfiinţării triumviratului au fost promulgate o serie de legi al căror iniţiator a fost Caesar, deşi Pompeius se bucura de o mai mare autoritate în faţa senatului. Legile din anul 59 î.e.n. atingeau aspecte ale vieţii publice dintre cele mai diferite. Astfel, au fost votate două legi agrare prin care se continua tradiţia popularilor vizând în parte dezideratele din timpul fraţilor Gracchi, deşi nu se poate vorbi de adoptarea unei linii cu adevărat democratice. Au mai fost votate legea prin care se limitau privilegiile guvernatorilor de provincii, precum şi legea privitoare la micşorarea sumelor impuse celor ce luau în arendă impozitele. Prin această lege triumvirii şi-au câştigat simpatia multora din ordinul ecvestru care încercaseră în repetate rânduri, dar fără succes, obţinerea unei astfel de hotărâri din partea senatului. Ratificarea măsurilor luate de către Pompeius în Orient, cât şi acordarea de pământ veteranilor săi, se datorează tot intervenţiei lui Caesar care, în afară de faptul că putea conta pe sprijinul larg al plebei, mai avea şi atuul omului înzestrat cu un deosebit spirit al clarviziunii şi înţelepciunii prin care îi depăşea cu mult pe cei doi colegi ai săi.

Nu putem afirma că legile cu un oarecare caracter democratic erau promulgate, la intervenţia

triumvirilor, r. numai în interesul unor pături sociale ale căror deziderate fuseseră neglijate până atunci. Ei urmăreau prin aceasta atât consolidarea poziţiei lor ce o doreau dominantă, cât şi slăbirea autorităţii oligarhiei senatoriale. Într-adevăr, dacă senatul reacţionează la început mai activ şi mai prompt, cu timpul ei opune o rezistenţă din ce în ce mai scăzută.

17

Pentru anul 58 î.e.n., Caesar şi-a atribuit guvernarea Galliilor Cisalpină şi Transalpină. Dar pentru aş menţine autoritatea la

2 – Octaviamis Augustus – „Popoare, culturi, civilizaţii”.

Roma, pe îndelungata sa absenţă de cinci ani, trebuia să-şi consolideze poziţia printr-o serie de măsuri. Una dintre ele a fost şi aceea de a facilita alegerea unui aristocrat, Publius Clodius ¡Pulcher, ca tribun al poporului, deşi categoria socială din care făcea parte nu i-o permitea. Ca urmare el va acţiona în sprijinul lui Caesar. Clodius, un demagog şi oportunist notoriu, a fost socotit ca susţinător al intereselor lui Caesar în special şi totodată al celorlalţi triumviri, deşi mai târziu s-a opus unor acţiuni întreprinse de cei trei conducători încercând în acelaşi timp să ocupe poziţia dominantă în stat. Clodius a jucat un rol important în perioada frământărilor din deceniul al şaselea înaintea erei noastre şi a făcut să fie votate o serie de legi în favoarea plebei, dar şi în interesul său. El a fost un îndârjit rival al lui Cicero pe care, într-un timp, reuşeşte chiar să-l exileze din Roma.

Expediţiile întreprinse de Caesar împotriva galiilor în anii 58 – 50 î.e.n. duc la cucerirea în întregime a Galliei şi contribuie la creşterea

prestigiului victoriosului general. În această perioadă de timp, mai precis în aprilie 56 î.e.n., are loc întâlnirea dintre Caesar, Pompeius şi Crassus în localitatea Luca din Etruria în urma căreia între cei trei se stabileşte un nou acord menit să întărească autoritatea triumviratului. Cu această ocazie s-a hotărât ca Pompeius şi Crassus să fie aleşi consuli pentru anul următor, iar după expirarea mandatelor, Pompeius să primească guvernarea Spaniei şi Crassus a Syriei pentru o perioadă de câte cinci ani. Pentru aceeaşi perioadă se prelungesc şi împuternicirile lui Caesar în provinciile sale. Prin acordul de la Luca o serie de probleme controversate păreau a fi rezolvate. Pompeius şi Crassus îşi consolidau poziţiile prin funcţii oficiale în stat, iar Caesar evita pericolul de a-şi pierde influenţa putând termina cucerirea Galliei. La scurt timp însă apar semnele destrămării triumviratului. Legătura de familie, care contribuise la consolidarea alianţei dintre triumviri, dispare în anul 54 î.e.n. prin moartea Iuliei, fiica lui Caesar, ce-i fusese dată ca soţie lui Pompeius. Un an mai târziu Crassus este înfrânt şi ucis de către părţi în bătălia de la Carrhae.

În vremea când Caesar se afla în Gallia, Pompeius rămâne la Roma conducând de aci Spania prin legaţii săi. Poziţia sa se consolidează din ce în ce mai mult ţinând seama de obţinerea unor împuterniciri care până atunci nu puteau fi cumulate. Astfel, în anul 57 î.e.n. i se acordaseră puteri extraordinare pentru aprovizionarea Romei cu alimente. În calitate de proconsul guverna Spania şi, conform regulilor în vigoare, trebuia să se afle acolo. Totuşi Pompeius rămâne la Roma fără aş depune

mandatul de proconsul şi ocupă în plus înalta funcţie de consul în anii 55 şi 52 î.e.n. Unii istorici apreciază că după înţelegerea de la Luca se poate vorbi, pentru câţiva ani, de Principatul lui Pompeius. Astfel, adevăratul predecesor al lui Augustus, din punct de vedere al puterii politice, nu ar fi fost Caesar, ci chiar Pompeius. Dată fiind complexitatea evenimentelor din acea vreme teoria rămâne însă discutabilă.

Tulburările sociale care au loc la Roma în acest timp, soldate de multe ori cu sângeroase lupte de stradă între populari şi optimaţi, determină senatul să intervină numindu-l pe Pompeius în anul 52 î.e.n. *consul sine collega*, cu scopul restabilirii ordinii în cetate. Ca o consecinţă, acesta se apropie de aristocraţia senatorială care îl socotea ca pe unul dintre reprezentanţii de nădejde ai legalităţii republicane. Nu însemna totuşi că acordul cu unul dintre foştii triumviri ducea şi la apropierea optimaţilor de Caesar, recunoscut ca şef al popularilor. Mai mult, senatul urmărea să-l folosească pe Pomţeius ca obstacol în drumul ce ducea la acapararea puterii de către cel ce îşi crease o mare faimă prin victoriile obţinute contra gaililor. Situaţia din ce în ce mai încordată îndrepta evenimentele spre o inevitabilă ruptură dintre cei doi aliaţi.

Caesar, ajungând către sfârşitul mandatului său acordat pe timp de cinci ani, risca să fie înlocuit, la expirare, printr-un alt proconsul numit de către senat. Pe de altă parte senatorii se opuneau ca el să-şi depună candidatura la consulat în absenţă. Trebuia să se prezinte la Roma, după expirarea termenului şi după ce lăsa la vatră soldaţii din legiunile sale, pentru a încerca apoi să obţină consulatul în calitate de

persoană particulară, aşa cum cerea legea. Dar în această calitate, lipsit deci de orice împuternicire, era foarte posibil să fie dat în judecată de către duşmanii săi pentru o învinuire oarecare. Cato se şi pregătea să facă acest lucru imediat după trimiterea la vatră a trupelor lui Caesar. Problema mandatului acestuia ajunge în anul 51 î.e.n. În centrul preocupărilor aristocraţiei senatoriale. Optimaţii mai credeau încă în eficacitatea vechilor tradiţii şi rânduieli, în puterea acelui *senatus consultum* sau a dreptului de veto. Ei urmăreau să se ia o astfel de ihotărâre încât Caesar, înapoiat la Roma, să ajungă la discreţia adversarilor lui politici. Numai că acesta, deşi aflat încă în depărtata Gallie, era foarte bine informat; cunoştea toate manevrele senatului, dar fără să-şi facă prea mari griji din pricina lor. Ca mai toţi generalii cuceritori din acea vreme, care prădau fără milă populaţiile supuse, Caesar ajunsese în scurt timp, din omul plin de datorii, unul dintre cei mai bogaţi cetăţeni. Acest fapt îi permitea să arunce mari sume de bani pentru atingerea ambiţioaselor sale ţeluri, pentru câştigarea de noi adepţi, chiar pentru coruperea unor magistraţi care erau împotriva sa. Merită a fi semnalat cazul tribunului plebei Caius Curio care încă de la înfiinţarea triumviratului îşi îndreptase atacurile împotriva acestuia, iar în anul 51 î.e.n. prezintă chiar un amplu proiect de măsuri împotriva lui Caesar. Dar pe neaşteptate „intransigentul” tribun trece de partea adversarului, adică de partea aceluia care se obligase să-i achite enorma datorie de două milioane şi jumătate de denari. Pentru a nu da nimic de bănuit Curio se ridică atât împotriva lui Caesar, cât şi a lui Pompeius. Tactica

sa a avut succes, mai ales că între timp propune şi două legi ce erau în vederile popularilor, dintre care una se referea la acuta problemă a distribuirii de grâne plebei.

Între timp Pompeius se apropie şi mai mult de oligarhia senatorială.

Cum a acţionat Curio în sprijinul lui Caesar? în anul 51 î.e.n. senatul a cerut numirea unui succesor al lui Caesar pentru Gallia, după expirarea mandatului său ce trebuia să aibă loc în anul următor. Curio a insistat, ca şi Pompeius să-şi depună mandatul „deoarece – pretindea el – ei nu au dat dovadă de încredere unul în celălalt şi deci nu va fi linişte în stat până când amândoi nu vor deveni persoane particulare”. Lucrurile se complică şi se tergiversează, mai ales ca şovăielnicul senat nu se putea dispensa de autoritatea lui Pompeius.

În primăvara anului 50 î.e.n. Pompeius, îmbolnăvindu-se, părăseşte Roma pentru a se stabili în apropiere de Neapolis. După vindecarea sa, populaţiile oraşelor prin care trece generalul aduc jertfe de mulţumire zeilor şi îl întâmpină cu flori. Am relatat această mică întâmplare, deoarece, după părerea lui Plutarh, manifestaţia de dragoste din partea oamenilor i-a întărit lui Pompeius încrederea în sine constituind astfel una dintre principalele cauze care l-au determinat să sprijine senatul şi să ia atitudine împotriva lui Caesar.

Către sfârşitul anului 50 î.e.n. consulul Caius Marcellus ameninţă în senat că va cere declararea lui Caesar ca duşman al poporului, dacă nu-şi va depune imediat împuternicirile extraordinare acordate pentru guvernarea Galliilor şi nu-şi va trimite trupele la vatră.

Dar Curio intervine din nou punând la vot vechea sa propunere cu privire la împuternicirile lui Caesar şi Pompeius. Spre surprinderea tuturor a, şi mai ales a lui Pompeius, propunerea lui Curio este sancţionată cu trei sute şaptezeci voturi pentru şi doar douăzeci şi două contra. Marcellus părăseşte în grabă şedinţa şi după o altă încercare nereuşită prin care alarma senatul că ambiţiosul Caesar ar fi trecut Alpii în fruntea a zece legiuni cu scoa Roma, îi cere insistent lui Pompeius să apere pa

pul de a ocup
tria în pericol.

Încercările, în special ale lui Cicero, de a aplana conflictul care se întrezărea nu duc la niciun rezultat.

La începutul anului 49 î.e.n., Caesar trimite o scrisoare senatului prin care se angaja să-şi lase soldaţii la vatră şi, înapoindu-se la Roma, să dea socoteală de acţiunile sale în faţa poporului, cu condiţia ca şi Pompeius să renunţe la împuternicirile sale. Au loc dezbateri furtunoase. Până la urmă, printr-un *senatus consultum ultimum*, Caesar este demis din funcţie, iar cei doi consuli împreună cu Pompeius sunt împuterniciţi să ia toate măsurile pentru apărarea Republicii. Tribunii poporului, care se opuseseră acestei hotărâri, sunt alungaţi din senat. împreună cu Caius Curio ei se îndreaptă în grabă spre Caesar. Acesta trece Rubiconul, râul ce despărţea provinciile sale de Italia, şi se îndreaptă spre Roma. Astfel a început războiul civil care va lua sfârşit de-abia în anul 45 î.e.n.

Pompeius nu avea suficiente forţe pentru a-i rezista lui Caesar care ocupă Roma şi obţine din partea poporului dictatura, apoi consulatul. Pompeius, părăsind oraşul însoţit de un mare număr de senatori,

se îndreaptă spre Brundisium. Caesar nu reuşeşte să-l ajungă, încât rivalul său trece nestingherit în Grecia unde concentrează noi forţe în vederea recuceririi Italiei. Dar Caesar, cu spiritul său pătrunzător şi capacitatea de a se orienta în cele mai complicate situaţii, nu s-a grăbit să-l urmărească imediat pe Pompeius. În schimb s-a îndreptat spre Hispania unde, printr-un atac fulgerător, distruge puternica armată pompeiană ce se ridica la şapte legiuni. Numai după această victorie îşi va deplasa trupele în Grecia pregătindu-se pentru confruntarea cu Pompeius. Modul cum au fost conduse operaţiunile împotriva acestui experimentat comandant de oşti, a scos încă o dată în evidenţă geniul militar al lui Caesar. Bătălia de la Pharsalos, care s-a desfăşurat la 9 august anul 48 î.e.n. şi în care Pompeius este definitiv învins, se înscrie fără tăgadă în rândul celor mai strălucite acţiuni din istoria militară a tuturor vremurilor. Pompeius fuge în insula Lesbos şi de aci în Egipt sperând că va găsi protecţie din partea regelui Ptolemaios al XIII-lea. Regele însă dă ordin să fie uciş, crezând în mod greşit că odioasa lui crimă va fi pe placul lui Caesar. Acesta soseşte după scurt timp la Alexandria şi constată cu sinceră durere moartea celui care îi fusese rând pe rând prieten, rudă şi duşman.

Caesar intervine în conflictul dinastic dintre asasinul lui Pompeius şi sora acestuia, Cleopatra. Armata egipteană a regelui îl asediază pe Caesar în Alexandria punându-l într-o situaţia foarte dificilă. Datorită însă unor trupe romane sosite grabnic în sprijin, egiptenii sunt învinşi la 27 martie anul 47 î.e.n. În bătălia de pe Nil, iar Cleopatra a VII-a, devenind unica suverană a Egiptului, îi va mulţumi…

aşa cum se cuvine celui care o ajutase în ocuparea tronului…

Dar lupta contra oprimaţilor nu luase sfârşit. După înfrângerea lui Farnaces al II-lea, fiul lui Mithridates al VI-lea, în mai anul 47 î.e.n., şi după reorganizarea posesiunilor romane în Orient, Caesar se îndreaptă în aprilie 46 î.e.n. spre Africa unde se regrupaseră forţele oprimaţilor sub conducerea lui Marcus Porcius Cato. Acesta este înfrânt la Thapsus şi se sinucide refuzând cu mândrie oferta de graţiere a lui Caesar. Pierea astfel unul dintre cei mai devotaţi apărători ai principiilor republicane, acela pe care Cicero îl numea cu deosebită admiraţie: *gravissimus atque integerrimus v vr*.

Trei luni mai târziu Caesar intră victorios în Roma unde este numit dictator pe timp de zece ani. Războiul civil ia sfârşit în anul 45 î.e.n. prin zdrobirea ultimilor partizani ai oprimaţilor la Munda, în Hispania. În acelaşi an Caesar este numit *dictator perpetuus*, *consul sine collega*, cenzor pentru următorii trei ani şi tribun al poporului pe viaţă.

În sfârşit, după atâtea frământări şi lupte sociale, în lumea romană se instaurează pacea. Caesar a înţeles mai bine ca oricine că descompunerea politică din ultima vreme se datora nu atât oamenilor, cât mai ales neadaptării instituţiilor faţă de transformările ce duseseră la crearea imensului stat roman. El dă dovadă de o mare clemenţă iertându-i pe cei care i se împotriviseră şi trece la reorganizarea statului prin pregătirea unor foarte importante reforme care de multă vreme îşi aşteptau aplicarea. Caesar însă nu a avut satisfacţia să-şi vadă roadele înţeleptei sale conduceri, deoarece la 15 martie anul 44 î.e.n. este

asasinat în plenul senatului.

Pacea care de-abia se instaurase este din nou tulburată. În această atmosferă de mari tensiuni sociale, de haos şi crâncene războaie civile apare pe arena politică a statului personajul principal al acestei cărţi: AUGUSTUS. în memoriile sale sunt prezentate atât unele aspecte din viaţa sa, cât şi cele mai semnificative evenimente care au dus la impresionantul proces de metamorfozare a statului roman, petrecut în timpul şi sub influenţa lui Augustus, dar şi sub impulsul unor ireversibile circumstanţe sociale şi politice. Este vorba de crucialul moment istoric care a însemnat trecerea de la *Republică* la *Imperiu*, eveniment poate tot atât de important ca fundarea Romei sau crearea Imperiului roman.

Pentru o mai uşoară orientare a cititorului pe parcursul memoriilor, prezentăm mai întâi un document de o însemnată valoare istorică: *Testamentul lui Augustus*.

Deoarece Augustus ar putea fi încă stăpânit, în povestirile sale, de unele tendinţe disimulatorii, manifeste şi în testamentul său politic, s-ar putea ca unele afirmaţii ale lui, supuse unor limite ale gândirii şi concepţiilor despre viaţă din vremea sa, să fi rămas totuşi prea puţin lămurite. Pentru aceste motive am găsit necesară existenţa unei *postfaţe*.

AUTORUL

Testamentul lui Augustus[1]

---

1 Acest act a fost gravat după moartea împăratului pe o placă de aramă şi aşezat pe mausoleul lui Augustus, aşa cum fusese dorinţa acestuia. împăratul Tiberius l-a intitulat: Res gestae divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi Romani subiecit et impensae

I. La vârsta de 19 ani am alcătuit, fără a fi sfătuit de către altcineva în afară de mine însumi şi pe cheltuiala mea, o armată cu ajutorul căreia am redat libertatea Republicii oprimate de tirania unei grupări de răzvrătiţi. Drept recompensă, senatul, prin decrete onorifice, m-a admis în rândul său în timpul consulatului lui C. Pansa şi A. Hârtius dându-mi titlul de consular; mi-a acordat totodată şi *înţerium* şi, pentru a nu se mai repeta vreo altă nenorocire, m-a însărcinat să veghez asupra salvării statului împreună cu consulii Hârtius şi Pansa. Cei doi consuli pierind în război, poporul, în acelaşi an, m-a ales consul şi,

---

quae in rem publicam populumque Romanum fecit. („Lista faptelor divinului Augustus, cu ajutorul cărora el a supus poporului roman întreaga lume, şi a cheltuielilor pe care le-a făcut în folosul statului şi al poporului roman"). Pe locul mausoleului aparţinînd lui Augusmus nu s-a găsit această listă a realizărilor sale. Au fost descoperite în schimb ,trei copii ale acestui document. Prima dintre ele a fost găsită pe locul vechii aşezări Ancyra (azi Ancara), fixată pe zidul templului ridicat în cinstea lui Augustus şi a zeiţei Roma. Ea cuprinde textul latinesc, în paralel cu textul în limba greacă. A doua copie s-a găsit la Apollonia, iar a treia pe locul fostei Antiohii din Pisidia. Edmond Guillaume, Theodor Mommsen, W. M. Ramsay, Jean Gage, A. Premerstein şi alţi istorici sau arheologi au tradus, reconstituit şi cercetat textul latin completîndu-l, unde acesta lipsea, cu unele conjecturi după textul grecesc.
în aşa zisul său testament politic, Augustus îşi caracterizează activitatea şi puterea deţinută, acesta constituind totodată versiunea oficială cu privire la forma statului creat de către el. Documentul este important pentru faptul că include unele evenimente care nu se întîlnesc în nici o altă relatare a istoricilor antici, cît şi pentru aceea că lasă posibilitatea să se întrevadă abilitatea lui Augustus în modul de prezentare a propriilor fapte. El se străduieşte şi reuşeşte să-şi prezinte realizările într-o manieră singulară, în sensul că, deşi documentul nu cuprinde nici un neadevăr, totuşi uneori adevărul este ocolit în mod intenţionat. De ce? în ce scop a făcut-o? Ce metode a folosit? Cui îi este adresat el? Cînd a fost întocmit? La toate aceste întrebări ne va răspunde chiar Augustus în memoriile alăturate.

pentru cinci ani, triumvir împuternicit cu organizarea Republicii.

II. Pe ucigaşii tatălui meu i-am trimis în exil pedepsind crima lor conform legilor în vigoare; cum ei declaraseră război Republicii, i-am învins de două ori în bătălii în toată regula.

III. Am mers cu armele pe pământ şi pe mare susţinând pretutindeni războaie civile şi străine; victorios, i-am iertat pe toţi cetăţenii care au supravieţuit luptei. Cât despre popoarele străine, când am putut să le cruţ fără primejdie, am preferat să le ocrotesc decât să le distrug. Aproximativ cinci sute de mii de romani mi-au depus jurământul militar şi, dintre aceştia, peste trei sute de mii, la liberarea din serviciu, au fost aşezaţi de către mine în colonii sau reîntorşi în municipiile lor. Tuturor le-am asigurat loturi de pământ sau le-am dat, pentru a-şi cumpăra, o anumită sumă de bani din economiile mele. Am capturat şase sute de nave, fără a le mai socoti pe cele mai mici decât triremele.

IV. De două ori am primit onorurile ovaţiei şi de trei ori pe acelea ale marelui triumf. De douăzeci şi unu de ori am fost proclamat *înţerator*. Cu toate că senatul mi-a decernat în continuare multe alte triumfuri, eu m-am abţinut de a le sărbători şi m-am mulţumit să depun laurii în Capitoliu executând în totul legămintele pe care mi le-am luat, în numele Republicii, în fiecare război. Cu ocazia victoriilor obţinute pe pământ şi pe mare sub comanda mea sau de către generalii de sub auspiciile mele senatul a decretat de cincizeci şi cinci de ori să fie aduse sacrificii de mulţumire zeilor nemuritori. Opt sute nouăzeci de zile au fost destinate pentru aceste

sacrificii a căror durată a fost reglementată de senat. În triumfurile mele au fost conduşi înaintea carului meu nouă regi sau copii de regi. Am fost de treisprezece ori consul până în momentul când scriu acestea şi când mă aflu în al treizeci şi şaptelea an al puterii mele tribuniciare.

V. Dictatura, pe care senatul şi poporul mi-au oferit-o în absenţa mea, apoi şi în timp ce mă aflam la Roma, sub consulatul lui M. Marcellus şi L. Arruntius, nu am acceptat-o. Dar oraşul suferind groaznic de foame, eu nu am refuzat de a mă însărcina cu grija aprovizionării şi, graţie activităţii mele şi cheltuielilor făcute de către mine, în puţine zile am îndepărtat primejdia şi am salvat poporul de orice teamă; cum el îmi oferi consulatul pentru acel an cât şi pentru toată viaţa, eu nu l-am acceptat.

VI. Sub consulatul lui M. Vinicius şi Q. Lucretius, apoi sub cel al lui P. Lentulus, în sfârşit, pentru a treia oară sub cel al lui Paulus Fabius Maximus şi Q. Tubero, cu acordul poporului şi senatului roman, eu am primit, cu puteri dintre cele mai întinse, supravegherea legilor şi moravurilor. Când, mai târziu, s-a urmărit a mi se încredinţa din nou puteri asemănătoare, eu nu le-am acceptat; când după aceea senatul m-a numit pentru a rezolva alte probleme, eu le-am dus la bun sfârşit în virtutea puterii mele tribuniciare cu care eram investit. Ocupând această putere mi-am asociat de cinci ori câte un coleg cu asentimentul senatului.

VII. Am fost numit triumvir, timp de zece ani fără întrerupere, pentru a organiza Republica. Am ocupat rangul deţ *rinceps* al senatului, până în ziua când scriu aceste rânduri, adică timp de patruzeci de ani.

Am fost Mare Pontif, augur, membru în colegiul quindecemvirilor şi în acel al septemvirilor, în colegiul fraţilor Arvali şi în acela al preoţilor Titieni.

VIII. În timpul celui de al cincilea consulat al meu, din ordinul poporului şi senatului, am mărit numărul patricienilor. De trei ori am întocmit lista senatorilor. În cel de al şaselea consulat am executat verificarea censului avându-l drept coleg pe Agrippa; trecuseră patruzeci şi doi de ani de când nu se mai procedase la recensământul poporului roman. La acest recensământ numărul cetăţenilor romani se ridica la patru milioane şaizeci şi trei de mii. Am executat aceeaşi operaţiune a două oară singur, în cadrul puterii consulare, sub consulatul lui C. Cenzorinus şi C. Asinius; la această numărătoare am găsit patru milioane două sute treizeci şi trei de mii de cetăţeni romani. Am efectuat un al treilea recensământ, în cadrul aceleiaşi puteri, avându-l coleg pe fiul meu Tiberius Caesar, sub consulatul lui Sextus Pompeius şi al lui Sextus Apulleius, iar numărul cetăţenilor recenzaţi a fost de data aceasta de patru milioane nouă sute treizeci şi şapte de mii. Prin noile legi, introduse din iniţiativa mea, am readus obiceiurile strămoşilor ce au fost date uitării în vremea noastră şi am lăsat posterităţii exemple demne de imitat.

IX. Senatul a decretat ca la fiecare cinci ani, prin gura consulilor şi a preoţilor, să se facă în faţa zeilor legăminte solemne pentru securitatea mea şi, cu ocazia acestor legăminte, să aibă loc totdeauna spectacole oferite când de către unul dintre cele patru mari colegii sacerdotale, când de către consuli. Particularii, ca şi oraşele, toţi cetăţenii statului, nu

începetau de a aduce sacrificii zeilor pentru sănătatea mea, în toate locurile consacrate.

X. Numele meu, în virtutea unui *senatus consultum*, a fost inserat în cântul Salienilor şi o lege a decis ca să devin sacrosanct şi să deţin pe viaţă puterea tribuniciară. Poporul îmi oferea pontificatul suprem pe care tatăl meu îl exercitase înaintea mea; dar eu nu am vrut să iau locul celui care mai era încă în viaţă. Câţiva ani mai târziu am luat în primire acest sacerdoţiu devenit liber prin moartea celui care îl acaparase pe timpul disensiunilor noastre civile; pentru a lua parte la adunările care mă investiseră cu înaltul sacerdoţiu, din toată Italia alergase spre Roma o mulţime aşa de mare că nimeni nu-şi amintea să fi văzut vreodată una asemănătoare; era sub consulatul lui P. Valgius şi C. Valgius.

XI. În amintirea întoarcerii mele, senatul a consacrat, înaintea porţii Capeene, în apropierea templului Onoarei şi Virtuţii, un altar zeiţei Bunei întoarceri şi a dispus ca pe acest altar preoţii şi fecioarele vestale să aducă în fiecare an sacrificii în ziua când, sub consulatul lui Q. Lucretius şi M. Vinicius, eu revenisem din Syria la Roma şi această zi, după numele meu, s-a chemat Augustalia.

XII. Printr-un decret al senatului, cei care ocupau primele magistraturi ale statului, la fel şi o parte dintre pretori şi tribuni, în frunte cu consulul Q. Lucretius, au fost trimişi în întâmpinarea mea. Când, după ce terminasem în mod fericit treburile din Hispania şi Gallia, am revenit din aceste provincii la Roma sub consulatul lui Tib. Nero şi al lui P. Quintilius, senatul, cu ocazia întoarcerii mele, a decretat să se ridice pe Câmpul lui Marte un altar

pentru *Pax Augusta* la care magistraţii, preoţii şi fecioarele vestale să aducă sacrificii în fiecare an.

XIII. Poarta templului lui Ianus Quirinus care, după cum au vrut-o părinţii noştri, să nu se închidă decât atunci când pacea domneşte pe întreg întinsul pământurilor şi mărilor supuse romanilor, nu fusese închisă, în timpul atâtor secole care se scurseseră de la fundarea Romei, decât de două ori, după cum subliniază documentele noastre, sub Principatul meu, senatul a proclamat de trei ori să fie închisă.

XIV. Pe cei doi fii ai mei, Caius şi Lucius Caesar, pe care soarta mi i-a răpit aşa de timpuriu, senatul şi poporul, vrând a mă cinsti, i-a desemnat consuli, deşi nu aveau decât 15 ani, pentru a intra în funcţie cinci ani mai târziu. Senatul decretă de asemenea ca, din ziua când vor fi conduşi în Forum, ei să poată asista la dezbaterile lui cu privire la treburile publice; cât despre cavalerii romani, aceştia i-au proclamat, într-un unanim glas, şi pe unul şi pe altul conducători ai tineretului, după ce le dăruiseră fiecăruia dintre ei câte un scut şi o lance de argint.

XV. Fiecărui plebeu roman i-am dat, potrivit testamentului tatălui meu, câte trei sute de sesterţi, iar în numele meu, în cel de al cincilea consulat, câte patru sute de sesterţi din prada de război, iar în cel de al nouălea consulat al meu am dăruit fiecărui plebeu, din averea mea, sub formă de dar, câte patru sute de sesterţi, şi în cel de al unsprezecelea consulat am cumpărat de douăsprezece ori din banii mei grâne pentru a fi distribuite; în anul al doisprezecelea al puterii mele de tribun am dat pentru a treia oară câte patru sute de sesterţi de cap de om. Aceste daruri au fost primite de cel puţin două sute cincizeci de mi

i de oameni. În anul al opt-
şi în cel de al doisprezecelea

sprezecelea al puterii mele de tribun consulat am dat unui număr de trei sute douăzeci de mii de locuitori ai Romei câte şaizeci denari de om. Soldaţilor mei stabiliţi în colonii le-am dat în cel de al cincilea consulat al meu câte o midj de sesterţi de om, din prada de război, iar acest dar triumfal l-au obţinut o sută douăzeci de mii de oameni stabiliţi în colonii. În cel de al treisprezecelea consulat am dat plebeilor, care obţinuseră tot atunci grâne pe seama statului, câte şaizeci de denari; aceştia erau ceva mai mult de două sute de mii de oameni.

XVI. Pentru loturile de pământ care fuseseră împărţite de către mine soldaţilor, în cel de-al patrulea consulat al meu, şi mai târziu sub consulatul lui M. Crassus şi Cn. Lentulus Augur, am plătit municipiilor o despăgubire. Pentru pământurile pe care municipiile Italiei mi le-au pus la dispoziţie, suma a fost în jur de şase sute milioane sesterţi şi pentru pământurile furnizate de provincii în jur de două sute şaizeci milioane din aceeaşi monedă. Eu am fost primul şi singurul care am procedat astfel, dintre toţi cei care până la mine au format colonii în Italia şi provincii. Mai târziu, sub consulatul lui Tib. Nero şi Cn. Piso, al lui C. Antistius şi D. Laelius, al lui C. Calvisius şi L. Pasienus, al lui C. Lentulus şi M. Messala, al lui L. Caninius şi Q-Fabricius am acordat veteranilor care se înapoiaseră în municipiile lor o mare sumă de bani şi am cheltuit în acest scop (…) milioane sesterţi.

XVII. De patru ori am ajutat cu propriii mei bani tezaurul public şi am pus la dispoziţia magistraţilor tezaurului o sută cincizeci milioane sesterţi. Sub consulatul lui M. Lepidus şi L. Arruntius am depus, în

numele lui Tib. Caesar şi al meu personal, o sută şaptezeci milioane sesterţi în tezaurul militar, creat în urma sfatului meu, pentru plata sumelor datorate soldaţilor care serviseră în armată douăzeci de ani şi mai mult.

XVIII. În anul consulatului lui Cn. şi P. Lentulus grânarul public era gol, (...) am cumpărat grâu pe cheltuiala mea şi l-am împărţit la o sută de mii de oameni (...).

XIX. Curia şi templul Minervei Chalcidiene ce face parte din Curie, templul lui Apollon pe Palatin cu porticele sale, templul divinului Iulius, Lupercaliul, porticul vecin cu circul Flaminius, portic pentru care am permis de a-i pune numele acelui Octavius care clădise mai înainte unul asemănător pe acelaşi loc, Pulvinariul, vecin cu circul Maximus, templul lui Jupiter Feretriens şi cel al lui Jupiter Tonans de pe Capitoliu, templul lui Quirinus, al Minervei, al Iunonei, al lui Jupiter Libertas pe Aventin, al Larilor de pe înălţimea căii Sacre, ai zeilor Penaţi în Velia, al Tinereţii, al Zeiţei Mame pe Palatin au fost clădite de către mine.

XX. Capitoliul şi teatrul lui Pompeius au fost şi unul şi celălalt restaurate de către mine, cu mari cheltuieli, şi nu mi-am înscris numele pe niciunul din aceste două monumente. Am reparat apeductul care din vechime căzuse în ruină în mai multe puncte şi am dublat volumul din *Aqua Marcia*, abătând un nou izvor într-o conductă care o aduce la Roma. Forul Iulian şi basilica situată între templul lui Castor şi cel al lui Saturn, începute şi aproape terminate de către tatăl meu, au fost duse la bun sfârşit de către mine şi când un incendiu a distrus această bazilică, am mărit

spaţiul pe care îl ocupase şi am reînceput construcţia; ea urma să poarte numele celor doi fii ai mei şi am prescris moştenitorilor mei de a o termina, în cazul când nu voi mai reuşi s-o fac chiar eu. Fiind pentru a şasea oară consul am restaurat în oraş, printr-un decret al senatului, optzeci şi două de temple, fără a uita niciunul dintre cele care aveau nevoie de reparaţii. În cel de al şaptelea consulat, am reparat, de la Roma până la Ariminum, calea Flaminia şi am refăcut toate podurile peste care trecea, cu excepţia podului Minucius.

II. Pe un teren, care îmi aparţinea cu titlul privat, am construit, cu banii proveniţi din prăzile de la duşmani, templul lui Marte Răzbunătorul şi Forum-ul lui Augustus. Teatrul care se află în apropierea templului lui Apollon a fost ridicat de către mine pe un teren pe care-l cumpărasem, în mare parte, de la particulari şi am dorit ca el să poarte numele lui M. Marcellus, ginerele meu. Daruri, provenind din capturile de la duşmani, au fost consacrate de către mine pe Capitoliu în sanctuarul divinului Iulius, în cel al Vestei şi în templul lui Marte Răzbunătorul. Aceste daruri m-au costat în jur de o sută milioane sesterţi. În cel de al cincilea consulat al meu, am restituit municipiilor şi coloniilor Italiei, aurul coronar în greutate de treizeci şi cinci de mii libre ce mi se oferise pentru triumfurile mele, iar în continuare, de câte ori eram proclamat *imperator*, refuzam aurul coronar pe care municipiile şi coloniile Italiei mi-l decernau cu aceeaşi grabă cu care o făcuseră în ocaziile precedente.

III. Am organizat de trei ori jocuri cu gladiatori în numele meu şi încă de cinci ori în numele fiilor şi

nepoţilor mei; la aceste jocuri au luptat aproximativ zece mii de oameni. Am oferit poporului spectacole, organizând, de două ori, în numele meu şi a treia oară, în numele nepotului meu, demonstraţii ale atleţilor veniţi de pretutindeni. Am organizat de patru ori spectacole în numele meu şi de douăzeci şi trei de ori în numele altor magistraţi. În timpul consulatului lui C. Furnius şi C. Silanus, în calitate de şef al colegiului quindecemvirilor, având coleg pe M. Agrippa, am organizat în numele acestui colegiu jocurile seculare. În cel de al treisprezecelea consulat al meu am organizat pentru prima dată jocuri în cinstea lui Marte Răzbunătorul, care după aceea au fost organizate anual de către consuli potrivit unei hotărâri a senatului şi legii. În circ, în Forum sau în amfiteatru, am oferit poporului în numele meu sau al fiilor şi nepoţilor mei, de douăzeci şi trei de ori, lupte cu animale sălbatice, aduse din Africa, dintre care au fost ucise aproape trei mii cinci sute.

IV. Am oferit poporului spectacolul unei lupte navale, de cealaltă parte a Tibrului, acolo unde se află astăzi Pădurea Caesarilor şi pentru aceasta am dispus să se sape pământul pe o lungime de o mie opt sute picioare şi o lăţime de o mie două sute. Treizeci de trireme sau bireme, dotate cu pinteni, şi un număr şi mai mare de nave mici s-au înfruntat în această luptă.

V. După victorie, am redat templelor din toate oraşele provinciei Asia podoabele pe care şi le însuşise, devastând templele, cel împotriva căruia purtasem războiul. Numărul statuilor mele de argint, în picioare, călare sau în carul tras de patru cai, se ridica la Roma la circa optzeci. Le-am făcut să dispară şi să fie topite; sumele rezultate din acestea au servit

drept ofrande în aur pe care le-am consacrat templului lui Apollon, în numele meu şi în numele acelora care vruseseră să mă onoreze ridicând aceste statui.

VI. Am restabilit pacea pe mare, curăţind-o de piraţii care o bântuiseră şi, la sfârşitul acestui război, am înapoiat stăpânilor lor, pentru a-şi lua pedeapsa pe care o meritau, în jur de treizeci de mii de sclavi care fugiseră de la cei cărora aparţineau şi care ridicaseră armele împotriva Republicii. Întreaga Italie, într-o spontană manifestare, mi-a prestat jurământ şi mi-a cerut să iau comanda în războiul pe care l-am terminat prin victoria de la Actium. Acelaşi jurământ mi-a fost prestat de către provinciile Gallia, Hispania, Africa, Sicilia şi Sardinia. Această formulă de jurământ a fost atunci repetată de către peste şapte sute de senatori; din acest număr, (...) până în prezent, au devenit consuli şi în jur de o sută şaptezeci au ajuns la preţură.

VII. Toate provinciile poporului roman care se învecinau cu populaţii încă nesupuse statului nostru au văzut împinse de către mine limitele lor. Am pacificat provinciile Gallia şi Hispania, precum şi Germania, care se mărginesc cu oceanul de la Gades până la gurile râului Albis. Alţii, începând cu teritoriul vecin Adriaticii până la Marea Tyrheniana, au fost adăugaţi statului de către mine şi nu am purtat niciun război nedrept cu vreun popor. Din ordinul meu, comandantul flotei, pornind de la gurile râului Rhenus, a navigat până la (...) într-o regiune unde niciun roman nu ajunsese nici pe pământ, nici pe mare. Cimbrii, Cheruscii, Semnonii şi alte triburi germanice din aceeaşi regiune au solicitat, prin solii,

prietenia mea şi a poporului roman. Din porunca mea şi sub auspiciile mele două armate au fost conduse în acelaşi timp în Etiopia şi în Arabia care se numeşte *Felix*. Cele două popoare pe care le-am atacat au avut pierderi crâncene pe câmpul de bătălie şi noi am făcut un mare număr de prizonieri. În Etiopia armele romane au fost purtate până la oraşul Nabata care se află în apropiere de Meroe. În Arabia, armata mea a ajuns la hotarul Sabeilor până la oraşul Mariba.

VIII. Eu am adăugat Egiptul la statul roman. Într-un moment când aş fi putut să transform Armenia Mare, după uciderea regelui ei, Artaxias, într-o provincie, am preferat, după exemplul strămoşilor noştri, să transfer acest regat lui Tigranes, fiul lui

Artavasdes şi nepot al regelui Tigranes, şi l-am numit cu aceasta pe Tib. Nero care pe atunci era fiul meu vitreg. Mai târziu, când triburile armene s-au separat de noi şi s-au răsculat, le-am supus prin fiul meu Caius şi am predat Armenia lui Ariobarzanes, fiul lui Artavasdes regele mezilor, iar după moartea acestuia, fiului său Artavasdes. După asasinarea acestuia l-am făcut rege al Armeniei pe Tigranes care se trage din familia regilor Armeniei. Toate provinciile situate dincolo de Marea Adriatică în partea Orientului, la fel ca şi Cyrenaica, fuseseră în mare parte abandonate unor regi străini; eu le-am reluat, aşa cum făcusem mai înainte cu Sicilia şi Sardinia pe care un război înrobitor le despărţise de statul nostru.

IX. Am întemeiat colonii militare în Africa, în Sicilia, în Macedonia, în cele două Hispanii, în Achaia, în Asia, în Syria, în Grallia Narbonensis. Cât despre Italia, douăzeci şi opt de colonii, care în cursul vieţii mele au fost oraşe înfloritoare şi populate, au fost

întemeiate din iniţiativa mea.

X. Un mare număr de steaguri romane, pierdute de către alţi generali, am reluat de la hispani, galii şi dalmaţi, după ce au fost învinşi duşmanii care le acaparaseră. I-am silit pe parthi să înapoieze şi armamentul şi stindardele, capturate de la trei comandanţi romani şi să ceară, în genunchi, prietenia poporului roman. Toate aceste stindarde au fost depuse în templul lui Marte Răzbunătorul.

XI. Populaţiile pannoniene, la care, înainte de Principatul meu, nimeni nu pătrunsese, au fost învinse de Tib. Nero care era atunci fiul meu vitreg şi legatul meu; eu le-am supus statului roman şi am împins limitele provinciei Illyria până la Danubius. O armată a dacilor, care străpunsese această limită, a fost învinsă şi distrusă, sub auspiciile mele; mai târziu armata mea, condusă dincolo de acest fluviu, a constrâns triburile Daciei să se supună ordinelor poporului roman.

XII. Adeseori mi-au fost trimise solii din India de către regii acestei ţări; niciodată până atunci nu fuseseră văzuţi alături de vreun conducător al romanilor. Prin vocea trimişilor lor, bastarnii, sciţii şi regii sarmaţilor care locuiesc pe cele două maluri ale Tanaisului, cât şi regii albanilor, hibernilor şi mezilor au cerut prietenia noastră prin solii lor.

XIII. Au venit să se refugieze lângă mine, rugându-mă, regii Parthiei, Thiridathes şi apoi Phraates, fiul regelui Phraates, regele mezilor, Artavasdes, regele albanilor, regii bretannilor Dumnobellaunus şi Tim (...), ai sicambrilor, ai marcomanilor şi suebilor şi mulţi alţi şefi. Regele parthilor, Phraates, fiul lui Orodes, i-a trimis la mine în

Italia pe toţi fiii şi nepoţii lui, nu în urma vreunei înfrângeri, ci pentru că, dându-şi toate rudele drept ostatici, nădăjduia să obţină prietenia noastră. Sub Principatul meu, multe alte populaţii, care nu avuseseră niciodată cu poporul roman vreun fel de relaţii diplomatice şi nicio legătură de prietenie, s-au putut convinge de cinstea noastră.

XIV. Mie, nu altcuiva, mi s-au adresat parthii şi mezii, prin gura celor mai valoroşi oameni ai popoarelor lor, trimişi la mine ca soli, cu scopul de a obţine ca rege, parthii, pe Vonones, fiul lui Phraates, nepotul regelui Orodes, şi mezii, pe Ariobarzanes, fiul regelui Artavasdes, nepotul regelui Ariobarzanes, şi ei i-au primit din mâinile mele.

XV. Punând capăt războaielor civile, în timpul cărora cu consimţământul general reunisem în mâinile mele toate puterile, eu am remis senatului şi poporului roman, în cel de al şaselea şi al şaptelea consulat, conducerea treburilor publice. Pentru meritele mele, printr-o hotărâre a senatului, am fost numit *Augustus*; s-a decretat ca usciorii casei mele să fie împodobiţi în chij> public cu lauri, deasupra intrării să fie aşezată o coroană civica, iar în Curia Iulia a fost depus un scut de aur pe care se afla o inscripţie ce spunea că senatul şi poporul roman mi le-a dăruit pentru curaj, clemenţă, dreptate şi pietate. Din acel moment îi întreceam pe toţi prin autoritatea mea, dar niciodată nu am avut o putere mai mare, în vreuna din magistraturi, în comparaţie cu colegii care le exercitau împreună cu mine.

XVI. în timpul celui de-al treisprezecelea consulat al meu, senatul, ordinul equestru şi întreg poporul roman mi-au acordat titlul de Părinte al Patriei şi au

decis ca acest titlu să fie înscris la intrarea în locuinţa mea, în Curie şi în Forum Augustus, pe carul tras de patru cai care a fost construit în cinstea mea, în urma unei hotărâri a senatului. Eu eram, în timp ce am scris acestea, în cel de al şaptezeci şi şaselea an al vieţii mele.

Notă

Personajul de care ne ocupăm în această lucrare a purtat în descursul vieţii sale mai multe nume: *Octavianus Thurinus*, în timpul copilăriei şi al primei tinereţi; *Caius Caesar Octavianus*, după adoptarea lui de către Caesar; *Imperator Iulius Caesar Octavianus*, în urma unei hotărâri a senatului din anul 29 î.e.n.; *Imperator că/esar Augustus divi jilius*, începând din anul 27 î.e.n. Pentru acest motiv am intitulat prezenta carte cu numele pe care i l-au atribuit majoritatea istoricilor: OCTAVIANUS AUGUSTUS.

e Augustus şi-a descris cu adevărat viaţa într-o lucrare formată din treisprezece cărţi ajungând cu povestirea întâmplărilor până la războiul purtat de către el împotriva cantabrilor şi asturilor în jurul anului 26 î.e.n. Aceste memorii însă nu s-au păstrat.

Prezenta carte se încadrează în lucrările istorice-oglindă ce reconstituie cu fidelitate atmosfera, culoarea şi climatul psihologic şi social al unor vremi trecute. Cu excepţia primului şi ultimului capitol, care se abat numai în parte de la întâmplări „trăite, dar care respectă adevărul istoric, cât şi a visului în care Augustus îl întâlneşte pe Caesar, evenimentele descrise se bazează totdeauna pe fapte reale. Memoriile sunt prezentate în 36 de capitole. În prima parte (capitolele 1-19) se afla redate cronologic principalele evenimente ce s-au scurs de la asasinarea

tatălui său adoptiv, Caius Iulius Caesar (anul 44 î.e.n.), până la bătălia navală de la Actium inclusiv (anul 31 î.e.n.). În a doua parte a memoriilor (capitolele 20 – 36) sunt prezentate în continuare, până în ziua morţii sale (19 august anul 14 e.n.), manevrele politice în urma cărora Augustus a obţinut în decursul anilor împuternicirile care l-au situat în fruntea statului roman, apoi unele dintre înfăptuirile sale mai importante cum ar fi: alcătuirea corpului de magistraţi şi funcţionari ai administraţiei statului, reorganizarea vieţii la Roma, reorganizarea Italiei şi a provinciilor, reforma religiei, a finanţelor, a justiţiei, a armatei, politica internă, politica externă, încheind cu unele amintiri consacrate prietenilor şi relaţiilor de familie.

Augustus a fost unul i dintre puţinii conducători de state despre a cărui viaţă, dt şi despre forma şi caracterul cârmuirii sale, istoricii din toate timpurile au avut păreri dintre cele mai controversate. Aceste opinii, uneori surprinzător de diferite, se datorează atât complexităţii particularităţilor noului regim creat de către Augustus, împreună cu sensul şi filosofia lumii în care el a trăit, cât şi aproximative fidelităţi a spiritului istoric din concepţia unora dintre cei care s-au ocupat de această epocă. Astfel unii afirmă că „Augustus nu a introdus în stat un ¡regim de felul regalităţii sau dictaturii, ci a avut doar titlul de *princeps*” (Cornelius Tacitus); „Augustus a reintrodus vechea formă de stat… a rose restabilită puterea legilor, autoritatea justiţiei şi măreţianatului, puterea magistraţilor şi-a recăpătat importanţa de altă dată (Velleius Paterculos); „Augustus s-a dovedit a fi unul dintre cei mai mari şi binefăcători conducători de popoare” (Léon Homo); „Regimul instaurat de către

Augustus a fost o Republică” (M. Hammonel); „Augustus a fost un adevărat restaurator al Republicii” (Ed. Meyer); „Odată cu sfârşitul războaielor civile Augustus apare *ca lu’ princeps* eliberator fiind apreciat drept restauratorul Republicii” (A. Magdelain); „Augustus a acţionat sincer când a instaurat Republica (Crligaolmo Ferrero); „Printre titlurile obţinute de către Augustus nu există niciunul care să fie capabil a exprima caracterul monarhic al noii lui guvernări” (Eugène Albertini); „Geniul lui Augustus s-a tradus în audienţa acordată de către el tuturor glasurilor imensei comunităţi romane” (Pierre Grimai) … A f –, i; spun că „Puterea… a trecut în mâinile lui Augustus şi, începând din acel moment, s-a întemeiat monarhia propriu-zisă” (Dio Cassius); „Augustus a vrut să înşele poporul cu mirajul unui sistem de guvernare” (E. Gibbon); „Imperiul întemeiat de către Augustus a însemnat sfârşitul vieţii romane şi faceputul dispariţiei ei” (J. J. Ampère); „Augustus a inventat un fel de regalitate deghizată” (Gaston Boissier); „Armata, justiţia, religia, legea, finanţele, magistraţii, toate resursele, toate forţele vii ale statului erau în mâinile lui Augustus… monarh absolut” (Victor Duruy); „Noua structură a statului nu prezintă decât faţete republicane destinate a masca naivilor veritabila structură monarhică a regimului” (A. Aymard); „Restaurarea Republicii nu a fost decât o ficţiune” (V. Gardthausen); „Când Augustus a instaurat pacea, aceasta a fost o pace a despotismului” (R. Syme); „Principatul lui Augustus a constat într-o monarhie creată pe cultul monarhului” (Jérôme Carcopino); „Augustus împărtăşeşte concepţiile monarhice ale lui

Caesar pe care până la urmă reuşeşte să le pună în aplicare” (Jean Gagé); „Republica nu era, pe timpul lui Augustus, decât un decor, o etichetă decentă pentru a masca realitatea monarhiei absolute” (G. Bloch);”, Cu toate că Republica fusese restabilită oficial, există multe fapt; care ne permit să vorbim despre esenţa monarhică a puterii lui Augustus” în A. Maşkin) … Alţi istorici au alte păreri: „Acest regim de la începutul imperiului este o diarhie, întrucât puterea este împărţită între împărat şi senat” (Theodor Mommsen); „În realitate, Principatul odată consolidat, era o dictatură militară” (Dumitru Tudor) ş.a.m.d. Aceste păreri diametral opuse, susţinute de cele mai multe opri prin fapte reale şi argumente dintre cele mai logice, fac – a epoca dominată de Augustus, cât şi unele aspecte ale caracterului şi personalităţii acestuia, să constituie, după scurgerea a două mii de ani de la cele întâmplate, o temă încă de actualitate. Acest Interes este stârnit mai ales de nebuloasa în care plutesc întâmplările acelor foarte îndepărtate vremuri comentata şi interpretate din această cauză atât de diferit. De aceea, acolo unde un anume eveniment este prezentat de către documentele istorice în mod contradictoriu, am căutat, prin afirmaţiile lui Augustus, personajul principal care şi-a pus sigiliul pe aceas. tă epocă, să dăm varianta cea mai verosimilă, cea mai apropiată de adevăr şi însuşită de majoritatea Istoricilor.

33

Am folosit stilul autobiografic în scopul de a prezenta o lectură mai atrăgătoare. Urmărind a nu-i denatura sensul de autobiografie, am evitat trimiterile în subsolul cărţii la izvoarele folosite. Pentru păstrarea

frumuseţii stilului folosit de către unii autori pe care i-am cercetat, am menţinut textul din lucrările lor într-o oarecare măsură neschimbat (legenda asupra lui Curtlus din *Civilizaţia romană* de Pierre Grimai, proscripţiile din *Războaiele civile* de Appian, portretul lui Augustus din *Vieţile celor doisprezece Cezari* de Suetonius şi alte câteva. În acelaşi scop am redat, neschimbate şi uneori integral, discursurile lui Augustus şi ale lui Antonius în faţa senaltiului sau armatei, ori luările de cuvânt ale altor personaje prezente în lucrare. Textele extrase au fost luate din *Istoria romană* de Cassius Dio, dar şi din alte surse. Notele explicative din subsolul acestei cărţi aparţin, bineînţeles, autorului lucrării, nu povestitorului. Ele au fost extrase din diferite documente ale istoricilor antici sau ale unor ceroaâători mai noi şi din *Mic Dicţionar mitologic greco-roman* de Anca Balaci.

3 – Octavianus Augustus – „Popoare, culturi, civilizaţii”.

Versurile lui Ovidius au fost luate din poemele acestuia traduse unele de Th. A. Niaum, altele de Emil Manu, D. Florea Rarişte, ori Ion Florescu. Testamentul lui Augustus a fost tradus integrali din *Histoire des Romains* de Victor Duruy, Paris, vot IV, 1882. Tot din această lucrare, cca. III, 1881, şi vol. IV, 1882, au fost luate şi majoritatea ilustraţiilor.

Aduc, pe această cale, un înalit omagiu repauzatului profesor doctor docent Dumitru Tudor care, prin competenţa sa de ilustru om de ştiinţă, a prezentat, în scopul reuşitei lucrării de faţă, o serie de sugestii dintre cele mai preţioase. Îmi exprim totodată profundul regret pentru dispariţia acestui istoric român de prestigiu.

Mulţumesc în acelaşi timp conducerii Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice, Emiliei Tomescu, redactoare a acestei cărţi, şi conferenţiarului doctor Oc: avian Toropu, referent al lucrării, pentru sprijinul acordat. De asemenea, mulţumesc conducătorilor şi salariaţilor instituţiilor de cultură, ca Biblioteca Academiei R.S.R., Biblioteca Centrală de Stat şi mai ales Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti, cu filialele sale, care, timp de mai mulţi ani, mi-au pus la dispoziţie cu toată bunăvoinţa un bogat material documentar necesar întocmirii

AUTORUL

PARTEA I

1. Pe scutul de aur din Curie stă scris cine sunt

Niciodată nu am purtat haine decât din cele ţesute în casă de soţia mea, de fiica sau nepoatele mele. Totuşi, în dimineaţa aceasta, după ce m-am trezit anume mai devreme ca de obicei, mi-am îmbrăcat o mantie peticită, iar pe cap mi-am tras o glugă la fel de urâtă. Un ochi mai atent ar fi observat poate că peticele de diferite culori erau cusute... cu aţă albă, la întâmplare, nu neapărat pentru a acoperi vreo gaură sau ruptură a mantiei... în picioare mi-am pus încălţările cu toc mai mare decât cel ce se poartă obişnuit, pentru a părea şi eu mai înalt... într-atât m-a urmărit ideea că sunt prea scund, încât nici acum, la bătrâneţe, nu umblu decât cu toc înalt. M-a obsedat această idee, aşa cum l-a obsedat calviţia pe marele şi divinul Caesar. Cel puţin în ultima vreme el găsise modalitatea de a şi-o ascunde. Acordându-i-se printre alte distincţii, şi cununa de lauri[2], senatorii, gata să-şi

2 Confecţionată din aur, ea era o distincţie acord, tă în mod cu totul

manifeste devotamentul sub orice formă, s-au grăbit să stipuleze printr-un decret dreptul dictatorului de a o purta în orice împrejurare. Atât i-a trebuit divinului! De atunci nu şi-a mai dat jos de pe cap cununa de lauri!... Şi oamenii de geniu, chiar şi cei mai puternici au... slăbiciunile lor!...

Înainte de a părăsi neobservat camera în care dorm, unde îmi ţin de altminteri îmbrăcămintea cu care ies în public, pentru a o avea la îndemână în caz de urgenţă, mi-am aruncat privirea în oglindă. Într-adevăr, puteam rivaliza cu cel mai de plâns dintre bătrânii ce întind mâna după pomană în Forum[3]. Obrajii căzuţi, ochii spălăciţi şi faţa brăzdata în dungi de mersul vremii. Îmi inspirau milă. Mă priveam cu ochiul drept, fiindcă cel stâng de la o vreme încoace nu prea mă mai ajută. *Eheu*, *fugaces la buntur anni*![4] Unde eşti, frumosule Thurinus, tânărul chipeş de altă dată!? Unde sunt ochii tăi limpezi şi strălucitori!? Ce plăcere îmi făcea ca, fixând pe cineva, să-l văd cum lasă ochii în jos, ca în faţa orbitoarelor raze ale lui Phoebus[5]. Îmi amintesc că odată, observând cum un

---

excepţional.

" Anul 53 î.e.n.

1B Cine îndură curajos răul atrage apoi şi binele.

3 La început era un loc deschis în care se vindeau mărfurile, un iei de piaţă. Mai tîrziu în Forum se ţineau întrunirile politice şi se rezolvau chestiunile judiciare, comerciale şi altele. Aci era concentrată viaţa întregului popor roman.

4 Vai, cum aleargă anii!

5 Una dintre cele mai de seamă divinităţi ale mitologiei greceşti adoptată de timpuriu de către romani sub denumirea de Apollon. Acesta avea multiple atribute, clar era considerat mai ales zeu al luminii. Pe vremea lui Augustus i se aduceau onoruri deosebite fiind zeul său preferat.

soldat nu se putea uita în ochii mei, I-am întrebat: De ce laşi privirea în jos? El mi-a răspuns: „Nu pot rezista ochilor tăi fulgerători”… Şi mai spun unii că Timpul este un zeu blând… Desigur că ei nu ştiu ce vorbesc. Timpul este un asasin dintre cei mai odioşi care te face să mori câte puţin în fiecare zi. Chiar din clipa în care ne naştem, începem să murim treptat, treptat…

În ultima vreme observ cu durere că spectrul morţii îmi apare din ce în ce mai des. Ar trebui să nu mă tem de moarte, fiindcă nicio tunică de zale nu mă poate apăra împotriva ei. Dacă mă tem, moartea devine un chin obsedant şi fără sfârşit. Mai bine să apuc o altă cale: să-i alung misterul şi să mă obişnuiesc cu ea…

Aşa cum eram îmbrăcat şi dezamăgit de chipul din oglindă, am plecat în grabă să cerşesc mila poporului. M-am îndreptat spre templul divinului Caesar din Forum, ridicat chiar pe locul unde corpul acestuia fusese incinerat. Dar nu am rămas aci, fiindcă trecea prea multă lume. Am urcat pe colina Capitolină.

Deşi razele soarelui de-abia mijeau roşietice pe treptele impunătorului templu închinat lui Jupiter Tonans[6], câţiva mizerabili cerşetori o şi luaseră înainte instalându-se pentru a cere de pomană în locurile cele mai bine plasate. M-a cuprins furia! *Etiam mediem medico invidet*! *G* Stăpânit de invidia care roade omul,

---

6 Era considerat de către romani ca stăpîn al zeilor şi al oamenilor; divinitate supremă, dătătoare de viaţă şi de lumină. Fiindcă stăpînea tunetul şi trăznetul Iupiter purta o serie de epitete ca Tonans, Fulgurator, Fulminstor şi deoarece templul său se afla la Roma pe Capitoîiu, i se spunea şi Capilchnus (identificat cu Zeus din mitologia greacă).

B Pînă şi cerşetorul îl invidiază pe alt cerşetor!

la fel cum roacb rugina fierul, mi-am găsit până la urmă un loc pe o treaptă undeva mai la o parte, sub privirile ameninţătoare ale zdrenţăroşilor mei „colegi” de breaslă. În curând forfota cuprinse întregul Forum dominat de măreţul templu.

De câte ori privesc de la înălţimea acestui edificiu construcţiile din jur, rămân în extaz ca în faţa unei nepieritoare opere. Pe bună dreptate, Augustus, poporul te-a numit Părinte al Patriei. Pe bună dreptate, Augustus, te făleşti că ai găsit o Romă din cărămidă şi laşi în urma ta o Romă din marmură. Doar într-un singur an ai reconstruit şi împodobit cu cele mai de preţ podoabe nu mai puţin de optzeci de sanctuare, ori temple mai mici, pe care le-ai găsit distruse de incendii sau pur şi simplu abandonate şi căzute în ruină. Le-ai restaurat nu numai cu gândul de a înfrumuseţa Roma, dar şi din dorinţa de a pune vechile culte la loc de cinste. Nu mai vorbesc de măreţul templu închinat lui Apollon pe Palatin sau de cel unde mă aflu eu acum şi de atâtea edificii noi şi construcţii edilitare cu care ai împodobit şi înzestrat Cetatea Eternă!... Se vor mai fi găsind oare în sanctuarul lui Jupiter Capitolinus pietrele scumpe şi perlele pe care le-ai dăruit tu şi care valorau aproape cincizeci milioane de sesterţi?... Dar cine ar îndrăzni să se atingă de ele!?...

Furat de măreţia unor astfel de realizări nici nu mai ştiu cât timp trecuse de când mă aflam la post. Ştiu doar că mă ridicasem în picioare, ca şi cum aş fi dorit să îmbrăţişez dintr-o privire întreaga panoramă. Gluga îmi căzuse peste gârboviţii mei umeri, înţepenit cu mâna întinsă după pomană, cu capul dat pe spate într-un gest teatral şi ochii aţintiţi spre imensul

mozaic de marmură policromă, s-ar fi zis că mă aflam acolo nu pentru a cerşi, ci pentru a arăta trecătorilor una din minunile lumii.

Nu ştiu cât timp se scursese de când încremenisem aşa, extaziat. Fără să-i văd sau să-i aud, trecătorii urcau sau coborau pe lângă mine treptele marelui templu. Deodată am simţit că îmi cade în palmă un ban. M-am trezit din reverie şi am privit. Era un *altr eus*[7], o piesă veche de aur întâlnită rar în ultima vreme şi foarte preţuită. (Tatăl meu adoptiv, care era „cineva" la Roma, îi stabilise un nou etalon şi noi efigii). Surprins de aurul ce-mi strălucea în palmă, mi-am ridicat ochii spre binefăcătorul meu. Acesta mă privi zâmbind reverenţios şi-mi zise vădit emoţionat: „Unui asemenea cerşetor, o asemenea pomană! – apoi continuă pe ton sentenţios: Păstrează moneda, deoarece în curând vei avea nevoie de ea pentru a o da lui Charon[8]".

La auzul acestei prevestiri am simţit cum mi se strânge inima de spaimă, în timp ce instinctiv închideam aurul în palmă. Mi-am tras grăbit şi încurcat gluga peste faţa. Era însă prea târziu. Fusesem descoperit, iar omul care recunoscuse în mine pe cel ce reclădise Roma din marmură dispăruse...

Dar de unde ştia necunoscutul acela că mi se

---

7 Monedă emisă înaintea reformei monetare a lui Caesar. Se folosea în tranzacţiile comerciale şi ca etalon de valoare pe timpul imperiului. Cîntărea 7,80 grame aur pur.

8 Personaj subpământean din mitologia greacă. Era prezentat sub înfăţişarea unui bătrîn zdrenţăros care trecea cu luntrea sa sufletele morţilor peste rîul Styx în Infern. Primea drept plată un ban care se punea în gura celui

apropia sfârşitul? Sau fusese şi el printre aceia care asistaseră la recensământul încheiat de către mine acum câteva zile pe Câmpul lui Marte[9]? în timpul recensământului un trăsnet căzuse asupra statuii mele făcând să dispară prima literă a inscripţiei gravată pe ea. Aceasta era litera C de la numele pe care l-am împrumutat de la tatăl meu adoptiv: *Caesar*. Litera C înseamnă o sută şi oracolul prezicea că doar o sută de zile mai aveam de trăit. Totodată, oracolul mă liniştea prevestind că voi fi aşezat în rândul zeilor, deoarece *desar*, tot de la Caesar, însemna în limba etruscă zeu. Slabă consolare! Ce mă mai încălzeşte pe mine că după moartea mea voi fi zeificat!

Ne aflăm în anul 767 *ab U.*c.[10] Am pornit pe cel de-al 76-lea an al vieţii. Cam mult! Chiar foarte mult! Am rămas doar cu Livia, soţia mea, care are vreo zece ani mai puţin ca mine. Încolo, nu mai văd în jur niciun prieten, niciun colaborator, niciun du>man. Au murit cu toţii. Mi-au murit şi mulţi dintre nepoţi. Am rămas singur…

X-aş putea spune că nu vreau să mai trăiesc. Cât ar fi un om de vârsmic, tot ar mai vrea să trăiască un an, doi, deşi bătrâneţea este purtată cu atâta greutate. Omul vrea să trăiască, deoarece altă viaţă nu-i este

---

9 Se afla la marginea Romei în bucla pe care o face Tibrul la nord de Capitoliu. Iniţial a fost rezervat concentrărilor militare. Tot aici se desfăşurau apoi operaţiunile censitare (alcătuirea, pe baza recensământului executat o dată la cinci ani, a listei de cetăţeni). Mai tîrziu aici au apărut străzi comerciale cu diferite edificii private. Aici aveau loc cursele de care şi întrecerile gimnaşti- lor. (Marte era zeul războiului; identificat cu Ares din mitologia greacă).

10 Anul 14 e.n., anul morţii lui Augustus. Ah Urbe conclita: de la întemeierea Romei (de către Romulus cu 754 de ani înaintea erei noastre).

cunoscută, iar cea pământeană e frumoasă, e dulce, e totul pe pământ. Şi totuşi, noi romanii nu o preţuim pe cât ar merita. Sunt destul de mulţi cei care renunţă extrem de uşor la viaţă. Auzi de câte unul care şi-a înfipt pumnalul în piept pe mormântul prietenului, fiindcă nu putea să trăiască fără el; mai auzi de câte o soţie care a preferat să moară odată cu soţul ei decât să-i supravieţuiască. În timpul conducerii mele, dacă îl găseam pe cineva vinovat de vreo faptă foarte gravă, îi trimiteam vorbă că poate n-ar fi rău de şi-ar pune capăt zilelor pentru a scăpa de ruşine. A doua zi mi se raporta că vinovatul, deschizându-şi venele, a ţinut să-mi mulţumească din toată inima pentru că i-am permis să-şi aleagă modul cel mai simplu de a muri! Unii mă lăsau chiar moştenitor, drept recunoştinţă că îi trimisesem la o moarte atât de uşoară!... Peste două mii de ani, să zicem, când oamenii vor afla de-pre astfel de fapte nu le va veni să creadă!

O sută de zile! Doar o sută de zile mai am de trăit. Zeii mi-au făcut o mare favoare anunţându-mă când voi părăsi această lume. Nimeni nu a ştiut vreodată ziua sorocului. Acesta e secretul zeilor. Mie însă mi l-au destăinuit, fiindcă ne cunoaştem de atâta amar de ani!... Nu sunt eu *Pontifex Maximus*[11], cel care le-a slujit atâta vreme? Cine le-a ridicat atâtea temple, sanctuare şi statui dacă nu eu? Şi atunci, nu merit această favoare, a zeilor? Deşi, drept să spun, nu mă încântă deloc. Dar după cum o viaţă întreagă mi-a plăcut să cred în toate visele şi în toate oracolele

11 Mare Pontif (Preot), preşedintele colegiului de preoţi din Roma, cea mai înaltă funcţie religioasă din stat. Ca şef al religiei veghea asupra desfăşurării cultului imperial şi în general asupra întregului cult roman.

care îmi prevesteau fericirea, mărirea şi gloria, să-mi placă acum şi funesta prevestire a sfârşitului.

Zeii, plictisiţi şi ei de-atâta umbră ce am făcut pământului, vor fi zis: „Până aici, Augustus, ajunge! Ai trăit destul!” Aşa încât, de câteva zile au început a-mi număra zilele invers, începând cu o sută. Şi sunt convins că nu vor greşi numărătoarea. Doar sunt zei! … Cât despre umbra ce am făcut-o pământului, ei nu ar trebui să mi-o măsoare ca pe a oricărui muritor mărunt. Şi ce dacă sunt eu scund? Nu ştiu ei oare că şi un corp mic poate proiecta o umbră mare? Umbra mea se întinde pe trei continente. Câte capete încoronate nu a umbrit ea!…

Pentru momentul când zeii vor termina numărătoarea, eu sunt pregătit de mult. La cârma statului l-am desemnat pe fiul meu adoptiv Tiberius. Cea mai mare parte a documentelor sunt întocmite. Testamentul l-am scris şi l-am dat în păstrare vestalelor[12]. În acest act sunt desemnaţi moştenitorii averii mele, cât şi sumele de bani lăsate poporului roman şi soldaţilor din garda personală sau celor din îndepărtatele legiuni. Am lăsat scris şi unele recomandări în legătură cu înmormântarea mea. Am întocmit mai multe situaţii lămuritoare asupra armatei

12 Slujitoare a zeiţei Vesta, divinitate a focului şi a căminului (identificată cu zeiţa Hestia din mitologia greacă). În vremurile îndepărtate focul se obţinea prin frecarea a două lemne sau cu ajutorul cremenei. Astfel aprins el era păstrat într-o casă şi întreţinut de tinere fete între şase şi zece ani. De aci fiecare îl lua pentru diverse trebuinţe. Mai târziu s-a construit un templu anume, unde focul ardea continuu menţinut de şase vestale. Ele îşi îndeplineau obligaţiile pînă la vîrsta de treizeci de ani, după care se puteau întoarce la familiile lor şi chiar să se căsătorească. Pentru privilegiile de care se bucurau multe rămîneau toată viaţa, în templu; erau foarte bogate şi foarte respectate. Orice ofensă adusă unei vestale era aspru pedepsită.

cu efectivele şi locul unde se află sub arme, a sumelor de bani ce se găsesc în tezaurul public şi în careta palatului, cât şi a impozitelor şi datoriilor ce urmează a fi încasate. Dar cel mai important document îl constituie testamentul meu politic, dacă pot să-i zic astfel unei treceri în revistă a faptelor mele grupate în treizeci şi cinci de capitole şi însoţite de o evidenţă a distribuţiilor pe care le-am făcut. El reprezintă activitatea mea politică ce a dus la crearea celui mai puternic stat din lume. Asupra acestui document voi mai reveni.

După câte s-ar părea totul este pregătit şi pus la punct, astfel încât urmaşii mei să preia o situaţie dintre cele mai clare asupra marelui edificiu pe care l-am clădit. Dar dacă banii lăsaţi în tezaure şi soldaţii aşezaţi pe frontiere pot îi luaţi în primire la numărătoare, fără greş, nu tot astfel stau lucrurile cu omul cel mai mare şi puternic din lume. Aici lucrurile se complică foarte mult. Despre un astfel de om, care a cârmuit un imens stat aproape o jumătate de secol, cât şi despre opera sa este firesc să se fi spus multe şi adevărate, dar şi exagerate; să se îi spus şi bune şi rele. Acuzaţiile. calomniile şi zvonurile, cât şi pamfletele infamante răspândite! i senat în timpul vieţii mele, contra mea, nici nu m-au supărat prea mult, nici nu m-au intimidat peste fire. Îmi amintesc că îi scriam odată lui Tiberius, ce se arăta îngrijorat în faţa defăimărilor ce mi se aduceau, că nu e cazul să se alarmeze din pricina acelora care mă calomniază. Este suficient dacă putem obţine să nu ne facă cineva rău. Aşa îl sfătuiam pe Tiberius. Cât despre cei care au încercat să-mi facă rău, au pierit de mâna călăului. Mă gândesc însă la ce se va spune şi ce se va scrie când

nu voi mai fi eu şi când nu voi mai putea ca prin prestigiul şi personalitatea mea să-i pot tempera pe eventualii detractori. Unele fapte ale mele sunt aşa de bizar şi contradictoriu comentate în prezent, încât nu ştiu mai târziu, purtate din gură în gură, ce se va alege de ele. Dacă eu nu ştiu ce să mai cred despre toate acestea, îmi închipui în ce derută se va afla viitorimea care ar încerca să mă cunoască, atât pe mine cât şi opera mea. De aceea mă voi strădui să fac ordine în cele ce se spun despre mine, aşa cum m-am străduit să pun ordine în haosul de neînchipuit ce se întinsese asupra Romei şi a celor vreo optzeci de milioane de supuşi ai săi. Doar nu degeaba mi-a fost recunoscută, chiar de către cei mai aprigi duşmani ai mei, marea calitate de om al ordinii şi disciplinei. Socotind de datoria mea să aduc lumină asupra unora din întunecatele şi încâlcitele evenimente pe care le-am trăit, m-am hotărât să-mi verific şi să-mi completez acum memoriile pe care le voi lăsa posterităţii şi care vor constitui o informare cât mai exactă nu numai asupra vieţii şi activităţii mele, dar şi asupra unuia dintre momentele cruciale din istoria poporului roman, unde nu am fost doar simplu spectator, ci chiar personajul cu cel mai important rol.

Pentru ca posteritatea să înţeleagă mai bine motivele ce m-au îndemnat la întocmirea acestor memorii, voi da câteva exemple de opinii cu totul diferite privind unele evenimente din timpul vieţii mele. Mă voi referi mai întâi la întâmplări petrecute în primii ani ai carierei politice. Aşa de pildă, unii pretind că, aflând vestea morţii marelui Caesar, am plecat din Macedonia spre Roma călătorind fără

zgomot, fără fast, fără armată. *Dicebatur contra*[13]: Plecând din Macedonia am luat cu mine toţi banii trimişi pentru organizarea expediţiei ce se pregătea împotriva parthilor, sau poate a dacilor, şi am debarcat apoi în Calabria. Parcurgând coloniile de veterani înfiinţate de către divinul Caesar, am ţinut discursuri prin oraşele pe unde treceam, în faţa soldaţilor şi poporului, am împărţit bani şi am hotărât ca două legiuni să mă urmeze la Roma. Care e adevărul?…

Unii pretind că, în timp ce aliatul meu Hârtius în fruntea a douăzeci de cohorte lupta contra lui Antonius, eu, înspăimântat de primele lovituri date de duşman, am fugit de pe câmpul de luptă părăsind steagurile şi timp de câteva zile nimeni nu m-a mai văzut în tabără. *Dicebatur contra*: Mi-a fost lăudat curajul dovedit alături de Hârtius cu ocazia luptei împotriva lui Antonius. Luând steagul uneia dintre legiuni în mână, m-am băgat acolo unde învălmăşeala şi lupta corp la corp erau mai aprige. Care e adevărul? …

Unii pretind că dispariţia de pe scena politică a celor doi consuli, Hârtius şi Pansa, alături de care luptam împotriva lui Antonius, ar fi constituit un eveniment deosebit de favorabil mie. De aceea m-au acuzat de o dublă crimă. Ei spuneau că Hârtius n-a pierit în luptă, ci că I-aş fi ucis eu într-o învălmăşeală, iar pentru a scăpa şi de Pansa, care era grav rănit, i-am pus otravă pe răni. *Dicebatur contra*: Cei care erau în preajma mea în timpul acelor lupte, spun că au asistat la durerea şi spaima ce mă cuprinseseră în momentul când i-am văzut pe cei doi consuli murind,

13 Se spune, dimpotrivă.

deoarece rămâneam astfel singur, fără sprijinul lor, într-o luptă care încă nu era decisă. Era absurd, spun oamenii de bună-credinţă, ca un tânăr care încă nu împlinise 20 de ani, crescut în spiritul cinstei şi al onoarei, departe de tulburările şi crimele ce însângeraseră Roma, să ucidă deodată doi consuli, generali cu experienţă de care avea atâta nevoie într-o luptă contra lui Antonius, unul dintre cei mai viteji comandanţi pe care i-a avut Caesar. Care e adevărul? …

Unii pretind că după victoria împotriva lui Antonius, la Mutina, Decimus Brutus mi-a trimis o solie prin care îmi mulţumea că îl salvasem cerându-mi totodată o întrevedere. Eu însă i-aş fi respins cu indignare mulţumirile comunicându-i că nu venisem ca să-l salvez pe el, ci să lupt împotriva lui Antonius. Drept urmare, Brutus mi-ar fi interzis să trec râul şi să pornesc, în urmărirea lui Antonius, peste Apenini. *Dicebatur contra*: Brutus i-ar fi trimis o depeşă lui Cicero, la Roma, în care îi scria că el n-a avut încredere în mine, până nu ne-am întâlnit şi n-am discutat împreună. Dacă eu i-aş fi ascultat sfaturile şi aş fi trecut Apeninii, spunea el, l-am fi putut sili pe Antonius să intre într-o capcană, unde l-am fi nimicit cu siguranţă. Care e adevărul?…

Unii pretind că, în a doua fază a luptelor de la Philippi contra lui Cassius şi Brutus, am fost din nou învins. *Dicebatur contra*: în a doua fază a luptelor de la Philippi am respins trupele inamicului care încercau să mi se opună şi le-am azvârlit înapoi până în tabăra lor. Care e adevărul?…

Unii pretind că înscrierea lui Cicero, cu acordul meu, pe lista proscripţiilor, fapt ce a dus la uciderea

lui, a aşternut pe numele meu o pată pe care nu a reuşit s-o şteargă întreaga strălucire a marilor mele merite. De ce? Fiindcă Cicero s-a purtat foarte frumos cu mine şi m-a susţinut în senat numindu-mă deseori *divus adolescens*[14], iar eu, la rândul meu, l-am considerat ca un tată. *Dicebatur contra*: Mi-ar fi fost absolut imposibil să stăpânesc ura lui Antonius şi a soţiei sale, Fulvia, împotriva lui Cicero şi deci să-i pot opri pentru a nu-l mai trece pe acesta în lista proscripţiilor. De asemenea, mi-ar fi fost foarte greu să uit strigătul de bucurie al oratorului la vestea asasinării marelui Caesar şi regretul său de a nu fi putut participa direct pentru a lovi şi el în trupul marelui dispărut. Nu puteam uita nici aluzia lui Cicero, când, folosind cu abilitate un joc de cuvinte, s-a exprimat despre mine astfel: „Tânărul merită să fie lăudat, împodobit şi ridicat”, adică pur şi simplu să mi se ridice viaţa. Care e adevărul?…

Voi continua acum să prezint câteva păreri ce se bat cap în cap privitoare la activitatea mea ca om de stat şi conducător al Republicii.

Unii spun că iubirea şi recunoştinţa faţă de marele Caesar, cât şi dorinţa de a-i răzbuna moartea, m-au împins la războaiele civile şi la sângeroasele proscripţii. *Dicebatur contra*: Iubirea faţă de Caesar şi situaţia grea prin care trecea – Republica au fost doar simple pretexte pentru a pune mina pe conducerea statului. Care e adevărul?…

Unii spun că am ajuns să cârmuiesc de unui singur, fiindcă cei doi colegi cu care împărţisem conducerea statului nu s-au dovedit la înălţimea

14 Divinul adolescent.

aşteptărilor: Lepidus îmbătrânind în trândăvie, iar Antonius în desfrâu. *Dicebatur contra*: Mi-am însuşit cu forţa demnitatea de consul în pofida dorinţei senatului[15], am corupt legiunile unui general atrăgându-le de partea mea, am îndreptat împotriva Romei armatele pe care le primisem în cu totul alt scop şi mi-am înşelat colegii cu care împărţisem conducerea, pe Lepidus cu pretextul prieteniei, iar pe Antonius printr-o ipocrită înrudire dându-i pe sora mea de soţie, toate numai cu scopul de a rămâne singurul stăpân al statului. Care e adevărul?…

Unii spun că în anul 727 *ab U*.c.[16], la intervenţia mea, Republica a fost restabilită în drepturile ei sacre. *Dicebatur cont*, *a*; În acel an am introdus dictatura personală în conducerea statului. Care e adevărul?…

Unii spun că am instaurat pacea mult visată, *Pax Augusta*, făcând să trăiască în armonie zeci de milioane de oameni timp de mai multe decenii, fapt neîntâlnit nicăieri în istoria atât de frământată a popoarelor. *Dicebatur contra*: Pacea pe care am instaurat-o eu a fost pătată de atâta sânge, încât pe nedrept a fost numită *Pax Augusta*. Care e adevărul?…

Unii spun că mi-am arătat bunătatea şi generozitatea faţă de toate categoriile sociale şi că numai rareori am recurs la forţa. După Actium am dat dovadă de clemenţă şi am iertat multe din greşelile rivalilor mei politici. *Dicebatur contra*: M-am arătat fără milă faţă de duşmanii capturaţi în luptă dovedind

---

15 Forul cel inai înalt al Romei care a reprezentat puterea de bază în timpul Republicii. Pe timpul regalităţii era format dintr-un număr de o sută de senatori, trei sute la sfîxşitul perioadei regale, şase sute pe timpul lui Sylla şi nouă suie pe timpul lui Caesar.

16 Anul 27 i.e.n.

o cruzime rar întâlnită. Chiar iată de membrii familiei mele am fost intransigent şi uneori necruţător. Care e adevărul?...

Unii spun că am fost modest, iar ambiţiile le-am cântărit şi frânat cu înţelepciune şi prudenţă. *Dicebatur contra*: Am vrut să mi se închine toate popoarele şi să mi se ridice statui şi temple cu flamini[17] la fel ca unui zeu. Care e adevărul?...

Unii spun că am participat direct, când a fost necesar, în războaiele purtate, fiind chiar rănit de două ori. *Dicebatur contra*: Am fost un mediocru comandant de oşti şi alţii mi-au adus succesele pe câmpul de luptă. Care e adevărul?...

În sfârşit, îmi voi face acum portretul văzut atât de către apologeţii mei, cât şi de către detractorii mei.

Unii spun că am făcut mult bine, am fost drept cu cetăţenii, integru fără excepţie, cu grija faţă de plebe, blând, generos, cinstit şi virtuos. Mi-am iubit foarte mult soţia, rudele şi soldaţii. Am pus mare preţ pe prietenia sinceră şi dezinteresată. Legăturile mele extraconjugale au fost determinate numai de raţiuni de stat căutând ca prin relaţiile cu unele rude sau soţii ale unor oameni politici să mă informez asupra anumitor stări de lucruri. Am fost foarte cumpătat la mâncare şi de felul meu beam foarte puţin cu toate că trăiam în mijlocul unei societăţi ce se deda desfrâului şi orgiilor de tot felul. *Dicebatur contra*: Am făcut mult rău, după cum mi-o cereau interesele mele meschine, am fost milos din caicul, în realitate fiind extrem de

17 Colegiu de preoţi. Existau trei flamini (Flamen maior) ai divinităţilor principale: Iupiter, Marte, Quirinus şi doisprezece (Flamen minor) în slujba altor zei. Flarmnul suprem era cel ai lui Iupiter, ales din rîndul patricienilor.

crud numindu-mă chiar asasin al lui
Cicero. Am dominat oamenii prin teroare înşelându-i cu viclenii, ori linguşiri, după cum îmi dictau ambiţiile mele lipsite de scrupule. Am făcut caz de cele mai înalte virtuţi, în realitate fiind un vicios ipocrit. Am fost un soţ infidel având preferinţă pentru fecioare, mai ales pentru cele syriene pe care mi le procura chiar Livia, soţia mea. Deşi normal, în raporturile mele cu alte femei, faţă de Livia m-am comportat… în sfârşit…

Acestea au fost doar câteva aspecte contradictorii asupra vieţii şi activităţii mele, unele mai grave, altele mai puţin însemnate. Denaturarea unora dintre evenimentele petrecute aparţine rivalilor mei politici care au căutat pe toate căile să mă discrediteze în scopul îndepărtării mele de pe arena vieţii publice. Chiar dacă nu au folosit totdeauna cele mai corecte şi cinstite arme pentru a duce lupta împotriva mea, eu, ca om de stat, nu-i condamn, în război, ca şi în dragoste, fiind permise orice fel de arme. Dar mai am şi un motiv personal care mă opreşte să-i învinuiesc în vreun fel pe aceşti falsificatori ai adevărului. Mă gândesc astfel la unele împrejurări când chiar eu am fost pus în situaţia de a ocoli adevărul sau de a prezenta voit echivoc unele din faptele mele. Aşadar cum aş putea să acuz pe alţii pentru ceea ce eu însumi am săvârşit?! Însă eu am cel puţin scuza că am făcut-o din înalte raţiuni de stat. La ce anume mă refer?

Printre documentele întocmite de către mine spre a folosi urmaşilor, aşa cum arătam ceva mai înainte, se află unul căruia i-am acordat o mare însemnătate şi care ar putea fi socotit ca un fel de

testament politic, fiindcă însumează cele mai de seamă fapte ale mele realizate în folosul statului şi poporului roman. L-am terminat de redactat chiar în cursul acestui an[18]. Doresc ca după moartea mea, să fie adus la cunoştinţa poporului căruia i-am dedicat întreaga viaţă şi activitate.

Deşi în acest document, subliniez, nu se va întâlni absolut niciun neadevăr, trebuie să recunosc că nici nu am spus întotdeauna adevărul. O parte din evenimentele la care am participat nu sunt prezentate tocmai exact, iar alte întâmplări sau nume ale unor rivali le-am trecut cu bună ştiinţă sub tăcere. Spre exemplu evit să spun numele lui Antonius atunci când scriu: În *templis omnium civitatum provinciáé Asiae victor ornamenta reposui, quae spoliatis templis is cum quo bellum gesseram perivatim possederat*[19]. Nici pe Lepidus nu-l pomenesc atunci când vorbesc despre omul care, folosindu-se de tulburările civile, a primit, fără niciun merit pontificatul suprem. Iar atunci când mă refer la războiul purtat contra lui Sextus Pompeius, ce înfometase Roma blocând cu corăbiile sale orice transport de grâne, eu scriu ca despre o acţiune dusă de mine în scopul curăţirii mărilor de piraţi.

În documentul de care este vorba am ţinut să scot mereu în evidenţă tendinţele şi convingerile mele republicane. Pentru aceasta m-am folosit numai de fapte real petrecute, dar pe care le-am prezentat într-un anumit fel. Aşadar, eu arăt că după încetarea

18 Anul 14 e.n.

19 După victorie, am redat templelor, din toate oraşele provinciei Asia, podoabele pe care şi le însuşise, devastând templele, cel împotriva căruia purtasem războiul.

războaielor civile am fost investit de către senat şi popor cu puterea supremă. Ca urmare, mi s-a acordat denumirea de *Augustus* prin care, ce-i drept, îi întreceam pe toţi prin autoritatea mea, deşi nu eram investit cu o putere mai mare decât a colegilor mei de magistratură. Cu toate acestea am trecut conducerea statului în sarcina magistraturilor republicane. Aceasta este o prezentare voit echivocă a unor anumite stări de lucruri, deşi din punct de vedere formal nu se află în contradicţie cu adevărul. Eu mai scriu în documentul pomenit că am procedat întotdeauna conform obiceiurilor moştenite din străbuni evitând consulatul pe viaţă, evitând orice împuterniciri extraordinare şi respingând dictatura.

Am prezentat aici doar câteva formulări din lista realizărilor mele, formulări care, deşi nu contravin cu evenimentele reale, nu spun întotdeauna întregul adevăr. Confuziile din unele expresii pe care le-am folosit nu se observă decât dacă se face o confruntare atentă cu întâmplările care au avut loc. Nu mi-a fost deloc uşor să ascund adevărul sub aparenţa sincerităţii. Lipsa de precizie ce se observă în unele paragrafe ale documentului este rezultatul unei îndelungate munci de şlefuire a diferitelor expresii, în scopul de a ascunde, prin ambiguităţile folosite, substratul real al faptelor.

Dar ce m-a determinat să nu spun lucrurilor pe nume, când, la aducerea lor la cunoştinţa poporului eu voi privi de undeva de sus, din rândul zeilor? Sau tocmai teama că nu voi mai fi trecut în rândul lor m-a împiedicat să spun adevărul? Răspunsul la aceste întrebări e scris pe un scut de aur şi din acest răspuns vor rezulta înaltele raţiuni de stat care m-au *obligat* la

redactarea într-un mod cu totul aparte a listei faptelor mele.

Pe când mă aflam în plină ascensiune, senatorii, unii din convingere, alţii din linguşire se grăbeau a-mi aduce tot felul de laude încărcându-mă cu nenumărate onoruri. Odată, ce le-a trecut lor prin cap, au dat dispoziţii să se confecţioneze, pentru cinstirea mea. un frumos scut de aur şi să fie aşezat în Curie[20]. În urma unei hotărâri a senatului pe acest scut au fost gravate următoarele cuvinte: *VIRTUS*, *CLEMENŢI A*, *IUSTITIA*, *PIETAS*[21]. Acestea erau calităţile pe care mi le atribuia senatul şi pentru care îmi oferise scutul de aur. Ele erau calităţile fundamentale ale romanului ideal, trăsături prin care trebuie să se remarce *cetăţeanul ideal*. De aceea faptele descrise de mine trebuiau să aibă la bază aceste virtuţi prin care îmi justificam programul unei noi guvernări. Documentul nu prezintă amintirile unui oarecare conducător, ori a e unei persoane particulare ce a trăit într-o anumită epocă, ci faptele conducătorului politic ideal, aşa cum trebuia să fie văzut şi înţeles de către poporul roman şi de toate popoarele ce aparţineau statului roman. Documentul este un act oficial al cârmuirii din care va rezulta că am concentrat în mâinile mele o mare putere nu din dorinţa de a uzurpa Republica, ci pentru a o restaura. Senatul şi poporul roman mi-au acordat de bunăvoie puterea, fiindcă eu întruchipam în persoana mea cele mai înalte virtuţi ale cetăţeanului roman şi ca atare am fost socotit cel mai capabil pentru a salva statul din greaua situaţie prin care

---

20e " Sediul unde aveau loc şedinţele senatului.

21 Curaj, clemenţă, dreptate, pietate.

trecea redându-i libertăţile după care tânjea, instaurând pacea mult visată şi aducând bunăstarea generală.

Acesta să fie adevărul?…

Deoarece adevărul e greu de descifrat din rândurile listei faptelor mele, m-am hotărât să-mi povestesc în această scriere întreaga mea viaţă aşa cum a fost în realitate, fără echivocuri, ambiguităţi, confuzii sau trecerea sub tăcere a unor fapte, chiar dacă unele dintre ele nu-mi vor face o prea mare cinste. Voi scrie fără ură şi părtinire, simţăminte care nu mai au acum, la sfârşitul vieţii, vreun temei nici chiar faţă de duşmani, mai ales că ei au fost înlăturaţi aproape în întregime de multă vreme. Voi fi cât se poate de sincer pentru a ajuta posteritatea la cunoaşterea mea, ca om, şi la înţelegerea cât mai exactă a unor extrem de importante evenimente din istoria poporului roman.

După naşterea Romei, cu mai bine de o jumătate de mileniu în urmă, şi după instaurarea regimului republican, un alt mare eveniment petrecut în viaţa Cetăţii Eterne a fost trecerea statului de la forma tradiţională de Republică, la o nouă structură mai adecvată stadiului de dezvoltare la care ajunsese pe vremea mea. Dacă mă întreabă cineva al cui conducător sunt eu, îi răspund pe tonul cel mai natural şi acum, după ce am condus statul aproape o jumătate de secol, că eu sunt conducătorul Republicii.

Despre care Republică e vorba? Poate e vorba de o monarhie, se întreabă oamenii foarte miraţi şi contrariaţi.

Despre care monarhie e vorba, întreb eu foarte mirat şi contrariat! Am fost eu regele Romei?…

„Desigur, fiindcă Republica a murit!” exclamă unii.

„Nicidecum, fiindcă Republica trăieşte!” exclamă alţii.

Şi unii şi alţii vor afla din memoriile mele dacă Republica a murit sau dacă mai trăieşte. Ceea ce este sigur şi nu are nevoie de vreo explicaţie, e faptul că eu am trăit şi peste o sută de zile voi muri. E timpul deci să mă grăbesc a-mi scrie memoriile, mai bine zis să le tevăd şi să le duc până la sfârşit pe acelea pe care deja le-am scrib de mai multă vreme şi o voi face nu din simple aduceri aminte, ci după însemnări strânse în decursul anilor şi păstrate cu deosebită grijă în biblioteca mea. De aceea să nu mire pe nimeni luxul de amănunte cu care vor fi povestite unele întâmplări. (Unde eşti tu, bunul meu prieten Agrippa, să vezi ce mult îmi folosesc acum însemnările? Tu, care te arătai furios pe această „boală” a mea, cum o numeai în derâdere, pe când eram tineri ofiţeri la Apollonia, fiindcă serile, în loc să stau cu tine la palavre, mă închideam în cameră notându-mi isprăvile din cursul zilei.).

Voi căuta să fiu cât mai limpede în expunerea şi judecarea faptelor ce le voi zugrăvi într-un mod cât se poate de realist şi fără artificii retorice pe care le-am detestat toată viaţa. Sper că această ultimă scriere a mea să fie de folos omenirii şi memoriile mele să-mi supravieţuiască.

Mai sper să nu-mi pierd, pe parcursul întocmirii acestui ultim document al vieţii mele, entuziasmul necesar ducerii lui la bun sfârşit, aşa cum mi s-a întâmplat cu mulţi ani în urmă, când începusem plin de avânt să scriu o tragedie pe care o intitulasem

Ajax. Întrebat într-o zi de cineva cum merge cu tragedia, i-am răspuns că *Ajax* s-a aruncat într-un burete[22]. Dispariţia ei n-a constituit însă… o tragedie!

2. Ţinând într-o mână trăsnetul şi într-alta sceptrul

Din celebra arteră *Via Sacra* se desprinde o străduţă, sus pe Palatin[23], numită *Ad Capita Bubuia*[24]. Într-o casă modestă de pe această străduţă m-am născut eu, Octavius Thurinus, la a noua zi înaintea calendelor lui octombrie din anul 691 *ab U.e*? Pe vremea aceea la cârma statului se afla în funcţia de consul Marcus Tuliius Cicero.

Numele de Octavius provine de la strălucita familie Octavia ce era cunoscută odinioară în orăşelul Velitrae din Latium, ţara volscilor colonizată de romani. Că fusese o familie de seamă, se poate deduce şi după numele de Octavius pe care îl purta cel mai populat cartier din Velitrae. Aci se putea vedea şi un altar închinat unui războinic, pe nume tot Octavius, care săvârşise mari fapte de vitejie. Se spune că acesta tocmai aducea sacrificii zeului Marte, când, deodată, s-a anunţat o năvală a ciuşmanului. Fără să mai stea pe gânduri, Octavius cel războinic luă de pe focul anume pregătit măruntaiele animalului sacrificat aşa cum se găseau, jumătate crude, le tăie şi plecă la luptă, d «unde se întoarse învingător.

Celălalt nume e legat de victoria repurtată d-le tatăl meu aproape de localitatea Thurinum împotriva

---

22 Renunţînd la ea, Augustus dăduse dispoziţii să fie ştearsă cu buretele de pe sulurile de papirus.

23 Una din cele şapte coline ale Romei.

24 La capetele de bou.

unor fugari, eveniment petrecut la scurt timp după naşterea mea. Multă vreme, copil fiind, am purtat la piept acest nume gravat pe un medalion de aramă. Nu am înţeles însă niciodată de ce Marcus Antonius îl socotea ca un nume înjositor. Când îmi scria, pe timpul rivalităţii noastre de mai târziu, mă numea Thurinus cu intenţia de a mă insulta. În acelaşi scop, desigur, spunea că strămoşul meu, din partea tatii, fusese libert, un frânghier din Thurium, iar bunicul, zaraf. Cât despre tata gurile rele ziceau că fusese şi el când zaraf, când samsar. Antonius îmi dispreţuia şi originea după mamă, deşi era înrudit cu ea, pretinzând că unul din strămoşii ei fusese african care vindea parfumuri sau care, într-un timp, ţinea o brutărie. Alt rival al meu, Cassius, unul dintre cei care jucaseră un rol important în asasinarea marelui Caesar, mă socotea nepot de brutar şi de zaraf scriindu-mi odată cam aşa: „Făina mamei tale, din cea mai rea moară din Ancia[25], a frământat-o zaraful din Nerulum cu mâinile murdare de număratul banilor de schimb”.

Dar cu privire la originea mea, realitatea este cu totul aha. Deşi nu pretind a mă trage dintr-un neam prea de sus, totuşi trebuie ştiut că strămoşii mei din partea tatii aparţineau ordinului cavalerilor[26], că străbunicul făcuse serviciul militar în Sicilia, pe timpul celui de-al doilea război punic, în calitate de tribun militar[27], iar bunicul a ocapat mai multe funcţii

---

25 Oraş din Latium, unde se născuse Marcius Atius Balbus, bunicul lui Au-

26g ustus, după mamă.

27 În aimpul Regalităţii şi la începutul Republicii ordo equester era categoria socială alcătuită din cetăţeni pe care averea lor (censul

municipale. Cât despre tatăl meu, el a fost un om cu stare şi s-a bucurat de consideraţia cetăţenilor. Încredinţându-i-se prin tragere ia sorţi Macedonia, el a administrat această provincie cu multă cinste şi pricepere. A purtat lupte grele cu tracii de la miazănoapte pe care i-a învins meritând astfel titlul de *imperator*[28]. Dar nu a avut norocul să se bucure de onorurile ce i se cuveneau, deoarece, la înapoierea din Macedonia, a murit pe neaşteptate în drum spre Roma, unde tocmai venea pentru a-şi depune candidatura la consulat. Eu aveam pe atunci doar 4 ani. Tata mai lăsa în urma lui două fete: Octavia cea mare, din prima sa căsătorie şi pe Octavia cea mică, sora mea cea bună, din a doua căsătorie cu mama mea, Atia. Voi vorbi acum şi despre originea mea din partea mamei. Ea era fiica lui Marcius Atius Balbus şi a Iuliei. În familia bunicului meu Balbus se puteau număra mulţi senatori, el însuşi îndeplinind funcţii importanţe. Cât despre originea bunicii mele nici nu mai trebuie să vorbesc, ci să arăt doar că era sora divinului Caesar. Acesta, cu ocazia discursului funebru rostit la moartea unei rude a lui, spunea: „Mătuşa mea, după neamul mamei ei, descinde din regi, îi<r după neamul tatălui, din zeii nemuritori, pentru că din Ancus Marcius[29] coboară familia regală a Mărcilor,

---

equestru) ii autoriza să servească în cavalerie. După Gracchi, cavalerii devin un ordin care formează o elită financiară alături de cea senatorială. Ca semn distinctiv purtau inelul de aur acordat de către stat şi toga angumclava. 6 Ofiţer superior, în genere comandant de cohortă.

28 Titlu onorific acordat de către soldaţi comandantului lor în urma obţinerii unei victorii însemnate pe cîmpul de luptă.

29 Unul dintre cei şapte regi care au condus Roma între anii 753 şi 5C9

nume pe care îl purta şi mama mea, iar din qqq Venus[30] coboară ginta Iulia din care face parte familia noastră. Este aşadar, în neamul nostru, şi maiestatea regilor, care au aşa de mare putere asupra oamenilor, şi veneraţia zeilor care îi stăpânesc pe regi”. Înrudirea cu Caius Iulius Caesar ne-a ridicat familia din nou în rândul patricienilor; Octavii mai făcuseră cândva parte din această înaltă clasă socială fiind integraţi în familiile romane de către regele Tarquinius Priscus şi mai târziu primiţi în rândul patricienilor de către regele Servius Tuliius.

Dacă am insistat atâta asupra originii mele, am făcut-o numai pentru a spulbera impresia creată în legătura cu aceasta de către rivalii mei. În fapt pe mine m-a interesat prea puţin originea, dovadă sunt prietenii mei cei mai buni şi colaboratorii cei mai apropiaţi pe care mi i-am ales după meritele lor, nu după Pingele lor. Ca să-l dau de exemplu numai pe bunul şi devotatul meu prieten Marcus Vipsanius Agrippa, de origine foarte modestă, căruia până la urmă i-am încredinţat-o ca soţie chiar pe unica mea fiică.

Cu toate că m-am născut la Roma, copilăria mi-am petrecut-o la bunici, în orăşelul Velitrae.

La naşterea mea, înainte şi după naşterea mea, au apărut tot felul de semne prevestitoare ale gloriei şi fericirii mele viitoare. Unii zic că sunt un superstiţios. Dar cum puteam rămâne indiferent în faţa prezicerilor sau a răstălmăcirii unor Vise, când ele s-au adeverit aproape toate în decursul anilor?

---

30 Zeiţa frumuseţii şi a dragostei (identificată cu zeiţa Afrodita din mitologia greacă).

Cu mult înaintea venirii mele pe lume un oracol prezisese, în urma unui trăsnet ce căzuse pe zidurile orăşelului Ventrae, ca un cetăţean din această localitate va ajunge la cârma statului. Fără a mai pierde timpul, locuitorii din Velitrae au pornit războiul contra romanilor. Dar prezicerea care se referealã mine, a costat multe vieţi, compatrioţii mei fiind nimiciţi de către romani. Cum s-ar zice, tributul ascensiunii mele a fost plătit cu sânge chiar înainte de a mă fi născut.

Şi părinţii mei au văzut în vis, înaintea naşterii mele, semne ale măreţiei ce mă aştepta. Mama mea a visat cum măruntaiele ei se ridicau spre stele cuprinzând şi pământul şi cerul, iar tatăl meu a visat ca o rază de soare ieşea din pântecele mamei.

În ziua în care m-am născut eu, avea loc în senat judecarea procesului conjuraţiei lui Catilina. Din cauza mea, care întârziam să vin pe lume, a întârziat şi tatăl meu să se ducă la senat. Când Publius Nigidius a auzit motivul întârzierii senatorului Octavius, dar mai ales când a aflat ora naşterii mele, a spus că s-a născut stăpânul lumii.

Aveam vreo 3 ani când tatăl meu se afla în război cu tracii. Intrând într-o pădure sfântă l-a consultat pe Bacchus[31], conform ceremonialului băştinaşilor, în legătură cu viitorul ce-mi era hărăzit. I s-a prezis la fel că voi deveni stăpânul lumii. În timpul slujbei s-a ridicat o flacără spre cer, un semn ce i se arătase numai lui Alexandru cel Mare cu ocazia unor sacrificii aduse de către el în aceleaşi locuri. Noaptea

31 Zeul vinului ţi al viţei de vie (identificat cu zeul Dionysos din mitologia greacă).

următoare tatăl meu m-a visat înveşmântat ca Jupiter, pe cap cu o coroană de raze, ţinând într-o mână trăsnetul şi într-alta sceptrul. Doisprezece cai albi trăgeau carul împodobit cu lauri, în mijlocul căruia tronam eu.

Pentru că veni vorba de Jupiter cel Foarte Mare şi Foarte Bun, voi aminti şi visul lui Quintus Catulus în care l-a văzut pe stăpânul zeilor luând la o parte, din mijlocul unor copii care se jucau în faţa altarului, pe unul dintre ei căruia i-a pus în sân un stindard. Când Catulus a vrut să ia copilul din braţele lui Jupiter, acesta l-a împiedicat spunându-i că nu-l dă fiindcă îl creşte şi-l păstrează pentru apărarea Republicii. A doua zi, întâlnindu-mă, spuse mirat, fără să mă mai fi văzut vreodată, că semănăm întru totul cu copilul ce-l visase.

Şi acum încă un vis în care apăream amândoi: Jupiter şi cu mine. De data aceasta visul l-a avut chiar Cicero care povestea că văzuse noaptea în vis cum cobora din înălţimea cerului un băiat cu înfăţişare distinsă ce purta la gât un lanţ de aur. Cred că nu e greu de ghicit cine era băiatul căruia Jupiter i-a înmânat apoi un bici în faţa porţilor Capitoliului. La scurtă vreme Cicero m-a zărit lângă marele Caesar, în timpul unor sacrificii, şi a declarat că eu aveam întocmai chipul băiatului pe care îl văzuse în vis.

Şi câte încă nu se povestesc despre mine, când eram doar de-o şchioapă! Odată, se zice, am dispărut pur şi simplu din leagăn. După îndelungi căutări, m-au găsit în vârful unui turn înalt, culcat cu faţa spre răsăritul soarelui, semn al măreţiei şi puterii. Când mai crescusem puţin şi începusem să vorbesc, asta se întâmpla la Velitrae în casa bunicilor, am poruncit

broaştelor, care nu mai încetau cu orăcăitul, să tacă, iar de atunci e linişte prin acele locuri. În sfârşit, odată, când mă aflam într-o pădure, unde luam masa, un vultur s-a repezit din înălţimi şi mi-a smuls bucata de pâine pe care o ţineam în mină. Pe neaşteptate însă m-am pomenit cu el coborând încet şi înapoindu-mi pâinea.

Eu am dat totdeauna crezare viselor şi faptelor miraculoase fiind stăpânit de superstiţii, credinţe şi practici religioase la fel ca şi ceilalţi oameni care au trăit pe vremea mea.

Dacă despre măreţia şi puterea mea prevestirile s-au adeverit întocmai, nu tot astfel aş putea spune şi despre fericirea mea. În primul rând pentru simplul motiv că încă din copilărie am fost o fire bolnăvicioasă suferind de tot felul de maladii care mai de care mai chinuitoare. Nu suportam uşor nici frigul, nici căldura. Sufeream de vezică şi până nu eliminam pietricelele nu-mi veneam în fire. Curenţii de aer, mai ales Austrul, îmi dădeau dureri de cap şi nu ştiu cum se făcea că de ziua mea de naştere trebuia să fiu neapărat bolnav de ceva. Cu o astfel de şubredă sănătate nu poţi fi pe deplin fericit, oricât de puternic şi oricât de mult aur a-i avea. Ce-i foloseşte bolnavului patul de aur?!... Un proverb din îndepărtata Asie zice că sănătatea, libertatea şi liniştea sufletească sunt cele care ne apropie de fericire. Cu prima condiţie a fericirii am văzut cum stăm, iar despre libertate, ce să mai vorbesc!... Un om care a trăit o viaţă întreagă în suflet cu spectrul ameninţător al idelor lui martie[32] şi care pentru paza personală a creat un corp de gardă ce

32 Ziua de 15 martie cînd Caesar a fost asasinat în senat.

număra aproape zece mii de oameni, se poate numi cu adevărat liber? Un conducător nu poate fi liber şi sub alt aspect. Este ştiut, ca o regulă fără excepţie, că nu poţi conduce oamenii decât slujindu-le. Eu am fost slujitorul a optzeci milioane de supuşi-stăpâni! Cât despre liniştea sufletească, a treia condiţie a relativei fericiri, cititorul va avea ocazia să se convingă singur, pe parcursul lecturii, în ce măsură am avut eu parte de ea…

Şi totuşi am o presimţire. Prevăd că oamenii vor fi aşa de siguri că am dus o viaţă cum nu se poate mai fericită, încât se vor întâmpina pe stradă sau în amfiteatru urându-şi „Să fii fericit ca Augustus!”[33] Aceasta, desigur, o vor spune după moartea mea, deoarece nu e înţelept a te grăbi să i socoţi pe cineva fericit cât timp mai e încă în viaţă.

Dar să lăsăm moartea la o parte, fiindcă deocamdată nu am decât patru anişori. Zeii m-au şi pus la încercare să vadă cum mă comport în faţa pierderii neaşteptate a tatălui meu. După moartea lui au urmat zile nu dintre cele mai bune. Când aveam 12 ani a murit bunica mea căreia i-am rostit discursul funebru în faţa adunării, aceasta fiind prima mea manifestare publică. Ziceam însă că nu mai vorbesc despre moarte…

De mic copil mi-a plăcut să studiez şi ca urmare am avut mulţi dascăli greci angajaţi să mă instruiască, dintre care cel mai apropiat a fost Apollodoros din Pergam. Am studiat cu interes retorica şi filosofia, dar mi-a plăcut mai mult literatura greacă. Evenimentele tragice, în mijlocul cărora am fost aruncat de tânăr, m-

33 Expresia se folosea, după moartea lui Augustus, ca o urare ce şi-o

au împiedicat să-mi desăvârşesc cunoştinţele într-unul din centrele culturale ale vremii, cum erau insula Rhodos sau Atena.

Când am împlinit 17 ani şi am îmbrăcat *toga virilis*[34], Caius Iulius Caesar, fratele bunicii mele, apreciindu-mi iscusinţa, aceea pe care puteam s-o am la vârsta mea, şi caracterul meu, m-a adoptat şi m-a luat pe lângă el în scopul de a mă introduce în încâlcitele probleme ale vieţii publice. Deşi aveam o sănătate destul de şubredă, a trebuit să-l urmez în luptele ce le-a purtat în Africa şi apoi în Hispania. Cu toate că nu am participat direct la aceste războaie, divinul Caesar m-a făcut părtaş la onorurile şi triumful care îi reveneau de drept numai lui. E adevărat că aveam şi eu unele merite. De-abia refăcut după o boală destul de grea, am luat drumul plin de primejdii, fără a fi însoţit de vreo gardă specială, pentru a-l ajunge pe tatăl meu adoptiv în Hispania şi nu am rămas chiar inactiv pe timpul expediţiei aducând unele servicii care m-au făcut imediat remarcat. Înapoiat la Roma am fost onorat, desigur, la sugestiile marelui meu protector, acordându-mi-se demnitatea de preot şi apoi de *Praefectus Urbis*[35].

Aveam vreo 18 ani când am aflat că marele Caesar m-a trecut în testamentul său ca moştenitor direct apreciindu-mă drept „un tânăr cu mari posibilităţi intelectuale, sensibil, dar foarte ambiţios şi

---

34 Toga virilis era semnul distinctiv al celui care avea calitatea de cetăţean roman. Pînă la 17 ani copiii purtau toga praetexta tivită cu purpură. Ordinul senatorial purta toga laticlava, iar ordinul ecrestru, toga angusti.

35 Comandantul militar al Capitalei. Avea în subordine cohortele urbane.

hotărât”. El regreta că nu mă pot însă lăuda cu o sănătate corespunzătoare consolându-se că de altminteri nici el, la vârsta mea, nu fusese mai zdravăn. Avea mare încredere că voi fi un demn continuator al politicii desfăşurate de el spunând că, dacă voi apuca să trăiesc, îmi va transmite puterea pe care cu siguranţă voi şti s-o folosesc şi s-o păstrez. Ca dovadă a încrederii ce-mi acorda, m-a trimis la Apollonia, localitate în Macedonia, unde se concentrau trupele pentru noi expediţii plănuite de el. Era vorba să pornească ori împotriva parthilor, ori împotriva dacilor. Aceştia din urmă constituiau pe Danubius un mare obstacol în calea cuceririlor romane. Triburi foarte războinice, ele se aflau pe vremea aceea unite într-un puternic stat condus de regele Burebista. Parthii, vecinii noştri de peste Eufrat, distruseseră la Carrhae aproape în întregime armata romană care îi atacase sub conducerea lui Crassus ce piere şi el în luptă. Înfrângerea de la Carrhae din anul 701 *ab U.e*, 13 a constituit un dezastru pentru Roma. Divinul Caesar pregătea contra lor o expediţie de pedepsire urmând să recupereze steagurile pierdute. Dar totul a rămas numai în fază de proiect. Recuperarea steagurilor şi îmbunătăţirea relaţiilor cu parthii am realizat-o eu de-abia peste vreo trei decenii.

La Apollonia misiunea mea era să supraveghez instruirea trupelor şi mai ales a cavaleriei. În timpul cât am stat în mijlocul armatei, mi-am creat numeroase legături de prietenie în rândul comandanţilor, iar soldaţii îmi arătau multă simpatie şi devotament. Aşa se explică de ce, ca la un semnal, mi-au oferit spadele lor drept sprijin în marea nenorocire ce se abătuse asupra mea: Caius Iulius Caesar fusese

asasinat...

Nu împlinisem încă 19 ani, când mi-am dat seama că mă aşteptau de acum înainte zile dintre cele mai grele. Trebuia să-mi înfrâng durerea şi să îndur răul pentru a suporta lovitura şi a spera în zile mai bune. *Fortiter malum qui patitur, idem post patitur bonum, 16*

3. Cea mai bună moarte e să mori pe neaşteptate

Demosthene[36] spunea că e cumplit pentru un copil să-şi piardă părintele, dar frumos să moştenească renumele părintesc.

Într-adevăr, ştirea morţii marelui Caesar, care mi-a fost ca un părinte chiar înainte de a mă adopta prin testamentul său, a însemnat pentru mine o lovitură de nedescris. Într-o lume în care totul se clătina, aveam nevoie de un reazem. îl găsisem în persoana divinului Caesar care, luându-mă de tânăr pe lângă el, mi-a acordat întreaga atenţie şi dragoste ca unui adevărat copil al său. S-ar părea că odată cu dispariţia lui, pierdusem şi preţiosul sprijin. În realitate, de-abia după moarte mi-a devenit cu adevărat cel mai puternic reazem. Pentru mine nu a fost numai frumos, cum spune Demosthene, dar şi extrem de folositor faptul că, odată cu numele, moşteneam şi renumele lui. Sunt convins că fără marea sa faimă, care desigur va dăinui peste milenii, eu nu aş fi ajuns să scriu aceste rânduri de pe poziţia în care mă aflu acum. Mărirea şi gloria mea au fost consecinţe directe ale măririi şi gloriei celui ce îmi acordase încrederea şi

36 Om politic şi vestit orator atenian (384—322 î.e.n.). A pronunţat o seric de discursuri, pe care de-a numit „Filipice", împotriva regelui Filip al Îl-lii al Macedoniei ce atacase Atena ameninţînd întreaga Grecie.

cinstea de a mă numi fiul său. Mai cu seamă, la intrarea mea pe arena politică a zdruncinatei Rome, renumele lui a fost cel care m-a ajutat în ascensiunea atât de rapidă şi care a surprins întreaga lume. Nici nu pornisem bine din Apollonia, pentru a-mi lua în primire moştenirea pe care mi-o lăsase divinul meu părinte, că m-am şi trezit înconjurat de numeroşi prieteni de care nu auzisem până atunci. Şi numărul lor creştea, pe măsură ce mă apropiam de Roma, ca un şuvoi în urma unei ploi torenţiale. Prietenii, în adevăratul sens al cuvântului, sunt cei pe care ţi-i faci după ce ai mâncat împreună cu ei un car cu sare; cu trecerea vremii se formează prietenia sinceră. De aceea, aceşti necunoscuţi erau de fapt prietenii tatălui meu adoptiv. După asasinarea lui, ei îşi revărsau asupră-mi întreaga dragoste pe care i-o purtaseră aceluia ce îşi sacrificase viaţa pentru îmbunătăţirea sorţii lor. Prietenii lui şi deci ai mei erau plebeii, dar mai ales veteranii şi soldaţii încă sub arme. Ei au fost reazemul meu în momentele de cea mai mare cumpănă. Prin aceşti oameni se reflecta renumele aceluia care, numindu-mă fiul său, m-a făcut să ajung la rândul meu Părintele Patriei şi al poporului roman. Pentru toate acestea i-am purtat toată viaţa cea mai profundă recunoştinţă. De aceea, nu pot să trec mai departe la istorisirea vieţii mele fără a închina un elogiu aşa de binemeritat divinului meu părinte. Din prezentarea pe scurt a faptelor sale va reieşi însăşi faima pe care şi-a creat-o acest mare geniu al omenirii.

Caius Iulius Caesar a fost omul cel mai complet pe care l-a produs până acum Roma; acela în care se manifestau în modul cel mai armonios calităţile de

orator viril, fără falsele străluciri ale unei elocinţe improvizate, scriitor sobru, general neîntrecut şi genial om de stat. Spiritul său, deschis la lecţiile vieţii, n-a uitat niciunul din sfaturile pe care aceasta i le-a dat. Gândirea sa, totdeauna calmă în mijlocul celor mai vii agitaţii, nu era întunecâtă nici de mânie, nici de pasiuni, El vedea evenimentele în adevărata lor lumină şi mergea drept spre ţintă în aşa fel ca un succes posibil să devină un succes sigur. Defectele sale nu i-au tulburat niciodată înţelepciunea; niciodată plăcerile nu i-au stânjenit planurile şi acţiunile. Nici chiar victoriile obţinute nu l-au ameţit. Dominând întreaga lume de la înălţimea unde îl ridicase Fortuna[37], el n-a lăsat să fie cuprins de fumurile îmbătătoare ale orgoliului care nu o dată au întunecat inteligenţa oamenilor superiori.

Faţă de duşmani el a folosit o armă nouă, necunoscută în Roma: clemenţa. Repudiind sângeroasele moravuri ale romanilor de altă dată, el s-a purtat cu blândeţe iertându-i pe toţi cei care îi făcuseră vreun rău. Caesar a aruncat în foc toate scrisorile şi documentele compromiţătoare găsite în tabăra inamicilor şi n-a pronunţat confiscarea averilor decât a celor ce aparţineau *cetăţenilor* înrolaţi în trupele duşmane ale unui rege numid, pe care faptă o numea trădare faţă de Roma, ori contra ofiţerilor lui Pompeius. Dar şi în acest caz şi-a arătat mărinimia faţă de familiile lor dispunând ca soţiilor acestora să nu li se ia averea primită de la părinţi, iar copiilor să li se lase o parte din moştenire. În sfârşit, printr-o

37 Zeiţa norocului, a soartei (identificată cu zeiţa Tyche din mitologia greacă).

amnistie generală, el a încercat, în ultimul an al vieţii, să şteargă orice urmă a războiului civil purtat contra pompeenilor. Clemenţa lui era atât de naturală, încât ea răzbate şi din scrierile sale unde nu se întâlneşte nici măcar un cuvânt jignitor faţă de adversarii săi.

Printre calităţile tatălui meu adoptiv trebuie să evidenţiez marele său talent de a transforma oamenii şi situaţiile de moment în instrumente utile pentru atingerea scopurilor urmărite. Folosindu-se cu pricepere de împrejurările favorabile ce i s-au ivit şi de mediocritatea multora dintre adversari, el singur, cu un ţel bine definit în mijlocul unor încurcă-lume, a reuşit, printr-o voinţă puternică şi liniştita, să îndrepte lucrurile către scopul pe care îl atinge întotdeauna. Ce a însemnat uimitorul devotament al galiilor în timpul războiului civil contra pompeenilor, dacă nu această abilitate de a-şi apropia forţele vii? Este darul suprem al unui comandant. Comportându-se, după caz, când cu blândeţe, când cu asprime, el îşi crease faţă de cei din jurul său un ascendent şi o autoritate care îi permiteau să poată cere totul prietenilor şi soldaţilor săi. Prin curajul său bine calculat şi printr-o iscusită prudenţă a fost totdeauna stăpân pe legiunile ce le comanda considerând în acelaşi timp armata ca pe propria sa familie. Dar el nu a fost numai un general foarte curajos, ci şi un strateg neîntrecut. Dacă aş da ca exemplu numai planul bătăliei de la

Pharsalos, când a ştiut să facă inutile toate manevrele strategice ale lui Magnus Pompeius, un foarte experimentat conducător de oşti, precum şi succesul obţinut prin punerea în aplicare a acestui plan, care a dus la definitiva înfrângere a reprezentantului optimaţilor, ar fi suficient pentru a se

vedea că aceste fapte de arme se înscriu indiscutabil în rândul celor mai remarcabile bătălii din istoria războaielor. Prin felul original în care a condus armatele şi a ştiut să se poarte cu soldaţii, i-a făcut pe aceştia să-l urmeze cu o dragoste şi un devotament rar întâlnite. Unul dintre centurionii săi, căzând în mâinile pompeenilor în Africa, deşi ameninţat cu moartea, a refuzat de a se înrola în rândurile duşmanilor. „Dă-mi zece din tovarăşii mei – îi spunea el lui Scipio – trimite împotriva noastră cinci sute din ai tăi şi, vei vedea ce vom şti noi să facem”. Numai cu astfel de oameni a putut marele Caesar să aibă atâtea victorii.

El a condus Roma doar cinci ani. În acest timp a purtat şapte războaie şi n-a stat în Cetate mai mult de cincisprezece luni. Cu toate acestea, în răstimpul a două campanii gândul îl purta la reformele de care statul avea nevoie. Simpla enumerare a celor întreprinse de el presupune o viaţă de fecundă meditaţie.

Una din marile sale realizări a fost cuprinderea în graniţele statului roman a nenumărate seminţii pe care nu le-a socotit învinse, ci le-a împăcat şi contopit sub un singur nume, prin ridicarea barierei care izola Roma de celelalte popoare. Până la el, aristocraţia semeaţă şi lacomă, în mâinile căreia se afla puterea şi care, pentru plăcerea sau mărirea ei, urmărise să profite singură de cei înfrânţi, refuzase cu îndârjire să-i ridice pe treptele demnităţii umane rezervându-şi astfel dreptul de a-i trata după bunul ei plac. Odată cu divinul Caesar începe marea operă de romanizare a lumii. Până când şi armata, aşa-numitul „instrument de opresiune” era deschisă tuturor străinilor, în

rândurile ei aflându-se şi germani, şi hispani, şi galii.

Devotat tradiţiilor familiei sale de apărătoare a intereselor populare, marele Caesar a fost un demn urmaş al unchiului său Marius care reprezentase partidul popularilor. Răsturnând de la putere partidul oprimaţilor, reprezentat prin cele vreo câteva sute de familii nobiliare, el s-a îndepărtat de cei ce acaparaseră puterea. Lupta în care îl angajase această aristocraţie i-a lărgit orizontul făcându-l să vadă că salvarea Republicii presupunea mai mult decât ceea ce urmăriseră Gracchii şi Marius prin salvarea din mizerie a plebei romane. El a înţeles că în locul unor legi ce conduceau oraşul-cetate, era nevoie de forme noi care să transforme nu numai mentalitatea, dar şi componenţa senatului, predominat de aristocraţia închistată şi învechită, într-o adunare care să reprezinte toate provinciile, întreg statul. În urma războiului civil pieriseră mulţi senatori. Marele Caesar a numit în locul lor pe unii din bravii lui comandanţi şi chiar pe fiii unor liberţi[38] care îl serviseră cu devotament. A numit în senat şi o seamă de provinciali, mai ales hispani şi galii din regiunile de multă vreme romanizate. (Aristocraţia arogantă se răzbuna încercând să-şi bată joc de ei. „Gallii şi-au schimbat nădragii cu laticlava” spuneau aristocraţii şi prin anunţuri afişate în pieţe invitau poporul să nu arate noilor senatori drumul spre Curie.)

Tatăl meu adoptiv a urmărit să pună conducerea statului în mir a unui şef permanent, interesat să facă a domni dreptatea, pentru a face să domnească pacea. Fiindcă eu m-am străduit să continui opera începută

38 Sclavi eliberaţi.

de el, mulţi vor fi înclinaţi să creadă că, lăudându-i iniţiativele, nu fac altceva decât să-mi justific unele din măsurile luate de mine mai târziu în conducerea statului. Eu n-am îndrăznit niciodată să mă compar cu genialul Caesar, deoarece, ştiut fiind că începutul este totdeauna cel mai greu, poate că e! a realizat în cinci ani cât a stat la cârma Romei mai mult decât am realizat eu în aproape cincizeci de ani ai cârmuirii mele.

Multe dintre reformele lui au fost făcute în interesul plebei, ceea ce i-a atras o mare popularitate pe care unii încearcă s-o pună pe seama măreţiei spectacolelor ce le oferea şi a dărniciei lui fără margini. (La înapoierea triumfală din Gallia cucerită şi pacificată a oferit fiecărui cetăţean câte patru sute de sesterţi, grâu şi ulei, fiecărui soldat câte douăzeci şi cinci de mii sesterţi, centurionilor[39] dublu, iar tribunilor militari de patru ori pe-atât. El a oferit poporului roman cel mai mare banchet de care s-a vorbit vreodată: aproximativ două sute de mii de plebei au luat loc în jurul celor douăzeci şi două de mii de mese încărcate cu toate bunătăţile şi stropite din abundenţă cu cel mai ales vin. Mulţi aristocraţi priveau, cu mânie în suflet şi ruşinea citindu-li-se pe faţă, cum noua conducere a genialului Caesar începea prin sărbători, petreceri şi veselie, pe când conducerea statului de către unii dintre reprezentanţii lor, cum fusese Sylla, începuse nu cu vin, ci cu sânge).

Una dintre importantele reforme a fost aceea legată de viaţa cultivatorilor de pământ. Tulburările din ultimii cincizeci de ani duseseră la decăderea

39 Ofiţeri inferiori, comandanţi a o sută de soldaţi.

agriculturii şi la depopularea regiunilor. Marele Caesar a interzis tuturor cetăţenilor între douăzeci şi patruzeci de ani să rămână mai mult de trei ani în afara Italiei, cu excepţia, bineînţeles, a celor ce prestau serviciul militar. În distribuirea pământurilor el i-a favorizat pe cei cu o familie numeroasă: cei cu cel puţin trei copii aveau dreptul la terenurile cele mai fertile.

Populaţia liberă era în descreştere. Pentru a-i mări numărul ei a folosit două mijloace foarte eficace: interesul şi mândria. Capii de familie care aveau trei copii la Roma, patru în Italia şi cinci în provincii erau scutiţi de unele impozite. Mamelor care i-i dovedeau fecunditatea le-a dat dreptul de a merge în litieră, de a se îmbrăca în haine de purpură şi de a purta la gât un colier de perle.

O altă măsură în sprijinul celor împovăraţi a fost reducerea cu un sfert a datoriilor pe care le aveau şi anularea dobânzilor.

Unii pretind că nu toate reformele au fost în favoarea poporului, ba mai mult, ele erau în interesul aristocraţiei. Aceştia se gândesc desigur la desfiinţarea colegiilor, cu excepţia ce; or existente încă în vechime. În aceste uniuni religioase şi profesionale puteau intra chiar şi sclavii şi deci ar fi constituit o primejdie pentru noua conducere instaurată de părintele meu, cât şi pentru stăpânii de sclavi. În realitate însă, aceste colegii serveau nu numai nemulţumiţilor, cum ar fi fost sclavii, dar şi unor ambiţioşi fie pentru a-şi ascunde comploturile, fie pentru a le da frâu. O altă măsură împotriva plebei a fost, se zice, reducerea numărului cetăţenilor ce primeau grâne în mod gratuit, de la trei sute douăzeci

de mii la o sută cincizeci de mii. O astfel de măsură fusese luată şi de către alţii mai înainte şi avea scopul de a îndepărta de Roma pe cei ce trăiau în trândăvie obligându-i să populeze regiunile r. pricole ce sufereau din cauza lipsei mâinii de lucru.

Trecând peste aceste câteva retorme discutabile, voi înşirui alte măsuri menite să consolideze viaţa statului roman. El a reorganizat activitatea judecătorească şi a înăsprit legile ce pedepseau crimele şi violenţa. Guvernarea provinciilor a fost redusă la un an pentru un propretor şi la doi pentru un proconsul[40]. Marele Caesar a hotărât ca guvernatorii să fie plătiţi de stat, pentru a nu-şi mai lua singuri plata din stoarcerea provinciilor pe care le conduceau. El a creat legi care urmăreau să micşoreze fastul şi luxul insultător al celor bogaţi mergând până la confiscarea bunurilor şi obiectelor de preţ ale acestora. Caesar începuse reorganizarea finanţelor restabilind vămile în Italia pentru mărfurile străine. El l-a numit pe astronomul din Alexandria, Sosigenes, să corecteze calendarul ce se găsea în mare dezordine din vina pontifilor, încât sărbătorile secerişului nu mai cădeau vara şi nici ale culesului viilor, toamna. Astfel anul a fost potrivit după mersul soarelui şi fixat la trei sute şaizeci şi cinci de zile trei ani consecutiv, iar al patrulea la trei sute şaizeci şi şase de zile. Pentru aceasta a fost nevoie ca anul 709 *ab U.*c.*6*, numit „ultimul an al confuziei”, să aibă patru sute patruzeci şi cinci de zile.

Multe au fost reformele divinului Caesar şi multe

40 După deţinerea funcţiei de pretor sau consul, la Roma, timp de Ln an, magistratul putea fi trimis ca guvernator sau comandant al armatei într-una din provincii în calitate de propretor, ori proconsul.

mai avea el în proiect. Chiar nobilii din partidul oprimaţilor le socoteau excelente adăugând însă că aceste măsuri deveneau rele, fiindcă erau luate de un singur om în locul Republicii. Dar Republica fusese avertizată de a trece la aceste reforme timp de un secol şi ea nu se dovedise capabilă s-o facă împreună cu întreaga nobilime ce o conducea.

Pentru toate înfăptuirile sale Caius Iulius Caesar a primit nenumărate onoruri şi senatul împreună cu poporul i-au acordat diferite împuterniciri. În anul 706 *ab U*.c.[41] a fost ales *tribun al poporului*[42], ceea ce îi asigura inviolabilitatea şi îi dădea dreptul de *veto*. În acelaşi an i-a fost încredinţată funcţia de prefect al moravurilor ce echivala cu puterea nelimitată de *cenzor*[43]. El a fost numit *imperator*, asigurându-i autoritatea militară, şi de mai multe ori *dictator*[44]. În

---

41 Anul 48 î.e!n.

42 Magistrat ce îndeplinea funcţii politice. Această puternică magistratură a fose -creată în, anul 494 î.e.n. în scopul de a apăra interesele plebei. Ei sînt în număr de doi, de opt, apoi de zece. Erau numiţi dintre plebei de către comiţii pe timp de un an. (Comiţiile erau adunări ale plebeilor). Aveau dreptul de :ntercesio (anularea unei hotărîri a poporului) şi de veto. îşi exercitau atribuţiile în Roma, pe care nu aveau voie s-o părăsească, şi pe un spaţiu de o millă în jurul oraşului.

43 Censorii, în număr de doi, erau aleşi pentru cinci ani. Aveau misiunea de a recensa cetăţenii şi bunurile, în scopul de a se efectua încadrarea sistematică a fiecăruia după censul său, adică după averea sa. În .anul 312 î.e.n., prin lex Ovinia, cei doi censori primesc dreptul de a admite noi membri în semit, dar şi de a-i exclude pe senatorii vinovaţi de încălcarea moravurilor. Caesar preia funcţia de censor adoptînd titlul de praefectus morum, prefect al moravurilor, care revine mai tir/m împăraţilor în calitate de censor per-

44 Magistratură cu totul excepţională care se conferea în primele veacuri ale Republicii pe timp limitat, de obicei pe şase luni. Ea nu se mai întîlneşte după cel de-ial doilea război punic >(202 î.e.n.) pînă în

anul 710 *ab U*.c.[45] a devenit *dictator* pe viaţă fiind în acelaşi timp şi *consul*[46]. În calitate de primul între senatori conducea dezbaterile din acest înalt for. I se acordase şi titlul de *eliberator*, fiind numit *Părinte al Patriei*. Încă din anul 669 *ab U*.c.[47] marele Caesar devenise *pontif al lui Jupiter*, iar în anul 691 *ab* f/.c.[48] a fost ales *Mare Pontif*. Deasupra casei sale a fost ridicată o cupolă, aşa cum se ridica deasupra templelor. Originea divină a ginţii Iulia, pietatea şi demnitatea ei sacerdotală i-au atras încă de când era în viaţă *zeificarea*. Statuia i-a fost aşezată alături de statuile celor şapte regi legendari ai Romei, iar senatul hotăra în anul 710 *ab* f/.c.[49], într-un mod cu totul excepţional, ca figura divinului meu părinte să fie bătută pe monede încă în timpul vieţii sale. Printre alte privilegii el dispunea de dreptul de a alege jumătate din numărul magistraţilor. Senatul a impus tuturor magistraţilor să jure, înainte de a intra în funcţiune, că nu vor întreprinde nimic împotriva hotărârilor divinului Caesar care aveau putere de lege. Pentru paza sa, mulţi cavaleri şi senatori s-au

---

secolul I î.e.n. cînd reapare temporar cu un conţinut apropiat de cel al tiraniei greceşti.

45 Anul 44 î.e.n.

46 Cea mai înaltă magistratură romamă. Se acorda la două persoane care exercitau puterea supremă în Republică pe timp de un an; intrau în funcţie Ia 1 ianuarie. Consulatul a fost creat pentru a înlocui Regalitatea. La origine accesibil numai patricienilor, consulatul a devenit treptat accesibil şi plebeilor. Consulii, aleşi în comiţiile centuriate, prezidau senatul şi comiţiile cenţuriate avînd dreptul de a prezenta proiecte de legi.

47 Anul 85 î.e.n.

48u Anul 63 î.e.n.

49 Anul 44 î.e.n.

oferit a-l sluji în garda personală, iar întreg senatul a jurat să vegheze asupra vieţii lui ierindu-l de orice primejdie.

Cine citeşte aceste rânduri rămâne uimit de dragostea şi devotamentul onorabilului corp senatorial. Dar câţi dintre senatori erau convinşi că tatăl meu merita, drept recompensă a realizărilor sale, onorurile ce i le acordau şi puterea ce depăşise orice măsură a gândului? Alături de bucuria pe care unii o simţeau în faţa ascensiunii binefăcătorului lor, se strecura invidia celor mai mulţi văzându-se despuiaţi de puterea ce o deţinuseră până atunci. Marele Caesar cunoştea în ce măsură recompensele îi fuseseră acordate cu sinceritate şi din convingere, ori de teamă şi din ipocrizie. El nu se lăsa înşelat de secreta perfidie care inspira laşitatea celor ce-l ridicau în slăvi. Pe aceştia îi trata cu dispreţul cuvenit, ceea ce nu făcea decât să-şi atragă o ură şi mai înverşunată. Nu şi-a închipuit însă niciodată că laşitatea ar inspira atâta curaj încât spadele nobilimii frânte la Pharsalos, Thapsus şi Munda se vor transforma în pumnalele pe care invidia şi duşmănia celor îndepărtaţi de la putere le-au înfipt în trupul genialului bărbat de stat.

În timpul vieţii mele, de câte ori mai adăugam o înfăptuire la celelalte realizări, gândul mă purta cu ani în urmă amintindu-mi de modul îngrozitor în care pierise tatăl meu adoptiv. Priveam cu atenţie în jur, pentru a surprinde de unde şi de la cine ar fi putut să-mi apara „recunoştinţa” pentru meritele mele, fiindcă până la un punct şi eu am trecut prin situaţiile pe care le-a trăit marele Caesar în ultimul an al vieţii lui.

Deşi tatăl meu a fost cel mai mare om politic al

vremurilor şi din fire destul de modest, el şi-a supraestimat într-o oarecare măsură atât puterea ce o deţinea, cât şi forţele ce-l sprijineau. Susţinătorii unei Republici care îşi trăise traiul fuseseră învinşi pe câmpul de luptă, unde divinul Caesar era întruchiparea zeului Marte, dar nu depuseseră armele pe scena perfidiei şi urii în culisele căreia se pregătea cel mai odios complot căruia omul de bună-credinţă şi asemuit cu zeiţa îndurării şi Iertării n-a putut fi îndurat şi iertat pentru geniul şi meritele sale. Pe măsură ce puterea lui se consolida, creştea şi ura celor învinşi, iar atacurile împotriva lui se înmulţeau din zi în zi. La menţinerea acestei stări de spirit extrem de încordate şi primejdioase a participat însuşi marele Caesar, prin indiferenţa faţă de agitaţia aristocraţiei pe care o vedea dezorientată şi neputincioasă, cât şi prin dispreţul faţă de duşmanii lui.

Iată un exemplu. Într-o zi senatorii s-au prezentat în faţa templului închinat zeiţei Venus Genitrix, unde se afla tatăl meu adoptiv, pentru a-i prezenta mai multe decrete ce cuprindeau însemnate onoruri pentru el. Ori fiindcă nu se simţea bine cu sănătatea, ori fiindcă încetase a le mai acorda atenţie celor care nu meritau respectul său, divinul Caesar nu i-a primit ridicându-se din scaun aşa cum s-ar fi cuvenit. Acest gest, pe care şi l-ar fi permis numai un rege, a atras ura senatorilor, pentru că „rege” era titlul cel mai odios din vocabularul conser\atorilor republicani, titlu spre care gândeau că ţinteşte părintele meu, sau fiindcă simţeau adâncul dispreţ pe care el îl purta perfidiei şi laşităţii senatorilor. Indiferent de motivul pentru care i-a primit astfel, a fost totuşi o

imprudenţă. (Acest gest al său părea cu atât mai de neiertat, cu cât marele Caesar însuşi a fost cuprins de furie când I-a văzut pe Pontius Aquíla că nu s-a ridicat în timp ce el trecea în triumf pe lângă scaunele tribunilor. Dictatorul, văzându-l şezând, i-a spus: „Ei bine, tribune Aquíla, cere-mi acum Republica”. Mai multe zile după aceea n-a rezolvat nimănui vreo cerere fără a zice: „Numai dacă va aproba şi Pontius Aquíla”). Dacă tatăl meu adoptiv ar fi menajat senatul acordându-i mai multă demnitate, ar fi reuşit poate să-l facă a se considera ca reprezentant legal al poporului şi el şi-ar fi asigurat o mai mare autoritate propriei sale puteri. După cum se va vedea, eu am învăţat mult din această lecţie ferindu-mă să fac o asemenea greşeală.

După jignirea adusă senatorilor s-a mai petrecut un fapt tot atât de regretabil. Pe când se întorcea de la serbările latine, poporul se adunase în jurul său aclamându-l. Statuia lui se afla aşezată pe *tribuna rostrata*[50]. Un cetăţean ieşind din mulţime a depus pe această statuie o coroană de lauri legată cu o panglică albă ce reprezenta diadema regilor. Tribunii poporului, Caius Epidius Marulus şi Lucius Caesetius Flavius, au dat ordin să fie smulsă cununa, iar cel care îl numise pe marele Caesar *rege* a fost trimis la închisoare, sub pretextul că fac aceasta în folosul tatălui meu adoptiv care îi ameninţa totdeauna pe cei ce vorbeau de vreo domnie. Intrând în Roma, a fost întâmpinat la porţile cetăţii de alţi oameni care îl numeau *rege*, deşi plebea murmura nemulţumită la

50 Tribună din Forum destinată cuvîntărilor. Începînd din anul 338 î.e.n., cînd Antium devine colonie romană, a fost împodobită cu ciocurile corăbiilor (reKtral luate ca pradă de la antiaţi.

auzul acestui cuvânt ce era socotit nefast. Marele Caesar le-a răspuns celor ce-l ridicau la înaltul rang, că ei se înşală asupra numelui său. „Eu nu sunt rege, ci Caesar”, a mai spus el. Marulus, unul dintre cei doi tribuni citaţi mai înainte, i-a prins pe cei ce strigaseră *rege* şi i-a dat în judecată. La început tatăl meu s-a mulţumit doar să se plângă spunând că tribunii îndeamnă plebea la răscoală. Aceştia însă au prezentat Adunării Poporului o plângere scrisă prin care se arăta că ei nu mai au întreaga libertate şi siguranţă pentru a-şi spune cuvântul în interes public. Înainte de a lua vreo măsură împotriva lor, divinul Caesar a vorbit cu tatăl lui Caesetius ca acesta să-i poruncească fiului său să renunţe la tribunat. Tatăl întârziind s-o facă, dictatorul i-a chemat pe tribuni în faţa senatului şi i-a acuzat de răspândirea zvonului că el ar aspira la domnie. A adăugat că pentru acest fapt ar trebui condamnaţi la moarte, dar că va fi suficient dacă vor fi scoşi din senat şi din funcţie. Unii senatori s-au grăbit să ceară pedeapsa capitală. Prin intermediul lui Helvius Cinna, unul dintre tribunii poporului, Caesar s-a mulţumit să-i îndepărteze din magistratura ce o deţineau, cât şi din senat. Se ştie însă că funcţia de tribun al poporului e inviolabilă şi sacrosanctă, atât după lege, cât şi printr-un vechi jurământ. Fiindcă tatăl meu adoptiv n-a aşteptat încheierea termenului magistraturii lor, pentru a-i putea trage legal la răspundere, s-a stârnit o indignare generală şi a dat ocazia duşmanilor săi să-l ponegrească în tot locul acuzându-l de tiranie.

Şi acum o altă întâmplare folosită de către oamenii de rea-credinţă împotriva marelui Caesar. Cu o lună înainte de asasinarea lui, se desfăşurau

sărbătorile Lupercaliilor[51]. El asista de pe *tribuna rostrata*, aşezat pe jilţul său aurit şi purtând pe cap cununa de aur. Marcus Antonius alergând gol şi uns cu ulei, după cum obişnuiau să participe preoţii acestei sărbători, s-a îndreptat spre divinul meu tată, l-a salutat cu titlul de rege şi l-a încins cu diadema spunând: „Acest dar ţi-l face poporul prin mijlocirea mea”. Părintele meu a răspuns că numai Jupiter este regele romanilor şi a respins diadema. Plebea s-a bucurat când acesta, la insistenţele lui Antonius, din nou i-a respins-o. Duşmanii lui Caesar pretindeau că refuzul său era doar de formă şi în vorbe, fiindcă în realitate de-abia aştepta să fie numit rege.

În acest timp, iţele calomniei, invidiei şi urii se împleteau în taină, ţesând giulgiul răzbunării, sub voalul nevinovat al dorinţei de a menţine Republica în formele tradiţionale.

Martie, anul 710 *ab U.*c.[52]

Preferând un război cu arme adevărate în locul unui război de culise, divinul Caesar se pregătea să părăsească Cetatea lumii şi a intrigilor. Supunerea lui Burebista, dar mai ales victoria împotriva parthilor iar îi asigurat în acelaşi timp triumful total împotriva uneltitorilor săi. Din Asia se va întoarce mai temut, mai strălucitor şi mai adorat decât un rege. Învingător, generalul va intra călare pe calul care băuse din apele lui Danubius şi ale Tigrului, la fel cum băuse din ale Tamisei şi de pe malurile africane şi va

51 Sărbători cu jocuri şi alergări ce se desfăşurau Ia 15 februarie ale fiecărui an în cinstea străvechii divinităţi Faunus sau Lupercus. Acesta era considerat drept protectorul muncilor agricole, al turmelor şi al păstorilor (identificat cu zeul Pan din mitologia greacă).

52 Anul 44 î.e.n.

aşeza deasupra „Babilonului” din Occident coroana pe care Alexandru cel Mare o aşezase deasupra Babilonului din Orient. Cine ar mai fi îndrăznit atunci să-i conteste onorurile prea binemeritate? Duşmanii din Roma, care sperau că săgeata parthilor va putea face mai mult decât ura lor neputincioasă, vor sucomba pe câmpul de bătălie din Asia. La înapoierea sa triumfală nu va mai găsi decât prieteni şi admiratori. Aşa înţelegea Caesar să-şi pedepsească duşmanii. Dar Fortuna voia altfel. Destinul marelui bărbat, pe care acesta de-atâtea ori îl forţase şi îl ignorase, îi era scris în însăşi Cărţile Sibylline. Doar cu câteva zile înaintea plecării divinului Caesar din Roma s-a răspândit zvonul că în aceste cărţi ale destinului, pontificii quindecemviri[53] ar fi găsit scris un oracol al Sibyllei[54] după care parthii nu puteau fi niciodată învinşi de altcineva decât de un rege. Dacă aceasta era prevestirea, unii credeau că ar fi în folosul victoriei ca tatăl meu să fie numit rege pentru populaţiile din provinciile supuse, fapt care i-ar fi conferit o mai mare autoritate în Orient, rămânând ca la Roma să poarte doar titlul de dictator ce îi fusese atribuit de altfel pe viaţă. Se mai zvonea că în şedinţa senatului convocată pentru idele lui Marte, tatăl meu adoptiv pregătea o ceremonie cu substrat religios în cadrul căreia colegiul quinaecemvirilor, ce descoperise prevestirea, avea datoria să ceară

53 .Magistraţi însărcinaţi cu păstrarea cărţilor sibylline.

54 Femeie înzestrată cu darul profeţiei, preoteasă a zeului Apollon. Cea mai vestită era Sibylla din Cumae pe care se credea că ar fi consultat-o şi

proclamarea lui ca rege. Unchiul său, Aurelius Cotta, fost consul, iar acum pontif quindecemvir, urma să facă propunerea.

De nu s-ar fi iscat acest zvon, aristocraţia dezorientată şi temătoare ar fi continuat să ţeasă nehotărâtă giulgiul răzbunării, până când marele Caesar părăsea Roma scăpând de pânza morţii. Aşa însă, iţele s-au înnodat repede. Conjuraţii care până la acest zvon doreau moartea lui, dar ezitau şi amânau mereu mârşava faptă din cauza stimei pe care le-o inspira încă personalitatea tatălui meu adoptiv, cât şi de teama că ar putea îi zdrobiţi de cei rămaşi credincioşi lui, s-au grăbit aproape contra voinţei lor să acţioneze înainte de proclamarea acestuia ca rege şi înainte de a fi fost dat în vileag complotul despre care începuse deja să se vorbească şi care în curând s-ar fi descoperit. Conspiratorii din rândul senatorilor îşi dădeau seama, pe de o parte că ar fi fost obligaţi să voteze o asemenea importantă propunere, fără a li se cere probabil părerea, fiindcă trebuia respectată prevestirea, iar pe de altă parte ştiau că nu vor putea totuşi să tacă şi să accepte, după părerea lor, desfiinţarea Republicii, ori mai precis: desfiinţarea lor. De unde până la zvonul ivit se adunau câte doi, trei căutând zadarnic prilejul şi modalitatea săvârşirii odioasei crime, acum nu ştiau cum să împlinească lapte mai repede pentru a ieşi din încurcătura în care se aflau.

Dar cine erau aceşti josnici complotişti? Unii dintre ei se socoteau nemulţumiţi, deoarece credeau ca serviciile aduse marelui Caesar, sau Republicii, nu fuseseră recompensate după dorinţa lor. Alţii erau dintre cei care, din contră, primiseră averi şi onoruri

mari şi nemaiavând ce aştepta de la binefăcătorul lor, credeau că e mai bine să scape de un stăpân ce ocupa aşa multe dregătorii şi care îi punea în umbră. Alături de ei se aflau, nu mai puţin înverşunaţi, cei care, raţionând în gol, mai credeau într-o Republică ce apusese, în loc de a privi evenimentele în perspectiva viitorului. Apoi v eneau gălăgioşii din Forum care nu mai puteau ajunge la putere prin răzvrătitoarele lor discursuri, apoi conservatorii care găseau că tot ce era nou, chiar ce era deosebit de necesar, era împotriva intereselor generale şi vechilor obiceiuri. Alţii, vechi consuli, pretori, guvernatori de provincii, care, fiecare dintre ei, avuseseră doi sau trei ani de „domnie", nu se puteau obişnui cu ideea de a se trezi, tocmai ei, cuceritorii lumii, în umila situaţie pe care o comparau cu a populaţiilor servile din Orient totdeauna prosternate cu capul la picioarele unui om, unui rege. Printre ei se găseau oameni de bună-credinţă care doreau sincer o Republică democratică, aşa cum fusese pe vremea străbunilor. Unul dintre aceştia era şi visătorul Cicero. După ce se ridicase prin talentul său oratoric, acum îi exaspera pe cei din jur cu tăcerea sa. Amuţind în faţa puterii lui Caesar, mai de voie, mai de nevoie, el se mulţumea să scrie epistole amare prietenilor săi, ori cărţi sumbre, ca prima *Tusculană* în care vorbea despre dispreţul faţă de moarte şi în care mocnea ura faţă de „uzurpatorul" Republicii. Alte personalităţi, numite în funcţii înalte, arătau în intimitate aceeaşi mânie, după ce se bucuraseră din plin de favorurile unicului stăpân, cum era Turfanius, care comanda în Sicilia, Cornificius, în Africa, Servilius Isauricus în Asia, ori Sulpicius în Grecia. Acum vorbeau pe ascuns despre marea

nenorocire ce se abătuse asupra Republicii.

Ei aveau dreptate să regrete măreţia trecutului lor şi frumuseţea discursurilor care nu se mai pronunţau acum în Forum. Dar mai puţină e ocinţă oratorică şi mai multă siguranţă a oamenilor care trăiseră decenii de zbucium şi teroare în plină Republică, era un schimb care convenea lumii întregi. Adevăratul şi principalul conducător al conjuraţiei era Caius Cassius Longinus, generalul care salvase restul armatei lui Crassus şi care, aproape fără trupe apărase Syria împotriva parthilor. A luptat apoi alături de Pompeius comandând flota acestuia, dar după Pharsalos marele Caesar l-a iertat, ba mai mult, l-a numit pretor şi i-a încredinţat guvernarea Svriei. Totuşi, el nu i-a iertat dictatorului că îl numise înaintea lui la preţura urbană pe Marcus Iunius Brutus. Se credea destinat pentru a juca un rol însemnat ia Roma. Divinul Caesar îl depăşise însă, iar Cassius, un om ambiţios şi duşmănos, nu putea suporta a fi al doilea. De aceea nu-şi ascundea nici convingerile politice, nici sentimentele faţă de binefăcătorul său. Când s-a discutat acordarea de onoruri divine tatălui meu adoptiv, el a fost singurul care a protestat. Şi-a dat însă seama că nu putea duce un război deschis împotriva marelui om de stat. El se hotărî să-l îndepărteze asasinându-l. Dar nu putea s-o facă singur. Avea nevoie de complici. Unde-i putea găsi? Desigur, în tabăra pompeenilor faţă de care avea o mare influenţă. îl încercă pe intransigentul Brutus care, datorită concepţiilor sale republicane şi tradiţiilor familiei sale, trebuia să-i împărtăşească ucigaşul plan.

Marcus Iunius Brutus se zicea că ar fi fost chiar fiul divinului Caesar şi unele fapte par a întări această spusă. Când se născuse Brutus în anul 676 *ab U.c.21* mama acestuia, Servilia, era în intime legături cu tatăl meu adoptiv care i-a purtat o foarte vie şi îndelungată afecţiune. Copilul a crescut şi-l întâlnim mai târziu în tabăra lui Pompeius de la Pharsalos. Aci însă inu se arăta prea doritor a participa la luptă. Se spune că în timp ce întreaga tabără se pregătea de zor pentru marea confruntare, el citea liniştit pe Platón şi îşi făcea adnotări referitoare la preceptele filosofice ale acestuia care îl pasionau mai mult decât războiul, deşi la cei vreo treizeci de ani ai lui ar fi trebuit să-l atragă mai mult luptele decât teoriile filosofilor. În timpul luptelor de la Pharsalos, marele Caesar ceruse cu insistenţă comandanţilor săi să-l cruţe pe Brutus poate pe motiv că îl socotea fiul său, ori că se gândea la mama lui. Deşi aceste motive sunt doar presupuneri, când Brutus s-a repezit cu pumnalul spre divinul meu părinte, împreună cu ceilalţi conspiratori. se zice că acesta i-ar fi strigat: „Şi tu, fiul meu!”, iar când, după moartea lui, i s-a citit testamentul s-a aflat că tânărul era desemnat printre principalii moştenitori. Dar să nu intrăm prea mult în viaţa intimă a oamenilor!... Fapt cert este că Brutus a fost atras în conspiraţie. Pe ascuns, aristocraţia îl incita împotriva „tiranului”. Pe statuia lui Brutus cel de odinioară, care îi îndepărtase pe regi şi din care se spunea că descindea tânărul, apăreau tot felul de inscripţii ca acestea: „Brutus, te-ai lăsat cumpărat?”, „Brutus, eşti mort?”, „Nedemni urmaşi mai ai!” sau „Nu eşti tu urmaşul lui, Brutus?” N-a trebuit prea mult timp ca tânărul să cadă pradă cursei întinse, cu atât mai mult cu cât Brutus, deşi îl

iubea pe tatăl meu, sau în sfârşit… pe tatăl lui, ura de moarte tirania. Într-o scrisoare de mai târziu, plină de nobleţe şi mândrie, el spunea: „Dacă tatăl meu s-ar fi ridicat din mormânt, pentru a smulge puterea supremă ce aparţinea legilor şi senatului, nu l-aş fi suportat”. (Se referea la tatăl cel adevărat, desigur. Dar care era tatăl cel adevărat?!…) Pentru a păstra senatului puterea, ce în mod eronat o confunda cu libertatea, Brutus a intrat în rândul conjuraţilor pentru a-l ucide pe cel care, chiar dacă nu-i fusese tată, în orice caz îi fusese ca un tată. La fel ca toţi fanaticii obsedaţi de o singură idee, el se credea instrumentul unei răzbunări necesare, încât ziua când a luat această hotărâre o sărbători ca pe ziua eliberării lui. Fanatismul său orb se putea citi şi în răspunsul: „Voi apăra patria până ia moarte”, pe care i-l dădu lui Cassius, când acesta îi şopti insidios la ureche: „Ce vom face în faţa senatului, în cazul când linguşitorii lui Caesar ar depune un proiect privitor la domnie […] când ne vor chema în calitate de pretori?”

După ce Cassius l-a îmbrăţişat pe Brutus, care se dovedea plin de zel, fiecare dintre ei au început să strângă în jurul lor alţi senatori dispuşi să participe la complot. Ei au fost recrutaţi atât din rândul duşmanilor divinului Caesar, cât şi, din rândul „prietenilor” săi. Cei mai mulţi au participat din motive pur personale. Astfel, Servius Sulpicius Galba, fost guvernator al Galliei, a trecut de partea conjuraţilor, deoarece, fiind girant al averii lui Pompeius, avusese din această cauză un conflict cu marele Caesar; Trebonius care era nemulţumit, deoarece pentru meritele sale se alesese doar cu promisiunea unei viitoare funcţii de consul; Lucius

Tillius Cimber, deşi copleşit cu favoruri, se arătă şi el nemulţumit din cauza exilării fratelui său şi a refuzului dictatorului de a-l ierta; Lucius Minucius Basilus, unul din ofiţerii apreciaţi de tatăl meu adoptiv, era indignat că nu i se acordase şi lui o provincie, deşi primise în schimb o mare sumă de bani. Au mai participat la conjuraţie: Decimus Brutus Albinus, unul dintre cei mai valoroşi generali ai marelui Caesar, pentru care motiv acesta îl preţuia în mod deosebit tratându-l ca pe un bun prieten şi pe care îl recompensase din plin, apoi Quintus Ligarius, care uitase clemenţa lui Caesar, Rubrius Ruga, Pontius Aquíla, Sextius Naso, Caecilius Bacilianus şi fratele său, Antistius Labeo, Petronius, Turullius, în total vreo şaizeci, prea mulţi pentru a ucide un om care nu era însoţit de nicio gardă. Favonius, pe care Brutus încercase a-l atrage în complot, i-a răspuns că e preferabilă monarhia decât un război civil. Cicero, deşi socotea necesară moartea rivalului său chiar înainte de Pharsalos, n-a fost atras în conspiraţie ştiindu-se că ar fi ezitat în faţa fanatismului şi ambiţiilor lipsite de scrupule ale senatorilor.

În afara motivelor pe care le-am arătat că au condus la închegarea conjuraţiei, a fost şi opoziţia senatorilor faţă de războiul contra parthilor, deşi formal îl aprobaseră. Amintirea dezastrului de la Carrhae nu se ştersese încă din memoria oamenilor. La aceasta se mai adăuga şi teama că moravurile dăunătoare ale Orientului ar fi putut molipsi Roma.

Conjuraţia odată formată, mai era nevoie să se aleagă locul şi momentul cel mai potrivit. Ca loc a fost stabilit chiar incinta unde trebuia să se ţină şedinţa senatului. Aici Caesar nu avea niciun fel de gardă.

(Doar nu era să se teamă şi să se păzească de cei pe care chiar el îi promovase în cel mai înalt for!…) Fiindcă în Curie senatorii intrau neînarmaţi, complotiştii nu aveau de cine să le fie frică, în timp ce ei puteau să se strecoare, cu pumnalele ascunse, la brâu, în tocurile de piele. Mai mult, unii conspiratori erau aşa de convinşi de măreţia faptei lor, încât credeau că ceilalţi senatori, văzând cele ce se petrec, vor sări cu tot elanul la desăvârşirea crimei. În ce priveşte momentul, era nevoie ca asasinii să se grăbească, deoarece părintele meu, după câteva zile părăsea Roma. Aşadar, a fost aleasă chiar ziua ultimei şedinţe fixată de divinul Caesar. Spre o mai mare siguranţă, conjuraţii hotărâră să aducă gladiatorii pentru acea zi în teatrul lui Pompeius sub pretext că vor da un spectacol cu lupte. Şedinţa urma să aibă loc în imediata apropiere a teatrului.

Cassius era de părere că odată cu marele Caesar ar fi trebuit îndepărtaţi şi Antonius împreună cu Lepidus, devotaţii generali ai dictatorului. Dar Brutus s-a opus. El susţinea că, odată tiranul căzut, libertatea va renaşte de la sine. Dacă ar fi fost ucişi mai mulţi, s-ar fi crezut că e o acţiune a pompeenilor de răzbunare asupra duşmanilor lor. Părerea lui Brutus a fost însuşită, aşa că Antonius mai avea de trăit paisprezece ani, iar Lepidus exact cincizeci.

Numai bietul meu părinte mai avea de trăit doar o zi. Moartea i-a fost prevestită în chip şi fel. Cu mai multe luni înaintea asasinării lui, veteranii colonizaţi în Capua îşi construiau locuinţe pe loturile repartizate. În timpul săpăturilor pentru temeliile caselor, au descoperit, într-un templu ce se credea că fusese închinat lui Capys, cel ce întemeiase oraşul

Capua, o tablă de aramă pe care era scris în greceşte: „Când casele lui Capys vor fi dezgropate, un descendent din familia Iulius va fi ucis de mâna celor de un sânge cu el şi va fi în curând răzbunat prin mari nenorociri ale Italiei”. Această întâmplare fusese relatată chiar de Cornelius Baibus, unul dintre prietenii şi oamenii de încredere ai tatălui meu adoptiv. El mai află, cu câteva zile înaintea morţii sale, că o herghelie de cai, rămaşi fără paznici, nu mai voiau să pască şi nechezau a jale mare. (După trecerea Rubiconului marele Caesar socotea caii ca pe nişte animale sfinte.) Cu o zi înainte idelor lui martie mai multe păsări negre, ce apăruseră dintr-o pădure din apropiere, au urmărit o altă pasăre mai mică ce se ascunsese în Curie cu o ramură de lauri în cioc. Acolo, păsările cele mari au prins-o şi au sfâşiat-o. În ultima sa noapte divinul s-a visat pe crestele unor nori atingând mâna lui Jupiter. În aceeaşi noapte soţia sa Calpurnia a trecut printr-un adevărat coşmar părându-i-se că locuinţa se prăvălise asupra lor, iar marele Caesar, rănit de un pumnal înfipt în piept, alergase în braţele ei. Au mai apărut şi alte semne rău prevestitoare. Părintele meu, la calitate de Mare Pontif, avea în grija sa scuturile zeului Marte. Acestea s-au auzit în timpul nopţii lovindu-se între ele în mod ameninţător, iar uşile camerei unde dormea el s-au deschis singure. Calpurnia, speriată de aceste nefaste semne, l-a implorat a doua zi dimineaţa să rămână acasă. Caesar, care se simţea cu trupul moleşit după o noapte de agitaţie şi nesomn, înclina să-i dea ascultare. Până la urmă a părăsit totuşi locuinţa în timp ce o ultimă prevestire încerca să-l oprească: statuia sa, aşezată în mijlocul casei, a căzut dintr-

odată de pe piedestal, transformându-se în ţăndări. Dar tatăl meu, care era un om superior sub toate aspectele, nu lua seama la astfel de prevestiri. Nu era deloc superstiţios, ba mai mult, le lua şi în râs. Un prezicător, pe nume Spurinna, îl avertizase să se ferească de idele lui Marte. Întâlnindu-l în acea zi fatală, îi spuse acestuia cu ironie: „Ce ne facem cu prezicerile tale? Nu vezi că ziua despre care aveai atâtea temeri a sosit şi că eu mai trăiesc încă?” Spurinna i-a răspuns plin de neîncredere: „A sosit, dar nu a trecut!” Divinul Caesar nu ţinea seama nici de semnele care apăreau în timp ce erau luate auspiciile[55]. Victimele sacrificate în acest scop se arătau potrivnice. Când tatăl meu adoptiv se afla în pragul senatului, la una din păsările ce fusese despicată, aşa cum se obişnuieşte la intrarea magistraţilor în Curie, haruspiciul[56] a descoperit că îi lipsea inima, iar capul era desprins de măruntaie. Acesta l-a avertizat că îl pândeşte moartea. Râzând, marele Caesar i-a spus că astfel de semne au apărut şi când se afla în război cu fiii lui Pompeius, în Hispania. Văzând insistenţele preotului, care i-a răspuns că şi atunci se aflase în primejdie de moarte, dar acum semnele erau mai grave, a poruncit să se sacrifice o nouă pasăre. Dar şi de această dată semnele erau nefavorabile. Totuşi nu a ţinut seama de ele.

Divinul Caesar avea o atât de mare încredere în

---

55 Semne trimise ide zei, îşi în primul rînd de Iupiter, care preziceau hotă- rîrile luate de către aceştia în legătură cu desfăşurarea vreunei acţiuni ce era proiectată sau chiar începută de către oameni. Exis,tau auspicii private, folosite de particulari, dar cele mai importante erau cele referitoare la activitatea publică.

56 Prezicătorul care citeşte viitorul în măruntaiele păsărilor.

destinul său (poate că şi aceasta e o formă de superstiţie), încât a refuzat să creadă în primejdia ce îl pândea, chiar când i s-a adus la cunoştinţă că se pregăteşte un complot împotriva lui. Se mulţumea să spună: „Roma se preocupă mai mult decât mine de viaţa mea!” în ajunul asasinării sale plecase cu „bunul său prieten”, Decimus Brutus, unul dintre complotişti, să ia împreună masa de seară la Lepidus. Aici, printre altele, a venit vorba şi despre moarte. Marele Caesar s-ar fi exprimat astfel: „Cea mai bună moarte este aceea care apare pe neaşteptate. E mai bine să mori deodată decât să te temi mereu de ea”. Când cineva l-a informat că Brutus ar urzi un complot împotriva lui, Caesar a spus: „Brutus va mai avea de aşteptat până la pieirea acestui trup mizerabil”. Totuşi, într-o zi când cei din anturajul său încercau să-i îndrepte bănuielile spre Antonius şi Dolabella, el le-a răspuns, făcând aluzie la Cassius şi Brutus, că nu aceştia sunt tipul de oameni de care se teme el, ci aceia care sunt slabi şi au faţa palidă. Într-adevăr, Antonius era un prieten credincios, iar Dolabella, pe care marele Caesar îl trata cu o favoare care nu justifica nici vârsta lui, nici serviciile sale, era un nobil tânăr şi foarte superficial. Dacă acesta i-ar fi reproşat ceva tatălui meu adoptiv, ar fi fost doar faptul că nu decretase proscripţiile, ca de pe urma lor să-şi poată plăti şi el datoriile de care era plin. Cu un astfel de caracter el putea fi socotit totuşi suspect. Dovadă că şi tatăl meu adoptiv, fără a se teme, se păzea însă de el. În timp ce, aflându-se în afara Romei, trecea pe lângă vila lui Dolabella, soldaţii din cohorta care îl însoţea, în loc de a-l urma liniştiţi în spate, îi înconjurară calul pe care se afla. (Deşi în interiorul Cetăţii renunţase la garda sa de hispani,

când era plecat, mergea însoţit de ostaşi. Cu un an în urmă, călătorind în Campania, din oraş în oraş, fusese urmat de două mii de soldaţi.)

Artemidorus, care îl găzduise cândva pe divinul Caesar în Cnydos, oraş din Grecia, se afla acum la Roma, unde dădea lecţii de literatură greacă. Aflând despre complot, i-a înmânat părintelui meu la intrarea în senat un sul de papirus spunându-i doar atât: „Citeşte aceste rânduri singur, dar repede”. N-a avut inspiraţia să-l informeze că pe acel sul se aflau amănuntele complotului, aşa încât, marele Caesar ocupat cu altele, nu s-a grăbit să-l citească.

Dar mai mult decât asupra divinului Caesar, care nu se arăta deloc speriat, teama pusese stăpânire, în ziua fatală, mai cu seamă pe cei care îi urzeau moartea! Aceştia, aflând despre intenţia divinului meu tată adoptiv de a amâna şedinţa, s-au gândit că fuseseră descoperiţi. Când au mai aflat şi despre rezultatul auspiciilor luate pentru el şi că acesta aflase despre nefastele semne, intrară în panică. Unul dintre complotişti, Casca, îngheţă de groază când cineva îi şopti la ureche că zadarnic se ferea de el, fiindcă Brutus îi spusese cum merg lucrurile. Acesta de fapt se referise la cu totul altceva. Senatorul Popilius Lenas, salutându-i pe Cassius şi Brutus cu un aer foarte grăbit, contrar obiceiului său, le spuse în taină: „Îi rog pe zei să ajungeţi la bun sfârşit asupra faptei la care meditaţi, dar vă sfătuiesc să nu mai pierdeţi o clipă, deoarece planul vostru nu mai este un secret”. Ceva mai târziu, acelaşi senator, care ştia totul, a fost văzut stând de vorbă cu marele Caesar la intrarea în Curie. Acesta părea foarte atent la ce spunea Lenas. Conspiratorii, neputând înţelege cuvintele lui, s-au

temut că el îi denunţase. Se priveau înspăimântaţi! înfăţişarea gravă care se citea pe feţele lor era ca o înţelegere tacită de a nu mai aştepta să fie prinşi şi daţi pe mâna lictorilor[57]. Mai bine să-şi facă singuri seama, îşi spuneau ei în gând. Deja Cassius şi alţi câţiva complotişti băgaseră mâna sub togă pentru a-şi trage pumnalele care până în acea clipă avuseseră altă destinaţie. Dar, deodată, Brutus înţelese că de fapt era vorba de o rugăminte pe care Lenas i-o făcea dictatorului. El nu spuse nimic conjuraţilor, fiindcă aceştia erau amestecaţi printre ceilalţi senatori ce nu cunoşteau secretul. Dar, prin veselia pe care o afişă pe faţă, îi linişti într-o oarecare măsură. Apoi, Lenas, sărutând mâna tatălui meu adoptiv, se retrase.

Această scenă, pe care aş putea-o numi comică, dacă nu s-ar fi terminat cu tragica moarte a părintelui meu, avusese loc la intrarea lui în senat. Dar am afirmat mai înainte că el avea de gând să nu se prezinte dorind să amâne şedinţa pe altă zi. Complotiştii, aflând despre aceasta, l-au trimis la el acasă pe Decimus Brutus pentru a-l convinge să vină şi să ceară personal amânarea. „Să n-o facă prin Antonius, aşa cum dorea, fiindcă ar putea fi acuzat de îngâmfare”. Brutus îi mai spuse că senatorii se arătau foarte dornici să-l vadă. El se lăsă convins în pofida lacrimilor Calpurniei.

Dictatorul îşi făcu apariţia în senat. Trebonius îl

---

572 1 Oameni care îi însoţeau pe magistraţi şi care purtau ca însemne fascii de nuiele în mijlocul cărora se găsea o secure ce materializa puterea suverană a magistratului în funcţiune. în interiorul oraşului securea era scoasă din fascii. Lictorii exeoutau hotărîrile magistraţilor îndeplinind şi sarcina de călăi. Consulul în funcţie era precedat de 12 fctori.

ţinea de vorbă pe Antonius la intrare pentru ca acesta să nu poată interveni în apărarea tatălui meu adoptiv. Când marele Caesar se instală în jilţul său aurit, conspiratorii se apropiară de el salutându-l. Tullius Cimber, de curând numit guvernator în Bithynia, se apropie şi el rugându-i pe dictator să revină asupra exilului în care se afla fratele lui. La refuzul părintelui meu, îl prinse de toga de purpură ca şi cum ar fi vrut să-l implore. Acesta însă era semnalul. „Ce mai întârziaţi, prieteni!” strigă el smulgându-i partea de la gât a togăi. Casca dădu prima lovitură de pumnal. Îl răni la piept. Marele Caesar îi prinse mâna strigând: „Sceleratule, ce faci?” Casca ceru ajutorul fratelui său, în timp ce tatăl meu adoptiv, smulgând toga din mâna lui Cimber, îl lovi la rândul lui pe Casca. Atins de mai multe pumnale, victima îşi rotea privirea în jur căutând un apărător. Cassius îl lovi în faţă, Brutus în coapsă, iar Bucolianus între omoplaţi. Când îl văzu pe Brutus ridicând pumnalul împotriva sa, îi dădu drumul lui Casca, pe care îl ţinea încă de braţ, şi îşi acoperi faţa cu toga lăsându-se pradă pumnalelor. Caius Iulius Caesar se prăbuşi. Cum asasinii loveau toţi deodată, fără a se feri, înghesuindu-se în jurul său, unii dintre ei au fost răniţi. Brutus, care dorise a lua parte directă la uciderea tatălui meu adoptiv, a fost rănit la mână.

Marele om de stat, invincibilul comandant de oşti, temutul dictator, cel mai puternic şi strălucit bărbat al Romei era mort!…

Iubitul meu părinte! în faţa morţii nu ţi-a servit la nimic nici geniul, nici mărirea, nici puterea! *Debilis ac fortis veniunt ad lumina mortis*. *Pulvis et umbra*

sumus!…[58]

4. Eu i-am salvat, ca ei să mă piardă[59]

„Fugi, încuie-te! Fugi, încuie-te!” se auzea strigând pe străzi, iar oamenii înspăimântaţi alergau care încotro.

Panica îi cuprinsese pe toţi.

Ştirea morţii divinului Caesar cutremură întreaga Roma care se umplu de vaiete şi jale.

Oamenii ferecau porţile şi se pregăteau să se apare împotriva unor duşmani necunoscuţi. Lumea înspăimântată se urcase pe acoperişurile caselor.

Prăvăliile erau devastate.

Spectatorii ce se aflau în teatrul lui Pompeius aflară primii tragica veste şi părăsiră în goană mare clădirea. Erau cu toţii îngroziţi.

Nimeni nu ştia nimic precis. Unii credeau că gladiatorii i-au ucis pe senatori. Alţii spuneau că veteranii care luptaseră alături de tatăl meu adoptiv se pregăteau să jefuiască oraşul.

Se produse o învălmăşeală de nedescris în care au fost ucişi câţiva cetăţeni şi unii străini, ba chiar şi câţiva senatori, aşa cum se întâmplă când au loc tulburări politice.

Deşi ştia că are încă destui duşmani, marele Caesar nu admitea să fie însoţit de garda militară, ci doar de garda ce i se cuvenea în funcţia sa de consul. În dimineaţa fatală plecase de acasă urmat de o mare

---

58 Şi cel slab şi cel puternic ajung în faţa morţii. Sîntem pulbere şi umbre!...

59 Vers din tragedia lui Pacuvius intitulată Armorum iudicium (Judecata armelor) care a fost pronunţa® în timjpul jocurilor funerare şi bocetelor ce urmăreau să inspire mlă şi indignare în faţa asasinării lui Caesar.

mulţime de oameni: magistraţi, cetăţeni din oraş, străini, veterani, liberţi, sclavi şi alţi admiratori. La vestea morţii lui neaşteptate, toţi aceştia dispăruseră ca înghiţiţi de pământ. Leşul celui mai de seamă bărbat ce a trecut cândva prin veacuri, al celui care cu câteva clipe mai înainte fusese respectat şi recunoscut ca unic conducător al celui mai întins stat din lume, zăcea, la picioarele statuii lui Pompeius, în prezenţa doar a trei sclavi. Unde îi erau prietenii? Unde se aflau cei pe care îi răsplătise cu dregătorii, onoruri, daruri şi bani? Unde erau cei cărora, prin clemenţa sa rar întâlnită le întinsese mâna iertându-i că luptaseră împotriva lui? Dar cei care îi cerşeau ocrotirea şi trăiau de pe urma dărniciei lui? Dar senatorii? Unde erau senatorii? Cum de n-a încercat nimeni să-l apere? Conspiratorii să fi fost vreo şaizeci. Numărul senatorilor se ridica însă la nouă sute. Cei mai mulţi luptaseră alături de el. Onoarea de a ocupa înalta funcţie din incinta Curiei cui o datorau aceşti nerecunoscători senatori dacă nu marelui Caesar? În timp ce ilustrul bărbat se zbătea, ca o fiară încolţită, împotriva pumnalelor ce-l loveau fără milă, senatorii au rămas neclintiţi în scaunele lor, apoi, ca la un semnal, când Brutus încercă să le vorbească, au dat buzna speriaţi afară ascunzându-se ca nişte laşi.

Totuşi, doi senatori au schiţat gestul de a-l apăra pe marele om de stat. Numele lor merită să fie păstrat: Sabinus Calvinius şi Cenzorinus.

Cei trei sclavi aşezară cadavrul în lectică. În timp ce îl duceau cum puteau spre casă, o mână a aceluia care fusese Părintele Patriei atârna inertă în afară balansându-se ca şi cum ar fi vrut să spună într-o ultimă prevestire adresată trădătorilor şi paricizilor:

„Luaţi seama! Nemesis[60] e pe aproape!…”

Deşi eu mă aflam departe de sângeroasa scenă descrisă, am avut grijă ca prevestirea tatălui meu adoptiv să se îndeplinească în După săvârşirea crimei, asasinii alergară în Forum încercând prin gesturi şi strigăte să liniştească mulţimea speriată dând asigurări că fapta comisă era pentru recâştigarea libertăţii, aşa cum odinioară Brutus cel Bătrân desfiinţase monarhia îndepărtându-i ps regii tirani. Dar poporul nu le ieşi în întâmpinare chiar cum se aşteptau ei. Mulţimea continua să se agite arătându-se neîncrezătoare în vorbele ucigaşilor. Aceştia începură să se teamă şi, speriaţi, dădură fuga să ocupe Capitoliul, împreună cu gladiatorii şi numeroşii sclavi cărora li se promiseseră libertatea şi care cu toţii fuseseră din timp pregătiţi de către conspiratori pentru orice eventualitate. Complotiştii se temeau atât de plebe, cât şi de veteranii tatălui meu. Aceştia, după eliberarea din serviciul militar, veniseră la Roma să-şi ia în primire loturile de pământ repartizate. Cu această ocazia ei se pregăteau să-l conducă în mare alai pe divinul Caesar ce urma să plece peste câteva zile în Orient.

Din dorinţa de a-şi câştiga poporul de partea lor, conjuraţii se hotărâră să trimită mulţimii daruri băneşti. Oamenii lui Cassius adunară în Forum pe mulţi dintre cei plătiţi. Dar aceştia, deşi primiseră bani, nu aveau curajul de a proslăvi fapta ucigaşilor, fiindcă se temeau de popularitatea şi faima pe care le avea marele bărbat dispărut. Se mulţumeau în schimb

---

60 Personificarea răzbunării divine. Ea îi urmăreşte şi îi pedepseşte pe muritori pentru crimele săvîrşite.

să strige în gura mare că ei doresc pace, deoarece numai dacă exista pace, ucigaşii puteau fi amnistiaţi.

Către seară, mai mulţi senatori urcară pe Capitoliu aprobând fapta comisă, deşi unii dintre ei nici nu făcuseră parte din conspiraţie. Printre aceştia se afla Cicero, Cinna, Lentulus, Sphinther, Favonius, Aquínus, Murcus, Patiscus şi chiar tânărul Dolabella, ginerele lui Cicero. (Dolabella fusese numit de Caesar să-l înlocuiască în funcţia de consul, pentru anul în curs, după ce el va fi părăsit Roma în vederea campaniei împotriva parthilor sau poate a dacilor). Toţi aceştia, agitând pumnalele, se grăbeau să se alăture la grupul conjuraţilor, cu gândul de a profita şi ei de urmările îndepărtării marelui Caesar şi de unele recompense cu care bănuiau că vor fi răsplătiţi făptaşii crimei.

Mai târziu, atât eu cât şi alţi sprijinitori şi simpatizanţi ai marelui defunct, ne-am îngrijit a-i „răsplăti" după cum se cuvenea, nu numai pe asasini, dar şi pe aceşti pescuitori în ape tulburi care se comportau ca şi când ar fi participat direct la complot.

Cicero, ajuns în mijlocul conjuraţilor pe Capitoliu, se plângea că nu fusese invitat să participe la vesela sărbătoare a idelor lui martie, regretând totodată de a nu fi putut şi el să lovească în trupul „tiranului". Dacă un moderat ca Cicero îndrăznea să vorbească astfel, ne putem da seama ce ar fi fost în stare să spună şi să facă ceilalţi, în caz că nu ar fi întâmpinat încă din prima zi rezistenţa poporului şi a simpatizanţilor marelui dispărut.

În ziua următoare idelor lui martie, pretorul Lucius Cornelius Cinna a fost primul care s-a arătat mulţimii adunate în Forum prin grija oamenilor lui

Cassius. El s-a asociat ucigaşilor, deşi fusese numit în funcţie de divinul Caesar şi era chiar rudă cu acesta.

Ajuns în mijlocul adunării, în timp ce îşi scotea mantia de pretor în semn de dispreţ faţă de cel ce i-o dăruise, îl atacă pe binefăcătorul său numindu-l tiran. Totodată îi laudă pe asasini pentru fapta săvârşită numindu-i ucigaşi de tirani. El cerea mulţimii să-i recheme din Capitoliu şi, considerându-i ca pe nişte salvatori ai patriei, să fie recompensaţi. Spre surpriza lui Cinna, cel care primiseră bani pentru a se alătura cauzei conjuraţilor nu se grăbiră să-l sprijine. Ei se temeau de cei din jurul lor care nu fuseseră corupţi de Cassius.

După Cinna a luat cuvântul Dolabella. Defunctul îl numise în mod excepţional consul în locul lui pentru restul anului, deşi nu avea vârsta. Îmbrăcat cu mantia înaltei funcţii şi înfăţişându-se mulţimii cu insignele magistraturii, contrar formalităţilor care nu fuseseră încheiate, deoarece încă nu intrase în atribuţiile sale, Dolabella vorbi ca şi cum chiar el ar fi fost unul dintre conspiratori. Merse până acolo încât îndrăzni să propună ca ziua în care marele Caesar fusese ucis să fie declarată sărbătoare publică.

Oamenii cumpăraţi de Cassius văzând că doi magistraţi cu funcţii importante, Cinna şi Dolabella, un pretor şi un consul, îi susţineau pe asasini, prinseră curaj şi cerură conspiratorilor să coboare în mijlocul lor.

Din templul de pe Capitoliu coborâră în Forum doar Cassius şi Marcus Brutus care se arătau încântaţi că puteau conta pe sprijinul unui consul împotriva adversarilor. În locul vreunui discurs mai înflăcărat, prin care să-şi atragă poporul, ei se

mulţumeau să se laude unul pe altul şi să compare fapta săvârşită cu aceea a strămoşilor care îi îndepărtaseră cândva pe regi. Până la urmă cei doi asasini, dându-şi seama de atmosfera apăsătoare din mijlocul mulţimii, care nu se arăta prea entuziasmată de fapta lor, găsiră cu cale să se refugieze din nou pe Capitoliu.

Cam aşa se petreceau lucrurile în gruparea duşmanilor marelui Caesar. Care era situaţia în rândul sprijinitorilor săi?

Dintre cei mai ataşaţi, şi care ocupa funcţia de consul în acel an, era Marcus Antonius, unul dintre destoinicii generali ai tatălui meu adoptiv. Când acesta a fost asasinat, Antonius fugise aruncându-şi toga de consul spre a nu fi recunoscut. Gândindu-se că se uneltea şi împotriva lui şi neştiind de ce forţe dispuneau conspiratorii, stătuse ascuns toată ziua luând măsuri să-i fie păzită locuinţa.

Un alt susţinător era Marcus Aemilius Lepidus, comandantul trupelor de cavalerie şi socotit de mulţi ca fiind mâna dreaptă a celui dispărut. Auzind trista veste pe când se afla în Forum, se gândi să acţioneze cât mai neîntârziat. El dispunea de o legiune ce se afla pe o insulă de pe Tibru şi pe care o transportă imediat într-o tabără din oraş, pentru a interveni mai uşor la nevoie.

Lepidus a fost primul care a cerut pedepsirea asasinilor. Eu nu am uitat mai târziu acest gest şi l-am tratat cu blândeţe, deşi n-ar fi meritat.

Antonius, aflând despre acţiunea lui Lepidus, prinse curaj. Chiar în prima noaptea după asasinat s-a grăbit să meargă la Calpurnia, soţia marelui dispărut, căreia îi ceru, spre mai mare siguranţă, să-i predea

documentele defunctului şi banii de care dispunea. Astfel intră în posesia principalelor acte şi a sumei de patru mii de talanţi. A pus mâna şi pe tezaurul public ce se ridica la şapte sute de milioane de sesterţi pe care îl mută la el acasă.

Primejdia comună îi făcu pe Antonius şi Lepidus să-şi unească forţele. Cred că voiau sincer să-l răzbune pe Caesar, dar urmăreau în acelaşi timp să profite cât mai mult de ocazia ivită. Nu era exclus să fi dorit chiar să pună mâna pe putere. Antonius i-a dat în căsătorie ceva mai târziu fiului lui Lepidus pe fiica sa şi i-a promis acestuia că îl va susţine să ocupe înalta funcţie de Mare Pontif pe care o deţinuse defunctul. Antonius, cunoscut până acum doar ca un vrednic comandant de oşti şi un om iute la mânie, s-a dovedit în aceste împrejurări foarte prudent şi foarte bun diplomat. La început a reuşit să manevreze cu mare abilitate ambele tabere. Astfel, când delegaţii conspiratorilor au fost trimişi la el pentru negocieri, acesta le-a răspuns că nu va întreprinde nimic din ură personală, dar fiind obligat de jurământul făcut divinului Caesar că va fi păzitorul lui şi la nevoie răzbunătorul lui, sacrilegiul comis prin uciderea celui ce fusese declarat persoană sacrosanctă îl obliga să ceară senatului discutarea faptei, îl invită apoi pe conspiratori să participe la dezbaterile care trebuiau să aibă loc în senat asigurându-i că se va supune hotărârilor ce vor fi luate de comun acord în Curie.

Conspiratorii se arătară mulţumiţi de atitudinea lui Antonius fiind convinşi că senatul, care era alături de ei, va hotărî în favoarea lor.

După două zile de la idele lui Marte Antonius, în cadrul împuternicirilor pe care i le da funcţia sa de

consul, convocă senatul, dar departe de Capitoliu, adică de locul unde se aflau conspiratorii şi oamenii lor. Senatorii au fost chemaţi în templul lui Tellus[61], în apropierea locuinţei lui Antonius, după ce în Forum fuseseră masaţi, soldaţii lui Lepidus. Din această cauză nici Cassius, nici Marcus Brutus n-au îndrăznit să se prezinte în adunare.

Poporul se adună în jurul templului. Se auzeau voci care îi strigau lui Antonius să se ferească de primejdie. Acesta, drept răspuns, îşi desfăcu mantia de consul lăsând să se vadă sub ea o platoşă protectoare. Veteranii ce luptaseră sub comanda marelui

Caesar cereau, agitându-se ameninţători, să se respecte hotărârile deja luate în vederea colonizării lor. Sprijinitorii fostului dictator, prin crainici trimişi la cei ce primiseră gratificaţii băneşti, cât şi la cei care fuseseră împroprietăriţi sau căpătaseră diferite alte beneficii din partea defunctului meu tată adoptiv, îi câştigară repede pe mulţi dintre ei. La apariţia lui Antonius şi a lui Lepidus, aceştia au fost aplaudaţi cu simpatie. Plebea nu dorea însă un nou război civil. Fiindcă niciuna din tabere nu putea conta deci pe forţă în rezolvarea conflictului ce apăruse, au fost obligaţi să ajungă la un compromis.

Antonius a prezidat şedinţa invitându-i pe senatori să-şi spună părerea. Au avut loc dezbateri furtunoase. Majoritatea vorbitorilor căutau în fel şi chip să-i apere pe ucigaşi. Unii îi numeau pe asasini tiranoctoni pretinzând să li se aducă cinstiri, iar alţii

---

61 Sau Terra, veche divinitate şi personificare a Pământului (identificată cu Gaea din mitologia greacă).

cereau să li se aducă numai mulţumiri, ca unor binefăcători ai patriei. Mai erau şi alţii care voiau doar să li se cruţe viaţa. Unul dintre senatori ceru să se hotărască: ori Caesar să fie declarat tiran, ori ucigaşii să fie puşi la adăpost, din milă. S-au auzit într-adevăr şi voci care se opuneau cinstirii unor asasini, dar cei care în cugetul lor îi socoteau pe făptaşi ca pe nişte criminali de rând nu îndrăzneau să se opună salvării acestora din consideraţie pentru marile familii aristocrate.

Printre cei care s-au pronunţat în favoarea conspiratorilor a fost şi Cicero. El le-a cerut senatorilor să rămână uniţi, deoarece numai de ei depindea restaurarea concordiei şi deci a libertăţii, ori provocarea unor noi lupte civile care implicit trebuia să ducă la înscăunarea unui alt stăpân. Aluzia la „stăpânul" Caesar era limpede. Oratorul i-a îndemnat să renunţe la duşmăniile şi rivalităţile dintre ei, pentru a ajunge la pacea de odinioară, la prietenie şi bună înţelegere. Dacă s-au comis unele greşeli, spunea Cicero, nu era acum momentul cel mai prielnic, pentru a se iniţia vreo cercetare asupra lor, nici să se aducă acuzaţii, nici să se dea pedepse. Deci după părerea oratorului odioasa crimă împotriva tatălui meu adoptiv făcea parte din „unele greşeli" care puteau fi trecute cu vederea, deoarece, mai pretindea el, pentru ca senatorii să ajungă la cea mai corectă rezolvare a situaţiei, trebuia ca ei să închidă ochii asupra anumitor fapte, „aşa cum obişnuim să procedăm cu copiii noştri... fiindcă nu este bine – zicea el – pentru greşeli care nu sunt prea grave, să-l pedepsim fără milă pe cel vinovat, ci mult mai potrivit este să-i trezim conştiinţa cu blândeţe şi înţelegere". Încercând

astfel să minimalizeze odioasa faptă a conjuraţilor, Cicero o compara cu „urmările unei grindini sau ale unui uragan” şi că cel mai înţelept lucru era ca aceasta să fie dată uitării.

Eu însă, rămas pentru a doua oară orfan de tată, n-am putut da uitării nici grindina, nici uraganele în spatele cărora oratorul căuta să ascundă odioasa crimă. Poate de aceea, mai târziu, când capul însângerat al lui Cicero zăcea pe masa unde se ospăta Antonius, s-a spus că eu aş îi fost principalul vinovat al pieirii lui, fiindcă nu am fost în stare să-l iert. Dar până vom ajunge acolo, să vedem ce mai propunea talentatul orator. Încercând să-şi convingă auditoriul că unica lui conduită a fost totdeauna grija faţă de interesul public, faţă de libertate şi restaurarea concordiei, el propunea să se acorde vinovaţilor nu numai impunitatea pentru faptele săvârşite contra legilor, dar mai cerea să se respecte până şi onorurile pe care asasinii le primiseră de la victima lor.

Tatăl meu adoptiv obişnuia ca, înainte de a pleca din Roma într-o nouă expediţie, să facă numiri în diferite magistraturi, cum ar fi fost spre exemplu guvernatori de provincii, consuli sau pretori. Antonius, după ce a ascultat părerile senatorilor şi ştiind ce înalte funcţii primiseră aceştia de la marele Caesar, a cerut cuvântul şi le-a spus că dacă vor continua să laude fapta conjuraţilor, se va ajunge la concluzia că cel ucis a domnit prin constrângere, ca un adevărat tiran, şi nu mai rămânea decât să i se arunce trupul în Tibru. În această situaţie, actele şi decretele lui de numiri în funcţii vor fi anulate, deoarece îşi vor pierde valabilitatea toate faptele sale. Aşadar, cei care sunt încă în funcţie, cât şi cei care au fost numiţi în

magistraturi pentru viitorii cinci ani, vor pierde orice drept de a le mai exercita. Aflând aceasta, senatorii vizaţi, şi nu erau puţini la număr, s-au grăbit să spună că ei nu doresc noi numiri şi e mai bine, pentru a nu se produce tulburări în popor cu ocazia altor alegeri, să deţină în continuare funcţiile cu care fuseseră investiţi. Aşa au vorbit cei care deţineau titluri datorate lui Caesar, cât şi senatorii de origine mai modestă care se bucurau de înalta lor poziţie căpătată tot bunăvoinţei defunctului. Chiar şi Dolabella, ce doar cu o zi mai înainte se arătase de partea conjuraţilor, se întoarse împotriva celor care, de dragul salvării asasinilor, puneau în primejdie magistraturile în funcţie. Mulţi dintre cei numiţi de Caesar erau conştienţi că în cazul unor eventua e noi alegeri nu vor mai fi stăpâni pe situaţie. Cu atât mai mult Dolabella care, conform legilor, ar fi trebuit să mai aştepte vreo cincisprezece ani până să aibă voie să-şi depună candidatura la consulat şi nici nu era sigur dacă propunerea de a fi ales ar fi fost susţinută de popor.

În timp ce senatorii continuau discuţiile, mulţimea adunată în Forum îi chema în mijlocul ei pe Antonius şi Lepidus. Aceştia părăsiră pentru un moment senatul. Părerile plebei erau împărţite. Unii cereau pacea. Acestora Antonius le răspunse că atâta timp cât nici lui Caesar nu i-au folosit jurămintele şi asigurările pentru menţinerea păcii, el nu vedea cum ea s-ar fi putut asigura în actuala situaţie. Alţii cereau răzbunare. Acestora Antonius le răspunse că el ar fi primul care ar cere răzbunarea, dacă nu ar fi consul.

Funcţia ce deţine îl obligă însă a se îngriji mai degrabă de ceea ce este util decât de ce este drept,

încheie el manevrând cu şiretenie când pe unii, când pe alţii. Auzind răspunsul în doi peri al lui Antonius, poporul se adresă lui Lepidus. Unii cereau pacea. Acesta răspunse tot cam în genul lui Antonius, anume că pacea nu poate fi asigurată prin jurăminte, atâta timp cât cei care au jurat s-o păstreze au călcat-o şi totuşi sunt consideraţi cei mai buni fii ai patriei. Alţii cereau răzbunare. Lepidus le răspunse că membrii senatului se tem acum ca anumite persoane să nu vatăme cumva statul. Acesta este însă un lucru luat în considerare de către senatori pentru binele tuturora. La fel ca Antonius, Lepidus ticluia şi el vorbe e cu mai multe înţelesuri, pentru a fi şi pe placul oamenilor care îi sprijineau pe conspiratori şi pe placul simpatizanţilor celui dispărut.

Antonius, după ce îşi dădu seama că în adunările poporului nu se petrecea nimic demn de luat în considerare, se înapoie în senat. El observă că unii dintre senatori, vrând să renunţe la funcţiile lor primite de la un „tiran”, pentru a le redobândi într-un mod mai legal, mai democratic, intenţionau să depună în Curie insignele magistraturilor ce le deţineau. Deşi Antonius cred că îşi dădea seama că această renunţare la onorurile dobândite era făcută cu prefăcătorie, doar de ochii lumii, ceru printr-un crainic să se facă linişte şi vorbi astfel: „Dacă vom depune de bunăvoie magistraturile noastre, înseamnă că vom mărturisi că noi, nişte bărbaţi cu atâta vază şi prestigiu, am devenit nedemni de ele. Şi câte bârfeli se vor auzi la repezeală, pe acestea nu le luaţi în consideraţie şi nu socotiţi că vor face înconjurul cetăţilor şi populaţiilor, a regilor şi a dinaştilor? Căci toate câte, ca să spunem aşa, Caesar le-a cucerit

pentru voi prin putere şi forţă de la răsărit la apus, le-a întărit prin legi şi le-a asigurat prin măsuri de bunăvoinţă şi libertate. Dintre toţi, câţi credeţi că se vor îndura să dărâme câte au primit, afară de vreţi să izbucnească pretutindeni războaie?" Apoi, referindu-se la defunctul meu tată adoptiv, continuă: „În cazul când corpul lui Caesar ar fi târât prin oraş, batjocorit fără să fie înmormântat, căci aşa este rânduiala legilor pentru tirani, credeţi că acest fapt va fi trecut cu vederea de cei ce au luptat alături de el? Şi vor mai socoti ei că sunt în siguranţă cele luate din campaniile împotriva celţilor şi britanilor, în timp ce este batjocorit cel care li le-a dat? Ce va face, în sfârşit, poporul însuşi? Ce vor face italioţii? Câtă urgie va cădea asupra voastră din partea oamenilor şi zeilor, dacă insultaţi pe cel care v-a adus în stăpânire regiuni necunoscute ce se întind până la Ocean? Şi nu va fi oare acuzată şi condamnată inconsecvenţa noastră, dacă vom socoti demni de cinste pe cei ce au ucis un consul în plin senat, un bărbat sacrosanct într-un loc sfânt, de faţă fiind adunat tot senatul, sub înseşi privirile zeilor, în timp ce este dispreţuit cel ce devenise preţuit până şi de duşmani pentru calităţile sale? Vă sfătuiesc să vă lepădaţi cu totul de aceste fapte, ca şi cum ar fi nelegiuite şi nici nu s-ar fi petrecut la noi. Şi mai aduc în faţa voastră propunerea să ratificaţi toate înfăptuirile şi planurile lui Caesar". Aşa grăi Antonius în legătură cu faptele părintelui meu şi intenţiile unora dintre senatori. Cât despre ucigaşii acestuia, el nu îndrăznea să ceară pe faţă a fi pedepsiţi, fiindcă nu se simţea destul de puternic pentru a-i înfrunta: nu avea nici sprijinul întregului popor care oscila între împăcare şi răzbunare, nu

dispunea nici de o armată, aşa cum avea Lepidus o legiune întreagă şi pe care îl ştia avid de putere şi oricând gata să-i devină rival; nu avea nici cel puţin atâţia oameni cu care să-i înfrunte pe gladiatorii ce se aflau la dispoziţia conjuraţilor. De aceea era nevoit să nu ceară totuşi pedepsirea celor despre care spunea că uciseseră „un bărbat sacrosanct într-un loc sfânt”. Dar nici nu voia să se observe că trecea cu vederea crima comisă. De aceea, prefăcându-se conciliant faţă de vinovaţi, dintr-un sentiment de bunăvoinţă şi umanitate, ceru să nu li se acorde laude publice celor care au păcătuit, fiindcă acest lucru nu ar fi nici sacru, nici drept şi nici potrivit cu aprobarea şi ratificarea faptelor lui Caesar. Cel mult să fie salvaţi de hatârul rudelor şi prietenilor lor.

Toţi cei prezenţi au votat până la urmă un senatusconsult care suna astfel: „Să nu se facă nicio anchetă judiciară în legătură cu uciderea lui Caesar; să fie ratificate toate faptele şi planurile sale, deoarece sunt avantajoase statului”.

Am relatat cât mai exact părerile lui Cicero, Antonius şi Lepidus despre odioasa crimă săvârşită asupra tatălui meu adoptiv la idele lui Marte, pentru ca cititorul acestor însemnări să-şi facă o idee cât mai precisă încă de la început asupra ipocriziei şi vicleniei unor înalţi demnitari ai Romei şi de asemenea să poată înţelege la momentul potrivit de ce i-am îndepărtat eu mai târziu pe aceşti trei oameni influenţi acţionând direct sau indirect asupra lor. Am insistat de asemenea asupra modului de a gândi şi simţi al membrilor celui mai înalt for, pentru a se şti încă de la început de ce am acţionat mai târziu fără menajamente asupra multora dintre „distinşii”

senatori. Senatori care, unii prieteni, unii rude ai asasinilor, st străduiseră să sublinieze în documentul întocmit că ratificările faptelor celui dispărut le-au aprobat „deoarece sunt avantajoase statului”. Cu alte cuvinte o aprobau nu fiindcă aparţineau unui conducător luminat, ci fiindcă ar fi fost în interesul bunului mers al treburilor statului. Ca şi cum ei erau statul!…

Au mai fost votate în acelaşi timp şi alte două hotărâri care asigurau veteranilor loturile de pământ deja primite de la marele Caesar, cât şi cele unde urmau a fi colonizaţi ceilalţi.

Straniu spectacol! Toţi senatorii se arătau de acord că pe bună dreptate fusese ucis „tiranul” care, conducând de unul singur, îşi permisese a lua decizii după bunul său plac, şi în acelaşi timp toţi care îl condamnaseră se înţelegeau să păstreze actele şi hotărârile tiraniei deoarece erau „avantajoase statului”…

Decizia senatorilor privind amnistia vinovaţilor a fost primită cu aplauze generale. Amnistia era o consecinţă normală a emoţionantului acord. Ea a fost proclamată şi nimeni nu se gândea că totodată fusese indirect decretată şi amnistia lui Caesar!

Dar şedinţa senatului nu luase încă sfârşit. Din cele ce voi relata în continuare, se va vedea odată în plus, chiar prin cele declarate de unul dintre senatori, absurdul mod de a judeca al „creierului” Cetăţii Eterne.

Tatăl meu adoptiv îi dăduse în păstrare tesiamentul său lui Lucius Calpurnius Piso care îi era socru. El ceru în senat aprobarea de a da citire acestui important document. Dar mai mulţi senatori se

opuseră, sub pretextul că prin aceasta s-ar putea da naştere la cine ştie ce tulburări ale plebei. Piso insistă. Senatorii îl ameninţară spunând că prin citirea testamentului s-ar afla ce mare avere deţine defunctul. În acest fel voiau să arate că averea fusese acaparată în detrimentul poporului. Dar Piso nu se lăsă. El vorbi astfel: „Cei care aiirmă că a fost suprimat un tiran, acum ne tiranizează ei în locul unuia singur; ei mă împiedică să-l înmormântez pe pontiful suprem, mă ameninţă când vreau să citesc testamentul, vor să-i confişte de îndată averea ca pe a unui tiran. Hotărârile lui cu privire la ei le ratifică, dar pe cele lăsate cu privire la el însuşi nu le ratifică şi acest lucru îl fac nu Brutus, nu Cassius, ci aceia care i-au aţâţat pe ei la omor. Asupra înmormântării hotărâţi voi, dar asupra testamentului voi hotărî eu şi nu voi trăda niciodată ceea ce mi s-a încredinţat, decât dacă cineva mă va ucide şi pe mine”. S-a produs zarvă mare! Cei care se aşteptau să primească ceva din partea defunctului îl susţineau pe Piso. Până la urmă s-a hotărât ca testamentul să fie adus la cunoştinţa publică, iar marele Caesar să fie înmormântat prin grija şi cheltuiala statului.

Cele relatate în acest capitol nu au o directă legătură cu viaţa şi activitatea mea. Eu eram departe de Roma, unde, în timp ce urmăream antrenamentul trupelor de cavalerie şi studiam în linişte literatura greacă, nici prin gând nu-mi trecea că în aceste zile devenisem moştenitorul celui mai puternic om din lume. Am găsit totuşi că e necesar să introduc aceste informaţii în memoriile mele, pentru a-l ajuta pe cititor să înţeleagă starea de plâns a societăţii din vremea aceea şi să-şi dea seama mai uşor cine erau

conducătorii statului şi ce însemna poporul roman.

Despre conducători am vorbit. Am vorbit despre aceşti oameni nerecunoscători, ambiţioşi şi ipocriţi care, fără să ţină seama de nevoile poporului, dar pretinzând că guvernează în numele lui, urmăreau doar interese personale prin acapararea de înalte funcţii, onoruri şi bogăţii nelimitate. Existau de bună seamă şi excepţii. Poate că la această stare de lucruri contribuise chiar divinul Caesar, dacă îmi este îngăduit să vorbesc astfel despre el. Trebuie totuşi să spun că n-a ştiut întotdeauna să-şi aleagă colaboratorii şi să-şi apropie prietenii. De aceea Cicero îşi permisese să spună că un tiran nu poate să aibă prieteni. Mulţi roiau în jurul tatălui meu arătându-se a fi foarte devotaţi, dar prieteni sinceri care să-l fi susţinut în conducerea statului se pare că nu a avut, poate cu excepţia lui Antonius. Niciunul dintre cei pe care îi încărcase de funcţii şi onoruri nu i-a rămas până la urmă credincios. Drept răspuns la generozitatea lui a întâlnit doar lipsa de recunoştinţă, iar proverbiala sa clemenţă nu i-a făcut mai buni şi îndatoritori pe cei care, în loc de a fi pedepsiţi, fuseseră iertaţi.

81

Nu se poate spune că nu a avut totuşi niciun prieten. A avut numeroşi prieteni credincioşi în rândurile soldaţilor, mai ales în rândurile veteranilor scăpaţi teferi din îndelungatul război purtat contra galiilor. Tatăl meu le cunoştea numele tuturor celor care de dragul lui şi în ochii lui mergeau vitejeşte la moarte. „Deseară îmi vei mulţumi ori de voi fi mort, ori de voi fi viu” îi spunea soldatul Crastinus în dimineaţa bătăliei de la Pharsalos. Şi câte alte

exemple nu s-ar putea da! Numele lui Caesar, înconjurat de aureola gloriei câştigate pe câmpul de bătălie, producea o atât de mare admiraţie în rândul luptătorilor săi, încât aceasta se transformase într-un adevărat cult. Nu cunosc în istorie un alt comandant care să fie stârnit o asemenea dragoste din partea soldaţilor lui. În ce mă priveşte pe mine, care le-am adus soldaţilor şi veteranilor mei mai multe servicii decât tatăl meu, n-am reuşit să mi-i apropii în aceeaşi măsură, fiindcă niciodată n-am fost niciun strateg genial şi niciun comandant aşa de curajos precum a fost el. Dar fiindcă nimeni nu are toate virtuţile posibile, divinul Caesar n-a avut calitatea prin care să ştie cum să se înconjoare de oamenii ce erau gata să-şi dea viaţa pentru el. Poate fiindcă aceşti prieteni credincioşi, atât de capabili şi minunaţi în ziua bătăliilor, atât de bravi în faţa duşmanului, erau incapabili să facă faţă unei dregătorii în care ar fi fost înscăunaţi. Aşa s-ar explica de ce niciunul dintre ei n-a fost numit de Caesar consul, pretor sau guvernator de provincie. Matius, unul dintre cei mai sinceri şi credincioşi prieteni ai lui, n-a ocupat niciodată o funcţie politică de seamă şi de n-ar fi fost corespondenţa purtată de el cu Cicero, nici nu am fi aflat vreodată de numele lui. În privinţa alegerii prietenilor şi colaboratorilor eu m-am descurcat mai bine decât tatăl meu adoptiv.

6 – Octavianus Auijustus – „Popoare, culturi, civilizaţii”.

Aşadar, despre conducătorii poporului am vorbit. Despre poporul roman, care avea datoria să-şi aleagă magistraţii, nu după cei ce îl plăteau mai bine, ci după nevoile şi legile existente, voi vorbi în continuare

arătând cât de uşor putea fi păcălit şi corupt de cei ce îl zăpăceau cu tot felul de discursuri şi promisiuni. Dar în fond cine era acest popor ce se lăsa aşa uşor influenţat, ce trecea aşa uşor de la un sentiment la altul, ce se lăsa cu atâta uşurinţă purtat de diferite curente? Mai era el animat de dorul libertăţii şi de menţinerea Republicii, ori nu era decât un popor ce se lăsa foarte lesne cumpărat? Plebea din Roma nu mai era formată exclusiv din cetăţenii care odinioară ştiau să lupte pentru idealurile şi drepturile lor politice. Acum se afla amestecată cu oameni veniţi din toate colţurile lumii şi nu e greu de ghicit că ei nu erau dintre cei mai cinstiţi. Unii deveneau cetăţeni cu ajutorul banului, iar cei săraci foloseau diferite şiretlicuri. Deşi marele Caesar luase drastice măsuri împotriva măririi numărului plebeilor săraci, distribuirea gratuită de alimente, care se făcea acestora numai la Roma, aduna în cetate, venind din întreaga Italie, numeroşi cerşetori sau oameni cărora nu le plăcea munca şi care se mulţumeau doar cu o bucată de pâine. Dacă la ea se mai adăuga şi câte un spectacol din când în când, tot gratuit, se înţelege, această plebe nu mai avea nicio pretenţie. Era îndreptăţit într-un fel Cicero să spună că poporul nu cere nimic şi nu doreşte nimic, iar mâinile romanilor sunt hărăzite probabil să aplaude şi nu să apere patria. La Roma se mai aflau şi numeroşi cetăţeni din alte regiuni care luptaseră cândva alături de genialul lor comandant şi care, în calitate de veterani, aşteptau să intre în posesia loturilor de pământ promise. În vremurile mai vechi, aceştia se răspândeau, mulţumiţi că terminaseră războiul, la casele lor din ţinuturile natale. Acum însă, aşteptau să fie împroprietăriţi cu

loturi de pământ ce erau luate de la alţii. De aceea veteranii se pregăteau să le ocupe în cete cu centurionii în frunte. Ei se găseau adunaţi în temple sau în alte locuri, sub îndrumarea conducătorului ce urma să-i aşeze în noua colonie. Pregătindu-se de plecare, îşi vânduseră lucrurile personale şi capturile luate în luptă, iar banii îi cheltuiau prin taberne. În această situaţie ei ar fi fost uşor cumpăraţi de cei ce aveau nevoie de agitaţie. Coloniştii erau în stare s-o stârnească. Existau de bună seamă şi excepţii în rândul plebei şi al veteranilor, ca şi în rândul conducătorilor.

Conjuraţii, aflând de amnistia acordată de senat, au trimis să adune mulţimea la ei pe Capitoliu. După ce aceasta se strânse, Brutus a vorbit mai întâi despre felul cum conducea dictatorul treburile statului. El le-a amintit cum acesta nu predase în mâinile poporului nici magistraturile din oraş, aşa cum îl obliga legea, nici guvernarea provinciilor, nici comenzile militare, nici funcţiile pontificale, nici înfiinţarea coloniilor. Senatul nu mai delibera cu privire la nimic, zicea el, iar poporul nu mai era chemat să aprobe nimic, ci totul se făcea după porunca dictatorului, care nu se mai sătura de abuzuri, ca şi Sylla. Referindu-se apoi la încălcarea de către el însuşi a legilor strămoşeşti, Brutus le-a vorbit despre modul samavolnic în care fuseseră îndepărtaţi, fără a fi judecaţi, tribunii poporului Caesetius şi Marullus. Funcţia lor era sacră şi inviolabilă şi nu era îngăduit nici cel puţin să fie chemaţi în judecată pentru hotărârile lor, cât timp se aflau în exerciţiul funcţiunii. Cine a îndrăznit să păcătuiască vreodată împotriva persoanelor inviolabile, se întreba indignat Brutus? După această

acuzaţie el î) învinui pe tatăl meu adoptiv că pusese mâna pe veniturile statului, că deschisese fără voia senatului tezaurul şi îşi însuşise banii neatinşi până atunci şi, în sfârşit, că îl ameninţase cu moartea pe unul din tribunii poporului care încercase să-l oprească.

Brutus s-a referit în continuare la modul cum a înţeles Caesar să-i colonizeze pe veterani. Acesta, având nevoie de paznici şi luptători împotriva patriei însăşi, n-a trimis veteranii la casele lor, n-a cumpărat pământ pentru ei, nici n-a plătit preţul de răscumpărare acelora cărora le-a fost luat, ci din contră, s-a purtat cu populaţia Italiei după obiceiul tâlharilor luându-i pământul, casele, mormintele pe care altă dată nimeni n-ar fi avut îndrăzneala să le atingă nici când acestea aparţineau duşmanului de alt neam. Caesar a împărţit pământul celor care erau de acelaşi neam cu veteranii. I-a colonizat încă fiind sub arme şi pe unităţi militare pentru a putea lupta eventual împotriva celor izgoniţi din aşezările lor care, îndârjiţi de nedreptăţile ce li s-au făcut, sunt gata oricând să-i atace pe colonişti. Dar dictatorul ăsta a şi dorit. El n-a vrut de fapt ca veteranii să capete pământul pe care aceştia ar fi putut să-l primească şi în alte regiuni mai îndepărtate, ci a urmărit ca foştii lui soldaţi să aibă mereu duşmani care să stea la pândă. În felul acesta coloniştii deveneau păzitorii siguri ai puterii lui tiranice făcându-i părtaşi la nedreptatea comisă. „Părtaşii la crimele tiranului, care îi alungau din casele lor pe unii oameni cu nimic vinovaţi, au aceleaşi temeri ca şi tiranul şi sunt oricând gata să-i sară în ajutor, pentru a nu pierde ceea ce în mod necinstit au câştigat”, spunea Brutus

denaturând faptele. Apoi acesta îi asigură pe veterani, care începuseră să se agite, că el şi ceilalţi conjuraţi, apărători ai drepturilor cetăţeneşti, le garantează stăpânirea pământului ce le fusese deja repartizat, încât coloniştii vor avea şi în viitor toate câte le-au căpătat, iar pentru împăcarea lor cu cei de un neam cu ei, Brutus şi Cassius se vor strădui să-i despăgubească din banii statului cu prima ocazie, numai ca veteranii să aibă proprietatea asupra pământului sigură şi nerevendicabilă.

Plini de admiraţie faţă de aceşti hotărâţi bărbaţi care se dovedeau a ţine aşa de mult cu poporul, veteranii, încrezători; trecură de partea conjuraţilor lăudând vorbele lor ca fiind pline de adevăr, după ce cu o zi înainte, tot ei cereau răzbunarea fostului lor comandant suprem condamnându-i pe ucigaşi.

A doua zi în zori consulii chemară poporul în Forum, unde i se aduse la cunoştinţă hotărârile luate de senatori în legătură cu amnistia vinovaţilor şi împroprietărirea veteranilor. Cicero s-a adresat mulţumii insistând asupra foloaselor aduse de amnistie, asupra nevoii de a fi cu toţii uniţi asigurând astfel pacea atât de necesară în acele vitrege clipe. Vocea sa, care îşi regăsise puterea şi influenţa de altă dată, părea să câştige toate inimile. Dar vederile sale politice erau ca totdeauna prea limitate, încât el visa la o idilă care ar fi fost posibilă între nişte lupi furioşi. „Lupii” îşi strânseră mâinile de sânge ude şi se îmbrăţişară, fiindcă, în entuziasmul general, „oile” cele multe, încântate de vorbele lui Cicero, insistaseră ca Brutus şi Cassius, împreună cu ceilalţi conspiratori, că coboare de pe Capitoliu în Forum. Aceştia sosiră, dar numai după ce Antonius şi Lepidus le trimiseră ca

ostatici pe copiii lor. Conjuraţii au fost întâmpinaţi cu bucurie şi aplauze. Pentru a fi în mai mare siguranţă, Brutus s-a mutat după aceea în locuinţa lui Lepidus, cu care era şi rudă, iar Cassius s-a mutat la Antonius. Într-una din zile, pe când Cassius era invitatul lui Antonius la masă, din vorbă în vorbă acesta îl întrebă pe oaspete: „Nu cumva ai şi acum un pumnal ascuns la subsuoară?” Cassius i-ar fi răspuns: „Ba da, şi încă unul foarte lung dacă şi tu năzuieşti să devii tiran”.

Până aici totul se petrecuse ca şi cum nicio primejdie nu-i mai pândea nici pe senatori, nici pe plebei. Totuşi, cele două tabere ale conducătorilor erau pe poziţie şi se supravegheau îndeaproape. Încă nu erau rezolvate toate problemele ce ss creaseră prin uciderea pe neaşteptate a tatălui meu. Nu se spusese încă totul şi, sub aparenţa unei prietenii oficiale, fiecare îşi făcea calculele stăpânit de cele mai sălbatice pasiuni. Defunctul nu fusese declarat tiran. I se menţineau în vigoare toate actele şi hotărârile pe care le luase în timpul vieţii, iar testamentul său rămânea valabil. Nu i se putea confisca deci averea şi statul era obligat să-i facă funeralii publice. Testamentul marelui Caesar a fost adus în Forum, iar poporul a cerut să fie imediat citit. Actul cuprindea mai mu’te surprize. În primul rând, divinul Caesar mă adopta ca fiu pe mine care eram strănepotul său. Ştiindu-mă fire bolnăvicioasă, defunctul se gândise că s-ar putea să mor eu înaintea lui, încât îl prevăzuse ca moştenitor de gradul al doilea pe Decimus Brutus, ceea ce întărea presupunerea că îl considera fiul său. În cazul când Calpurnia i-ar fi adus pe lume un fiu, el îi numea ca tutori chiar pe câţiva dintre cei care participaseră la conjuraţie. Deşi marele dispărut

trecuse în testamentul său numeroşi moştenitori, aşa cum se obişnuieşte[62], printre care şi pe Marcus Antonius ce ne era rudă (mama sa Iulia fiind sora repauzatului şi bunica mea), cât şi pe Lucius Pinarius şi Quintus Pedius, alte rude ale noastre, numele Cleopatrei n-a fost pomenit şi nici al lui Caesarion, care trecea drept fiu al marelui Caesar şi al Cleopatrei şi care probabil că era. Această omisiune este semnificativă şi ne ajută să înţelegem cât de nedrepţi au fost oamenii cu tatăl meu adoptiv acuzându-l de fapte ce îi erau total străine. Omisiunea dovedea netemeinicia zvonurilor care circulau în legătură cu marea influenţă ce ar fi avut-o Cleopatra asupra defunctului, cât şi asupra intenţiei acestuia de a muta capitala statului la Alexandria. Legăturile amoroase ale ilustrului bărbat nu aveau niciun fel de influenţă asupra treburilor publice.

În testament, mărinimosul meu tată adoptiv prevăzuse a se dărui fiecărui roman locuitor în capitală câte trei sute de sesterţi, iar poporului îi lăsa palatul cu minunatele sale grădini de dincolo de Tibru. La auzul moştenirii ce i se lăsa, mulţimea izbucni în strigăte de recunoştinţă dar şi de ameninţare la adresa celor ce îndrăzniseră a-l numi tiran pe acela care se arăta aşa de iubitor faţă de Roma. Poporul era revoltat la culme şi pentru faptul că Decimus Brutus, care fusese prevăzut în rândul al doilea de moştenitori, era unul dintre cei ce loviseră cu

62 Exista obiceiul să fie trecuţi în testament mai mulţi moştenitori, din vanitatea de a se arăta că testatorul avusese în viaţa sa numeroşi prieteni cărora le împărţea averea. Erau trecuţi mai ales oameni de vază. Unii moştenitori nici nu se cunoşteau între ei şi se mirau aflîndu-se într-un astfel de

pumnalul în trupul binefăcătorului său, o faptă îngrozitoare şi nelegiuită.

Un rug, unde urma să fie ars trupul defunctului, a fost ridicat pe Câmpul lui Marte. Dar elogiul funebru trebuia rostit în Forum. Corpul celui neînsufleţit a fost purtat cu mare alai pe un pat de fildeş şi depus acolo în faţa tribunei rostrate, la cererea lui Piso. O mulţime nesfârşită îl păzea cu armele în mâini. Oamenii începeau să regrete că aplaudaseră amnistierea criminalilor. Plânsetele şi bocetele nu mai încetau, iar cei care îl păzeau îşi loveau armele între ele în semn de profundă indignare. Marcus Antonius a fost numit să ţină elogiul funebru în calitate de consul pentru un consul, de prieten pentru un prieten, de rudă pentru o rudă şi ca moştenitor trecut în testament. El a pronunţat un minunat discurs. Influenţat de mânia crescândă a poporului, Antonius n-a mai ţinut seama de hotărârile mai înainte luate în senat şi s-a arătat foarte îndârjit faţă de asasini. Cu vorbe frumos meşteşugite şi uneori prefăcute el a arătat de la început că este de datoria lui să nu treacă cu vederea nimic din cele ce se cuvin a fi spuse. A evocat întreaga activitate a marelui dispărut despre care spunea că „poporul ar ridică-o în slavă într-un singur glas dacă, într-adevăr ar putea să aibă o singură gură”. De aceea, zicea el, ar fi fost mai potrivit ca laudele aduse unui bărbat atât de însemnat să nu fie rostite de către el, de către un singur om, ci de întregul popor care a avut parte de roadele virtuţilor lui Caesar. Antonius dorea ca elogiul său să fie ascultat de către mulţime nu cu un sentiment oarecare, ci cu interesul pe care oamenii îl dovedesc atunci când e vorba de un important eveniment petrecut chiar în sânul familiei

lor. El cerea ascultătorilor să nu ţină seama de darul său de vorbitor şi de unele lipsuri ale discursului pe care îl va pronunţa, ci de faptul că se va strădui să înlocuiască eventualele lipsuri printr-o expunere cât mai amplă şi sinceră.

După această introducere, Antonius s-a referit mai întâi la originea tatălui meu despre care spunea că este părintele întregii Rome, fiindcă cei din care coboară el au fost vlăstare divine şi au fost primii care au pus temeliile oraşului. Referindu-se apoi la unele calităţi ale repauzatului meu tată adoptiv, Antonius a vorbit despre surprinzătoarea forţă cu care îl înzestrase natura şi despre vastele cunoştinţe pe care le avea în multe domenii. Caesar îşi concepea totdeauna planurile cu o deosebită prudenţă, iar hotărârile luate cu mare repeziciune erau totdeauna bine argumentate. Spirit pătrunzător, ştia cu mare abilitate să descopere ce era tăinuit şi să profite de împrejurările cele mai oportune pentru ducerea la bun sfârşit a acţiunilor pe care le întreprindea. Antonius, inspirat probabil de proverbul care zice *de mortuis nil nisi bene*[6364], mai şi exagera uneori, ca de exemplu atunci când afirma că tatăl meu era chibzuit în economii şi cuminte în cheltuieli, când, de fapt, era recunoscut prin risipa averii sale din care cauză trăise multă vreme plin de datorii. Dar consulul nu greşea când îi lăuda generozitatea. De asemenea nu exagera cu nimic vorbind despre dragostea cu care marele Caesar îşi înconjura rudele, dar şi despre faptul că îi îndepărta fără milă pe cei ce îşi mânjiseră mâinile cu

63 Despre morţi nu se vorbeşte decît de bine.

64n itatea de a se arăta că testatorul avusese în viaţa sa niumeroşi prieteni că

sânge. Antonius mai spunea desgre tatăl meu adoptiv că a adus tot felul de servicii semenilor săi dăruindu-le unora bani, altora pământuri, cinstindu-i pe unii prin acordarea de magistraturi importante, pe alţii cu funcţii sacerdotale. Antonius, în continuare, îl lăuda vorbind despre admirabila sa comportare faţă de prieteni. Referindu-se la mărinimia lui, prin care îi răsplătea însutit pe cei ce îi făcuseră cândva vreun serviciu, el sublinia că şi faţă de cei care îi fuseseră duşmani ştia să se poarte astfel, încât îi atrăgea prin tot felul de binefaceri, în loc de a se arăta crud şi neiertător. „N-au fost cu nimic pedepsiţi cei ce i-au adus jigniri lui Caesar pe când acesta era doar un simplu cetăţean particular, ba chiar cei care ridicaseră armele împotriva lui fuseseră iertaţi, iar unii dintre ei cinstiţi cu tot felul de funcţii publice şi onoruri”. Această afirmaţie era o aluzie directă la mulţi dintre conjuraţii care luptaseră cândva în tabăra lui Pompeius contra tatălui meu adoptiv. Antonius a vorbit pe larg şi despre conflictul cu Pompeius la gândul, probabil, de a spulbera afirmaţia din cuvântarea rostită mai înainte de Brutus care, îl acuza pe Caesar că a pornit cu armele chiar împotriva jpatriei aducând pieirea lui Pompeius şi a multor alţi cetăţeni fugăriţi în Lybia şi Hispania. „Cât despre Pompeius, spunea Marcus Antonius, Caesar l-a văzut cum acesta, după ce părăsise Italia, se pregătea să întemeieze un regat al lui în Macedonia, unde strămutase banii poporului roman pentru a plăti cu ei populaţiile supuse până atunci şi pe care le obliga să lupte contra Romei”. Caesar a încercat zadarnic, prin soli trimişi în numele lui şi în numele funcţiei sale, să-l convingă pe Pompeius să reintre în legalitate oferindu-

i toate garanţiile. Acesta însă, nerespectând legăturile care îl uniseră cu Caesar, chiar şi pe cele de rudenie, a ridicat armele împotriva poporului în numele căruia acţiona tatăl meu. Aşa a început sângerosul război civil ce s-a terminat cu înfrângerea lui Pompeius. „Dacă am fi dispuşi să analizăm pe rând toate acţiunile lui Caesar, spunea Antonius, am putea dovedi că Pompeius, cel mai mult slăvit, nu era decât un copil. În aşa măsură a fost depăşit de Caesar în toate acţiunile militare”. Prin această comparaţie, Antonius voia să scoată în evidenţă talentul şi curajul marelui strateg sub steagul căruia luptase şi el, ştiut fiind de toată lumea că Magnus Pompeius era socotit unul dintre cei mai străluciţi generali pe care îi avusese Roma. În continuare, vorbitorul a elogiat acţiunile lui Caesar în calitatea sa de om de stat arătând reformele şi legile emise în folosul poporului şi insistând asupra strălucitului său renume câştigat pe câmpul de bătălie. „El acţiona atât de fulgerător, încât ieşea învingător înainte ca Roma să fi avut timp să afle cum se desfăşuraseră operaţiile. Învângându-i pe galii, Caesar a deschis drumul spre Germania şi Britannia. Nu numai apele fluviului Rhodanuse sunt brăzdate de corăbiile noastre, sau cele ale fluviului Araris – spunea consulul – ci şi cele ale Moesei, ale fluviului Rhenus7, ba chiar şi valurile oceanului. Locuri despre care nu ştiam că există, nici măcar din auzite, astăzi sunt aduse sub stăpânirea noastră. Caesar a fost acela care prin măreţia sa de suflet, prin curajul lui de neînfrânt a făcut ca aceste ţinuturi, înainte vreme cu totul necunoscute, să devină accesibile, iar cursuri de ape niciodată explorate să fie astăzi navigabile”. Toate aceste merite, arăta Antonius, au făcut ca ilustrul

defunct să fie foarte iubit de către popor şi în consecinţă să fie încărcat cu atâtea onoruri cum nimeni altul nu primise vreodată. Atunci poporul s-a gândit să-i încredinţeze marelui Caesar pentru totdeauna întreaga conducere a statului roman. Titlurile şi funcţiile i-au fost atribuite de bunăvoie şi din dragoste faţă de cel ale cărui mari merite depăşeau de fapt cu mult toate aceste onoruri. Prin astfel de cuvinte, vorbitorul lua din nou apărarea ilustrului meu tată adoptiv în faţa acuzaţiilor lui Brutus care spusese mulţimii că însuşirile de *sacru* şi *inviolabil* i-au fost acordate lui Caesar nu de bunăvoie, ci din constrângere. În continuare, Antonius arăta că în scopul îmbinării armonioase a tuturor magistraturilor la un loc, Caesar a fost numit „Mare Pontif, pentru a împăca voinţa zeilor, Consul, pentru a mulţumi poporul, Imperator, pentru a fi pe placul soldaţilor, Dictator, pentru a ţine în frâu duşmanul”. Dar la ce bun toate aceste însuşiri când, pe scurt, voi singuri l-aţi numit Părinte al Patriei, pentru a nu mai fi silit să citez şi celelalte magistraturi şi demnităţi cu care l-aţi onorat!” Antonius deplângea dispariţia ilustrului om de stat nu în urma vreunei boli sau căzut în vreo bătălie, ci omorât chiar în inima oraşului său, asasinat cu pumnalele în Curie, „lipsit de arme, el, marele războinic; lipsit de apărare, el, care a instaurat pacea; în faţa tribunalelor, el, judecătorul; sub privirea magistraţilor, el, magistratul; el se află acum mort, aici, de unde de atâtea ori s-a adresat poporului”.

Cuprins de mare durere, Antonius dădu citire jurământului făcut de toţi senatorii prin care se legau să-l păzească pe tatăl meu din toate puterile lor. În cazul când i s-ar fi întâmplat vreo nenorocire, iar cei

ce făcuseră acest jurământ nu l-ar fi răzbunat, aceştia să fie daţi pieirii. Apoi consulul declară că este gata să-l răzbune pe Caesar, aşa cum jurase sub blestem. Acest angajament îi surprinse pe senatori care începură să murmure. Pentru a-i linişti, Antonius se grăbi să-şi ascundă dorinţa răzbunării spunând că, pentru a înlătura primejdia care e aproape, ei nu trebuie să se azvârle în sălbatica furtună a răzmeriţei, ca altă dată, ce ar aduce nimicirea nobilimii romane, ci să-l însoţească pe defunct cu cântece de laudă şi bocete pe ultimul său drum.

Cu cât se înflăcăra mai mult vorbind, indignarea punea stăpânire pe Antonius. Strângându-şi în aşa fel mantia sa de consul încât să-şi poată mişca mai cu uşurinţă braţele, plecându-şi capul apoi ridicându-l de pe patul de fildeş pe care era întins cadavrul, începu un cântec de proslăvire a victimei înşiruindu-i toate măreţe e fapte săvârşite, printre care şi aceea de a fi răzbunat patria de ruşinea păţită cu trei secole în urmă, când asupra Romei au năvălit barbarii care i-au pus foc. Începu apoi să-l plângă şi să-l bocească pe Caesar ca pe un prieten lovit de o soartă nemiloasă, rugându-i pe zei să-i ia lui sufletul pentru a-l aduce la viaţă pe tatăl meu adoptiv. Poporul începu şi el să bocească, reluând cântecul de jale al lui Antonius. Acesta, stăpânit de o durere fără margini, dezgoli trupul lui Caesar, apoi, ridicând în vârful unei suliţe haina străpunsă de pumnale şi roşie de sânge, continuă să se jeluiască: „O, togă sfâşiată în bucăţi pe care ai îmbrăcat-o numai, pe cât se pare, pentru a fi înjunghiat în faldurile ei! O, ce durere! De ce mi-a fost dat să văd părul tău alb muiat în sânge!” Aşa îşi încheie consulul strălucitul său elogiu funebru.

Tumultul creştea. Antonius reuşise să îndârjească mulţimea care, cuprinsă de jale, se tânguia prin coruri şi bocete după obiceiul strămoşesc înşirând faptele şi tragicul sfârşit al defunctului. Se auziră glasuri ce îi înfierau pe conjuraţi.

Poporul, trecând de la tânguiri la mânie, începu să se agite ameninţător. Se auzeau voci furioase: Cum, chiar şi Decimus pe care Caesar îl adoptase ca fiu şi îl lăsase moştenitor fusese părtaş la crimă?! Plebea nu mai putu răbda această nerecunoştinţă mai rea decât ascuţişul trădării.

În aceste momente de tensiune, cineva aşează deasupra patului celui mort o statuie făcută din ceară care îl reprezenta pe tatăl meu. Pe statuie se zăreau cele douăzeci şi trei de răni primite de dictator. Pentru a fi mai bine văzute de întreaga mulţime, statuia era răsucită în toate părţile. Poporul credea că însuşi victima se ridicase de pe patul funebru, pentru a-i cere să fie răzbunat. În faţa acestui spectacol atât de jalnic, plebea, cuprinsă de furie, începu să strige învinuindu-i atât pe ucigaşi, cât şi pe ceilalţi senatori care îngăduiseră asasinarea celui în cinstea căruia Adunarea Poporului decretase să se ţină rugăciuni publice în fiecare an şi pe a cărui Sănătate şi Noroc oamenii juraseră de atâtea ori. Atât de mare era furia ce cuprinsese poporul, încât au hotărât să răzbune moartea lui. Ucigaşii acestuia erau de-acum urmăriţi peste tot. Elogiul funebru rostit de Antonius stârnise întru atât ura cetăţenilor, dând grai rănilor tăcute din trupul repauzatului, încât ar fi urnit şi pietrele din Roma la revoltă.

În căutarea asasinilor, mulţimea I-a întâlnit pe Helvius Cinna care era tribun al poporului şi unul

dintre admiratorii dictatorului. Oamenii au crezut că acesta este pretorul Cornelius Cinna, despre care am arătat că fusese cel dintâi ce se alăturase asasinilor luându-le apărarea şi acuzându-l de tiranie pe marele Caesar. Cuprinşi de furie şi fără a-l mai asculta, când Helvius încercă să-i lămurească despre nenorocita potrivire de nume, mulţimea îl sfâşie în bucăţi, iar capul i-l înfipseră în vârful unei suliţe şi-l plimbară prin oraş.

În timp ce conspiratorii părăseau în grabă Roma, plebea alergă şi dădu foc Curiei în care tatăl meu adoptiv fusese ucis. Dacă soldaţii nu s-ar fi opus şi consulii nu ar fi aruncat pe câţiva de pe vârful Capitoliului[65], cu siguranţă că şi teatrul lui Pompeius şi alte edificii din jur ar fi fost date pradă flăcărilor. Înapoindu-se la trupul neînsufleţit, cetăţenii care îl proslăveau îl luară pe sus şi se îndreptară cu el spre Capitoliu pentru a-l incinera ca pe o divinitate chiar în templul lui Jupiter. Preoţii ce-l slujeau pe marele zeu s-au opus. Plebea îl aduse din nou în Forum şi-l aşeză pe locul unde cândva se aflase palatul regilor. Oamenii începură să ridice rugul adunând de peste tot vreascuri, lemne, scaune şi rupând băncile ce se aflau în jur. Pe toate le depuneau cu mare pompă. Veteranii aruncară deasupra armele, coroanele şi celelalte daruri militare ce le primiseră de la tatăl meu înălţând rugul cu propriile lor suliţe. Chiar şi matroanele depuneau podoabele şi *toga praetexta* a copiilor lor deasupra impresionantului rug pe care fu suit trupul aceluia care avusese un rol cu totul excepţional. Se spune că înşişi fiii lui Zeus, Castor şi Polux, simbol al

65 De pe stînca Tarpeia (saxum Tarpeium).

vitejiei şi dragostei frăţeşti, au apărut cu prima torţă aprinsă. Poporul petrecu întreaga noapte în jurul rugului care lumina cu flăcările lui întregul Forum şi împrejurimile. Osemintele tatălui meu adoptiv au fost ridicate de liberţii săi şi depuse în monumentul funerar al strămoşilor.

În timp ce astfel se stingea marele Caesar, pe cer se aprindea o stea cu coadă[66] care timp de şapte zile s-a văzut strălucind în «un de a unsprezecea[67] oră. Oamenii strigau că era sufletul tatălui meu adoptiv ce fusese primit în cer în rândul zeilor. Mai târziu, eu i-am ridicat în templul lui Venus o statuie de bronz cu o stea de aur pe cap, în scopul de a face să dureze în veci această credinţă a poporului care îl aşezase printre zeii nemuritori.

Marelui doliu ce acoperea Roma i-au răspuns durerea şi regretele tuturor seminţiilor. Ca şi Alexandru cel Mare, tatăl meu adoptiv a fost plâns de toţi cei pe care îi învinsese. Reprezentanţii de la Roma ai provinciilor supuse şi-au manifestat cu sinceritate regretul la ştirea morţii lui. Mulţi străini au venit în Forum, unde îl jeleau fiecare după obiceiul lor plângându-l pe cel care le fusese protector. Dintre aceştia, iudeii aflaţi la Roma şi-au manifestat cel mai mare regret rămânând nopţi în şir lângă rugul defunctului. Ei aveau o mare admiraţie faţă de el şi i se arătau recunoscători, fiindcă îl învinsese pe Pompeius care îi asediase şi le profanase cetatea.

---

66 Cometa HaJley.

67 Seara, între orele S şi 10. La romani, orele, indiferent de durata Ier, atî.t cele din timpul zilei, cît şi cele din timpul nopţii se numărau de la 12, cu ajutorul numeralului ordinar; ora a 6-a reprezenta mijlocul intervalului, adică amiaza, respectiv miezul nopţii.

Cea mai sângeroasă tulburare ce a avut loc la puţină vreme de la incinerarea tatălui meu adoptiv a fost provocată de un anume

Hetophilos, de meserie *equarius medicus*[68]. El se dădea drept nepotul lui Marius, care fusese unchiul lui Caesar, pentru care motiv era iubit de popor. Îşi luase numele lui Marius, deşi se pare că era grec, originar dintr-un oraş din sudul Italiei. De aceea era numit falsul Marius. I se mai spunea şi Amatius, care era traducerea în limba latină a numelui său, Herophilos. Presupus nepot al popularului Marius el se bucura de mare simpatie din partea plebei. Marele Caesar l-a expulzat din Roma. După moartea acestuia, falsul Marius s-a înapoiat şi, din dorinţa de a atrage mulţimea, se arăta foarte îndurerat de pierderea tatălui meu adoptiv. Pentru a-şi dovedi dragostea ce i-o purta, a ridicat un altar pe locul unde fusese incinerat dictatorul. În jurul lui se strânseseră numeroşi simpatizanţi ai defunctului. Ei îi urmăreau pe conjuraţi devenind spaima acestora. Se zvonise că falsul Marius avea de gând să-i ucidă atât pe Cassius cât şi pe Brutus şi chiar pe susţinătorii lor.

După admirabilul discurs funebru ţinut la căpătâiul divinului Caesar, Antonius îşi căpătase mulţi simpatizanţi în rândurile plebei, dar pierduse în acelaşi timp încrederea senatorilor. Având însă nevoie de sprijinul acestora pentru a-şi atinge anumite scopuri, voia să intre din nou în graţiile lor. Falsul Marius i-a oferit ocazia. Folosindu-se de puterea sa, Antonius l-a arestat pe instigator şi a ordonat uciderea lui fără niciun fel de judecată. Senatul şi poporul erau

68 Medic veterinar.

uluiţi de fapta nelegală şi lipsită de scrupule a unui consul. În timp ce senatorii erau bucuroşi că Antonius, prin drastica măsură, se dovedea din nou susţinător al conspiratorilor, poporul se arăta indignat că tocmai cel pe care îl socotea răzbunătorul marelui Caesar săvârşise o faptă atât de josnică. Antonius câştiga simpatia senatului, dar pierdea admiraţia poporului. Mulţimea, în timp ce punea stăpânire pe Forum, nu mai înceta cu ocările la adresa consulului trădător. Soldaţii trimişi împotriva lor i-au scos afară cu forţa. Aceasta făcu să crească mai mult ura plebei împotriva lui Antonius. Între timp, unele dintre statuile defunctului fuseseră date jos de pe socluri şi trimise la topit. Plebea, cuprinsă de furie, a dat foc atelierelor unde erau topite statuile. Mai mult, oamenii cereau autorităţilor, din admiraţie faţă de Amatius, să i se consacre acestuia un altar, pentru a aduce acolo jertfe divinului Caesar. Soldaţii lui Antonius au intervenit din nou. Au avut loc ciocniri sângeroase. Unii dintre sprijinitorii mişcării falsului Marius au căzut luptând, iar cei capturaţi au fost ucişi: oamenii liberi aruncaţi de pe stânca Tarpeia, iar sclavii răstigniţi. Mişcarea a fost astfel definitiv înăbuşită către sfârşitul lunii aprilie. Un rol însemnat în lichidarea mişcării l-a jucat Dolabella care, printre altele, a dat ordin să fie distrusă columna cu inscripţia *Pater Patriae*[69] ridicată în cinstea tatălui meu adoptiv de către oamenii lui Amarius. La picioarele acestei columne se aduna poporul aducând jertfe aceluia pe care îl adorau ca pe un zeu.

Cicero, dovedindu-se un neîmpăcat duşman al

69 Părintele Patriei.

părintelui meu, şi-a arătat toată admiraţia faţă de Dolabella, ginerele său, spunând că aruncările de pe stâncă, răstignirile, înlăturarea columnei şi nivelarea locului unde aceasta fusese ridicată erau fapte măreţe şi demne d: un erou. Într-o scrisoare trimisă „eroului”, Cicero îi spunea: „Tu ai scăpat oraşul de groază şi statul de primejdie făcând nu numai o faptă bună pentru prezent, dar dând şi un exemplu pentru viitor”.

Atenţie, Cicero? Nemesis nu mai e departe!… într-adevăr, cel ce va reuşi să răzbune moartea divinului Caesar şi a celor ce au pierit din dragoste pentru el, se apropia de Cetatea Eternă; în curând soseam la Roma împreună cu fiica lui Nix[70], pentru a cântări fericirea şi nenorocirile oamenilor, faptele lor bune, dar şi fărădelegile săvârşite abătând asupra lor pedeapsa cuvenită. *Nil multum remanebit*![71]

5. Copilul obraznic… din cale afară!

Ca trestia cea firavă se clătina înspăimântată Cetatea lumii.

În timp ce Roma era cuprinsă de nelinişte şi nesiguranţă, un libert al mamei mele alerga să-mi aducă la Apollonia tragica şi zguduitoarea veste a morţii „vlăstarului zeilor”, cum îl numise Antonius în elogiul său funebru pe Caius Iulius Caesar.

Era pe înserat când funesta ştire căzu ca un trăsnet în tabăra din Macedonia. Caesar fusese asasinat în plin senat! Era de necrezut!…

De şase luni mă aflam în fruntea unităţilor de călăreţi a căror pregătire o supravegheam îndeaproape. În acelaşi timp mă antrenam şi eu

---

70 Fiica lui Nix era Nemesis, personificarea răzbunării divine.

71 Nimic nu va rămîne nepedepsit!

pentru luptă. Mă ataşasem mult de aceşti bravi ostaşi simţindu-mă în mijlocul lor ca într-o mare familie. Soldaţii şi ofiţerii, care mă priveau ca pe fiul comandantului lor suprem, îmi acordau toată atenţia şi simpatia. Respectul şi dragostea ce i le purtam cu toţii marelui Caesar, simbol al vitejiei şi măiestriei militare, cât şi sentimentul de mândrie că făceam parte din cea mai falnică şi de temut armată din lume, au contribuit desigur la strângerea legăturii dintre noi. Legături care au dus la conso idarea unor prietenii atât de trainice, încât numai moartea le-a mai putut despărţi. Când spun aceasta, mă gândesc, cuprins de o mare duioşie, la tânărul ofiţer de atunci, pe nume Agrippa, care mi-a fost cel mai bun şi devotat prieten până în clipa când a închis ochii.

În situaţia confuză în care mă aflam, fiindcă n-am cunoscut la început prea multe amănunte asupra celor petrecute la Roma, comandanţii legiunilor adunate la Apollonia m-au asigurat de sprijinul lor, garantându-mi siguranţa personală dacă rămâneam în mijlocul trupelor pe care le comandau. Salvidienus, alt prieten al meu (precizez: *la ora aceea*, şi veţi afla mai târziu de ce am ţinut să fac această precizare), fiul unui cultivator sărac, el însuşi păstor în tinereţe, dar pe care marele Caesar îl ridicase din grad în grad ajungând unul dintre ofiţerii fruntaşi, m-a sfătuit, împreună cu Agrippa, să accept protecţia armatei din Macedonia.

În acelaşi timp aflu plăcut surprins că locuitorii din Apollonia îmi ofereau averea şi bunurile lor, în cazul când aş fi avut nevoie de ele. După mai mulţi ani, drept recunoştinţă pentru generozitatea lor, le-am declarat cetatea liberă şi scutită de orice impozit.

Dacă aş fi acceptat serviciile armatei, faptul ar fi echivalat cu o declaraţie de război făcută senatului, mai ales că se putea uşor ghici intenţia soldaţilor, rămaşi devotaţi, de a trece la pedepsirea ucigaşilor. Cu spiritul meu rezervat, ce mă făcea să acord prudenţei o importanţă tot atât de mare pe cât acorda tatăl meu adoptiv îndrăznelii, nu m-am pripit să accept propunerea celor din tabără, mai ales că nici nu ştiam dacă mârşava crimă fusese săvârşită cu asentimentul întregului senat, ori era fapta doar a unui grup restrâns de trădători. Nu ştiam de asemenea cum întâmpinase poporul această crimă: o deplângea sau se bucura de ea? Poate că asasinii fuseseră între timp prinşi urmând a fi judecaţi, ori poate că îşi primiseră deja pedeapsa.

După scurt timp am început să primesc din partea rudelor şi cunoştinţelor de la Roma tot felul de recomandări şi sfaturi. Cei mai temători, cum erau mai ales mama şi tatăl meu de-al doilea, Marcius Philippus, îmi cereau să vin la Roma cu mari precauţii, fără vreo dorinţă a răzbunării şi să mă comport ca un cetăţean particular ce nu are nicio pretenţie din partea nimănui. Arătându-mi primejdia la care m-aş expune dacă aş proceda altfel, mi-l dădeau ca exemplu chiar pe divinul Caesar care învinsese atâţi duşmani, dar care nu se putuse apăra de cei mai ataşaţi oameni din jurul său.

Alţii îmi scriau că ar fi bine, pentru propria-mi siguranţă, să rămân în mijlocul armatei, până ce se vor mai lămuri lucrurile.

Unii mă sfătuiau pur şi simplu să renunţ la adopţiune şi la moştenire de teama adversarilor. Eu socoteam însă că, în calitatea mea de fiu şi moştenitor

al acestuia, renunţarea şi pasivitatea mea ar fi fost o ruşine şi un act de mare laşitate.

Până la urmă m-am hotărât să plec singur la Roma, deşi ofiţerii şi prietenii nu încetau să-mi explice la ce primejdii mă expuneam. Într-o bună dimineaţă, cu toate insistenţele lor de a rămâne împreună, i-am îmbrăţişat în semn de rămas bun pe toţi aceşti minunaţi oameni şi am părăsit tabăra pentru a merge să-mi iau în primire primejdioasa moştenire.

În timp ce în tabăra de la Apollonia se petreceau cele povestite şi în timp ce eu mă îndreptam spre Roma, Antonius căuta prin noi măsuri să capete încrederea senatului, pentru a-şi crea libertatea de acţiune prin care să-şi ducă la îndeplinire ascunsele lui planuri.

După lichidarea mişcării falsului Marius, în faţa căruia senatorii se arătaseră încântaţi, Antonius propuse, în interesul aristocraţiei, o lege prin care dictatura era desfiinţată pentru totdeauna. Senatul o primi cu satisfacţie.

În această vreme, Sextus Pompeius, fiul mai mic al lui Magnus Pompeius, continua lupta contra trupelor trimise de marele Caesar în Hispania. Antonius, cunoscând simpatia senatorilor faţă de Pompeius, fostul lor susţinător, propuse ca Sextus să fie numit comandant suprem al flotei romane şi, rechemându-l la Roma, să i se acorde o despăgubire nici mai mică, nici mai mare de cincizeci de milioane sesterţi, în schimbul averii care îi fusese confiscată tatălui său. Încântat de aceste propuneri făcute în favoarea unuia din duşmanii divinului Caesar, senatul le aprobă aplaudându-l îndelung pe Antonius. Nicicând senatorii nu întâlniseră un consul mai

înţelegător şi mai apropiat de vederile lor!… Profitând de ocazie, consulul se plânse că poporul i se arată ostil şi urmăreşte ca pe un trădător. Pentru acest motiv, el ceru permisiunea de a-şi alcătui o gardă personală mai numeroasă. Senatul se grăbi a-şi da acordul.

Pe de altă parte, cunoscând influenţa lui Cicero în senat, An tonius îi trimise o scrisoare prin care încerca să-l îmbuneze şi să şi-l apropie. Acesta, bucuros de atitudinea lui, îl lăuda în gura mare peste tot.

Consulul în funcţiune, având de-acum aprobarea senatului, îşi alcătui, în locul unei gărzi, o întreagă armată ce ajunse repede la şase mii de oameni. Şi nu orice fel de oameni! El strânse în jurul său elita de veterani şi ofiţeri pe care îi cunoştea din timpul campaniilor întreprinse alături de dictator. Pe unii îi numi comandanţi, întărindu-i cu autoritatea ce li se cuvenea, şi le acordă o deosebită consideraţie dezvăluindu-le chiar o parte din planurile sale, bineînţeles din cele mai puţin secrete.

Văzând toate acestea senatorii se cam speriară şi, sub pretext că ar isca invidia multora, îl sfătuiră să mai reducă din efective. Era însă prea târziu! Antonius, dispunând de o astfel de forţă, putea să nesocotească de acum cererile senatului căruia îi cântase destul în strună. El promise că după ce se vor potoli agitaţiile plebei, va reduce „garda”…

Stăpân pe situaţie, Antonius se îndepărta din nou într-un răstimp foarte scurt de gruparea senatorială, deoarece complicitatea cu aristocraţia i-ar fi subminat autoritatea faţă de plebe şi de ve terani. Avea nevoie de sprijinul acestora. Ştia că atât conspiratorii cât şi

susţinătorii lor nu renunţaseră la restaurarea Republicii. Ei îl auzise pe Cicero văicărindu-se că „tiranul e mort, dar tirania mai trăieşte încă!”

Conducător de unul singur, consulul începu să ia măsuri cu de ia sine putere. Profitând de faptul că senatul recunoscuse valabilitatea tuturor dispoziţiilor marelui Caesar, el le-a folosit după bunul său plac luând diferite hotărâri dintre cele mai abuzive.

Calpurnia, soţia defunctului, îi pusese la dispoziţie consulului, odată cu sumele de bani amintite, toate registrele, actele oficiale, notiţele cu diferite proiecte, cât şi o copie a testamentului ce se afla, oficial, în păstrarea lui Piso. Antonius se folosi de toate aceste documente în interesul său. În această acţiune îl folosea pentru falsificarea unora dintre înscrisuri pe Faberius. Acesta era fostul secretar personal al lui Caesar şi participase alături de el la războiul din Hispania. După moartea stăpânului său, fiind implicat în nişte afaceri murdare, trecuse de partea lui Antonius, pentru a scăpa de urmărire.

Din momentul când s-a văzut în posesia documentelor, consulul, pierzând orice simţ al măsurii, a şters multe din prevederile testamentare înlocuindu-le cu altele pe care nu le prevăzuse tatăl meu adoptiv. Astfel, a numit noi senatori devotaţi lui, a acordat noi magistraturi, vindea unora libertatea, altora imunitatea, dăruia sume de bani veteranilor sau storcea contribuţii de la diferite persoane particulare, ca şi cum toate aceste măsuri ar fi fost prevăzute de fostul dictator. Dar nu se limita numai la persoane. Acţionând tot în numele defunctului, începuse să vândă chiar teritorii întregi, ca în cazul Armeniei pe care o cumpărase Deiotarus. De asemenea, a acordat

independenţa unor populaţii în schimbul unor mari sume de bani, aşa cum s-a întâmplat cu locuitorii Cretei. Se părea că cel ce se afla acum mort, era mai puternic decât în timpul vieţii, fiindcă măsurile pe care marele Caesar nu îndrăznise a le lua, Antonius le înfăptuia în numele lui şi, chipurile, conform actelor şi însemnărilor acestuia. De aceea Cicero, referindu-se la măsurile arbitrare ale lui Caesar, îi scria lui Atticus: „Noi nu am fost în situaţia de a deveni sclavii lui, însă am devenit sclavii tăbliţelor sale cu însemnări”.

În urma acestor scandaloase abuzuri şi a traficului de influenţă, Antonius, care la idele lui Marte avea datorii ce se ridicau la opt milioane de sesterţi, ajunse la calendele lui aprilie să se trezească în posesia unei averi de o sută cincizeci şi cinci de milioane sesterţi!…

Consulul nu s-a oprit însă aici. Mai existau şi alte vaci de muls: provinciile!

Conform dispoziţiilor tatălui meu adoptiv, lui Cassius îi fusese repartizată spre guvernare, pentru anul ce urma, provincia Syria, iar lui Marcus Brutus, Macedonia. Antonius ar fi dorit să guverneze el bogata Syrie, dar nu îndrăznea să o ceară direct senatului fiind convins că nu i s-ar fi aprobat. Consulul se afla în mare duşmănie cu colegul său Dolabella. Aceasta o ştia şi senatul. Dar tocmai pentru a îndepărta bănuielile senatorilor, îl convinse pe Dolabella, ştiindu-l foarte ambiţios, să ceară a-i da lui spre guvernare Syria, deşi era încă foarte tânăr, pentru a porni din această provincie războiul contra parthilor. În acest scop mai cerea, la îndemnul lui Antonius, şi comanda trupelor concentrate de marele Caesar în Macedonia. Dar după legile în vigoare asemenea cereri trebuiau

adresate spre aprobare poporului, nu senatului. Lucrurile se complicau. Până la urmă, Antonius, prin diferite manevre şi folosindu-se de împuternicirea pe care o avea, a smuls aprobarea comiţiilor din Adunarea Poporului, încât Dolabella deveni guvernatorul Syriei şi comandantul suprem al armatei destinate a purta războiul plănuit de tatăl meu adoptiv împotriva parthilor.

După reuşita acestor manevre Antonius pregătea senatului o nouă lovitură. Creându-se precedentul în cazul Syriei consulul ceru înaltului for să i se acorde guvernământul Macedoniei. El ştia că senatorii, de voie de nevoie, îi vor aproba, mai ales că această provincie în curând nu va mai dispune de vreo armată ce ar fi trebuit s-o pună la dispoziţia lui Antonius şi care ar fi constituit un pericol pentru ei, trupele de acolo urmând să plece spre Syria, contra parthilor. Aşa s-a şi întâmplat, numai că armata se mai afla cantonată încă în Macedonia, în timp ce senatorii se întrebau miraţi cum de renunţase aşa de uşor Antonius la această însemnată forţă militară!…

În schimbul celor două importante şi bogate provincii, Syria şi Macedonia, răpite asasinilor lui Caesar de către Antonius, senatorii, influenţaţi de acesta, le-au repartizat altele sărace şi fără însemnătate: lui Cassius, Cyrenaica ce se afla la apus de Egipt, iar lui Marcus Brutus, Creta care de-abia îşi cumpărase independenţa.

Traversând Marea Ionică, ar fi trebuit să debarc la Brundisium care era în dreptul Apolloniei. Gândindu-mă însă că vreunul din conspiratori mi-ar putea întinde acolo vreo cursă, m-am îndreptat la început spre orăşelul Lupiae din Calabria, unde am

aflat că senatul confirmase toate actele defunctului, deci şi testamentul său. De data aceasta prudenţa mea era neîntemeiată, fiindcă, după ce trimisesem iscoade care să mă informeze despre starea lucrurilor, am intrat în Brundisium, unde am fost întâmpinat cu mare simpatie de numeroşi veterani ai celui dispărut. Aceştia, din dragoste faţă de tatăl meu adoptiv, m-au şi numit *Caesar*, iar eu din acel moment mi-am însuşit pentru tot restul vieţii acest nume ilustru. O mulţime de soldaţi, oameni liberi şi chiar sclavi s-au adunat în jurul meu. Însoţit de această mulţime m-am îndreptat spre Roma, după ce am adus cuvenitele jertfe. Pe drum mi s-au alăturat alţi oameni. Dintre aceştia, cei mai mulţi erau foşti luptători ce primiseră loturi de pământ şi care, părăsindu-şi aşezările, îmi ieşeau în cale jeluindu-l pe fostul lor comandant şi acuzându-l pe Antonius că îi lăsase nepedepsiţi pe asasini. Ei cereau răzbunare oferindu-mi în acest scop spadele lor. Eu le-am adus laude şi mulţumiri pentru devotamentul arătat, dar nu m-am lăsat furat de sentimentele furtunoase ce le manifestau şi le-am cerut să se întoarcă liniştiţi acasă, fiindcă nu sosise încă momentul răzbunării. Prudenţa mea de data aceasta era justificată. Deşi nu mă temeam că vreunii ar fi putut să mă ucidă în mijlocul mulţimii ce mă înconjura şi care creştea mereu ca un şuvoi, nu era exclus ca printre cei ce mă însoţeau să se afle şi trimişi ai duşmanului. Eu nu cunoşteam aproape pe nimeni din această mare mulţime. În plus, trebuie să recunosc că am trecut şi prin unele oraşe ai căror locuitori nu se arătau chiar aşa de ospitalieri şi binevoitori.

Principalii asasini, Cassius şi Brutus, de teama

puterii crescânde a lui Antonius, părăsiseră Roma, unde nu erau cinstiţi de popor aşa cum speraseră ei după încercarea de a „salva” patria. Senatul, vrând să ascundă faptul că aceştia fugiseră din oraş, le încredinţă aprovizionarea Romei cu alimente ce urmau a fi strânse din diferite regiuni, până în anul viitor, an pentru care li se încredinţase guvernarea provinciilor. Primirea călduroasă ce li se făcuse asasinilor în unele oraşe constituia o primejdie de care eram obligat să ţin seama. Aşa stând lucrurile, mi-am continuat drumul, fără agitaţii, fără vreun fel de fast şi fără să-mi manifest vreo pretenţie, în afara aceleia de a îndeplini ultimele dorinţe ale ilustrei victime.

Alungând la Neapolis, m-am abătut pe la tatăl meu vitreg, Marcius Philippus, pentru a mă consulta în legătură cu moştenirea ce urma s-o primesc. În vecinătate cu el se afla domeniul lui Cicero. Am socotit ca o datorie din partea mea să-i fac o „isită marelui orator, deşi îi cunoşteam sentimentele neprietenoase.

Din documentele rămase de la Cicero, am aflat mai târziu părerea sa despre mine; părere transmisă prietenului şi confidentului său, Atticus, la câteva zile după întrevederea noastră. El îi scria astfel: „Am fost salutat aici cu prietenie şi respect de către Octavius, pe care oamenii săi îl numesc Caesar; Philippus însă nu-l numeşte aşa şi nici eu. El este înconjurat de mulţi dintre cei care ameninţă pe ai noştri cu moartea spunând că nu pot trece cu vederea fapta săvârşită. Ce crezi, ce se va întâmpla oare atunci când băiatul va sosi la Roma, unde eliberatorii noştri nu sunt deloc în siguranţă?” Avea oratorul vreo presimţire? în orice caz, când află despre cumnatul meu, C. Claudius Marcellus, că încerca să mă atragă de partea grupării

senatoriale, Cicero se arătă optimist declarând pe neaşteptate că eu îi eram complet devotat. Nutrea probabil gândul de a mă folosi drept unealtă a grupării sale, iar eu l-am lăsat să creadă această enormitate.

Atât Philippus, cât şi Marcellus, mă sfătuiau să renunţ la moştenirea lăsată de marele Caesar, dar după felul puţin convingător în care îmi vorbeau, am înţeles că o făceau mai mult de cehii lumii. Marcellus contribuise cândva la ruptura lui Caesar cu senatul, iar acum încerca să stabilească o legătură între mine şi senat. Cicero se arăta încântat de acest plan pe care îl socotea minunat, dar în care eu nu aveam nicio încredere. Puteam uita aşa uşor că de sub mantiile senatorilor fuseseră implântate cele douăzeci şi trei de pumnale în trupul celui care îmi dăduse numele lui, înfiindu-mă? Dar senatul, putea uita aşa uşor că eu eram fiul preferat şi moştenitorul „tiranului”?

Către sfârşitul lunii aprilie intram în Roma, când încă nu împlinisem nouăsprezece ani, vârstă la care îmi era aşa de greu să fac faţă uneltirilor unor oameni ce se arătaseră extrem de periculoşi.

Apariţia mea a provocat noi complicaţii în viaţa politică a Romei şi aşa destul de frământată.

Am ajuns acasă. Prima grijă a iubitoarei mele mame, al cărei cepil intra neştiutor nu în Roma, ci de bunăvoie în gura lupului, a fost să reînnoiască sfatul, împreună cu ceilalţi tutori ai mei, de a mă lăsa păgubaş. Păgubit de moştenire poate că m-aş fi lăsat, fiindcă nu mă interesa pentru folosul meu personal moştenirea, întrucât aveam o avere frumuşică ce-mi rămăsese de la Octavius, adevăratul meu tată. Dar nu puteam să-l las păgubit de răzbunare pe cel care

dintre atâţia mă numise tocmai pe mine fiul lui; fiul celui mai ilustru bărbat al vremurilor! Pentru a-l putea răzbuna, aveam însă nevoie de bani. Aşadar, le-am răspuns tuturor celor care se arătau foarte îngrijoraţi de soarta mea că, renunţând la drepturile ce mi se cuvin prin moştenire şi adopţiune, ar însemna să nedreptăţesc poporul în privinţa banilor ce îi reveneau şi pe care se părea că

Antonius uitase să-i împartă. Fiind ales de marele Caesar pentru ducerea la îndeplinire a acestor obligaţii, pentru mine era nu numai o datorie de a-i împlini ultimele dorinţe, dar şi de a înfrunta primejdiile ce mă ameninţau chiar riscându-mi viaţa. În felul acesta mă voi dovedi demn de cel care cu un deosebit curaj a înfruntat atâtea pericole. Cei din jur se arătau foarte neîncrezători în mine punând teribilele mele planuri probabil pe seama unei tinereţi lipsită de judecată. Numai mama, care ca orice mamă ce-l crede pe copilul ci capabil de cele mai eroice fapte, m-a îmbrăţişat plină de bucurie şi urându-mi noroc m-a îndemnat să duc la îndeplinire, cu toată dârzenia, hotărârea pe care o luasem. Ea mă ruga să mă feresc totuşi de primejdie punând mai mult preţ pe răbdare decât pe curaj.

Chiar din prima seară mi-am anunţat prietenii, rudele şi cunoştinţele să vină cu cât mai mulţi oameni a doua zi în Forum. Lucius Antonius, fratele consulului Marcus Antonius, care era în acea vreme tribun al poporului, m-a prezentat mulţimii. Eu am declarat în faţa pretorului, aşa cum eram obligat, că accept moştenirea şi adopţiunea. Secretarii oficiali mi-au înregistrat declaraţia. Di-i acel moment m-am numit Caius Caesar Octavianus, după obiceiul prin care cel

adoptat putea să-şi ia numele celui care îl adoptase. Apoi, m-am suit la tribună, de unde am rostit primul meu discurs adresat poporului. N-am fost niciodată un bun orator. Nici chiar acum, când vorbesc senatorilor sau mai rar mulţimii şi când îi privesc pe cei ce stau smeriţi în faţa mea, nu mă exprim degajat şi prea sigur de mine, din care cauză obişnuiesc să-mi citesc discursurile. Mă gândesc ce simţeam atunci, tinerel cum eram şi fără pic de experienţă, vorbind în faţa unei mulţimi despre care nu eram încă sigur că mă va primi cu braţele deschise. Am avut totuşi succes, fiindcă nu întotdeauna contează cum vorbeşti. ci mai ales ce vorbeşti. A fost suficient să promit solemn plebeilor că le voi da cei trei sute de sesterţi prevăzuţi pentru fiecare în testamentul părintelui meu, că nu mai încetau cu aclamaţiile.

Spuneam! a început că îmi făcusem obiceiul să-mi notez pe câte o tăbliţă sau papirus problemele pe care le aveam de discutat cu cineva, obicei pe care îl foloseam până şi în convorbirile mele mai importante cu Livia, soţia mea. Aceste însemnări le-am păstrat în bibliotecă împreună cu alte documente din timpul îndelungatei mele conduceri a statului roman. Fără aceste notiţe n-aş fi reuşit să reconstitui acum cu exactitate evenimentele pe care le povestesc. E greu să-ţi scrii memoriile… din memorie, când ele se referă la fapte ce s-au petrecut în mai mult de o jumătate de secol. Spun toate acestea, fiindcă urmează să prezint conţinutul unui papirus pe care mi-am notat ceea ce aveam să-i spun lui Antonius în legătură cu evenimentele petrecute.

Când am sosit eu la Roma, el era absent. Străbătea Italia pentru a-şi câştiga prieteni, dar mai

ales pentru a-şi asigura sprijinul veteranilor. S-a înapoiat pe] a mijlocul lunii mai. I-am cerut o întrevedere. Întâlnirea a avut loc în grădinile pe care i le dăruise marele Caesar. Acestea fuseseră mai înainte proprietatea lui Magnus Pompeius. Lăsându-mă să aştept mu'tă vreme în faţa porţii, până să mă primească, nu mi-a fost greu să înţeleg, chiar înainte d; a-l întâlni, cam ce fel de sentimente nutrea unchiul meu Marcus Antonius pentru mine. Trecând cu vederea acest prim gest de indiferenţă pe care îl manifesta faţă de urmaşul celui ce îi fusese comandant, prieten şi rudă, l-am să utat plin de respect şi după unele discuţii banale, aşa cum se obişnuieşte la începutul unor convorbiri, i-am grăit astfel: Tată Antonius, liindcă binefacerile divinului Caesa". faţă de tine şi recunoştinţa ta faţă de el te îndreptăţesc să-mi fii tată, din ceea ce ai făcut tu pentru acesta, o parte o aprob şi îţi voi fi recunoscător; altă parte nu pot însă decât s-o condamn. Îţi voi vorbi cu sinceritatea ia care mă îndeamnă durerea mea. N-ai fost de faţă la asasinarea lui, deoarece ucigaşii te-au ţinut afară, căci altfel sigur l-ai fi salvat sau ai fi împărtăşit aceeaşi soartă. Dacă din aceste două lucruri ţi s-ar fi întâmplat cel din urmă, bine a fost că nu te-ai aflat de faţă. Când apoi unii au încercat să pună la vot acordarea de onoruri ucigaşilor, ca şi când aceştia ar fi suprimat un tiran, te-ai opus cu energie. Şi pentru aceasta îţi aduc cele mai calde mulţumiri, fiindcă tu ştiai bine că aceşti oameni-unelte au să te suprime şi pe tine, nu de teama că tu îl vei răzbuna pe marele Caesar, ci, după cum susun ei, ca să nu fii urmaşul lui în tiranie. Şi totuşi ei nu erau asasinii unui tiran, ci simpli asasini. De aceea

sau şi refugiat pe Capitoliu, după cum aleargă păcătoşii la un altar sau duşmanii într-o cetate. De unde atunci se explică amnistierea lor şi suprimarea oricărei rrageri la răspunderi pentru asasinat, decât prin coruperea de către aceştia a unei părţi din senat şi din Adunarea Poporului? Iar tu, în calitatea ta de consul, trebuia să ţii seama de pornirea majorităţii. Dar dacă ai vrut să alegi o altă cale, însăşi funcţia ce ocupai îţi dădea toată puterea ca să pedepseşti o crimă ca aceasta şi să aduci cei rătăciţi pe calea cea bună. Tu însă ai trimis ucigaşilor, strânşi pe Capitoliu, drept chezăşie a impunităţii lor, rude de-ale tale. Dar, hai să zicem că oamenii mituiţi te-au silit să faci acest lucru. Când totuşi după citirea testamentului şi după cuvântarea cuvenită ţinută de tine, poporul, având încă proaspătă amintirea lui Caesar, a alergat cu torţe aprinse la casele ucigaşilor, însă pentru a cruţa pe vecini, au hotărât să vină a doua zi înarmaţi, de ce nu te-ai aliat cu poporul şi nu te-ai aşezat în fruntea lui când a vrut să dea foc şi să lupte cu armele? Şi de ce n-ai intentat proces asasinilor, dacă era nevoie de proces contra unor criminali prinşi asupra faptului, tu, care erai prieten al defunctului, erai consul şi erai Antonius? Marius[72] a fost ucis din ordinul tău pentru a-ţi spori puterea; pe ucigaşii divinului Caesar i-ai lăsat să scape cu fuga, pe unii chiar în provinciile pe care le deţin pe nedrept[73], după ce l-au ucis pe acela care îi numise în funcţii. Voi consu’fi tu şi Dolabella,

72 Este vorba de Amatius, acesta fiind numele său adevărat.

73 încă din luna aprilie, Decimus Brutus s-a îndreptat spre Gallia Cisal- pînă ce-i fusese repartizată spre guvernare. Trebonius, alt asasin, plecase în provincia Asia, iar Tillius Cimber, şi el participant la conjuraţie, îşi luase în primire Bithynia.

aţi făcut bine că aţi luat pentru voi Syria şi Macedonia, deşi lucrurile erau altfel aranjate. Şi ţi-aş mulţumi pentru această faptă, dacă nu aţi fi atribuit ucigaşilor prin vot imediat Cyreraica şi Creta, dacă n-aţi fi cinstit pe aceşti fugari cu conducerea de provincii, ca să lupte veşnic împotriva mea, şi dacă n-aţi fi trecut cu vederea pe Decimus, care are în stăpânirea sa Gallia învecinată, deşi, este, ca şi ceilalţi, unul dintre asasinii tatălui meu. Dar, ar putea spune cineva, şi aceasta s-a făcut cu buna ştiinţă a senatului. Tu însă ai pus la vot hotărârea, ai prezidat şedinţa senatului, tocmai tu, care aveai datoria, chiar în propriul tău interes, s-o dezaprobi. Faptul de a li se acorda amnistie însemna doar salvarea lor de către persoane binevoitoare; dar acordarea de provincii înseamnă un dar pentru cei ce au păcătuit faţă de tatăl meu adoptiv şi au înfrânt propunerea ta. Ca să-ţi vorbesc aşa, poate în nepotrivire cu vârsta mea şi cu respectul ce ţi-l datorez, m-a îndemnat durerea. Am vorbit totuşi către cel mai bun prieten al marelui Caesar, către cel pe care l-a învrednicit cu cea mai înaltă funcţie şi putere. El te-ar fi adoptat poate, dacă ar fi ştiut că tu vei primi să fii un Aenead in locul unui Heraclid[74]. Această nedumerire pare că a avut-o, când s-a gândit multă vreme asupra urmaşului său. Pentru viitor, Antonius, te conjur pe zeii prietenia şi pe divinul Caesar însuşi, să voieşti a schimba câte ceva din cele întâmplate, fiindcă tu vei putea face aceasta dacă vrei; în caz contrar, cel puţin să mă ajuţi colaborând cu

74 Antonius pretindea că strămoşul său a fost Anteon, fiul unuia dintre Heraelizi, descendenţi ai lui Hercules, vestit erou care, după moarte, a fost primit în rîndul zeilor. Caesar pretindea că strămoşul său a fost Aeneas fiul lui Anchises şi al Aphroditel.

mine atunci când, cu sprijinul poporului şi al prietenilor care au rămas credincioşi marelui dispărut, voi urmări pe ucigaşi. Iar dacă te reţine de la aceasta vreo îndatorire faţă de aceşti oameni sau faţă de senat, să nu-mi faci greutăţi.

M-am oprit. Mai aveam de discutat o problemă care mă interesa foarte mult, dar parcă nu mai îndrăzneam să vorbesc, după atâtea câte îi zisesem. Până la urmă mi-am luat inima în dinţi şi am continuat: Tu cunoşti situaţia mea familială şi îndeosebi tot ce priveşte împărţirea sumei de bani lăsată de tatăl meu, cu poruncă de moarte, spre a fi dată poporului, cât şi graba necesară în această acţiune, pentru ca să nu par nerecunoscător faţă de divinul Caesar din cauza amânării ei şi nici ca toţi oamenii desemnaţi pentru colonii, oameni care aşteaptă în oraş, să nu fie reţinuţi din cauza mea. De aceea, din toate lucrurile care, imediat după asasinarea sa, au fost transportate din casa lui care era primejduită, la tine, pentru a îi în siguranţă, doresc să opreşti tot ce este mai de preţ şi toate bijuteriile şi să primeşti de la noi pe deasupra tot ce vei mai voi. Pentru a putea face împărţirea însă, fii bun şi redă-mi tot aurul monedă pe care ilustrul Caesar îl adunase pentru războaiele plănuite şi care îmi va ajunge spre a fi distribuit la trei sute de mii de oameni. Pentru celelalte cheltuieli aş împrumuta de la tine, dacă aş avea curajul să cer, ori prin mijlocirea ta de la vistieria statului, dacă ai îngădui. Proprietatea cealaltă[75] va fi imediat scoasă în vânzare.

Terminând ce avusesem de spus priveam chipul

75 Aceca care îi fusese lăsată lui Octavian de către Caesar.

lui Antonius pe care se citea uimirea faţă de îndrăzneala cu care îi vorbisem. Trebuie să recunosc că îi judecasem cam aspru faptele, iar pretenţiile mele erau destul de îndrăzneţe, dacă mă gândesc că eu eram un tânăr particular, fără niciun fel de autoritate, iar el era un bărbat trecut de patruzeci de ani, care ocupa o funcţie atât de importantă în stat. Aşa se şi explică furia care l-a cuprins şi asprimea cu care mi-a răspuns. La început m-a luat mai pe departe spunându-mi că nici chiar pe timpul regilor nu se obişnuia ca aceştia să lase conducerea statului urmaşilor lor. Tot astfel nici Caesar nu m-a numit pe mine să conduc Roma. Aşadar, nu aveam niciun drept să-i cer socoteală pentru treburile publice pe care le rezolvase până acum în interesul poporului şi nu de dragul meu. De aceea mă scutea de mulţumirile pe care i le aduceam, zicea el ironizându-mă. Cu toate acestea pretindea că îmi făcuse şi mie un mare serviciu cerând senatului să nu-l socotească pe Caesar tiran. Numai aşa se menţinuseră în vigoare toate hotărârile defunctului, printre care şi testamentul său. Numai datorită lui eu am reuşit să fiu socotit fiul lui Caesar şi să am dreptul asupra moştenirii pe care acesta mi-o lăsase. El se lăuda că luptase din răsputeri ca tatăl meu adoptiv să aibă parte de glorie nepieritoare şi trecuse prin mari primejdii care îl pândeau din partea unor oameni sângeroşi ce complotaseră şi împotriva lui. Numai datorită sacrificiilor lui eu mă bucuram acum de familie, nume, influenţă şi avere. Iar eu, îmi reproşa Antonius, în loc să-i fiu recunoscător pentru toate acestea, îndrăzneam să-i cer socoteală. Cu privire la fapta conjuraţilor, el mi-a spus că o trecuse cu vederea pentru a-i linişti pe

senatori şi a-i determina să ratifice actele defunctului din al cărui rod mă înfruptam şi eu acum. Cât despre cererea mea de a mă împrumuta cu bani din tezaurul public, mă minţea că tatăl meu adoptiv lăsase goală vistieria statului. Referindu-se la sumele de bani luate de la Calpurnia, Antonius pretindea că le împărţise în întregime mai multor magistraţi, pentru a-i determina astfel să voteze hotărârile în favoarea lui Caesar. Mă sfătuia în continuare să procedez şi eu la fel împărţind averea ce-mi revenea nu poporului, ci acelora care se arătaseră nemulţumiţi de conducerea tatălui meu adoptiv. Poporul, după părerea lui, nu merita flatările şi grija pe care i-o purtam eu, fiindcă „plebea este nestatornică asemenea unui val ce se rostogoleşte pe mare: unul vine altul trece”. Antonius se arăta dispreţuitor faţă de popor care „a aruncat la pământ pe cei ce l-au măgulit, după ce l-a înălţat pe treapta celei mai mari cinstiri”. Pentru a-şi arăta dispreţul şi faţă de mine, un tânăr neştiutor, mi-a zis că trebuia să fi învăţat şi eu aceste lucruri în şcoala de unde de-abia ieşisem vrând să insinueze că eram un neisprăvit care nici măcar studiile nu mi le terminasem.

Era rândul meu să mă înfurii pentru felul cum mă trata Antomus. De-abia ne întâlnisem şi ne despărţeam, se pare, pentru totdeauna. Ruptura s-a produs iremediabil, deşi interese comune ne obligau să fim uniţi. Antonius m-a urât probabil din clipa în care a aflat că devenisem primul moştenitor al marelui Caesar. Şi dacă nu din acest moment, e sigur că în urma întrevederii avute mi-a devenit duşman. Cât despre mine, profund rănit de amarele lui ironii, n-aş putea să spun că îi răspundeam cu altfel de sentimente. Cu toate acestea, mai târziu, nu i-am

purtat nicio ură. Altfel nu i-aş fi încredinţat-o ca soţie pe sora mea Octavia, pe care o iubeam aşa de mult, oricât de mari ar fi fost interesele ce m-ar fi obligat să accept această căsătorie.

Antonius era un om inteligent, încât nu i-a fost greu să priceapă obstacolele pe care era în stare să i le aşeze în faţa proiectelor lui un „copil obraznic”, aşa cum mă numea în diverse ocazii, şi care se părea că nu era destinat să rămână doar un simplu particular.

Duşmănia lui deveni făţişă în momentul când a văzut simpatia ce mi-o arăta poporul care începuse să primească de la mine banii prevăzuţi în testamentul divinului Caesar. Pentru obţinerea acestor bani am trecut imediat la vânzarea averii ce-mi revenea prin moştenire. Eu ceream poporului să mă ajute în această acţiune şi dădusem dispoziţii ca bunurile mele să fie vândute cu preţuri cât mai mici, pentru a obţine cât mai neîntârziat banii pe care îi predam apoi tribunilor urmând a fi imediat împărţiţi.

În faţa acestei situaţii Antonius îi determină pe unii oameni de rea-credinţă să-mi intenteze o serie de procese. Mulţi m-au dat în judecată pretinzând că au şi ei dreptul la moştenire, fiindcă tatăl meu adoptiv le luase averile cu forţa. Unii pretindeau că le datoram diferite sume de bani pe care acesta le împrumutase de la ei. Alţii mă dădeau în judecată fiindcă pământurile ce le moştenisem de la tatăl meu adoptiv fuseseră bunuri vândute la mezat şi aparţinuseră cândva unor persoane exilate sau ucise. Plângerile le prezentau lui Antonius şi lui Dolabella, în loc de a fi înaintate autorităţilor competente. Cei doi consuli le dădeau curs, iar eu pierdeam proces după proces, deşi aduceam acte doveditoare arătând că bunurile pe care

le moşteneam fuseseră cumpărate de către marele Caesar de la stat. Degeaba invocam eu hotărârea senatului care aprobase ca valabile toate actele tatălui meu adoptiv! înscenările şi nedreptăţile ce mi se făceau se ţineau şir. De-abia reuşeam, cu banii obţinuţi din vânzări, să plătesc amenzile la care eram supus.

În această gravă situaţie, Pedius şi Pinarius, ce fuseseră lăsaţi moştenitori împreună cu mine şi care din cauza acestor procese aveau şi ei de suferit, s-au plâns lui Antonius cerând să le facă dreptate. Acesta le-a răspuns că era nedrept ca cetăţenii ce îşi pierduseră averile în timpul ultimelor frământări să fie prejudiciaţi în folosul meu care m-am trezit deodată în posesia unei mari averi, a unei averi străine ce o foloseam într-un mod necuvenit. Le promise totuşi acestora că le va cruţa partea lor din moştenire.

Văzând cum stau lucrurile, pentru a ieşi din impasul în care mă aflam m-am hotărât să-mi vând şi propria-mi avere moştenită de la tatăl meu adevărat, Octavius. Am pus în vânzare şi averea mamei şi chiar pe a lui Phillipus, soţul ei. Pedius şi Pinarius mi-au dat şi ei partea cuvenită lor, ce fusese cruţată de Antonius. Am vândut-o şi pe aceasta. Aveam nevoie de bani, pentru a împărţi poporului sumele promise de Caesar. La fel cum făcuse şi el în tinereţe, când trăia numai din datorii, am făcut numeroase împrumuturi începând să mă ruinez angajând şi sacrificând astfel prezentul în profitul viitorului. Riscul era foarte mare. Un altul în situaţia mea ar fi cedat la presiunile lui Antonius care voia să mă ţină în umbră. Eu însă, întrezăream în spatele acestui risc, în spatele familiei şi prietenilor mei ce tremurau de spaimă, sprijinul

poporului şi al soldaţilor care mă aplaudau admirându-mi generozitatea şi curajul. Am persistat. Şi roadele începeau să se vadă. Cât timp pusesem în vânzare moştenirea primită de la marele Caesar şi cât timp întâmpinam atâtea greutăţi în ducerea la capăt a acestei acţiuni, mulţimea îmi arătase o simpatie mai mult din milă faţă de nedreptăţile ce sufeream. Când a văzut însă că, din dorinţa de a-i plăti fiecărui cetăţean cei trei sute de sesterţi promişi, am început să-mi vând nu numai propria avere, dar şi a rudelor şi prietenilor mei şi pe deasupra să mă mai şi împrumut, poporul a fost cuprins de o nemărginită simpatie lăudându-mi dărnicia şi admirându-mi tăria de a suporta atâtea suferinţe pentru binele lui. Plebea îşi dădea acum seama că darurile primite nu mai veneau din partea defunctului, ci direct din partea mea şi în urma sacrificiilor făcute de mine. Mulţimea vedra în acţiunile mele nu obligaţia pe care o aveam de a duce la îndeplinire, ca urmaş ce mă numeam, voinţa defunctului, ci dragostea şi devotamentul meu faţă de cetăţenii Romei. Ca urmare, poporul a început să se agite şi să nu mai îngăduie la nesfârşit nelegiuirile consulului îndreptate contra mea.

În timp ce eu obţineam un mare succes, prin ataşamentul ce-l manifesta plebea faţă de mine, Antonius, după ce îşi bătuse joc de pretenţiile mele la moştenire, sfârşi prin a-mi supraveghea foarte de aproape întreaga-mi comportare. El înmulţi obstacolele în calea mea. După procesele puse la cale prin intermediul altora, interveni direct încercând să se opună legii curiate prin care mi se ratificase adopţiunea, iar într-o zi merse atât de departe încât, în timp ce vorbeam poporului, a pus lictorii să mă

smulgă de pe tribuna pe care mă aflam suit. Această luptă neegală şi necinstită, această violenţă la care se preta Antonius nu făceau decât să mărească popularitatea mea, în timp ce a lui se micşora din zi în zi.

Dintr-o întâmplare care a avut loc în acel timp se va vedea ataşamentul plebei faţă de mine. Marcus Iunius Brutus, în speranţa că va îmbuna poporul, pentru a-l rechema până la urmă la Roma, organiză prin intermediul pretorului Caius Antonius, fratele consulului, jocuri fastuoase pregătite cu mare risipă de bani. În timpul jocurilor un grup de oameni plătiţi începură să strige cerând ca Brutus şi Cassius să fie rechemaţi în cetate. Spectatorii, ce asistau gratuit la frumoasele jocuri şi care se lăsau uşor influenţaţi, se arătară dispuşi să-i susţină. Dar deodată a năvălit în teatru un mare număr de plebei neîngăduind să se continue spectacolul până când astfel de cereri nu vor lua sfârşit.

În urma acestui nou succes, Antonius se arătă şi mai îndârjit. Iată o dovadă. În aceeaşi lună eu am organizat jocurile instituite de ilustrul Caesar în cinstea victoriei sale de la Thapsus. Cu ocazia acestor *ludi victoriae Caesaris* am dat dispoziţii să fie adus în teatru jilţul de aur al tatălui meu adoptiv, care se afla înainte acolo, dar care acum era scos afară. Totodată, am hotărât să fie adusă şi cununa de lauri a acestuia. Tribunii plebei, instigaţi de Marcus Antonius, s-au opus, fapt la care nu mă aşteptam, iar eu până la urmă a trebuit să renunţ. Am rămas dezamăgit că plebeii, ce-mi ascultaseră cu atâta bucurie cuvântările prin care îmi arătam intenţia de a răzbuna moartea părintelui meu şi dorinţa de a împărţi banii lăsaţi prin

testament, de data aceasta n-au mai sărit să ţină de jilţul binefăcătorului lor, ori să fluture cununa de lauri a imperatorului. Am înţeles cu această ocazie că prea mult nu se putea conta pe mulţimea care dorea bani, dorea răzbunare, dar care nu mai era animată de niciun spirit combativ şi n-ar fi fost capabilă să mă urmeze într-un război deschis împotriva tagmei aristocraţiei senatoriale. Din acest moment m-am gândit că sprijinul sigur era doar forţa, iar aceasta n-o puteam găsi decât în rândul soldaţilor. Deocamdată însă, în afara unor rude şi prieteni fricuşi şi a unei mulţimi capricioase ce se clatină ca valurile mării, vorba rivalului meu, nimeni nu-mi garanta succesul în lupta la care mă angajasem.

În această vreme probabil că Antonius gândea cam la iei. După cum eu nu puteam spera prea mult de la plebe, tot astfel el nu se putea bizui pe nobilimea senatorială ce nu dispunea de nicio torţă militară. Marcus Iunius Brutus şi Cassius, care făceau parte din gruparea extremistă a senatului, se aflau pe picior de război cu Antonius. Aceasta se citea uşor printre rândurile unei scrisori trimise consulului, unde îi reproşau tonul ameninţător şi jignitor iolosit în edictele sale. Ei spuneau că nu e permis unui consul să se adreseze astfel unor pretori şi că oamenii liberi nu pot fi siliţi să facă nimic prin ameninţări. Totodată, după felul cum îi scriau asasinii, se vedea că nici ei, în afara bunăvoinţei aristocraţiei municipale, n-aveau forţele necesare pe care să se bizuie într-un eventual conflict împotriva lui Antonius. deşi războiul civil era deviza aripii extremiste. De aceea, în vara anului 710

ab U.c.[76] Brutus şi Cassius s-au gândit să strămute pregătirile de război în Orient. S-au hotărât aşadar să se îndrepte spre provinciile repartizate iniţial de marele Caesar: Macedonia şi Syria pe care intenţionau să le ocupe cu forţa călcând astfel hotărârile grupărilor moderate şi neutre din senat ce le repartizaseră Cyrenaica şi respectiv Creta.

Antonius avea nevoie de ajutorul armatei, poate nu atât în lupta începută contra mea, fiindcă mă ştia sprijinit doar de plebea pe care ei nu dădea doi bani, cât pentru a duce lupta contra asasinilor tatălui meu adoptiv. Unul dintre ei era şi Decimus Brutus, guvernatorul Galliei Cisalpine. Antonius dorea să primească această provincie dându-şi seama că Macedonia, ce-i fusese repartizată între timp, era prea departe de Roma pentru a putea interveni la nevoie de acolo. Mai întâi însă trebuia să pună mâna pe cele şase legiuni din Macedonia pentru a le trece peste mare în Italia. Dar această armată, cea mai bine instruită şi completată cu numeroase trupe auxiliare, plus călărimea pe care o comandasem eu înainte de a veni la Roma, era destinată lui Dolabella. El trebuia s-o folosească în războiul contra parthilor. Lui Antonius îi era cu atât mai greu să ajungă la comanda acestor trupe, cu cât chiar el contribuise, prin manevrarea senatului, ca Dolabella să fie numit comandantul lor. Până la urmă consulul a găsit o soluţie: a răspândit zvonul că Macedonia era invadată şi pustiită de daci. Pentru salvarea provinciei, el a cerut senatului să-i încredinţeze comanda trupelor de acolo. Senatorii s-au opus şi au trimis oameni să se informeze în ce măsură

76 Anul 44 î.e.n.

ştirea iscată avea vreun temei. Aceştia s-au întors spunând că Macedonia nu era atacată de nimeni, dar circula zvonul că dacii s-ar pregăti pentru a invada provincia. Ştirea era inventată probabil tot de Antonius, ce îi cumpărase pe informatori. În sfârşit, consulul câştigă Gallia Cisalpină şi fu numit comandant suprem al forţelor din Macedonia, dar nu atât ca urmare a stratagemei folosită de el, cât mai ales datorită mie. Eu am influenţat Adunarea Poporului să fie numit Antonius, deşi senatul continua să se opună. Apoi acesta se grăbi să trimită prin fratele sau, Caius Antonius, ordinul de intrare în subordinele lui a trupelor cantonate la Apollonia.

Spre surprinderea tuturor, eu l-am susţinut pe Antonius în îndeplinirea planurilor sale. A.veam motive întemeiate. Ştiam că Decimus Brutus dispunea de legiunile din Gallia Cisalpină pe care deja o guverna. Era primejdios ca unul din asasini să fie stăpân în această fortăreaţă, de unde putea să domine şi să ameninţe Roma. Eu mai ştiam de asemenea că puteam conta pe mulţi prieteni din legiunile din Macedonia ce intrau sub ordinele lui Antonius. Acesta nu bănuia că dacă ar fi încercat să le folosească şi împotriva mea, ar fi fost mai puţin stăpân pe ele decât aş fi fost eu.

Mă aşteptam ca Marcus Antonius, ajuns guvernatorul unei provincii-cheie şi comandant suprem al unei armate de elită, va şti să se arate recunoscător şi să mă susţină la rândul său. Dar zadarnică aşteptare. Floarea rară a recunoştinţei nu putea să crească în grădina consulului. Ce vreau să spun? Murise de curând unul dintre tribunii poporului. În locul vacant aş fi dorit să fie ales Flaminius. Poporul

însă credea că aş fi vrut ca eu să ocup această funcţie, dar că nu îndrăzneam să-mi depun candidatura, fiindcă nu aveam vârsta care se cerea. Dar mai era şi alt obstacol. Tribunii poporului erau aleşi numai din rândul plebei, iar eu eram patrician. Cu toate aceste obstacole, plebea voia să treacă peste ele şi să mă aleagă pentru înalta funcţie. Senatul intră în panică. Odată numit tribun al poporului eu aş fi devenit foarte puternic şi aş fi avut dreptul după lege să-i chem în faţa judecăţii pe asasinii tatălui meu adoptiv. Antonius, care îmi era aşa de obligat, în loc să mă susţină, a trecut de partea senatului. Urmărea probabil să-i îmbuneze pe cei ce se arătau furioşi din cauza legii votate de popor cu privire la Gallia Cisalpină şi la armatele din Macedonia ce îi fuseseră acordate consulului împotriva voinţei lor. Aşadar, Antonius cel nerecunoscător a publicat un edict consular prin care mi se interzicea să acţionez împotriva legii. Dacă voi încerca să întreprind totuşi ceva, el spunea că se va opune cu toată autoritatea de care dispunea. Plebea care mă susţinea hotărî să forţeze alegerea mea ca tribun. Antonius amână însă alegerile mulţumindu-se cu numărul tribunilor existenţi.

După ce acceptase sprijinul meu, al unui tânăr ce se arăta „obraznic din cale afară”, Antonius se dovedi ingrat şi duşmănos… din cale afară. Mi-am dat seama că pe un astfel de om nu mai puteam conta de acum înainte. Orice înţelegere cu el nu se putea sprijini pe încredere şi sinceritate. După ce mă făcuse să pierd o ocazie atât de rară, ocazia de a obţine o funcţie extrem de importantă ce-mi fusese oferită de plebea în care investisem un preţios capital, m-am hotărât să-mi iau revanşa. Susţinându-l în obţinerea armatelor şi

provinciei mult râvnite de el, eu riscasem să-mi pierd creditul în faţa poporului care vedea că îl ajut pe cel ce până ieri îl acuzasem de cârdăşie cu asasinii, pe cel care nu era deloc în graţiile plebei. Mulţimea aprobase cererile lui de dragul meu, iar eu, tot de dragul meu, adică pentru a micşora puterea unui om ce se arăta neloial şi primejdios, trebuia să-i iau înapoi ceea ce îi dădusem: armatele şi provincia.

Cititorul acestor rânduri, care a înţeles la ce strâmtoare mă aflam: fără nicio dregătorie cât de mică, lipsit de o armată pe care să mă sprijin şi dezavuat de întregul senat, se va mira că un tânăr particular îşi propunea să-i răpească armata şi guvernarea unei provincii celui care în funcţia de consul ocupa cea mai înaltă magistratură din Roma. Şi totuşi până la urmă am reuşit.

În primul rând trebuia să-i iau legiunile din Macedonia. În mod direct nu puteam s-o fac, atâta timp cât Antonius fusese numit comandant de către senat. Dar ca să-i subminez autoritatea în faţa armatei, încât la un moment dat să-i întoarcă spatele, aceasta puteam s-o fac. De aceea, am trimis în ascuns mai mulţi oameni de încredere în calea legiunilor ce debarcau în Italia. Ei s-au strecurat în rândul soldaţilor sub pretext că le vindeau alimente sau sub diverse alte motive. Aveau misiunea de a informa oştirea despre toate obstacolele ce mi le pusese în cale consulul cu privire la obţinerea adopţiunii şi a moştenirii făcându-i să înţeleagă modul duşmănos şi dispreţuitor în care Antonius se comporta cu urmaşul divinului Caesar pe de o parte, iar pe de altă parte să le spună despre toleranţa cu care el îi tratase pe asasinii fostului şi îndrăgitului lor comandant suprem.

Emisarii mei trebuiau să răspândească manifeste în rândul ostaşilor şi să-i atragă pe cei mai îndrăzneţi de partea mea. Pe alţii i-am trimis, în acelaşi scop, prin coloniile de veterani înfiinţate de părintele meu.

Efectul produs de această iniţiativă a fost mai mare decât speram, aşa cum se va vedea în curând. A depăşit chiar limita. Unii soldaţi au fost atât de indignaţi de cele ce auziseră, încât, din cauza atitudinii ostile faţă de Antonius şi-au pierdut viaţa. Dar până a afla despre efectul creat asupra legiunilor „mele" din Macedonia, să vedem ce se întâmpla cu armata de care dispunea Antonius la Roma, fiindcă nu pot numi altfel numeroasa „gardă" pe care şi-o formase consulul în jurul său. Am arătat la momentul potrivit că Antonius numise în fruntea acestei armate numeroşi comandanţi pe care îi ridicase la rangul de tribuni militari cărora le arăta o deosebită atenţie şi le împărtăşea chiar unele din planurile lui. Deşi trataţi cu multe menajamente, tribunii militari, martori la felul cum comandantul lor se comporta faţă de fiul lui Caesar, i-au cerut să-i primească în audienţă ca să-şi spună doleanţele. Mai întâi, pentru ca şeful lor să nu-i socotească lipsiţi de respectul ce trebuia să i-l arate, l-au lăudat ca pe cel mai potrivit bărbat şi cel mai destoinic comandant chemat să rezolve greaua situaţie care se crease după moartea lui Caesar. Ei îşi manifestau teama faţă de acţiunile asasinilor ce ocupau provincii şi strângeau bani şi armate pregătindu-se de război. Dacă la această primejdie, spuneau ei, se mai adaugă şi neînţelegerile şi cearta dintre mine şi generalul lor, duşmanii vor reuşi să ne învingă. De aceea îl rugau, atât din obligaţia sfântă faţă de tatăl meu adoptiv, cât şi în interesul

consulului, dar şi pentru ocrotirea lor, care i se arătau devotaţi încât nu li se putea nimic reproşa, să se împace cu mine şi să participăm împreună la pedepsirea asasinilor părintelui meu.

Antonius le-a vorbit timp îndelungat. El a trecut în revistă evenimentele petrecute după asasinarea marelui Caesar vrând să scoată în evidenţă că amnistia acordată conjuraţilor n-o susţinuse din dorinţa de a-i salva pe criminali, ci pentru a obţine în schimb ca numele lui Caesar să nu se stingă, onorurile ce i s-au decernat înainte să rămână nepieritoare şi hotărârile luate de el, neschimbate. Toate acestea le-a întreprins pentru ca eu, fiul celui dispărut, împreună cu prietenii mei, cu toţi ofiţerii şi soldaţii să trăim în siguranţă. Antonius spunea că toate aceste concesii smulse de el senatului nu ar fi fost posibile fără amnistierea asasinilor. Aceasta nu însemna însă iertarea lor, ci numai amânarea pedepsirii ucigaşilor. De aceea el s-a străduit şi a reuşit să ridice poporul împotriva conjuraţilor chiar cu ocazia înmormântării defunctului, când, expunându-i trupul însângerat, i-a dezvelit rănile provocate de ucigaşi. L-a jelit apoi ca pe un om ce fusese asasinat mişeleşte proclamându-l chiar zeu. Ca urmare, şi-a atras duşmănia senatului punându-şi viaţa în primejdie, dar a reuşit să-i facă pe asasini să fugă înspăimântaţi din Roma. Ei caută acum să se întărească punând mâna pe armate şi provincii. Antonius spunea că de aceea a fost obligat să ia noi măsuri. Le-a explicat apoi tribunilor cu lux de amănunte şi denaturând unele fapte, cum a reuşit el ca printr-o măiastră şiretenie să obţină, cu sprijinul poporului pe care îl ridicase împotriva conjuraţilor (vorba să fie!), atât comanda legiunilor din

Macedonia, cât şi Gallia Cisalpină unde se afla ascuns unul dintre principalii asasini. Bineînţeles că Antonius n-a pomenit nimic despre sprijinul important pe care i-l acordasem eu. Ba mai mult, şi-a încheiat expunerea chemându-i pe tovarăşii lui de arme să ia parte la acţiunile ce le va mai întreprinde în folosul tuturor. Îi asigura pe toţi că le va comunica la timp hotărârile ce le va lua în continuare, dar care nu trebuie să fie cunoscute şi de mine, cel ce mă purtam aşa de „obraznic” cu el. În concluzie, consulul respingea cererea tribunilor de a ne împăca. Numai că aceştia, arătându-se de acord cu toate cele întreprinse de comandantul lor, au insistat totuşi să ajungem la o înţelegere. Neavând încotro, până la urmă Antemus s-a lăsat convins. Apoi, tribunii anunţându-mă şi pe mine, au aranjat o întâlnire între noi doi pe Capitoliu.

Dar cu cine să te înţelegi?! La scurt timp după această întrevedere, care trebuia să ducă la unirea noastră împotriva conjuraţilor, aşa cum doreau sincer soldaţii, Antonius s-a arătat indignat faţă de atitudinea unora dintre tribunii şi ostaşii din garda sa. El pretindea că aceştia, trecând de partea mea, unelteau acum împotriva lui. După ce a mai aflat şi despre emisarii trimişi de mine în mijlocul legiunilor sale ce debarcaseră între timp la Brundisium, m-a acuzat că nutresc gânduri duşmănoase faţă de el şi că îi puneam viaţa în primejdie. Oamenii cu judecată, ce înţelegeau mai bine realitatea lucrurilor, şi-au dat seama că acestea erau doar calomnii prin care Antonius voia să mă compromită, fiindcă în fond eu, lipsit de forţele necesare, aveam nevoie de sprijinul lui. Dovadă era faptul că la început îl ajutasem să câştige o puternică armată şi o importantă provincie. Dar printre cei

stârniţi de Antonius erau şi unii care credeau că într-adevăr urmăream pieirea acestuia, după atâtea nedreptăţi şi pagube materiale ce-mi provocase. Ei mă acuzau că era neîngăduit să uneltesc împotriva unui consul în funcţiune.

Auzind cum eram pe nedrept judecat, m-a cuprins furia. Şi fiindcă cel ce merge cu lupii învaţă să urle, ori cum spunea Yergilius: „*Mala vicini pecoris contagis laedimt*”[77], am început să strig în gura mare că nu doream pieirea lui Antonius, ci el îmi punea în pericol viaţa, din invidie, fiindcă vedea dragostea ce-mi purta poporul, singura dar cea mai de preţ avere a mea. Pornit împotriva lui, m-am dus până şi la el acasă continuând să-i aduc cu înverşunare în faţa locuinţei tot felul de acuzaţii însoţite de blesteme. Luând martori zeii, l-am chemat afară, la judecată. Nu mi-a răspuns nimeni! încercând să dau buzna în casă peste el, i-am strigat înfocat că primesc ca judecători pe înşişi prietenii lui. Fiind oprit să intru, m-am luat la harţă cu străjile. Mă jeleam şi îl batjocoream pe „consulul în funcţiune” cum îmi venea la gură. Până! a urmă am plecat mâniat căutând alţi martori mai de nădejde: plebeii. Chemând mulţimea în jurul meu, i-am spus că dacă voi cădea ucis, să ştie că am pierit de mâna lui Antonius. Plebeii, văzsud durerea smulsă din inimă cu care le vorbeam, au început să regrete neîncrederea ce o arătaseră. Poporul era din nou al meu, deşi se aflau probabil unii oameni care, din câte îmi dădeam seama, aveau impresia că totul era numai o prefăcătorie; că de fapt eu mă înţelesesem cu Antonius, atunci când ne-am întâlnit la insistenţele

77 Bolile rele ale turmei vecine vatămă prin molipsirc.

tribunilor, să acţionăm uniţi împotriva duşmanilor comuni. Ce bine ar fi fost, dacă aşa ar fi stat lucrurile! Însă din nenorocire…

Dar nu era nicio nenorocire!… La puţin timp am aflat veşti foarte îmbucurătoare trimise de emisarii mei tainici ce se aflau în mijlocul soldaţilor celor patru legiuni ce debarcaseră la Brundisium venind de la Apollonia. Ei îmi comunicau că armata e de partea mea. Soldaţii se arătau împotriva noului lor comandant, Antonius, deoarece acesta nu făcuse nimic pentru pedepsirea asasinilor ilustrului Caesar. Dar nici la Roma situaţia consulului nu era mai bună. În jurul lui se formase o vie opoziţie. Mulţi dintre senatorii ce fuseseră obligaţi să aprobe unele am decretele propuse de el erau încurajaţi de faptul că între noi apăruse o gravă ruptură care ne slăbea forţele. În plus, ei se bucurau de progresele lui Sextus Pompeius ce îşi formase o puternică flotă, cât şi de noutăţile primite din Orient, unde Trebonius, unul din asasini şi guvernator al provinciei Asia, întărea oraşele în sprijinul lui Cassius şi Marcus Iunius Brutus. Mai mult, Cassius era solicitat de legiunile din Syria să se prezinte la conducerea acestei provincii ce îi fusese iniţial repartizată. El se grăbi să plece în Orient.

Marcus Iunius Brutus se afla în golful Puteoli unde organizase, cu o deosebită măreţie, jocurile pe care le datora plebei romane în funcţia sa de pretor, fără a îndrăzni totuşi să apară la ele. Cicero îl imploră să nu părăsească Italia îndemnându-l să profite de neînţelegerea ivită între mine şi Antonius. Acesta nu-l ascultă. Oratorul, cuprins de teamă, se lăsă influenţat şi se îmbarcă la rândul lui pornind spre Grecia, cu

intenţia să aştepte acolo sfârşitul anului odată cu care înceta şi funcţia de consul a lui Antonius. Dar ajuns la Siracuza s-a răzgândit. Deşi avea şaizeci şi trei de ani, s-a hotărât să se înapoieze la Roma, „pe câmpul de bătălie”, de unde să continue lupta şi la nevoie să moară pentru convingerile lui. Era către sfârşitul lunii august.

În prima zi a lunii septembrie Antonius convocă senatul pentru a cere sancţionarea unui decret prin care se hotăra adorarea ca zeu a marelui Caesar. Încă din timpul vieţii tatălui meu adoptiv el susţinuse răspândirea acestui cult. Ştia bine că adorarea celui dispărut avea efect asupra veteranilor şi plebei.

Cicero de-abia sosise. Sub pretext că era obosit în urma călătoriei întreprinse, la care se mai adăuga şi starea şubredă a sănătăţii sale, el nu s-a prezentat la şedinţa senatului convocată de consul. Acesta a socotit absenţa lui drept o împotrivire tacită faţă de propunerea pentru deificarea ilustrului defunct. Antonius, proferând tot felul de invective şi ameninţări la adresa oratorului, a mers până acolo încât spunea că va trimite soldaţii să-l aducă forţat şi că îi va da foc casei dacă nu va veni. Senatorii, auzindu-l astfel vorbind, l-au înduplecat să nu-şi transforme ameninţarea în fapt. Cicero a aflat despre toate acestea considerându-le ca o jignire la adresa lui.

Decretul referitor la adorarea tatălui meu adoptiv ca zeu a fost votat.

Ziua următoare a avut loc o nouă şedinţă a senatului. De data aceasta a lipsit Antonius, din ce motive, nu se ştie, Lăsându-l pe Dolabella, celălalt consul şi ginere al lui Cicero, să prezideze adunarea. În schimb, oratorul s-a prezentat la şedinţă şi a

pronunţat un important discurs contra lui Antonius, primul dintr-o serie de cuvântări pe care chiar el le-a numit ceva mai târziu *Filipice*, după modelul discursurilor lui Demosthene. „Războiul de cuvinte”, cum îl numea Cicero, se declanşase. După ce a făcut o expunere a motivelor plecării şi după aceea, a grabnicei sale întoarceri, se angaja în faţa senatului să lupte cu toate forţele ce i-au mai rămas pentru întărirea Republicii. Scoţând în evidenţă la început unele realizări ale lui Antonius, ca de pildă amnistierea conspiratorilor, propunerea legii cu privire la desfiinţarea dictaturii şi înăbuşirea mişcării falsului Marius, Cicero a trecut apoi la criticarea hotărârilor luate de consul contra intereselor statului. Îi cerea lui Antonius să ţină seama de voinţa poporului, care este împotriva constrângerii şi a armelor, îndemnându-l să-şi reamintească de exemplele iluştrilor săi strămoşi, să fie mereu preocupat de menţinerea păcii, cât şi de restabilirea libertăţii. În încheiere sublinia că cele arătate de el nu erau spuse cu intenţia de a se răzbuna pe Antonius. Dar cine se scuză se acuză!

Vorbind astfel, Cicero voia să-şi ascundă duşmănia ce îi purta consulului şi care s-a putut observa clar prin denaturarea faptelor prezentate pe parcursul celor paisprezece *Filipice* culminând cu cererea oratorului ca Antonius să fie declarat duşman al patriei.

Consulul, furios, a rămas o vreme în afara Romei, în care timp şi-a pregătit răspunsul. Pe la jumătatea lui septembrie a revenit şi a convocat senatul. De data aceasta era rândul lui Cicero să lipsească de la adunare. Mai târziu, în *Filipica* a cincea el afirma că

ar fi dorit să vină la şedinţă, dar că prietenii lui, de teamă să nu i se întâmple ceva, l-au împiedicat. Într-adevăr, consulul înconjurase în acea zi cu numeroşi soldaţi locul unde fusese convocat senatul.

Antonius i-a adus lui Cicero tot felul de acuzaţii. Astfel, l-a acuzat de crimă împotriva complicilor lui Catilina, dând ordin să fie executaţi în mod abuziv şi ilegal, l-a învinovăţit de moartea lui Clodius, de provocarea războiului dintre marele Caesar şi Pompeius şi chiar de organizarea complotului împotriva tatălui meu adoptiv şi asasinarea acestuia. Consulul voia să aţâţe împotriva lui Cicero toate taberele din senat aducând dovezi că fiecare dintre ele aveau să-i reproşeze o greşeală sau o crimă. El urmărea astfel să-l prezinte tuturor, şi poporului şi veteranilor, ca pe o jertfă căreia umbra lui Caesar îi cerea sacrificarea.

În faţa unor astfel de acuzaţii Cicero părăseşte Roma (era rândul lui!...) retrăgându-se la una din vilele sale din apropiere de Neapolis unde a compus a doua *Filipică* ce nu a fost pronunţată, din prudenţă, ci doar publicată de-abia după plecarea lui Antonius spre Gallia Cisa până. Respingând acuzaţiile ce-i fuseseră aduse, el scria că în ultimii douăzeci de ani n-a existat niciun duşman al Republicii care să nu fi dus un adevărat război împotriva sa. La rândul său, l-a învinuit pe Antonius de cele mai groaznice crime denaturând faptele în scopul de a-şi compromite şi înjosi adversarul.

Conflictul dintre Antonius şi „noul Demosthene”, aşa cum i se spunea lui Cicero, a agravat raporturile consulului cu conspiratorii care s-au accentuat în momentul când Antonius a ordonat ca sub statuia

tatălui meu adoptiv să se facă menţiunea că ea fusese consacrată marelui Caesar ca părinte, pentru meritele sale. În felul acesta îi declara indirect pe conjuraţi ca paricizi.

Pe la începutul lunii octombrie, Antonius părăseşte în grabă Roma îndreptându-se spre Brundisium, de unde îi sosiseră ştiri despre nemulţumirile soldaţilor din cele patru legiuni de curând debarcate. Temându-mă ca nu cumva să instaureze disciplina în rândul lor şi să se îndrepte cu ele spre Roma, pentru a pune stăpânire pe oraş, m-am grăbit să plec după ajutoare prin coloniile înfiinţate de părintele meu promiţându-le veteranilor câte cinci sute de sesterţi. La scurtă vreme strânsesem în jurul meu aproape zece mii de oameni. Îi numesc oameni şi nu ostaşi, fiindcă nu se aflau nici complet înarmaţi, nici organizaţi pe centurii sau cohorte şi nu aveau nici ofiţeri care să-i comande. Era ca un fel de gardă personală cu care m-am grăbit să ajung înaintea lui Antonius la Roma. Problema se punea cum voi reuşi să intru cu ei în Cetate, deoarece, conform unor vechi prevederi legale era interzis ca vreun comandant să intre cu armata în capitala Republicii. Dar norocul mi-a surâs de această dată. Tribunul poporului, Canutius, care era în duşmănie cu Antonius, devenise ca urmare prietenul meu. În timp ce eu cantonasem oamenii în apropierea Romei, lângă templul lui Marte, şi mă gândeam cum să pătrund în oraş, Canutius, ştiind ce urmăream, s-a adresat mulţimii spunându-i că vin ca prieten al poporului şi duşman al lui Marcus Antonius. Cei care se temeau că acesta ar putea ajunge tiran, spunea el, va trebui să mă sprijine, fiindcă eu nu dispuneam de alte forţe în afara veteranilor ce mă

însoţeau şi care, prin prezenţa lor, l-ar opri pe consul să treacă la vreun act represiv. După ce linişti plebea, ce era înfricoşată de „armata” pe care o aveam cu mine, Canutius mi-a ieşit în întâmpinare şi m-a introdus în oraş împreună cu numeroasa mea gardă. Unii cetăţeni se bucurau văzându-mă, fiindcă sperau să fiu alături de ei împotriva lui Antonius. Se aflau însă şi dintre cei care credeau, după cum am mai spus, că la mijloc era o înţelegere la care ajunsesem pe Capitoliu, sub presiunea soldaţilor, pentru ca Antonius să devină stăpân absolut, iar eu să am mână liberă spre a-i pedepsi pe asasini. Odată intrat în oraş, m-am îndreptat spre templul lui Castor şi Pollux pe care veteranii l-au înconjurat purtând pumnalele ascunse la brâu. Aflând de sosirea noastră, s-a adunat o mare mulţime de oameni. După ce Canutius le-a vorbit despre Antonius şi primejdia ce o prezenta, eu am luat apoi cuvântul şi, amintind despre cele suferite din partea consulului, i-am asigurat că numai de teama acestuia m-am înconjurat de atâţia veterani. Am încheiat declarând solemn că eu voi fi servitorul poporului… şi dacă adăugam: *pentru toată viaţa*, n-aş fi greşit deloc. Dar cui putea să-i treacă prin minte atunci că eu voi fi acela care îl voi sluji până la adânci bătrâneţi, când, în acele momente de mare tensiune nici nu se ştia câte zile mai aveam de trăit în mijlocul primejdiilor care mă pândeau de peste tot? Cine ar fi putut crede că eu, lipsit de orice experienţă politică, voi ajunge într-o bună zi să obţin puterea supremă prin îndepărtarea rând pe rând a unor impresionante forţe de care mă izbeam ca o muscă de zidul unei cetăţi? Eu, un tânăr de nouăsprezece ani neîmpliniţi, să-l înving pe Antonius, cel mai vestit general al lui

Caesar!? Eu, fără nicio funcţie în stat, să devin mai puternic decât senatul care conducea de secole poporul roman!? Eu, care, trăgând spada împotriva asasinilor tatălui meu, ridicam la luptă legiunile romane, credincioase marelui Caesar, pentru a se măcelări în războaie fratricide cu legiunile romane de sub comanda asasinilor, eu să ajung într-o zi la instaurarea păcii generale, la pacificarea a optzeci de milioane de oameni!? Eu, cel ignorat de toate grupările aflate în competiţie pentru puterea supremă şi batjocorit de Antonius în toate felurile, eu să ajung într-o zi conducătorul celui mai întins şi puternic stat din lume!? Era cel puţin absurd ca eu sau altcineva să se; gândească în aceste clipe la aşa ceva!…

Deocamdată, în acele momente nu ştiam cum să ies dintr-o încurcătură ce se ivise pe neaşteptate. Veteranii, care mă urmaseră cu devotament la Roma, credeau că rostul lor era să mă împace cu Antonius sau să mă păzească de duşmani şi eventual să-l răzbune pe fostul lor conducător suprem. Au rămas însă uimiţi aflând de intenţia de a mă răfui cu Antonius care cândva le fusese comandant, iar acum ocupa înalta demnitate de consul. Unii mi-au spus aceasta direct, în faţă, alţii ziceau că vor să se înapoieze la vetrele lor sub pretextul de a se reîntoarce după ce îşi vor lua cu ei armele. Cu forţa nu aveam cum să-i opresc. I-am luat deci cu vorba bună şi m-am arătat de acord să se întoarcă acasă. Nu numai că nu le-am arătat supărarea mea, dar i-am şi lăudat şi le-am mulţumit că mă însoţiseră. Totodată am făcut apel la zeul acela galben şi strălucitor care îi orbeşte pe toţi dăruindu-le la plecare noi sume de bani. Le-am făgăduit recompense şi mai bogate în viitor, când, de

va fi nevoie, va trebui să le cer din nou sprijinul. Dar şi atunci o voi face chemându-i ca prieteni, nu ca ostaşi.

Unii se lăsară pe loc influenţaţi de vorbele mele, încât mai bine de o mie de oameni, din cei vreo zece mii, se hotărâră să mă slujească în continuare. Ceilalţi plecară. Însă odată ajunşi acasă şi dându-şi seama de munca grea ce-i aştepta pe ogoare, iar pe de altă parte amintindu-şi de recompensele destul de mari primite pentru nimica toată, dar mai ales de cele şi mai mari pe care sperau să le primească în viitor, aşa după cum le promisesem, după scurtă vreme s-au întors la mine, sub frumosul pretext că plecaseră doar pentru a-şi lua armele. În acest timp, cu bani mulţi asupra mea, cutreieram Ravenna şi alte ţinuturi învecinate recrutând numeroşi ostaşi pe care îi îndreptam în tabăra de la Arreuum din Etruria.

Ce se întâmpla în această vreme în tabăra legiunilor de la Brundisium? Lipsit complet de tactul pe care îl arătasem eu faţă de nişte soldaţi nesupuşi, Antonius, la auzul reproşurilor armatei că îi lăsase nepedepsiţi pe asasinii marelui Caesar, a început să-i certe pe soldaţi pentru lipsa lor de recunoştinţă, fiindcă, zicea el, în loc să-i trimită în primejdiosul război cu parthii, îi adusese în liniştita Italie. Dar nu numai că ei nu se grăbeau să-i mulţumească pentru acest serviciu, însă pe deasupra nici nu voiau să-i demaşte pe emisarii trimişi de un „tânăr fără judecată” (acesta fiind, desigur, eu). Nu-i nimic! îi va descoperi el însuşi, spunea Antonius, iar legiunile vor pleca în bogata provincie Gallia după ce va dărui fiecărui soldat patru sute de sesterţi. Văzându-l cât era de zgârcit, ostaşii izbucniră într-un râs ironic. Antonius se înfurie şi mai tare. Soldaţii se împrăştiară

gălăgioşi. Consulul, mâniat la culme, spuse doar atât: „Vă voi învăţa eu să ascultaţi!” în armata romană se obişnuia ca trupele ce se răzvrăteau sau fugeau din faţa duşmanului să fie pedepsite cu decimarea. Acesta era un drept al comandantului. Antonius nu făcu uz de acest drept în întregime, fiindcă nu se afla pe câmpul de luptă. Totuşi, cerând tribunilor militari să-i dea numele celor răzvrătiţi, ucise pe câţiva dintre ei crezând că în felul acesta va reintroduce disciplina. Însă departe ca soldaţii să se sperie, ei se înfuriară cumplit şi începură să-l duşmănească. Oamenii trimişi de mine în mijlocul ostaşilor continuară să-i aţâţe răspândind în rândurile lor nenumărate manifeste. Emisarii mei, dând dovadă de mult curaj într-o situaţie în care de ar fi fost denunţaţi ar fi fost imediat daţi pe mâna călăului, îi îndemnau pe soldaţi ca, în amintirea marelui Caesar, să-l părăsească pe Antonius cel crud şi zgârcit şi să se alăture lui Caesar cel tânăr, cel bun şi foarte darnic. Antonius, foarte mânios, promise zadarnic mari recompense denunţătorilor. Nimeni nu scoase o vorbă! Când consulul mai află şi de armata strânsă de mine de prin colonii începu să se teamă. Adună din nou soldaţii şi îşi manifestă regretul pentru cele întâmplate, deşi legea i-ar fi permis să fie mai aspru, spunea el, pentru a se respecta disciplina militară. A adăugat apoi că, în ce priveşte suma de patru sute de sesterţi pe care îi – oferise nu era un dar, ci un semn de salut cu ocazia primei lor întâlniri. Antonius vorbise cu dibăcie de data aceasta găsind o justificare onorabilă zgârceniei lui şi dovedindu-se din nou abilul diplomat care manevrase aşa de bine când senatul, când plebea, când chiar buna mea credinţă. El n-a mai promis vreun dar în plus, pentru a nu lăsa

impresia că a cedat în faţa soldaţilor. Apoi îi schimbă din funcţie pe unii ofiţeri care i se păreau mai suspecţi. Arătându-se acum prietenos faţă de soldaţi, îi organiză pe unităţi şi-i trimise la Ariminum, oraş situat pe coasta de est a Italiei, la sud de Ravenna. Apoi îşi formă o cohortă pretoriană[78] din cei mai devotaţi ostaşi, în fruntea căreia se îndreptă spre Roma.

Cam aşa a păţit Antonius la Brundisium, fiindcă, uitând că soldaţii nu mai ţin seama de disciplină, când comandantul nu mai ţine seama de legi, se purtase prea dur reproşând soldaţilor afecţiunea ce o purtau încă aceluia care fusese nu numai conducătorul lor suprem, dar şi cel mai mare general al timpurilor ce îi purtase din victorie în victorie.

Profit de acest incident pentru a scoate încă o dată în evidenţă reaua-credinţă a lui Cicero, provocată de duşmănia personală faţă de Antonius şi nu din raţiuni de stat. Oratorul, vorbind despre conflictul acestuia cu soldaţii, spunea în *Filipica* a treia că a ucis trei sute de ostaşi, iar mai multor centurioni le-a tăiat gâtul chiar în locuinţa sa la picioarele soţiei lui, Ful via!…

Ajuns la Roma, Antonius convocă senatul cu intenţia de a mă acuza de înaltă trădare urmărind a mă declara duşman al patriei, întrucât îndrăznisem să-mi formez o armată, fără a fi avut în acest scop vreo calitate oficială. Dar n-apucă să intre bine în senat, că primi vestea despre trecerea uneia dintre legiunile sale, numită Martiana, de partea mea pe când

78 Comandantul suprem al unea armate avea dreptul la o gardă personală aproximativ de tăria unei cohorte.

mărşăluia spre Ariminum. În timp ce, dezorientat, întârzia să intre în adunare, mai primi o lovitură şi legiunea a patra trecuse cu întreg efectivul de partea „copilului fără judecată”. Până la urmă se prezentă totuşi în faţa senatorilor, a căror ostilitate o simţi imediat. Uitând să-mi aducă vreo acuzaţie în faţa uluitoarelor veşti aflate, vorbi puţin şi părăsi în grabă nu numai Curia, dar şi Roma, îndreptându-se direct spre Alba, cu intenţia de a-şi recupera legiunile care dezertaseră şi se aflau acum acolo. În loc de a fi primit cu ovaţii, cum sunt de obicei întâmpinaţi comandanţii de către trupe, a fost întâmpinat cu suliţe şi săgeţi aruncate de pe zidurile oraşului. Dându-şi seama de îndârjirea soldaţilor, se grăbi trimită la Ariminum legiunilor ce-i rămăseseră credincioase câte două mii de sesterţi pentru fiecare ostaş, după care se îndreptă spre localitatea Tibur. Spre deosebire de Roma, aici a fost întâmpinat cu simpatie de către cetăţenii oraşului. De asemenea, nutrind sentimente de prietenie, se strânseră în jurul lui şi numeroşi veterani care îi depuseră de bunăvoie jurământul de credinţă. D; la Tibur, Antonius s-a îndreptat cu mare alai spre Ariminum, localitate ce se afla în imediata apropiere a Galliei Cisalpine. El dispunea aici de o armată formată din cele două legiuni din Macedonia, plus o legiune de veterani.

Antonius ar mai fi putut conta eventual pe forţele din unele provincii apusene, care se aflau sub comanda susţinătorilor marelui Caesar. Astfel, Munatius Plancus guverna Gallia Transalpină, unde se aflau trei legiuni, Lepidus guverna Gallia Narbonensis şi Hispania Citerior, cu patru legiuni, iar Asinius Pollio, Hispania Ulterior, cu două legiuni.

Care era situaţia provinciilor şi armatelor în Orient? Cei doi principali complotişti: Marcus Iunius Brutus (a nu se confunda cu Decimus Brutus ce se afla în Gallia Cisalpină) şi Cassius Longinus, refuzând provinciile acordate de senat, Cyrenaica şi respectiv Creta, erau în drum, primul spre Macedonia, iar al doilea spre Syria care le fuseseră destinate iniţial chiar de către victima lor. Un alt asasin, Trebonius, ce îl ţinuse de vorbă pe Antonius în faţa intrării senatului în timp ce tatăl meu era atacat de către ceilalţi criminali, guverna provincia Asia. Consulul Dolabella se îndrepta şi el în grabă spre Syria, ce îi fusese repartizată în locul lui Cassius. Trebonius care, împreună cu legiunile din Syria, îl aştepta pe Cassius, nu i-a permis lui Dolabella să intre în această provincie şi nici în Pergam. Consulul atacă furios zidurile cetăţii în faţa cărora fusese oprit, dar nu reuşi să le cucerească. Trebonius îi promise că îl va primi la Ephes, dar, în timp ce Dolabella se îndrepta spre acest oraş, el îşi trimise oamenii să-l urmărească. Odată cu venirea nopţii urmăritorii se întoarseră la Smirna rămânând pe urmele consulului doar câţiva oameni. Aceştia au fost prinşi într-o cursă de Dolabella care, după ce îi ucise, porni spre Smirna cucerind oraşul prin surprindere în aceeaşi noapte. Soldaţii lui îl prinseră pe Trebonius în timp ce dormea. Acesta ceru să fie condus la Dolabella. Unul dintre centurioni îi spuse în batjocură că n-are decât să plece singur, dar va trebui să-şi lase capul acolo, deoarece avea poruncă să i-l prezinte lui Dolabella. Apoi îl ucise tăindu-i capul pe care consulul dădu ordin să-l aşeze chiar pe estrada de unde Trebonius împărţea dreptate cetăţenilor. Locuitorii oraşului, dar mai ales soldaţii

care ştiau că acesta participase la asasinarea părintelui meu, îşi bătură joc în fel şi chip de trupul lui, iar apoi i-au luat capul şi, rostogolindu-l pe caldarâmul oraşului de la unul la altul ca pe o minge, l-au făcut de nerecunoscut. În acest chip sălbatic a pierit primul dintre asasinii lui Caius Iulius Caesar!…

În timp ce Antonius îşi concentra forţele la Ariminum, în coasta lui Decimus Brutus care îi ocupa provincia ce-i fusese repartizată, Gallia Cisalpină, eu îmi adunam forţele la Alba, unde reuşisem să înjghebez, în afara celor două legiuni cu efective complete şi bine instruite ce-l părăsiseră pe Antonius, încă două legiuni de veterani şi una de recruţi, dar incomplete şi mai puţin pregătite pentru luptă. Comandanţii legiunilor mele, ştiind că eu nu deţineam nicio rujicţie în stat, care să-mi dea dreptul de a dispune de o armată, mi-au cerut să mă proclem propretor[79], aducându-mi în acest scop lictorii purtând securi înfăşurate cu fascii, semn al acestei magistraturi, şi să iau comanda armatei. Eu le-am mulţumit tuturor, dar le-am cerut să aştepte răspunsul senatului la o epistolă trimisă de mine înaltului for, prin care solicitam să hotărască în această chestiune. Comandanţii mei s-au arătat nemulţumiţi că nu le luam în seamă propunerile. Eu ştiam că dacă aş fi primit funcţia ce-mi acordau ostaşii, senatorii, care nu-mi erau deloc binevoitori, se vor opune acuzându-mă de îngâmfare şi chiar violenţă. Le-am împărtăşit acest gând şi comandanţilor spunându-le că în cazul în

79 Pretura era o importantă magistratură care exercita jurisdicţia penii u cetăţeni, dar şi pentru peregrini (străini). Mai întîi a existat doar unul singiur (praetor urbanus), apoi numărul lor creşte pînă la 16 pe timpul lui Caesar.

care eu mă voi arăta modest şi dispus să pun armata la dispoziţia senatorilor, aceştia se vor grăbi singuri să mă numească în fruntea legiunilor, de teamă să nu primesc oferta din partea soldaţilor. Comandanţii legiunilor au fost de acord cu planul meu. În paralel, am făcut tot posibilul să mi-l apropii pe Cicero cunoscând marea influenţă pe care o avea asupra senatului. I-am trimis mai multe scrisori rugându-l să revină la Roma pentru a dirija senatul în scopul unei cât mai bune cârmuiri a statului şi pentru a lupta împotriva lui Antonius care era duşmanul nostru comun. Îl asiguram de întreg devotamentul şi supunerea mea. Numindu-l tatăl meu, îi scriam că eu sunt convins că el va reuşi să salveze Republica.

Cicero s-a lăsat ademenit!…

Şi leonina pellis non satis est, assuenda vulpirut…[80]

6. Un sângeros măcel fără rost şi un straşnic asediu inutil

Nicicând în viaţa vreunui stat nu cred că s-au întâlnit atâţia vrăjmaşi interni, grupaţi la un moment dat în atât de multe tabere, cum se aflau în Republica romană către sfârşitul anului morţii lui Caesar. Fiecare tabără luptând pentru sine şi în contradicţie cu celelalte, folosind cele mai felurite şi ascunse arme, era gata să atace, ori să se apere, să se unească, ori să trădeze, neprecupeţind sângele cetăţenilor de acelaşi neam, împinşi să se ucidă între ei după ce fuseseră corupţi, manevraţi, înşelaţi, cumpăraţi şi atraşi prin cele mai felurite mijloace.

Taberele se aflau răspândite pe întreg cuprinsul

---

80 Dacă nu ajunge pielea de leu, să o mădim cu cea de vulpe.

statului, gata de răfuială:

Marcus Antonius, la Ariminum.

Decimus Brutus Albinus, în Gallia Cisalpină.

Eu, la Alba.

Sextus Pompeius, în Sicilia.

Munatius Plancus, în Gallia Transalpină.

Marcus Aemilius Lepidus, în Gallia Narbonensis.

Asinius Pollio, în Hispania.

Lucius Tuillius Cimber, în Bithynia.

Marcus Iunius Brutus, în Macedonia.

Caius Cassius Longinus, în Syria.

Dolabella, în Asia.

Cornificius, în Africa.

Senatul, în frunte cu Cicero, agitându-se în Curie.

Poporul oscilând în Forum şi

Soldaţii, *victimele*, cu lancea la picior aşteptând ordinul să se măcelărească.

Pe la începutul lunii decembrie, Cicero revine la Roma. Lui nu i se părea că situaţia era chiar aşa de gravă, deoarece conducătorii celor două mari partide părăsiseră oraşul: Brutus şi Cassius, principalii autori ai conspiraţiei, reprezentanţii oprimaţilor, se aflau la adăpost în Orient; Antonius şi Lepidus, duşmanii acestora, reprezentanţii popularilor şi ai simpatizanţilor marelui Caesar se aflau departe în cele două Gallii. Oratorul se gândea aşadar că „oamenii cinstiţi” rămaşi în Cetate vor putea, cu abilitate şi energie, să-şi recapete influenţa pentru a fi capabili să stăpânească şi să conducă Roma. Cicero, trecând în fruntea aristocraţiei conservatoare, visa la întoarcerea frumoaselor zile ale consulatului său. În acelaşi timp îşi dădea totuşi seama că spada, şi nu elocinţa, va

decide victoria. Dar senatorii „cinstiţi”, în care îşi punea el speranţa, nu aveau niciun soldat la dispoziţie. Exista însă la Alba un tânăr ce reuşise să-l sperie chiar pe consulul în funcţiune, Antonius, făcându-l să părăsească în grabă Roma, iar acest tânăr dispunea de o apreciabilă armată. Gândul lui Cicero zbura nădăjduind către mine şi la armata mea. Va fi aşa de greu să mă câştige cauzei sale? se întreba el. Deloc, se gândea probabil, fiindcă eu nu reprezentam decât un nume, un steag pe care îl foloseau veteranii ca un punct de adunare. Auzind că nu am altă ambiţie decât de a duce la îndeplinire ultimele dorinţe ale defunctului meu părinte, Cicero spera că, odată consumată această ambiţie, în acelaşi timp cu totala mea ruinare, eu voi fi dat repede uitării. Câteva elogii şi câteva onoruri vor fi suficiente pentru a satisface vanitatea unui tânăr de nouăsprezece ani care va şti să răspundă cu docilitatea impusă de vârsta lui. Oratorul îşi imagina că eu mă voi grăbi să pun senatului la dispoziţie legiunile de care avea nevoie, iar după victorie, înaltul for va putea desfiinţa ameninţătorul instrument. Acestea erau speranţele în care se legăna bătrânul consular, deşi sunt sigur că se aflau destui dintre cei ce îl preveneau că eu, cu toate că eram foarte tânăr şi fără experienţă, dovedisem deja o prudenţă şi o îndrăzneală ce depăşeau vârsta mea.

Către sfârşitul lunii decembrie a avut loc o şedinţă a senatului în care P. Servilius Casca a cerut viitorilor consuli să ia toate măsurile de siguranţă, astfel ca în prima zi a anului următor senatul să-şi poată desfăşura activitatea în linişte. După el a vorbit Cicero, pronunând *Filipica* a treia în care a propus să

se aducă laude lui Decimus Brutus, deoarece acesta continua să se împotrivească lui Antonius ce urmărea îndepărtarea sa din Gallia Cisalpină, de asemenea să mi se aducă şi mie laude, fiind socotit, după părerea lui, ca un eliberator ce am reuşit să-l îndepărtez pe Antonius din Roma. El credea că *divus adolescens*, pe care cerul îl zămislise pentru apărarea patriei, va deveni unealta politicii senatului şi deci un aliat al ucigaşilor lui Caesar. (Nu greşea, numindu-mă apărător al patriei, ci doar anticipa să-mi acorde acest important atribut pe care îl voi avea însă mai târziu, dar în niciun caz cu sprijinul lui sau al actualului senat şi nici în cârdăşie cu ucigaşii marelui meu binefăcător.) După ce m-a ridicat pe mine în slăvi, a elogiat legiunea a IV-a şi legiunea Martiana pentru faptul că trecuseră de partea mea. Vorbind despre Antonius, l-a caracterizat ca tiran şi duşman al patriei, fiindcă a început un război nelegiuit, ameninţând sanctuarele şi căminele oamenilor, şi fiindcă armata de sub ordinele lui jefuieşte oraşele italice. Oratorul îşi asigura auditoriul că întregul popor roman şi întreaga Italie ard de dorinţa de a apăra libertatea. La scurt timp el a pronunţat în faţa poporului *Filipica* a patra, informându-l asupra celor discutate în şedinţa senatului şi continuând să-mi aducă mie aceleaşi laude ditirambice. Cât despre Antonius, acesta era comparat cu Spartacus şi

Catilina. Cu toată străduania sa n-a reuşit să determine senatul de a-l declara duşman al patriei pe cel care, deşi doar pentru câteva zile, mai ocupa încă cea mai înaltă funcţie în stat.

În vreme ce Cicero îl ataca pe Antonius prin *Filipicele* sale, acesta trecea Rubiconul, ce desparte

Italia de Gallia Cisalpină. pregătindu-se să-l asedieze pe Decimus Brutus în oraşul Mutina.

Ziua întâi a Anului Nou[81]. Noii consuli, Aulus Hârtius şi Caius Vibius Pansa, îşi luau funcţiile în primire, mândri că deţineau pentru anul în curs conducerea statului, dar fără ca vreunul din ei să bănuiască măcar că peste câteva luni această foarte înaltă magistratură le va aduce amândurora moartea.

Aulus Hârtius făcea parte dintr-o cunoscută familie senatorială. El participase alături de tatăl meu adoptiv la campaniile din Gallia. Imediat după moartea divinului Caesar, noul consul se declarase pentru împăcarea grupărilor rivale. Treptat el s-a îndepărtat de sprijinitorii defunctului, încât, la luarea în primire a funcţiei de consul, se afla alături de gruparea senatorială duşmănoasă marelui Caesar.

Caius Vibius Pansa, deşi se ridicase numai datorită tatălui meu adoptiv şi deşi era căsătorit cu fata consularului Quintus Fufius Calenus, susţinător al lui Antonius, se afla pe o poziţie destul de echivocă, influenţat fiind de presiunile exercitate de Cicero.

După aducerea cuvintelor jertfe, în prima zi a noului an s-a deschis şedinţa senatului. Conform obiceiului, noii consuli au făcut o expunere generală asupra situaţiei politice a statului aducând în discuţie şi asediul de la Mutina. Printre primii care a luat apoi cuvântul, a fost Quintus Fufius Calenus care a propus să fie trimisă o solie de pace la Antonius. În faţa unei astfel de propuneri, Cicero s-a ridicat cu indignare rostind cea de-a cincea *Filipică*. El dezlănţui un nou şi violent atac împotriva fostului consul cerând să fie

81 Anul 43 î.e.n.

imediat declarat duşman al patriei. Totodată oratorul a făcut şi unele propuneri în sprijinul soldaţilor mei. Deşi mai înainte vreme Cicero se ridicase împotriva oricăror reforme agrare, de data aceasta a venit cu propunerea ca veteranii de sub comanda mea, atât ei cât şi copiii lor, să fie scutiţi de serviciul militar, după războiul ce se întrevedea, iar apoi să li se acorde loturi de pământ. Consulii în funcţiune să cerceteze dacă, în coloniile unde fuseseră stabiliţi veteranii tatălui meu adoptiv, există şi dintre cei ce deţin pământuri împotriva legii lui Caesar. Aceste terenuri, propunea Cicero, trebuia să fie împărţite în aşa fel încât să nu aducă prejudicii persoanelor particulare. Loturi de pământ mai mari, zicea el, trebuie să primească soldaţii din legiunea Martiana şi din legiunea a IV-a, fiindcă îl părăsiseră pe Antonius, duşmanul poporului. Cicero uita însă că soldaţii erau aceia care luptaseră cândva alături de marele Caesar şi care acum cereau răzbunarea fostului lor comandant. Într-adevăr, era un foarte curios spectacol să priveşti cum senatul, ca o îndreptăţită ispăşire a crimei săvârşite prin asasinarea tatălui meu adoptiv, urma să satisfacţă dorinţa „tiranului” de colonizare a veteranilor săi, în scopul de a consolida „libertatea” pe care chiar dictatorul i-o răpise. Însă propunerea lui Cicero n-a fost acceptată de senat, deoarece oratorul o prezentase într-un moment când predomina gruparea senatorilor care căutau o împăcare cu Antonius, în scopul evitării unui nou război civil.

Prima şedinţă s-a prelungit până seara târziu. A doua zi, în zori, au continuat dezbaterile. Poate că Antonius, la insistenţele lui Cicero, ar fi fost declarat duşman, dacă n-ar fi intervenit Salvius, tribun al

poporului, care s-a opus prin veto-ul său. Sprijinitorii lui Cicero au început să se agite aducându-i tribunului injurii dintre cele mai grave. Pe de o parte ei ar fi vrut să aţâţe poporul împotriva lui Salvius, chemându-l pe acesta să dea socoteală plebei, dar pe de altă parte se temeau de atitudinea poporului ştiind că nu era aşa de uşor să fie declarat duşman un asemenea bărbat de seamă, fără a fi adus mai întâi în faţa judecăţii, dar mai ajes ştiind că însăşi Adunarea Poporului îi acordase lui Antonius Gallia Cisalpină pentru care era acum acuzat că voia s-o ocupe cu forţa. Senatorii îşi amânară deci votul în urma veto-ului intervenit luând, în schimb, o serie de hotărâri în favoarea mea, tot la propunerea lui Cicero. Era prima victorie pe care o repurtam. Astfel, s-a decis să fiu primit în senat cu dreptul de a vota alături de ceilalţi consulari, adică alături de unii dintre cei care trecuseră deja prin funcţia de consul, cea mai înaltă dintre magistraturile statului. Succes neaşteptat! Dar nu era totul! în afară de această mare favoare, mi s-a acordat *imperium*, contrar obiceiurilor statornicite, iar în calitate de propretor am fost numit oficial comandantul legiunilor mele având drepturi egale cu ale celor doi consuli care fuseseră numiţi la comanda trupelor ce urmau a fi recrutate împotriva lui Antonius. Totodată, senatul ratifica promisiunile făcute de mine soldaţilor şi obliga tezaurul public să le plătească sumele de bani stabilite.

Propunând să mi se acorde magistraturi cu zece ani mai devreme de împlinirea vârstei impuse de legile statului, Cicero, în scopul de a nu se aduce obiecţii asupra fragedei mele vârste, le-a amintit senatorilor de împuternicirile extraordinare acordate

cândva învingătorului de la Zama, cât şi de Alexandru cel Mare care cucerise Asia cu zece ani mai înainte de a avea vârsta cerută de legile ce acordă fasciile consulare. Pentru a fi cât mai convingător, oratorul se arăta chezaş pentru credinţa mea, pentru idealurile patriotice de care eram stăpânit, spunând că el mi le cunoaşte până în cele mai secrete gânduri ale mele. Se angaja, prin cuvântul său, că nu voi înceta niciodată să fiu cel care mă arătasem şi până atunci, adică ceea ce el dorise ca eu să fiu întotdeauna. Senatul, mai timid decât înflăcăratul bătrân care, recăpătându-şi verva lui de altă dată, redevenise foarte curajos, mi-a acordat tot ceea ce fusese cerut. Mai mult, s-a adăugat celorlalte hotărâri, dispoziţia de a mi se ridica o statuie ecvestră, cinste cu totul deosebită, dacă ne gândim că în istoria Romei doar Sylla şi Magnus Pompeius mai obţinuseră o asemenea onoare.

Cititorul se va mira de bună seamă aflând despre asemenea favoruri acordate de către senatori fiului dictatorului ucis sub ochii lor, favoruri acordate unui tânăr de nouăsprezece ani. De aceea trebuie să arăt că în ultima vreme, căutând să-mi fac aliaţi în rândul membrilor senatului, reuşisem să-mi atrag sprijinul nu numai al unor senatori de vază din mijlocul acelor *homines novi* –, dar chiar din rândul consularilor optimaţi cum era Cicero, Servilius sau Marcellus. Să nu uităm însă nici ascendentul pe care mi-l da numele ilustrului Caesar. Succesul pe care mi-l asigurase el era recunoscut deopotrivă şi de Antonius şi de Cicero. Având de partea mea poporul şi dispunând de o însemnată forţă militară reuşisem să-mi atrag şi alte categorii de oameni, aşa cum erau cei din ordinul

cavalerilor, deşi în acel timp nu jucau un rol politic prea însemnat refuzând să participe efectiv la viaţa politică; ei erau preocupaţi în primul rând de afacerile lor şi buna lor stare. „Să fim mai curând lipsiţi de libertăţile noastre, decât de bunurile noastre”, spunea Atticus, bunul prieten al lui Cicero, care îi împrumuta cu bani şi pe optimaţi şi pe adversarii lor. Aşa stând lucrurile, reuşisem ca ordinul cavalerilor să nu-mi fie potrivnic. În afara lor, îmi apropiasem numeroşi alţi oameni de afaceri şi oameni influenţi din provinciile italice, cât şi unii nemulţumiţi, cum ar fi fost fiii ambiţioşi ai familiilor ruinate ce făceau parte din aristocraţia italică locală. La toţi aceştia trebuie adăugaţi şi prietenii mei ce mă secondau de aproape cum era Salvidienus Rufus, care a jucat în acest timp un rol însemnat, ori Agrippa, deşi era tot atât de r; năr şi lipsit de experienţă ca şi mine. Numai dacă însumăm aceste numeroase forţe ce mă sprijineau în lupta pe care o angajasem, vom înţelege de ce, pentru prima dată în frământata şi îndelungata istorie a poporului roman un adolescent fusese primit în senat să voteze alături de consulari şi obţinea împuterniciri extraordinare care se aflau în contradicţie cu acele tradiţii pentru păstrarea cărora luptau susţinătorii lui Brutus, Cassius, Cicero şi ceilalţi „iubitori” ai democraţiei republicane. Ca să nu mai vorbesc ca bunăvoinţa înaltului for mersese până acolo, încât se dăduse în

Oameni noi.

¿cest timp şi un senatus-consult prin care se interzicea să mi se mai spună copil!…

Cicero continua lupta împotriva lui Antonius căutând pe toate căile ca acesta să fie declarat

duşman al poporului. Dar fostul consul, ds-abia eliberat din funcţie, deşi departe de Roma, nu era lipsit de apărători. În primul rând familia lui şi prietenii rămaşi devotaţi alergau peste tot în apărarea acuzatului. Mama sa, lu'. ia, cât şi soţia sa, Fulvia, şi fiul lui îi întâmpinau pe senatorii de vază ce se îndreptau spre Curie rugându-i să nu se lase influenţaţi de Cicero. îmbrăcaţi în haine negre aceştia se aruncau la picioarele senatorilor văicărindu-se în chip şi fel şi rugându-se să-l apere pe cel care le era aşa de drag. Mulţi dintre senatori au fost puternic impresionaţi de înfăţişarea jalnică şi de bocetele lor. Astfel, Calpurnius Piso, care era socrul marelui Caesar, s-a ridicat în senat în apărarea lui Antonius. La acuzaţia că acesta delapidase avutul public, Piso a arătat că legea l-ar declara hoţ, dar nu duşman al poporului şi l-ar pedepsi, dacă e vinovat, după procedura ştiută. Cât despre comanda asupra Galliei Cisaipine, Piso susţinea, pe bună dreptate, că provincia i-a fost acordată lui Antonius de către popor, fiind de faţă şi Cicero care atunci nu s-a opus, iar acum se arată împotriva celui ce are legea de partea lui. Dar nici nu trebuia să i se încredinţeze provincia lui Decimus Brutus care e urmărit de popor pentru asasinarea lui Caesar. Poporul e singurul în măsură de a hotărî cine e prieten sau duşman al patriei. La acuzaţia că Antonius a ucis câţiva ostaşi, Piso a spus că într-adevăr aşa stau lucrurile, dar că a făcut-o în calitatea sa de comandant suprem ales de către senat, funcţie în care nu e dator să dea seama pentru astfel de fapte. Şi cine erau aceşti soldaţi ucişi? Ei făceau parte din legiunile pe care senatul le-a dat lui Antonius, iar ele s-au răzvrătit şi au trecut de partea

tânărului Caesar. Cicero nu numai că nu condamnă dezertarea acestor legiuni, dar mai propune să fie răsplătite din vistieria statului pentru această ispravă! … La acuzaţia lui Cicero că Antonius ar fi urmărit să ocupe Roma cu armata, dar s-a temut din cauza mea care i-o luasem înainte cu o altă armată, Piso susţinea că aceasta era numai o simplă bănuială a oratorului şi că pe baza unei astfel de presupuneri se grăbea să-l înfiereze pe Antonius ca duşman al poporului. În schimb, eu, care am intrat în Cetate cu soldaţii, fără a avea vreo funcţie oficiala, nu sunt socotit duşman. Piso se întreba ironic, dacă nu cumva Antonius, care dispunea de treizeci de mii de ostaşi, a renunţat să ocupe Roma de teama celor trei mii de soldaţi pe care îi aveam eu?!… Trei mii de ostaşi neînarmaţi, nedisciplinaţi şi care, după părerea vorbitorului, mă urmaseră doar pentru a mijloci o împăcare între mine şi Antonius şi care repede m-au părăsit văzând că eu sunt pornit să mă războiesc cu fostul lor general. Piso se mai întreb. i nedumerit, cum deşi a lăsat Antonius mama, soţia şi fiul ca ostatici, tocmai în oraşul pe care se gândea să-i cucerească?!… în sfârşit, el propunea să i ss încredinţeze lui Antonius Gallia Cisalpină, iar Decimus Brutus să fie trimis fără trupe în Macedonia. Cele trei legiuni ale sale împreună cu cele două legiuni ce trecuseră de partea mea să fie aduse la Roma şi puse la dispoziţia senatului care va avea astfel forţe suficiente pentru a nu mai depinde de nimeni.

Senatul a hotărât însă ca Brutus să rămână la conducerea Galiiei, iar Antonius să primească Macedonia. Deşi Piso n-a reuşit să convingă senatul pentru a-i lăsa Gallia spre guvernare lui Antonius,

totuşi, datorită lui, acesta n-a fost declarat duşman al patriei. Mai mult, la propunerea lui Futius Calenus, s-a hotărât trimiterea unei solii la Antonius. Din aceasta făceau parte marele jurist Servius Sulpicius Rufus, Calpurnius Piso şi Marcius Philippus, tatăl meu vitreg. Se pare ca în mod intenţionat senatul l-a numit pe Cicero să redacteze propunerile către Antonius. Oratorul, denaturând într-o oarecare măsură hotărârile luate, îi impunea lui Antonius să renunţe la asedierea Mutinei şi să se întoarcă în Italia, dar să nu se apropie de Roma la mai mult de două sute de miile[82].

Cu ocazia pronunţării celei de-a şasea *Filipică*, „noul Demos ihene" anunţa poporul despre hotărârile senatului subliniind că în cazul când Antonius nu va accepta propunerile înaltului for, poporul trebuie să aleagă războiul.

La câteva zile de la luarea acestor decizii, mai exact în a şaptea zi înaintea idelor lui ianuarie din anul 711 *ab U.c.*[83], după cum am găsit notat într-una din însemnările mele, intram în tabăra de la Arretium purtând însemnele de propretor. Aducând jertfele ce se cereau cu prilejul inaugurării funcţiei mele, le-am vorbit soldaţilor astfel: Această cinste am obţinut-o tot de la voi şi nu de acuma, ci de când mi-aţi dat comanda, fiindcă senatul mi-a dat-o datorită vouă. De aceea vă asigur că eu nu voi uita să fiu recunoscător şi dacă zeii mă vor ajuta în acţiunile mele, vă voi răsplăti odată cu împlinirea celorlalte făgăduieli.

În timp ce solia era în drum spre Antonius,

---

82 O millă romană avea 1 481,5 m.

83 7 ianuarie anul 43 î.e.n.

Cicero, de teamă ca senatul să nu renunţe la hotărârile luate, a pronunţat cea de-a şaptea *Filipică* în care făcea o furibundă propagandă în favoarea războiului, cerând să se intensifice pregătirile pentru luptă. Într-adevăr, cetăţenii au fost obligaţi să depună o sumă echivalentă cu a douăzeci şi cincea parte din avere, iar senatorilor li s-a impus să contribuie cu câte patru sesterţi pentru fiecare ţiglă ce se afla pe casele lor de la Roma, indiferent dacă erau locuite de ei sau închiriate. Oraşele contribuiau şi ele, în mod gratuit, cu armamentul

Şi hrana necesare trupelor. Deşi Cicero pretindea că toţi cetăţenii manifestau „o arzătoare dorinţă în apărarea libertăţii şi în lupta împotriva odioasei sclavii”, în realitate oamenii erau nemulţumiţi de aceste impozite excepţionale care apăsau mai ales pe umerii celor puţin înstăriţi. Mai exista şi sentimentul de nesiguranţă care îi stăpânea, fiindcă nu ştiau cine va învinge şi cum se va comporta cu ei învingătorul.

Solia plecată din Roma a ajuns la Antonius. Acesta, aflând de hotărârile senatului, le-a spus plin de indignare delegaţilor că el este foarte mirat de atitudinea conducătorilor din Cetate care, în loc să-l numească pe Cicero tiran, îl socotesc tiran pe Caesar sub pretext că dorea să devină rege. Deşi Caesar, zicea furios Antonius, când l-a avut în mână pe Cicero, ca prizonier de război, i-a lăsat viaţa, oratorul, drept mulţumire, a trecut de partea ucigaşilor, în loc să fie alături de prietenii defunctului. Vrând să arate nestatornicia lui Cicero, care era într-adevăr una din trăsăturile lui caracteristice, Antonius le-a spus solilor că pe vremea când Decimus Brutus era prieten cu Caesar îl ura, iar acum, când s-a dovedit unul dintre

asasinii cei mai îndârjiţi, îl apără prin toate mijloacele. Mai mult, pretinde ca Decimus să rămână în provincia care nu i-a fost acordată lui, după moartea lui Caesar, şi este împotriva celui ce a primit-o printr-o hotărâre luată de popor. De asemenea, Antonius îl acuza pe bătrânul orator că zdruncină ordinea de stat, provocând indisciplina trupelor, fiindcă propune recompense unor soldaţi dezertori, în loc să-i recompenseze pe cei care i-au rămas credincioşi lui. Antonius le-a cerut solilor să comunice senatului că el se va supune acestui for, care reprezintă patria, dar să-i amintească lui Cicero că Gallia i-a fost acordată de popor prin lege şi atâta timp cât Decimus nu se supune legii, îl va urmări cu armele şi-l va trage la răspundere pentru asasinat, pe el singur în locul tuturor, numai să se termine odată cu ura pe care a răspândit-o Cicero în senat.

În timp ce solia făcea drumul întors, consulul Hârtius a sosit cu armata sa în tabăra trupelor mele de la Arretium. Cu toate forţele de care dispuneam acum, ne-am îndreptat spre nordul Italiei aşezându-ne tabăra lângă localitatea Forum Cornelii, ce se afla pe Via Aemilia, între Ariminum şi Mutina. Antonius începuse asedierea lui Decimus Brutus care se întărise în Mutina. Hârtius şi cu mine ne pregăteam să acţionăm împotriva lui Antonius, deşi războiul nu fusese declarat.

Februarie, anul 711 *ab U.*c.[84] Dintre cei trei soli trimişi la Antonius se înapoiau la Roma doar doi. Servius Sulpicius murise încă pe când se îndrepta spre Gallia. Senatul a luat în discuţie răspunsul lui

84 Anul 43 î.e.n.

Antonius. Au fost prezentate două propuneri: a lui Cicero, care nu înceta să ceară ca generalul să fie declarat *hoştis* şi a consularului Lucius Caesar care credea că este îndeajuns ca fapta celui în cauză să fie apreciată ca *tumultus*[85]. Părerea acestuia din urmă a fost acceptată de către senat, fiindcă era susţinută şi de Pansa, care conducea şedinţa.

A doua zi, Cicero, rostind cea de-a opta *Filipică*, a învinuit de necunoaşterea limbii latine pe cei care foloseau termenul de *tumultus*, în locul cuvântului *bellum*[86] şi ceea ce era mai grav, după părerea lui, aceştia nici nu-şi dădeau seama de adevărata situaţie în care se aflau, deoarece nu există răscoală fără război. Îndelungata istorie a Romei a arătat-o de atâtea ori. (Se ştie că termenul de *tumultus* are două sensuri: el înseamnă şi *război*, în faţa căruia se cere un sacrificiu din partea tuturor cetăţenilor, dar şi *dezordine* care nu merită a i se spune război. Oratorul interpreta cuvântul în primul sens, iar senatul în cel de-al doilea.) Cicero se împotrivea oricăror tratative. El cerea soldaţilor lui Antonius să treacă de partea mea, ori de partea lui Decimus sau a celor doi consuli. În caz contrar ei vor fi socotiţi duşmani ai Romei. După cum vedem, pentru oratorul stăpânit de o pătimaşă ură, atât eu, cât şi Decimus, Hârtius şi Pansa eram în aceeaşi măsură apărători ai Republicii!…

A urmat o nouă şedinţă în care, sub influenţa lui Cicero, a fost dat un *senatus consultum ultimum*[87], dar nici cu această ocazie el n-a reuşit să smulgă senatului

---

856 Duşman.

86' Răscoală.

87 Senatus consultum; hotărîre a senatului ca răspuns la intervenţia unui magistrat.

hotărârea de a-l declara pe Antonius duşman al poporului. În decretul prin care eu împreună cu cei doi consuli eram însărcinaţi să despresurăm Mutina, senatul vorbea doar de a potoli o răzmeriţă.

Moartea lui Servius Sulpicius îl determină pe Cicero să pronunţe cea de a noua *Filipică*. Pansa ceruse în senat să se ridice o statuie în memoria defunctului. P. Servilius s-a opus acestei propuneri. Oratorul ia cuvântul arătând că Sulpicius a murit ca un erou, fiindcă şi-a dat viaţa pentru apărarea Republicii şi deci trebuie să i se ridice statuia care să fie aşezată în Forum, iar mormântu! pe colina Esquilin.

Prin luna februarie senatul este informat despre succesul repurtat în luptă de către Marcus Iunius Brutus împotriva lui Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius. Cicero rosteşte cea de-a zecea *Filipică* în care aprobă acţiunile lui Brutus.

Tot în această vreme este adusă la cunoştinţa senatului moartea lui Trebonius ce fusese executat din ordinul lui Dolabella în împrejurări pe care le-am arătat mai înainte. Pansa convoacă senaiul. Calenus propune ca Dolabella să fii; declarat duşman al patriei, iar războiul împotriva părţilor să fie încredinţat lui Cassius. Cicero, în *Filipica* a unsprezecea, îl aprobă pe Calenus, trebuind să ia atitudine împotriva lui Dolabella, fostul său ginere. Acesta e declarat duşman al patriei, iar consulii primesc ordin să ducă război împotriva lui. Totodată, lui Marcus Iunius Brutus i s-a încredinţat atât Macedonia cât şi Illyria primind şi comanda trupelor existente în ambele provincii. Lui Cassius i s-a încredinţat guvernarea Syriei. Toţi comandanţii

trupelor romane ce se găseau de la Marea Ionică şi până în Orient au primit ordin să se supună hotărârilor pe care le vor lua în această regiune Brutus şi Cassius.

În luna martie a continuat în senat lupta dintre sprijinitorii lui Antonius pe de o parte şi ai lui Cicero pe de altă parte. Fiindcă Anton ius avea mulţi prieteni în rândul senatorilor, s-a hotărât, într-o ultimă tentativă de menţinere a păcii, să se trimită generalului o nouă solie. Urmărind probabil să-l îndepărteze din Roma, Cicero a fost propus să facă parte din delegaţie. La început el s-a arătat de acord, dar, dându-şi seama de primejdie, s-a răzgândit cerând senatului, în cea de-a douăsprezecea *Filipică*, să se renunţe la trimiterea unei noi delegaţii care nu ar fi făcut decât să-i dea timp lui Antonius pentru a cuceri Mutina prin înfometare.

Cu toată împotrivirea lui Cicero a doua solie a fost trimisă, dar Antonius s-a arătat tot atât de îndârjit ca şi la sosirea primei delegaţii. Bucurându-se de moartea lui Trebonius, el se solidariza cu Dolabella. În acelaşi timp îşi manifesta regretul că va trebui să lupte contra lui Hârtius care uită cât bine i-a făcut Caesar. În scrisoarea sa de răspuns Antonius mă numea pe mine un copilandru care îmi datorez situaţia, numelui tatălui meu adoptiv, iar pe Cicero un *lanista*[88]. Decimus Brutus era socotit ca un otrăvitor, şi senatul era comparat cu tabăra lui Pompeius. Antonius anunţa senatul că va lupta contra asasinilor lui Caesar, răzbunând moartea acestuia, deşi e gata oricând să asculte propunerile unei noi solii, cu toate

88 Instructor de gladiatori.

că nu mai speră în sosirea ei.

Răspunsul lui Antonius şi jignirile cu care era presărat l-au făcut pe Cicero să profite de ocazie pentru a-şi ataca din nou rivalul rostind *Filipica* a treisprezecea. Acuzaţiile lui Cicero la adresa lui Antonius au pus capăt şovăielilor multora dintre senatori care acum s-au declarat de acord cu oratorul. Pe la jumătatea unii martie, consulul Pansa, în fruntea a patru legiuni părăseşte Roma, conform ordinului dat de senat, pentru a-l ataca pe Antonius, îndreptându-se către tabăra unde mă aflam eu cu Hârtius. Nu mai exista nicio posibilitate de împăcare. Unele dintre forţele militare existente în diferite regiuni se aflau încă în expectativa. Prin intermediul adversarilor lui Antonius senatul a reuşit să obţină ca Lepidus, Munatius Plancus şi Asinius Pollio să rămână neutri, deşi erau cunoscuţi ca simpatizanţi ai fostului consul.

129

În astfel de împrejurări începea în nordul Italiei primul război civil la care luam eu parte. La începutul acestui război mă găseam într-o situaţie destul de neplăcută. Trebuia să lupt împotriva lui Antonius care urmărea, ca şi mine, pedepsirea asasinilor tatălui meu. Luptând împotriva generalului, îl sprijineam pe Decimus Brutus care era unul din principalii asasini ai marelui Caesar şi pe care aş fi dorit să-l văd pedepsit. Deşi acceptasem să lupt alături de cei doi consuli, deci respectam dispoziţiile senatului, unele dintre hotărârile luate de înaltul for mă îndreptăţeau să fiu extrem de neliniştit. Mă îngrijorau în primul rând puterile nelimitate pe care cei doi principali conspiratori, Cassius şi Marcus Iunius Brutus, le primiseră din partea senatului asupra tuturor forţelor

aflătoare într-una din importantele regiuni ale Republicii odată cu acordarea guvernământului asupra celor mai mari şi bogate provincii. Ce semnificaţie avea oare aceasta dacă nu întărirea grupării care uneltise împotriva tatălui meu adoptiv, refacerea şi consolidarea partidului pompeienilor? Ce oare însemna declararea lui Dolabella, cu atâta uşurinţă şi grabă, ca duşman al patriei, numai fiindcă ucisese pe Trebonius, unul dintre conspiratori? Dar menţinerea lui Decimus Brutus, alt conspirator, în provincia cheie din nordul Italiei, călcând o ihotărâre luată de Adunarea Poporului, nu însemna consolidarea puterii duşmanilor divinului Caesar, deci şi ai rivalilor mei? Acum, când retrăiesc aceste evenimente, îmi dau seama şi mai bine, deşi nici atunci nu mi-a fost greu să înţeleg vicleşugul pe care senatul îl folosea cu mine, un biet adolescent, prin atribuirea atâtor onoruri. Tocmai prin faptul că mi se acordaseră atâtea favoruri, cum nu se mai întâmplase în istoria Romei, trebuia să mă facă să bănuiesc că ele ascundeau gânduri dintre cele mai necinstite. M-au numit propretor şi mi-au acordat comanda trupelor recrutate de mine? Dar importanta funcţie îmi fusese recunoscută deja de soldaţii care mă socoteau comandantul lor, iar senatul n-a făcut decât să confirme, din teamă, o stare de fapt, într-un moment când înaltul for nu dispunea nici măcar de un pedestraş. Şi ce însemna un propretor alături de cei doi consuli ce deţineau întreaga putere în stat? Este ştiut că atunci când consulii au comanda trupelor, propretorul nu înseamnă nimic. Dovadă e chiar felul în care consulul Hârtius s-a prezentat la mine în tabără, la Arretium. Probabil în urma unor instrucţiuni

secrete ale senatului, el mi-a cerut să împărţim comanda trupelor insistând să-i dau cele două legiuni care îl părăsiseră pe Antonius, acestea constituind baza armatei noastre. Făcându-mă că nu înţeleg scopul ascuns pe care îl urmărea senatul, deposedându-mă de cele mai bune legiuni, am acceptat fără nicio obiecţie. Ce era să

9 – Octavianus Augustus – „Popoare, culturi, civilizaţii” fac?! Mă alăturasem senatului într-un moment când acesta îmi putea fi aliat, întrucât urmărea ca şi mine slăbirea puterii lui Antonius care mi se dovedise potrivnic. Trebuia să accept deocamdată compromisul. Atâta timp cât mă mai aflam în mijlocul soldaţilor mei devotaţi, mai puteam nutri speranţa că lucrurile se vor schimba în favoarea mea. Zeii s-au arătat binevoitori. Deja se şi vorbea că la Mutina zeiţa Miner va[89] văr şase sânge. La Roma, Mama zeilor, a cărei statuie se înălţa mândră pe Palatin privind spre Răsărit, se spunea că îşi întorsese subit faţa spre Soare-apune, ca şi cum n-ar mai fi vrut să vadă locurile în care stăpâneau ucigaşii tatălui meu. Poate că zeii se lăsau influenţaţi de către divinul Caesar care, intrând în rândul lor, îi ruga să mă protejeze! Devenise Olimpul adept al taberei pe care o reprezentam eu pe pământ? Minunile se împlinesc pentru cei care cred în ele. Eu am fost unul dintre cei care am crezut în ele şi de aceea până la urmă am izbândit. Înţelepţii senatori contau prea puţin pe posibilităţile mele, ca să nu spun chiar că mă desconsiderau. I-am lăsat să creadă astfel pentru a nu-

89 Zeiţa înţelepciunii, a artelor şi a strategiei războiului (idcntifica-.ă cu zeiţa Athena din mitologia greacă).

i stârni îngotrivă-mi. Aşteptam momentul favorabil spre a ieşi din încurcătură. Aşteptam minunea care până la urmă s-a împlinit. (Cum aş putea s-o numesc altfel moartea neaşteptată, într-un timp foarte scurt, a celor doi consuli care de fapt îmi luaseră comanda legiunilor? Dar renunţarea lui Antonius de a mai asedia Mutina, într-un moment când aceasta îşi consuma ultimele fărâme de pâine?). Să vedem însă cum s-au petrecut lucrurile.

Pe timpul iernii, Decimus Brutus suferise cumplit din cauza lipsei de alimente ce se resimţea în urma straşnicei asedieri efectuată de către Antonius asupra cetăţii Mutina. Nimic nu putea să intre sau să iasă din oraş. Plasele întinse de Antonius de-a latul râurilor Secchia şi Panaro interceptau până şi aceste ultime comunicaţii pe care înotătorii îndrăzneţi, folosiţi de Decimus, le stabiliseră mai înainte. Totuşi mai rămăsese o cale de comunicaţie unde Antonius nu putea fi stăpân: calea aerului. Porumbeii călători aduceau în tabăra noastră mesajele desperate ale asediaţilor. De acord cu Hârtius am hotărât să-l atacăm pe Antonius înainte ca foamea să-i deschidă porţile şi să pună astfel mâna pe armata lui Decimus. Dar situaţia nu era chiar aşa de simplă. Antonius dispunea de o numeroasă călărime cu ajutorul căreia ne hărţuia neîncetat. E adevărat că mare lucru nu putea realiza, deoarece terenul desfundat şi şuvoaiele formate din timpul iernii stinghereau foarte mult acţiunile călăreţilor. Ne-am decis să aşteptăm sosirea lui Pansa şi a legiunilor lui.

La Roma, profitând de absenţa consulilor, Cicero ţinea numeroase adunări populare, pregătea arme şi strângea bani pentru ducerea războiului. Partizanii lui

Antonius erau supuşi la cele mai grele dări. Publius Ventidius, un fost ostaş al tatălui meu adoptiv şi prieten al lui Antonius, revoltat faţă de măsurile drastice luate de Cicero, plecă spre coloniile întemeiate de marele Caesar şi adună două legiuni în sprijinul lui Antonius. Apoi se îndreptă în fruntea lor spre Roma cu gândul de a-l prinde pe Cicero. În Cetate se iscă o mare panică. Oratorul părăsi pe furiş oraşul. Aflând despre aceasta, Ventidius renunţă şi porni spre Antonius. Dar Hârtius şi cu mine i-am tăiat calea obligându-l să se îndepărteze de teatru! de luptă. El s-a îndreptat apoi spre Picenum, unde, după ce a mai recrutat încă o legiune, a rămas să vadă cum se desfăşoară evenimentele.

Hârtius şi cu mine îl aşteptam nerăbdători pe Pansa. Pentru a-i veni în ajutor, înlesnindu-i trecerea prin strâmtorile Apeninilor, i-am trimis în întâmpinare pe Carsuleius care luptase cândva la Alexandria alături de divinul Caesar şi care îmi era un slujitor foarte devotat. Pentru acţiunea ce avea de întreprins, i-am dat cohorta mea de gardă şi legiunea Martiana.

Carsuleius l-a întâlnit pe Pansa şi împreună au trecut nestingheriţi prin strâmtori ajungând în zorii zilei pe Via Aemilia care duce de la Placentia la Bononia. Se părea că Antonius nu-i urmărise, atâta timp cât strâmtorile erau nesupravegheate. Ieşiseră deja din munţi: cohorta mea de gardă, legiunea Martiana şi vreo cinci cohorte de recruţi dintr-o legiune a lui Pansa. Mergeau liniştiţi pe şoseaua pavată, când deodată observară, în mlaştina ce se întindea de o parte şi de alta a drumului, cum se mişca păpurişul. Deveniră bănuitori. Privind mai cu atenţie văzură strălucind ici-colo în mlaştină câte un

scut sau câte un coif. Până să-şi dea seama ce se întâmplă, s-au trezit în faţă, pe şosea, cu o unitate a lui Antonius. Era cohorta lui de gardă. Pansa şi Carsuleius s-au oprit pentru un moment surprinşi. Şoseaua era blocată în faţa lor, iar în dreapta şi stânga mlaştina era plină de soldaţii a doua dintre legiunile generalului. În spate, strâmtorile împiedicau o retragere rapidă şi în ordine. Trebuia angajată lupta. Cohortei de gardă a lui Antonius i-a fost opusă cohorta mea de gardă. Legiunea Martiana a fost împărţită în două şi trimisă spre mlaştină, o parte sub comanda lui Pansa, o parte sub comanda lui Carsuleius. Se întâlneau astfel în luptă soldaţii ce nu de mult se găsiseră împreună în tabăra de la Brundisium unde Antonius îi mustrase pe unii dintre ei pentru atitudinea lor potrivnică şi nedisciplinată. Ce a urmat, parcă nici nu îndrăznesc să povestesc!…

Soldaţii din legiunea Martiana cerură ca recruţii din cohortele consulului să nu ia parte la luptă, fiindcă mai mult i-ar fi stingherit din cauza nepriceperii lor în mânuirea armelor. Apoi se avântară în mlaştină hotărâţi să-i pedepsească pe cei care se arătaseră indiferenţi şi nepăsători faţă de uciderea camarazilor la Brundisium şi care rămăseseră mai departe sub comanda lui Antonius. Aceştia nu erau nici ei mai puţin porniţi să se răzbune. Ei erau hotărâţi să-i pedepsească pe cei ce îi trădaseră părăsindu-i şi intrând în rândurile armatei mele. Luptând mai mult pentru ambiţia lor decât pentru comandantul lor, fraţii de arme, cetăţenii de acelaşi neam se năpustiră plini de furie unii asupra celorlalţi, fără obişnuitele strigăte de luptă, fiindcă nu se puteau speria în acest chip unii pe alţii. Nici când loveau, nici când cădeau nu se

auzea vreun strigăt. În apa sau mâlul mlaştinei care le ajungea până la genunchi sau până la brâu şi chiar mai sus, luptau până la ultima suflare, unii mai viteji ca alţii. Cei mai buni soldaţi ai marelui Caesar îşi înfigeau în piepturi spadele sau pumnalele cu precizia şi iscusinţa pe care le-o dădea îndelungata lor experienţă de luptă căpătată în atâtea încăierări cu barbarii. Nu trebuia să-i încurajeze nimeni. Se îndemnau singuri. Fiecare era propriul său comandant. Ostaşii de nădejde ai tatălui meu adoptiv adunaţi la Apollonia cu un an în urmă, pentru a înscrie în războiul cu dacii sau cu parthii o nouă pagină glorioasă în istoria Romei, se ucideau între ei fără ezitare, fără milă. Mlaştina se acoperea treptat cu cadavrele celor care, cu mâlul negru pe faţă ca nişte măşti ale morţii, nu se mai puteau deosebi unii de alţii. Erau toţi… o apă şi un pământ!…

În timp ce se retrăgeau, recruţii de pe şosea priveau uluiţi ia „măiestria” cu care se ucideau fraţii lor mai mari.

Via Aemilia, la fel ca mlaştina ce o înconjura, era acoperită de arme, muribunzi sau morţi. Trupurile ciumpăvite ale celor mai buni dintre cei mai buni soldaţi ai divinului Caesar, pe care îi alesesem în garda mea personală, în cohorta mea pretoriană, înroşiseră cu sângele lor şoseaua pavată. Cohorta mea de garde. n-a mai exista! Ea, pierise în întregime de gât cu garda lui Antonius, cu cei mai buni dintre cei mai buni soldaţi ai marelui Caesar, de gât cu camarazii lor.

În timp ce Carsuleius căpăta o uşoară superioritate asupra trupelor lui Antonius, soldaţii lui Pansa rezistau din ce în ce mai greu presiunilor

adversarului. Când însă consulul fu rănit de o suliţă înfiptă în pântece şi transportat la Bononia, soldaţii începură să se retragă. Cei care scăpaseră cu viaţă din legiunea Martiana se regrupară gata a reîncepe lupta, deşi erau zdrobiţi de oboseală. Antonius însă nu-i mai atacă dându-şi seama de pierderile mari ce i le-ar fi putut provoca îndârjiţii mei ostaşi pe care era destul de greu să-i învingă. În schimb, produse un adevărat măcel în mijlocul cohortelor de recruţi ale lui Pansa.

Consulul Hârtius, aflând toate acestea, se îndreptă în grabă spre locul încăierării în fruntea celeilalte legiuni care îl părăsise pe Antonius, legiunea a IV-a. Era spre seară. După o zi de luptă grea, resturile legiunilor lui Antonius se îndreptau spre tabără. Mărşăluiau fără precauţii cântând victoria. Deodată le apare în faţa Hârtius cu legiunea mea proaspătă, completă şi în desăvârşită ordine. Nu e greu de bănuit ce a urmat. N-au scăpat, dintre cei care de-abia se bucuraseră de izbânda obţinută, decât cei ce s-au ascuns în păpurişul mlaştinei din apropiere, unde Hârtius nu îndrăzni să se bage.

Pierise mai bine de jumătate din efectivele cu care intrasem în luptă noi şi Antonius. Nu se putea spune cine era învingător. Ceea ce se putea însă spune, era faptul că miile de morţi de acelaşi neam care zăceau pe Via Aemilia, ori în mlaştinile din jur constituiau o ruşine atât pentru senatul roman, în frunte cu Cicero, care ne trimisese să ne măcelărim unii pe alţii, cât şi pentru noi, comandanţii celor două tabere adverse, fiindcă dădusem frâu liber patimilor şi ambiţiilor ce ne stăpâneau şi pe noi şi pe soldaţii noştri inconştienţi. Mii de italici ucişi, fără ca măcar o

suliţă barbară sau o săgeată a vreunui duşman potenţial al Romei să-i fi în cursul acestei tragice zile eu i-am ţinut piept cu succes lui Caiub Antonius care voia să vină în ajutorul fratelui său mai mare.

A doua zi ne-am îndreptat cu toţii din nou spre Mutina. Antonius n-a mai îndrăznit să ne atace mulţumindu-se cu hărţuielile călăreţilor. Aştepta ca oraşul să se predea din moment în moment din cauza foametei. Dar Hârtius şi cu mine tocmai din această pricină urmăream să-l atragem în luptă. Văzând că el evită lupta am ocupat o poziţie în apropierea Mutinei, într-un teren accidentat şi deci mai puţin supravegheat de trupele lui Antonius. Acesta, crezând că vrem să pătrundem în cetate, a aruncat în grabă asupra noastră forţele a doua legiuni. A început lupta pe care o aşteptam. Generalul a chemat alte legiuni în ajutor. Dar până când să sosească acestea, soldaţii comandaţi de mine au repurtat o frumoasă victorie. Consulul Hârtius a reuşit să pătrundă chiar în tabăra lui Antonius, dar a căzut în luptă în timp ce se apropia de cortul generalului. Am reuşit să ridic trupul neînsufleţit al consulului, înainte ca Antonius să mă respingă şi să-şi ocupe din nou tabăra. În urma ciocnirilor avute victoria înclina de partea mea. Dar la căderea serii mă vedeam singur, fără sprijinul celor doi consuli. Pe timpul nopţii taberele de luptă au rămas sub arme.

Spre surprinderea tuturor, Antonius, în urma pierderilor suferite, a renunţat la asediul Mutinei, deşi prietenii îl sfătuiau că, dacă va evita lupta deschisă cu trupele mele şi va rămâne în jurul cetăţii, aceasta nu va mai rezista multă vreme şi-l va captura pe Decimus cu întreaga sa armată. Deşi i s-ar fi putut reproşa

multe în felul lui de a se comporta, pe câmpul de luptă Antonius s-a dovedit totdeauna un valoros general. Totuşi, de data aceasta a greşit. Poate că aşa îl îndemnaseră zeii care mă ocroteau pe mine! De fapt avea şi el unele argumente care păreau destul de întemeiate. Conta pe o regrupare a mai multor forţe cu ajutorul cărora să reînceapă lupta. El aştepta să apară Ventidius cu cele trei legiuni ale sale, dar conta mai ales pe Lepidus şi Plancus care, deşi neutri deocamdată, erau principalii lui susţinători. Temându-se de un eventual insucces într-o nouă ciocnire cu trupele mele, credea că, dacă ar apărea ca învins în ochii lui Lepidus şi Plancus, aceştia îl vor dispreţui şi nu-i vor mai acorda încrederea necesară. Aşadar, după această chibzuinţă ce nu s-a dovedit la înălţimea celui care fusese cândva cel mai apropiat colaborator al marelui strateg Caesar, generalul s-a îndreptat spre munţii Alpi.

Decimus, văzându-se eliberat din neiertătorul cleşte al lui Antonius, în loc să se bucure de norocul nesperat ce dăduse peste el, a fost deodată cuprins de o nouă teamă: prezenţa mea la porţile Mutinei. (Nici nu împlinisem douăzeci de ani că şi băgasem spaima în inimile a doi comandanţi de armate; a doi guvernatori de provincii apreciaţi şi susţinuţi cu ardoare de importante cercuri ale societăţii romane.) Dovadă a groazei ce-i strecurasem în suflet lui Decimus, a fost una din măsurile luate de el imediat după plecarea lui Antonius: a poruncit să se distrugă podurile de peste râu, pentru a-mi îngreuna pătrunderea în oraş. În acelaşi timp a urcat în barcă o solie care avea misiunea să-mi aducă la cunoştinţă că recunoştea în persoana mea pe adevăratul salvator al

său. Cu aceasta eram de acord, dar când am mai auzit susţinând că numai un spirit rău îl împinsese în complotul urzit împotriva tatălui meu adoptiv, aceasta n-am mai crezut-o. Sunt eu superstiţios, o recunosc, dar nu cred decât în spiritele bune. Încât, fără a lua în seamă recunoştinţa pe care se grăbea să mi-o dovedească, i-am răspuns supărat celui care îşi pătase mâinile cu sângele marelui Caesar: Eu n-am venit aici să-l salvez pe Decimus, ci ca să mă războiesc cu Antonius cu care mi-ar fi fost îngăduit cândva chiar să mă împac. Dar întreaga mea fiinţă mă opreşte când e vorba să-l văd sau să stau de vorbă cu Decimus. Din parte-mi, poate să rămână teafăr, cât timp aceasta este pe placul celor de la Roma.

Cu toate că îmi era foarte uşor să-l capturez atât pe el cât şi întreaga lui armată, l-am lăsat liber şi m-am îndreptat spre Bononia, unde se afla Pansa. De aci, amândoi am înaintat senatului câte un raport asupra noii situaţii create.

Ce se întâmpla în această vreme la Roma? După sângeroasa luptă de pe Via Aemilia, s-a zvonit că unul din consuli fusese învins. Prietenii lui Antonius, pentru a provoca o mişcare a plebei contra lui Cicero, spuneau că oratorul se pregăteşte ca în a zecea zi înaintea calendelor lui mai[90] să fie ales dictator. Desigur, zvonuri neîntemeiate. Apoi, chiar în această zi s-a primit ştirea unui prim succes repurtat de către noi împotriva lui Antonius. La scurt timp Cicero a primit rapoartele noastre. Pe cel întocmit de Pansa, oratorul l-a citit în faţa Adunării Poporului, fiindcă era trimis de către un consul. Pe al meu l-a prezentat doar

90 22 aprilie.

în senat. Ştirea învingerii lui Antonius i-a umplut de bucurie pe senatori. Plebea s-a îndreptat spre casa lui Cicero de unde l-au condus cu aclamaţii pe Capitoliu. S-ar fi zis că adevăratul învingător era bătrânul consular care îndemnase senatul la luptă. „Această zi m-a recompensat pentru toate greutăţile întâmpinate”, scria el lui Marcus Iunius Brutus. În culmea fericirii, a rostit cea de-a paisprezecea şi ultima sa *Filipică*, prin care cerea senatului ca, pentru înfrângerea definitivă a lui Antonius, să se aducă jertfe şi rugăciuni timp de cincizeci de zile, câte nu decretaseră romanii niciodată în vreun alt război. Se vedea cât de colo cu câtă patimă îl ura pe fostul consul. Pansa, deşi încă în viaţă, era foarte grav rănit. Cicero a cerut senatului ca armatele acestuia şi ale lui Hârtius, pierit în luptele pe care le-am descris, să fie încredinţate lui… Decimus Brutus! Să nu uităm că în armatele celor doi consuli se aflau şi legiunile mele pe care cu atâta uşurinţă Cicero le dădea acum pe mâna unuia dintre principalii vinovaţi de moartea iubitului meu tată adoptiv. Dar să vedem ce mai propunea omul pentru care mai târziu n-am făcut nimic spre a-l salva de pe lista proscripţiilor, aşa cum am fost acuzat… El a cerut nici mai mult, nici mai puţin ca Decimus să fie numit singurul comandant în fruntea legiunilor ce trebuia să-l urmărească pe Antonius. Care legiuni? Desigur că Cicero se gândea la legiunile mele şi ale celor doi consuli, fiindcă Decimus nu se putea spune că mai avea vreo armată, în urma îndelungatului asediu în care se aflase. Chiar el mărturisise că nu putea fi vorba în armata sa de soldaţi, ci doar de nişte sărmane umbre, de nişte fantome leşinate.

Generosul orator s-a grăbit totodată să asigure

imediat celor două legiuni ce-l părăsiseră pe Antonius, numai acestora, suma de 20.000 de sesterţi pentru fiecare soldat din tezaurul statului şi permisiunea de a purta pe cap la festivităţi o coroană din ramuri de măslin.

În entuziasmul general ce cuprinsese Roma, după alungarea lui Antonius, onorabilul corp senatorial, în frunte cu onorabilul Cicero care manevra în ultimul timp înaltul for după bunul său plac, m-a dat cu totul uitării. Despre mine nu se amintea absolut nimic în decretele date de senat. Nici nu se pomenea de numele meu. Se ignora total faptul că Decimus fusese eliberat de mine din strânsoarea lui Antonius. Tabăra pompeienilor prindea curaj. Armatele concentrate de Marcus Iunius Brutus în Macedonia, de Cassius în Asia, succesele lui Sextus Pompeius pe mare şi cele două legiuni din Africa pe care senatul le aştepta să sosească la Roma, îi dăduseră acestuia o încredere aşa de mare în puterea sa, încât îl făcea să zică probabil: „Ce nevoie avem noi de acest *copilf*... Dacă aşa stau lucrurile, mi-am zis, vă voi face eu, preacinstiţi senatori, să vă amintiţi toată viaţa de jignirile ce mi le-aţi adus. Eram tare mânios în aceste zile! Dar şi cam speriat! Odată ce mă aflam deposedat de legiunile mele şi odată ce Antonius era definitiv îndepărtat, tabăra pompeienilor ar fi ieşit învingătoare. De aceea trebuia să schimb tactica. Trebuia să mă apropii de Antonius care în fond urmărea, ca şi mine, îngenuncherea pompeienilor şi pedepsirea unor asasini odioşi. La această ¡hotărâre a mea au contribuit şi sfaturile pe care mi le-a dat consulul Pansa pe patul de moarte. Cu puţin înainte de a-şi da sufletul m-a chemat şi mi-a vorbit îndelung mai

întâi despre perfidele planuri ale senatului. El susţinea că senatorii se temeau atât de Antonius, cât şi de mine şi s-au bucurat când au observat dezbinarea dintre noi sperând să ne vadă luptându-ne şi fărâmiţându-ne forţele. În momentul când eu mă înconjurasem de o armată puternică, spunea Pansa, ei s-au grăbit să mă atragă de partea lor copleşindu-mă cu onoruri pompoase, dar lipsite de o reală importanţă. Apoi mi-au dat comanda în comun cu cei doi consuli în scopul de a-mi lua legiunile. După înfrângerea lui Antonius senatorii puteau foarte uşor să mă înlăture şi pe mine aducându-i apoi pe pompeieni la conducerea statului. Acesta era planul senatului. Pansa mi-a dezvăluit şi intenţiile pe care le avea el şi Hârtius. Astfel, după ce l-ar fi înfrânt pe Antonius, care prea se îngâmfase în ultimul timp, gândul consulilor era să mă împace cu el. Pansa îmi spunea, cu inima plină de o caldă sinceritate, că el îi fusese marelui Caesar tot aşa de bun prieten cum îşi era lui însuşi. De aceea dorea împăcarea mea cu Antonius. Această dorinţă era ca o înaltă recunoştinţă a prieteniei ce îi purtase tatălui meu adoptiv atât Hârtius cât şi el. Acum, când Antonius fusese pus pe fugă, iar Hârtius nu mai era în viaţă şi fiind conştient că nici el nu mai avea zile multe de trăit, îmi mărturisea toate acestea, nu pentru a-i fi recunoscător după moartea sa, ci pentru a-mi fi mie de folos. Pansa mai spunea că m-am născut într-un ceas norocos, aşa cum arătau întâmplările de până acum, şi voi reuşi până la urmă să ies din încurcătura în care mă aflam. În ce priveşte armata pe care o comanda, el mi-a spus că, aşa cum se şi cuvine, îmi predă legiunile mele spre a le lua sub comandă, iar dacă doresc îmi va da şi recruţii pe care îi strânsese

împreună cu Hârtius. Credea însă că ar fi mai bine ca aceştia să fie predaţi questorului[91] Torquatus, fiindcă n-aş putea conta prea mult pe ei, deoarece se dovedeau foarte credincioşi senatului, iar comandanţii lor nu prezentau mare încredere. Pansa observase că aceştia fuseseră trimişi de Roma să ne supravegheze. Mă sfătuia că ar fi mai bine să mă lipsesc de ei, pentru a nu-mi descoperi intenţiile înainte de a mi le pune în aplicare. Vorbind acestea, consulul i-a predat recruţii lui Torquatus, după care a închis ochii pentru totdeauna. Questorul s-a grăbit să predea la rândul său armata primită de la Pansa lui Decimus, aşa cum avusese instrucţiuni din partea senatului.

Moartea celor doi consuli care dispăruseră într-un război fratricid, inutil şi ridicol, mă întristase peste măsură. Deşi mă aflam la adăpostul scuturilor unor foarte devotaţi soldaţi, deşi pentru un moment n-aveam de ce mă teme, mă simţeam totuşi foarte singur. Trebuia să deschid ochii mari, fiindcă duşmanii erau mulţi şi extrem de primejdioşi. Trebuia să fiu extrem de prudent. Chiar exagerat! *Abundans cautela non nocet.*[92]

7. O moarte pe cât de meritată pe atât lipsită de glorie

În a şasea zi înaintea calendelor lui mai a ajuns la Roma vestea morţii lui Pansa şi unele amănunte asupra luptelor de la Mutina. După mai multe şedinţe ţinute câteva zile în şir, Antonius a fost declarat duşman al poporului. În sfârşit, Cicero reuşise! Lui

91 Pe timpul Republicii funcţionează doi questori ca ajutori ai consulilor în administrarea tezaurului public. Numărul creşte mai tîrziu, dar rolul lor se micşorează pe timpul Imperiului.

92 Prudenţa exagerată nu dăunează. 1 26 aprilie.

Decimus Brutus i s-a acordat triumful, iar mie mi s-a acordat doar ovaţia. Senatul a mai luat şi alte hotărâri: Cassius a obţinut comanda asupra trupelor existente în provinciile din Asia şi totodată i s-a încredinţat conducerea războiului împotriva lui Dolabella; Marcus Iunius Brutus putea să intervină în sprijinul lui Cassius; Sextus Pompeius a fost chemat de la Massalia încredinţându-i-se comanda întregii flote din Mediterana.

După cum se vede, partida pompeienilor se întărea în mod alarmant. Puterea se afla în mâinile grupărilor senatoriale extremiste care menţineau strânse legături cu ucigaşii tatălui meu adoptiv. În locul lui Hârtius şi Pansa, la conducerea statului a fost numit propretorul Marcus Cormutus. Cicero se bucura de o foarte mare influenţă asupra şovăielnicului senat. Aceasta nu pentru că ar fi deţinut vreo funcţie sau o anume împuternicire, ci fiindcă datorită insistenţelor lui, duşmanul numărul unu, Antonius, fusese pus pe fugă.

Partizanii oprimaţilor ieşeau la iveală în număr din ce în ce mai mare. Ei se agitau şi strigau cât îi ţinea gura că în sfârşit redobândiseră libertatea de altă dată. La scurt timp s-a înfiinţat o comisie formată din zece bărbaţi, cu Cicero în frunte, care avea misiunea să ancheteze abuzurile lui Antonius. Senatul urmărea în acest fel anularea unor decrete ale acestuia şi implicit ale actelor marelui Caesar, în numele căruia Antonius luase o serie de hotărâri. Comisia decemvirilor a decretat că tot ce fusese primit de cineva în timpul consulatului lui Antonius să fie declarat şi consemnat în scris. Printre cei anchetaţi a fost şi Fulvia, soţia fostului consul, căreia i s-a cerut

să dea socoteală de toate bogăţiile obţinute pe căi necinstite. Deşi prieten cu Cicero, Atticus, despre care spuneam că-i sprijinea când pe cei dintr-o tabără, când pe ceilalţi, s-a grăbit să-i ofere Fulviei serviciile sale. Decemvirii s-au ocupat şi de răsplătirea soldaţilor şi veteranilor oferind mai puţin decât sumele promise de mine, iar pe alţii nerăsplătindu-i cu nimic. Ei urmăreau să bage zâzania în rândul soldaţilor mei, în scopul de a-i dezbina şi a-mi slăbi puterea. Comisia decemvirilor a luat în discuţie şi împroprietărirea soldaţilor. Din nou s-au iscat nemulţumiri, deoarece veteranii ambelor tabere cereau ca din comisie să fac parte neapărat şi eu. Cicero s-a arătat de acord cu dorinţa ostaşilor. Totuşi, decemvirii au amânat rezolvarea problemei agrare, încât până la urmă nu s-a făcut nimic.

În acest timp, Marcus Aemilius Lepidus, Munatius Plancus şi Asinius Pollio, guvernatorii provinciilor apusene şi care într-un fel făceau parte din tabăra neutrilor, continuau să asigure senatul de devotamentul lor pentru cauza libertăţii, dar, după cum se va vedea nu prea târziu, cei care au crezut în astfel de declaraţii se înşelaseră, iluziile fiindu-le repede spulberate.

Eu voiam să mai verific încă o dată sentimentele ce le aveau senatorii pentru mine. Arătându-le că nu sunt mânios faţă de jignirile aduse şi că doresc să menţin colaborarea cu înaltul for, am cerut printr-o scrisoare să mi se acorde un triumf pentru faptele mele de arme. Doar fusesem declarat de armată *imperator*, alături de cei doi consuli, după succesele obţinute mai ales împotriva lui Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius. Senatul nu numai că nu mi-a

aprobat triumful, dar m-a luat şi în râs mirându-se cum de îndrăznesc să cer eu, un copilandru, acordarea celor mai înalte onoruri. Parcă se dăduse totuşi nu de mult un decret, tot de către acest senat, ca să nu mi se mai spună copil!… Atitudinea senatului m-a hotărât în sfârşit să mă apropii de singurul aliat posibil, Antonius, cu toate că bănuiam nenumăratele greutăţi pe care mi le va face şi el.

Dar fiindcă veni vorba de Caius Antonius, vreau să descriu pe scurt împrejurările în care a pierit. Caius se războia cu Marcus Iunius Brutus pentru Macedonia. Acesta din urmă, având forţe mai puternice, înconjură legiunea de care dispunea Caius şi o prinse într-o capcană. Dar în loc să-l atace, Brutus dădu ordin să se dea onorul adversarilor. Aceştia nu răspunseră însă la salut. Totuşi au fost lăsaţi să iasă din capcană fără a fi atacaţi. Apoi Brutus i-a învăluit din nou pe soldaţii lui Caius, dar nici de data aceasta nu-i atacă, ci le dădu din nou onorurile. Cei încercuiţi au fost cuprinşi atunci de admiraţie faţă de acela care îi cruţa pentru a doua oară tratându-i ca pe nişte cetăţeni liberi. Ca urmare, legiunea lui Caius a trecut de partea lui Brutus pe care îl socotea un om înţelept şi blând. Caius a fost obligat să se predea şi el odată cu soldaţii săi. Brutus l-a tratat cu bunăvoinţă, până în momentul când a descoperit că nerecunoscătorul încerca mereu să-i corupă ostaşii subminându-i autoritatea. În această situaţie a dat poruncă să fie ucis… Am ţinut să descriu împrejurările în care a pierit Caius Antonius, pentru a dezvălui caracterul dubios al acestuia şi pentru a dovedi că numai un astfel de om a putut insinua că în lupta ce am dat-o contra lui, eu aş fi fugit din faţa duşmanului părăsind

steagurile şi timp de câteva zile nimeni nu m-a văzut în tabără.

Primul semn de apropiere pe care am vrut să i-l arăt lui Antonius a fost comportarea mea faţă de ostaşii lui pe care îi luasem prizonieri în timpul ultimelor lupte. Dovedindu-mă prietenos faţă de comandanţii lor, le-am cerut să intre în armata mea sau, dacă doreau, să se înapoieze la Antonius. Un alt semn de bunăvoinţă a fost atitudinea mea faţă de Ventidius despre care spuneam mai înainte că urmărea să-şi unească forţele cu ale prietenului său, Antonius. Deşi îmi mutasem tabăra în apropierea celor trei legiuni ale lui, de unde puteam să-l atac şi să-l înving uşor, l-am lăsat să plece dându-i a înţelege că nu-i purtam niciun fel de duşmănie. Ventidius a înţeles acest fapt. La Mutina îl făcusem prizonier şi pe Publius Decimus, unul dintre comandanţii devotaţi ai lui Antonius. Eu l-am tratat cu toată cinstirea şi l-am lăsat liber. Văzând aceasta, Publius m-a întrebat ce sentimente nutresc eu de fapt pentru generalul său. Faţă de cei care vor să priceapă am dat destule semne foarte limpezi, i-am răspuns eu. Unul din aceste semne era şi faptul că nu mă grăbeam deloc să-l urmăresc pe Antonius, deşi Decimus Brutus îmi ceruse să trec Apeninii şi împreună cu el să-l prindem într-o capcană din care generalul n-ar mai fi putut scăpa. Eu m-am opus, nu numai pentru motivul că urmăream o împăcare cu Antonius şi în acest scop n-avea rost să-l atac, dar mai ales fiindcă nu voiam să colaborez cu asasinii tatălui meu adoptiv. Mai târziu mi-am auzit vorbe cum că am păstrat legătura cu cei din tabăra adversă, fiindcă n-am refuzat totuşi să discut cu Decimus. Aceste vorbe mi-au ieşit probabil şi din

cauză că eu, avându-l în mână pe Decimus la Mutina, în loc să-l ucid ca pe unul dintre conspiratori, l-am lăsat liber dându-i posibilitatea să-l urmărească pe Antonius. Cum se explică aceasta, spuneau gurile rele, când eu mă angajasem să-i pedepsesc pe ucigaşii marelui Caesar?! Dar în situaţia de aliat al senatului, cum eram socotit atunci, nu puteam să acţionez asupra lui Decimus care era susţinut de înaltul for. A trebuit deci să accept unele întâlniri şi discuţii cu el, fără ca aceasta să însemne însă vreun fel de apropiere sau colaborare cu tabăra asasinilor.

În paralel cu acţiunile mele de apropiere faţă de Antonius am luat legătura şi cu doi dintre guvernatorii provinciilor apusene care se menţineau încă în afara conflictului. Astfel, le-am scris lui Lepidus şi lui Asinius Pollio câte o epistolă în care le-am vorbit despre jignirile la care am fost supus de către senatori, despre numirea în funcţii a asasinilor tatălui meu şi despre primejdioasa întărire a poziţiei oprimaţilor. Le ceream să ţină seama de toate acestea şi, chiar dacă vor continua de formă să dea ascultare senatului, aşa cum făcuseră până în prezent, va trebui, spre propria lor siguranţă, să-şi unească forţele şi să ia seama la uneltirile duşmanilor. Le-am dat de exemplu pe Antonius care a păţit ce a păţit din cauza imprudenţei şi a prea marei încrederi în el însuşi. Le recomandam să ia exemplu atitudinea soldaţilor noştri care, de teama duşmanilor, preferă, după terminarea stagiului, să se aşeze împreună într-o colonie străină păstrându-şi armele, decât să se îndrepte fiecare spre casele părinteşti.

Ar fi trebuit să-i scriu la fel şi celui de-al treilea guvernator din Occident, lui Munatius Plancus, care

se menţinuse şi el o vreme departe de război, dar n-am mai putut interveni, fiindcă în ultimul moment trecuse de partea lui Decimus înştiinţând senatul că va acţiona cu toată energia împotriva rătăcitorului Antonius. În acest timp însă, „rătăcitorul” se orientase foarte bine trecând fără prea mare greutate peste Alpi, cu permisiunea lui Culleo, numit de Lepidus să străjuiască strâmtorile munţilor, şi îşi instalase tabăra în apropierea acestuia fără a se înconjura de vreo întăritură. Solii mergeau încontinuu de la o tabăra la alta. Antonius îi amintea lui Lepidus despre prietenia dintre ei şi de serviciile ce i le făcuse în trecut. Lepidus îi promise că nu-l va ataca, deşi se temea de senat care îi poruncise a lupta împotriva lui. Adevărata apropiere între cei doi generali au realizat-o soldaţii care mai întâi pe ascuns, apoi pe faţă treceau dintr-o tabără într-alta ca cetăţeni şi camarazi de arme ce luptaseră cândva cot la cot. Soldaţii lui Lepidus îşi arătau admiraţia şi respectul faţă de Antonius care se vetea că nu are niciun gând agresiv lăsându-şi tabăra tară nicio supraveghere. Pentru a se întâlni mai uşor, ostaşii au construit din bă-ci un pod peste râu, deşi tribunii militari încercau să-i oprească Lepidus se făcea că nu observă toate acestea. Până la urmă, într-una din nopţi, soldaţii lui Lepidus au pus stăpânire pe locurile întărite ale taberei lor şi au deschis porţile lui Antonius care plecă spre cortul lui Lepidus urmat de armata celor două tabere. Acesta sări din pat şi îmbrăţişându-şi vechiul prieten promise că va fi de partea lui şi a soldaţilor ce îi cereau pace şi îndurare. Unii povestesc că, lipsit de curaj cum era, Lepidus a căzut la picioarele lui Antonius, dar eu nu cred aşa ceva, atâta vreme cât nu-l duşmănise

niciodată pe Antonius şi deci n-avea motiv de teamă.

„Rătăcitorul" de peste Alpi, despre care Munatius Plancus spunea că îl va urmări chiar dacă ar încerca să fugă peste mare, ajunse deodată un comandant de temut având sub ordine, în afara trupelor sale cu care pornise contra lui Decimus, şapte legiuni ale lui Lepidus, trei legiuni ale lui Ventidius, o excelentă şi numeroasă călărime, cât şi alte trupe auxiliare şi un foarte important arsenal de război. Lepidus rămânea comandant numai cu numele, fără ca aceasta să stânjenească relaţiile de prietenie dintre el şi Antonius.

Pentru că participasem şi eu la împăcarea celor doi comandanţi, prin epistola trimisa lui Lepidus în care îl sfătuiam să ţină seama de atitudinea şi dorinţele soldaţilor, m-am bucurat de noua alianţă. I-am scris lui Antonius despre satisfacţia pe care mi-o da acest important eveniment şi l-am asigurat că sunt gata să-l ajut împotriva lui Decimus. Dar n-a mai fost nevoie, fiindcă în timp ce puterea lui Antonius creştea, forţele lui Decimus se fărâmiţau treptat, treptat.

Antonius porneşte în urmărirea lui Decimus. Generalului i se alătură şi Asinius Pollio cu două legiuni şi tot el intervine pentru împăcarea oscilantului Munatius Plancus care, de-abia aliat cu Decimus, se rasgândeşte şi îi pune la dispoziţie generalului cele trei legiuni ale sale.

Decimus avea zece legiuni. Dar ce legiuni! Patru dintre ele erau constituite din soldaţii care avuseseră de suferit asediul lui Antonius. După ce au părăsit Mutina ei au mâncat prea mult dintr-odată, încât acum foarte mulţi erau bolnavi de o dizenterie din cele mai rele. Celelalte şase legiuni erau formate din

recruţi care încă nu erau bine instruiţi şi antrenaţi pentru a suporta greutăţile unei campanii. Decimus Brutus înţelese că în fruntea unei astfel de armate nu avea nicio şansă, dacă s-ar fi împotrivit celor vreo douăzeci şi cinci de legiuni ale lui Antonius. De aceea se hotărî să plece spre Marcus Iunius Brutus, ce se afla în Macedonia îndreptându-se către Ravenna şi Aquíleia. De teama însă de a nu fi interceptat de către mine, a ales un alt drum mai ocolit. D» r recruţii neputând să mai suporte lipsurile şi greutăţile marşurilor lungi şi anevoioase au trecut de partea mea. La scurt timp şi celelalte legiuni l-au părăsit trecând de partea lui Antoniusi Rămăsese numai cu garda personală formată din vreo trei sute de călăreţi galii. Dorind să se strecoare cât mai neobservat, i renunţat şi la gardă permiţându-le călăreţilor să plece la casele lor, după ce le-a împărţit banii ce-i mai avea asupra sa. Din zece legiuni de care dispunea iniţial, mai rămăseseră cu el doar zece călăreţi. Travestit în haine gallice s-a îndreptat din nou spre Aquíleia în speranţa că nu va fi recunoscut. Dar soarta i s-a arătat potrivnică. A fost prins de oamenii unui şef de trib celtic, pe nume Camillus. Decimus îi făcuse acestuia cândva multe servicii. De aceea şeful tribului s-a arătat a-i fi prietenos mustrându-i pe cei care îl aduseseră legat. Pe de altă parte l-a anunţat pe Antonius. Acesta i-a cerut lui Camillus să-l omoare şi să-i trimită capul. Apoi a dat poruncă să fie înmormântat. Generalul m-a anunţat despre moartea lui Decimus spunând că l-a ucis sacrificându-l umbrei lui Caesar. Era al doilea conspirator care pierea, după Trebonius. Un alt ucigaş al tatălui meu adoptiv, Lucius Minucius Basilus, fusese ucis de către sclavii săi. Era

al treilea. Un al patrulea, Pontius, pierise în faţa Mutinei. *Sera tamen tacitis poena venit pe*
Aquila dibus.[2]

8. Primul salt spre culmi

Războiul civil din nordul Italiei luase sfârşit. Numeroasele grupări ostile, ce se aflau risipite înaintea luptelor de la Mutina pe întreg teritoriul Republicii, s-au grăbit să-şi definească poziţia. După o perioadă de nesiguranţă, oscilaţie, dezorientare şi teamă începea să se contureze existenţa a două mari tabere care îşi disputau puterea şi în jurul cărora polarizau cei ce ajunseseră la concluzia că singuri nu vor putea continua lupta. Una dintre aceste importante tabere era aceea a oprimaţilor care se cramponau de menţinerea vechilor forme de conducere a Republicii. Era formată din aristocraţia senatorială, cu Cicero în frunte, şi din conspiratorii de la idele lui Marte, reprezentaţi de Cassius şi Brutus. Deşi la începutul războiului se părea că oprimaţii deţineau iniţiativa în marea confruntare ce se întrezărea, ei se găseau, după Mutina, în

2 Deşi întârzie, pedeapsa vine totuşi cu paşi tăcuţ!

Inferioritate faţă de cea de-a doua mare tabără a popularilor şi susţinătorilor politicii marelui Caesar. La această tabără aderaseră foştii consuli Marcus Antonius şi Dolabella cât şi trei guvernatori de provincii: Marcus Aemilius Lepidus, Asinius Pollio şi Munatius Plancus, alături de care mă aflam şi eu.

La sfârşitul războiului nu se putea vorbi încă de două blocuri definitiv consolidate şi în măsură a se confrunta între ele cu toate forţele unite, dar se contura perspectiva unor alianţe mai temeinice.

Teritorial, gruparea oprimaţilor era stăpână în partea de răsărit a Republicii, iar noi, gruparea popularilor, în apus.

În urma primului război civil erau daţi lipsă la apel, din gruparea aristocraţilor, doi consuli şi patru conspiratori. Din tabăra noastră, doar Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius. Soldaţi pieriseră cam tot atâţia şi dintr-o tabăra şi dintr-alta.

Dovadă că gruparea oprimaţilor de sub conducerea senatului se afla în inferioritate şi în mare derută, este chiar modul în care a acţionat la aflarea ştirii despre puternica armată ce şi-o formase Antonius. De teamă ca acesta să nu-şi unească forţele cu ale mele, devenind astfel extrem de primejdios, senatul a trimis vorbă în ascuns lui Cassius şi Brutus să vină în ajutor cu întreaga armată de care dispuneau. Apoi dădu poruncă să fie aduse din Africa două legiuni. Edictele decemvirilor care îl anchetau pe Antonius erau rupte în mod demonstrativ, iar alegerea noilor consuli se amâna de pe o zi pe alta.

Momentul de slăbiciune în care se afla Roma trebuia exploatat. I-am scris astfel lui Cicero că aş dori să-mi depun candidatura pentru unul din posturile de consul care încă nu era ocupat după moartea lui Hârtius şi Pansa. Îi ceream totodată să candideze şi el pentru cealaltă funcţie de consul, fiindcă era mai în vârstă şi avea o mare experienţă în conducerea treburilor statului. El va conduce de fapt senatul, pe când eu mă voi folosi de acest titlu spre a depune în mod onorabil armele, în care scop mai cerusem nu de mult să mi se acorde triumful. (Conform tradiţiei, şi într-un caz şi într-altul, cel în cauză nu avea voie să intre cu armata în cetate).

Dornic de putere, Cicero a primit cu simpatie propunerea mea încercând să convingă senatul că ar trebui să-mi arate mai mare atenţie având în vedere că eram comandantul unei importante armate. Mai bine să mi se acorde o funcţie înaltă, chiar dacă nu aveam vârsta, decât să mă ştie că port duşmănie senatului pentru jignirile aduse. Iar pentru a mă împiedica să iau, odată numit în funcţie, vreo măsură împotriva intereselor înaltului for, spunea Cicero, să mi se dea drept coleg un om cu experienţă, dintre cei mai în vârstă şi capabil să mă strunească… încercarea n-a reuşit. Senatorii s-au opus luând în râs pofta de putere a bătrânului orator. Prietenii conspiratorilor s-au opus şi ei de teama că odată ajuns eu consul, îi voi pedepsi pe vinovaţi.

După acest insucces, m-am gândit să acţionez cu sprijiniri armatei. I-am incitat pe soldaţi împotriva senatului amintindi Wc jignirile ce-mi fuseseră aduse. În acelaşi timp îi îndemnam să ceară sumele de bani care le fuseseră promise şi neachitate. Ea statul meu, soldaţii au format o delegaţie de centurioni cara plecat la Roma să-şi ceară drepturile. Senatul aprobă să li se dea jumătate din sumele promise şi numi zece delegaţi pentru împărţirea premiilor fără a mă fi delegat şi pe mine, aşa cum era normal, în faţa acestei noi jigniri, am adunat armata şi după; ce le-am înşirat insultele ce mi le-a adus senatul în ultima vreme, am continuat: Voi ştiţi şi pricina pentru care nu de mult a fost înfrânt Antonius, cât şi ce măsuri au luat oprimaţii împotriva acelora care au primit anumite daruri de la Iulius Caius Caesar. Ce garanţie există pentru voi mai întâi, în privinţa loturilor de pământ şi a banilor pe care i-aţi primit de la el, şi în al doilea rând pentru

mine în ceea ce priveşte siguranţa mea personală, cât timp prietenii asasinilor stăpânesc senatul? în ce mă priveşte, sunt gata să suport ultimele consecinţe, oricum ar fi ele; fiindcă este frumos să înduri orice, când este vorba de a-ţi răzbuna părintele. Sunt îngrijorat însă din pricina sorţii voastre, deoarece sunteţi într-o situaţie toarte grea, fiindcă vă ameninţă primejdiile din cauza mea şi a tatălui meu adoptiv. V-aţi încredinţat că sunt lipsit de ambiţii personale, din moment ce am refuzat să primesc preţura oferită de voi cu toate atributele ei. Acum însă văd un singur mijloc de salvare atât pentru voi, cât şi pentru mine şi anume dacă, fiind ajutat de voi, aş putea fi ales consul. Numai atunci tot ce vi s-a dat din partea tatălui meu adoptiv va rămâne în mod sigur în mâna voastră, vi se vor da coloniile datorate şi vi se vor plăti în întregime premiile. Eu voi pedepsi pe asasini şi vă voi scuti de alte războaie în viitor.

Cuvintele rostite de mine au avut în rândul soldaţilor un efect deosebit. În urale nesfârşite ei au hotărât trimiterea la Roma a unei delegaţii de centurioni spre a cere să mi se acorde consulatul. Dar, sub motivul neîndeplinirii vârstei cerută de lege, senatorii s-au opus cererii delegaţiei. Centurionii, care se aşteptau la acest refuz, au răspuns că şi în trecut s-au făcut excepţii şi statul nu a avut decât foloase de tras din numirea unor tineri la cârma lui. Ei au dat mai multe exemple, printre care pe Corvinius, Pompei şi Dolabella. Senatorii însă nu s-au lăsat înduplecaţi. Unul dintre centurioni, furios, a scos spada şi a zis: „Dacă voi nu-i veţi oferi consulatul lui Caesar, atunci, iată, aceasta i-l va da”. Câţiva senatori n-au putut suporta îndrăzneala cu care centurionul îi ameninţa şi

l-au dojenit atât pe ei cât şi pe ceilalţi care, uitând de condiţia lor, trecuseră peste ceea ce era permis unor ostaşi. Delegaţia s-a înapoiat fără niciun rezultat. Era a doua încercare eşuată. Numai că de data aceasta soldaţii, aflând de mustrările făcute centurionilor, s-au' mâniat peste măsură şi mi-au cerut să-i conduc la Roma unde, în cadrul unor comiţii extraordinare, mă vor alege consul ei înşişi, ca pe un vrednic nu al marelui Caesar.

Aleii iacta est[93], mi-am zis repetând cuvintele tatălui meu adoptiv pe care le rostise cu ani în urmă tot de pe malul Rubiconului, unde mă aflam eu acum, într-o împrejurare asemănătoare. La fel ca şi acesta, am trecut înarmat râul îndreptându-mă spre Roma. Eram însoţit de opt legiuni; de corpul meu electoral care îmi pregătea primul salt spre glorie; primul meu asalt asupra Eternei Cetăţi a lumii ale cărei ziduri începeau să se clatine din ce în ce mai mult, pe măsură ce se auzeau mai puternic, de pe băncile unui senat ce-şi trăise traiul, ropotul de paşi al „alegătorilor" mei...

Pe unde vor mai fi ei, dacă vor mai fi existând?! Puţin probabil însă. De-abia îmi mai ţin eu pana în mână, când scriu aceste rânduri, eu care atunci eram poate cel mai tânăr dintre devotaţii mei alegători şi aleşi soldaţi!...

---

93 Zarurile au fost aruncate. în anul 49 î.e.n. Caesar a trecut Rubiconul, care forma hotarul dintre Italia şi provincia Gallia Cisalpina, îndreptîndu-se spre Roma împotriva lui Magnus Pompeius. Trecerea peste acest hotar în Italia a vreunui comandant î,n fruntea unei armate era interzisă prin lege, în scopul evitării unor acţiuni agresive împotriva Romei. Expresia, rămasă celebră, vrea să spună că, luînd o hotărîre gravă după o îndelungată şovăială, nu mai ră- mîne decît ca „soarta să decidă".

Într-adevăr, zidurile Romei se clătinau de zarva şi panica stârnite la vestea apropierii mele în fruntea unei armate pline de mânie. Oamenii erau cuprinşi de o mare spaimă. O spaimă pe care Cicero o strecurase în sufletul cetăţenilor şi o alimentase permanent cu abilitate şi cu elocinţa sa oratorică stârnită de ura pătimaşe pe care i-o nutrea lui Antonius. Dar în locul lui Antonius, duşmanul declarat al patriei, iată că sosea tânărul Caesar, aliatul declarat al senatului! Aşa se scrie istoria! Istoria nu e numai mama ştiinţelor, dar e şi mama neprevăzutului. Şi acest neprevăzut îi făcea pe bieţii oameni îngroziţi să-şi conducă soţiile şi copiii la ţara în locuri mai sigure, să-şi ascundă avutul, să se pregătească de luptă, de moarte. Fiindcă nu se ştia nimic sigur, tulburarea era cumplită. Oare mă îndreptam spre Roma doar pentru a cere consulatul, ori pentru a trece prin ioc şi sabie senatul, oraşul? Senatorii îşi pierduseră cu desăvârşirc cumpătul. Şi cum se întâmplă în astfel de ocazii, se grăbeau să dea vina unii pe alţii. Unii ziceau că mi s-a luat armata, după ce mi-o încredinţaseră pentru urmărirea lui Antonius. Alţii se văicăreau că mi s-a refuzat în mod jignitor uiumiul care mi se cuvenea, apoi şi consulatul. Mai erau unii care susţineau ca din invidie am fost împiedicat să particip alături de cei zece delegaţi la împărţirea premiilor, iar alţii se plângeau că aşa le trebuie colegilor lor, dacă n-au respectat acordarea la timp şi în întregime a sumelor de bani promise soldaţilor ce se îndreptau acum furioşi asupra oraşului. La gândul că mi se putea alătura şi Antonius, cu numeroasa lui armată, groaza îi aducea la desperare pe cei ce intraseră căzuţi de spaimă, sub băncile Curiei. Aşa le trebuia, dacă se grăbiseră să

intre în conflict cu mine şi armata mea, în timp ce ei nu dispuneau de nicio forţă militară. Cicero, animatorul, care până atunci era văzut peste tot îmbrăcat în haină de război, îmbărbătându-i pe cetăţeni să lupte pentru libertate, dispăruse parcă l-ar fi înghiţit pământul. Într-o zi, care nu era prea departe, îl va înghiţi pământul cu adevărat! Adică urma să ajungă acolo unde îmi dorise mie când spusese cu dublu înţeles: „*Laudandum adolescentem*, *ornândum*, *tollendum*”[94]. Ce naiv şi Cicero! Credea oare că nu-mi cunosc limba maternă şi nu ştiu că *tollere* înseamnă „a ridica în slavă”, dar şi „a ridica (a lua) viaţa” cuiva? La noi, la romani, există obiceiul ca mortul să fie mai întâi ridicat, apoi împodobit şi la urmă să i se ţină un panegiric. Eu am înţeles macabra aluzie a oratorului şi l-am făcut şi pe el să înţeleagă mai târziu că nu mi-a convenit deloc felul cum mă „onora” asigurându-l că mă voi feri să am noroc de „urarea” lui. Desigur, Cicero nu putea recunoaşte cele spuse şi de aceea le-a pus pe seama unor intrigi răutăcioase. El însă nu m-a putut convinge. Şi cu toate că mai târziu a fost „ridicat”, nu eu am fost cel care am făcut-o; cel mult să fi pus o proptea, spre a nu cădea din „slava” în care urma să-l salte Antonius…

De-abia trecuse un an de când, modest, timid şi supus, intram, ca să zic; rin poarta din dos a Romei, pentru a-mi lua în

primire pe, oasa moştenire, sfătuit de rude şi prieteni să nu fac agitaţie, să nu ridic nicio pretenţie şi să stau cât mai departe de frământările ce aveau loc. Trecuse de atunci de-abia un an, iar acum mă

94 "Înărul merită să fie lăudat, împodobit şi ridicat.

trezeam băgând groaza în sufletul locuitorilor Cetăţii, când încă nici nu intrasem pe poarta Romei; pe poarta principală de data aceasta. De unde până acum senatorii mi se arătaseră destul de ostili, deodată s-au schimbat cuprinşi de spaimă şi nu mai ştiau ce hotărâri să ia pentru a mă îmbuna atât pe mine, cât şi armata ce mă însoţea. S-au grăbit să-mi asigure în primul rând candidatura la consulat în absenţă, iar soldaţilor să li se împartă imediat, în loc de zece mii de sesterţi, întreaga sumă făgăduită, adică douăzeci de mii de sesterţi pentru fiecare om şi nu numai celor două legiuni de care tot vorbea Cicero mai înainte, ci tuturor celor opt legiuni ale mele. Cât despre împărţirea premiilor, o voi face eu însumi, după cum hotărau ei, nu cei zece bărbaţi numiţi cândva „din greşeală”. Decretând toate acestea au trimis soli care să alerge cât mai repede în calea mea şi să-mi aducă la cunoştinţă mărinimia senatului.

Dar nu părăsise bine oraşul solia trimisă la mine, că pe neaşteptate senatorii au fost cuprinşi de regrete. Cum de au putut ei să se înspăimânte aşa de rău şi să cedeze aşa de uşor în faţa mea?! Ei nu trebuie să admită tirania fiului, după ce cu atâtea sacrificii îndepărtaseră tirania tatălui. Spuneau că nu trebuie să se formeze obiceiul ca toţi cei ce doresc să obţină vreo înaltă funcţie, să folosească pentru aceasta violenţa. Ar trebui să pună mâna pe arme şi să apere libertatea, aşa cum făcuseră romanii de atâtea ori în istoria lor. Dacă eu şi armata mea nu mă voi teme de pregătirile lor de luptă, atunci vor rezista asediului până ce vor primi întăriri. Când le mai sosi vestea că întăririle începeau să sosească, deoarece la Ostia debarcaseră cele două legiuni chemate din

Africa, hotărârea lor de a-mi rezista deveni de nestrămutat. Deodată îşi făcu apariţia şi „războinicul” Cicero. Senatorii prinseră mai mare curaj. Toate decretele date în favoarea mea şi a armatei mele au fost anulate la fel de repede cum fuseseră la început luate. Toţi bărbaţii capabili de a mânui o armă au fost mobilizaţi de îndată. Cele două legiuni din Africa au fost răspândite în Roma ocupând podurile de peste Tibru şi locurile cele mai vulnerabile. Pretorii erau la datorie, repartizaţi în întreg oraşul printre soldaţi. În sfârşit, pentru orice eventualitate, senatul se îngrijea să fie pregătite în port corăbiile şi banii necesari spre a lua drumul mării, de ar fi fost înfrânţi.

Hannibal ad portas!... *Hannibal ad portas*!...[95] Dar nici atunci când acest neîmpăcat duşman al poporului roman jefuia Italia ameninţând să şteargă Roma de pe faţa pământului cred că nu se iscase atâta panică şi nu se făcuseră atâtea pregătiri de luptă ca în aşteptarea mea; a unui tânăr de douăzeci de ani care se întorcea victorios din război în capitala patriei lui, pentru a şterge, nu oraşul, de pe faţa pământului, ci unele jigniri ce-i fuseseră aduse şi pentru a-şi cere unele drepturi ce i se cuveneau, drepturi recunoscute de poporul roman.

Cum se putea explica această ridicolă şi absurdă situaţie? La ce concluzie puteam să ajung? În primul rând că adevăratul duşman care băgase spaima în populaţia oraşului nu eram eu, ce mă aflam încă departe de zidurile Cetăţii, ci trebuia căutat în mijlocul Romei, în Curie, în mijlocul senatului. Acesta

95 Hannibal e la porţi! Romanii, cuprinşi de spaimă după ce au fost înfrînţi de Hannibal la Cannae, ce se afla la vreo sută de mile de Roma, au lansat acest strigăt care se referă la o primejdie iminentă.

era Cicero care mobiliza oamenii, îi supunea la noi impozite, la munci obligatorii şi împânzea oraşul cu trupe transformându-l într-o tabără gata pentru luptă. În al doilea rând nu poporul era cel cu adevărat înspăimântat, aşa cum se va vedea în curând, ci câteva sute de familii ale aristocraţiei romane care aveau într-adevăr motiv să se teamă şi nu pentru că le ameninţam libertatea, aţa cum susţineau, ci pentru că simţeau cum pierd puterea ce o deţinuseră de secole. Poita de putere se dovedea mai mare decât dorinţa de libertate.

În timp ce Roma era în plină alarmă, eu mi-am continuat marşul şi mai hotărât, după ce am aflat că senatorii când, speriaţi, se dădeau de ceasul morţii, când, curajoşi, se îndârjeau să mă înfrunte. Ştiindu-i capabili de orice mârşăvie, aşa cum o dovediseră din plin faţă de bietul meu părinte, mă gândeam îngrijorat ce s-o fi ales de mama şi sora mea, pe care nobilii romani puteau să le ia ca ostateci şi să-mi stingherească astfel planurile. Mai târziu am aflat că le cautaseră peste tot, aşa cum bănuisem, dar ele se aflau undeva la loc sigur, încât senatul pierdea şi ultima şansă de a-mi opri

Poporul n-avea niciun amestec în răfuiala mea cu senatul. De aceea am trimis călăreţii înainte să liniştească populaţia şi să-i dea asigurări că nu o pândeşte nicio primejdie. Plebeii să fie liniştiţi, fiindcă eu lupt nu numai pentru drepturile mele şi ale armatei mele, dar şi pentru drepturile lor.

Am ajuns în sfârşit în faţa impunătoarelor ziduri ale Cetăţii de pe cele şapte coline. Mi-am instalat tabăra dincolo de colina Quirinal, ce se află mai departe, la miazănoapte de vestitele coline ale

Capitoliului şi Palatinului. Am dat poruncă severă ca niciun soldat să nu provoace vreun act de agresiune sau să-şi arate în vreun fel ostilitatea. Efectul s-a văzut imediat. Toţi au rămas uimiţi de purtarea lor atât de paşnică. După cum mă aşteptam, primul a fost poporul care, plin de recunoştinţă faţă de blândeţea mea, s-a îndreptat în mare număr spre tabără lăudându-mi purtarea şi asigurându-<mă de devotamentul lui de totdeauna. Oamenii de seamă ai oraşului se grăbiră şi ei să-mi iasă în întâmpinare salutându-mă plini de respect.

A doua zi mi-am făcut intrarea în Cetatea Eternă, însoţit doar de garda personală, fără ca cineva să se opună, ori măcar să ridice un deget împotriva mea. Din nou mulţimea mă întâmpină şi mă conduse pe tot parcursul drumului salutându-mă cu bucurie şi sinceră simpatie. Deodată le-am zărit pe mama şi sora mea. Îmi ieşiseră în întâmpinare fericite că mă vedeau sănătos. Erau însoţite de fecioarele ce slujeau în templul zeiţei Vesta şi care le protejau prin autoritatea lor atât în faţa poporului, cât şi a senatului.

În entuziasmul general al mulţimii ce mă însoţea, am avut şi o altă bucurie. Soldaţii celor două legiuni de curând sosite din Africa, fără să mai ţină seama de comandanţii lor, mi-au trimis o solie de pace şi supunere după care au trecut de partea mea. Eu i-am primit bucuros, se înţelege, în rândul armatei mele, iar pe comandanţi i-am iertat. Unul dintre comandanţi, pretorul Marcus Cornutus, care fusese numit provizoriu în locul consulilor Hârtius şi Pansa, s-a sinucis.

Senatorii se aflau din nou dezarmaţi. Nu le mai rămăseseră decât pumnalele ascunse sub togă al

căror ascuţiş îl pipăiau sperând că istoria se repetă. E adevărat că istoria se repetă, însă eu îi supravegheam cu ochii în patru, pentru a nu se mai repeta idele lui Marte la care le fugea lor gândul. Dar ce spun eu, cu ochii în patru! îi supravegheam cu patruzeci şi patru de mii de ochi ai soldaţilor de pe colina Quirinal care la un singur semnal al meu i-ar fi măcelărit fără milă.

Într-un târziu, aflând că sunt dispus să stau de vorbă cu adversarii mei, şi-a făcut apariţia şi „neînfricatul” Cicero! Să-l fi văzut cum se mai apăra şi cum se mai lăuda că el fusese cel dintâi care propusese să fiu ales consul. Privindu-l ironic i-am răspuns că fusese în schimb cel din urmă dintre prietenii mei care îmi ieşise în întâmpinare…

Multe năstruşnicii s-au mai petrecut în vremea aceea! îmi amintesc de un zvon care se iscase peste noapte, după care cele două legiuni, ce trecuseră cândva de la Antonius la mine, de data aceasta mă părăseau trecând de partea senatului. Şi fiindcă oamenii cred în general cu uşurinţă ceea ce doresc, tot aşa au crezut şi vrăjmaşii mei, fără a mai verifica în ce măsură se adeverea zvonul. Pretorii şi senatul, sperând prosteşte că ar putea să-mi ţină piept cu aceste două legiuni, Martiana şi a IV-a, care de fapt îmi erau cele mai devotate, se pregăteau din nou de luptă. Astfel, l-au trimis chiar în acea noapte pe Manius Aquílius Crassus, de la Picenum, pentru a strânge noi trupe, iar pe tribunul Apuleius, unul din devotaţii lui Cicero, l-au pus să răspândească în rândul poporului vestea defecţiunii ivite în tabăra mea. Tot în acea noapte senatul s-a întrunit în grabă spre a delibera. Cicero îi întâmpina la intrare îmbărbătându-i cu vorbe înflăcărate. Dar chiar a doua

zi s-a aflat că nu era nimic adevărat din cele ce se zvoniseră. Senatorii au încremenit de spaimă, iar pe „îndrăzneţul" orator… ia-l de unde nu-i! Dispăruse din nou ascuns într-o litieră.

Râzându-le în nas pentru naivitatea lor prostească, i-am iertat pe toţi, mulţumindu-mă să le fac senatorilor doar o mică demonstraţie de forţă. Am ridicat tabăra aliniindu-mi cele zece legiuni ca şi cum m-aş fi pregătit să intru cu ele în Roma. În Roma care îngheţase, deşi era în toiul verii! apoi am dat ordinul de marş şi le-am cantonat în tabără pe Câmpul lui Marte, mai aproape deci de oraş. Deşi nu mi-a plăcut să mă ţin de farse, de data aceasta mă jucam şi eu de-a pisica şi şoarecele. „Pisica" avea doar douăzeci de ani pe-atunci!…

Am adunat apoi toţi banii aflaţi pe colina Ianiculum, cât şi sumele impuse cetăţenilor şi strânse la propunerile lui Cicero în scopul războiului pregătit împotriva mea şi le-am împărţit câte zece mii de sesterţi fiecărui soldat ce se afla pe Câmpul lui Marte.

Săvârşind toate acestea, am părăsit deocamdată Roma până la alegerile de consul.

În a paisprezecea zi înaintea calendelor lui septembrie din anul 711 *ab U.c.*[96] am fost ales consul. Era o dată memorabilă care marca nu numai primul meu consulat, obţinut împotriva voinţei senatului la vârsta de numai douăzeci de ani, dar şi începutul ascensiunii mele ce a culminat mai târziu cu titlul de Părinte al Patriei pe care am slujit-o plin de credinţă

96 19 august anul 43 î.e.n. (În aceeaşi zi de 19 august, dar după 56 de ani de la acest „prim salt spre culmi", ca un capricios joc al Fortunei, cum ar spune Augustus, el cobora pentru totdeauna de pe înălţimile gloriei atinse).

până acum, la adânci bătrâneţi, când scriu aceste rânduri cu inima răscolită de amintirea unei tinereţi extrem de zbuciumate, dar şi extrem de palpitante. O tinereţe cum puţini oameni au avut parte să trăiască…

Spuneam atunci când am descris greutăţile materiale prin care am trecut, ajungând să-mi vând ultimele bunuri, că o rudă a mea, Quintus Pedius, mi-a dăruit partea lui de moştenire ce-i revenea de la tatăl meu adoptiv, pentru a mă salva din situaţia critică în care mă aflam. El a fost primul om faţă de care mi-am arătat recunoştinţa ce-i datoram. Aşa încât, conform cererii mele, a fost ales consul odată cu mine.

Intrând din nou în Roma cea mult disputată, după ce obţinusem cea mai înaltă funcţie în stat mai uşor şi mai repede decât visasem, am adus jertfele aşa de binemeritate de către zeii care mi se arătaseră extrem de favorabili. Cu această ocazie au zburat pe deasupra capului meu doisprezece vulturi, tot atâţi cât legenda spune că i se arătaseră lui Romulus, întemeieterul Cetăţii.

Eu fusesem adoptat ca fiu al marelui Caesar conform testamentului lăsat de către el. Dar la noi, la romani, există şi o altă formă de adopţiune mai statornică, mai legală, care se face într-un cadru sărbătoresc în faţa poporului adunat pe curii[97], în prezenţa Marelui Pontif. Cei adoptaţi astfel au puteri egale cu copiii legitimi în faţa rudelor părinţilor adoptivi. De aceea, după aducerea jertfelor, am repetat adopţiunea tatălui meu conform acestei legi

97 Poporul roman era în vechime împărţit în triburi (tribus), triburile în curii (curiae), curiile în ginţi (gentes) şi ginţile în familii (familiae). Curiile erau împărţite pe criteriu politic, iar ginţile erau unităţi constituite pe rudenie de sînge.

curiate, pentru a nu mai exista niciun fel de suspiciuni şi discuţii asupra drepturilor mele şi sub acest aspect.

Prima măsură importantă pe care am socotit necesar s-o iau imediat după intrarea mea în funcţia de consul a fost trimiterea în judecată a asasinilor divinului Caesar, măsură de care se temuseră întotdeauna oprimaţii şi sprijinitorii conspiratorilor şi care era totdeauna argumentul principal pe care îl aduceau când se punea problema numirii mele în funcţii importante. După votarea legii lui Pedius cu privire la judecarea asasinilor, imediat a început cercetarea cazurilor. Au fost trimişi judecăţii atât asasinii, cât şi complicii lor. Venise vremea să trec la înfăptuirea principalului scop pentru care intrasem în lupta politică, să trec la îndeplinirea promisiunii făcute în atâtea rânduri poporului şi mai ales veteranilor marelui Caesar care cereau cu insistenţă pedepsirea ucigaşilor tatălui meu adoptiv. S-a fixat pentru toţi cei vinovaţi o singură zi în care să fie judecaţi, iar crainicii au adus-o la cunoştinţă publică. Judecătorii, supravegheaţi îndeaproape de mine, n-au dat nicio sentinţă de achitare, cu excepţia unuia singur care, de bună seamă, făcea parte din ordinul senatorial... Unii dintre asasini nu se aflau însă la Roma, iar alţii au fugit care încotro, încât condamnarea lor s-a făcut în lipsă.

O altă măsură pe care am luat-o, şi care s-a dovedit extrem de binevenită, a fost anularea hotărârii senatului cu privire la declararea ca duşmani ai poporului atât a lui Antonius şi Lepidus, cât şi a lui Dolabella. Această măsură a deschis drumul spre alianţa ce urma să se încheie în curând între mine, Antonius şi Lepidus. Ea era cu atât mai necesară, cu

cât Cassius şi Brutus adunaseră o numeroasă armată ce se ridica la douăzeci de legiuni. Nu mai vorbesc de bogatele resurse materiale de care dispuneau în Grecia şi Asia.

După aceste măsuri prin care debutam în funcţia de conducător al treburilor statului, am părăsit din nou Roma în aşteptarea pe de o parte a hotărârilor senatului şi pe de altă parte a modului cum va reacţiona Antonius de a cărui armată aveam mare nevoie în continuarea planurilor de pedepsire a ucigaşilor marelui Caesar.

Cu toate că eram extrem de atent la cea mai mică mişcare suspectă a vrăjmaşilor mei, cu toată grija soldaţilor ce aveau ochii aţintiţi asupra celor care mi-ar fi putut face vreun rău, totuşi, în aceste zbuciumate zile am scăpat ca prin urechile acului de a n-o lua pe drumul fără întoarcere al ilustrului dispărut. A fost primul atentat la viaţa mea. Pretorul Quintus Gallus, comandantul gărzilor din Roma, mi-a cerut o audienţă în care solicita să-l numesc propretor în Africa. Era doar un pretext, fiindcă, apropiindu-se de mine, a încercat să mă ucidă. Dar zeii mei protectori erau prezenţi. După neizbutita lui tentativă, poporul i-a devastat casă, colegii de preţură l-au destituit din funcţie, iar senatul l-a condamnat la moarte. Eu însă l-am iertat, poruncindu-i doar să părăsească oraşul. N-am mai aflat nimic despre el, fiindcă, luând drumul mării, a dispărut fără urmă.

În toamna anului 711 *ab U.*c.[98] au avut loc tatonările cu privire la împăcarea dintre mine şi Antonius. Deşi existau între noi unele animozitaţi şi

98 Anul 43 î.e.n.

amintirea vorbelor urâie pe care ni le spusesem era încă trează în mintea noastră, totuşi interesele care ne obligau să ne împăcăm şi să ne unim forţele erau mult mai puternice. Dacă Apusul era în mâinile noastre, Răsăritul era stăpânit de duşmanii noştri, Cassius şi Brutus. Dolabella fusese ucis. Conspiratorii deţineau importante forţe militare cu ajutorul cărora puteau oricând să ne atace şi să ne nimicească dacă nu eram uniţi. Aceasta era principala cauză care ne-a făcut pe amândoi să trecem cu vederea neînţelegerile din trecut evitând astfel primejdia care ne ameninţa. Al doilea motiv, care ne-a îndemnat să ne întindem frăţeşte mâinile, a fost dorinţa soldaţilor noştri de a-i pedepsi pe asasinii fostului lor comandant suprem, idee pe care o împărtăşeam amândoi, cât şi dorinţa lor de a ne vedea împăcaţi.

Întâlnirea a avut loc în apropiere de Bononia, pe o mică insulă de pe râul Lavinus. Pe unul din maluri se aflau cinci legiuni care mă însoţeau pe mine, pe celălalt mal, cinci legiuni ale lui Antonius, dovadă a „încrederii” pe care o aveam unul în celălalt! Trecând pe podul ce fusese întins, Lepidus a pus primul piciorul pe insulă, după care ne-a făcut semn cu mantia, pentru a ne apropia şi noi. Ne-am apropiat de mai fiecare însoţiţi de câte o gardă de trei sute de oameni. Altă dovadă de „încredere”! Am ajuns pe insulă. Gărzile ne urmăreau de pe mal. Au început convorbirile care n-au fost deloc uşoare, dovadă că au durat două zile. Până la urmă, de comun acord, am decis crearea celui de-al doilea triumvirat a cărui putere era încredinţată pe termen de cinci ani lui Antonius, lui Lepidus şi mie. Puterea acestei noi forme de conducere era asemănătoare cu a consulilor.

Intrând în triumvirat eu am renunţat la funcţia de consul, fiind numit în locul meu Ventidius, prietenul lui Antonius. Am trecut apoi la împărţirea provinciilor care au fost repartizate astfel: Gallia Gisalpină, mărul discordiei de la Mutina, şi Gallia Transalpină, deţinută mai înainte de Munatius Plancus ce oscilase când spre o tabără, când spre alta, îi reveneau lui Antonius care îşi vedea visul împlinit. Hispania, ce o avusese Asinius Pollio şi Gallia Narbonensis, pe care o comandase şi mai înainte Lepidus, i-au revenit acestuia. Mie, ce mai rămăsese: Libya, Sicilia, Sardinia şi insulele din jur. Lepidus a fost desemnat consul pentru anul următor şi numit să se îngrijească de nevoile capitalei unde îşi stabilea reşedinţa, în timp ce provinciile urma să le conducă prin înlocuitori. Din cele zece legiuni ale sale i-au fost lăsate doar trei cu care să menţină ordinea la Roma, iar celelalte au fost împărţite patru lui Antonius şi trei mie, astfel încât să dispunem fiecare dintre noi doi de un număr de douăzeci de legiuni. În timp ce Lepidus rămânea la Roma, Antonius şi cu mine trebuia să începem lupta împotriva lui Cassius şi Brutus.

Din cadrul tratativelor n-a fost uitată, bineînţeles, nici baza puterii noastre: armata. Armata care, în timp ce ne urmărea să nu ne încăieram noi pe insulă, privea mirată la o altă încăierare ce avea loc în văzduh: un vultur se repezise la doi corbi ce-l înconjuraseră. După o scurtă luptă îi sfâşie, apoi se aşează pe cortul unde ne tocmeam noi. Semn rău, îşi ziceau soldaţii. În curând discordia va apărea între comandanţii de pe insuliţă. Dacă voi spune că cei doi corbi sfâşiaţi îi reprezentau pe Antonius şi Lepidus, cred că nu mai e nevoie să arăt cine era… vulturul!… în timp ce pentru noi se arătau în înălţimi semne rele,

jos în cort se luau hotărâri care însemnau pentru soldaţi cele mai bune semne. Astfel am hotărât ca, în afara premiilor în bani, la sfârşitul războiului împotriva conjuraţilor să li se dăruiască ostaşilor teritoriile aparţinând unui număr de optsprezece oraşe dintre cele mai bogate şi frumoase din Italia, unde îşi vor înfiinţa coloniile. Printre acestea se numărau: Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibonia şi altele.

Mai rămăsese o categorie de oameni care trebuia neapărat să fie „răsplătiţi" şi nu i-am uitat nici pe aceştia imediat ce am ajuns la Roma, ba chiar înainte de sosirea noastră…

Odată măsurile aprobate, le-am adus la cunoştinţa trupelor, în calitatea mea de consul, luându-i în felul acesta ca martori la înţelegerea stabilită. Soldaţii m-au aclamat îndelung şi, în culmea bucuriei, săreau şi se îmbrăţişau fericiţi că în sfârşit ne văzuseră împăcaţi. Sau poate se bucurau pentru frumoasele gospodării şi roditoarele pământuri ale celor optsprezece oraşe italice promise!…

Cu ocazia alianţei noastre militare am avut surpriza să aflu că se mai pregătea o alianţă al cărui iniţiator cred că a fost Antonius. (Dacă cel mai mare dintre zei, Jupiter prea bunul şi prea marele stăpân al Olimpului, mi-ar fi spus că plec la Bononia pentru a fi împeţit, fiind deja logodit cu fiica lui Publius Servilius Isauricus, n-aş fi crezut în ruptul capului. Eu, care cred orbeşte în zei!…) După ce entuziasmul armatei s-a mai potolit, m-am trezit cu o delegaţie a soldaţilor lui Antonius care propunea ca, în scopul întăririi prieteniei, ar fi bine dacă m-aş căsători cu Clodia, fiica vitregă a comandantului lor pe care Fulvia, soţia

acestuia, o avusese cu Clodius. O clipă am ezitat, deoarece, cunoscând resentimentele lui Antonius faţă de mine, m-am gândit că într-o zi s-ar putea să mă aflu din nou în conflict cu el. Dar numai o clipă, fiindcă imediat mi-am amintit de tatăl meu adoptiv pe care nimic nu-l împiedicase să lupte împotriva lui Pompeius, deşi acesta îi era ginere. Aşa încât am acceptat propunerea pe care mi-o făceau soldaţii lăsând timpul să-şi mai spună şi el cuvântul.

Să vedem acum cine erau în fond cei doi asociaţi ai mei, Antonius şi Lepidus?

Ca persoană particulară Marcus Antonius era un om care prin caracterul şi comportarea sa cât şi prin soarta pe care a avut-o a stârnât curiozitatea şi interesul multora din vremea lui. Nu cred că greşesc spunând că şi în viitor figura sa va atrage atenţia oamenilor. El a fost unul dintre puţinii aristocraţi romani care, din pasiune pentru femei, a ignorat opinia publică atunci când prima dată s-a căsătorit cu liberta Fadia, deoarece căsătoriile dintre persoanele născute libere şi cele care cândva fuseseră sclave erau interzise de legile romane. A urmat apoi căsătoria cu vara lui, Antonia, apoi cu ambiţioasa Fulvia. Faptul că era căsătorit nu-l împiedica să uimească lumea prin excentricele sale aventuri cu dansatoarea Cytheris. După moartea Fulviei s-a căsătorit cu sora mea Octavia, în timp ce făcuse o mare pasiune pentru Cleopatra pe care a luat-o în căsătorie, când încă nu divorţase de Octavia.

Ca soldat era viteaz, capabil să îndure lipsurile, cu înalt spirit de sacrificiu şi priceput strateg, deşi în arta militară nu se compara cu geniul lui Caesar. Era iubit de ostaşi, dar violent din fire, trecea uşor la fapte

necugetate, la pedepse aplicate fără discernământ care l-au îndepărtat nu o dată de legiunile lui.

Ca om politic Antonius nu a excelat niciodată. Cu toate că avea o îndelungată experienţă şi găsea uşor soluţiile pentru a se descurca din situaţiile cele mai încâlcite, el era lipsit de clarviziune şi se dovedea foarte inconsecvent. Se lăsa uşor influenţat de soţie sau prieteni. Chiar eu am exercitat o oarecare înrâurire asupra sa în primii ani ai triumviratului, deşi rolul principal în aceasta perioadă l-a jucat el. Fiindcă de partea lui se găseau mulţi aristocraţi republicani, se credea că Antonius era un partizan al tradiţiilor republicane. În realitate el urmărea interesul personal. Atitudinea sa faţă de cursul istoriei nu dovedeşte niciun fel de manifestare a vreunui program sau sistem politic. Din unele comportări de mai târziu se puteau deduce aspiraţiile lui de a domina statul roman. Încerca să-l imite pe marele Caesar, dar în timp ce tatăl meu adoptiv avea un program precis de măsuri politice, Antonius voia să pună mâna pe putere doar prin forţă, iar politica sa era legată doar de împrejurările momentului.

Marcus Aemilius Lepidus, spre deosebire de Antonius, a fost o figură lipsită de orice valoare morală sau politică. Despre el nu pot să spun decât că era unul dintre cei mai răutăcioşi, indolenţi şi laşi cetăţeni ai Republicii. Lipsit de hotărâre şi de orice talent el şi-a datorat poziţia înaltă pe care a ocupat-o numai ca urmare a unor împrejurări favorabile; poziţie la care zeiţa Fortuna se părea că îl ridicase pentru un timp, doar spre a-i pregăti o cădere dintre cele mai zgomotoase, cum spune aşa de frumos Horatius într-una din odele sale: *Celsae graviore casu decidunt*

turres[99].

După hotărârile luate pe insuliţa concordiei, ne-am îndreptat toţi trei spre Roma. Primul am intrat în Cetate eu, iar la interval de câte o zi au urmat Antonius, apoi Lepidus. Fiecare dintre noi eram însoţiţi de garda pretoriană şi de câte o legiune complet înarmată. Mulţimea nu s-a mai arătat aşa de entuziasmată ca atunci ciad îmi lăsasem eu armata la porţile oraşului. Oamenii priveau speriaţi la soldaţii noştri care înaintau tăcuţi ocupând cele mai propice poziţii de unde se putea supraveghea întreaga Cetate ce semăna cu o tabără de luptă.

Puterea noastră a fost sancţionată cu cinci zile înaintea calendelor lui decembrie[100] printr-o lege specială, propusă de tribunul poporului Publius Titius; de unde şi numele de *Lex Titia*, fără ca în prealabil proiectul ei să mai fi fost supus aprobării poporului. De fapt fusese aprobată de popor încă de la Bononia, de poporul îmbrăcat în haină militară care dacă acum nu delibera în Forum, era totuşi pe aproape, cocoţat pe colinele Romei. Spun aceasta ca un fel de justificare a actului nostru de forţă, prin care preluasem toţi trei conducerea supremă a statului trecând peste voinţa senatului şi ignorând legislaţia tradiţională şi aşa de multă vreme căzută în desuetudine.

Mai vorbesc de „voinţa” senatului! în acele zile, voinţa senatorilor cuprinşi de o mare spaimă se manifesta printr-o prefăcută şi umilă supuşenie ajungând până acolo încât ne implorau a duce la bun

---

99 Turnurile înalte se prăbuşesc într-o cădere mai grea.

100 27 noiembrie.

sfârşit hotărârile pe care le luasem decretând sacrificii în cinstea noastră, pentru ca zeii să ne aibă în paza lor... Parcă nu mai puteau de bucurie în urma pierderii puterii!... Fiindcă, am uitasă spun, odată cu puterile nelimitate pe care le obţinusem, de noi depindea acum numirea magistraţilor şi senatorilor, promulgarea legilor, fixarea impozitelor nu numai în Italia, dar şi în provincii, cât şi jurisdicţia supremă fără drept de apel.

Nobilimea senatorială era înspăimântată nu numai la vederea legiunilor noastre ce ocupaseră Roma, dar şi fiindcă în vremea aceea multe semne rău-prevestitoare i se arătaseră. Ploua cu pietre, iar trăsnete nesfârşite cădeau pe temple şi statui. Se auzeau strigăte puternice de soldaţi şi tropot de cai, dar nici unii, nici alţii nu se vedeau. În schimb au fost văzute arme de tot felul cum se ridicau spre cer zăngănind ameninţător. Nenumărate roiuri de albine s-au aşezat pe vârful templului închinat zeului Aesculapius, fiul lui Apollon pe care acesta îl zămislise cu muritoarea Coronis. Un stoi mare de vulturi s-a lăsat pe templul zeiţei Concordia. (Când se ivesc mulţi vulturi, acesta e semn de nenorocire, dar când se arată numai unul, aşa cum se aşezase un vultur singur pe vârful cortului de la Bononia, e semn de viitor strălucit, ce-mi fusese prevestit mie.) Dar nu numai păsările anunţau nenorocirile ce se vor abate asupra oraşului. Se iviseră şi unele animale, cum erau lupii ce ajunseseră până în Forum sau câinii care urlau la fel ca lupii şi o vacă ce scotea sunete pe gură ca şi oamenii. Aflând despre toate acestea senatorii au chemat mai mulţi prezicători din Etruria, vestită pentru cel mai bun preoţi ce descifrau semnele. Cel

mai bătrân dintre ei a prezis reîntoarcerea la vremurile Regalităţii adăugând că, în afară de el, toţi vor ajunge în sclavie. Apoi. Îşi ţinu respiraţia până când îşi dădu duhul…

Nici pentru colegii mei de triumvirat semnele nu se arătau mai favorabile. Un val de lapte înconjura tabăra lui Antenius, curgând prin şanţul unde ar fi trebuit să fie doar apă. Cântece stridente răsunau în noapte. Toate acestea erau interpretate în sensul că va fi distrus din cauza voluptăţilor de care se va bucura peste măsură. Lui Lepidus i-a fost prevestită puterea ce o va deţine, dar şi răsturnarea lui, printr-o sabie a unui centurion în jurul căreia se încolăcise un şarpe şi printr-un lup care, după ce s-a strecurat în tabără, a pătruns în cort repezindu-se şi dându-i peste cap masa unde chiar în acel moment prânzea. Şi să nu crezi în semnele trimise de zei!… Cum să nu crezi când lupul, aşa cum s-ar fi cuvenit după obiceiurile celor de un sânge cu el, ar fi trebuit să-l sfâşie de viu. Dar nu s-a întâmplat aşa, fiindcă, mai târziu, când Lepidus a încercat să mă trădeze, eu l-am iertat spunându-i că ar fi trebuit să-l sfârtec de viu pentru mârşava lui faptă, dar dacă un lup s-a milostivit de el şi nu a făcut-o, cu atât mai mult n-am s-o fac eu!…

Terminând cu această înfloritură a mea, odată cu înşiruirea prevestitoarelor semne din care desigur că nu vor fi lipsit nici de aici unele înfloriturі ale imaginaţiei superstiţiosului popor roman, printre ai căror fii mă număr şi eu, mă pregătesc acum să istorisesc, cu inima cât puricile, despre o faptă atât de înfiorătoare, încât cu mare plăcere aş fi renunţat, dacă nu m-aş fi angajat de la început că voi povesti chiar şi acele întâmplări ce nu-mi fac mare cinste.

Sper ca posteritatea să nu mă judece prea aspru pentru o faptă de nebunie din tinereţea mea pe care sunt gata acum s-o mărturisesc cu toată sinceritatea. *Ignosce fatenti*![101]

9. Nici cu întreg parfumul din Syria!...

Drept să spun, nu ştiu cum să încep!...

Cititorul acestor memorii, care cunoaşte evenimentele din vremurile povestite aici de către mine, se va fi întrebat dacă voi avea îndrăzneala să amintesc despre acel groaznic eveniment ce a avut loc imediat după formarea triumviratului. Într-adevăr mi-a trebuit mu. t curaj să scriu despre valul de sânge în care a fost scăldată atunci Roma. Au trecut de la înfricoşătoarea întâmplare cincizeci şi şase de ani. Deşi s-a scurs atâta vreme, parcă văd şi acum pe străzile oraşului cadavrele victimelor şi capetele lor atârnând pe rostre, aşa cum poruncisem noi, cei trei stăpâni ai Cetăţii.

Pe lângă alte hotărâri luate cu ocazia întâlnirii de lângă Bononia, noi am decis decretarea proscripţiilor prin care urmăream atât pedepsirea ucigaşilor marelui Caesar, cât şi a duşmanilor noştri. M-am gândit un moment să amintesc doar în treacăt despre această sinistra hotărâre. Până la urmă mi-am zis că, deşi o mărturisire completă ar fi aparent în defavoarea mea, e mai bine să-mi descarc sufletul povestind ca şi până acum cele întâmplate, cu atât mai mult cu cât m-am angajat de la început că nu voi trece nici chiar peste acele fapte care m-ar putea ruşina. Dar mai am un motiv pentru a nu ascunde adevărul, oricât de dureros ar fi el. Se ştie că oamenii în general

---

101 Iartă celui care mărturiseşte!

sunt dispuşi să se arate mai indulgenţi sau chiar să uite faptele urâte ale celor dispăruţi; aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, ei sunt înclinaţi să ia apărarea celor slabi şi să se arate ostili celor puternici, celor care reuşesc să se ridice. De aceea participarea lui Antonius şi a lui Lepidus, care nu mai sunt de mult în viaţă, la sângeroasa proscripţie se pierde în negura acelor vremuri şi parcă nimeni nu-şi mai aminteşte de rolul jucat de către ei atunci. Mie în schimb, rămas singurul ţap ispăşitor în viaţă, îmi mai ajung şi acum la ureche unele aluzii cu privire la amestecul meu în ororile de atunci. Ele sunt vorbe scoase de către detractorii care caută în chip şi fel să-mi umbrească meritele. Unii ar fi în stare să spună că nici cel mai puternic parfum din Syria n-ar putea să-mi îndepărteze mirosul neplăcut al sângelui cu care mi-am pătat mâinile în vremea proscripţiei… Sigur că sunt şi dintre cei care îmi acordă un rol secundar şi mă găsesc mai puţin vinovat decât „colegii” mei de triumvirat.

Eu m-am căit că am participat la sângeroasa proscripţie şi îmi fac *mea culpa*[102]. Totuşi nu pot lăsa posteritatea să creadă că am luat parte în aceeaşi măsură cu Antonius şi Lepidus la ticăloşiile săvârşite, dar nici nu vreau să mă scuz acuzându-i pe ei. În primul rând, eu nu aveam prea mulţi duşmani pe care să-i văd dispăruţi, fiindcă pur şi simplu nu avusesem când să mi-i fac, atâta timp cât nu trecuseră nici doi ani de când intrasem în vâltoarea luptelor politice. Duşmanii mei erau doar ucigaşii tatălui meu adoptiv. În schimb Antonius şi Lepidus, fiindcă ani îndelungaţi

102 îmi recunosc greşeala.

ocupaseră sub marele Caesar magistraturi şi funcţii militare din cele mai de seamă, îşi creaseră nenumăraţi duşmani pe care i-au ucis cu ocazia proscripţiei. Prin expunerea faptelor mele din capitolele anterioare se poate vedea că eu evitam să-mi fac duşmani, ba mai mult, urmăream să fiu cât mai iubit de oameni. Dovadă e simpatia de care mă bucuram în mijlocul poporului şi armatei, dar chiar şi în rândul unora dintre senatori. Dacă am fost socotit de unii părtaş egal cu Antonius şi Lepidus este şi din cauză că împărtăşeam puterea în mod egal cu ei. De nu s-ar fi menţionat în proclamaţia dată, că urmau a fi pedepsiţi cu moartea cei care l-au ucis pe tatăl meu adoptiv, poate că m-aş fi opus proscripţiei. Şi chiar dacă am dorit pedepsirea acestora, atunci când am fost ales consul şi singur m-am găsit în situaţia de a lua măsuri împotriva lor, eu am constituit comisii de judecată pentru a fi traşi la răspundere asupra crimei lor conform legilor statului. Mai mult! Cu toate că aveam la dispoziţie mijloacele prin care să-i urmăresc şi să-i prind, pentru a-i aduce în faţa tribunalului, n-am făcut-o mulţumindu-mă să-i condamn în lipsă.

Deşi unii dintre „prietenii” mei m-au acuzat de cruzime, aş vrea să infirm această părere amintind că eu fusesem crescut şi educat de către marele Caesar în spiritul clemenţei pe care el însuşi a dovedit-o de atâtea ori şi care i-a fost recunoscută de toţi oamenii cinstiţi. Că nu eram crud din fire, pot s-o dovedesc şi prin mărinimia cu care îl iertasem pe acel Quintus Gallius care atentase la viaţa mea şi pe care însuşi senatul, care nu-mi era deloc favorabil, îl găsise aşa de vinovat, încât îl condamnase la moarte. Eu l-am făcut scăpat, după cum am mai spus, poruncindu-i să

părăsească oraşul. Cât despre felul blând şi omenos în care m-am purtat, pe timpul îndelungatei mele conduceri a statului, când puteam lua orice măsură împotriva oricui, cititorul va avea ocazia să se convingă singur. Au fost, desigur, şi cazuri excepţionale, când, pentru binele statului, m-am arătat neiertător. Am mers până acolo, încât a trebuit să-i pedepsesc, cu inima strânsă de durere, chiar pe unii membri dragi ai familiei mele, pentru binele general. Aceasta nu înseamnă că a fi necruţător, când situaţia te obligă, e totuna cu a fi crud.

Numărul celor care au pierit pe timpul proscripţiei din porunca mea a fost incomparabil mai mic decât numărul oamenilor pe care i-am salvat de la moarte. E adevărat că faţă de cei care şi-au denunţat, pentru a fi ucişi, prietenii, rudele apropiate sau stăpânii, m-am arătat neiertător, după cum m-am arătat foarte îngăduitor cu cei care căutau să-i salveze. Îmi amintesc de un caz. Un libert, Philopoimen, îl ascunsese la el în casă pe Titus Vinius, ce fusese proscris şi care acum se afla băgat într-o Ladă, la ideea Tanusiei, soţia acestuia. Tanusia, cu ocazia unei serbări populare, a aranjat în aşa fel lucrurile, cu sprijinul Octaviei, sora mea, ca să fiu şi eu invitat la teatru unde avea loc festivitatea. Aruncându-se la picioarele mele, Tanusia mi-a dezvăluit fapta, aducând şi lada pe care a deschis-o, scoţându-l afară din ea pe Vinius. Eu i-am iertat pe toţi. Zic pe toţi, fiindcă şi tăinuitorii celor proscrişi erau pedepsiţi cu moartea. Mai mult, pentru fapta sa, lui Philopoimen i-am acordat rangul de cavaler.

Citind această lungă „introducere”, cu privire la rolul jucat de mine pe timpul proscripţiei, nişte rău

intenţionaţi ar putea să spună că cine se scuză de a fi greşit, nu face decât să se acuze. Iar eu, înainte de a trece la descrierea acelor timpuri de tristă amintire, aş putea să le răspund: *Quem poienitet peccasse paene est innocens*[103].

Cum s-au petrecut evenimentele?

Odată încheiate convorbirile de lângă Bononia, Antonius, Lepidus şi cu mine ne-am îndreptat spre Roma. Încă din drum am trimis o primă listă cu un număr restrâns de vinovaţi ce urmau să fie ucişi-Zic, un număr restrâns, fără a preciza câţi anume, întrucât, cercetând însemnările făcute în acele vremuri, găsesc într-unele că e vorba de doisprezece proscrişi, iar în altele, de şaptesprezece. Cert este că patru dintre aceştia, luaţi prin surprindere, au fost imediat omorâţi. Ceilalţi erau şi ei urmăriţi peste tot. Spaima i-a cuprins pe mulţi dintre cei care fuseseră în conflict mai ales cu Antonius şi Lepidus. Fiindcă nu se afişase încă nicio listă de proscripţie, fiecare dintre ei credea că este urmărit. Dându-şi seama de zarva ivită, colegul meu, consulul Pedius, cutreiera oraşul în plină noapte, însoţit de crainici, pentru potolirea spiritelor dând asigurări că doar un număr foarte restrâns era în primejdie. Din cauză că se zbuciumase mult pentru a aduce liniştea în oraş, obosise atât de rău, încât bietul Pedius a murit chiar în cursul acelei nopţi, aş putea spune, ca o victimă nevinovată a proscripţiei.

Prima noastră grijă, odată ajunşi la Roma, a fost redactarea şi afişarea decretului privitor la proscripţie şi a listelor celor proscrişi. Pentru mai buna înţelegere a motivelor care ne împingeau la o hotărâre atât de

---

103 Cine se căieşte c5 a greşit e aproape nevinovat.

gravă, voi reda în întregime conţinutul acestei proclamaţii. Ea suna astfel:

„Marcus Lepidus, Marcus Antonius şi Octavius Caesar, aleşi să orânduiască şi să îndrepte treburile publice, dau următoarea proclamaţie: Dacă cei ticăloşi, din pricina nesinceritătii firii lor, n-ar fi căutat în ceasuri de restrişte pentru ei să obţină mila prin rugăminţi, iar după obţinerea salvării să devină duşmanii binefăcătorului lor, Caius Caesar n-ar fi pierit ucis de aceia cărora le-a cruţat viaţa, după ce îi luase prizonieri în luptă, ori de aceia pe care îi copleşise cu onoruri şi daruri, acordându-le în acelaşi timp preţuirea lui, noi înşine n-am fi fost siliţi să tratăm cu asprime pe aceia care ne-au împroşcat cu insulte şi ne-au declarat vrăjmaşi ai patriei. Acum când experienţa ne-a convins că prin bunăvoinţă nu poţi să înlături răutatea acelora care au pus la cale pierderea noastră şi care şi-au pătat mâinile în sângele lui Caius Caesar, noi am preferat să le-o luăm înainte duşmanilor noştri, decât să ajungem noi victimele lor. Nimeni să nu ne considere nedrepţi, cruzi sau exageraţi în măsurile luate, ci să aibă în vedere ceea ce a suferit Caius Caesar şi ceea ce am pătimit noi. Aceia pe care Caius Caesar însuşi îi făcuse prizonieri şi cărora le dăruise viaţa, desemnând pe unii dintre ei prin testament ca succesori, tocmai aceia i-au luat viaţa, atunci când a fost investit cu magistratura supremă. Măcar că fusese ales *Pontifex Mciximus*, cu toate că subjugase stăpânirii romanilor naţiunile cele mai puternice, cu toate că el a fost cel dintâi muritor care a trecut Coloanele lui Hercules[104],

104 Strîmtoarea Gibraltar.

cu toate că el străbătuse o mare[105] ce până la el nu văzuse niciun navigator, cu toate că descoperise o regiune[106] până atunci necunoscută romanilor, a căzut în plin senat, în faţa altarelor zeilor, străpuns de douăzeci şi trei de lovituri de pumnal. Ceilalţi, după acest sălbatic atentat, în loc de a-i pedepsi pe vinovaţi, le-au îngăduit să pună stăpânire pe magistraturi şi pe conducerea provinciilor, fapt care le-a permis să dispună de tezaurul public, să ridice trupe împotrivă-ne şi să obţină ajutor de la popoarele barbare, duşmani hotărâţi ai Romei şi Statului. Ca urmare, ei au trecut prin toc şi au dărâmat din temelii oraşele credincioase poporului roman, pe care nu le-au putut convinge să treacă de partea lor; iar acele oraşe pe care le-au supus prin teroare le-au înarmat împotriva noastră, împotriva patriei. Pe unii dintre aceştia noi i-am şi pedepsit, iar ceilalţi, cu ajutorul zeilor, îşi vor primi pedeapsa cuvenită. Deşi cele mai însemnate din sarcinile impuse nouă au fost aduse la îndeplinire şi pot fi cercetate de toţi, ne referim la acţiunea noastră din Hispania, din Gallia şi din teritoriul nostru, ne mai rămâne un lucru de făcut: să pornim împotriva ucigaşilor lui Caius Caesar aflaţi dincolo de maree. Cetăţeni, întrucât noi ne pregătim să ducem pentru voi un război în ţări străine, ni s-a părut un lucru păgubitor, atât pentru noi, cât şi pentru voi, ca inamicii noştri comuni să rămână în urma noastră, tot căutând să profite astfel în absenţa noastră şi tot pândind un moment prielnic în vicisitudinile războiului. Tărăgănarea la nesfârşit a unei astfel de

105 Marea Minerii.

106 Anglia de azi. Marea Ionică.

situaţii nu e cu putinţă, ci mai curând sarcina noastră este de a-i extermina pe cei care, ei cei dintâi, ne-au declarat război şi care au decretat că noi şi armatele noastre suntem adevăraţii vrăjmaşi ai patriei. Nesocotind dreptatea zeilor şi netemându-se nici de ura semenilor lor, aceştia au hotărât pieirea atâtor mii de bărbaţi. Noi nu ne vom răzbuna pe un număr atât de mare de cetăţeni. Noi nu vom sacrifica pe toţi acei care s-au declarat vrăjmaşii noştri sau care au conspirat împotriva noastră. Noi nu vom cuprinde în listele de proscripţie pe toţi aceia care au excelat fie prin bogăţie, fie prin magistraturile pe care le-au îndeplinit, aşa cum a procedat magistratul care ne-a precedat, investit înaintea noastră cu puterea supremă şi care, ca şi noi, a primit sarcina să restabilească liniştea în Republică înlăturând dezordinile civile şi căruia pentru succesele repurtate i-aţi decernat titlul de *felix*[107]. Noi nu vom călca pe calea lui, deşi, în mod natural, trei inşi au mai mulţi duşmani decât unul. Noi nu vom pedepsi decât pe cei mai ticăloşi şi vinovaţi, şi aceasta atât pentru propriul vostru interes, cât şi pentru al nostru. În mijlocul neînţelegerilor noastre, cum e şi firesc, voi veţi fi pradă tuturor nenorocirilor. De asemenea, se cuvine să se dea oarecare satisfacţie armatei care a fost umilită şi adusă în stare de deznădejde prin tot felul de jigniri şi care a fost defăimată ca vrăjmaşă a patriei de către aceia ce au fost adevăraţii vrăjmaşi ai Republicii. Fără îndoială că i-am fi putut prinde şi i-am fi putut ucide, în măsura în care îi întâlneam, pe aceia

107 Norocosul. Este vorba de Caesar. Impresionînd prin succesele obţinute în atîtea războaie din care ieşise totdeauna victorios, a fost numit felix.

pe care i-am condamnat la moarte, dar noi preferăm să înscriem numele lor pe listele de proscripţie decât să-i prindem fără să fie avertizaţi. Am luat această măsură pentru voi, pentru ca nu cumva soldaţii noştri, trecând peste hotărârile fixate de noi, din pricina resentimentelor lor, să se năpustească asupra celor nevinovaţi. Dimpotrivă, cunoscând numele celor condamnaţi la moarte, soldaţii sunt opriţi de a sacrifica pe alţii, conform ordinului. Aşadar, nimeni să nu dea adăpost, să nu tăinuiască şi să nu-i ajute să fugă pe cetăţenii trecuţi în aceste liste şi să nu se lase corupt de ei. Acela care se va dovedi că a salvat pe un proscris, că a dat sprijin sau că l-a ascuns va fi trecut şi el în lista proscrişilor. Cei care vor ucide pe cei proscrişi au obligaţia de a ne aduce nouă capetele ucişilor, în schimbul următoarelor răsplătiri: 100.000 de sesterţi dacă aducătorul este cetăţean liber; dacă e sclav, 40.000 de sesterţi, eliberarea lui şi acordarea aceloraşi drepturi civile de care se bucura stăpânul lui. Aceleaşi răsplătiri se stabilesc şi pentru denunţători. Numele celor răsplătiţi va fi tăinuit pentru a-i feri de publicitate”.

Nu cred că mai e cazul să comentez această proclamaţie. Aş vrea totuşi să subliniez că ideea proscripţiei le-a aparţinut lui Antonius şi Lepidus. Ca o dovadă este faptul că de două ori se aminteşte în proclamaţie hotărârea de a-i pedepsi pe cei care *ne* declaraseră duşmani ai patriei. Este ştiut că numai ei doi se găseau în această situaţie.

Cifra exactă a celor care au pierit nu se poate şti, fiindcă dintre cei proscrişi unii au fost şterşi de pe liste şi adăugaţi alţii, unii au fost ucişi fără a fi fost proscrişi, iar alţii au fost iertaţi sau au scăpat cu fuga.

Mulţi au pierit denunţaţi de soţiile şi copiii lor sau de către cei mai buni prieteni, iar alţii au fost salvaţi de vrăjmaşii lor. Unii au fost cruţaţi chiar de către urmăritorii lor. Au fost pedepsiţi cu moartea unii dintre trădătorii stăpânilor sau prietenilor, deşi denunţătorii trebuia să fie răsplătiţi, conform decretului. Unii s-au sinucis înainte de a cădea în mâinile urmăritorilor, iar alţii, scăpând, au ocupat mai târziu funcţii înalte. Aşadar, au fost tot felul de situaţii în care unii, deşi se credeau în siguranţă, au fost ucişi, iar alţii, deşi nu mai aveau nicio speranţă, au scăpat teferi. Tristele zile ale proscripţiei se caracterizau astfel printr-o mare instabilitate şi un haos de nedescris care au zguduit din temelie cea mai puternică cetate din lume. Din întâmplările ce au avut loc, unele mai ciudate şi mai neaşteptate decât altele, se va vedea în continuare modul în care ea s-a desfăşurat şi ce urmări a avut.

Largus, fiind proscris, a fost prins de centurioni din întâmplare, în timp ce aceştia căutau alt vinovat. Impresionaţi că cetăţeanul căzuse în mâinile lor fără a fi fost urmărit, îl lăsară să fugă în pădure. Dar alţi călăi îl văzură şi alergară să-l prindă. Largus s-a întors atunci în fugă la centurionii care îl făcuseră scăpat şi le-a cerut să fie ucis de către ei, pentru a primi aceştia, nu ceilalţi, recompensa ce li se cuvenea, deoarece se arătaseră la început plini de milă faţă de el. În felul acesta cel proscris a răsplătit generozitatea centurionilor care îl ucideau.

Haterius, senator proscris, a fost denunţat de un sclav, căruia, drept răsplată, i s-a acordat imediat libertatea. Dar el începu să ridice pretenţii asupra averii ce rămăsese copiilor victimei făcându-le tot felul

de necazuri. Copiii erau văzuţi peste tot plângându-şi trista soartă. Această faptă a fostului sclav înfurie poporul care ni se adresă nouă, triumvirilor. Noi am hotărât ca acela ce ridicase pretenţii neadmise să devină din nou sclav al copiilor celui ucis.

Lucius era fratele mamei lui Antonius. Triumvirul îl trecuse pe lista proscripţiei, deoarece acela fusese de acord să-i fie declarat nepotul ca duşman al poporului. Mama lui Antonius îl ascunse pe Lucius. Centurionii aflară, dar un timp n-au zis nimic, fiind vorba de mama triumvirului. Până la urmă au forţat-o să-l denunţe. Ea a alergat în Forum şi i s-a adresat astfel fiului său: „Comandante, mă denunţ pe mine, fiindcă l-am primit pe Lucius pe care îl adăpostesc şi acum şi pe care îl voi adăposti până în clipa când ne vei ucide pe amândoi, deoarece edictele voastre de proscripţie prevăd aceleaşi pedepse pentru cei care adăpostesc pe proscrişi ca şi pentru proscrisul însuşi”. Antonius i-a răspuns că ea se dovedeşte a fi mai degrabă o soră bună decât o mamă înţelegătoare, întrucât ea nu trebuia să-l ascundă pe Lucius în această situaţie, ci se cuvenea să-l împiedice la timpul potrivit, pentru a nu-l declara pe fiul ei duşman public. Până la urmă Lucius a fost iertat.

Paulus era fratele lui Lepidus. Acesta l-a trecut totuşi pe lista proscrişilor. El a scăpat cu viaţă, fiind cruţat de centurionii ce îl menajau ca pe fratele unuia dintre triumviri, şi s-a refugiat la Marcus Brutus, de unde nu a îndrăznit să se înapoieze nici după încetarea prigoanei, deşi fusese iertat şi rechemat la Roma.

Selicius făcuse parte din completul de judecată, numit de către mine în momentul când am devenit

consul, pentru cercetarea vinovăţiei conjuraţilor. El a fost singurul care s-a opus la condamnarea acestora. Eu nu l-am pedepsit atunci, dar acum se afla pe lista celor proscrişi. Pentru a se ascunde, se alătură într-o zi unor ciocli care duceau un mort la groapă. Dar ieşind pe una din porţile Romei, străjile observară că parcă erau mai mulţi ciocli ca de obicei. Au fost opriţi, pentru a căuta în coşciug dacă nu cumva cineva se preface a fi mort. În acest timp, cioclii se certau cu Selicius, pe motiv că n-avea ce căuta acolo nefiind gropar de meserie. În felul acesta el a fost descoperit şi ucis de către centurioni.

Rufus era proprietarul unei foarte frumoase vile ce se afla situată în apropierea de casa Fulviei, soţia lui Antonius. Ea dorise de mult să cumpere această vilă, dar proprietarul refuzase. Temându-se de răzbunarea acestei femei, Rufus s-a grăbit, nu să i-o vândă, ci să i-o dăruiască. Zadarnic! El a fost trecut pe lista proscripţiei şi omorât. Când călăii prezentară lui Antonius capul victimei, triumvirul spuse să fie dus soţiei, fiindcă el nu avusese nimic cu cel ucis. Ea a poruncit să i se atârne capul în faţa vilei lui, în loc de a fi dus în Forum, aşa cum suna decretul. (Fulvia a fost una dintre primele femei romane care a luat parte în mod activ la viaţa politică a Romei, fapt neîntâlnit până atunci în Cetate.)

Antilius, însoţit de numeroşi prieteni şi sclavi, se îndrepta spre templu pentru a aduce sacrificii. Pe drum află că e pe lista proscrişilor. Cortegiul care îl urmase dispăru într-o clipă. Rămas singur, Antilius alergă la mama sa cerându-i să-l adăpostească. Aceasta însă refuză. Văzând că până şi mama lui îl respinge, cuprins de jale, se refugie în munţi. Fiind

însă prins de nişte tâlhari care îl supuneau la cele mai grele munci, s-a predat singur unor centurioni ce treceau prin apropiere. Aceştia i-au tăiat capul.

Aemilius, care nu ştia că e proscris, privea cum un centurion îl urmărea pe un condamnat. Curios să afle cine era cel urmărit, îl întrebă pe centurion cine e proscrisul. Ostaşul, recunoscându-l printre cei de pe listă, îi răspunse: „Şi tu, şi el” după care amândurora le tăia capul.

Virginius, un talentat orator, fiind în primejdie de a fi ucis de sclavii săi, le spuse că dacă i-ar lăsa viaţa, le-ar da o sumă de bani mai mare decât recompensa aşteptată. Dacă îl vor ucide, vor fi urmăriţi de păcatul săvârşit trăind toată viaţa cu spaima în suflet. Sclavii s-au lăsat convinşi fugind împreună cu oratorul. Pe drum însă a fost recunoscut de centurioni care, după o scurtă încăierare cu sclavii, l-au capturat. Folosind aceleaşi argumente cu ajutorul cărora scăpase de a fi ucis de către sclavi, Virginius îi convinse şi pe aceştia că, dacă îl vor însoţi până la ţărmul mării, unde era aşteptat de soţie cu o corabie plină de bogăţii, vor primi o mare sumă de bani. Centurionii căzură de acord. Dar, surpriză! La ţărm nicio soţie, nicio corabie. În schimb acolo aştepta un sclav care îl informă pe Virginius că soţia a plecat spre Sicilia, la Sextus Pompeius, crezând că soţul ei se îndreptase şi el într-acolo încă mai dinainte. Oratorul propuse soldaţilor să-l urmeze. Se urcară cu toţii într-o barcă şi reuşiră să ajungă şi ei în Sicilia. Aci li s-a dat centurionilor suma promisă, iar aceştia au rămas în serviciul lui Virginius până la încetarea proscripţiei.

Marcus fusese proscris fiindcă era unul dintre comandanţii din subordinile lui Marcus Iunius Brutus.

Mai târziu, după ce noi l-am învins pe Brutus, Marcus s-a travestit în sclav şi astfel a fost cumpărat de către Barbula. Fiind un om instruit şi foarte capabil, Marcus ajunse în curând să conducă treburile gospodăreşti ale stăpânului şi chiar să-i administreze averea. Barbula, observând iscusinţa acestuia care depăşea cu mult pe a oricăruia dintre sclavi, intră la bănuială că omul său de încredere ar putea fi unul dintre proscrişi, îi ceru să mărturisească gromiţându-i că nu-l va denunţa. Marcus negă totul. Barbula pleca la Roma luându-l cu el şi pe suspect crezând că de teama de a nu fi descoperit, priceputul sclav va refuza să-l însoţească. Totuşi acesta îl urmă fără nicio obiecţie. Ajunşi în oraş, unul din prietenii lui Barbula, recunoscând în Marco* pe comandantul proscris, îl informă pe stăpânul acestuia. Dar Barbula, în loc de a-l denunţa, a intervenit pe lângă mine, prin intermediul lui Agrippa, pentru a-l ierta. Eu am dat poruncă să fie şters de pe lista neagră, iar apoi am devenit buni prieteni, Marcus purtându-mi o adâncă recunoştinţă fiindcă îi salvasem viaţa. Au trecut anii şi s-a iscat conflictul dintre mine şi Antonius. La Actium, Barbula a luptat alături de rivalul meu, iar Marcus alături de mine. Antonius, ca şi Brutus cu ani în urmă, a fost învins. Barbula, ca şi Marcus cu ani în urmă, a fost prins. Ce curioasă schimbare de situaţie! Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Barbula, ca şi Marcus cu ani în urmă, s-a prefăcut a fi sclav. Marcus, ca şi Barbula cu ani în urmă, l-a cumpărat făcându-se la rândul său că nu-l recunoaşte. Barbula, ca şi Marcus cu ani în urmă, a tăcut chitic. Marcus, ca şi Barbula cu ani în urmă, interveni pe lângă mine, iar eu, ca şi atunci când l-am iertat pe Marcus, acum l-am iertat pe Barbula, deşi

luptase împotriva mea. Mai că nu-ţi vine să crezi, cititorule! Dar dacă ţi-aş mai spune că mai târziu Marcus şi Barbula au fost colegi îndeplinind amândoi în acelaşi an funcţia de consul? Va fi fost chiar aşa?! Văd pe însemnările mele în dreptul acestei informaţii nişte semne de întrebare...

Cu toate măsurile noastre de supraveghere au fost situaţii când unii dintre cei condamnaţi au încercat să opună rezistenţă organizându-se în adevărate unităţi de luptă. Astfel, Ventulinus îşi alcătui la Rhegium o numeroasă armată formată din proscrişii însoţiţi de sclavii lor şi dintre cei ce părăsiseră furioşi unele din cele optsprezece oraşe ale căror teritorii noi le promisesem soldaţilor drept răsplată. A fost trimisă împotriva lui armata, dar el continua să reziste cu îndârjire. N-a încetat lupta decât după ce şi-a văzut fiul şi pe alţi proscrişi îmbarcaţi luând drumul Siciliei. Năpustindu-se într-o ultimă încăierare asupra soldaţilor, a pierit în luptă cu ei.

TÂJN alt caz de rezistenţă organizată l-a dovedit Hârtius care, fugind din Roma urmat de sclavii lui, cutreiera Italia strângând în jurul său nenumăraţi fugari şi răzvrătiţi. Ajungând conducătorul unei adevărate armate, deveni stăpân pe regiunea Bruttium. Fiind trimise oştile împotriva lui, acesta s-a refugiat în Sicilia.

De mai multe ori, pe parcursul prezentării felului cum au pierit sau cum s-au salvat unii dintre proscrişi, a venit vorba despre Sicilia. Cei care reuşeau să fugă, se refugiau fie în Africa la Cornificius, fie în Orient la Cassius şi Brutus, dar mai ales la Scxtus Pompeius ce stăpânea Sicilia. Condamnat în lipsă de către

judecător îi numiţi imediat după ce am luat puterea consulară, el devenise un îndârjit duşman care, pentru a ne îngreuna conducerea Cetăţii, împiedica aprovizionările venite de pe mare punând corăbiile să patruleze în lungul coastelor. El merse până acolo încât anunţa prin afişe lipite pe zidurile Romei, alături de decretele noastre prin care recompensam pe denunţători cu o sută de mii sesterţi, ca el acorda două sute de mii sesterţi pentru fiecare proscris salvat. Îi adăpostea pe condamnaţi punându-le la dispoziţie îmbrăcăminte, hrană şi bani. Profitând de haosul creat numeroşi sclavi îşi părăseau stăpânii şi se refugiau tot în Sicilia. Sextus i-a înrolat în armata sa, iar mai târziu a pretins să li se acorde libertatea.

Prin aplicarea proscripţiei noi urmăream, oficial, pedepsirea vrăjmaşilor marelui Caesar. Totodată hotărâsem să ducem război împotriva principalilor autori ai conspiraţiei, Cassius şi Brutus. Pentru aceasta aveam nevoie de mari sume de bani. Am încercat iniţial să ni le procurăm prin confiscarea averilor celor proscrişi. Dar lucrurile de valoare din casele lor erau jefuite de soldaţii trimişi să-i execute. Le-am scos atunci în vânzare bunurile imobiliare. Şi aici am întâmpinat greutăţi. În primul rând centurionii pretindeau ei, drept răsplată, loturile de pământ şi casele cele mai bune. În al doilea rând averile pe care le-am scos totuşi la licitaţie se vindeau foarte greu din mai multe motive: oamenii de afaceri ce dispuneau de bani se fereau să participe la astfel de licitaţii; unii care aveau bani şi ar fi vrut totuşi să cumpere, se temeau să nu fie urmăriţi că sunt bogaţi şi apoi să fie proscrişi din această cauză; alţii evitau licitaţiile pur şi simplu, fiindcă socoteau ruşinos şi necinstit să profite

de nenorocirea ce se abătuse pe capul proscrişilor. Aşa încât se aflau de vânzare multe terenuri şi case, dar care, neavând cumpărători, erau date pe preţ de nimic. Noi n-am reuşit să strângem deci banii doriţi. În această situaţie am folosit tot felul de mijloace pentru procurarea sumelor necesare. Ţinând seama de nevoia absolută a finanţării războiului, uneori nu ne-am mai uitat dacă mijloacele erau sau nu cele mai corecte. În afara lansării unui împrumut, am introdus un nou impozit direct care îi viza însă numai pe senatori, cavaleri, liberţi şi peregrini[108]. Senatorii au fost obligaţi şi la prestaţii în natură. Ei trebuia să repare drumurile pe cheltuiala lor şi să furnizeze sclavi pentru corăbiile noastre. În sfârşit, a fost afişată încă o listă de proscripţie în care sentinţa de data aceasta nu mai prevedea pierderea vieţii ci doar pierderea averii.

Interesul şi graba noastră pentru pregătirea războiului împotriva lui Cassius şi Brutus erau aşa de mari, încât n-am mai ţinut seama de niciun fel de menajament. Astfel, în edictul pe care l-am dat au apărut şi numele a o mie patru sute de femei foarte bogate care erau obligate să participe cu o anumită sumă de bani la cheltuielile războiului. În acest scop ele trebuia să-şi declare întreaga avere, iar pentru declaraţiile inexacte se instituiau pedepse. Bogătaşele Romei, alarmate de acest edict, au încercat să intervină pe lângă noi folosindu-se de Octavia, sora mea, şi de Fulvia, soţia lui Antonius. Aceasta din urmă numai că nu le-a azvârlit afară pe uşă. Adânc jignite,

108 Străini care se stabileau temporar sau definitiv Ia Roma. Ei nu puteau ■căpăta dreptul de cetăţenie, dar se foloseau de aşa-numitul drept peregrin, iar un pretor numit special se ocupa de problemele lor.

au dat năvală în Forum şi îndepărtând străjile s-au oprit înaintea tribunei numind pe una dintre ele să le reprezinte în faţa noastră, a triumvirilor. Aceasta, pe nume Hortensia, a vorbit astfel: „La început am mers pe calea care se potrivea unor femei de rangul nostru adresându-ne soţiilor voastre şi cerându-le sprijinul. Fiindcă am fost respinse în mod nedemn de Fulvia, ne-am adunat aici, în Forum, spre a cere dreptate. Voi ne-aţi răpit părinţii, copiii, soţii şi fraţii, sub pretext că erau vrăjmaşii voştri. Dacă acum ne răpiţi şi averea, ne veţi aduce într-o situaţie incompatibilă cu moravurile, rangul şi sexul nostru. Dacă ne învinuiţi şi pe noi, aşa cum i-aţi învinuit pe bărbaţii noştri, că ne-am arătat ostile vouă, înscrieţi-ne pe lista de proscripţie, aşa cum aţi procedat şi faţă de ei. Iar dacă noi, femeile, n-am decretat pe niciunul dintre voi ca duşman al poporului, dacă nu am distrus casa nimănui, dacă nu am mituit niciuna din armatele voastre, dacă nu am aţâţat pe nimeni împotriva voastră, dacă nu am fost piedică pentru nimeni ca să dobândească magistratura şi onorurile, de ce să fim părtaşe la pedepse,» oi, care nu am fost părtaşe la nedreptăţile comise împotriva voastră? Dacă noi, femeile, nu luăm parte nici la magistraturi, nici la onoruri, nici la comanda provinciilor şi nici la vreuna din funcţiile pe care voi le disputaţi cu preţul atâtor nenorociri, de ce ne obligaţi la contribuţii băneşti? Răspunsul vostru este: Ne aflăm în stare de război. Dar când nu au fost războaie? Aş vrea să ştiu, cu prilejul cărui război au fost puse la contribuţie femeile? Natura liberează la toate popoarele pe femei de asemenea contribuţii. O singură dată mamele noastre au venit în ajutorul statului, atunci când din

pricina carthaginezilor patria întreagă şi Roma s-au aflat în mare primejdie. Dar şi atunci contribuţia lor a fost voluntară: ele nu au cedat nici din pământul lor, nici din domeniile stăpânite de ele; nu au dat nici zestrea şi nici locuinţele lor, care sunt indispensabile unor femei libere, ci numai podoabele lor casnice, fără să le fi evaluat, în prealabil, fără să se teamă de denunţători şi acuzatori, de constrângeri şi violenţă, ci aşa cum le-a dictat voinţa lor. În momentul de faţă, care este pericolul ce ameninţă stăpânirea sau patria? Dacă ar fi fost vorba de un război împotriva galiilor sau parthilor aţi fi văzut că, pentru salvarea noastră comună, noi, femeile, nu am fi fost mai prejos decât mamele noastre. În timpul războaielor civile noi nu avem de dat nicio contribuţie; noi nu dăm ajutoare unora împotriva celorlalţi. Noi nu am contribuit cu nimic nici pe timpul lui Caesar şi Pompeius. Nu am fost silite la nicio contribuţie nici de Marius, nici de Cinna şi nici măcar de Sylla, tiranul patriei. Iar voi susţineţi că puneţi ordine în Republică”.

Datorită intervenţiei acestei îndrăzneţe femei, a doua zi am dat un nou edict care obliga să-şi declare averea numai un număr de patru sute de femei, în loc de o mie patru sute.

Cu ocazia prescripţiei, Antonius şi Lepidus, fără a ţine seama de legăturile de familie şi de tradiţiile de pietate şi fidelitate ale poporului roman, au trecut pe lista condamnaţilor chiar unele din rudele lor apropiate. În acest fel ei voiau să le ia duşmanilor orice speranţă de scăpare şi să-i convingă pe soldaţi că nu-şi cruţă nici pe cei mai dragi, atunci când ei aparţin unei grupări politice potrivnice. Aşadar, Antonius l-a trecut printre primii proscrişi pe unchiul

său, Lucius Antonius, iar Lepidus şi-a trecut pe listă pe fratele lui, Paulus Lepidus. În ochii cetăţenilor gestul lor era socotit ca o faptă extrem de ruşinoasă. Antonius şi Lepidus înţelegeau prea bine acest lucru, încât, deşi cei doi proscrişi deveniseră vrăjmaşii lor, fiindcă îi declaraseră duşmani ai poporului, până la urmă au fost iertaţi.

Nu tot astfel s-a întâmplat cu Cicero. Deşi m-am opus pe cât mi-a fost cu putinţă, Antonius nu s-a lăsat înduplecat şi l-a trecut pe lista celor proscrişi fiind îndemnat şi de soţia sa, Fulvia. Ei voiau neapărat să li se prezinte capul celui care compusese *Filipicele* şi mâna care le scrisese. În acest timp mi-am amintit şi eu, nu atât de dorinţa oratorului de a mă vedea îndepărtat de pe arena politică, ci de strigătul lui bucuros, când i s-a adus vestea uciderii tatălui meu adoptiv, şi de regretul său că nu se aflase în senat pentru a lovi şi el în trupul victimei. Totuşi am deplâns moartea lui pe care am găsit-o inutilă. Deşi era un personaj cu mare trecere, deşi era un orator cu multă putere de convingere, atâta timp cât în Forum se aşternuse liniştea, fiindcă nimeni, pe timpul proscripţiei, nu mai îndrăznea să se ridice pentru a-şi spune opiniile, era inutil să fie ucis un orator lipsit de tribună; să fie ucisă o voce fără ecou. În schimb, prin moartea lui, Roma pierdea pe unul dintre cei mai mari oratori pe care i-a avut vreodată. Ţinând seama de incontestabilul rol pe care l-a jucat el în istoria Romei, intenţionat l-am lăsat la urmă, în trista mea povestire despre perioada proscripţiei, deşi n-a fost deloc ultimul în ierarhia valorilor spirituale romane.

Cicero avea 64 de ani fără o lună, când, găsindu-se împreună cu fratele său, Quintus, la vila sa de ia

Tusculum, a aflat că fusese proscris împreună cu fiul său, cu fratele său şi fiul acestuia. El şi-a trimis fiul în Grecia, la Brutus, după care s-a îndreptat spre Astura, la o altă vilă a sa aşezată pe o insulă în apropierea ţărmului mării, unde trebuia să se întoarcă şi Quintus ce plecase, la aflarea ştirii, după hrană şi banii de care aveau nevoie. Ei intenţionau să se îndrepte apoi spre Grecia. Între timp, fiul lui Quintus a căzut în mâinile călăilor. Aceştia l-au supus la torturi, pentru a spune unde se ascundea tatăl său. Cu toate chinurile groaznice pe care le suporta, tânărul n-a scos o vorbă. Quintus, care era în apropiere şi asista la atrocităţile călăilor, n-a mai putut suporta oribilul spectacol şi s-a predat ucigaşilor pe care i-a rugat să-l omoare pe el mai întâi, spre a nu asista ia moartea copilului său. Dar fiindcă şi fiul adresa aceeaşi rugăminte, asasinii le făcură pe voie amândurora. Tatăl şi fiul au fost ucişi în acelaşi timp la un semnal al centurionului.

De la Astura, Cicero s-a îmbarcat plecând spre Circeii. După mai multe zile petrecute pe corabie, cu vântul împotrivă-i şi neputând suporta răul de mare, chinuit însă mai mult de regrete şi mâhniri, a cerut să fie debarcat şi condus la Capua. „Vreau să mor în patria mea pe care de atâtea ori am salvat-o!” a zis el. Apoi intenţiona să revină la Roma, să pătrundă pe ascuns la mine în casă şi să se sinucidă în faţa zeilor căminului meu, pentru a da inimii sale ocazia unei ultime şi arzătoare răzbunări. Deocamdată sclavii îl duseră în locuinţa sa de la Formiae. Cicero binecuvântase de multe ori vântul care îl adusese înapoi la Velia, cu vreun an în urmă, după ce încercase să fugă din pricina lui Antonius. Întâmplarea aceea îi dăduse prilejul de a se afirma din nou rostind

Filipicele de la tribuna care, amuţită o bună vreme, îi reda puterea şi strălucirea. În pofida vârstei înaintate şi a vicisitudinilor unei vieţi zbuciumate el devenise în acea vreme adevăratul conducător al statului, deşi nu era investit cu nicio înaltă magistratură. În senat, Cicero le inspirase celor timizi încrederea şi celor laşi, curajul. În mijlocul Romei, îmbrăcat în haină de război, spre a arăta tuturor a iminentul pericol ce-l constituia pentru Republică Antonius, el îndemnase la strângerea de noi impozite, la participarea voluntară a oamenilor pentru completarea tezaurului secătuit şi suscitase devotamentul celor săraci făcându-i să lucreze în mod gratuit la crearea arsenalului de arme necesare ducerii războiului ce se apropia.

De data aceasta, vântul neprielnic care îl ducea către Capua nu i-a fost mai puţin de folos, deşi i-a adus moartea, dar o moarte care, dintre toate nenorocirile din viaţa lui a fost singura ce a îndurat-o cu adevărat bărbăteşte, cu o dârzenie de neclintit.

Curând, asasinii care îl urmăreau peste tot, au sosit la locuinţa lui. În fruntea lor se afla centurionul Herennius şi tribunul militar Popillius Laenas care cândva fusese apărat de orator şi scăpase astfel dintr-un grav proces de omucidere. Cicero de-abia se suise în lectică fiind purtat de sclavii lui credincioşi printr-o pădurice care ducea spre ţărmul mării de unde urma să se îmbarce din nou. Cei rămaşi în casă îi asigurară pe urmăritori că nu-l mai văzuseră de mult pe stăpânul lor. Asasinii, nehotărâţi, nu ştiau încotro s-o apuce. În acest timp un tânăr, pe nume Philogonus, pe care chiar Cicero îl instruise în ştiinţa literaturii, îi spuse tribunului că oratorul era dus în lectică spre mare pe nişte cărări ascunse. Tribunul Laenas cu

câţiva soldaţi se îndreptă astfel pentru a-i ieşi în cale, iar centurionul Herennius porni în grabă pe cărarea indicată. Zgomotul paşilor şi armelor acestora îl făcură pe Cicero să-şi dea seama că fusese descoperit. El porunci sclavilor să se oprească. Soldaţii se iviră lângă lectică. Ţinându-şi bărbia în mâna stângă, după obiceiul pe care îl avea, îşi aţinti privirea fixă spre ucigaşi. Cu parul răvăşit şi plin de praf, cu faţa palidă şi trasă îi făcu pe soldaţi să se oprească ezitând. Unii spun că Herennius, trăgând spada, i-a tăiat capul. Alţii spun că Laenas i-a retezat capul lovindu-l de mai multe ori până să i-l desprindă de trup, din cauza nepriceperii lui. Tot el i-a tăiat şi mâna.

Vestea morţii lui Cicero s-a răspândit ca fulgerul pe mare şi prin ştafete călări. La aflarea acestei ştiri Antonius s-a arătat plin de bucurie feroce. Acelaşi Laenas a adus capul şi mâna lui Cicero pe care le-a aşezat pe masă în faţa lui Antonius şi Ful viei în timp ce se ospătau. Fulvia, luând capul însângerat i-a înţepat cu un ac limba oratorului care rostise despre ea atâtea vorbe ce n-o măguliseră deloc, dar care i se potriveau pe deplin. Capul şi mâna lui

Cicero au fost duse şi atârnate în Forum, pe locul unde acesta îşi rostise discursurile lui pline de talent şi elocinţă. Oamenii alergau să vadă tristele resturi ale celui mai mare orator roman; alergau, plângând şi gemând, într-un număr mai mare decât pe vremea când se adunau să-l asculte vorbind.

Eu am regretat nespus pierderea acestui mare om. Cu toate că pe timpul conducerii mele lumea n-a prea îndrăznit să vorbească deschis despre Cicero, eu l-am numit mai târziu pe fiul său augur, apoi l-am ajutat să devină consul şi în sfârşit i-am încredinţat

provincia Syria în calitate de proconsul, toate acestea ca un fel de reparaţie a marii pierderi suferite de poporul roman.

Lui Cicero i s-au adus numeroase critici dintre cele mai aspre cu privire la activitatea sa politică şi nici eu nu l-am scutit de ele pe parcursul capitolelor anterioare. El a fost acuzat de lipsa clarviziunii politice şi este adevărat, dacă ne gândim cu câtă uşurinţă l-am manevrat eu, un tânăr de douăzeci de ani. I s-a imputat nestatornicia în sentimente şi idei pe care le avea despre anumiţi oameni. Dacă m-aş referi numai la sentimentele lui faţă de mine şi ar fi suficient pentru a constata temeinicia acestei afirmaţii. Astfel, după ce mă numise „divinul adolescent”, ar fi dorit să mă vadă îndepărtat de pe arena politică, pentru ca după aceea să ceară a mi se acorda funcţii şi onoruri extraordinare, ca mai târziu să încerce a-mi smulge legiunile pe care le comandam. S-a mai spus despre el, pe bună dreptate, că se crampona de formule politice învechite, că s-ar fi dovedit incapabil în rolul de conducător la care avea pretenţia, că era nedecis în momentele de mare importanţă, că şi-a schimbat în nenumărate rânduri orientarea politică trecând când la o grupare, când la alta pierzându-şi în acest fel simţul realităţii politice. El credea că statul se poate guverna prin discursuri în care era neîntrecut. Dacă ar fi avut calitatea unui adevărat om de stat şi ar fi stăpânit arta de a înţelege adevăratele frământări ce se vădeau pe timpul său, el ar fi trebuit să-şi pună frumoasele facultăţi şi talentul său în serviciul unor idei noi ajutându-l pe marele Caesar în realizarea importantelor reforme şi prevenind astfel sângeroasa proscripţie în care şi-a găsit un atât de tragic sfârşit.

În ciuda acestor defecte Cicero a jucat fără îndoială un rol de seamă în istoria Romei. Are meritul de a fi luptat pentru libertate, aşa cum o vedea el; s-a înşelat în privinţa libertăţii pe care o visa, dar aceasta se datora unei nobile speranţe că libertatea încă nu murise. În multe din faptele lui s-a văzut interesul pe care îl purta patriei. Îmi amintesc de vorbele pe care i le spuneam mult mai târziu unui nepot de-al meu şi asupra cărora rămân şi acum statornic. Intrând într-o zi în camera acestuia, l-am văzut citind una din scrierile lui Cicero. Surprins, nepotul meu încercă să ascundă opera sub haină. Eu i-am luat-o şi i-am citit în picioare un pasaj din ea, după care i-am redat-o tânărului spunându-i: Cicero a fost un om de mare cultură, fiul meu; da, un om de mare cultură care şi-a iubit într-adevăr patria.

Cicero a fost nu numai om de stat şi mare orator, dar şi un strălucit scriitor. Cu o foarte vie inteligenţă şi cu un puternic simţ de pătrundere a faptelor el a lăsat posterităţii lucrări de o incontestabilă valoare morală care vor constitui totdeauna un îndrumar în viaţă. Înţeleptele lui cugetări care răzbat din operele sale literare şi filosofice prevăd că vor fi folosite ca ghid în viaţă şi peste o mie, şi peste două mii de ani.

Parcă aud peste multe secole vorbindu-se despre înaltul sentiment al prieteniei, citându-l pe Cicero:

„Prietenia este un desăvârşit acord de sentimente asupra celor divine şi umane, unit cu bunăvoinţă şi iubire reciprocă; şi cred că zeii, după înţelepciune, n-au făcut omului un dar mai frumos”.

„A scoate prietenia din viaţă, e ca şi cum am scoate soarele din lume, fiindcă n-am primit nimic mai bun de la zeii nemuritori, nimic mai plăcut ca

prietenia”.

„A avea un prieten înseamnă a avea un alt eu. A trăi şi a iubi este acelaşi lucru”.

„Prietenia foarte veche trebuie să fie foarte plăcută, ca şi vinurile vechi”.

„Prietenul statornic se verifică în situaţii nesigure”.

Parcă aud peste multe secole citându-l pe Cicero cu privire la un alt nobil şi înalt sentiment: dragostea de patrie:

„Care dragoste e asemănătoare dragostei de patrie? Iubim pe cei care ne-au dat viaţă, pe părinţii noştri, ne sunt dragi copiii noştri, dar toate aceste felurite iubiri le cuprinde dragostea de patrie. Care bun cetăţean ar refuza să moară pentru ea, dacă ar putea sluji prin moartea lui?”

„Acela care îşi apără patria, chiar când îl aşteaptă ura, moartea, pedeapsa, acela trebuie socotit într-adevăr un OM”.

„Dulce este cuvântul pace, şi ea însăşi este binefăcătoare; însă este o mare deosebire între pace şi robie; pacea este libertatea netulburată, robia este cea mai mare nenorocire care trebuie respinsă nu numai prin război, dar chiar şi prin moarte”. „PATRIAE SOLUM OMNIBUS CARUM EST.”[109]

10. Divus Iulius privea satisfăcut de pe înălţimile Olimpului

Deşi inima nu e o faţă de masă pe care o întinzi tuturor, aşa cum glăsuieşte un proverb oriental, eu am povestit întâmplările din vremea proscripţiei printr-o deschisă mărturisire, atât din dorinţa de a-mi câştiga

109 Pământul patriei e scump tuturor.

încrederea celor ce vor veni după mine, dar şi pentru a dezarma calomnia.

Oribila noastră hotărâre de a ucide atâţia oameni fără a fi judecaţi a avut urmări aşa de tragice, încât i-a determinat chiar pe unii din adversarii tatălui meu să spună că, în comparaţie cu acele zile nenorocite ale proscripţiei, „tirania” lui Caesar fusese vârsta de aur a Romei! Şi ca o dovadă a groazei prin care trecuse aristocraţia romană, senatul s-a grăbit, în momentul când noi am anunţat sfârşitul prigoanei, să ne decerneze coroane civice ca unor adevăraţi salvatori ai patriei!…

În prima zi a anului 712 *ab U.*c.[110], Plancus şi Lepidus şi-au luat în primire funcţiile de consuli.

Pentru a justifica prea asprele pedepse pe care le primiseră vinovaţii, trebuia arătat poporului că aceasta se făcuse nu pentru a fi răzbunat un muritor, ci un zeu. De aceea noi am înălţat în Forum, pe locul unde trupul lui Caius Iulius Caesar fusese ars, un templu în cinstea lui dându-i un flamin şi un colegiu de preoţi iulieni. Totodată am stabilit să i se aducă sacrificii publice. Acela care s-ar fi refugiat în templul divinului Caesar, cerând ocrotire noului zeu, nu putea fi alungat sau urmărit. Toţi cetăţenii erau obligaţi să-i sărbătorească ziua de naştere încununaţi cu lauri. Ziua în care fusese asasinat a fost decretată ca zi nefastă. Locul unde el căzuse pradă conjuraţilor a fost închis pentru totdeauna. Noua clădire a senatului a primit numele de Iulia de la Iulius Caesar. În sfârşit au fost consfinţite, sub luare de jurământ, toate actele divinului meu tată adoptiv.

---

110 Anul 42 î.e.n.

Odată îndeplinite aceste măsuri şi după ce am încredinţat pe timp de mai mulţi ani principalele magistraturi oamenilor noştri de încredere, Lepidus a rămas la Roma, iar eu m-am îndreptat spre Rhegium şi Antonius spre Brundisium unde corăbiile nu aşteptau decât un vânt prielnic spre a ne transporta armatele peste Marea Ionică pentru confruntarea cu principalii conspiratori, Cassius şi Brutus.

Dacă în Italia de bine de rău era acum linişte, în provincii însă duşmanii noştri continuau lupta. Trei erau principalele focare de război: Sicilia, Africa şi Orientul.

Unul dintre cei mai primejdioşi vrăjmaşi era Sextus Pompeius care, ocupând o poziţie strategică prin stăpânirea Siciliei, se afla înfipt în coasta Italiei gata oricând s-o invadeze şi să ne pericliteze astfel spatele, după ce am fi ajuns în Macedonia. Fiindcă am avut de furcă mai mulţi ani cu el, mă voi opri asupra lui insistând asupra unor amănunte. El era unul din fiii lui Magnus Pompeius, cel învins de marele Caesar la Pharsalos. După moartea tatălui său s-a refugiat împreună cu fratele mai mare în Hispania continuând războiul împotriva tatălui meu adoptiv. Fratele său fiind ucis în luptă, Sextus s-a adăpostit la unele căpetenii locale. El şi-a alcătuit o nouă armată continuând lupta împotriva lui Asinius Pollio, şi după moartea divinului Caesar. Asinius a fost învins, dar mai mult datorită întâmplării. În urma unei propuneri a lui Antonius, despre care am vorbit la momentul potrivit, senatul i-a aprobat lui Sextus reîntoarcerea la Roma, i-a acordat importante despăgubiri şi l-a numit comandantul flotei. Sextus însă nu s-a grăbit să vină în Italia. După ce eu am obţinut titlul de consul şi am

hotărât judecarea duşmanilor marelui Caesar, printre cei judecaţi şi condamnaţi în lipsă a fost şi Sextus, iar ceva mai târziu, a fost trecut pe lista celor proscrişi. În această situaţie el şi-a format o puternică flotă cu ajutorul căreia ataca oraşele de pe ţărmurile Italiei prin incursiuni îndrăzneţe jefuind şi provocând mari daune, la fel cum procedau piraţii. Către sfârşitul anului 711 *ab U.*c.[111], Sextus a debarcat în nordul Siciliei asediindu-l la Messina pe guvernatorul insulei, Bithynicus. Cei care fugiseră în Sicilia de teama proscripţiei l-au convins pe Bithynicus să nu i se împotrivească. După ocuparea Messinei au trecut şi alte oraşe de partea lui Sextus şi astfel a devenit stăpânul întregii insule. Faţă de aristocraţia romană se bucura de o mare popularitate, întrucât era socotit ca un continuator al luptei oprimaţilor împotriva sprijinitorilor marelui Caesar. În scurtă vreme s-au adunat în jurul lui numeroşi reprezentanţi ai nobilimii pe care acesta o adăpostea împotriva proscripţiei. Dar îi adăpostea totodată şi pe sclavii care, profitând de tulburările ce aveau loc, fugeau de la stăpânii lor în număr din ce în ce mai mare. Cu ajutorul acestora, cu ajutorul foştilor soldaţi ce luptaseră alături de tatăl său şi chiar cu ajutorul multor piraţi, Sextus Pompeius îşi formase o armată şi mai ales o flotă de temut.

LJN alt focar de război era Africa ce îmi fusese repartizată mie, ca şi Sicilia de altfel, după formarea triumviratului. Într-una din provinciile africane, Numidia, îl trimisesem să guverneze în numele meu pe Sextius. I-am poruncit totodată să-i ceară lui Cornificius, omul senatului şi guvernator al Libyei, să

111 Anul 43 î.e.n.

părăsească această provincie învecinată care îmi fusese încredinţată tot mie. Cornificius a refuzat şi de aci s-a iscat războiul între ei. Repeziciunea cu care s-au desfăşurat luptele a lăsat impresia unui război de scurtă durată, dar el a fost destul de sângeros. Până la urmă Sextius, cu ajutorul lui Arabion, unul dintre regii locali aliat cu el, l-a învins pe Cornificius care a fost omorât.

Al treilea focar de război era Orientul unde situaţia se prezenta foarte complicată şi care în curând urma să se transforme în teatrul unui nou şi sângeros război civil pe scena căruia se vor încleşta într-o ultimă mare confruntare legiunile romane ale vechii Republici cu legiunile romane ale noii Republici. Orientul fusese, doar cu câţiva ani în urmă, câmpul de acţiune unde Magnus Pompeius îşi câştigase o mare glorie. Numele lui era aci încă foarte respectat. Nu întâmplător se refugiaseră în răsărit Brutus şi Cassius, unde găsiseră un azil sigur.

Brutus părăsise Roma oprindu-se la Atena într-o vreme când Antonius era urmărit de senat, iar eu cedam legiunile mele consulilor Hârtius şi Pansa. În această situaţie, neîntrezărind vreo primejdie, nu găsea mai nimerit decât să audieze deocamdată cursurile unor învăţaţi atenieni fiind înconjurat de numeroşi tineri ai aristocraţiei romane. Ei se aflau acolo la studii şi se simţeau măguliţi de prezenţa lui Brutus căruia îi arătau o admiraţie demnă de un conducător al oprimaţilor. Brutus le răspundea prin acordarea de funcţii şi onoruri, fără a ţine seama de merite sau vârstă. De exemplu Horatius, la numai douăzeci de ani, fusese numit tribun militar, iar fiul lui Cicero a primit comanda unei legiuni pe care reuşise

să şi-o alcătuiască.

Pe măsură ce veştile despre creşterea puterii mele şi a lui Antonius soseau la Atena, Brutus începu să se gândească la o posibilă confruntare. Renunţă deci la audierea lecţiilor şi trecu la formarea unei armate capabilă să ne ţină piept. De îndată ce s-a aflat că Brutus îşi forma o nouă armată, resturile legiunilor lui Magnus Pompeius, care după Pharsalos rătăceau prin Grecia, se adunară în jurul său. Un questor ce transporta spre Roma impozitele Asiei, ce se ridicau la unsprezece mii de talanţi, i-a predat importanta sumă lui Brutus care o folosi în scopuri militare. Devenind din ce în ce mai puternic, Brutus s-a îndreptat spre Macedoni. i unde guvernatorului Quintus Hortensius îi înceta tocmai mandatul. Acesta l-a recunoscut succesorul său legal predându-i conducerea. Brutys devenea astfel stăpân pe o importantă provincie în apropiere de Italia. În curând ocupă şi partea din Illyria vecină cu Macedonia, unde comandant era Vatinius. Trupele acestuia îl părăsiră trecând de partea lui Brutus. Tot astfel s-a întâmplat şi cu armata lui Caius Antonius, pe care fratele său, după cum ştim deja, o trimisese împotriva lui Brutus. Apoi, după o expediţie în Tracia, supuse şi această regiune, încât acest periculos duşman se afla stăpân de la Marea Ionică până la Pontul Euxin[112].

Cassius, părăsind Roma de teama simpatizanţilor lui Caesar, se îndreptă spre Syraa. În scurt timp i se alăturară legiunile care primiseră poruncă din partea senatului să dea ascultare deplină lui Cassius şi Brutus. Trei legiuni aparţineau lui Statius Murcus, trei

112 Marea Neagră.

legiuni lui Marcius Crispus şi două legiuni lui Caecilius Bassus. La aceste opt, se mai alăturară o armată de tăria a patru legiuni trimisă din Egipt de către Cleopatra, pentru a-l sprijini însă pe Dolabella. Acesta se îndrepta spre Syraa cu două legiuni şi o flotă comandată de Figulus. Dar Cassius ajunse înainte, iar Dolabella, aflând despre numeroasa armată a lui Cassius, se îndreptă spre oraşul Laodiceia care era de partea lui şi care se afla pe o peninsulă fortificată dispunând şi de un port pe unde se putea uşor aproviziona. Pentru a-l putea asedia, Cassius blocă mai întâi istmul cu un puternic meterez ridicat din pietre şi alte materiale luate de la case, de la vile şi chiar de la morminte. Apoi trimise emisari în Phenicia, Lycia şi Rhodos cât şi la Cleopatra pentru a-i procura corăbiile necesare blocării lui Dolabella pe mare. Cu excepţia sidonienilor din Fenicia, ceilalţi au refuzat să-l ajute. Cleopatra, în virtutea amintirilor care o legau de marele Caesar, îl sprijinea pe Dolabella, aşa încât, sub pretextul foametei şi ciumei care bântuiau atunci Egiptul, se sustrase de la orice sprijin cerut de către asasinul tatălui meu adoptiv. În acea vreme insula Cipru era stăpânită de regina Egiptului, unde, în calitate de reprezentant al ei, se afla comandant Serapion. Acesta, fără a-şi anunţa stăpâna, trimise lui Cassius, din proprie iniţiativă, corăbiile de care dispunea. Cu flota pe care o înjghebase, Cassius îl atacă pe Dolabella. După

Îjrima confruntare nedecisă, acesta a fost învins abia în a doua luptă navală. Cassius trecu apoi la asaltul întăriturilor oraşului, fără a reuşi să-l ocupe, cu toate loviturile de berbec ce-i zguduiau zidurile. Până la urmă îi corupse pe centurionii ce păzeau intrările.

Aceştia deschiseră porţile, iar el, după o scurtă luptă, puse stăpânire pe Laodiceia. Dolabella, de teamă să nu fie prins de viu şi extrădat, îi ceru lui Marsus Octavius să-i taie capul şi să i-l ducă lui Cassius, pentru a nu fi şi el pedepsit. Dar Marsus, după ce îi tăie capul, se sinucise şi el. Cassius i-a iertat pe cei care luptaseră alături de Dolabella, dar oraşul a fost impus la biruri grele. Pe Statius Murcus l-a numit comandantul flotei, fiindcă îl sprijinise cu corăbiile sale.

După înfrângerea lui Dolabella, Cassius se îndreptă în grabă împotriva Cleopatrei care pregătea o flotă puternică ce urma să ne fie trimisă nouă în ajutor. Dar n-a mai ajuns în Egipt, fiindcă

Brutus, aflând despre hotărârea noastră de a porni războiul contra lor, îl chemă să-şi unească forţele cu ale lui.

Antonius împreună cu mine, înainte de a trece cu grosul forţelor peste Marea Ionică, i-am trimis în Macedonia pe Decidius Saxa şi Caius Norbanus cu un număr de opt legiuni. Aceştia au străbătut Tracia, şi-au instalat tabăra în apropierea localităţii Pfailippi, apoi au ocupat strâmtorile Corpililor şi Sapeilor, ce domijg.au câmpia de la Philippi, singurul loc pe unde putea trece din Asia spre Europa.

Tracia era stăpânită de doi regi: fraţii Rhascuporis şi Rhascus. Primul era de partea lui Cassius şi Brutus, cel de-l doilea de partea noastră. Fiecare avea sub comandă câte trei mii de călăreţi. Ei au adus servicii însemnate celor două tabere.

Cassius şi Brutus s-au întâlnit în Asia şi au hotărât să-şi coordoneze astfel acţiunile, încât să fie în stare să înlăture primejdia ce venea din partea

noastră. Brutus era de părere să pornească neîntârziat spre Macedonia, pe al cărui teritoriu socotea că e cel mai potrivit să ne întâmpine şi să treacă eventual chiar în Italia. Cassius era de părere că deocamdată noi nu puteam să-i atacăm fiind ocupaţi cu numeroase treburi la Roma şi avându-l în coasta noastră pe Sextus Pompeius care ne supraveghea orice mişcare. El a propus ca mai întâi să-şi asigure spatele legând noi alianţe cu dinaştii de prin partea locului şi supunând populaţiile ce li se arătau duşmănoase. Brutus s-a lăsat convins. El s-a îndreptat spre Lycia, iar Cassius spre Rhodos care nu voise să-l ajute împotriva lui Dolabella. (Lycia şi Rhodosul aveau datorii de recunoştinţă faţă de marele Caesar ce le dovedise multă simpatie socotindu-i aliaţi ai Romei).

Brutus i-a învins pe lycieni care au încercat zadarnic să opună rezistenţă la hotarele ţării lor. Apoi, cu excepţia oraşului Xanthos, majoritatea localităţilor s-au supus fără împotrivire. După ce xanthienii i-au închis porţile cetăţii, au trecut chiar la atac şi Brutus din puţin a scăpat să nu fie nimicit. Până la urmă însă, datorită vitejiei soldaţilor săi, situaţia a fost restabilită şi oraşul cucerit. Departe de a se preda, xanthienii au dat foc locuinţelor şi s-au aruncat în flăcări pierind împreună cu femeile şi copiii lor. Din întreaga populaţie n-au mai supravieţuit decât vreo sută şi cincizeci de oameni. Lycia a fost apoi în întregime ocupată.

Nici Rhodosul n-a avut o soartă mai bună. Cassius i-a învins pe rhodieni într-o primă luptă navală lângă Myndos şi apoi chiar în apropierea coastelor insulei. Un merit deosebit i-a revenit lui Statius

Murcus care s-a dovedit pe tot timpul războiului un foarte iscusit comandant de flote. Cassius îşi făcuse studiile şi învăţase limba greacă la Rhodos. El n-a pedepsit cu moartea, pentru nesupunerea lor, decât un număr de cincizeci de fruntaşi ai insulei. În schimb, le-a luat toate corăbiile şi a confiscat tot aurul şi argintul din tezaurul public şi din temple, cât şi de la particulari. A fost rugat să li se lase cel puţin statuile zeilor. „Vă voi lăsa Soarele!” le-a răspuns Cassius. Rhodienii s-au consolat citind în aceste vorbe o prevestire involuntară a morţii apropiate ce-l pândea pe cuceritor.

Cassius şi Brutus erau acum stăpâni pe întreg Orientul. Ei dispuneau de o armată aşa de numeroasă, cum niciodată Roma nu condusese pe vreun câmp de bătălie. În afara celor nouăsprezece legiuni care numărau aproape optzeci de mii de pedestraşi, Cassius dispunea de peste zece mii de călăreţi iberi, celţi, arabi, mezi şi parthi, iar Brutus, cam tot de atâţi călăreţi galii, lusitanieni, traci, illyri, parthi şi thessalieni. Aceşti aproape o sută de mii de oameni şi douăzeci de mii de cai trebuiau hrăniţi, iar soldaţii şi ofiţerii plătiţi după poftele şi lăcomia lor. De aceea Brutus, dar mai ales Cassius au jefuit Orientul într-un chip sălbatic. Ariobarzanes, regele Cappadociei a fost ucis, nu atât pentru că rămăsese devotat marelui Caesar, care îi dăduse sub stăpânire o parte a Armeniei, ci pentru a-i lua bogăţiile şi toate resursele materiale. Iudeea a fost impusă la o contribuţie de şapte sute de talanţi şi, fiindcă plata se făcea cu întârziere, au fost vânduţi chiar oamenii liberi, aşa cum se vând sclavii. La fel au păţit şi unii cetăţeni din Tars, vânduţi ca sclavi pentru a acoperi marea sumă

de o mie cinci sute de talanţi, după ce locuitorii fuseseră nevoiţi să predea averile oraşului şi să topească obiectele sacre pentru a face din ele monede. Provincia romană Asia a fost obligată să plătească într-un singur an impozitul pe zece ani înainte. Aceste fapte aparţineau lui Cassius căruia Brutus, în întâlnirea lor de la Sardes, îi reproşa că prin astfel de jafuri este compromisă cauza pentru care ei luptau împotriva noastră. El îi spunea, din câte am aflat şi eu, că ar fi fost mai bine să-l lase în viaţă pe Caesar, deoarece acesta, dacă mai închidea ochii în faţa nedreptăţilor săvârşite de prietenii lui, în schimb el n-a jefuit pe nimeni.

177

Cam astfel se prezenta situaţia în Orient, când Cassius şi Brutus s-au întâlnit pentru a doua oară, pe la mijlocul verii anului 712 *ab U.*c.4 alarmaţi în urma debarcării pe coasta Macedoniei a generalilor noştri, Saxa şi Norbanus. Dându-şi seama de primejdia ce îi pândea, au pornit în marş cu toate forţele împotriva noastră, (într-una din nopţi lui Brutus i s-a arătat o figură stranie şi înfiorătoare. Stoicul general a întrebat fără să tremure dacă apariţia era om sau zeu. Fantoma i-a răspuns că e duhul său rău, pe care îl va revedea în câmpia de la Philippi. A doua zi Brutus i-a povestit neliniştit epicurianului Cassius despre viziunea avută. Acesta a încercat să-l liniştească, vorbindu-i despre netemeinicia viselor şi a apariţiilor misterioase). În drum spre Macedonia, Cassius şi Brutus au fost împiedicaţi să străbată regiunea muntoasă prin singura cale accesibilă, fiindcă Saxa şi Norbanus ocupaseră deja strâmtorile. De aceea a trebuit să facă un mare ocol pe cărări prăpăstioase şi

neumblate ce le-au fost deschise de regele trac Rhascuporis. Astfel, au ajuns în câmpia ce se întindea pe vreo zece mile de la miazănoapte spre miazăzi şi care era în lăţime de vreo patru mile de la răsărit spre apus. În partea de răsărit a marii câmpii se întindeau pe trei laturi munţii împăduriţi ce formau un imens arc de cerc pe care natura se părea că îl pregătise în mod special ca arenă a unor sângeroase lupte.

Saxa şi Norbanus, fiind surprinşi de duşmanul ce coborâse în câmpie pe căi nicicând umblate, au fost obligaţi, după o scurtă ciocnire, să părăsească strâmtorile şi poziţiile avantajoase pe care le ocupaseră şi să se întărească la Ampnipolis. Ei ne-au anunţat despre cele întâmplate cerându-ne să le venim cât mai grabnic în ajutor. N-am putut însă porni imediat, fiindcă eu m-am izbit la Rhegium de Sextus Pompeius, care încerca să debarce în Italia, iar Antonius era stingherit de flota redutabilului Statius Murcus. După o oarecare întârziere am reuşit totuşi să traversăm fără pierderi întreaga noastră armată peste Marea Ionică. Eu m-am găsit tocmai atunci să mă îmbolnăvesc, dar aşa de rău, încât a trebuit să rămân în urmă, la Dyrrhachium.

Cassius şi Brutus ocupaseră deja cea mai bună poziţie de luptă cu orientarea spre apus, către câmpie. Ei aveau în spate oraşul Philippi situat pe o înălţime prăpăstioasă. Cassius şi-a aşezat tabăra pe două coline în apropierea mării pe unde putea fi uşor aprovizionată armata, iar Brutus s-a instalat la dreapta lui, spre miazănoapte, pe o altă colină. Aceste înălţimi dominau câmpia spre care ei ar fi putut coborî uşor în cazul unui eventual atac având asigurate şi flancurile; cel din dreapta, spre miazănoapte, protejat

de munţi, cel din stânga, spre miazăzi, protejat de mlaştinile care se întindeau până la mare. Spaţiul rămas liber între cele două tabere era întărit cu palisade, ziduri şi şanţuri adânci.

După debarcarea armatei, Antonius înainta grăbit pentru a ocupa înaintea inamicului cetatea Amphipolis. Aceasta era însă deja ocupată şi fortificată de Norbanus care îi deschise imediat porţile. Îşi lăsă în oraş o parte din materialul de luptă împreună cu o legiune şi continuă înaintarea. În curând zări taberele întărite ale lui Cassius şi Brutus. S-a oprit în faţa lor desfăşurându-şi întreaga armată în plină câmpie. Antonius îşi dădea seama de poziţia dezavantajoasă pe care o avea faţă de inamicul instalat pe coline, dar altă situaţie nu exista. S-a mulţumit să se fortifice cât mai bine ridicând ziduri şi săpând şanţuri care se umpleau repede cu apa ce se găsea la mică adâncime. Inamicul rămase surprins de atâta îndrăzneală.

Forţele de care dispuneam noi erau comparabile cu ale adversarului. Dacă nu dispuneam decât de treisprezece mii de călăreţi, faţă de douăzeci de mii ai inamicului, în schimb legiunile noastre, aproape egale la număr cu ale lui Cassius şi Brutus, erau complete şi formate din soldaţi mai bine instruiţi, având o îndelungată experienţă de luptă. Pe mare însă, adversarul era net superior dispunând de o imensă flotă formată din corăbiile de sub comanda lui Statius Murcus şi din cele ale lui Domitius Ahenobarbus. Aceştia făceau aproape imposibilă aprovizionarea pe mare a trupelor noastre.

Deşi nu eram complet restabilit, după un timp am ajuns şi eu, purtat în lectică, pe câmpia de la Philippi.

Prezenţa mea i-a însufleţit în mod simţitor pe soldaţi. Antonius a luat comanda trupelor de la miazăzi, adică a celor instalate în faţa lui Cassius, iar eu, a celor ce se aflau la miazănoapte, în faţa lui Brutus. La început au avut loc doar mici atacuri urmate de unele contraatacuri. Atât eu cât şi Antonius eram nerăbdători să angajăm lupta decisivă, deoarece aprovizionările se făceau extrem de greu şi foametea începea să-şi arată colţii. În afară de aceasta ne temeam şi de soarta Italiei rămasă la discreţia lui Sextus Pompeius. Dimpotrivă, adversarul, care primea de pe mare încontinuu noi forţe şi alimente din belşug, avea tot interesul să amâne cât mai mult lupta. Mai ales Cassius era cel care spera să ne învingă foametea şi epidemiile. Spre norocul nostru trupele duşmane, alcătuite în parte din populaţiile supuse, dădeau semne de nelinişte. Se arătau nemulţumite că lupta se amâna întruna. Mulţi dintre soldaţii străini ameninţau cu părăsirea taberei. Forţaţi de această situaţie, Cassius şi Brutus au hotărât să înceapă ostilităţile. Noi, care nu aveam sorţi de izbândă dacă am fi atacat taberele lor bine fortificate şi instalate pe înălţimi, ne-am bucurat văzându-i că ies la luptă în plină câmpie.

Soldaţii celor două oştiri potrivnice şi-au luat armele, au părăsit întăriturile şi s-au aliniat unii în faţa altora. Trompetele au sunat atacul. S-a aşternut apoi pentru un moment o linişte de mormânt. Doar pentru o clipă! Răcnetele au izbucnit apoi sălbatic din piepturile ostaşilor romani care dădeau astfel semnalul începerii unei noi ere în istoria celui mai puternic stat din lume. Strigătele disperate ale unei Republici care murea se amestecau cu strigătele victorioase ale unei Republici care se năştea…

Eram încă bolnav când a trebuit să mă târăsc până în faţa trupelor mele, fără să-mi pot duce nici scutul, nici spada. Cu mâna apăsându-mi ficatul, a cărui durere o simţeam până în omoplat, priveam bătălia fără să pot înţelege prea bine urmările ce le va avea asupra statului. Eu nu ştiam atunci că, odată cu lichidarea la Philippi a majorităţii aristocraţiei, începea era transformărilor care va duce la crearea noii Republici.

Acum nu mai sufăr de ficat, după ce ani în şir, în urma sfaturilor ce mi le-a dat medicul meu, am luat zilnic câte o gură sau două de miere. Dar poate că nu mai sufăr, fiindcă o viaţă întreagă am gustat din ceva mai dulce ca mierea: dulceaţa gloriei şi măririi de care am avut parte. Aceasta nu înseamnă însă că odată cu vârsta mi-au trecut toate suferinţele. Din contră! Chiar acum simt cum mi-a înţepenit din nou degetul arătător, tocmai de la mâna cu care scriu. Mă doare groaznic! De aceea voi întrerupe un timp povestirea mea, deşi se află într-un moment atât de palpitant, pentru a-mi fixa degetul într-un mic tub făcut dintr-un corn. Aşa mă mai slăbeşte durerea. Ca să-i fac loc tubuleţului, va trebui mai întâi să scot de pe deget un inel. Acest inel, ce-mi fusese dăruit de marele Caesar, l-am pus pe deget chiar atunci, înaintea luptei din câmpia de la Philippi, spre a-mi aduce noroc. îl mai purtasem şi înainte, din când în când, dar din acea clipă l-am purtat tot timpul. Nu m-aş mira dacă vreunul din detractorii mei, citind acest rânduri, ar spune că nu tubul de corn, pe care îl puneam în deget, îmi alina durerea, ci faptul că îmi scoteam inelul făcea să mă simt mai bine, mai uşurat... Eu ştiu ce vor să insinueze ei. Vor să spună că purtând în deget inelul

de la tatăl meu gdoptiv, purtam totodată în inima dorinţa stăpânirii de unul singur a statului roman; vor să spună că mi-am însuşit şi am continuat politica lui Caesar, care dorea să ajungă rege, fapt ce mi-a adus destule dureri şi suferinţe... Or fi având dreptate!... De fapt se spune că nu există dulce fără acru; unde e miere e şi fiere!...

În ziua bătăliei decisive de la Philippi soldaţii simţeau nevoia să-şi vadă comandantul în mijlocul lor. Aşadar trebuia să apar, viu sau mort, în primele rânduri ale luptătorilor. Fiindcă gestul acesta era împotriva celei mai elementare prudenţe, poate n-aş fi făcut-o, dacă vraciul care mă îngrijea nu mi-ar fi spus că i se arătase în vis zeiţa Minerva cerându-mi să părăsesc tabăra şi să-i urmez pe soldaţi la atac. Deoarece m-am grăbit întotdeauna să îndeplinesc voinţa zeilor, mi-am părăsit lectica în care zăceam şi m-am îndreptat spre trupe, în timp ce pe drum mă tot miram cum e posibil ca zeiţa protectoare, întruchipare a înţelepciunii celei mai desăvârşite, să mă îndemne, pentru siguranţa mea, la părăsirea zidurilor şi întăriturilor taberei de nepătruns, trimiţându-mă printre războinicii care semănau moartea la fiecare pas! însă Minerva ştia ea ce ştia!... După mai multe ore de încleştare pe viaţă şi pe moarte, Messala, unul dintre comandanţii lui Brutus, a depăşit flancul strâng al trupelor mele, obligându-ne să dăm înapoi. Unii soldaţi au luat-o chiar la fugă. Messala, continuând înaintarea, a ajuns tocmai în tabăra noastră pe care a pus stăpânire. (Mai târziu, după ce luptele au luat sfârşit şi am intrat din nou în tabără, am văzut nişte resturi ale unei lectici. Ere lectica mea ciuruită de suliţele duşmanilor care mă credeau zăcând înăuntru.

De aceea se şi răspândise zvonul că fusesem ucis.) Dacă eu am fost respins în prima zi a bătăliei de la Pihilippi, încât Brutus credea că lupta era câştigată, Antonius a repurtat o frumoasă victorie împotriva lui Cassius. De mai multă vreme generalul construia în secret un drum prin mlaştinile dintre mare şi colinele ocupate de duşman. A trimis apoi prin stufăriş mai multe cohorte care au ajuns în apropiere de înălţimile ocupate de Cassius. Acesta, văzând cele ce se petreceau, a construit un dig tot prin mlaştină care a tăiat drumul făcut de Antonius izolându-i cohortele trecute prin stufăriş. Generalul, furios, s-a îndreptat cu nenumărate forţe, ce aduceau diferite unelte din fier şi tot felul de scări, pentru a dărâma digul. El trecea curajos cu trupele chiar prin spaţiul care despărţea cele două armate pregătite de luptă. Văzând atâta îndrăzneală din partea lui Antonius, soldaţii lui Cassius n-au mai suportat să le defileze pe sub nas duşmanul şi, cuprinşi de indignare că trebuia să privească inactivi la mişcarea nestingherită a trupelor lui Antonius, au pornit din proprie iniţiativă la atac. Generalul care de-abia aştepta să înceapă lupta, a ripostat cu toată forţa. Socotind primejdios să se înapoieze în câmpie, fiindcă ar fi produs dezordine în rândul trupelor prin întoarcerea armatei pe vechile poziţii, a continuat înaintarea atacând cu un elan şi o îndrăzneală nemaipomenite colinele pe care se afla Cassius. În timp ce grosul armatelor începea lupta în câmpie, Antonius, printr-un avânt plin de îndrăzneală a reuşit să cucerească mai multe fortificaţii şi până la urmă să intre chiar în tabăra duşmană. Aflând că tabăra, cu toate ce se aflau înăuntru, a căzut în mâna lui Antonius, soldaţii lui Cassius ce luptau în câmpie

au început să dea înapoi şi până la urmă s-au împrăştiat în dezordine.

Rezultatul primei zile de luptă era nedecis, fiindcă nu avusese loc nicio victorie deplină, nicio înfrângere totală. Cele două armate care se ciocniseră au avut şi succese şi insuccese, au pus pe fugă şi au fost luaţi la fugă şi din ambele părţi taberele fuseseră pierdute. Comandanţii armatelor nu şi-au putut da seama imediat de toate acestea. Din cauza frontului de luptă foarte întins şi a norului imens de praf ce se ridicase în timpul bătăliei, era foarte greu să se observe mişcarea trupelor, înaintarea sau retragerea lor. Aşa s-a întâmplat că Brutus, învingându-mă pe mine, a crezut într-o victorie pe tot frontul, iar Cassius, din contră, văzându-se pus pe fugă, a crezut că bătălia fusese pierdută. Acesta din urmă s-a refugiat într-un loc întărit şi a trimis pe centurionul Titinnius să vadă unde se afla Brutus pe care îl credea învins. Acelaşi lucru făcuse şi Brutus trimiţând un grup de călăreţi să-l caute pe Cassius. Centurionul s-a întâlnit cu călăreţii şi cu toţii s-au îndreptat fără grabă să aducă vestea victoriei lui Brutus. Cassius i-a zărit de departe şi a crezut că sunt călăreţi duşmani. De teamă că nu cadă în mâna lor, i-a întins pumnalul libertului Pândarus poruncindu-i să-l omoare. Aşa a murit Cassius, ucis de pumnalul pe care îl implântase în trupul divinului Caesar. Titinnius, dându-şi seama că încetineala lui a creat confuzia ce a dus la pieirea comandantului său, care îi era şi prieten, s-a sinucis peste cadavrul acestuia. Se spune că, înainte de a muri, Cassius a avut viziunea marelui Caesar ce se îndrepta spre el călare, acoperit cu mantia-i de purpură. „Şi totuşi te-am ucis”, i-ar fi zis Cassius

înainte de a-şi da sufletul. Brutus l-a jeluit îndelung, dar n-a ordonat să i se facă vreo înmormântare pompoasă, ci i-a trimis în ascuns trupul la Thasos, pentru a nu-şi descuraja soldaţii, dar pentru a nu afla nici noi despre moartea survenită prinzând astfel mai mult curaj.

Noi aveam într-adevăr, mare nevoie de curaj în situaţia extrem de critică în care ne aflam. Dacă pe uscat lupta nu fusese decisă, pe mare suferisem o grea înfrângere. În timp ce Domitius Calvinus transporta pe mare două din legiunile noastre, dintre care una era renumita legiune Martiana, Statius Murcus, în fruntea flotei sale de o sută treizeci de trireme[113], l-a atacat producându-i mari pierderi şi făcând mulţi prizonieri. La această nenorocire se adăuga foametea ce era din ce în ce mai puternic resimţită, capturarea de către duşman a puţinelor resurse pe care le mai aveam în tabără şi ploile de toamnă ce făceau să mustească apa pe întinse porţiuni ale câmpiei unde ne aflam. În plus ne-am mai trezit şi cu inundarea unei părţi a lucrărilor noastre de apărare prin abaterea de către Brutus a cursului unui râu din apropiere. Situaţia noastră era aşadar desperată. Trebuia să dăm lupta decisivă cu orice preţ, nu numai pentru obţinerea victoriei, dar pentru propria noastră salvare.

Brutus, cunoscând greutăţile în care ne zbăteam, se ferea de a da lupta corp la corp şi socotea că e mai cuminte să aştepte între zidurile fortificate, chiar dacă ar fi fost asediat. Dar soldaţii lui şi chiar unii dintre comandanţi, din nesocotinţă, nu împărtăşeau părerile

113 Corabie cu trei rînduri de vîsle.

generalului, care, spre nenorocirea sa, până la urmă a cedat îndemnurilor armatei. După ce a aflat că Rhascuporis îl părăsise plecând în ţara lui şi că galaţii lui Dejotarus, sub comanda generalului Amyntas, trecuseră de partea noastră, s-a gândit că ar putea să-l părăsească şi alte unităţi care luptaseră cândva sub marele Caesar şi pe care noi le îndemnam, prin manifeste răspândite în rândul lor, să dezerteze şi să se alăture fiului acestuia. împotriva voinţei sale, Brutus a scos armata în linie de bătaie în afara fortificaţiilor, după ce timp de vreo douăzeci de zile noi încercasem în toate chipurile, dar fără niciun rezultat, să-l obligăm la luptă.

Înainte de începerea ultimei bătălii, restabilit aproape complet după boala ce suferisem, am trecut printre rândurile luptătorilor şi le-am vorbit încurajându-i astfel: Ostaşi! I-am găsit pe duşmani, îi avem în afara întăriturilor pe aceia pe care îi căutam. Niciunul dintre voi să nu facă de râs propria sa făgăduială şi să nu rămână mai prejos de ameninţările pe care le-a făcut. Niciunul dintre voi să nu prefere moartea prin foame, pieire fără de scăpare şi dureroasă, decât să lupte cu întăriturile şi corpurile duşmanilor care cedează îndrăznelii, fierului şi desperării. Atât de mult ne zoresc împrejurările, încât nu putem amâna nimic pentru ziua de mâine. Trebuie să se hotărască azi totul printr-o victorie deplină sau o moarte nobilă. Dacă învingeţi, puteţi obţine într-o zi şi într-o singură bătălie, alimente, bani, corăbii, prada taberelor duşmane şi pe deasupra recompensele promise. Vom învinge, dacă de la prima ciocnire ne vom gândi la pricinile care ne zoresc, apoi dacă, după ce vom fi rupt linia de bătaie a duşmanilor, îndată le

vom tăia drumul de retragere spre porţile taberei şi îi vom arunca în prăpastie, ori îi vom urmări în câmpie, pentru ca războiul să nu mai renască şi duşmanii să nu se mai refugieze în inactivitate. Ei, dintr-un sentiment de slăbiciune a lor, îşi pun speranţa nu în succesul bătăliilor, ci în abţinerea de la luptă.

A fost o bătălie teribilă! S-au folosit mai puţin săgeţile, suliţele şi pietrele. Lupta se ducea corp la corp, spadele tăind în carne vie. Peste tot se auzeau numai gemete. Un adevărat măcel! Rândul luptătorilor căzuţi era înlocuit cu altul din spate. Şi oamenii cădeau întruna presărând pământul cu trupurile lor, fără să mai aibă timp să se tânguiască. Unul ucidea pe altul ca imediat să fie şi el mort. Moartea fulgerătoare nici nu le mai dădea răgaz să simtă durerea. Alţii erau răniţi şi înghesuindu-se cu cei teferi se împiedicau, se amestecau şi îşi stinghereau loviturile. Comandanţii alergau încurajându-şi soldaţii prin zelul lor. După mai multe ore de încleştare pe viaţă şi pe moarte, în care timp nimeni nu se clintise de pe linia de luptă, soldaţii mei au reuşit să urnească din loc frontul duşmanilor. Aceştia s-au dat înapoi mai întâi pas cu pas continuând cu îndârjire să reziste, apoi, când linia lor a fost străpunsă în mai multe locuri, a început retragerea. După ce s-au retras cei din faţă, au urmat celelalte rânduri, mai întâi în ordine, apoi învălmăşindu-se unii peste alţii împinşi din faţă de soldaţii mei şi din spate de ai lor. A început debandada şi până la urmă au luat-o grăbiţi la fugă. Cohortele mele, prinzând mai mult curaj, s-au îndreptat, aşa cum le poruncisem la începutul luptei, către porţile taberei. Aici, deşi se aflau sub ploaia săgeţilor trimise

de la înălţimea zidurilor, i-au oprit pe vrăjmaşi să se retragă în interiorul fortificaţiilor obligându-i să se refugieze spre mare sau în munţi. Eu am repurtat o frumoasă victorie, cu toate că au existat „prieteni” care şi-au permis să spună că şi de data aceasta am fost învins. Antonius a ieşit şi el învingător. De altfel, trebuie să-i recunosc curajul de care a dat dovadă, dar mai ales iniţiativa ce a avut-o pe tot timpul bătăliei de la Philippi. În vreme ce eu mă apropiam de tabăra duşmanului, el învăluia legiunile din aripa stângă a liniei vrăjmaşe nimicindu-le. Brutus ar fi putut fi prins de călăreţii traci, ce îl urmăreau, dacă Lucilius, un prieten al acestuia, n-ar fi folosit un şiretlic. El s-a oprit din fugă pentru a se lăsa prins. Călăreţii l-au ajuns. Atunci a strigat: „Eu sunt Brutus!” Tracii l-au condus, fără să-l cunoască, la Antonius. Când s-a prezentat înaintea lui, Lucilius i-a zis: „Brutus n-a fost prins! Virtutea nu va cădea niciodată în mâna nelegiuirii! Eu i-am înşelat pe aceşti soldaţi şi sunt aici în faţa ta”. Călăreţii s-au ruşinat auzind aceste vorbe, dar Antonius i-a liniştit spunându-le: „Nu mi-aţi vânat o pradă neînsemnată, ci mai importantă chiar decât aţi crezut, în măsura în care un prieten este mai bun decât un duşman”. Apoi I-a încredinţat pe Lucilius unui ostaş... Spre a-l ucide? Nici vorbă! Ostaşul l-a condus în cantonament. Admirându-i devotamen» – tul, generalul l-a luat pe lângă el şi i-a acordat mai târziu funcţii de încredere.

Antonius şi cu mine am continuat lupta pentru desăvârşirea victoriei. În timp ce eu mă opuneam celor din tabăra lui Brutus oprindu-i să iasă la atac, generalul s-a năpustit asupra fugarilor pentru a-i împiedica să se regrupeze. Rhascus, fratele lui

Rhascuporis, l-a ajutat în această urmărire, fiindcă era un bun cunoscător al regiunii. Atnonius a ocupat cele mai importante puncte din dispozitivul de luptă al lui Brutus. Acesta, după ce se refugiase în munţi cu mai multe legiuni, a încercat zadarnic să se întoarcă în tabără sau să coboare spre mare. A doua zi a vrut chiar să reia lupta, dar cele patru legiuni pe care le mai avea sub comandă şi care până atunci se arătaseră pline de curaj, nu mai nutreau acum decât speranţa unei împăcări. În această situaţie, Brutus l-a rugat pe prietenul şi dascălul său de retorică, Straton Epirotul, să-l ucidă. (Se zice că fantoma care îi spusese că se vor mai întâlni la Philippi a apărut în noaptea ce precedase ultima bătălie trecând prin faţa lui Brutus tristă şi mută. Acesta a înţeles că i se apropia sfârşitul.) Când Straton l-a rugat să se mai gândească dacă trebuie sau nu să se dea morţii cu atâta uşurinţă, Brutus a chemat un sclav. Dar Straton i-a spus: „Nu vei găsi, Brutus, mai puţin zel la un prieten decât la sclavi pentru executarea ultimei tale dispoziţii, dacă ai luat acum hotărârea aceasta”. Brutus s-a repezit cu atâta putere în spada cu care se apropia în mână Straton, încât a fost străpuns dintr-o parte într-alta a corpului murind pe loc. Înaintea acestui moment tragic el ar fi spus: „Virtute, tu nu eşti decât un cuvânt!” Brutus murea astfel stăpânit cu desperare de ideea libertăţii, filosofiei şi virtuţii. Era cea mai potrivită ispăşire pentru acest visător care trecuse prin timp fără a-l vedea; pentru acest gânditor care, crezând că se poate opune unor transformări ce se desfăşurau de aproape un secol, credea că poate opri mersul istoriei cu o lovitură de pumnal. El nu făcuse în fond decât să dezlănţuie un şir de calamităţi

înspăimântătoare asupra patriei sale. Aristocraţia republicană l-a numit, după Cassius, cel de-al doilea martir. Niciunul dintre ei nu merita această onoare.

În afara acestor doi principali conspiratori, mulţi şi-au pus capac zilelor după înfrângerea suferită la Philippi. Quintilius Varus, pe care divinul Caesar îl întâlnise de două ori în rândurile inamicilor lui şi pe care de două ori îl lăsase liber, s-a lăsat ucis de către un libert al său. Antistius Labeon, unul dintre conspiratori, şi-a săpat el însuşi în cort o groapă pe măsura corpului întinzând apoi gâtul sclavului care îl ucise. Printre cei care s-au sinucis a fost şi Livius Drusus, tatăl Liviei care mai târziu a devenit soţia mea. Un tată împreună cu fiul său mi-au înaintat o cerere de graţiere. Eu le-am cerut să tragă la sorţi cine va muri. (Fiindcă le-am respins cererea şi într-un alt caz n-am aprobat să fie dat corpul unuia dintre cei ucişi pentru a fi înmormântat, zicând că de această treabă vor avea grijă corbii, s-a spus că la Philippi m-am purtat cu mai multă cruzime decât Antonius.) Sorţii au căzut asupra tatălui care urma a fi ucis. Dar fiul a preferat să se sinucidă, decât să beneficieze de o salvare ruşinoasă. Au fost numeroşi cei care şi-au pus singuri capăt zilelor. Unii din prietenii lui Brutus s-au sinucis lângă trupul neînsufleţit al acestuia. Era o adevărată epidemie a sinuciderilor care se explica pe de o parte prin recunoaşterea vinovăţiei sinucigaşilor, iar pe de altă parte prin certitudinea ce o aveau asupra sorţii care îi aştepta, de ar fi căzut vii în mâinile noastre.

Mulţi dintre oamenii de seamă ce-i urmaseră pe Cassius şi Brutus pentru izbânda „libertăţii şi democraţiei” au pierit în luptă, aşa cum a fost cazul lui

Lucius Cassius, nepotul lui Cassius, sau Porcius Cato, fiul lui Cato, ori unicul fiu al lui Lucullus sau unicul fiu al lui Hortensius. Acesta din urmă îl omorâse mai demult, din porunca lui Brutus, pe Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius, care acum a poruncit ca Hortensius să fie ucis chiar pe mormântul lui Caius.

Unii s-au refugiat la Thasos, unde s-au predat lui Antonius după ce i-au încredinţat vistieria militară, alimente numeroase şi întreg materialul de război.

Alţii s-au refugiat în insula Samothrace.

Statius Murcus a ajuns cu numeroasa lui flotă la Sextus Pompeius unde fugiseră şi alţi duşmani ai noştri.

Domitius Ahenobarbus, nevrând să se supună nici uneia dintre tabere, a rătăcit cu corăbiile prin Marea Ionică, până când Asinius Pollio l-a convins mai târziu să treacă de partea lui Antonius.

Regele trac Rhascus, care capturase pentru noi mulţi duşmani ce se refugiaseră în munţi, a intervenit, deşi nu era cazul, pentru iertarea fratelui său Rhascuporis care părăsise câmpul de luptă. S-a dovedit cu această ocazie că ei nu se duşmăneau, dar văzând cele două mari armate că aveau sorţi egali de izbândă, s-au împărţit fiecare la câte una din tabere, cu gândul că învingătorul îl va salva pe învins, iar ţara lor va scăpa teafără. Aşa s-a şi întâmplat.

Porcia, soţia lui Brutus, aflând despre moartea acestuia, nu putea să-şi pună capăt zilelor, fiindcă era îndeaproape păzită de sclave. A înghiţit atunci cărbuni aprinşi… stingându-se apoi din viaţă.

Ofiţerii şi soldaţii, ce aveau prea puţin de-a face cu ideea de *libertas* pentru care pretindeau că luptă Cassius şi Brutus, s-au predat imediat în număr de

vreo paisprezece mii. Noi i-am iertat şi i-am încadrat în armata noastră. Afară de aceştia, mulţi au pierit ucişi în luptă sau au fugit risipindu-se în întreg Orientul.

Soldaţii noştri au fost lăsaţi să-şi însuşească bunurile aflate în fortificaţiile duşmanului, iar a doua zi după victorie le-am împărţit i. arurile promise: 2000 de sesterţi pentru fiecare soldat, 10.000 pentru centurioni şi 20.000 tribunilor militari.

În bătălia de la Philippi cred că au participat vreo două sute de mii de luptători: pedestraşi, călăreţi, marinari şi trupe auxiliare. Niciodată înainte de Philippi nu s-a mai întâmplat să lupte între ele două armate romane aşa de puternice şi atât de numeroase. Concetăţeni, prieteni, rude sau tovarăşi de arme şi vorbind aceeaşi limbă, folosind aceeaşi tactică sau având aceeaşi instrucţie, ei au luptat unii împotriva altora şi nu contra unor popoare barbare sau duşmănoase. Pe tot timpul cât am stat eu la cârma statului roman, m-am străduit şi am reuşit ca astfel de nenorociri să nu mai aibă loc.

Cea de a zecea zi înaintea calendelor lui noiembrie din anul 712 *ab U.*c. *Q* a fost ziua victoriei de la Philippi care a însemnat desfiinţarea aproape în întregime a puterii aristocraţiei senatoriale şi pedepsirea celor mai mulţi dintre ucigaşii tatălui meu adoptiv. Dacă răzbunarea este o plăcere a zeilor, marele Caesar trebuia să fie mulţumit. Din înălţimea Olimpului unde fusese ridicat, el i-a văzut, în mai puţin de trei ani, pe mai toţi „eroii” de la idele lui Marte morţi în timpul proscripţiilor sau în luptele ce au avut loc, ori ucişi de propriile lor mâini cu pumnalele pe care le înroşiseră în sângele divinului

Iulius. *Qui gladio ferit gladio perit*!?

6 23 octombrie anul 42 î.e.n.

7 Cine scoate sabia de sabie va pieri.

11. Fulvia ridică spada împotriva ginerelui!…

Honores, *onera*![114]

După luptele de la Philippi au fost decretate la Roma nenumărate onoruri în cinstea învingătorilor. Dar înainte de a ne bucura de cinstirile pe care atât eu cât şi Antonius le meritam după învingerea asasinilor marelui Caesar, trebuia să ne gândim la obligaţiile pe care ni le luasem faţă de cei ce ne duseseră la victorie. Soldaţii aşteptau nerăbdători darurile şi loturile de pământ promise, iar pe mine mă aşteptau, din această pricină, nenumărate necazuri.

În timp ce ne aflam încă în Macedonia, eu şi cu Antonius am trecut la reîmpărţirea provinciilor pe care le aveam sub oblăduire, excluzându-l pe Lepidus ce nu participase cu noi la luptă şi pe care îl bănuiam de unele legături cu Sextus Pompeius, dar căruia ne gândeam să-i dăm totuşi Africa în caz că ar fi ridicat pretenţii. Gallia Cisalpină, fiindcă se găsea în vecinătatea Italiei, n-am mai socotit-o provincie şi deci n-am mai tras-o la sorţi. I-am aplicat acelaşi regim ca şi Italiei care fusese totdeauna exclusă de la împărţire.

Ne-am repartizat apoi celelalte sarcini. Eu trebuia să duc războiul împotriva lui Sextus Pompeius, care era o permanentă ameninţare pentru Italia, şi să împart loturile de pământ veteranilor. Antonius se obliga să obţină din Asia cea inepuizabilă sumele de bani pe care le datoram încă soldaţilor şi să

---

114 Onoruri, obligaţii!

pregătească războiul contra parthilor. După ce ne-am înţeles asupra acestor obligaţii şi le-am aşternut în scris semnându-le şi parafindu-le cu peceţile personale, ne-am îndreptat eu spre Italia, iar Antonius spre Orient. Mă întreb şi acum de unde atâta curaj şi încredere în noi, pentru a ne imagina că vom putea să rezolvăm nişte probleme aşa de dificile? N-aveam niciun petic de pământ şi niciun ban! Cu toate acestea ne angajam să împărţim pământ şi să plătim o sumă de circa 200.000 de talanţi unui număr de vreo sută şaptezeci de mii de soldaţi, iar pe deasupra mai voiam să purtăm şi două războaie, unul mai greu decât altul. De fapt, cele ce au urmat au dovedit exageratele noastre pretenţii.

Şi cel puţin să fi fost sănătos, pentru a putea îndura greutăţile ce mă aşteptau. Dar în timp ce mă îndreptam spre Italia, m-am îmbolnăvit din nou. Eram aşa de bolnav, încât la Roma se şi dusese vestea că murisem. Spre neplăcuta mea surpriză am aflat atunci că nu erau chiar aşa de puţini cei care se bucurau de aflarea acestei ştiri. Nu m-a încântat desigur nici părerea celor ce credeau că n-ar fi vorba de vreo boală, ci că pregăteam o nouă lovitură care urma să le aducă tot felul de nenorociri. Veştile rele circulă repede. Oamenii au fost cuprinşi de spaimă. Unii îşi ascundeau avuţiile, alţii se gândeau unde să se refugieze, iar mulţi îşi pierduseră complet cumpătul, ca şi cum în curând urma să-i dau pe mâna călăului. La gândul că s-ar putea isca vreo tulburare, m-am grăbit să trimit un mesaj Senatului prin care îl asiguram că mă voi comporta cu aceeaşi blândeţe ce dovedise şi tatăl meu adoptiv de atâtea ori. Ceva mai târziu mi-am făcut apariţia la Roma şi am început să

mă ocup de treburile obşteşti ale Cetăţii pe care Lepidus le neglija din cauza indolenţei şi lipsei lui totale de interes.

În prima zi a anului 713 *ab U.c.2* şi-au luat în primire funcţiile de consuli Publius Servilius Isauricus şi Lucius Antonius, fratele cel mic al lui Marcus Antonius. Amândoi însă se aflau sub influenţa autoritarei Ful via, soţia lui Antonius, care nu de mult devenise soacra mea. Lepidus, numit cu conducerea urbei, era complet ignorat. La început relaţiile mele cu „consulul" Fulvia s-au desfăşurat normal, fiindcă o socoteam atât pe ea cât şi pe Lucius ca rude şi părtaşi la conducerea treburilor statului. Dar n-a trecut mult timp ca între noi să se işte grave neînţelegeri. Cauza principală a învrăjbirii a fost împărţirea loturilor de pământ către veterani. Fiecare dintre noi dorea ca această răsplătire a soldaţilor să-i revină lui. Lucius acţiona în alianţă cu Fulvia. Eu nu puteam să renunţ la privilegiul de a distribui loturile de pământ soldaţilor care luptaseră alături de mine şi chiar legiunilor lui Antonius. Nu numai că eram cel mai îndreptăţit s-o fac, fiindcă era o promisiune de care trebuia să mă achit, dar repartizarea pământurilor însemna şi o creştere a influenţei mele în rândurile veteranilor, ca să nu mai spun că acela care întemeia o *colonie* devenea de drept şi patronul ei. Aşadar am trecut la acţiune şi, ca un prim semn al rupturii dintre noi, i-am trimis soacrei înapoi pe fiica ei, neprihănita, aşa cum o luasem de soţie. Nu mi-am făcut de loc probleme din faptul că nimeni nu mă credea, când declaram sus şi tare că i-o înapoiam pe Clodia la fel cum îmi fusese încredinţată, deşi stătuse atâta timp cu mine în casă. Eu îmi făceam alte probleme cunoscând

firea violenţă a soacrei Fulvia şi a socrului Antonius, de a căror rudenie îmi dădeam seama că trebuia într-o zi să mă debarasez, dar într-un mod cât mai onorabil.

Am început împărţirea pământurilor ce aparţineau oraşelor destinate în acest scop prin (hotărârea de la Bononia. Cu această extrem de delicată problemă au fost numiţi oameni de încredere ai mei şi ai lui Antonius. Pentru a da satisfacţie soldaţilor, locuitorii a şaisprezece oraşe (Rhegium şi Vibo fuseseră scutite) au fost obligaţi să-şi părăsească aşezările. Veteranii le-au luat nu numai pământul ce-l împărţisem, dar odată cu el şi sclavii care îl lucrau şi vitele şi uneltele! Nu mai spun că soldaţii mai pretindeau şi unele sume de bani de care ar fi avut nevoie cu ocazia instalării pe loturile primite. Era firesc ca toate aceste abuzuri, care depăşeau orice limită, să ducă la nemulţumiri dintre cele mai grave. Locuitorii oraşelor năpăstuite cereau să se întemeieze colonii şi în alte regiuni, iar pentru pământul luat să fie despăgubiţi. Cei deposedaţi luau drumul Romei împreună cu soţiile şi copiii arătând mizeria în care se aflau şi îndemnând populaţia la răzmeriţă. Poporul, înfometat de Sextus Pompeius care împiedica pe mare transporturile cu grâu ce veneau din Africa sau din răsărit, devasta casele celor bogaţi, insulta soldaţii, nu mai dădea ascultare magistraţilor.

Văzând toate acestea, Fulvia şi Lucius şi-au schimbat atitudinea. Au renunţat la ideea de a împărţi veteranilor loturile promise şi au trecut de partea populaţiei expropriate. Lucius le promitea soldaţilor care încă nu primiseră pământ că fratele său îi va despăgubi din sumele de bani ce le strângea pentru ei în Asia. Italicii prinseră curaj, văzându-se sprijiniţi

chiar de un consul, şi se hotărârâră să-şi apere ogoarele cu mâna pe armă. În nenumărate locuri au izbucnit lupte sângeroase. Veteranii pe de altă parte îmi reproşau că nu-mi respect promisiunile. Situaţia devenea din ce în ce mai critică. Toată lumea mă găsea pe mine vinovat de cele ce se întâmplau. Până şi unii dintre soldaţi, câştigaţi de către promisiunile Fulviei şi ale lui Lucius, m-au părăsit, deşi pentru ei îmi făcusem atâţia duşmani în rândul italicilor expropriaţi. În zadar încercam să mă arăt imparţial în conflictele dintre veterani şi cei ce trebuia să-şi părăsească gospodăriile. Nemulţumirile creşteau. Am încercat să protejez populaţia prin exceptarea de la împărţire a unor categorii de proprietăţi, am scos în vânzare bunurile ce mai aparţineau proscrişilor, am împrumutat bani de la temple pentru a face. noi daruri veteranilor. Cu toate acestea situaţia rămânea încordată. Până acolo se ajunsese, încât de mai multe ori mi-a fost chiar şi viaţa în primejdie. Îmi amintesc că odată, la rugămintea prietenilor, i-am înapoiat poetului Vergilius pământul care îi fusese luat. Din această cauză centurionul Milienus Toron s-a repezit să mă ucidă. Altă dată de-abia am scăpat din mijlocul unei încăierări ce se iscase între veteranii nemulţumiţi că îi exceptasem pe unii senatori de la expropriere şi veteranii care se arătau binevoitori faţă de mine luându-mi apărarea.

Odată cu pretenţiile exagerate ale soldaţilor scădea şi disciplina acestora. Într-una din zile ei erau adunaţi pe Câmpul lui Marte pentru obişnuita împărţire de loturi. Fiindcă întârziam să-mi fac apariţia, ei, care se adunaseră încă din timpul nopţii, au început să se agite. Centurionul Nonius i-a mustrat

spunându-le că întârziam să vin din cauza bolii. Mai întâi soldaţii l-au luat în râs, apoi au început să arunce cu pietre în el. Acesta a luat-o la fugă şi s-a aruncat în Tibru. Răzvrătiţii l-au scos din apă, l-au ucis şi i-au aruncad cadavrul pe drumul pe unde trebuia să trec eu. Prietenii mei m-au sfătuit să nu mai merg în acea zi pe Câmpul lui Marte. M-am dus totuşi, de teamă ca absenţa mea să nu provoace noi tulburări. Când l-am văzut pe Nonius zăcând mort în mijlocul drumului, i-am mustrat pe vinovaţi, dar mai mult de formă, punând incidentul pe seama imprudenţei unora dintre ei. Apoi le-am împărţit pământurile şi le-am acordat recompense mai mari decât acelea la care se aşteptau.

Indisciplina soldaţilor mergea aşa de departe, încât se părea că o revoltă era iminentă. Astfel, mă găseam odată la teatru, când unul dintre soldaţi se aşează în rândul de bănci rezervat ordinului cavalerilor. Spectatorii au început să murmure indignaţi de obrăznicia acestuia. Pentru a potoli spiritele, am ordonat ca vinovatul să fie scos afară din clădire. Dar, după spectacol, veteranii m-au înconjurat cu strigăte şi ameninţări acuzându-mă că poruncisem să fie ucis soldatul, pentru a face pe plac mulţimii. A trebuit să-l aduc pe cel în cauză şi să-l arăt că era în viaţă. Atunci au început să strige că îl aruncasem în ergastulă3 şi, fiindcă soldatul le spunea că nu e nimic adevărat, au început să-l ameninţe şi să-l numească mincinos, laş şi trădător. Soldaţii ar fi dorit ca haina militară să le dea nu numai pământ, ci şi inviolabilitatea!

Fulvia şi Lucius radiau de bucurie văzând greutăţile prin care treceam. Ei strângeau în jurul lor pe cei nemulţumiţi şi-i asmuţeau împotrivă-mi. Fulvia, care era o femeie autoritară, încrezută şi perfidă,

urmărea aşa cum o sfătuise Mannius, să provoace un nou război civil care l-ar fi obligat pe Antonius să se reîntoarcă în Italia şi astfel să-l despartă de Cleopatra, regina Egiptului, pentru care generalul făcuse o mare pasiune. Contrar obiceiurilor romane, Fulvia era văzută deseori în mijlocul poporului sau în mijlocul veteranilor, umblând cu spada încinsă la şold, dând ordine în stânga şi în dreapta. Lucius agita şi el spiritele împotriva mea pretinzând că eu sunt vinovat de toate nenorocirile care se iviseră.

Îndepărtat de veteranii care mă acuzau pentru că îi scutisem de expropriere pe unii dintre proprietari, duşmănit de proprietarii care mă socoteau vinovat de izgonirea de pe pământurile lor, părăsit de poporul înfometat care mă vedea incapabil de a le asigura alimentele necesare, mă simţeam încolţit din toate părţile. M-am gândit la o înţelegere cu Fulvia şi Lucius ce inspirau încredere tuturor. Dar nici prietenii pe care i-am îndemnat să intervină pentru o împăcare, nici delegaţia de veterani trimişi în acelaşi scop şi nici senatorii, pe care îi luam drept arbitrii în conflictul nostru, n-au reuşit să-i înduplece. Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să mă îndrept într-o ultimă încercare către foştii mei luptători ce-mi fuseseră cândva aşa de devotaţi şi din cauza cărora de fapt mă aflam acum izolat şi duşmănit. Le-am cerut să vină în număr cât mai mare la Roma, pentru rezolvarea neînţelegerilor existente. Fără să ţină seama de senat sau de Adunarea Poporului ei s-au strâns pe Capitoliu. Le-au fost citite convenţiile încheiate cândva între mine şi Antonius. Ei le-au confirmat în adunare, iar eu m-am obligat să le duc la îndeplinire. Totodată l-am demascat pe Lucius spunându-le veteranilor că acesta

încearcă să răstoarne puterea triumvirilor prin provocarea unui nou război şi subminează nu numai autoritatea conducătorilor, dar chiar şi măsurile luate pentru recompensarea soldaţilor. În ce mă priveşte, le-am declarat eu, sunt gata să respect acordul încheiat cu Antonius şi îi chem bucuros ca judecători ai faptelor mele atât pe senatori cât şi pe veterani. Foştii luptători au hotărât să fie ei arbitri şi judecători ai părţilor în conflict. Au format o delegaţie pe care au trimis-o la Fulvia şi Lucius cu misiunea de a-i anunţa să se prezinte pentru a fi supuşi judecăţii, împreună cu mine, la Gabii, într-o anume zi. Eu m-am grăbit să fiu acolo la data hotărâtă. Lucius şi Fulvia nu numai că nu s-au prezentat, sfidând hotărârile luate, dar şi-au arătat tot dispreţul faţă de Adunarea veteranilor care trebuia să-i judece numind-o în bătaie de joc Senatul *Caliga*[115]. Soldaţii, în frunte cu comandanţii lor, i-au găsit vinovaţi pe cei doi votând contra lor şi declarându-se de partea mea. Au mai hotărât să ne pregătim de război. Aproape toţi veteranii erau alături de mine. Situaţia începea să se schimbe în favoarea mea.

Lucius şi Fulvia erau totuşi destul de primejdioşi. De partea lor se aflau nu numai locuitorii italici pe care îi deposedasem de pământ, dar şi populaţia altor oraşe, încât aproape întreaga Italie se ridica împotriva mea. Aristocraţia potrivnică triumviratului se afla de asemenea alături de consulul Lucius. Mulţi senatori şi cavaleri s-au îndreptat spre tabăra lui. Unii dintre ei formaseră un fel de suită pentru Fulvia care ţinea

115 încălţăminte purtată de soldaţii romani; era confecţionată dintr-o talpă fixată de picior prin curele.

peste tot cuvântări provocatoare. Consulul avea mulţi simpatizanţi şi la Roma. El a strecurat în oraş mai multe cohorte cu ajutorul cărora a respins un corp de călăreţi trimis de mine împotriva sa şi a ocupat apoi Cetatea. Nici Lepidus, nici celălalt consul, Servilius, n-au opus vreo rezistenţă. În acest timp mai multe oraşe se răsculaseră împotriva mea. În vreme ce Lucius intra în Roma, eu asediam localitatea Sentinum, după ce încercasem zadarnic să ocup Nursia care rezista cu îndârjire. Aflând că Lucius complota împotriva triumviratului, cerând pedepsirea mea şi a lui Lepidus, şi că obţinuse chiar aprobarea Adunării Poporului să ducă război împotriva mea, m-am îndreptat în grabă spre Roma lăsându-l pe Salvidienus Rufus să continue asediul. Populaţia capitalei, sătulă de atâtea tulburări şi dorind să rămână neutră în acest conflict, nu i-a acordat consulului niciun sprijin. Aşa încât el a fost obligat să părăsească urbea, iar eu am intrat în Roma fără ca cineva să mi se împotrivească. L-am urmărit apoi, dar nu l-am mai ajuns.

Salvidienus Rufus a ocupat în lipsa mea oraşul Sentinum pe care l-a trecut prin foc şi sabie. Nursia, pentru a nu păţi la fel, s-a predat, dar locuitorii, care susţineau că cei ce căzuseră în lupta împotriva mea îşi sacrificaseră viaţa pentru libertate, au fost pedepsiţi cu amenzi mari. Din această cauză foarte mulţi au preferat să părăsească Italia. Celelalte răscoale iscate în alte regiuni au fost înăbuşite de prietenul meu Marcus Vipsanius Agrippa care a jucat un rol important în acest război. (Agrippa era predestinat să aibă un rol foarte însemnat în întreaga mea ascensiune politică şi chiar în viaţa mea particulară).

Părăsind Roma Lucius a plecat spre Gallia

Cisalpină împotriva lui Salvidienus care, după înăbuşirea răzmeriţelor, se îndreptase într-acolo pentru a strânge noi forţe. Dar consulul n-a mai ajuns în Gallia fiind silit de trupele noastre să se întoarcă din drum. În această situaţie s-a îndreptat spre Perusia, oraş ce se află în Etruria.

Lucius reunise şaptesprezece legiuni formate din recruţi, mai bine zis din locuitorii italici care îşi pierduseră pământurile şi care participau pentru prima dată la luptă. Eu nu dispuneam decât de zece legiuni, dar alcătuite din vechi soldaţi experimentaţi care pe deasupra îl mai aveau în frunte şi pe destoinicul Agrippa.

După mai multe lupte duse în jurul cetăţii Perusia, Lucius s-a văzut izolat de restul Italiei. Oraşul a fost asediat vreme îndelungată. Din cauza lipsei oricărei posibilităţi de aprovizionare a izbucnit o foamete care, prin amploarea ei, a devenit proverbială: *Fames Perusina*[116]. Cei care au suferit cel mai mult au fost sclavii cărora s-a interzis a li se mai da vreun aliment. Ei rătăceau prin cetatea asediată Ihrănindu-se cu iarbă şi frunze. Asediul s-a prelungit până în anul următor, anul 714 *ab U.*c.[117], când foametea şi-a spus cuvântul. Lucius Antonius, constrâns de strigătele desperate ale soldaţilor, a fost obligat să predea oraşul. Aşa a luat sfârşit cel de-al treilea război civil la care participasem în decurs de numai trei ani.

Urmările războiului au fost pentru Perusia dezastruoase. Unul din locuitori şi-a dat foc casei şi de

---

116 Foamete perusina.

117* Anul 40 î.e.n.

aci tot oraşul a fost mistuit de flăcări, astfel încât soldaţilor mei lăsaţi liberi în cetate nu le-a rămas prea multe de prădat. Populaţia a avut totuşi foarte mult de suferit din cauza cruzimii soldaţilor care s-au comportat ca şi când ar fi fost într-o ţară străină, nu în Italia. În ceea ce triveşte distrugerea Peruşiei, eu am fost acuzat că am dat dovadă de o mare cruzime. Bine cel puţin că, aşa cum s-a spus, a fost ultimul act de cruzime din cariera mea de conducător! Acuzaţiile ce îmi erau aduse se datorau unor născociri după care eu aş fi condamnat! a moarte vreo trei sute, alţii zic chiar patru sute de senatori şi cavaleri, ce îl urmaseră pe Lucius, sacrificându-i pe altarul divinului Caesar ca pe nişte vite. În realitate senatorii şi cavalerii din Roma, luând-o înaintea locuitorilor din Perusia, care veneau să-mi ceară iertare, s-au prezentat în faţa mea înspăimântaţi şi cu o înfăţişare vrednică de milă. Eu i-am aşezat printre prietenii şi centurionii mei care, în timp ce îi supravegheau, le-au dat onorurile cuvenite. Este adevărat însă că pe magistraţii din conducerea oraşului i-am dat pe mâna călăului.

Pe Lucius l-am iertat dându-i voie să plece la fratele său. El a preferat să se îndrepte spre Hispania a cărei conducere i-o acordasem eu mai înainte. De data aceasta era însoţit de energicul Calvinius care a ştiut să menţină provincia sub o strictă supunere.

I-am iertat de asemenea şi pe soldaţii făcuţi prizonieri în Perusia şi i-am înrolat în armata mea. Înainte însă de a-i primi la mine în tabără, am ordonat ca recruţii să fie separaţi de veteranii pe care îi avusese Lucius în cetate şi care primiseră deja pământ de la mine. Voiam să-i separ spre a-i mustra pentru lipsa lor de loialitate şi recunoştinţă. Dar,

surpriză! M-am trezit cu soldaţii mei că s-au opus să-i cert pe foştii lor camarazi, ba mai mult, i-au salutat pe veteranii lui Lucius care luptaseră cândva alături de ei. Culmea e că nici nu m-au lăsat să le vorbesc, până când n-am promis iertarea lor deplină şi necondiţionată. Acest incident m-a pus serios pe gânduri. Ajunsesem la discreţia unor soldaţi care îmi ordonau mie ceea ce trebuia să fac! Această întâmplare cât şi „tribunalul" de la Gabii, alături de alte incidente despre care am povestit, dovedeau autoritatea crescândă a soldaţilor faţă de comandanţii lor, iar pentru mine erau tot atâtea lecţii care m-au învăţat cum să mă port cu armata. Mai târziu, mult mai târziu, am avut grijă ca legiunile să se găsească instalate cât mai departe de Italia, tocmai la frontierele statului, sub o severă disciplină şi sub ameninţarea permanentă a adevăraţilor inamici ai patriei, spre a

le pieri pofta să-şi impună voinţa şi să mai dea ordine comandanţilor lor. Dar deocamdată trebuia să rabd şi să înghit obrăzniciile veteranilor. Aşadar, i-am iertat pe toţi, ba mai mult, fiindcă soldaţii lui Lucius aveau nevoie de cantonamente pe timpul iernii şi de provizii, am numit oameni anume pentru a se ocupa de ei.

Fulvia a scăpat cu fuga împreună cu cei doi fii ai săi şi de la Brundisium s-a îndreptat spre Grecia.

Iulia, mama lui Lucius şi Marcus Antonius, a ajuns în Sicilia unde Sextus a primit-o cu toate onorurile.

Unii dintre comandanţii care luptaseră împotriva

mea s-au îndreptat spre Antonius, iar alţii s-au refugiat la Sextus. Printre aceştia se afla şi Tiberius Claudius Nero ce comandase o armată în Campania. El fugea împreună cu soţia sa Livia Drusilla, care peste un timp urma să devină soţia mea, şi cu micuţul Tiberius, fiul lor, în vârstă atunci doar de doi ani. Acum, când scriu aceste rânduri, el are cincizeci şi şase de ani şi când se va termina numărătoarea celor o sută de zile pe care le mai am de trăit, va fi ales probabil de senat în locul meu la conducerea statului.

Incapabilul Lepidus pretindea şi el să fie „împroprietărit”. I-am acordat conducerea provinciei Africa şi i-am dat sub ordine şase dintre cele mai nedisciplinate legiuni sau care îl simpatizau prea mult pe Marcus Antonius.

Populaţia Italiei a avut foarte mult de suferit de pe urma exproprierilor. Prima expropriere fusese făcută de Sylla pentru împroprietărirea celor o sută douăzeci de mii de veterani ai săi. A doua, ca o îndreptăţită soartă, îi deposeda pe cei care profitaseră de prima. Fiii veteranilor lui Sylla cedau locul soldaţilor noştri. Printre cei care şi-au pierdut pământul au fost şi poeţii aşa de mult apreciaţi şi onoraţi de mine: Horatius şi Vergilius. Acesta din urmă a obţinut de două ori restituirea ogoarelor ce îi fuseseră invadate. Dar nu toţi proprietarii deposedaţi aveau talentul lui Vergilius care, cu ajutorul frumoaselor lui versuri, reuşise a-şi recăpăta averea. Cei mai puţin năpăstuiţi se puteau socoti aceia care rămâneau simpli cultivatori pe ogoarele ce le stăpâniseră cândva. Alţii cerşeau şi mureau pe drumuri ori, constrânşi de a se stabili în colonii îndepărtate, lăsau în urma lor pe mâini străine

căminul şi mormintele străbunilor.

Ofellus, un personaj din *Satirele* lui Horatius, este reprezentarea fidelă a multora dintre oamenii ce au suferit în acele vremuri, dar care nu au fost capabili să spună ca el: *„Fortiaque adversis oppomite pectora rebus”*[118].

12. E Venus în persoană! Merge să-l întâlnească pe Bacchus…

Antonius şi Cleopatra! Două personaje a căror dramatică viaţă a influenţat într-un fel şi viaţa mea. Sfârşitul lor atât de trist a însemnat începutul îmbucurător al unei ere noi de pace şi prosperitate pentru statul roman.

Nu cred că destinul omului se lasă influenţat, dar dacă nasul Cleopatrei ar fi fost, să zicem, mai mare, soarta mea, şi de ce nu ciliar a lumii întregi, ar fi fost poate alta!… Dacă Antonius nu se lăsa captivat de farmecele Cleopatrei, nu se ştie unde am fi ajuns…

Lui Marcus Antonius i-am acordat în memoriile mele un spaţiu destul de întins, dat fiind importantul lui rol jucat de către el în istoria Romei într-o perioadă extrem de zbuciumată. Aş vrea doar să adaug la caracterizarea pe care i-am făcut-o mai înainte, că, deşi o fire dură şi violentă, era totuşi foarte sensibil în relaţiile cu sexul frumos. El avea în jur de patruzeci de ani când s-a îndrăgostit de Cleopatra, al cărui farmec îl impresionase foarte puternic, deşi ea era doar o copilă. În acele zile, Antonius, chipeş comandant al unei unităţi de călăreţi, îl însoţise pe Gabinius în campania de la Alexandria. Cu această ocazie trupele romane îl restabileau pe tronul Egiptului pe

---

1187 În faţa soarteî potrivnice răspunde cu un bărbătesc curaj.

Ptolemeus Auletes.

Cleopatra a VII-a, ultima reprezentantă a dinastiei Ptolemeilor, primise o aleasă educaţie ce se împletea cu o foarte bogată cultură. Ştia să vorbească bine cinci sau şase limbi şi avea frumoase cunoştinţe despre literatura şi filosofia greacă. Tipul femeii interesate, ea punea totdeauna pe primul plan scopurile politice. Cleopatra urmărea să facă din Egipt un mare şi puternic stat, indiferent de mijloacele folosite, începând cu pretenţiile asupra originii ei divine şi mergând până la atragerea în mrejele sale a unor conducători de state sau comandanţi romani, cum fusese cazul marelui Caesar şi apoi al lui Antonius. În politica internă ea se bucura de sprijinul preoţilor egipteni şi chiar al populaţiei, îndeosebi în Egiptul de sus, fiindcă luase unele măsuri de protejare a supuşilor faţă de birurile mari şi abuzurile administratorilor săi. O deosebită atenţie a acordat cultivării pământului care făcea ca în anii buni să se ajungă la un surplus se grâne care aduceau mari venituri prin vânzarea lor peste mare.

După ce ne-am luat rămas bun pe câmpia de la Philippi, Marcus Antonius s-a îndreptat spre Atena, în timp ce eu porneam, bolnav din nou, spre Italia. El a traversat Grecia asistând la jocuri, la festivităţi şi la lecţiile de retorică. Ajungând în Asia, în mijlocili moliciunii şi voluptăţii oraşelor unde romanii renunţau la orice pudoare pe care o mai păstrau la Roma, Antonius îşi petrecea vremea înconjurat de cântăreţi, comedianţi şi dansatoare. Femei în costume de bacante şi bărbaţi deghizaţi în satiri l-au însoţit la întoarcerea în Ephes. Întâlnindu-i aici pe unii dintre cei care fuseseră de partea lui Cassius şi Brutus,

Antonius s-a arătat foarte binevoitor. Aceia care se refugiaseră în templul zeiţei Artemis[119] au fost iertaţi. Bunăvoinţa lui s-a arătat mai cu seamă faţă de cei ce opuseseră rezistenţă şefilor conspiraţiei. Astfel, rhodesienilor le-a dat libertatea odată cu vaste domenii, cum erau insulele Andros, Naxos şi Tenos sau teritoriul oraşului Myndos. Laodiceeia şi Tarsul care îl sprijiniseră pe Dolabella au devenit libere şi au fost scutite de impozite. La fel au fost scutiţi de impozite locuitorii din Lycia dându-li-se posibilitatea să populeze oraşul Xanthos care fusese distrus de Brutus. Faţă de cei din anturajul său dărnicia-i era fără limită. Bucătarului, care îi orna banchetele cu cele mai delicioase preparate culinare, îi dăruise casa unui cetăţean din Magnesia, iar pentru interpretarea cu talent a unui cântec din ţiteră, muzicantului i s-a dat un detaşament de soldaţi cu ajutorul căruia să strângă pentru el impozitele din patru oraşe. Fermecat de frumuseţea Glaphyrei, mama lui Archelaos Sisinnes, acesta a fost numit rege în Cappadocia.

Pe cât se arăta de generos faţă de cei din anturajul său, pe atât era de neîndurător cu cetăţile şi provinciile pe care le obliga la plata unor mari sume de bani. Când magistraţii acestora se plângeau de apăsătoarele biruri, el le spunea că ar trebui să fie fericiţi, fiindcă nu li s-au luat nici casele nici pământurile, aşa cum păţeau în acel timp locuitorii Italiei, ci doar aurul care nu depăşea pe cel dat cândva asasinilor lui Caesar. De aceea le-a impus să plătească în timp de doi ani impozitele ce normal s-ar

119 Zeiţa vinătorii (identificată cu zeiţa Diana din mitologia romană).

fi strâns în zece ani: Asia trebuia să predea imensa sumă de două sute de mii talanţi. Dar fiindcă nu se putuseră strânge decât patruzeci de mii, a dublat suma cu obligaţia de a fi plătită la două termene. Cineva ar fi îndrăznit să-i spună: „Dacă ne forţezi să plătim tributul de două ori într-un an, dă-ne atunci două veri şi două toamne; tu ai fără îndoială atâta putere!…”

În timp ce astfel încerca Antonius să reglementeze lucrurile în Orient, fără a avea vreun program precis şi fără a avea vreo ordine sau continuitate în acţiunile întreprinse, apare Cleopatra. El o chemase în Cilicia, pentru a-i reproşa că nu participase cu nimic la războiul dus împotriva duşmanilor marelui Caesar. Mai mult, ea îl susţinuse pe Cassius trimiţându-i armată şi corăbii spre a lupta contra noastră. Cleopatra s-a grăbit să răspundă chemării venind la Tars, pentru a se dezvinovăţi, ori mai degrabă spre a-şi exercita asupra generalului puterea farmecelor ei. Nimic nu fusese uitat pentru aducerea la îndeplinire a acestui „complot”. Ea a urcat pe râul Gydnus într-o corabie a cărei pupă era de aur, pânzele de purpură şi vâslele de argint. Mişcarea ramelor era cadenţată de sunetele flautelor acompaniate de ale lirelor. Regina Nilului, strălucitor înveşmântată, se afla întinsă, ca o întruchipare a zeiţei Venus, sub un baldachin cusut cu fir de aur. Ea era înconjurată de copii îmbrăcaţi ca Amor[120] şi de femei în chip de Nereide[121] şi Graţii[122] ce mânuiau cârma şi

120 Zeul dragostei (identificat cu zeul Eros din mitologia greacă).

121 Cele cincizeci de fiice ale zeului marin Nereus, personificări ale frumuseţii feciorelnicei

122 Personificări ale graţiei şi frumuseţii feminine (identificate cu

parâmele. Parfumurile care ardeau pe navă înmiresmau până departe cele două maluri ale râului. La vederea ei oamenii şopteau extaziaţi: „E Venus în persoană!” Alţii completau: „Merge să-l întâlnească pe Bacdhus!”

La acuzaţiile aduse de Antonius, regina s-a dezvinovăţit spunându-i că trupele sale i-au fost trimise ca ajutor lui Cassius de către Serapion, comandantul numit de ea în Cipru, dar fără ştirea sa, iar când a pregătit o flotă puternică pentru Dolabella, aceasta n-a ajuns la timp atât din cauza furtunii iscate, cât şi din pricina lui Dolabella care ai ost foarte repede învins. Mai târziu, când a vrut să-l ajute pe Antonius cu o altă flotă, ea din nou a întârziat, e adevărat, dar din cauza bolii.

Deşi regina nu se mai remarca nici prin tinereţe, nici prin frumuseţe, sentimentalul general a fost totuşi fermecat de rafinamentul, luxul, cultura şi strălucirea acestei femei inteligente. Când a mai văzut că această extraordinară fiinţă ţinea piept la orgii ca un soldat, bând şi înjurând la fel ca el, Antonius a uitat şi de Roma şi de Fulvia şi de banii ce trebuia să-i strângă pentru veterani şi de războiul contra parthilor. A urmat-o subjugat şi docil la Alexandria, unde a început să ducă o viaţă plină de plăceri şi excese inimitabile. Fără a mai ţine seama de ceea ce era divin sau omenesc, Antonius executa toate hotărârile Cleopatrei. Astfel, la cererea reginei a trimis de a ucis-o pe sora ei, Arsinoe, care implora îndurare în templul zeiţei Artemis din Milet. A dat ordin locuitorilor din Tyr să-l predea pe Serapion, cel care îl ajutase pe

---

Charites din mitologia greacă).

Cassius şi care acum ceruse protecţia oraşului Tyr. Antonius a osândit la moarte mai mulţi duşmani ai reginei.

Marele Caesar fusese şi el cândva în graţiile Cleopatrei. Dar spre deosebire de acesta, care se afla în Egipt în calitate de proconsul, de comandant al trupelor romane, Antonius şi-a petrecut iarna din 713 – 714 *ab U.c.*[123] ca persoană particulară ce se socotea oaspetele unei ţări străine instalat confortabil în reşedinţa regală a Cleopatrei. Părăsindu-şi îndatoririle de comandant el renunţase şi la semnele exterioare purtate de un general al Romei şi la toga romană îmbrăcând stola grecească pătrată. (La noi se socoteşte dezonorant ca un cetăţean roman să îmbrace veşminte străine.)

În timp ce la Alexandria Antonius îşi pierdea vremea în petreceri fără sfârşit, în desfrâu şi excese de tot felul, soţia şi fratele său îmi declarau la Roma război. În timp ce Antonius îşi punea viaţa în primejdie alergând şi încăierându-se noaptea pe străzile Alexandriei cu beţivii şi haimanalele ce-i ieşeau în cale, ţinând-o pe Cleopatra de mână, travestită în băieţoi, eu îmi puneam viaţa în primejdie deposedând de pământ cetăţenii Italiei, pentru a-i împroprietări pe veteranii mei, dar şi pe ai lui.

Nici strigătele Fulviei, nici zăngănitul armelor de pe zidurile Perugiei asediate n-au reuşit să-l sustragă pe Antonius din cuibuşorul cald al dragostei. Un atac îndrăzneţ şi prin surprindere al parthilor l-a trezit în sfârşit.

Syria era supusă unor grele biruri. Decidus Saxa,

123 Anii 41—40 î.e.n.

care fusese lăsat de Antonius în această provincie, se comporta cu multă asprime. Populaţia s-a răsculat şi a făcut apel la ajutorul parthilor. Aceştia atât aşteptau! Ei au trecut Euphratul sub comanda lui Quintus Labienus. (Conducătorii oprimaţilor îi dăduseră mai de mult lui Labienus misiunea de a încheia un acord cu parthii. Aceştia i-au sprijinit apoi pe Brutus şi Cassius la Philippi. După înfrângerea conspiratorilor, Labienus s-a temut să se mai întoarcă la Roma rămânând conducător militar al parthilor). De data aceasta el cucerea, în fruntea vechilor duşmani ai romanilor, întreaga Syrie şi o bună parte din provincia Asia. Decidus Saxa a fugit în Cylicia, unde s-a sinucis. Oraşele au deschis porţile rând pe rând. Apamea şi Antiohia au încercat să opună rezistenţă, dar până la urmă au fost înfrânte. Numai oraşul Tyr din Fenicia n-a putut fi cucerit, îi primăvara anului 714 ab U. c. G Antonius intra în Tyr, unde îl aşteptau scrisorile Fulviei cu veştile despre sfârşitul războiului de la Perusia şi fuga precipitată a prietenilor săi. Pentru a compensa efectul produs de acest eşec, el a socotit necesar să se îndrepte cu forţe însemnate spre coastele Italiei. Aşadar, l-a lăsat pe Ventidius Bassus să ţină piept parthilor şi, luând drumul mării însoţit de două sute de corăbii pe care i le oferiseră Rhodosul şi Cyprul, a ajuns la Atena, unde o întâlneşte pe Fulvia. Întrevederea dintre ei, cum era de aşteptat, a fost un schimb amar şi legitim de reproşuri atât în legătură cu pasionala aventură a lui Antonius din Egipt, cât şi cu nesăbuita aventură a Fulviei din Italia.

Sfârşitul războiului de la Perusia a fost socotit la Roma ca începutul unei perioade de linişte. Eu, care aduceam pacea, obţinusem dreptul de a intra în

Cetate înveşmântat în haine triumfale şi mi se acorda totodată cununa de lauri. Creşterea prestigiului meu, dar şi succesul pe care îl repurtasem asupra rudelor şi prietenilor lui Antonius la Perusia, l-au împins pe acesta la o coaliţie îndreptată împotriva mea pe cât de şubredă, pe atât de ruşinoasă. Părăsind-o pe Ful via, care rămânea bolnavă de supărare în Grecia, el s-a îndreptat spre Italia, după ce îl câştigase de partea sa pe Domitius Ahenobarbus care i-a deschis drumul pe Marea Ionică. În acelaşi timp se coalizase şi cu Sextus Pompeius, duşmanul meu de moarte, căruia îi cerea să debarce în sudul Italiei.

La prima vedere situaţia părea destul de gravă. Mi-am dat însă seama că în tabăra duşmană se coalizaseră oameni care până mai ieri se aflau în conflict. În timp ce coaliţia reunea un triumvir, un fiu al lui Pompeius şi unul dintre ucigaşii marelui Caesar, eu rămâneam singur reprezentant al unui nou principiu de guvernare care începea deja să-şi capete simpatizanţi. De aceea coaliţia era în fond puţin primejdioasă. Amintirea bătăliei de la Philippi era încă proaspătă în mintea veteranilor, pentru ca ei să dorească a lupta din nou unii împotriva celorlalţi. Dovadă că atunci când Agrippa a încercat să-i îndrepte împotriva lui Antonius, ei s-au întors din drum, iar când în sfârşit i-a convins pe cei care fuseseră colonizaţi de către mine să ne urmeze, aceştia au făcut-o cu gândul de a ne împăca. Aceleaşi sentimente nutreau şi veteranii lui Antonius. Generalul însă, fără a ţine seama de starea de spirit din sânul armatei, a debarcat la Brundisium, unde, spre surpriza lui, a găsit porţile oraşului închise. Locuitorii nu l-au lăsat să intre în cetate pe motiv că

se aliase cu Ahenobarbus, unul dintre duşmanii marelui Caesar şi cu Sextus Pompeius care prăda şi înfometa Italia. Antonius a crezut că porţile i-au fost închise din ordinul meu de către cele câteva cohorte pe care le aveam în cetate. Furios, a înconjurat pe uscat oraşul blocând şi portul pe mare. Îi trimise apoi vorbă lui Sextus Pompeius să debarce în Italia şi să întreprindă contra mea ce îi va fi cu putinţă. Acesta trimise pe Menodorus, unul din liberţii lui, cu o numeroasă flotă care, sprijinită de patru legiuni, a ocupat Sardinia, provincie ce-mi era repartizată mie. În paralel, Sextus debarcă în sudul Italiei asediind Thurii şi Consentia şi pustiind cu călărimea împrejurimile.

După ce am întârziat din nou la Canusium, fiind din nou bolnav, m-am îndreptat spre Brundisium pe care l-am găsit încercuit de către Antonius. Deşi aveam o armată mai numeroasă decât a lui, a trebuit să mă opresc în faţa întăriturilor pe care le ridicase în jurul oraşului. În timp ce aşteptam desfăşurarea evenimentelor, soldaţii, aşezaţi faţă în faţă, au început un dialog presărat cu tot felul de acuzaţii. Cocoţaţi pe zidurile de apărare oamenii din garda generalului îi întrebau în derâdere pe ai mei dacă nu cumva veniseră să lupte împotriva comandantului care îi salvase la Phi-Iippi! Soldaţii mei îi acuzau că veniseră să lupte contra lor. Veteranii lui Antonius strigau că le fuseseră închise prin viclenie porţile de la Brundisium. Oamenii mei îi învinuiau la rândul lor că se uniseră cu Ahenobarbus şi Pompeius, duşmanii tatălui meu adop-Lucius Cocceius era prieten atât cu mine, cât şi cu Antonius. Dându-şi seama că soldaţii noştri erau dispuşi mai mult să bârfească decât să lupte, şi-a luat

obligaţia să ne împace. La început n-a reuşit să ne înduplece pe niciunul. Între timp s-a aflat că Fulvia murise. Ca şi cum ea ar fi fost cauza discordiei dintre noi, ne-am grăbit să ne întindem mâna. În scopul împăcării i-am scris şi Iuliei, mama lui Antonius. Aceasta a intervenit pe lângă fiul ei asigurându-l de succesul tratativelor dintre noi. Sub presiunile lui Cocceius şi ale Iuliei, Antonius a cedat. Lui Sextus i-a comunicat să se retragă în Sicilia, iar lui Ahenobarbus i-a încredinţat comanda supremă a Bithyniei îndepărtându-l astfel de Italia.

Din iniţiativa soldaţilor şi centurionilor mei s-a format o delegaţie care voia să ia legătura atât cu Antonius, cât şi cu mine pentru a mijloci împăcarea noastră. Membrii delegaţiei au declarat că ei nu urmăresc să judece neînţelegerile dintre noi, ci ţin neapărat să risipească discordia ivită. Delegaţiei i s-a alăturat Cocceius ca prieten al amândurora, Pollio din partea lui Antonius şi Maecenas din partea mea. Ei şi-au exprimat dorinţa de a-i da ca soţie lui Antonius pe Octavia, sora mea care de curând rămăsese văduvă. Eu am fost de acord dovedind astfel bunele intenţii de a colabora cu fostul meu socru care pe neaşteptate îmi devenise cumnat. Armata dorise aşa de mult această împăcare, încât, văzându-ne îmbrăţişaţi, n-a mai încetat cu urările de bine o zi şi o noapte.

Împăcarea noastră de la Brundisium, care a avut loc în anul 714 *ab U.*c.*7*, a dus la o nouă împărţire a provinciilor. De data aceasta am fixat şi un fel de hotar care delimita ţinuturile. Hotarul trecea de la nord la sud prin oraşul Scodra din Illyria. Toate teritoriile aflătoare la răsărit de acesta până pe Euphrat reveneau lui Antonius. Cele de la apus de Scodra până

la Ocean îmi reveneau mie. Lepidus rămânea în continuare cu Africa.

Aşadar, când de-abia aveam douăzeci şi trei de ani ajunsesem conducătorul unei însemnate părţi a statului în care se afla şi leagănul poporului roman: Cetatea Eternă împreună cu Italia. Cu ocazia înţelegerii de la Brundisium, Antonius se angaja din nou să poarte război contra parthilor, iar eu mă obligam să duc mai departe lupta începută de tatăl meu adoptiv împotriva duşmanilor săi, luptă care de atâta vreme nu mai lua sfârşit şi care, până la înfrângerea definitivă a lui Sextus Pompeius, a mai durat câţiva ani buni.

Am revenit apoi la Roma pentru a celebra căsătoria lui Antonius cu Octavia. Poporul, care dorea aşa de mult instaurarea păcii, spera ca această tânără femeie, atât de respectată de toată lumea şi pe care eu o iubeam aşa de mult, va şti prin virtuţile ei să-l ţină pe aventurosul general lângă ea şi să consolideze legătura dintre fratele ei şi soţul ei, cei doi bărbaţi care deveniseră adevăraţii conducători ai marelui stat roman. Cel de al treilea, Lepidus, conta mai puţin.

Foamea care începea să-şi arate colţii la Roma a făcut ca primirea noastră să nu fie însoţită de entuziasmul şi bucuria la care ne aşteptam, după puternica impresie pe care o făcuse în faţa lumii întregi împăcarea dintre noi şi dispariţia primejdiei unui nou război civil.

Generalul, pentru a arăta tuturor că urmăreşte stabilirea între noi doi a unei păci cât mai trainice, mi-a divulgat un secret care pur şi simplu m-a uluit. Era cea mai amară veste pe care o aflam în acei ani: trădarea unuia dintre bunii mei prieteni în care

avusesem totdeauna o încredere oarbă. Antonius mi-a înmânat scrisorile lui Salvidienus Rufus pe care le primise la Brundisium. Prin ele Rufus îl anunţa în taină că era gata să treacă de partea lui şi să-i încredinţeze generalului armata de care dispunea. Adică armata în fruntea căreia eu îl numisem comandant încredinţându-i totodată şi guvernământul Galliei Narbonensis!... Deşi în copilărie păscuse oile lui taică-său, eu îl ridicasem într-un timp foarte scurt la cele mai înalte onoruri. Făcea atunci parte din ordinul cavalerilor, iar la intervenţia mea fusese ales şi consul, cu toate că nu se număra încă printre membrii senatului. Eu nu ştiam cum să-mi mai dovedesc prietenia ce i-o purtam. Astfel, când a murit fratele lui, pe care el îl iubise foarte mult, i-am făcut cinstea ca trupul celui decedat să fie purtat peste un pod ce traversa Tibml şi care fusese construit din ordinul meu anume în acest scop. îl ridicasem pe Rufus în cele mai înalte funcţii: consul şi guvernator de provincie. Unde tindea să ajungă ambiţia lui prin actul său mi. -şav de trădare? Poate că dorea să-mi ia locul! Aceasta deci îi era recunoştinţa!... La asemenea recunoştinţă, o binemeritată răspâatăt! L-am chemat urgent din Gallia sub un pretext oarecare şi după ce a fost supus cercetării de către senat, am dat ordin să fie tăiat în bucăţi. Dovadă de cruzime? Poate! Dar fiindcă nu există un păcat mai mare ca trădarea prieteniei, oricare altă pedeapsă mi s-ar fi părut prea mică, prea uşoară. După decepţia ce mi-a provocat-o Rufus am ţinut mai bine seama de recomandarea: *Ani inamicis tuâs separare et ab amicis tuis attende*[124].

---

124 Indepărtează-te de duşman! şi ia aminte la prieteni.

13. Am învins chiar în ciuda lui Neptun!

Acum voi relata cum l-am înfrânt pe Sextus Pompeius, ultimul dintre pompeieni, în cel de al patrulea şi cel din urmă război civil pe care l-am purtat contra duşmanilor divinului meu tată.

Sextus, care nu fusese cuprins în înţelegerea noastră de la Brundisium, continua blocada Romei. Foametea devenea din ce în ce mai apăsătoare. Pe mare nicio mişcare nu mai era posibilă, niciun convoi de corăbii nu se mai putea strecura fără a fi interceptat de flota rapidă a lui Pompeius. Ea era comandată de doi liberţi foarte pricepuţi în luptele navale: Menodorus şi Menecrates. Drumurile maritime erau controlate de corăbiile acestora staţionate în porturile din Sicilia, Sardinia şi Corsica. Jefuiau tot ce le ieşea în cale, la fel cum procedau cei mai periculoşi piraţi. Nu numai Roma avea de suferit, dar şi multe oraşe din Italia. Preţul pâinii şi al altor bunuri creştea vertiginos.

Plebea, luând exemplul soldaţilor, cerea în gura mare ca triumvirii să se împace cu Pompeius. Se spunea că dacă oamenii aveau atâta de suferit, aceasta era numai din cauza neînţelegerilor dintre noi. La o înţelegere cu cel care înfometa poporul şi prăda coastele Italiei, mie îmi era greu să ajung. Antonius mi-a cerut atunci să încep războiul împotriva lui Sextus. Dar un război nu se poate duce fără bani. Fiindcă îmi lipseau banii necesari, am dat un edict prin care îi obligam pe proprietari să predea statului câte cincizeci sesterţi pentru fiecare sclav, iar cei ce primeau vreo moştenire erau obligaţi să dea o parte din valoarea ei. Acest edict a produs o mare nemulţumire în rândul celor vizaţi. Ei au început să

vocifereze agitându-se şi antrenând şi pe alţii pe care îi ameninţau că le vor da foc caselor dacă nu se vor alătura lor. Plebea era şi ea aţâţată împotriva noastră, a triumvirilor. Vrând să vorbesc mulţimii răzvrătite, pentru a mă dezvinovăţi de unele acuzaţii ce mi se aduceau, le-am ieşit oamenilor în întâmpinare urmat de câţiva prieteni şi de câţiva soldaţi din garda mea personală. Înainte de a-mi da posibilitatea să vorbesc, mulţimea începu să strige şi să arunce cu pietre în mine fără respect sau ruşine. Nici când răzvrătiţii au văzut că-mi provocaseră mai multe răni şi că eu nu mă feream de loviturile lor n-au încetat atacul cu pietre. Dacă nu am ieşit cu capul spart din această întâlnire cu „iubitul” meu popor, aceasta s-a datorat numai lui Antonius care, văzând că sunt încolţit, îmi veni repede în ajutor. Plebea i-a cerut să nu se amestece. El a refuzat. Atunci o ploaie de pietre s-a abătut şi asupra celuilalt mare conducător al patriei şi al poporului roman… N-am uitat multă vreme în ce hal am fost atunci batjocoriţi!… Urmările au fost destul de neplăcute. Antonius a chemat în grabă un număr mare de soldaţi înarmaţi care s-au năpustit asupra mulţimii adunată pe Calea Sacră, în Forum şi în străduţele învecinate. Au fost mulţi oameni ucişi sau schilodiţi, unii poate chiar nevinovaţi, deoarece se aflau numai din întâmplare prin acele locuri. Cadavrele au fost târâte şi aruncate în Tibru, astfel încât vederea lor să nu ducă la alte tulburări. Era un spectacol dezgustător să-i vezi pe soldaţi înghesuindu-se la un loc cu haimanalele oraşului, pentru a-i buzunări pe cei care pluteau morţi pe apa râului. Am trecut atunci printr-o mare primejdie şi salvarea mea s-a datorat, repet, lui Antonius care m-a smuls furiei poporului şi m-a

condus acasă.

Tânăr divorţat cum mă aflam, după ce o trimisesem Fulviei pe fiica ei, m-am căsătorit nu după multă vreme cu Scribonia. De ce m-am grăbit s-o fac? Poate şi pentru motivul că ea era sora lui Lucius Scribonius Libo, a cărui fiică era căsătorită cu Sextus Pompeius. M-am gândit că această înrudire ar fi putut duce la micşorarea tensiunii existente între mine şi Sextus. Rudenia era cam anapoda, deoarece eu aveam atunci douăzeci şi patru de ani, iar soţia mea era mătuşa lui Sextus care avea deja treizeci şi şase de ani. Aşa cum era ea, înrudirea dintre noi a folosit totuşi o vreme. Scribonius Libo a plecat din Sicilia, cu permisiunea ginerelui Sextus, şi a sosit în Italia, pentru a lua legătura cu mine, cu tânărul său cumnat. Plebeii, plini de speranţe, aflând că acesta soseşte pentru tratative de pace, m-au rugat să-i trimit în întâmpinare o escortă pentru a-i face siguranţa. M-am înduplecat şi i-am trimis, în acelaşi timp mulţimea înfometată i-a cerut şi Muciei, mama lui Sextus, care se afla la Roma, să plece la fiul ei şi să intervină pentru împăcare ameninţând-o că altfel îi va da foc casei. Aşa s-a întâmplat că suferinţele prin care trecea poporul şi intervenţia lui Libo ne-au determinat, pe mine şi pe Antonius, să plecăm spre Baiae la o întâlnire cu Sextus. Presiuni erau exercitate şi asupra acestuia. Cei din anturajul său îi cereau cu insistenţă să facă pace. Numai libertul-pirat Menodorus îşi aţâţa mereu stăpânul la război sau îl sfătuia ca măcar să nu se grăbească, pentru că foametea ce se înteţea la Roma îl va ajuta să ducă tratative de pe o poziţie mai avantajoasă. Şi avea dreptate. Pompeius însă nu i-a ascultat fiind influenţat de unii care îl acuzau pe

Menodorus că vrea să se menţină la conducerea unei flote puternice şi la stăpânirea Sardiniei, lacom după putere cum era. În cele din urmă Sextus se urcă într-o frumoasă galeră cu şase rânduri de vâsle şi, însoţit de un mare număr de corăbii, se îndreptă spre Italia trecând mândru pe lângă oraşul Puteoli sub privirile noastre.

A doua zi în zori au început tratativele între mine şi Antonius pe de o parte şi Pompeius cu Libo pe de altă parte. Dar pentru ca cererea lui Pompeius de a face parte din triumvirat, înlocuindu-l pe Lepidus, n-am acceptat-o, noi vrând să-i permitem doar întoarcerea în patrie, nu s-a ajuns la niciun rezultat. Totuşi, la presiunile poporului, cât şi ale prietenilor comuni, după un timp am reluat tratativele pe cheiul de la Puteoli, unde jur-împrejur se aflau nenumărate corăbii pentru pază. Era în anul 715 *ab U.*c.*1* De data aceasta s-a ajuns la o înţelegere în următoarele condiţii: în primul rând războiul trebuia să înceteze imediat atât pe mare cât şi pe uscat. Pompeius obţinea guvernământul asupra Siciliei, Sardiniei şi Corsicii, precum şi asupra celorlalte insule pe care le stăpânea în acel moment, pe tot timpul cât eu şi Antonius guvernam celelalte provincii romane. I se acorda şi stăpânirea Peloponesului. Trebuia să i se plătească suma de şaptezeci milioane sesterţi ca despăgubire din averea tatălui său ce fusese cândva scoasă în vânzare. Urma să fie înscris şi în colegiul marilor pontifi. Sextus Pompeius, prezentând o serie de cereri pentru el, nu i-a uitat nici pe cei care se aflau sub comanda sau la adăpostul lui. Astfel, el a pretins să fie iertaţi şi să li se asigure reîntoarcerea în patrie a celor care se aflau în exil din motive politice, cu excepţia

celor care suferiseră o condamnare judecătorească în urma implicării lor în asasinarea marelui Caesar. Se restituiau în întregime bunurile celor care fugiseră numai de frică, iar celor proscrişi li se înapoia a patra parte din avere. Niciunul din sclavii care fuseseră în serviciul militar sub Sextus Pompeius nu mai era obligat să se întoarcă la fostul lui stăpân fiind cu toţii declaraţi liberi, aproximativ treizeci de mii, iar soldaţii de condiţie liberă din armata lui primeau la terminarea serviciului militar aceleaşi recompense ca şi veteranii noştri. Pe de altă parte Sextus Pompeius se obliga să nu mai primească alţi sclavi fugari şi să-şi retragă toate forţele din numeroasele puncte ocupate pe coasta Italiei. Mai mult, se obliga chiar să protejeze litoralul împotriva piraţilor oprindu-i de la prădăciuni. Trebuia să-şi limiteze efectivele navale la cele existente. În sfârşit, se angaja să trimită Romei cantităţile de grâu şi impozitele pe care mai înainte le aveau ca obligaţii permanente insulele stăpânite de el. După ce am căzut de acord asupra tuturor acestor puncte, ele au fost scrise, pecetluite şi trimise spre păstrare vestalelor care aveau în grijă cele mai importante documente ale statului. Când am fost văzuţi noi, cei trei comandanţi, trecând pe strâmta punte care ne separa îmbrăţişându-ne apoi în semn de prietenie şi pace, un strigăt de bucurie a izbucnit deodată din mijlocul flotei şi a armatei. Se părea că sosise sfârşitul tuturor nenorocirilor şi suferinţelor. Italia şi Roma nu se vor mai teme de foamete. Exilaţii, proscrişii, fugarii se întorceau în patria lor.

Totodată trupele erau încunoştinţate despre o nouă căsătorie care trebuia să cimenteze împăcarea: fiica lui Sextus se logodea cu nepotul meu. (Octavia

avea din prima căsătorie cu Marcellus un băieţel, pe Marcus Marcellus, ce împlinise trei anişori când a fost logodit cu fetiţa care era de aceeaşi vârstă, dar care n-a ajuns niciodată să-i fie soţie).

Evenimentul încheierii tratativelor trebuia sărbătorit. Fiecare dintre noi ne-am grăbit să-i invităm pe ceilalţi la petrecere. Trăgându-se la sorţi zarul a căzut ca Sextus să ne găzduiască el mai întâi. Antonius l-a întrebat bine dispus unde vom cina. Pompeius i-a răspuns: „Veţi cina şi vă veţi desfăta la *Carenae*[125]”. (El făcea aluzie la somptuoasa vilă ce aparţinuse cândva tatălui său. Situată în cartierul *Carenae* din Roma, ea devenise proprietatea lui Antonius după ce Magnus Pompeius fusese înfrânt şi i se confiscase averea).

Nu-mi amintesc să-l fi văzut pe libertul Menodorus la ospăţul dat de Sextus în cinstea noastră. El ar fi trebuit să fie în acea vreme în Sardinia. Cu toate acestea unii povesteau mai târziu că libertul s-ar fi apropiat de Pompeius, în timpul banchetului de pe corabie, şi i-ar fi şoptit la ureche: „Vrei să tai frânghia ancorei şi să te fac stăpân peste întreg statul roman?” Sextus a reflectat un timp, tentaţia fiind extrem de mare, după care i-a răspuns: „Trebuia s-o faci iară să mă previi; un Pompeius nu-şi poate călca jurământul”. Acest dialog probabil a fost scornit de cei din anturajul lui Sextus, pentru a arăta că el mai păstra ceva din virtuţile tatălui său. În orice caz, dacă cei doi vorbiseră în şoaptă, la ureche, cine, în afară de ei, putea să audă ce-şi spuneau?!...

Cu ocazia tratativelor de la Puteoli au fost

125 încăpere din interiorul unei corăbii.

desemnaţi şi consulii pentru următorii patru ani: în primul an Antonius şi Libo, în al doilea an eu şi Sextus, apoi Ahenobarbus şi Sossius şi în sfârşit din nou Antonius împreună cu mine. Mulţi republicani sperau că în acel an ar fi fost nimerit să cedăm poporului vechea formă de guvernământ. Nu-mi mai amintesc ce părere aveam eu la ora aceea, dar cu greu aş fi împărtăşit speranţele republicanilor, după ce la ultimele tratative trebuise să cedeze lui Sextus Pompeius o parte din teritoriile ce-mi aparţineau şi pe deasupra mai trebuia să conduc statul împărţind cu el, peste doi ani, şi consulatul. Cât despre Antonius s-ar putea spune că lui nici nu-i trecea prin gând să redea puterea poporului. El urmărea să devină singur stăpân al statului. Afirmaţia pe care o fac e destul de gravă, dar deloc gratuită. Încă din anul 712 *ab U.*c.[126], când a început să bată monede cu chipul său, l-am bănuit că nutrea gândul de a domina întreaga lume. Reversul acestor monede reprezenta soarele pe fondul unui templu, iar la altele apărea imaginea unui glob peste care se vedea sceptrul lui Mercur[127]. Aceste simboluri exprimau năzuinţa de stăpânire a lumii pe care o domină soarele ce promite oamenilor belşugul. Dorinţa lui de a deveni singur stăpân pe destinele poporului şi statului roman se va vedea şi din politica sa dusă în Orient, unde ajunsese să i se spună „noul Dionysos”[128].

Un alt pretendent la dominaţie era şi Sextus,

126 Anul 42 î.e.n.

127 Zeul comerţului şi al călătoriilor, protectorul păstorilor (identificat cu zeul Hermes din mitologia greacă).

128 Zeul vinului şi al viţei de vie (identificat cu zeul Bacchus din mitologia romană).

ultimul vlăstar al republicanului Magnus Pompeius. Sextus întreţinea la Syracusa o numeroasă şi strălucitoare curte. În locul hlamidei de purpură, ce era purtată de comandanţi, el se îmbrăca într-una albastră, aluzie la culoarea mării. Mai ţinea în mână şi un trident! în felul acesta voia să se dea drept fiul lui Neptun[129] a cărui imagine o vedeam pe mai toate monedele bătute de el în Sicilia. Aducea jertfe acestui zeu aruncând în adâncul mării cai şi chiar oameni. S-ar putea spune într-un fel că era îndreptăţit s-o facă, atâta timp cât „tatăl" său dovedise romanilor, cărora le ţipa stomacul de foame, ce putere deţineau aceia care erau stăpâni peste întinsa mare. Sextus îşi arăta veneraţia în acelaşi timp şi pentru adevăratul său tata care mai continua să fie considerat în unele cercuri drept unul dintre marii luptători pentru libertate. Un timp, popularitatea fiului sporise. Aristocraţi, simpli cetăţeni, liberţi, ori sclavi se adunaseră în jurul lui sperând, fiecare în felul său, la zile mai bune. Multora li se părea că Sextus era vrednicul fiu al marelui Pompeius care îşi dăduse viaţa pentru Republică. Unii aşteptau ca el să debarce în Italia, să ocupe Roma şi să ne îndepărteze pe noi, triumvirii, de la conducerea statului. Doar cu un an mai înainte[130] plebea, venind să asiste la un spectacol de teatru, îi arătase o vie simpatie. La apariţia statuii lui Neptun, care era socotit ocrotitorul lui Sextus, mulţimea a aplaudat frenetic. (Există obiceiul ca înainte de începerea unei reprezentaţii să fie aduse în teatru sau la circ statuile zeilor). Curând însă, cei care îşi puseseră speranţa în

129 Zeul mării (identificat cu zeul Poseidon din mitologia greacă).
130 Anul 40 î.e.n.

el, au rămas decepţionaţi. După zece ani de când Sextus părăsise Roma şi după viaţa aventuroasă pe care o ducea în compania unor liberţi dubioşi, cum era Menodorus şi Menecrates ce exercitau asupra lui o nefastă influenţă, el căpătase obiceiurile mai degrabă ale unui şef de piraţi decât ale unui general comandant de oşti. Flotele sale, care erau încadrate şi comandate de sclavi şi liberţi, jefuiau aşezările de pe ţărmul Italiei şi convoaiele de nave. Proprietarii italici se vedeau lipsiţi de mâna de lucru a zecilor de mii de sclavi ce fugiseră în Sicilia şi care constituiau pentru Sextus principala sursă de unde îşi recruta numeroasa armată de marinari. Nobilimea ce se refugiase la el începea să se arate indignată de anturajul declasat în care se învârtea „fiul” lui Neptun. Acesta, la rândul lui, se simţea jignit şi îi trata cu aroganţă. Sextus se făcuse vinovat chiar de unele josnice crime. Astfel, îl asasinase pe Bithynicus, renumit prin gloria armelor şi devotat cauzei oprimaţilor. Mai târziu l-a ucis mişeleşte şi pe Statius Murcus, redutabilul comandant de flote despre care cititorul îşi aminteşte că îl ajutase pe Cassius în cucerirea Laodiceii, iar apoi îmi nimicise mie renumita legiune Martiana, în timp ce aceasta traversa marea spre Macedonia. După înfrângerea de la Philippi, Murcus trecuse cu întreaga sa flotă de partea lui Sextus şi era în ultimul timp unul dintre cei mai iscusiţi consilieri ai săi. Tocmai de aceea Menodorus îl duşmănea şi reuşise să-l îndepărteze pe Sextus de acesta cu tot felul de intrigi. Pompeius nu-l mai consulta pe Murcus în nicio problemă. Până la urmă dădu ordin ca devotatul său consilier, ce se afla bolnav la Syracusa, să fie ucis. Pentru a-şi ascunde crima răspândi zvonul că fusese omorât de sclavi şi

pentru a fi mai uşor crezut că nu are niciun amestec, ucise şi câţiva dintre ei. În acest fel dovedise că inu era niciun apărător al sclavilor, aşa cum voia să pară. Toate faptele lui Sextus îi descurajară şi pe cei mai ataşaţi oameni ce se refugiaseră la el şi care, sub pretextul păcii instaurate prin tratativele de la Puteoli, se grăbeau să-l abandoneze. În plus, arogant şi nepriceput cum era, Sextus n-a ştiut să profite nici de numeroasele ocazii favorabile pe care le-a avut în luptă cu mine.

M-am cam îndepărtat de subiect. Am făcut-o fără să vreau, în timp ce mă străduiam să arăt intenţiile de dominaţie ale celor doi rivali ai mei. Dar care dintre ei era mai primejdios? La prima vedere se părea că Sextus ar fi fost inamicul numărul unu, fiindcă urmărea să-l răzbune pe tatăl său care pierise din cauza tatălui meu şi fiindcă eu voisem în mai multe rânduri să-l îndepărtez cu forţa armelor. În realitate mă temeam nu de nepoţelul meu Sextus, cam cum îmi venea el ca rudă, ci de unchiul şi cumnăţelul meu Antonius, altă rudă stăpânită de dorinţa puterii. Nu de acela care mă duşmănea pe faţă îmi era mie frică, ci de acela care, uitând un moment de regina Nilului, mi se arăta binevoitor, fiindcă se îndrăgostise acum de sora mea Octavia. Nu-mi era teamă de cel ce se compromisese faţă de toată lumea, ci de Antonius care se bucura de o popularitate mai mare chiar decât a mea. Dovadă că cei ce l-au părăsit pe Sextus şi s-au reîntors la Roma, trecuseră de partea lui Antonius. În calitate de conducător al unor însemnate provincii din Orient el se bucura şi de o mare autoritate. Odată întors la Roma de la Puteoli, generalul a cerut şi a obţinut un *senatus consulturn* prin care se ratificau

toate hotărârile lui din trecut, dar mai mult decât atât se aprobau până şi cele pe care urma să le ia în viitor! Senatorii, ignoraţi de mine în ultima vreme, trebuia să se simtă totuşi fericiţi că unul dintre conducătorii statului le cerea un decret!... Votul ce li se solicita însemna o dovadă a existenţei lor de care se putuseră pe bună dreptate îndoi pe timpul tratativelor de la Puteoli, unde nu se vorbise nimic despre ei, după cum nu se vorbise nimic nici despre Lepidus. Cu toate acestea, noi nu uitasem de existenţa senatului. Şi pentru a-l face cât mai viabil, numeam, dacă nu zilnic în orice caz foarte des, noi senatori din rândul soldaţilor, străinilor şi chiar din rândul sclavilor. (Astfel de oameni numeam şi în alte funcţii. Odată, unul obţinuse preţura, dar la scurt timp se descoperise că era sclav. Scandalul iscat din această cauză luase asemenea proporţii, încât a trebuit să-l aruncăm de pe stânca Tarpeia, după ce în prealabil îl eliberasem din sclavie, altfel nu i se putea acorda cinstea unei asemenea morţi. La aşa mare respect ajunseseră în acele vremi magistraturile Romei!...).

Văd că iar am început să divaghez ca apele ce rătăcesc prin întortocheatele meandre ale râurilor. Să revin deci. Plecând de la Puteoli m-am îndreptat împreună cu Antonius spre Roma. Sextus, încântat de succesul obţinut, luase drumu'! Siciliei mai înfumurat ca oricând. La Roma am fost întâmpinaţi cu o mare bucurie din partea poporului care vedea în noi pe adevăraţii salvatori ai patriei. Entuziasmul era general. Ni s-au adus nenumărate jertfe pentru libertatea oferită unora şi pâinea ce o asiguram altora.

În acest timp am cunoscut-o pe frumoasa Livia de care m-am îndrăgostit aşa de puternic, încât, deşi era

însărcinată în luna a şasea, am luat-o de soţie, după ce în prealabil am repudiat-o pe Scribonia care nu-mi făcea nicio cinste. Livia era soţia lui Tiberius Nero. Fiind şi gravidă a trebuit să-i consult pe pontifi dacă era sau nu legitim a mă căsători cu ea. Cercetând obiceiurile bătrânilor preoţii au fost de acord cu oficierea căsătoriei. La scurt timp I ivia îl născu pe Claudius Drusus Nero. Eu l-am trimis tatălui său pe copilul născut de soţia mea!... în curând tatăl a murit. mumindu-mă pe mine tutore atât al lui Drusus, cât şi al celuilalt băiat mai mare, pe nume Tiberius. Fiindcă mulţi credeau că cânt ocrotit de zeiţa Fortuna, s-a dus vorba că oamenilor norocoşi li se nasc copiii... la trei luni!...

Pe când eu mă îndrăgostisem de Livia, Antonius nu se lăsa mai prejos dovedindu-i toată afecţiunea sa Octaviei. Plecând împreună din Roma ei s-au oprit la Atena. Îndepărtându-se din nou de la obligaţiile sale de comandant al armatei Antonius se comporta ca un simplu particular, fără gardă militară şi fără niciun alai. Ieşea în public îmbrăcat cu haine greceşti însoţit doar de prieteni şi câţiva sclavi. Audia lecţiile preceptorilor, lua parte la concursurile retorice şi participa la exerciţiile de gimnastică în compania grecilor. Serbările şi petrecerile le organiza împreună cu Octavia. De-abia după ce a trecut iarna generalul şi-a reluat activitatea de comandant. La începutul anului 716 *ab U*.c.*8* el a început pregătirile în vederea războiului cu parthii.

Condiţiile tratatului de la Puteoli s-au dovedit la scurtă vreme a fi greu de respectat atât de o parte cât şi de alta. Eu nu aveam nicio încredere în Sextus şi „curtea” lui de piraţi, încât nu puteam să las

aprovizionarea Romei şi a legiunilor mele, cât şi liniştea Italiei la discreţia lor. Pompeius stătea în expectativă gata să-şi asmuţă bandele asupra convoaielor de corăbii sau a aşezărilor de pe ţărmurile Italiei. Prilejul i s-a ivit curând: Antonius a refuzat să-i cedeze lui Sextus, Peloponesul, până când locuitorii acestei regiuni nu-şi achitau sumele de bani pe care i le datorau. Faptul că eu o repudiasem pe Scribonia, sora socrului lui Sextus, a fost încă un motiv de iritare a celui care de-abia aştepta să calce convenţia de la Puteoli. El îşi repara corăbiile, recruta noi vâslaşi din rândul sclavilor fugari şi, menţinând încă multe garnizoane pe pământul Italiei, declara că trebuie să fie pregătit pentru luptă. A dat apoi mână liberă piraţilor care au început din nou a prăda corăbiile, în timp ce preţul griului se scumpea din ce în ce mai mult atât la Roma, cât şi în întreaga Italie.

Pacea era violată de ambele părţi. Nimic nu mă mai putea opri de a începe războiul contra lui Pompeius. Pentru aceasta însă, aveam nevoie de sprijinul celorlalţi triumviri. Aşadar, i-am trimis vorbă lui Antonius să vină degrabă la Brundisium, într-o anume zi, pentru a mă sfătui cu el. Lui Lepidus, i-am cerut să mă sprijine cu torţele de care dispunea.

În acest timp are loc trădarea lui Menodorus. El era foarte invidiat de către ceilalţi liberţi, din cauza influenţei de care se bucura pe lângă stăpânul său. Aceştia reuşiră, prin diferite intrigi, să-l îndepărteze pe şovăielnicul Sextus de Menodorus. Văzându-se căzut în dizgraţie libertul a trecut de partea mea. El mi-a predat Sardinia şi Corsica împreună cu corăbiile lui şi cu un număr de trei legiuni. Un moment am ezitat de a-l primi, dar până la urmă, socotind că şi

aşa tratativele de la Puteoli fuseseră rupte, l-am acceptat. După ce l-am declarat om liber, i-am dat comanda corăbiilor cu care venise subordonându-l în acelaşi timp lui Calvisius Sabinus, comandantul flotei mele, un experimentat şi devotat militar. Sextus mi-a cerut să i-l predau pe cel care se făcuse vinovat de trădare. Nu puteam să-i satisfac însă cererea, atâta timp cât el nu voia să predea sclavii ce continuau să fugă în Sicilia. Mai mult, i-am permis lui Menodorus să poarte inelul de aur dându-i astfel posibilitatea de a intra în rândul cavalerilor.

Sub pretextul că nu respectam angajamentele pe care mi le luasem, Sextus i-a ordonat lui Menecrates, celălalt libert comandant de flotă, să debarce în Campania. Prădând mai multe cetăţi, printre care şi oraşul Volturnum, a adus mari pagube regiunii. Prima săgeată fusese azvârlită! Aşa au început ostilităţile. De-abia mă întorsesem din Gallia, unde reprimasem tulburările provocate de unele triburi locale. M-am grăbit să iau măsurile ce se impuneau în faţa agresiunii lui Sextus. În primul rând am întărit coastele Italiei cu garnizoanele ce trebuia să ţină piept incursiunilor duşmane. Apoi am ordonat să se construiască noi corăbii, în timp ce depozitam în diferite centre echipamentul şi materialele de care aveam nevoie. De asemenea, am rechemat din Illyria mai multe legiuni ordonând să fie aduse trupe şi din Gallia. Pe Cornificius l-am trimis cu forţele de care dispunea de la Ravenna la Tarentum. Totodată am încercat să explic poporului şi soldaţilor ce asistau la febrilele pregătiri de război, că vina o purta Sextus, deoarece nu respectase tratatul continuând să înfometeze Roma şi Italia prin numeroasele lui atacuri

atât pe mare cât şi pe uscat. Pentru acest motiv am trimis să fie ridicate din templul vestalelor documentele prin care încheiasem pacea. Toate aceste pregătiri m-au împiedicat să fiu prezent în ziua stabilită la Brundisium, unde îi dădusem întâlnire lui Antonius. Acesta, sub influenţa şi la cererea insistentă a Octaviei, a venit la data fixată, dar văzând că eu lipsesc, nu m-a mai aşteptat. El s-a grăbit să se întoarcă în Grecia, nu înainte însă de a-mi lăsa vorbă să fac totul pentru menţinerea păcii. Lepidus, pe de altă parte, nu se zorea deloc să-mi vină în ajutor; trecuse vara şi el tot se mai îndeletnicea cu organizarea unităţilor pentru luptă. Mi-am dat astfel seama că întreaga greutate a războiului cădea pe umerii mei.

Pregătirile fiind terminate, am pornit cu toate forţele spre Sicilia: eu cu o puternică flotă din Tarentum, iar din Etruria, Calvisius Sabinus şi Menodorus. Concomitent, mai multe legiuni se aflau în marş spre Rhegium. Pompeius mă aştepta cu flota sa la Messina, iar împotriva celorlalţi doi comandanţi ai mei îl trimisese pe libertul Menecrates, duşmanul de moarte al lui Menodorus.

Calvisius, zărind puternica flotă trimisă de Sextus, se opri într-un golf în apropiere de Cumae. Menecrates aruncă ancora nu departe, lângă insula Aenaria. Noaptea se scurse în linişte. A doua zi flota lui Menecrates atacă navele lui Calvisius care se retraseră spre mal fiind în primejdie de a se ciocni şi sfărâma de stâncile din apropierea ţărmului. Când Menodorus şi Menecrates s-au descoperit unul pe altul, de-abia atunci a început adevărata luptă. Suliţele şi săgeţile zburau de la o corabie la alta.

Navele celor doi liberţi se izbiră cu putere avariindu-se. Au fost aruncate punţile. S-a încins lupta ca pe uscat, piept la piept. Au căzut ¿le o parte şi de alta mulţi ucişi şi mulţi răniţi. Înşişi comandanţii au fost răniţi. Menodorus era lovit în braţ de o suliţă care i-a fost uşor scoasă din rană. Menecrates însă se afla grav rănit de o suliţă dinţată înfiptă adânc în şold. Văzând că nu mai are putere să lupte şi de teama de a nu fi prins, s-a azvârlit în valurile mării pierind înecat. Menodorus se îndreptă istovit spre ţărm. Lupta a continuat sub comanda lui Calvisius şi a lui Democharesce îi luase locul lui Menecrates. Au fost scufundate şi incendiate multe corăbii din ambele flote. Dintre cele care au scăpat unele au luat-o la fugă, altele s-au izbit de stânci. Odată cu venirea întunericului a încetat şi lupta. Flota lui Pompeius deţinuse superioritatea. Totuşi, Democharess-a retras a doua zi spre Sicilia. Calvisius, din cauza grelelor pierderi suferite, n-a îndrăznit să-l urmărească rămânând pe loc.

În timp ce astfel se desfăşura lupta în apropiere de Cumae, până la urmă nedecisă, eu am ajuns lângă Messina, unde l-am întâlnit pe Sextus Pompeius care avea cu el vreo patruzeci de corăbii. Deşi cei din jurul meu m-au sfătuit să-l atac, eu având o flotă mult mai numeroasă, am hotărât totuşi să-l aştept pe Calvisius pentru a dispune de forţe şi mai numeroase. Când am aflat însă de cele întâmplate la Cumae, m-am îndreptat spre strâmtoarea Messina, spre a-i ieşi în întâmpinare lui Calvisius. Sextus a pornit în urmărirea mea, după ce încredinţase comanda flotelor lui Democharesşi Apollophanes. Cu toate că eram provocat şi hărţuit din toate părţile, nici de data

aceasta nu m-am angajat în luptă, din cauza spaţiului strâmt în care mă aflam. Dar Democharesajungându-mă din urmă, a reuşit să-mi distrugă numeroase corăbii. Fiindcă navigam în apropierea ţărmului, multe nave s-au izbit de stânci şi s-au scufundat, iar altele s-au lovit între ele umplându-se cu apă. Chiar şi corabia mea a fost avariată obligându-mă să sar pe stâncile din apropiere. În timpul nopţii, cei care scăpaseră ca şi mine sărind din corăbii, au aprins focuri ca semn de reper pentru cei care se mai aflau încă pe mare. Fiindcă rămăsesem fără hrană eu încurajam oamenii cerându-le să aştepte răbdători ivirea zorilor. Spre norocul nostru, legiunea a XIII-a, care se afla în apropiere, aflând despre dezastrul suferit, s-a îndreptat spre noi la lumina făcliilor trecând peste munţii prăpăstioşi chiar în plină noapte. Ne-a găsit. Eram zdrobiţi de oboseală, nedormiţi şi flămânzi. Soldaţii au luat fiecare pe câte unul din oamenii mei pentru a-i îngriji. La bucuria pe care mi-a prilejuit-o prezenţa celei de a XIII-a legiuni, s-a adăugat şi vestea sosirii lui Calvisius şi Menodorus. După ce am anunţat în toate părţile prin curieri că am scăpat teafăr, m-am culcat, nemaivrând să ştiu de nimic, în cortul care fusese ridicat pentru mine din iniţiativa ofiţerilor legiunii.

A doua zi am rămas uluit de spectacolul pe care mi-l oferea marea. Peste tot numai corăbii distruse. Punând flota lui Calvisius să facă siguranţa în larg, am trecut degrabă la repararea puţinelor corăbii care mai puteau fi puse în stare de funcţionare.

Flota lui Pompeius nu ne-a atacat. În schimb ne-au atacat stihiile naturii care s-au dezlănţuit într-o furtună îngrozitoare. Uriaşele valuri ce se ridicaseră

în spaţiul strâmt unde ne găseam, ne-au azvârlit corăbiile de stâncile din apropiere sfărâmând o bună parte din ele. Vuietul mării se amesteca asurzitor cu urletele celor ce piereau înghiţiţi în adâncuri. Pe crestele valurilor se ridicau cârme, scânduri, pânze, bârne şi catarge smulse din corăbii. Printre aceste rămăşiţe se vedeau naufragiaţii cu capetele ridicate din valuri. Peste tot pluteau cadavrele marinarilor. Furtuna a continuat şi în cursul nopţii. Nu puteau să fie salvaţi în vreun fel nici cei ce se mai ţineau pe corăbii, nici cei din apă. Atât vântul care sufla dinspre munţi, cât şi vârtejurile mării împiedicau apropierea de coastă, dar şi rămânerea pe loc. După celelalte dezastre, furtuna aceasta năprasnică, pe care nici localnicii cei mai vârstnici nu o mai cunoscuseră vreodată, a dus la distrugerea aproape în întregime a flotei mele.

Prin grele încercări am mai trecut în acest război contra lui Sextus Pompeius! N-a fost altul care să-mi fi provocat necazuri mai mari. Bani nu mai aveam, corăbii nu mai aveam şi nici timp să construiesc altele nu mai aveam. În schimb foametea îşi arăta colţii. din ce în ce mai ascuţiţi nu numai la Roma, dar şi în întreaga Italie. Poporul murmura neliniştit. Nu ştiam ce să mai fac şi încotro s-o mai apuc. Şi totuşi Sextus trebuia distrus. Trebuia distrus chiar împotriva voinţei marelui său protector, zeul Neptun. În primul rând m-am gândit să mi-l fac aliat pe Antonius care dispunea de mai multe sute de corăbii. L-am trimis aşadar pe Maecenas să ia legătura cu el. Totodată am întărit paza pe ţărmurile Italiei pentru a face faţă unei eventuale debarcări a piraţilor lui Sextus. Tocmai când eram mai îngrijorat, aflu îmbucurătoarea veste a

succesului obţinut de bunul meu prieten şi colaborator, Marcus Vipsanius Agrippa, asupra galiilor din Aquitania. La scurt timp Maecenas îmi aduce ştirea că Antonius e dispus să mă ajute. Unii dintre prieteni mă asigurau şi ei de sprijinul lor, iar câteva oraşe au început construirea de noi corăbii.

În tot cursul anului 716 *ab* f/.c.9 m-am pregătit intens pentru lupta decisivă cu Sextus. L-am rechemat pe Agrippa din Gallia şi i-am încredinţat misiunea formării unei puternice flote. Acesta a construit mai întâi un nou port căruia i-a pus numele de Iulius şi care se afla lângă localitatea Cumae din Campania. Pentru această măreaţă realizare el a săpat mai multe canale legând între ele lacurile Lucrinus, Avernus şi cel Thyrrenaic, iar un alt canal făcea legătura acestora cu marea. Portul propriu-zis se afla ascuns în interior, pe malul lacului Lucrinus, ferit de orice atac prin surprindere. (Acum, după o jumătate de secol de la executarea acestei maţi lucrări iniţiate de Agrippa, portul este pustiu. Acum, după ce de atâta vreme Mediterana a fost pacificată, devenind *mare nostmm*, după cum le place romanilor s-o numească, nu mai există niciun temei ca navele mele să se ascundă înfundându-se prin canalele ce duc spre lacurile amintite. N-au mai rămas astăzi decât vilele şi unele ansambluri arhitectonice construite în acele vremuri pe malul lacurilor. Aici vin acum, ca şi atunci de-altfel, cei care, dorind să-şi îngrijească sănătatea, folosesc apele fierbinţi ce ţâşnesc din munţii care se văd înălţându-se ca o imensă semilună în jurul lacurilor. Parcă ieri priveam împreună cu prietenul meu Agrippa, plini de o justificată mândrie, la marele port şi la construcţiile din jur!... Au trecut de atunci mai

bine de cincizeci de ani! Când oare au trecut!…).

Pregătirile de război continuau. Din numeroase şantiere soseau corăbiile ce se aliniau în portul Iulius, unde Agrippa le dota cu tot echipamentul necesar: arme, catapulte, turnuri, proiectile şi maşini de lupei. Printre acestea se afla şi o cange lungă, imaginată de prietenul meu. Ea era îmbrăcată în fier şi avea un cârlig imens ce se acţiona în aşa fel, încât să poată, prin aruncare, să se înfigă în corabia adversarului pe care o captura şi o ridica apoi cu ajutorul unor frânghii şi scripeţi. Agrippa, cel care nu lăsa nimic la voia întâmplării, se ocupa asiduu de instruirea echipajelor. Eu strângeam fondurile necesare purtării războiului, dădeam dispoziţii şi supravegheam îndeaproape toate pregătirile. În mod special mă ocupam cu recrutarea oamenilor. Vâslaşii de pe corăbii erau sclavi. Cei mai mulţi dintre ei fuseseră daţi de către mine, dar obţinusem un număr considerabil şi de la prieteni sau alţi proprietari înstăriţi. Aşa am ajuns în anul 717 *ab U.c.10*

Odată cu venirea primăverii Antonius pornise de la Atena cu vreo trei sute de corăbii spre Italia, pentru a-mi veni în ajutor, aşa cum promisese. Cu vreun an în urmă, când mă aflam la mare strâmtoare, numărul mare al navelor cumnatului meu m-ar fi bucurat foarte mult. Acum însă nu mă mai grăbeam parcă aşa de mult să-i ies în întâmpinare, poate şi pentru că eram în măsură să port singur războiul, dar şi pentru un alt motiv destul de serios şi grav totodată. Motiv pe care de altfel i l-am împărtăşit şi Octaviei. I-am spus că aflasem despre unele încercări ale soţului ei de a se uni cu Lepidus împotriva mea. Octavia m-a asigurat că Antonius îl trimisese într-adevăr pe libertul Kallias la

Lepidus, dar nu cu vreun gând ascuns, ci pentru că dorea să-şi căsătorească fiul cu fata aceluia. Până la urmă m-a convins şi am acceptat să mă întâlnesc cu generalul.

Paralel cu Via Appia curge, în sudul Italiei, râul Bradanus care se varsă în golful Tarent, lângă localitatea Metapontum. Pe malul acestui râu m-am întâlnit, nu departe de Metapontum, cu Marcus Antonius. El s-a suit într-o barcă şi, fără nicio gardă, se pregătea să treacă râul de partea mea. Văzându-l că nu se teme de mine, m-am grăbit să-i arăt că am şi eu încredere în el şi am reuşit să trec râul înaintea lui. Apoi m-am urcat în carul pe care îl lăsase lângă mal Antonius şi împreună am plecat spre Tarentum unde se afla Octavia. Cei care mă însoţiseră până la râu, printre ei aflându-se şi Agrippa cu Maecenas, se priveau miraţi, dar şi cu teamă, în timp ce mă îndreptam fără nicio gardă spre cantonamentul generalului. Câteva zile în şir ne-am întrecut amândoi în a ne dovedi o încredere reciprocă şi cât mai sincera. Cu această ocazie noi am avut grijă să-i luăm înapoi lui Sextus funcţiile promise, adică cea sacerdotală şi aceea de consul, iar pentru noi ne-am atribuit puterea triumviralã încă pe cinci ani, fără a mai consulta senatul sau poporul. Pentru a întări mai mult legătura dintre noi, unul din fiii lui Antonius avut cu Fulvia, Antvllus, a fost logodit cu Iulia, fiica mea pe care o aveam cu Scribonia, singurul meu copil despre care voi mai povesti în aceste memorii, deşi, drept să spun, mare plăcere nu-mi face. Mai importantă a fost însă înţelegerea cu caracter militar de la Tarentum. Eu primeam de la Antonius un număr de o sută douăzeci de corăbii ce îmi erau foarte necesare. Îi

cedam în schimb douăzeci de mii de soldaţi cu care el porni neîntârziat spre Syria pentru a continua războiul cu parthii. Cine putea şti, în timp ce ne îmbrăţişam şi ne luam rămas bun, că nu ne vom mai întâlni decât peste patru ani în neplăcuta postură de a lupta unul contra celuilalt!…

Octavia l-a condus până în insula Corcyra, de unde s-a înapoiat la Roma.

În vara anului următor, anul 718 *ab U.c.11*, totul era pregătit până în cele mai mici amănunte, pentru a începe din nou războiul contra ultimului dintre pompeieni. Pe Agrippa l-am numit comandantul flotei în locul lui Calvisius pe care îl destituisem, fiindcă Menodorus fugise de sub comanda lui înapoi la Sextus Pompeius împreună cu şapte corăbii, fără ca el să fi prins de veste, înainte de a porni pe mare a avut loc purificarea flotei. (La noi, la romani, aceasta se săvârşeşte după un ceremonial care se respectă cu stricteţe. Pe malul mării se construieşte altarul, unde preoţii aduc jertfe. Echipajele se află aliniate pe punte. Ele asistă într-o tăcere adâncă la săvârşirea purificării. Preoţii, suiţi în bărci împreună cu victimele, adică împreună cu animalele a căror moarte va răscumpăra viaţa marinarilor ce vor cădea în luptă, fac de trei ori ocolul flotei. Ei sunt însoţiţi în alte bărci de comandanţii care imploră zeii să trimită toate nenorocirile, prevestite flotei, asupra animalelor sacrificate. O parte dintre acestea sunt apoi aruncate în apă, ca ofrande pentru divinităţile din adâncurile mării, iar o parte sunt arse pe altar pentru zeii din înălţimile cerului. Mulţimea adunată pe ţărm se roagă prin cuvinte pioase pentru norocul şi succesul celor ce vor pleca în curând la război).

Conform unui plan de luptă întocmit de Agrippa, Sicilia stăpkiită de Sextus urma să fie atacată din trei direcţii. Am ales intenţionat ca dată a plecării noastre o anume zi din luna iulie, lună oare purta numele divinului Caius Iulius Caesar, gândindu-mă că acesta fusese mereu victorios în război. Aşadar, cu toată încrederea în izbândă am pornit în acelaşi timp: Lepidus din Africa având şaptezeci corăbii de luptă ce erau urmate îndeaproape de alte vreo mie de nave mai mici sau mai mari care transportau douăsprezece legiuni de pedestraşi şi aproximativ cinci mii de călăreţi numizi; Statilius Taurus pornea din Tarentum în fruntea corăbiilor ce mi le dăduse Antonius, iar eu cu numeroasa flotă pregătită de Agrippa plecam din Puteoli. Atent faţă de zeul Neptun, care îmi jucase festa de atâtea ori până atunci, am avut grijă să-i aduc şi lui jertfe de pe corabia pretoriană pe care mă aflam implorându-l să mă apere împotriva stihiilor ce se stârneau adesea din adâncurile apelor. Se părea la început că rugile mele îl înduplecaseră, deoarece navigam de două zile cu un vânt prielnic ce ne îndrepta fără primejdii spre obiectivul final: Sicilia. Numai că eu nu eram hărăzit să călătoresc pe o mare liniştită. Îrn a treia zi s-a ridicat pe neaşteptate austrul. Furtuna a cuprins întreaga mare, iar valurile cât casă, izbind furioase în corăbiile care nu mai puteau folosi nici cârma, nici ancora, mi-au risipit flota pe întinsul nesfârşit al apelor. Unele s-au sfărâmat de stânci, altele s-au împotmolit în inisip, iar altele s-au răsturnat scufundându-se în adâncuri... odată cu măreţele mele planuri de cucerire a Siciliei. În acest timp Statilius Taurus se întorcea din cauza furtunii înapoi la Tarentum. Singur Lepidus a reuşit să

debarce începând asedierea oraşului Lilybaeum, deşi pierduse şi el multe corăbii, mai ales din cele de transport. Eu m-am refugiat în golful Eleata, de unde am dat ordin lui Maecenas să plece la Roma, pentru a preveni tulburările pe care le-ar fi putut stârni zvonul acestui nou eşec.

Deşi toată viaţa i-am respectat pe zeii atotputernici şi am fost, cum s-ar zice, un om cu frica lui Zeus[131], în acele zile de cruntă deznădejde l-am blestemat pe „tatăl" lui Sextus care, din adâncul înspumatelor valuri, unde îşi are locaşul, se înălţa cu tridentul ridicat ameninţător împotriva mea. Pentru a mă răzbuna şi eu pe ingratul zeu, deşi, drept să spun, am făcut-o cu oarecare teamă, am interzis ca statuia lui să mai fie purtată, alături de ale celorlalţi zei, în teatru sau în arena circului, când aveau loc spectacole sau jocuri. Sextus Pompeius în schimb, încrezător în protecţia acestui zeu al mării căruia îi purta culorile şi tridentul, radia de bucurie lăsând totul pe seama furtunii. El uitase că în astfel de situaţii cel mai bun mijloc de a se apăra era de a ataca şi, în loc de a-mi urmări corăbiile ce rătăceau ca nişte epave pe învolburatele ape sau de a încerca să debarce, imediat după furtună, într-o Italie, unde nemulţumirea generală ce domnea atunci l-ar fi favorizat, el s-a limitat să-şi concentreze forţele la Messina, ca şi cum monştrii cei primejdioşi ai mărilor, Charybda[132] şi

131 Stăpînul suprem al oamenilor şi al zeilor din Olimp (identificat cu Iu- piter din mitologia romană).

132 Fiică a lui Neptun, sălăşluia pe coasta Siciliei, în apropiere de Messina. Pentru lăcomia sa, Zeus a transformat-o într-un monstru marin.

Scylla[133], trebuia să apere strâmtoarea în locul lui…

După vreo lună de pregătiri cu mari eforturi pentru a-mi aduce flota din nou în stare de luptă, nezdruncinat în hotărârea de a termina odată cu Sextus Pompeius, am reluat ofensiva. În aceste zile piratul Menodorus, trădându-şi din nou stăpânul, a trecut pentru a doua oară de partea mea cu cele şapte corăbii luate când fugise de la mine. Era nemulţumit de Pompeius care, în loc să-i încredinţeze comanda supremă asupra flotei sale, l-a lăsat să conducă doar acele câteva corăbii. Menodorus s-a aruncat la picioarele mele cerându-mi iertare, iar eu l-am repus în vechile drepturi, dar i l-am subordonat lui Agrippa cu consemnul de a-l ţine sub cea mai strictă supraveghere. Agrippa s-a îndreptat spre Sicilia cu un mare număr de corăbii şi a repurtat o frumoasă victorie risipind flota lui Sextus şi debarcând în apropierea localităţii My Jae pe care a ocupat-o. Exploatând această victorie m-am grăbit să debarc cu grosul forţelor în Sicilia. Dar Sextus, regrupându-şi flota încă destul de numeroasă, porneşte în grabă după mine alungându-mă tocmai când trei din legiunile mele puneau piciorul pe insulă. Acestea au rămas acolo sub comanda lui Cornificius, iar eu, pentru a nu ştiu câta oară fugărit pe mare, am făcut drumul întors, după ce o noapte întreaga am rătăcit într-o barcă, fără nicio gardă, fără măcar un sclav care să mă însoţească. Numai umbra divinului Caesar mă mai proteja! Cu toată înfrângerea suferită de mine, Agrippa reuşeşte să ocupe portul Tyndaris, ce se afla

133 Un alt monstru ce se afla pe coasta Italiei, în faţa Charybdei, de cealaltă parte a strîmtorii Messina care despărţea Italia de Sicilia.

la apus de Mylae într-o regiune bogată a Siciliei. Portul prezenta şi avantajul unei excelente poziţii de unde putea ameninţa Messina, cartierul general al lui Pompeius. Pe un alt front, Lepidus reuşise şi el să pună stăpânire pe Lilybaeum şi să ocupe mai multe localităţi. Numai Cornificius, comandantul celor trei legiuni debarcate de mine, se afla într-o situaţie dificilă. Pompeius intercepta pe mare convoaiele cu aprovizionări pe care le trimiteam din Italia, în timp ce călăreţii săi hărţuiau legiunile lui Cornificius provocându-le pierderi însemnate. Până la urmă, printr-un efort nebănuit acesta a reuşit să aducă trupele într-un punct, unde au făcut joncţiunea cu armata lui Agrippa. Acum erau în afara oricărei primejdii. Pentru iscusinţa şi fermitatea ce dăduse dovadă Cornificius, salvând cele trei legiuni ce se aflaseră la un pas de dezastru, eu i-am făcut multe daruri şi i-am acordat multe onoruri. (Mai târziu, la Roma, mândru de strălucita lui faptă de arme, mergea pe stradă, când se ducea să cineze la cineva, purtat într-o litieră încrustată cu fildeş). La scurt timp după consolidarea poziţiilor ocupate de Agrippa pe coasta Siciliei, am sosit şi eu debarcând trupele între Mylae şi Tyndaris. Reunind sub ordinele mele toate forţele aduse pe insulă, dispuneam de douăzeci şi una de legiuni, douăzeci de mii de călăreţi şi vreo cinci mii de arcaşi şi prăştiaşi. Sextus Pompeius a încercat o vreme să reziste blocând toate strâmtorile prin care aş fi putut să trec în drum spre Messina transformată de el într-o adevărată fortăreaţă. Eu îi tăiam în schimb căile de aprovizionare de pe uscat şi ocupam rând pe rând cetăţile ce îi furnizau hrana. Când armata mea începu mişcarea ca un colos ameninţător apropiindu-

se de Sextus, stăpânul Siciliei îşi dădu seama că în curând nu va mai putea să-mi reziste. Deşi deocamdată nu aveau loc lupte prea importante, deznodământul nu mai era departe. Înspăimântat de puternica mea armată, Sextus refuză lupta terestră. El se hotărî să-şi încerce norocul printr-o luptă navală sub protecţia zeului care de atâtea ori îl ajutase până atunci. Aşadar, mi-a propus să terminăm pentru totdeauna diferendul dintre noi printr-o ultimă confruntare: o bătălie între flotele noastre. Pompeius se gândea probabil că eu, înspăimântat de atâtea insuccese pe mare, nu voi îndrăzni să accept o nouă întâlnire cu „zeul furtunilor” şi că îmi voi retrage până la urmă trupele debarcate în Sicilia. Ca să fiu sincer, îmi era într-adevăr groază de o nouă lupta navală, dar socoteam că nu ar fi fost demn de mine să refuz propunerea. De aceea am acceptat. Am hotărât apoi de comun acord ziua până când trebuia să ne echipăm fiecare dintre noi câte trei sute de corăbii pe care aveam voie să instalăm tot felul de arme.

La a treia zi înaintea nonelor lui septembrie din anul 718 *ab U.*c. *ts*, în dreptul oraşelor Mylae şi Naulochos de pe coasta Siciliei, flotele noastre se aflau faţă în faţă. Flota mea era comandată de către iscusitul Agrippa, iar a lui Sextus de către Democha

15 3 septembrie anul 36 î.e.n.

res. Armatele noastre terestre se aflau aliniate pe ţărm privind spre mare cu teamă şi încordare, fiindcă de rezultatul acestei importante bătălii depindea şi soarta lor. Era însă foarte greu să se poată distinge ceva clar prin învălmăşeala de nedescris a celor şase sute de corăbii încleştate în luptă. Mai întâi luptătorii de pe nave au început prin a azvârli săgeţi, suliţi,

pietre şi tot felul de proiectile aruncate cu ajutorul maşinilor. Apoi corăbiile s-au repezit unele într-altele izbindu-se în flancuri, ori lovindu-se cu ciocurile de fier. Soldaţii ce se aflau pe punte pregătiţi a se arunca unii asupra altora cu greu îşi mai păstrau echilibrul. Un succes deosebit au avut cângile construite de Agrippa cu ajutorul cărora erau agăţate şi trase navele uşoare ale duşmanului. Când corăbiile s-au apropiat unele de altele, marinarii au început să sară de pe una pe alta luptându-se ca pe uscat. Deoarece foloseau cam aceleaşi arme şi vorbeau toţi aceeaşi limbă, cu greu se deosebeau prietenii de duşmani. Soldaţii se ucideau la întâmplare, deoarece parolele pe care le foloseau pentru a se recunoaşte între ei deveniseră în timpul încăierării cunoscute şi de unii şi de alţii. Pierderile erau mari de ambele părţi. Succesul nu se întrevedea la niciuna din flote. Marea era plină de cadavre, de arme şi de resturile corăbiilor sfărâmate. Navele de ajutor se amestecau cu celelalte căutând să-i salveze pe cei căzuţi în valuri. Gemetele şi văicărelile se auzeau peste întinsul apelor.

Bătălia a durat mai multe ore fără a se şti de partea cui înclină victoria. Într-un târziu Agrippa îşi dădu seama că flota lui Pompeius începe să se destrame. Reunindu-şi eforturile el încuraja marinarii, ca şi cum succesul era de partea lor, şi atacând cu şi mai mare vigoare reuşeşte să pună duşmanul pe fugă. Corăbiile lui Democharés, sub presiunea neîncetatelor lovituri ale lui Agrippa, s-au grăbit să se retragă prin strâmtoare, dar numai şaptesprezece nave s-au mai putut salva. Cele mai multe au fost scufundate sau date pradă flăcărilor, iar o parte dintre ele, dându-şi seama de dezastru, s-au predat. Marinarii lui Agrippa

văzându-se victorioşi scoaseră un puternic chiot de izbândă, iar de pe uscat le răspunse pedestrimea cu alte urale.

Văzând că pierde lupta Sextus Pompeius a fugit din Naulochos împreună cu cele şaptesprezece corăbii. El s-a îndreptat spre Orient, unde spera să capete sprijinul lui Antonius.

Pentru meritele mele în războiul contra lui Sextus, senatul roman mi-a acordat nenumărate onoruri. Printre altele s-a hotărât să mi se ridice în Forum o statuie de aur aşezată pe tribuna rostrata pe care să fie scris: A RESTABILIT PACEA DE MULTĂ VREME TULBURATĂ, PE PĂMÂNT ŞI PE MARE.

14. Grâul nu se cultivă cu insigne onorifice

Până vom vedea însă ridicându-se în Forum statuia mea de aur, să mai zăbovim puţin în Sicilia, unde era cât pe-aci să zăbovesc eu... pentru totdeauna!...

Nu aş fi vrut să revin asupra persoanei lui Lepidus, dar fiindcă il a fost cauza necazurilor şi primejdiilor prin care am trecut imediat după înfrângerea lui Sextus, mă voi opri puţin asupra lui.

Marcus Aemilius Lepidus făcea parte dintr-o veche şi renumită ginta. Originea aristocratică l-a favorizat în rapida sa ascensiune. Tatăl său pierise în luptă contra partizanilor lui Sylla şi probabil de aceea marele Caesar l-a ajutat să ocupe câteva funcţii importante: pretor, guvernator de provincie, consul. Antonius l-a sprijinit apoi să ajungă Mare Pontif. Lepidus a jucat un rol important imediat după asasinarea tatălui meu adoptiv cerând pedepsirea vinovaţilor, deşi continua să păstreze strânse legături cu conspiratorii. Datorită unor împrejurări favorabile

el a ajuns triumvir. Mai târziu, fiindcă se dovedise a fi un om uşuratic, nepriceput şi dezinteresat în ce priveşte conducerea treburilor statului, încet, încet a fost lăsat în umbră de către mine şi Antonius luându-i până la urmă şi provinciile, cu excepţia Africii.

Revin acum la situaţia din Sicilia. Sextus Pompeius părăsise insula fugind în Orient. Cele opt legiuni pe care le abandonase erau masate la Messina, cetate asediată de Lepidus. Comandantul lor nu aştepta decât ocazia unor tratative. El a pretins, pentru a trece de partea triumvirului, să permită soldaţilor celor opt legiuni. ca şi soldaţilor lui Lepidus, jefuirea oraşului care le acordase refugiu. Deşi Agrippa s-a opus cu toată îndârjirea, Lepidus a consimţit şi ca urmare o noapte întreagă nefericita cetate a fost supusă terorii şi jafului atât din partea celor care o asediaseră, cât şi din partea celor care o apăraseră.

După ce trupele lui Sextus au trecut de partea sa, Lepidus comanda vreo douăzeci de legiuni. Îşi făcea socoteala că în fruntea unei armate aşa de numeroase, el, care pusese primul piciorul în insulă ocupând mai multe cetăţi, putea să ajungă la o poziţie mai însemnată decât aceea pe care o deţinuse până atunci. Aşa încât, la întrevederea ce a avut loc între noi, a pretins plin de aroganţă să *i se* adauge guvernării sale şi marea insulă a Siciliei. Eu i-am spulberat însă de la început orice speranţă arătându-i că în ultima vreme nu fusese deloc la înălţimea aşteptărilor. Nu m-am sfiit să-i amintesc, în acest sens, despre calculata sa încetineală cu care îmi venise în ajutor, cât şi despre secretele negocieri pe care le purtase cu Sextus împotriva mea. Ne-am despărţit

furioşi, gata de a începe un nou război civil, când trupurile celor ucişi la Naulochos mai pluteau încă pe ape. Eu ştiam că Lepidus, din cauza nepăsării şi lipsei de energie care îl caracterizau, nu era simpatizat de soldaţii săi. În schimb pe mine mă admirau, pentru dârzenia şi perseverenţa ce arătasem în multe împrejurări. De aceea, folosind metoda de care făcusem uz cu succes şi în alte ocazii, am trimis mai mulţi ostaşi de încredere să se strecoare în rândul soldaţilor lui Lepidus, pentru a-i convinge să treacă de partea mea. Terenul fiind astfel pregătit m-am dus apoi chiar eu, fără arme şi fără nicio gardă, în tabăra pretenţiosului meu „colaborator”. Am fost primit de soldaţi ca un adevărat comandant. Unii dintre ei îmi cereau chiar iertare şi, după ce le-am vorbit tuturor, au început să mi se alăture. Smulgând insignele şi desfăcând corturile se pregăteau să mă urmeze, dar Lepidus, uitând cine sunt, a strâns în grabă mai mulţi ostaşi ce-i erau devotaţi şi i-a trimis împotriva mea. Un centurion care mă însoţea a fost ucis, iar eu m-am trezit cu o săgeată în piept, fără a fi însă grav rănit. Fiind neînarmat a trebuit s-o iau la fugă spre călăreţii care mă aşteptau în afara taberei. Văzându-mă fugind câţiva soldaţi de-ai lui Lepidus au început să râdă. Deşi sănătoasă, am simţit atunci cât de ruşinoasă e fuga. Imediat m-am întors înarmat şi plin de mânie în fruntea călăreţilor la fel de furioşi ca şi mine. Aceştia i-au atacat şi ucis pe cei care îndrăzniseră să râdă de comandantul armatei. Am ocupat apoi prin luptă câteva din poziţiile apărate de oamenii lui Lepidus. La foarte scurt timp a urmat defecţiunea în rândul legiunilor acestuia. Unitate după unitate treceau de partea mea, în timp ce generalul alerga, implora

soldaţii şi le reţinea steagurile încercând să-i oprească. Zadarnic însă! Până la urmă I-a părăsit şi cavaleria care îi fusese totdeauna devotată. Unul dintre călăreţi veni să mă întrebe dacă n-ar trebui să-l ucidă pe cel care acum nu mai era comandantul lor. Am interzis să se atingă cineva de el, deşi cu foarte puţin timp înainte Lepidus îşi îndemnase soldaţii să mă omoare. Eram prea puternic în acel moment pentru a mai da dovadă de cruzime, aşa cum poate făcusem altă dată. În faţa generozităţii mele el s-a grăbit să mi se arunce la picioare cerându-mi iertare. L-am oprit însă de la acest umilitor gest care îmi amintea că după Mu tina se spunea că la fel făcuse în faţa lui Antonius şi care, o dată în plus, îl făcea să apară ca un om de nimic, un fricos, un laş, un om lipsit total de simţul onoarei. Cu toate acestea, fiindcă fusese cândva primul care s-a ridicat împotriva asasinilor tatălui meu adoptiv, m-am mulţumit doar să-l îndepărtez din triumvirat lăsându-i funcţia de *Pontifex Maxim*). Îşi întreaga avere, dar obligându-l să locuiască la Circei, lângă Tarracina, în Latium. Ruşinea păţită nu l-a atins în niciun fel. A mai trăit mulţi ani, mai mult de douăzeci, murind în anul 741 *ab. U.el*

După înfrângerea lui Sextus şi îndepărtarea lui Lepidus am ajuns în fruntea unei imense armate: patruzeci şi cinci de legiuni, ceea ce însemna vreo două sute de mii de pedestraşi, în afara celor vreo patruzeci de mii soldaţi auxiliari, la care se adăugau aproape douăzeci şi cinci de mii de călăreţi, plus marinarii aflători pe mai multe sute de nave luptătoare, ca să nu mai vorbesc de cei de pe puzderia corăbiilor de transport. Mi-am dat atunci seama ce

mare efort militar îmi ceruse confruntarea cu Sextus care nici măcar nu fusese de talia viteazului său tată, Magnus Cnaeus Pompeius, ce îndrăznise să-i ţină piept invincibilului meu tată adoptiv, genialul Caius Iulius Caesar. Cred însă că Sextus devenise atât de puternic şi primejdios datorită în mare parte prestigiului tatălui său, tot astfel cum şi pe mine m-a ajutat umbra divinului Caesar, deşi se spune că nu trebuie să te bizui pe meritele înaintaşilor.

Colosala armată în fruntea căreia mă aflam îmi cerea insistent, după obţinerea victoriei, aceleaşi recompense ca după bătălia de la Philippi. Mă găseam în mare încurcătură, ca orice comandant al unei armate folosită în vremuri extrem de tulburi şi nesigure. Pentru un astfel de comandant, o armată este, a doua zi după victorie, mai de temut decât în ziua unei mari bătălii, când soldaţii au în faţă un duşman pe care se pregătesc să-l distrugă în speranţa recompenselor ce vor urma. Recompense! De unde recompense atâta timp cât cel învins nu avusese oraşe, aur sau alte bogăţii de prădat, oripământuri de împărţit? Am văzut cum Lepidus se acoperise, de ruşine jefuind cu puţin timp înainte Messina, oraş al Siciliei de multă vreme aflat sub stăpânirea Romei. Drept recompense le-am acordat soldaţilor cununi şi noi insigne onorifice, iar ofiţerilor le-am dat dreptul de a purta toga praetexta, toga tivită cu purpură, şi rangul de senator în oraşele lor de baştină. „Toate aceste frumoase daruri sunt jucării pentru copii; unui soldat îi trebuie bani şi pământ” a răspuns tribunul militar Ofillius. Agitaţia creştea în rândul ostaşilor care ridicaţi tot felul de pretenţii, ameninţau şi se dedau la acte de indisciplină. Eu nu m-am lăsat

impresionat de îndrăzneala lor. Dându-şi seama că nu reuşesc să mă convingă, au cerut să-i eliberez din armată. Spre neplăcuta lor surpriză, m-am grăbit să le satisfac cererea în primul rând a celor ce luptaseră la Mutina şi Philippi. Astfel am făcut să plece din insulă vreo douăzeci de mii dintre ei promiţându-le totuşi că le voi da pământ, aşa cum doriseră. La scurtă vreme au fost împroprietăriţi. Pe cei rămaşi i-am lăudat pentru credinţa şi devotamentul lor şi le-am dat imediat câte cinci sute denari. Spre a procura banii necesari a trebuit să impun oraşele Siciliei la apăsătoarea sumă de una mie şase sute talanţi. Celor care participaseră şi la luptele navale le-am acordat în plus o cunună din frunze de măslin ştiind că soldaţii romani erau sensibili la astfel de recompense; unii le acordau o mai mare importanţă chiar decât banilor. După ce am evitat astfel izbucnirea unei răscoale în rândul armatei, am împărţit-o trimiţând o parte sub comanda lui Statilius Taurus în Africa, pentru a lua în stăpânire provincia ce fusese mai înainte sub comanda lui Lepidus, o parte am lăsat-o sub comanda guvernatorului numit de mine în Sicilia, o parte am trimis-o în Italia, iar restul m-a urmat pe mine ceva mai târziu, când am părăsit insula.

La idele lui noiembrie ale anului 718 *ab U.e*? am intrat în Roma. Aveam 28 de ani. Senatul şi poporul roman mi-au decernat, pentru victoria împotriva lui Sextus, exagerate onoruri. În afara ridicării statuii de aur despre care am mai vorbit, s-a hotărât să se înalţe în cinstea mea un arc de triumf, să mi se dăruiască o locuinţă din fondul public, sus pe Palatin, şi să se sărbătorească în fiecare an ziua în care ieşisem învingător. Totodată mi se acorda dreptul de a intra

călare în Roma şi de a purta în permanenţă o coroană de laur, pe lângă marea cinste de a-mi sărbători triumful. S-a mai propus să mi se dea demnitatea de *Pontiţex Maximus* ce urma să-i fie luată lui Lepidus. Eu am refuzat, pentru a nu călca obiceiul care acorda această demnitate pe viaţă. Am refuzat şi alte onoruri acceptând doar triumful, sărbătorirea anuală a zilei victoriei şi statuia de aur.

Când poporul a vrut să-l condamne la moarte pe Lepidus, pentru motivul că îmi pricinuise mari neajunsuri, m-am opus cu toată fermitatea.

Conform străbunelor datini republicane am socotit necesar să dau socoteală senatului şi poporului asupra acţiunilor întreprinse de mine în ultima vreme. Se ştie că un *imperator*, mă refer la calitatea de comandant al armatei, nu are voie să ţină discursuri în pomeriums. Deşi pe baza unora dintre prerogativele cu care eram investit puteam să ignor această restricţie, eu am respectat-o totuşi, ceea ce a făcut ca poporul să se bucure văzând că ţin seama de tradiţiile romane. În discursul meu am subliniat că, izbutind a pune capăt războiului civil, am adus pacea mult dorită de către toţi cetăţenii. Am vorbit şi despre întunecoasa perioadă a proscripţiilor pe care o regretam sincer, dar pe care o consideram necesara

2 13 noiembrie anul 36 î.e.n.

3 Zonă a Romei, ca entitate religioasă, unde sunt valabile auspiciile urbane. Fiind de natură fictivă nu i se cunosc precis limitele, dar se ştie că într-o vreme ocupa Forum-ul, Capitoliul şi Palatinul.

pentru acel moment. Ea a fost impusă de situaţia nesigură în care ne aflam noi triumvirii în faţa unor numeroşi şi periculoşi duşmani ai patriei. Trebuia ca

aceştia să fie îndepărtaţi cu orice preţ. Acum ei nu mai existau, aşa încât îi asiguram pe toţi că astfel de nefericite zile nu se vor mai ivi. Ca dovada, am hotărât să fie arse orice documente compromiţătoare, cum ar fi fost, de exemplu, epistolele trimise lui Sextus Pompeius de unele persoane de vază. În continuare am arătat că numai nevoile războiului m-au obligat la strângerea unor mari sume de bani prin dări apăsătoare. Acum era pace. Am făcut cunoscută aşadar suspendarea tuturor datoriilor dinaintea războiului civil faţă de tezaurul public, cât şi a altor restanţe asupra unor impozite. În sfârşit am anunţat că voi abdica de la împuternicirile mele, restabilind vechile forme de conducere ale Republicii, imediat după ce Antonius va încheia războiul împotriva parthilor sperând că şi colegul meu, ce împărţea puterea cu mine, să fie de acord a-şi depune prerogativele. Discursul a fost primit cu mare satisfacţie. Cu această ocazie am fost ales tribun al poporului.

În acelaşi timp eu nu i-am uitat nici pe cei cărora le datoram în bună parte succesele şi onorurile de care mă bucuram. Veteranii ce luptaseră alături de mine au primit recompense în bani şi au fost împroprietăriţi. Trebuie să subliniez că, spre deosebire de altă dată când pământurile pentru împroprietăriri erau confiscate în dauna locuitorilor italici, de data aceasta ei au fost despăgubiţi. Agrippa, bunul meu prieten, pentru izbânda contra lui Sextus a obţinut mari domenii funciare în Sicilia. Printre alte distincţii i s-a acordat dreptul de a purta o cunună alcătuită din mici vâsle de aur. Marcus Valerius Messala, pe care cândva îl trecusem pe lista celor

proscrişi, a fost numit augur.

Pentru ca nimeni să nu se îndoiască de sinceritatea promisiunilor mele, am redat magistraturilor urbane vechile lor atribuţii lăsându-le posibilitatea să aplice legile Republicii.

Din cauza războaielor civile atât Roma cât şi oraşele Italiei erau deseori prădate de bande de tâlhari. Nimeni nu mai era sigur de viaţa sa. Luând cele mai drastice măsuri şi aplicând cele mai aspre pedepse, ordinea şi siguranţa peninsulei au fost în curând restabilite. Sabinus, numit în acest scop de mine, a reuşit în mai puţin de un an să-i prindă şi să-i ucidă pe vinovaţi, iar cetăţenii, bucurându-se din nou de o viaţă sigură şi tihnită, mi-au adus nenumărate laude.

Deoarece puterea la care ajunsesem nu se putea bizui doar pe sprijinul armatei, am căutat să-mi apropii şi populaţia ţinând seama de interesele generale. Astfel, în timpul războiului cu Sextus mulţi sclavi fugiseră de pe domenii pentru a se înrola în armata acestuia păgubindu-i de munca lor pe stăpânii cărora le aparţinuseră. Pentru a termina odată şi cu aceşti foşti soldaţi ai lui Pompeius, am trimis tuturor comandanţilor militari ordine scrise pe care trebuia să le deschidă toţi în aceeaşi zi. Ele cuprindeau porunca mea de a fi prinşi sclavii fugari, oriunde s-ar fi găsit. Aproximativ treizeci de mii de sclavi care luptaseră împotriva Republicii au fost înapoiaţi stăpânilor de unde fugiseră, pentru a-i pedepsi după fapta săvârşită. În felul acesta mi-am căpătat simpatia celor care puteau din nou să folosească munca fugarilor în scopul înviorării gospodăriilor agricole şi a creşterii fertilităţii terenurilor.

Cetatea Eternă simţea în sfârşit că e condusă cu energie şi pricepere, spuneau oamenii. În locul unor magistraţi care înaintea mea foloseau înaltele lor funcţii în interesul unor ambiţii personale şi al unei îmbogăţiri peste măsură, Roma se bucura acum de o administraţie care se preocupa cu atenţie de buna stare şi siguranţa cetăţenilor ei. Dar nu numai capitala, ci şi oraşele Italiei, salvate de la foamete şi redate ordinii ce se observa peste tot, binecuvântau autoritatea care acţiona în interesul lor. De aceea să nu mire pe nimeni faptul că unele oraşe mi-au aşezat chipul alături de statuile zeilor lor protectori.

Prestigiul meu a crescut foarte mult în ochii oamenilor datorită în primul rând energicei mele conduceri, dar şi în urma propagandei pe care mi-o făceau cei din preajma mea. Unul dintre aceştia a fost Maecenas care, el însuşi admirator al oamenilor de litere şi având înclinaţii pentru literatură, a strâns în jurul său mulţi tineri poeţi de valoare. Ei aveau misiunea de a populariza realizările mele prin intermediul operelor lor. Doi dintre cei mai valoroşi poeţi au fost Vergilius şi Horatius. Sub îndemnul şi cu sprijinul lui Maecenas, Vergilius a scris *Georgicele* care aveau un scop bine stabilit. Maecenas a înţeles chiar mai bine decât mine însemnatul rol al literaturii şi mai cu seamă al poeziei în răspândirea anumitor concepţii despre societate şi modul în care ea trebuie condusă. Vergilius laudă în opera sa trecutul glorios al Romei. Pentru el, Italia este patria unor eroi de seamă, printre care, alături de Decius, Camillus, Scipionii şi Marius, mă aflam şi eu. Ca şi în *Egloge*, poetul, făcând apel la unele elemente religioase, îşi exprimă simpatia sa faţă de oamenii de seamă ai

vremii. El vorbeşte despre nenorocirile prevestite de zei prin numeroase semne cereşti în momentul asasinării marelui Caesar şi face chiar unele aluzii referitoare la cultul meu. Vergilius îmi preamăreşte victoriile şi, ca şi cum ar fi ştiut greutăţile pe care le mai aveam de învins, îi roagă pe zeii pământului italic să mă ajute spre a le învinge spunând: *„Hune saltem everso iuvenem suceurrere saeclo / Ne prohibete7”*[134]

15. Iapozii şi-au ucis soţiile şi copiii, apoi s-au sinucis într-adevăr, mai aveam numeroase stavile în cale, multe greutăţi de trecut, iar primejdiile mă pândeau la fiecare pas. Dovadă că nu după multă vreme, aflându-mă din nou în război, mi-am primejduit viaţa şi am fost de două ori rănit.

Pentru a-mi spori autoritatea faţă de senat şi pentru a face să crească respectul ce mi-l doream din partea poporului, acum, când începusem să desfăşor o activitate mai independentă încercând a introduce treptat o nouă orientare cu privire la conducerea statului, m-am gândit la pregătirea şi executarea unei campanii militare împotriva unor duşmani deosebiţi de cei pe care îi avusesem până la acea dată. Poporul roman, popor războinic şi plin de curaj, ce cucerise cea mai înfloritoare parte a lumii populate, cu greu înţelegea să se lase cârmuit de un conducător, oricât de energic şi priceput s-ar fi dovedit el, atâta timp cât nu era în primul rând un viteaz comandant de oşti care să fi repurtat însemnate victorii contra unor duşmani dintre cei mai primejdioşi. A trebuit să-i fac poporului roman şi această plăcere! Aşa gândeam atunci, la începutul ascensiunii mele. Mai târziu, eu,

---

134 Risipitu-s-a veacul şi-acestui tînăr nu-i puneţi / Stăvili în cale!

care nu am fost niciodată o fire războinică evitând pe cât posibil conflictele armate, m-am străduit să-i determin pe romanii cu veleităţi de neîntrecuţi cuceritori, să-şi dea singuri seama că înţelepciunea şi priceperea unui cârmuitor, care doreşte şi înfăptuieşte pacea aducătoare de linişte şi bunăstare, poate da oamenilor mai multă fericire decât ascuţişul celei mai temerare şi de neînvins spade. Dar până atunci va mai curge multă apă pe Tibru…

M-am gândit la început să pornesc într-un mare război. Forţe aveam. Aş fi vrut să întreprind ceva care să depăşească faptele divinului Caesar sau cel puţin să lupt împotriva unui duşman aflat undeva la capătul lumii aşa cum făcuse el sau Pompeius, iar acum Marcus Antonius. Voiam să debarc şi să cuceresc Britannia la care râvnise şi tatăl meu adoptiv. Am renunţat însă la aceste planuri, deoarece mi-am dat seama că în loc de a mă aventura în cucerirea unor prea îndepărtate ţinuturi, trebuia să mă ocup în primul rând de popoarele ce ameninţau direct Roma. Trebuia mai întâi să realizez securitatea Italiei şi chiar a Greciei care se aflau mereu sub presiunea triburilor ce se agitau la graniţele statului.

Un alt motiv ce mă împingea la război era şi faptul că dispuneam de o considerabilă armată pe care nu puteam s-o las să lâneezească într-o inactivitate ce ar fi dus treptat la slăbirea disciplinei. Aş fi putut să reduc efectivele lăsând o parte dintre soldaţi, la vatră. Era şi aceasta o rezolvare. Mă gândeam însă că aşa cum fusese redus triumviratul la doi conducători, tot astfel s-ar fi putut întâmpla să fie reprezentat cândva doar de unul singur… Cine putea fi acest unic conducător, nu-mi dădeam încă bine

seama… *Expertus metuit1*. Nu era cât pe-aci să mă îndepărteze Lepidus din triumvirat… ba chiar din viaţă? Aşadar mi-am păstrat prevăzător efectivele intacte şi am pornit contra illyrilor care deseori atacau posesiunile romane. Din acest război, numit şi dalmatic, nu voi reda decât episoadele în care e vorba de felul cum am luptat în primele rânduri ale pedestraşilor şi cum am fost de două ori rănit dând dovadă de un deosebit curaj, aşa cum s-a spus de către toată lumea. Un curaj „descurajant” pentru toţi „binevoitorii” mei care mă calificaseră ca pe un fricos, mai ales cu ocazia bătăliei de la Philippi.

După ce am stabilit misiunile de luptă pentru o parte din trupe ce acţionau pe diferite fronturi, eu personal în fruntea a mai multor legiuni m-am îndreptat către ţinuturile ocupate de triburile iapozilor. Cu multă uşurinţă i-am adus la supunere pe cei ce trăiau de-a lungul ţărmului Mării Adriatice. Nu tot astfel s-a întâmplat cu populaţia ce se afla aninată pe pantele şi crestele munţilor din apropiere. O foarte îndârjită rezistenţă au dovedit-o cei ce se fortificaseră în Metulon, principala lor cetate, de unde au respins mai multe atacuri ale pedestraşilor mei. Într-una din luptele purtate atunci, încercând să ies dintr-un turn de lemn pentru a escalada zidul cetăţii împreună cu alţi soldaţi, am fost rănit la genunchi de o piatră aruncată de duşman. Nu la multă vreme după aceea, în timp ce avea loc o sângeroasă luptă pentru ocuparea unei noi poziţii, o parte dintre pedestraşii mei au fost puşi pe goană. Văzând aceasta m-am îndreptat în grabă spre un pod de lemn care ducea către cetatea inamicului. Când soldaţii şi-au dat seama la ce primejdie mă expuneam, s-au întors şi au reluat

atacul, dar în aşa mare număr, încât podul s-a rupt cu noi, iar eu am fost din nou rănit.

Duşmanul, simulând că vrea să ducă tratative, m-a determinat să trimit în cetate câteva unităţi ai căror soldaţi au fost însă ucişi în timpul nopţii. Iapozii s-au arătat extrem de dârji. După ce au dat foc locuinţelor, şi-au omorât soţiile, copiii şi apoi s-au sinucis. Chiar şi cei puţini pe care am apucat să-i mai prind şi-au luat viaţa. După înfrângerea iapozilor şi cucerirea Dalmaţiei a urmat supunerea pannonilor şi liburnilor. Trecând apoi Munţii Alpi şi cucerind câteva importante obiective, am pus bazele a două colonii ce se vor numi mai târziu *Augusta Taurinorum* şi *Augusta Praetoria* şi care trebuia să bareze pe viitor incursiunile spre Italia. Început în anul 719 *ab U.*c.[135] războiul a luat sfârşit în anul 721 *ab U.*c.[136]

După succesele obţinute pe câmpul de luptă m-am înapoiat la Roma cu gândul de a oferi oamenilor şi alte satisfacţii. Deşi s-ar crede că un popor războinic nu este prea receptiv faţă de frumuseţile artistice, romanii, străbătând pământul în lung şi în lat şi venind în contact cu marile opere artistice create de culturile unor popoare cucerite, şi-au însuşit treptat o anume sensibilitate în faţa frumosului şi un ascuţit rafinament în tot ce gândeau şi înfăptuiau. În viaţa cotidiană romanii puneau mare preţ pe foloasele ce le aducea civilizaţia la care ajunseseră şi se mândreau cu măreţele lor realizări. Eu am căutat să le satisfac şi astfel de gusturi. Chiar din acei ani va începe marea operă de reconstrucţie şi înfrumuseţare a Cetăţii

135 Anul 35 î.e.n.

136 Anul 33 î.e.n.

Eterne care a fost una din permanentele mele preocupări.

Agrippa nu era numai un desăvârşit general. El era şi un gospodar foarte priceput. După terminarea războiului dalmatic l-am numit edil[137]. În această calitate el a condus executarea unor însemnate lucrări edilitare. Edificiile statului au fost reparate, drumurile refăcute, apeductele prăbuşite au fost reconstruite, canalele de scurgere devenite insalubre au fost şi ele curăţite, iar plebeilor li s-au pus la dispoziţie în mod gratuit numeroase băi. Agrippa, acest general aspru şi modest, era convins de valoarea şi influenţa fericită a artelor. El împărtăşea părerea lui Plinius ce vorbea cândva despre avantajul pe care îl prezintă obiectele de artă care, în loc să zacă ascunse de vederile oamenilor prin vilele bogătaşilor, ar trebui reunite în expoziţii permanente, pentru a delecta ochii şi sufletele tuturor iubitorilor de frumos. În acest scop prietenul meu a cheltuit mari sume de bani pentru cumpărarea a numeroase statui, tablouri şi alte obiecte de artă pe care le-a aşezat în diferite locuri publice spre a fi admirate de toată lumea. Agrippa a reuşit într-o bună măsură, prin activitatea lui de edil, să atragă simpatia plebei de partea mea. Totodată, eu făceam unele concesii aristocraţiei şi în primul rând corpului senatorial. Aceste acţiuni, menite să ducă la apropierea faţă de mine a tuturor categoriilor sociale, vor însemna chiar fundamentul pe care se va ridica Republica în viitor, lin acelaşi timp eu îmi asumam înalta obligaţie de a respecta în toate acţiunile mele

137 Edilii aveau ca atribuţii asigurarea pazei străzilor, templelor, pieţelor, dar în special se îngrijeau de construcţiile urbane şi organizarea jocurilor.

principiul democraţiei noastre republicane: *Salus populi suprema lex este*[138].

16. A iubi şi a fi înţelept totodată cu greu îi este îngăduit chiar unui zeu

La începutul războiului contra parthilor Marcus Antonius repurtase, prin generalii săi, importante victorii. Spre exemplu, Ventidius i-a învins şi îndepărtat pe duşmani de graniţele statului. El nu a urmărit însă înfrângerea totală a acestora temându-se probabil de a nu-i stârni triumvirului invidia, aşa cum se mai întâmplă uneori.

După înţelegerea ce avusese loc între noi la Tarentum în anul 717 *ab U.*c.[139], Antonius, părăsind Italia a hotărât ca în anul următor să ia el însuşi comanda în războiul cu parthii. Plecând însă spre Asia a fost cuprins de o nouă şi cumplită pasiune pentru Cleopatra uitând-o pe Octavia şi pe cei doi copii pe care îi avea cu ea. S-a întâlnit cu egipteanca în Antiochia, unde a celebrat căsătoria fără a fi desfăcut în mod oficial legătura cu sora mea călcând în acest fel obiceiurile romane. A recunoscut şi copiii pe care îi avea cu ea, pe Alexandros şi Cleopatra, iar reginei i-a dăruit Cilycia, Phenicia, Cyprul, o parte din Iudeea, o parte din Arabia. Unele din aceste teritorii erau chiar provincii romane. Antonius însă nu mai ţinea seama în acea vreme nici de puterea Romei, nici de senat şi legile lui, ci doar de dorinţele iubitei sale. Cât priveşte visul de mărire al Cleopatrei, se putea spune că ea şi-l vedea îndeplinit văzându-se dintr-odată stăpâna unui întins şi puternic stat egiptean, cum nu gândise

138 Salvarea poporului să fie legea supremă.

139 Anul 37 î.e.n.

vreodată careva din dinastia Lagizilor. Dar cum pofta de putere e fără saţ, egipteanca se gândea s-ajungă şi mai sus, fără a ţine seama de ce va urma. *Qui quaerit alta is malum videtur quaerere*.[140]

Pentru campania împotriva parthilor Marcus Antonius dispunea de o numeroasă armată: şaizeci de mii pedestraşi, zece mii călăreţi şi trei mii auxiliari. O parte din aceste forţe erau furnizate de către Artavasdes, regele Armeniei, duşmanul altui Artavasdes, regele Mediei Atropatene. Până în depărtata Indie se vorbea despre pregătirile de război ale generalului. Asia tremura la gândul că va avea de înfruntat invincibila armată romană.

Două posibilităţi de a se îndrepta spre frontiera parthilor avea Antonius. Un drum mai scurt, de la Euphrat spre Tigru traversând deşertul Mesopotamiei, şi altul mai lung, peste munţi, trecând prin Armenia şi Media Atropatene. La amintirea dezastrului din anul 701 *ab U.*c.[141], suferit de Crassus în Mesopotamia, triumvirul a hotărât să meargă pe drumul mai lung şi greoi, dar mai sigur, într-adevăr, a trecut nestingherit prin Armenia şi a asediat apoi Phraata, capitala Mediei. Aici însă a întâmpinat o dârză rezistenţă fiind obligat până la urmă să facă drumul întors. N-a avut soarta lui Crassus, dar, hărţuit permanent de către parthi, a trebuit să susţină timp de douăzeci şi şapte de zile optsprezece lupte în urma cărora drumul de la Phraata până în Armenia a fost presărat de cadavrele a vreo douăzeci şi patru de mii de soldaţi. Era în plină iarnă şi lipsa alimentelor se făcea din ce în ce mai

---

140 Cine umblă după mărire s-ar părea că umblă după nenorocire.

141 Anul 53 î.e.n.

simţită. Dacă Artavasdes, Regele Armeniei, n-ar fi părăsit tabăra romană cu cei şase mii de călăreţi ai săi, poate că pierderile romanilor ar fi fost mai mici. Antonius însă nu avea acum timp să-l pedepsească pe rege pentru trădarea lui. A continuat deci retragerea. A mai pierdut până în Syria încă opt mii de legionari. Aici îl aştepta Cleopatra cu alimente, îmbrăcăminte şi daruri pentru ofiţeri şi soldaţi. La insistenţele reginei, Antonius s-a îndreptat apoi spre Alexandria renunţând la luptă.

Cu tot eşecul suferit în această campanie generalul a trimis la Roma mesaje din care lăsa a se înţelege că ieşise victorios. Eu am avut însă grijă ca adevărul să fie cunoscut de către senat, deşi în faţa poporului am decretat serbări şi sacrificii în cinstea lui. I-am lăudat şi meritele despre care nu se poate spune de altfel că nu le-ar fi dovedit el personal ca general şi comandant.

În timp ce Antonius se afla din nou la Alexandria, în anul 719 *ab U.*c.[142] ducând o viaţă plină de petreceri şi desfătări alături de aleasa inimii lui, sora mea încerca să-l smulgă fatalei influenţe care îl ducea spre dezastru. La rugăminţile ei i-am dat voie să părăsească Roma, pentru a-şi întâlni soţul, deşi îmi dădeam seama ce va urma. Pe de o parte îmi părea rău de Octavia, care suferea nespus de mult din cauza destrăbălatului ei soţ, dar pe de altă parte aşteptam cu un oarecare interes să-l văd, ca pe orice îndrăgostit lipsit de raţiune, cum se va compromite printr-o nouă greşeală. Într-adevăr, după cum prevăzusem, când Antonius a aflat că Octavia sosise la Atena, în drum

142 Anul 35 î.e.n.

spre el, i-a cerut să nu plece mai departe. Bietei soţii înşelate nu i-a fost greu să bănuiască motivul unui atât de ofensator mesaj. S-a mulţumit doar să-l întrebe unde dorea el să-i trimită cele aduse. În marea ei bunătate şi generozitate, cu toate că ştia foarte bine cum se comporta Antonius, sora mea îi aducea două mii de soldaţi de elită complet înarmaţi şi echipaţi în strălucitoare platoşe şi coifuri rivalizând cu cele mai arătoase cohorte pretoriene. Îi mai dăruia o însemnată sumă de bani, numeroase veşminte pentru soldaţi, un mare număr de vite de povară şi alte daruri pentru ofiţeri şi prieteni. Octavia n-a reuşit să-şi vadă soţul, deoarece Cleopatra a ştiut să-l ţină cât mai strâns lângă ea. Pentru a fi sigură că nu-i scapă, l-a împiedicat să plece şi în campania plănuită contra Armeniei. Sora mea era atât de indignată şi dezamăgită, încât mă temeam să nu ia vreo hotărâre desperată. Poate că de aceea nici Antonius nu a îndrăznit atunci să anunţe desfacerea căsătoriei lor. În orice caz eu îmi cunoşteam cumnatul şi ştiam cât era de uşuratic din fire. De aceea mă simţeam vinovat că îmi aruncasem sora în braţele acestui desfrânat, numai pentru realizarea unor interese de stat şi satisfacerea dorinţei soldaţilor de a ne împăca. Încercând să mai repar ceea ce se mai putea repara, i-am cerut să părăsească locuinţa necinstitului soţ. Dar în loc de a mă asculta Octavia a continuat să se ocupe de creşterea copiilor ei avuţi cu Antonius, dar şi de ai Fulviei, acordându-le tuturor aceeaşi grijă şi tandreţe maternă. Cred că ea continua să-şi iubească soţul, deşi o părăsise, altfel nu-mi pot explica de ce se comporta astfel şi de ce mă ruga să-i ajut pe toţi cei care veneau la Roma din partea lui Antonius, ca

prieteni sau cu vreo anume treabă, în timp ce ea îi găzduia ca pe nişte oaspeţi aleşi. Nu-mi imaginez ca Octavia să se fi purtat aşa de frumos, numgi pentru a se răzbuna pe soţul ei. Nu era o fire ipocrită, nici falsa, în tot cazul, dacă a urmărit să atragă, prin contrastul faţă de purtarea triumvirului, dispreţul şi chiar ura oamenilor asupra acestuia, a reuşit s-o facă în mare măsură.

În acelaşi an a mai avut loc un eveniment demn de semnalat: dispariţia de pe arena istoriei a celui care mă chinuise în cel mai îndelungat şi costisitor război civil. După fuga sa în Orient, Sextus Pompeius, fiindcă despre el este vorba, şi-a format din nou o armată, şi-a pregătit corăbiile pentru luptă şi a trimis soli la Antonius spre a-l anunţa că doreşte să treacă sub comanda sa ca prieten şi aliat. Dar în timp ce generalul îi asigura pe solii trimişi că îi va acorda lui Sextus toată cinstirea, dacă acesta se va dovedi demn de ea, au fost prinşi alţi soli pe care Pompeius îi îndreptase către parthi, spre a-i chema să lupte împreună împotriva lui Antonius. Acesta nu s-a grăbit totuşi să ia vreo măsură contra trădătorului. Până la urmă însă, Sextus, nutrind în continuare faţă de Antonius planuri duşmănoase, a fost ucis în oraşul Milet de către generalul Titius. Nu se ştie precis dacă acest general l-a omorât din proprie iniţiativă, ori primise poruncă în acest sens de la Antonius.

Unii pretindeau că Plato cu s, guvernatorul Syriei, ar fi dat ordin să fie ucis, fie din iniţiativa sa, fie zorit la aceasta de către triumvir. Aşa a pierit Sextus Pompeius în 719 *ab U.*c.[143] când avea 40 de

143 Anul 35 î.e.n.

ani.

Să revenim acum la Artavasdes, regele Armeniei, care îl părăsise împreună cu cei şase mii de călăreţi ai săi pe Antonius, în timpul luptelor purtate contra parthilor. În anul 720 *ab U.s.*[144] colegul meu de triumvirat a întreprins o scurtă campanie în Armenia. Mai întâi a încercat să-i abată atenţia lui Artavasdes trimiţându-l pe Quintus Dellius, omul său de încredere, să-i ceară mâna uneia dintre fiicele regelui pentru Alexandros Helios, fiul generalului. Dellius, care izbutise cândva s-o convingă pe Cleopatra să se întâlwcască în Cilicia cu Antonius, de data aceasta n-a reuşit, deşi de două ori a fost trimis cu delicata misiune. Între timp Antonius a intrat în Armenia şi ajungând la Nicopolis l-a invitat pe Artavasdes la o întrevedere, pentru a se înţelege, chipurile, asupra unei expediţii comune plănuite contra parthilor. La început regele s-a temut să nu i se întindă vreo capcană, dar până la urmă s-a prezentat în tabăra generalului. Acesta l-a prins şi l-a aruncat în lanţuri, dar nu orice fel de lanţuri, ci… de aur, deoarece captivul era… rege. L-a trimis apoi la Alexandria împreună cu soţia şi copiii.

Şi poporul şi senatul roman au fost indignaţi la culme aflând despre josnicul procedeu folosit de Antonius, conducătorul ce trebuia să reprezinte, în calitatea sa, înaltele virtuţi ale Cetăţii Eterne. Un alt motiv de indignare a fost triumful pe care l-a sărbătorit în Alexandria, după aşa-zisa cucerire a Armeniei. Eu eram furios nu pentru că succesul obţinut nu fusese atât de răsunător încât să justifice

144 Anul 34 î.e.n.

triumful, ci fiindcă îl serbase în Alexandria, ceea ce contravenea obiceiurilor romane care impuneau să aibă loc numai la Roma, unde marşul triumfal lua sfârşit în faţa templului lui Jupiter Capitolinul, adică în faţa celui ce trebuia să primească meritatele jertfe. Dar Antonius uitase şi de Jupiter şi de Roma şi de tradiţiile poporului roman, încât cu ocazia triumfului, la care asista şi Cleopatra, aceasta a fost declarată de către amantul cel vrăjit „regina reginelor”, iar pe Caesarion, numit şi Ptolemaios, presupus fiu al Cleopatrei avut cu tatăl meu adoptiv, l-a declarat şi pe el „regele regilor”. La scurt timp a făcut o nouă distribuire a întinselor teritorii de care răspundea, ca şi cum ar fi fost propriile lui domenii. Şerpoaica de pe malul Nilului a fost numită regină a Egiptului şi Cyprului asocăindu-l la domnie pe Caesarion. Antonius avea acum cu egipteanca trei copii. Generosul tată nu i-a uitat nici pe ei cu ocazia împărţirii lumii: lui Alexandros Helios i-a dăruit Armenia şi Media, ca viitor ginere al lui Artavasdes, regele

Mediei Atropatene, adăugându-i şi ţara parthilor pe care încă nu o cucerise; fiicei sale, Cleopatra Selene, i-a oferit Libya şi Cyrenaica, iar fiului său mai mic, Ptolemaios Philadelphul, i-a dăruit Phenicia, Syria şi Cilicia. Noii regişori nu apăreau în public decât îmbrăcaţi în veşmintele caracteristice suveranilor din ţările ce le primiseră în dar fiind permanent însoţiţi de către o gardă de asiatici, ori macedoneni. Antonius însuşi, care nu-şi mai amintea că e roman, îşi lepădase toga de proconsul al Romei îmbrăcând roba de purpură şi umblând cu diadema pe cap şi sceptrul de aur în mână ca suveranii din Orient. Pe străzile Alexandriei triumvirul era văzut alături de

Cleopatra într-un car împodobit cu ghirlande, ori mergând pe jos în rând cu eunucii în timp ce egipteanca se afla călare. Antonius purta când costumul zeului Osiris[145], când pe al lui Bacdhus. Falnicii soldaţi romani constituiau garda reginei străine, pe ale căror scuturi sta scris CLEOPATRA, ceea ce dovedea pretenţia acestei femei de a fi recunoscută drept comandant al militarilor romani. *Fatale monstrum*, aşa cum o numea Horatius pe bună dreptate, mergea cu ambiţia-i nesăbuită până acolo, încât ar fi vrut să devină comandantul suprem al tuturor legiunilor romane. Ofensă la adresa poporului roman nici că se putea mai mare!... Tendinţa de supremaţie a Cleopatrei se putea observa şi dacă se priveau unele dintre monedele pe care apăreau chipurile lui Antonius şi ale stăpânii inimii lui vrăjite. Pe alte monede egipteanca era reprezentată ca suverană a Orientului, iar dacă ar fi să ne luăm după semnificaţia unor simboluri, s-ar putea spune că ambiţioasei femei nu-i era departe gândul de a se vedea într-o zi chiar regina Romei!... Antonius era în aşa măsură subjugat de ea, încât, fascinat de viaţa şi luxul oriental, îşi pierduse orice voinţă, orice simţ al onoarei nemaiştiind de patrie şi de numele pe care îl purta. Pe bună dreptate se spune: *Amantes*, *amentes*[146], fiindcă numai un Om ajuns într-o astfel de stare şi lipsit total de raţiune putea' să trimită la Roma, aşa cum a făcut el fără niciun fel de ruşine, o scrisoare prin care cerea senatului să-i ratifice toate actele şi hotărârile sale, deci şi înstrăinarea unor

145 Divinitate egipteană a „celuilalt tărîm" şi a forţelor vegetative ale

146 Îndrăgostit, smintit. (Cel îndrăgostit este capabil de orice nebunie).

teritorii ce aparţineau statului roman. Noroc că cei doi consuli în funcţiune, Domitius Ahenobarbus şi C. Sossius, care îi erau buni prieteni, au evitat să-i dea epistolei citire în public, deşi eu am insistat s-o facă, întrucât nu mai puteam să suport comportarea deşănţată a colegului meu cu care împărţeam puterea. Fiindcă cine se adună se aseamănă şi fiindcă eu mă „adunasem” cu el să conducem împreună treburile statului, exista şi riscul ca oamenii să mă asemuiască şi pe mine cu el. Nu-mi făceam însă prea mari griji pentru aceasta, deoarece, în timp ce eu pacificam noi populaţii şi aduceam noi teritorii sub stăpânirea Romei, el dăruia întinse regiuni din trupul statului roman unei puteri străine, unei femei şi unor copii. De asemenea, în timp ce eu îmi dovedeam generozitatea prin distribuire de alimente plebei sau oferind numeroase spectacole, ori construind măreţe edificii, cum era Porticul şi Biblioteca ce purtau amândouă numele Octaviei, el transporta în noua capitală a Orientului cele două sute de mii volume care constituiau Biblioteca din Pergam. Aceasta era apreciată ca o capodoperă a culturii orientale şi nici unuia dintre proconsulii ce guvernaseră Asia nu-i trecuse prin minte s-o transporte la Roma.

Dar cu tot izbitorul contrast dintre modul nostru de guvernare, erau totuşi unii care pretindeau în această perioadă de timp că meritele şi perspectivele noastre pentru viitor erau aproape egale în anumite privinţe. Într-adevăr, după aproape cinci ani de lupte purtate în Orient, uneori găsindu-se în situaţii extrem de critice, Antonius reuşise să cucerească Armenia şi Media. Cu toate că nu anihilase puterea parthilor şi nu îndepărtase primejdia pe care aceştia o constituiau,

ajunsese la o oarecare stabilitate a situaţiei pe frontiera care punea tot timpul probleme foarte greu de rezolvat din cauza permanentelor tulburări specifice popoarelor din acea parte a lumii. În afară de acest aşa-zis succes se vehicula destul de des părerea că nici prezenţa lui în Egipt şi căsătoria cu suverana acestui stat nu trebuiau condamnate. Generalul acceptase oarecum de nevoie această legătură oficială ea fiind impusă de ceremonialul curţii egiptene în graţiile căreia era necesar să se afle, întrucât această curte îi furniza fondurile pentru a putea duce războiul contra parthilor. Susţinătorii lui Antonius mai pretindeau că succesele obţinute de el nu însemnau numai ridicarea prestigiului acestui proconsul roman, dar şi al Romei înşişi. Erau destui cei care susţineau ca fără banii puşi la dispoziţie de Cleopatra, n-ar fi reuşit, cu tot curajul şi spiritul său războinic, să ajungă la bunele rezultate obţinute în Orient. Deci căsătoria dintre ei, după părerea acestora, nu era consecinţa iubirii care îi înlănţuia, ci urmarea unor considerente diplomatice. În ce o priveşte pe orgolioasa odraslă a Nilului cred că erau la mijloc interese de stat. Ea nu fusese împinsă la această căsătorie pe temeiul unor sentimente afective. În ce-l priveşte pe colegul meu, lui nu-i găseam nicio scuză, deoarece putea să folosească tezaurul Egiptului şi fără să se ascundă atâţia ani, de când lipsea din Roma, în cuibuşorul cald de pe malul Nilului. Putea să-l întrebuinţeze aşa cum de fapt folosea acum, în aceşti ani 721 – 722 *ab LJ*.c.9, tezaurele Armeniei şi Mediei, pentru pregătiri în vederea războiului cu parthii, ori în vederea unui eventual război îndreptat, de ce nu, contra lui „Caesar cel – fără barbă”, cum îmi spunea el

în derâdere.

Eu n-am crezut niciodată în talentele diplomatice ale lui Marcus Antonius, deoarece, aşa cum am mai spus-o, nu era un diplomat dibaci şi nici cu spirit pătrunzător, realist care să urmărească, ori să îndeplinească ferm un anume plan. Triumvirul s-a dovedit inconsecvent, uşuratic şi necumpătat lăsându-se uşor robit de femeile pe care le iubise cu patimă, aşa cum se întâmplase cu Cleopatra, ultima dintre cele cinci soţii oficiale.

Acum, când scriu aceste rânduri, tot mă mai simt cuprins de indignare amintindu-mi de relele pe care mi le-a pricinuit acesta atât mie cât şi familiei mele. Fără să ţină seama de dragostea curată, de devotamentul şi credinţa Octaviei, gata oricând să-l ierte pentru ruşinea ce-i pricinuise, el a găsit de cuviinţă s-o repudieze. Nu cred că a mai îndrăznit cineva vreodată să repudieze o femeie aparţinând gintei Iulia. Dar ceea ce mă revolta şi totodată mă îngrijora mai mult decât această faptă josnică, era îndrăzneala lui de a-mi contesta calitatea de urmaş şi moştenitor legal al marelui Caesar recunoscându-l oficial pe Caesarion Ptolemaios drept fiu al tatălui meu adoptiv şi introducând această oacheşă corcitură în nobila noastră gintă. Dacă lui Marcus Antonius i-ar fi reuşit înscenarea, însemna că toate actele, decretele şi hotărârile mele luate timp de aproape doisprezece ani îşi pierdeau orice valabilitate, fiindcă ele ar fi aparţinut unui uzurpator, nu moştenitorului de drept al divinului Caesar, aşa cum eram şi cum mă considera o lume întreagă.

Faţă de toate acestea era normal să se ajungă la o primejdioasă deteriorare a relaţiilor dintre mine şi

Antonius. Ele s-au agravat şi cu ocazia intrării în funcţia de consuli a lui Domitius Ahenobarbus şi C. Sossius, prietenii rivalului meu. În prima zi a calendelor lui ianuaria din anul 722 *ab U.C.*[147] C. Sossius mi-a adus în şedinţa senatului o serie de acuzaţii, inspirate din scrisorile trimise de Antonius, cu scopul discreditării mele. Consulul m-a învinuit că după ce l-am învins pe Sextus, mi-am însuşit provinciile acestuia în loc de a le fi împărţit cu Antonius şi că distribuisem soldaţilor mai toate pământurile Italiei, fără să mă gândesc şi la soldaţii romani care luptau în Orient şi care aveau aceleaşi drepturi de a fi împroprietăriţi. Eu nu mă aflam la Roma când a avut loc şedinţa senatului, poate de aceea C. Sossius m-a atacat cu atâta curaj îndrăznind chiar să pună la vot un decret împotriva mea. Şi cum în sejnat erau mulţi simpatizanţi ai generalului, ar fi reuşit cumva să obţină votul urmărit. Aceasta însă nu s-a întâmplat, deoarece tribunul poporului, Nonius Balbus, unul din susţinătorii mei, s-a opus prin dreptul său de veto. Senatul n-a putut astfel să ia nicio hotărâre.

Printre alte acuzaţii ce-mi aducea Antonius era şi învinuirea că, fără a-l fi consultat şi pe el, l-am îndepărtat din funcţia de triumvir pe Lepidus, i-am răpit provinciile pe care acesta le conducea şi pe care ar fi trebuit să le împart cu el.

Am părăsit pentru un timp Roma, spre a chibzui şi a găsi cea mai bună rezolvare a situaţiei dificile în care mă aflam, mai ales că Antonius mă punea şi într-o altă dilemă. În scopul de a-şi dovedi dorinţa de

147 1 ianuarie anul 32 î.e.n.

restabilire a vechilor orânduiri republicane, după care mai tânjeau încă mulţi aristocraţi nu atât din convingeri democratice, cât mai ales din abjecte interese particulare, triumvirul a anunţat că era gata să renunţe la înalta sa funcţie şi să redea puterea poporului, adică celui care i-o încredinţase. El voia să mă oblige a face acelaşi lucru, iar dacă nu, să mă acuze că eu sunt de fapt uzurpatorul Republicii. Faţă de cum se comporta în Orient, eram convins că nici gând nu avea să renunţe la putere, dar căuta pe toate căile să-mi ştirbească mie prestigiul, aşa cum încercase prin înscenarea cu Caesarion, „fiul” lui Caesar!

Trecuseră vreo doisprezece ani de la idele lui Marte. Cu toate acestea ele îmi erau încă vii în memorie. Deşi o mare parte dintre membrii senatului erau promovaţi chiar de către mine în acest înalt for, existau şi mulţi simpatizanţi ai lui Antonius. Tragicul sfârşit al divinului Caesar mă îndemna la prudenţă. Aşadar, înapoiat la Roma, am convocat senatul, unde m-am prezentat însoţit de o puternică gardă şi de numeroşi prieteni verificaţi ce purtau ascunse sub togă pumnale ascuţite. Am luat loc pe *sella currulis*[148] instalându-mă între cei doi consuli, aşa cum i se acordase dreptul doar marelui Caesar în anul 708 *ab U.*c.[149] Fără a mă ridica în picioare, am ţinut un lung discurs arătând printre altele că i-am luat puterea lui Lepidus şi l-am obligat la o existenţă de simplu particular, deoarece fostul triumvir se dovedise un om incapabil, indolent şi pe deasupra un trădător care îmi

148 Scaun rt/ervat unui conducător.

149 Anul 46 î.e.n.

înşelase buna credinţă. În loc să colaboreze cinstit cu mine, şi-a îndemnat soldaţii să mă ucidă, vrând să rămână singur stăpân. În ce priveşte adăugarea Siciliei deţinută de Sextus şi a Africii deţinută de Lepidus la provinciile pe care le conduceam eu, fără a le împărţi cu Antonius, am amintit că acesta din urmă îşi atribuise în schimb Egiptul care nu intra în componenţa provinciilor distribuite lui în Orient. Iar dacă nu am rezervat în Italia niciun lot pentru împroprietărirea soldaţilor lui, aceasta nu constituie o pierdere, atâta timp cât triumvirul are la dispoziţie toate tezaurele şi capturile însuşite de el în Asia, cu ajutorul cărora poate foarte bine să-şi despăgubească legiunile. Numai că el preferă mai degrabă să risipească aceste bogăţii şi o parte din teritoriile romane împărţindu-le unei regine străine şi copiilor acesteia. I-am adus şi alte acuzaţii lui Antonius. Am scos astfel în evidenţă comportarea infamantă a triumvirului faţă de regele Armeniei capturat prin înşelăciune dezonorând în acest fel poporul roman şi Cetatea Eternă. L-am învinuit de asemenea că l-a ucis pe Sextus Pompeius, deşi eu, care suferisem atâtea din partea lui, îi cruţasem viaţa. N-am uitat să amintesc nici de repudierea Octaviei, care avusese o comportare ireproşabilă, nici de înscenarea cu Caesarion şi nici de ceata netrebnicilor din Alexandria, contaminaţi de boala desfrâului şi a beţiei, în fruntea cărora se afla Antonius robit de monstruoasa egipteancă ce l-a făcut să se îndepărteze şi cu trupul şi cu sufletul de patria şi de poporul său. În final le-am spus celor prezenţi că m-am străduit să fac tot ce era posibil pentru menţinerea unor relaţii de sinceră colaborare în interesul statului. Dacă nu am

reuşit, aceasta se datorează numai lui Marcus Antonius, deoarece el şi ambiţioasa Cleopatra urmăresc să devină stăpânii Romei.

Niciunul dintre senatori n-a îndrăznit, în faţa unor astfel de triste realităţi, să aducă vreo obiecţie. I-am înştiinţat pe toţi cei de faţă că în curând le voi prezenta alte documente prin care se va dovedi vinovăţia generalului. În acest scop am fixat data unei noi şedinţe a senatului peste câteva zile.

Ruptura se produsese. Îngrijoraţi de cele ce puteau să se întâmple, cei doi consuli care nu mai îndrăzniseră să mă înfrunte, au părăsit în grabă Roma îndreptându-se spre Orient la prietenul lor. După scurt timp aceştia au fost urmaţi de aproape trei sute de senatori sprijinitori ai lui Antonius. Un număr impresionant de mare ce m-a pus serios pe gânduri. Şi ca să nu se lase impresia că această dezertare în masă era urmarea unor abuzuri săvârşite de mine, m-am arătat de acord dându-le deplina libertate să plece în tabăra adversă. De asemenea, toţi cei care doreau să părăsească Italia, puteau s-o facă fără teama că vor suferi vreun fel de consecinţe din partea mea.

După ce a fost repudiată, i-am cerut din nou Octaviei să părăsească locuinţa fostului soţ. De data aceasta ea m-a ascultat luându-i, odată cu cei doi copii ai ei, şi pe cei doi copii ai Fulviei. Deznădăjduită, plângea şi se tânguia gândindu-se că romanii vor socoti alungarea ei drept cauză a rupturii dintre mine şi fostul meu socru şi cumnat, cât şi a conflictului ce se întrezărea. Dar nu numai ea era cuprinsă de îngrijorare şi teamă. Mulţi dintre cei care începuseră a se obişnui cu viaţa liniştită şi cu pacea de care se bucurau acum datorită mie, se gândeau că noi

nenorociri se vor abate asupra lor, dacă un nou război civil se va dezlănţui. Şi oamenii erau din nefericire îndreptăţiţi. Primejdia bătea la poartă. Pe drept cuvânt Hor a tiu's, care prin versurile lui a ilustrat cum nu se putea mai bine acele vremuri, se arăta plin de îngrijorare spunând: *O navis referent în mare te novi f Fluctus*![150]...

17. Generalul meu! De ce-mi sfidezi aceste răni?

„Participam deseori la desfătătoarele ospeţe de la curtea noilor stăpâni ai Orientului" spunea L. Munatius Plancus după ce-l părăsise pe Antonius. Vrând probabil să ne demonstreze că fusese îndreptăţit să-şi abandoneze prietenul, ne-a istorisit şi o mică dar semnificativă întâmplare pe care o trăise din nenorocire chiar el: „La una dintre petreceri – povestea Plancus – Cleopatra, care credea că orice năstruşnicie îi era îngăduită, în calitatea ei de zeiţa zeiţelor şi regina reginelor, îşi permitea să-i jignească şi să-i batjocorească pe toţi din jurul ei indiferent de neam sau de rang. Astfel, m-a obligat odată, om în toată firea ce mă aflam, să particip la un dans, îmbrăcat într-o scurtă haină albastră, mânjit pe faţă şi pe corp în aceeaşi culoare, pe cap cu o coroană din trestie şi trăgând după mine o coadă de peşte reprezentându-l astfel pe regele mărilor, Glaucos..."

L. Munatius Plancus, guvernator al provinciei Asia, adusese mari servicii lui Antonius, dar dezaprobase totdeauna legătura acestuia cu Cleopatra. În anul 722 *ab U.*c.[151], cam pe vremea când pe mine mă părăseau cei doi consuli, pe Antonius îl

150 O, navă! noi furtuni te aruncă pe valuri!...

151 Anul 32 î.e.n.

părăsea Plancus urmat de Titius Statilius Taurus, fost partizan al lui Sextus Pompeius. Şi unul şi celălalt făceau parte din categoria celor ce sufereau de boala trădării încât treceau dintr-o tabără în alta, după cum socoteau că le era mai bine. De data aceasta, atât din ură cât şi din teamă faţă de Cleopatra, dar cred că şi din alte motive, amândoi au fugit la Roma. Eu i-am primit bucuros, deoarece aceştia puteau să-mi furnizeze preţioase informaţii despre adversarul meu. Într-adevăr, de la ei am aflat că Antonius, convocând şi el un fel de senat, se hotărâse să pornească războiul împotriva mea. De la Plancus am mai aflat şi despre existenţa unui testament al lui Marcus Antonius. Indignat la culme, când am auzit de conţinutul documentului, am trecut peste obiceiurile care mă opreau să deschid un astfel de act al unui om încă în viaţă şi, deşi era încredinţat spre păstrare vestalelor, l-am luat de la acestea cu toate că ele au încercat să se opună. Recunosc că gestul meu a însemnat o gravă încălcare a uzanţelor civice, dar, cunoscând dispoziţiile cuprinse în testament, mă aşteptam, aşa cum de fapt s-a şi întâmplat, să-mi fie trecut cu vederea abuzul săvârşit. Deşi mulţi senatori nu au fost de acord cu lectura publică a testamentului, eu i-am dat totuşi citire, pentru a afla întreg poporul ce gânduri nutrea generalul. El reînnoia drepturile Cleopatrei şi copiilor ei asupra teritoriilor dăruite şi nu uita să-l recunoască pe Caesarion ca fiu legitim şi moştenitor da drept al divinului Caesar. În continuare, renegându-şi patria şi strămunii, Antonius cerea cu limbă de moarte că, de va fi să moară la Roma, corpul să-i fie dus la Alexandria şi aşezat în mormântul Cleopatrei. Toate aceste dispoziţii au stârnit o

indignare generală, aşa cum era şi de aşteptat. Senatorii s-au convins că învinuirilor pe care i le adusesem triumvirului nu erau doar simple invenţii. Până şi susţinătorii şi chiar prietenii lui cei mai devotaţi au fost cuprinşi de mânie. De aceea, în urma lecturii testamentului, senatul i-a anulat toate împuternicirile luându-i şi dreptul de a ocupa pentru anul următor funcţia de consul, funcţie pe care trebuia s-o exercite împreună cu mine. Apoi înaltul for i-a declarat război Cleopatrei, regina Egiptului. Cu această ocazie am ţinut să se sublinieze că noi nu purtam războiul nici contra lui Antonius, nici contra romanilor, ci împotriva acestei femei care, în nebunia speranţelor ei, visează la distrugerea Capitoliului şi la nimicirea statului roman.

Conform tradiţiei, senatorii împreună cu mine ne-am îndreptat spre templul Bellonei[152], unde au fost săvârşite riturile ce se cereau înaintea începerii războiului contra unui stat străin. Eu însumi, în calitate de *fetialis*[153], am săvârşit ceremonia azvârlind lancea pe porţiunea de pământ din pragul porţii principale a templului, porţiune de teren considerată ca teritoriu neroman.

Senatorii nu s-au grăbit să-l provoace la război pe Antonius, deoarece erau convinşi că triumvirul nu-şi va părăsi iubita de dragul Romei şi că va lupta alături de ea. Eu aveam şi alt motiv pentru care nu i-

---

152 Zeiţa războiului (identificată cu zeiţa Enyo din mitologia greacă).

153 Riturile şi practicile ce priveau relaţiile ai alte state, ca spre exemplu trimiterea unei solii, declararea războiului sau încheierea păcii, intrau în obligaţiile unui colegiu de preoţi: fetiales. Războiul era considerat război drept (bel- lum iustum) numai după îndeplinirea acestor rituri.

am declarat război generalului. Dacă aş fi făcut-o, el trebuia declarat duşman al patriei. N-aveam însă niciun interes, întrucât ar fi însemnat proscrierea întregii sale armate, cât şi a tuturor romanilor care-l susţineau. Îmi dădeam seama cu câtă dârzenie ar fi luptat contra mea soldaţii celor şaisprezece legiuni de care dispunea în acel moment Antonius. Dacă ar fi fost învinşi şi luaţi prizonieri, îi aştepta pedeapsa cu moartea, pentru că susţinuseră un comandant declarat duşman al patriei. Aşa încât ar fi luptat pe viaţă şi pe moarte.

După ce participaseră în ultimii ani la atâtea războaie civile, romanii n-ar fi privit cu ochi buni un conflict cu unul dintre triumviri. Acesta era încă un motiv pentru care îi declarasem război Egiptului. Având acum consimţământul populaţiei italice, eu am cerut ca toată lumea să-mi depună jurământul de credinţă.

Ajungând cu povestirea la aceste întâmplări vreau să profit spre a le folosi ca exemplu pentru cele ce spuneam în prima parte a memoriilor mele şi anume că în aşa-numitul meu testament politic am prezentat voit echivoc unele evenimente, deşi formal ele nu contraveneau realităţii. Astfel, despre războiul pornit contra lui Antonius şi Cleopatrei eu m-am limitat a scrie: *Mi-a depus jurământ de credinţă întreaga Italie de bunăvoie şi m-a ales conducător în războiul în care am învins la Actium*. Eu evit să spun în testamentul lăsat poporului roman că am pornit războiul contra Cleopatrei, deoarece, dacă el ar fi fost declarat împotriva unui stat vrăjmaş, nu aş fi avut nevoie să mi se depună niciun jurământ, fiindcă ar fi fost un război just. Pe de altă parte, dacă războiul ar fi

fost purtat contra lui Antonius, nu aveam niciun motiv să-i declar război Cleopatrei. De aceea nu am scris împotriva cui l-am purtat, ci m-am mulţumit să arăt că a fost un război în care am învins la Actium.

În prima zi a anului 723 *ab* f/.c.[154] mi-am luat în primire funcţia de consul avându-l coleg, în locul lui Antonius, pe devotatul Valerius Messala, pe care îl condamnasem la moarte în timpul proscripţiilor. Aşa e lumea schimbătoare! Când sus, când jos!…

Puterea triumvirilor fusese ultima dată prelungită până în anul 722 *ab U*.c.[155] care de-abia luase sfârşit. În ajunul noului an mandatul triumvirilor expira şi el; nu a mai fost reînnoit. De data aceasta se putea spune că nu pornise la luptă un triumvir pentru propria lui cauză, ci un consul al poporului roman înconjurat de cei mai respectabili reprezentanţi ai statului. Eu luptam deci împotriva asociatului unei regine străine.

Asociatul nu mă aştepta cu mâinile în sân. Dându-şi seama că învinuirile pe care i le adusesem mai înainte în senat puteau degenera într-un conflict armat, el începuse pregătirile pentru luptă. Deşi se vorbea despre nepăsarea şi moliciunea ce puseseră stăpânire pe el, sub nefasta influenţă a Cleopatrei, în mare parte exagerate, Antonius luase deja unele măsuri. A ordonat astfel credinciosului său general, Canidius, de a pregăti pentru luptă o puternica armată de uscat. Triumvirul a ocupat şi întărit oraşul Ephes, unde reunise mai multe sute de corăbii, dintre care vreo două sute erau date de Cleopatra. Ea îi mai

154 Anul 31 î.e.n.

155 Anul 32 î.e.n.

pusese la dispoziţie şi imensa sumă de douăzeci de mii talanţi împreună cu alimentele şi toate cele necesare pentru durata războiului. În schimb regina i-a cerut voie să-l urmeze în campania pregătită cu atâta cheltuială. Zadarnic au încercat prietenii generalului s-o trimită la Alexandria. Ea ţinea morţiş să fie lângă iubitul ei, probabil şi cu gândul de a preîntâmpina vreo împăcare cu Octavia. Încărcându-l pe Canidius de daruri şi bani regina l-a câştigat de partea sa, iar acesta l-a convins pe Antonius că suverana, foarte inteligentă şi cu un remarcabil simţ diplomatic, îi va fi un sfetnic mai iscusit decât oricare dintre dinaştii ce se angajaseră să-l urmeze.

Trebuie să recunosc că eram surprins la început şi chiar îngrijorat de promptitudinea pregătirilor rivalului meu. Dar nu m-au apăsat prea multă vreme aceste griji, deoarece după un timp am aflat că generalul îşi reluase viaţa de huzur şi petreceri alături de aieasa inimii sale. În vreme ce din Syria şi Armenia până pe coastele Adriaticii regii şi popoarele se agitau pentru constituirea unităţilor de luptă, pentru transportul armelor şi proviziilor, cei doi îndrăgostiţi înconjuraţi de comedianţi, cântareţi din ilaut, ori dansatoare participau la ospeţe şi jocuri fără de sfârşit. Vara anului 722 *cth U.*c. ţi se scurse în continui serbări şi petreceri, iar Antonius, care prin activitatea intensă desfăşurată la început amintea de vrednicul general al marelui Caesar, s-a văzut acum nevoit să amâne războiul pentru anul următor.

Mie îmi convenea de minune această situaţie, deoarece nu eram încă pregătit pentru confruntare. Întâmpinam tot felul de greutăţi. În primul rând aveam nevoie de bani. Pentru a strânge fondurile

necesare am fost obligat să recurg la noi impozite şi împrumuturi iorţate. Cetăţenilor liberi din Italia le-am impus să depună un sfert din venitul lor anual, iar liberţii cu averi ce depăşeau două sute cincizeci de mii sesterţi trebuia să predea o optime din avere. Aceste măsuri au dus la adevărate răscoale pe care am fost obligat să le reprim cu forţa. Ducând o intensă propagandă am reuşit până la urmă să capăt sprijinul coloniilor din Italia. Cauza pentru care mă pregăteam a fost treptat împărtăşită şi de coloniile din Gallia, Iberia, Illyria, Sardinia, Sicilia şi alte provincii. În sfârşit am strâns o armată de vreo optzeci de mii pedestraşi, douăsprezece mii călăreţi şi două sute cincizeci de corăbii uşoare edhipate cu marinari şi soldaţi ce căpătaseră o mare experienţă în războiul purtat contra lui Sextus Pompeius compensând astfel inferioritatea numerică faţa de flota duşmană.

În ce-l privea pe Antonius, el ridicase la luptă toate populaţiile din Asia ce se aflau sub stăpânirea romanilor, cât şi cele din Tracia, Grecia, Macedonia, Egipt, Cyrenaica şi din alte regiuni. Participau şi numeroşi regi sau dinaşti ce se găseau sub influenţa generalului sau cai „de către el. Armata lui se ridica acum la vreo

treizeci de legiuni

totalizând aproape o sută de mii pedestraşi şi douăsprezece mii călăreţi. Flota lui cuprindea peste cinci sute de corăbii grele, dintre care multe aveau câte opt şi zece r în duri de rame. Ele erau însă anevoios manevrate atât din cauza mărimii lor, cât şi din cauza lipsei unor comandanţi şi marinari pricepuţi. Când i s-a atras odată atenţia asupra stării necorespunzătoare în care se afla flota sa, generalul a

răspuns încrezător: „Ce importanţă are pregătirea marinarilor, atâta timp cât vor exista rame la bord şi oameni în Grecia!?”

Aşa cum se întâmplă în preajma unor grave evenimente, zeii au trimis oamenilor şi de data aceasta tot felul de semne prin care se înţelegea că din nou romanii trebuiau să lupte contra romanilor şi că mulţi vor pieri în acest război fratricid. Astfel, o bufniţă se lăsase din zbor pe templul Concordiei trecând apoi de pe un templu pe altul şi toate încercările de a o izgoni au fost zadarnice până când, în sfârşit, seara târziu a fost alungată... Pe când se aducea un sacrificiu în templul zeiţei Ceres[156], a apărut dintr-odată o maimuţă care a provocat mare panică printre oameni... în timpul procesiunii care avea loc în circ cu ocazia jocurilor romane[157], s-a rupt targa pe care era purtată statuia lui Jupiter în cinstea căruia se dădeau aceste jocuri... Timp de mai multe zile o torţă aprinsă a brăzdat cerul Greciei luminându-l câteva zile în şir... în afara acestor semne au avut loc mai multe accidente provocate de o puternică furtună. Astfel, statuia Victoriei[158] ridicată pe scena unui teatru s-a răsturnat, la fel ca şi un trofeu ce fusese înălţat pe Aventin... Podul dintre colina Ianiculum şi oraşul propriu-zis, numit *Pons Sublicius*, s-a prăbuşit cu totul... Multe clădiri au fost mistuite de foc, iar

156 Zeiţa griului şi a recoltelor (identificată cu zeiţa Demeter din mitologia

157 Ludi Romani, numite şi Ludi Magni, se celebrau la idele lui septembrie (13 septembrie) în cinstea lui Iupiter.

158 Zeiţa şi personificarea victoriei (identificată cu zeiţa Nike din mitologia greacă).

vulcanul Etna a răbufnit pe neaşteptate aducând mari pagube prin lava ce s-a întins asupra aşezărilor învecinate… în sfârşit, în Etruria a fost zărit un şarpe înaripat care a fost lovit de trăsnet, dar după ce provocase mult rău populaţiei.

Atât eu, cât şi Antonius care aflase şi el despre aceste semne, nu ne-am speriat, deoarece fiecare dintre noi era convins că ele prevesteau nenorocirea ce trebuia să i se întâmple celuilalt!…

Pregătirile de război fiind terminate şi de o parte şi de alta, au început recunoaşterile şi hărţuielile în zonele unde putea fi întâlnit inamicul.

Antonius a fost primul care în toamna anului 722 *ab* f/.c.10 s-a îndreptat cu flota spre apus, ca şi cum ar fi vrut să debarce şi să ducă războiul pe pământul Italiei pe care încerca s-o ia prin surprindere. Ajunse astfel până în insula Corcyra, unde află, spre mirarea lui, despre existenţa unor corăbii de-ale mele ce se găseau ancorate nu departe de Munţii Ceraunieni ale căror ramuri coboară tocmai din Illyria prelungindu-se până la mare. Crezând că eu însumi mă aflam acolo cu întreaga mea flotă şi nefiind sigur de succesul unei bătălii navale, s-a hotărât să facă drumul întors spre Pelopones stabilindu-şi tabăra de iarnă la Patrae.

Văzând că Antonius se retrăsese, mi-am zis că ar fi momentul să pornesc la luptă, deşi iarna se făcea din ce în ce mai simţită. M-am îndreptat aşadar spre a lua eu de data aceasta prin surprindere flota generalului ce se afla ancorată în faţa promontoriului de la Actium. Am părăsit deci Brundisium şi am mers mai întâi tot spre insula Corcyra fiindu-mi în drum. Dar cum încă de pe vremea când luptam contra lui Sextus Pompeius eu nu mă aveam bine cu Neptun,

zeul mi-a trimis o puternică furtună care, dezlănţuindu-se pe neaşteptate, m-a obligat să fac şi eu drumul întors, ca şi Antonius. Au căzut pradă stăpânului mării mai multe corăbii cu echipaj cu tot.

Aceste două încercări neizbutite ale noastre din Marea Ionică, oarecum asemănătoare, nici nu au schimbat cu ceva raportul de forţe, nici nu ne-au strămutat gândul de la luptă.

Până la o nouă confruntare am încercat o stratagemă. I-am trimis lui Antonius o epistolă prin care îi făceam următoarele propuneri: ori să ne războim pe pământul Greciei, cu condiţia ca generalul să se îndepărteze de ţărmul mării la o distanţă egală cu aceea pe care un călăreţ o poate parcurge într-o zi, dându-mi astfel mie posibilitatea de a înainta fără piedici, după care lupta hotărâtoare să aibă loc peste cinci zile, ori, dacă această propunere nu-i convenea, să ne războim pe pământul Italiei respectând aceleaşi condiţii-Propunerile i le trimisesem doar cu gândul de a-l face să creadă în superioritatea forţelor mele şi de a insufla groază în legiunile antoniene. Pe de altă parte voiam să arăt armatei mele cât de sigur eram de victorie provocându-l la luptă pe neînfricatul şi experimentatul general. Aşa cum bănuiam, acesta n-a acceptat niciuna dintre propuneri. Mai mult, a făcut şi haz de ele spunând printre altele: „Dar cine oare ne va judeca, dacă se va săvârşi vreo faptă în afara celor stabilite?” Avea dreptate!…

Va veni o vreme când Antonius va prezenta şi el unele propuneri asupra felului cum să ne războim, numai că le va face fiind la mare strâmtoare. Atunci va fi rândul meu să fac haz şi, aşa cum se spune, va râde mai bine cel care va râde la urmă!…

Anul 723 *ab U.c.*[159] sosise. Anul despre care unii au spus că atunci a luat sfârşit Republica romană. Venise primăvara, iar Antonius cel care o pornise în iureş cu câteva luni în urmă pentru a-şi cuceri propria-i patrie, de data aceasta nu făcea nicio mişcare, fiindcă în rândurile armatei lui izbucnise ciuma în timpul iernii, iar mulţi dintre luptătorii aparţinând diferitelor populaţii şi risipiţi în numeroase tabere începuseră să dezerteze. Dându-mi seama de greutăţile prin care trecea generalul, am hotărât să acţionez cât mai neîntârziat. Mai întâi l-am trimis pe vrednicul Agrippa să recunoască locurile cele mai potrivite pentru ancorare pe coastele Greciei, în scopul unei mai uşoare şi rapide debarcări a numeroaselor mele trupe. După un atac prin surprindere el cucereşte localitatea Methone de pe coastele Peleponesului şi îl învinge pe unul dintre aliaţii lui Antonius, pe regele Bogud al Mauritaniei, care a şi fost ucis în luptă. În urma acestui succes am pornit spre Grecia cu totalitatea forţelor. Am cucerit insula Corcyra, din care fugise garnizoana lăsată de general, şi mi-am stabilit aici baza de plecare, de unde m-am îndreptat apoi cu flota spre Actium. Pedestrimea şi călăreţii debarcaseră în apropierea Munţilor Ceraunieni.

Pentru o mai uşoară înţelegere a topografiei regiunii unde urma să aibă loc istorica bătălie navală, vreau să arăt că partea de miazăzi a Greciei este străpunsă de la apus spre răsărit de către mare e golf al Corynthului, cu ieşirea spre Marea Ionică. Într-o poziţie asemănătoare, dar pătrunzând mult mai puţin

159 Anul 31 î.e.n.

în pământul Greciei, se află, ceva mai la miazănoapte, golful Ambraciei. Acesta comunică spre Marea Ionică printr-o strâmtoare de aproximativ şase sute, şapte sute picioare[160], iar ca adâncime nu are mai mult de cinci, şase picioare, dar cu numeroase colţuri de stâncă foarte primejdioase. În schimb interiorul golfului oferă excelente locuri de ancorare. Strâmtoarea e străjuită la miazănoapte, pe teritoriul Epirului. de un promontoriu unde se află mica localitate Prevesa, în timp ce la miazăzi e străjuita de către promontoriul unde se găseşte Actium.

Aflând de sosirea mea în această regiune Antonius s-a grăbit să ajungă la Actium, pe coasta Acarnaniei, în care regiune şi-a concentrat majoritatea forţelor. Eu mă aflam în faţa lui, pe coasta Epirului, adică de cealaltă parte a strâmtorii întărin du-mi poziţia de luptă (Aici voi ridica mai târziu, în spatele localităţii Prevesa, colonia Nicopolis în cinstea victoriei repurtate).

Deşi grosul trupelor generalului ocupa o poziţie într-un teren neaccidentat şi foarte propice pentru desfăşurarea unei bătălii, iar golful Ambraciei era înţesat de flota sa, care era stăpână deci şi pe strâmtoare, Antonius nu încerca nicio acţiune ofensivă. S-a mulţumit doar să-şi trimită călăreţii, pentru a ocupa malurile golfului jur-împrejur, cu scopul de a mă asedia şi de pe uscat. În acest timp Agrippa, care, după ocuparea Methonei, intercepta multe din convoaiele cu aprovizionări trimise din Egipt şi Asia pentru trupele concentrate în zona Actium, a repurtat o frumoasă victorie navală

160 Un picior, ca unitate de măsură: 0,296 m.

împotriva lui Quintus Nasidius cucerind insula Leucade, important bastion avansat în Marea Ionică. Încă din timpul acestor lupte cu caracter izolat s-a putut observa superioritatea flotei formată din corăbii uşoare, comandate de Agrippa, faţă de greoaia flotă a generalului. Faptul că navele mele erau mult mai uşoare, le asigura libertatea de acţiune. Ele pătrundeau peste tot strecurându-se cu abilitate printre marile corăbii antoniene. Aşa se explică şi alte succese repurtate în acest timp de Agrippa. Astfel, pătrunzând în golful Corynthos, a cucerit localitatea Patrae, unde îşi avea Antonius comandamentul, reuşind până la urmă să ocupe şi portul Corynthos. La această victorie navală s-a adăugat şi una terestră: Marcus Titius şi Statilius Taurus, doi dintre comandanţii mei, au învins călăreţii triumvirului într-o întâlnire neaşteptată atrăgându-l de partea mea şi pe Philadelphos, regele Paflagoniei.

Eu am spus întotdeauna că Agrippa a fost cel care, prin măiestria sa militară, mi-a pregătit şi uşurat victoria de la Actium, aşa cum am recunoscut că tot lui i s-a datorat în mare măsură şi înfrângerea lui Sextus Pompeius. Aşadar, nu târziu după ce a cucerit portul Corynthos, Agrippa i-a învins într-o luptă navală atât pe Lucius Tarrius cât şi pe Sossius care îşi pierdu viaţa împreună cu Tarcondimontos, regele Ciliciei de Sus, unul dintre numeroşii dinaşti care-l sprijineau pe Antonius.

Toate aceste înfrângeri, repetate la aşa scurt interval, atât pe apă cât şi pe uscat, l-au alarmat pe generalul care de obicei nu se pierdea uşor cu firea. Îngrijorarea lui se datora şi unor noi acte de dezertare din rândul coaliţiei sale, fapt ce îl determina să creadă

că aliaţii şi colaboratorii săi socoteau ca şi pierdută cauza pentru care luptau. Astfel, fostul consul Cneius Domitius Ahenobarbus, singurul dintre romanii din anturajul lui Antonius care, prin demnitatea şi ţinuta sa ireproşabilă, a reuşit să-i ţină la respect pe egipteni şi chiar pe regina lor, a trecut de partea mea. Păcat însă că la foarte scurt timp s-a stins din viaţă. După semnalul dat de Domitius unii dinaşti, ca Amyntas şi Deiotarus, i-au urmat exemplul. Antonius, pierzându-şi stăpânirea de sine şi devenind bănuitor faţă de cei din jur, se credea înconjurat de trădători. De aceea nu e de mirare că de teamă şi din cruzime a poruncit uciderea unora dintre persoanele de vază, cum a fost Iamblicos, un dinast arab, sau senatorul Quintus Postumius. Antonius a mers până acolo, încât se îndoia şi de sinceritatea Cleopatrei pe care o bănuia că vrea să-l otrăvească. De aceea îşi obliga iubita să guste prima din ceea ce i se servea lui la masă. Regina deşi indignată nu i-a reproşat nimic, dar i-a demonstrat inutilitatea acestor precauţii folosind o modalitate obişnuită curţilor orientale. Într-una din zile când cei doi îndrăgostiţi se aflau la un banchet şi Cleopatra purta pe cap o coroană de flori, îl rugă pe Antonius să-şi pună în cupa lui una dintre florile din coroană. În momentul când generalul a vrut să ducă la gură cupa, ea l-a oprit brusc, i-a luat-o din mână şi a întins-o unui sclav spre a bea din ea. Acesta o goli şi căzu trăsnit la picioarele lor. Cuprins de o şi mai pătimaşă dragoste, generalul vrăjit, descumpănit şi în acelaşi timp speriat, se lăsă pradă femeii fatale care întruchipa cele mai stranii fascinaţii.

Vara anului 723 *ab U.e.ls* sosise şi Marcus Antonius se găsea într-o situaţie destul de grea.

Efectivele îi erau micşorate din cauza dezertărilor şi mai ales a molimelor, iar aprovizionările îngreunate prin interceptarea de către noi a convoaielor de transport. Dispunea încă de o numeroasă flotă, dar echipată cu marinari improvizaţi. La toate acestea se mai adăugau şi înfrângerile pe care le suferise în ultimele luni. De aceea generalul s-a gândit să termine odată cu acest război, în care scop mi-a făcut şi el de data aceasta unele propuneri: Ori să terminăm conflictul printr-o luptă numai între noi doi, ori să ne deplasăm la Pharsalos cu toate forţele noastre, unde să aibă loc bătălia al cărui rezultat să hotărască cine va rămâne moştenitorul marelui Caius Iulius Caesar. La fel ca şi el, eu am refuzat propunerile fără a face încă haz de ele, deşi mă găseam într-o situaţie destul de avantajoasă. Generalul s-a hotărât atunci să-şi retragă forţele ce mă asediau pe promontoriul epirot. Le-a retras în cursul unei nopţi şi le-a concentrat pe promontoriul de la Actium, unde se afla majoritatea legiunilor lui. A convocat apoi comandanţii în care mai avea încredere, spre a se sfătui dacă e mai bine să rămână pe poziţia ocupată în zona Actium, ori să se retragă şi să amâne lupta pentru altă dată. În consiliul său de război se creaseră două tabere. Una era formată din generalii care cereau cu insistenţă ca eu să fiu atras într-o luptă terestră întrevăzându-se şanse de izbândă mai mari pentru Antonius, iar a doua tabără, în fruntea căreia se găsea Cleopatra, propunea ca lupta, de va fi nevoie, să se desfăşoare mai degrabă pe mare, deoarece se dispunea de o numeroasă şi puternică flotă. O victorie navală ar fi însemnat, după părerea partizanilor reginei, calea deschisă spre Italia, ori în cel mai rău caz ar fi însemnat să-mi taie

mie drumul spre Orient şi îndeosebi spre Egiptul care, în mâna învingătorului, ar fi constituit un bastion inexpugnabil. Din Egipt ei ar fi putut să domine mai uşor nu numai Africa, dar şi Asia. Pentru a fi mai convingătoare, Cleopatra nu s-a sfiit să-i amintească generalului despre înfrângerile suferite până atunci, despre molimele ce-i diminuaseră efectivele, dezertările ce se ţineau lanţ, trădările unor aliaţi şi despre greutăţile prin care trecea pentru aprovizionarea numeroasei armate din Grecia secătuită de resurse. Numai cine se dovedea stăpân pe mare „putea să-l înfometeze pe duşman şi să-l învingă. Antonius împreună cu statul său major au acceptat până la urmă propunerea reginei de a părăsi Actium şi de a se îndrepta spre Egipt susţinând o luptă navală la care ar fi fost provocaţi. Unii pretind că generalul a cedat în faţa iubitei sale, întrucât întreaga lui pricepere militară era umbrită de dragostea ce i-o purta egiptencei. Cât despre Cleopatra, se spunea că propunerea ei era legată de dorinţa ca flota sa să participe la eventuala victorie, iar în caz de insucces să se poată retrage fără primejdii. Într-o bătălie terestră ea nu putea lupta alături de Antonius sau dacă ar fi făcut-o s-ar fi expus unor pericole pe care o „femeie barbară”, cum i se mai spunea la Roma, nu era în stare să le suporte. Eu însă, care cunoşteam excepţionala pregătire a armatei mele pe de o parte, iar pe de altă parte riscul ca numeroasele corăbii ale lui Antonius să fie blocate în golful Ambraciei de către flota lui Agrippa, care se afla la pândă în apropierea strâmtorii acestui golf, am socotit că propunerea nesuferitei egiptence nu era lipsită de clarviziune. De aceea, generalul, căruia nu-i

voi contesta niciodată meritele sale de excelent comandant de armate, a hotărât pe bună dreptate să părăsească poziţia ocupată la Actium şi să iasă din golful Ambraciei. A îmbarcat pe corăbiile sale grele vreo douăzeci de mii de legionari şi vreo două mii de arcaşi fiind pregătit să forţeze cu ele strâmtoarea. A completat totodată efectivele de marinari care se împuţinaseră atât din cauza molimelor, cât şi a dezertărilor. Devotaţii lui pedestraşi nu se arătau deloc încântaţi că vor trebui să lupte pe mare, fiindcă nu erau obişnuiţi cu un asemenea război. Voi da un exemplu pe cât de elocvent, pe atât de patetic. Un comandant de cohortă, al cărui corp era plin de urmele rănilor căpătate în timpul luptelor purtate mai de mult alături de Antonius, i-a spus plin de mâhnire: „Ah! generalul meu, de ce-mi sfidezi aceste răni şi nu ai încredere în spada mea punându-ţi speranţa în nişte blestemate de scânduri putrede? Lasă-i pe egipteni şi pe fenicieni să lupte pe mare, iar nouă dă-ne pământul pe care ştim să învingem sau să murim”. Şi acum mă simt înfrigurat de emoţie, redând aceste cuvinte, şi nu pot să-mi ascund marea mândrie ce mă cuprinde gândindu-mă că m-am născut roman. Cred că nici Antonius n-a rămas indiferent în faţa vorbelor ce i se adresau. Se zice că el n-a fost în stare să-i răspundă nimic comandantului brăzdat de semnele vitejiei şi animat de un aşa înalt spirit de sacrificiu. S-a mulţumit să-i facă doar semn cu capul şi mâna, parcă ar fi vrut să-l încurajeze şi să-i dea o oarecare speranţă pe care nici el nu o mai nutrea.

După ce Antonius a incendiat vreo sută patruzeci de corăbii pe care izbucnise ciuma şi a mai trecut o dată în revistă marile lui nave cu turnuri înalte

construite pe punte, încât dădea impresia unor cetăţi plutitoare, putea socoti pregătirile terminate fiind gata să forţeze strâmtoarea în faţa căreia îl aştepta Agrippa. Un singur lucru mai avea de îndeplinit generalul: să-şi încurajeze trupele, aşa cum se obişnuia înaintea începerii unei bătălii. Printre multele documente existente în biblioteca mea am dat şi peste cuvântarea pe care a ţinut-o generalul în faţa trupelor. Nu ştiu prin ce împrejurare a ajuns la mine, dar mă bucur că am astfel ocazia să prezint, fără alte comentarii, atât discursul lui, cât şi al meu, ceea ce mă va scuti să mai dau vreun fel de explicaţii cu privire la apăsătoarea atmosferă ce domnea în acele zile între noi, dar şi privitor la alte aspecte.

Marcus Antonius a vorbit armatei astfel: „Soldaţi, toate câte era necesar, din partea mea, să le procur pentru această campanie, toate au fost asigurate prin pregătirile ce le-am făcut. Aici de faţă se află la un loc o armată numeroasă, a fost adunată floarea trupelor furnizate de popoarele supuse şi aliate; tot aici avem şi oameni în stare să susţină orice gen de luptă luat în consideraţie în strategia noastră; cât despre voi, sunteţi în aşa măsură căliţi în lupte, încât fiecare unitate militară în parte se dovedeşte singură în stare de a îngrozi inamicul. Vedeţi şi voi ce forţă navală avem, ce fel de legionari, călăreţi, prăştieri, lăncieri, arcaşi pedeştri şi arcaşi călări; multe din aceste corpuri de elită lipsesc cu totul din rândul adversarilor noştri, iar cele pe care le au încorporate se prezintă inferioare ca număr şi mult mai slab pregătite. Nici resursele lor băneşti nu sunt îndestulătoare. Atâta cât au la dispoziţie, provine din impozitele stoarse de la populaţie şi nici nu le va ajunge pentru multă vreme.

Contribuabilii siliţi să verse dările au devenit prin aceasta mai favorabili cauzei noastre decât cauzei celor care-i storc de bani. Urmarea este că faţă de ei domneşte o stare de spirit puţin binevoitoare, la care se adaugă şi o revoltă făţişă. Resursele noastre în schimb, provenite din surplusuri, nici n-au supărat pe nimeni şi ne vor fi de folos nouă, tuturor. Faţă de aceste nemărginite şi importainte condiţii, am ezitat dacă mai am sau nu de spus ceva despre mine care să prezinte vreun interes. De vreme ce există un lucru de cel mai mare preţ în ochii tuturor oamenilor, când este vorba despre forţa necesară într-un război – mă refer la prezenţa binevenită a unui general de valoare în fruntea unor trupe dispuse să lupte vitejeşte – socot că este de datoria mea să spun şi despre mine câteva cuvinte, strict necesare pentru a vă face să înţelegeţi mai bine cum stau lucrurile. Singuri, ei bine, sunteţi pe deplini capabili, în conjunctura în care vă găsiţi, să învingeţi şi fără un bun comandant. Eu, la rândul meu, sunt şi eu în stare, singur, chiar cu soldaţi lipsiţi de bravură, să fac faţă situaţiei. Sunt la o vârstă când majoritatea oamenilor au atins deplina maturitate a trupului şi a judecăţii, când individul se află la adăpost de impulsurile tinereţii, dar şi de epuizarea bătrâneţii, la vârsta mijlocie care ţine şi de tinereţe şi de bătrâneţe, când te simţi în deplinătatea forţelor. Mai mult decât atât, sunt tributar atât unor calităţi înnăscute, cât şi unor deprinderi însuşite prin educaţie care m-au făcut să recunosc tot ceea ce este de folos şi să fiu capabil de a mă exprima cu uşurinţă. În ce priveşte experienţa, care îi face până şi pe cei săraci cu duhul şi pe cei lipsiţi de învăţătură să pară a fi demni de oarecare preţuire, eu am dobândit-o

datorită celor mai felurite sarcini politice şi militare; încă din cea mai fragedă vârstă şi până în zilele ce le trăim nicicând n-am pregetat să accept o misiune. Adesea am servit sub comanda altora, adesea am comandat eu însumi. Din aceste experienţe de viaţă am învăţat în ce măsură şi cum trebuie să comand, până unde şi în ce fel trebuie să aduc la îndeplinire ordinele. Am resimţit teama; am resimţit avântul nebunesc; şi aşa am ajuns nici să nu mă mai tem din senin, dar nici să mă angajez în acţiuni primejdioase. Am cunoscut succesul şi înfrângerea. Din toate acestea am învăţat să nu mă las abătut de nimic, nici să devin dispreţuitor. Mă adresez unor oameni care pot să mă înţeleagă, atunci când vă iau drept martori a celor ce ascultaţi. Nu am niciun motiv să mă umflu în pene, acordul vostru îmi este prea de ajuns pentru bunul meu renume. O fac numai în scopul ca din cele ce înfăţişez să reiasă cu cât îi întrecem în pregătire pe adversarii noştri. Mai slabi decât noi numeric, şi ca forţe în oameni, şi ca resurse băneşti, şi ca pregătire în toate compartimentele, punctul lor cel mai vulnerabil îl reprezintă însăşi vârsta şi lipsa de experienţă a celui ce-i comandă. Despre acest lucru nu simt însă nevoia să intru în amănunte, să vorbesc despre fiecare aspect al chestiunii. Mă voi mărgini să amintesc esenţialul, pe care de altfel îl cunoaşteţi, şi anume că Caesar[161] este un om cu o sănătate şubredă şi că nicicând n-a repurtat o victorie răsunătoare în luptă nici pe uscat, nici pe mare. Chiar în bătălia de la Philippi, în una şi aceeaşi luptă, ca să dau un singur exemplu, eu am fost învingătorul, iar el a fost învins.

161 Se referă la Augustus.

La o atare distanţă ne aflăm unul de altul. În cele mai multe împrejurări victoriile aparţin celor mai bine pregătiţi. Dacă şi adversarii noştri posedă o forţă oarecare, ea trebuie luată în considerare numai în legătură cu legiunile care se află pe continent. Cât priveşte corăbiile, nu întrevăd nicio posibilitate de înfruntare cu flota noastră. Observaţi doar şi voi înşivă mărimea şi soliditatea corăbiilor noastre. Chiar dacă am presupune că inamicul ne-ar opune un număr egal de corăbii, ale noastre n-au cum să fie avariate nici de atacurile date frontal, nici de cele din flanc. Grosimea bârnelor din care sunt construite, înălţimea însăşi a corăbiilor – chiar dacă nimeni nu s-ar găsi de pază la bord – singure ar rezista atacurilor. Cum, atunci, izbuti-va cineva să ajungă la o luptă corp la corp cu atâţia arcaşi şi prăştieri, îmbarcaţi pe corăbii care, pe deasupra, vor putea ţinti inamicul din înălţimea turnurilor? Presupunând că un vrăjmaş s-ar apropia, cum să nu fie scufundat de însăşi bătaia ramelor? Cum să nu fie copleşit de lovituri ce vin de pe punţile şi turnurile corăbiilor noastre? Faptul că Agrippa a repurtat o victorie navală în apele Siciliei, să nu vă facă să credeţi că el posedă şi virtuţi militare. Lupta s-a dat atunci nu împotriva lui Sextus Pompeius, ci a sclavilor săi, nu împotriva unei flote pregătite întocmai ca a noastră, ci cu efective navale mult diferite. Dacă s-ar găsi cineva care să preţuiască excesiv acea victorie a caesarienilor, drept ar fi să pună în cumpănă şi înfrângerea lui Caesar însuşi, mă refer la bătălia în care a fost învins de Sextus şi astfel va ajunge la concluzia că raportul de forţe nu este nici măcar de la egal la egal, ci că noi suntem cu mult mai numeroşi şi mai puternici decât ei, în toate privinţele,

în general vorbind, ce loc important ocupă Sicilia în configuraţia stăpânirii noastre sau ce însemnătate avea armata lui Sextus în comparaţie cu pregătirea noastră militară, pentru a îndreptăţi temeri faţă de forţele armate ale lui Caesar, care au rămas aceleaşi, nici mai numeroase, nici mai perfecţionate? Sunt oare justificate astfel de sentimente ţinând seama de succesele lor, faţă de încrederea deplină în puterea noastră, dacă ne gândim la modul cum au fost ei bătuţi? Pornind de la aceste considerente, eu nu am vrut să ne expunem primejdiei într-o bătălie pe uscat, adică pe un teren unde totuşi se pare că inamicul are oarecare forţă, tocmai ca nimeni dintre voi, în cazul unei înfrângeri parţiale în cursul acestui angajament, să nu se simtă descurajat. Dimpotrivă, mă gândesc să-l înfrunt pe adversar într-o bătălie navală. Pe mare, superioritatea noastră este vădită şi numărul de vase ce-l posedăm îl întrece pe al lor. Odată învingători într-o bătălie navală, putem să ne batem joc de infanteria lor. Ştiţi doar foarte bine că pentru fiecare dintre noi miza cea mare a câştigării războiului de aici vine, de la înfruntarea flotelor. Dacă vom izbuti să-i doborâm pe mare, nu mai avem nimic de temut din partea restului armatei; prinşi de jur-împrejur, întocmai ca într-o insulă, deoarece noi îi vom înconjura ca într-un cerc prin trupele noastre, foametea, dacă nu altceva, va fi de ajuns pentru a pune mâna pe ei. Faptul că nu vom lupta pentru nimica toată şi nici pentru ceva lipsit de importanţă, că, dimpotrivă, sunt în joc avantaje imense, dacă ne vom dovedi inimoşi, şi că putem s-o păţim rău de tot, dacă ne vom lăsa pe tânjală, socot de prisos să mai amintesc. Ce s-ar alege de noi dacă inamicii ar

învinge, ei care au ucis, ca să zic aşa, pe toţi partizanii de oarecare însemnătate ai lui Sextus şi au dat pierzaniei pe mulţi alţi care, alături de Lepidus, le-au slujit interesele? De ce oare spun acestea când pe însuşi Lepidus, care n-a greşit cu nimic, ba pe lângă toate a şi luptat alături de ei, l-au înlăturat de la orice comandă şi îl tratează ca pe un prizonier oarecare ţinut sub pază? Pe toţi liberţii care se află în Italia şi, afară de aceştia, pe toţi posesorii de pământ, i-au supus la asemenea biruri încât, pe unii dintre ei i-au silit să pună mâna pe arme. Urmarea a fost că numeroşi proprietari şi-au pierdut viaţa. Dar este oare cu putinţă să ne cruţe pe noi, ei care n-au cruţat nici pe aliaţii lor? Sta-vor ei deoparte de bunurile noastre, ei care au pretins biruri de la cei mai apropiaţi lor? Vor avea oare milă de cineva odată învingători, căiad au avut o asemenea comportare înainte chiar de a fi dobândit puterea? Şi, ca să nu-mi mai pierd vremea trecând în revistă toate câte au cutezat să facă altora, pentru a mă rezuma la cele ce-au îndrăznit împotriva noastră, cine nu ştie că eu, desemnat a fi părtaş la conducere şi coleg al lui Octavianus Caesar, eu, care am preluat în chip egal cu el răspunderea conducerii de stat obţinând aceleaşi cinstiri şi aceleaşi însărcinări administrative, pe care le-am îndeplinit vreme atât de îndelungată, am fost înlăturat de la toate acestea, în măsura în care lucrul a depins de Caesar, şi din comandant am ajuns un simplu cetăţean, ba încă un cetăţean dezonorat, în loc de a fi consul. Dar cele întâmplate nu vin din partea Adunării Poporului şi nici din partea senatului. Cum oare s-ar fi putut petrece aşa ceva, când cei doi consuli. Însoţiţi şi de alţii, pentru a nu fi siliţi să participe la un astfel de vot, au

părăsit făţiş Roma? Autorul lor este Octavianus Caesar însuşi şi cei care îl înconjură. Aceştia nu-şi dau seama că i-au înlesnit prilejul să-şi exercite puterile de monarh asupra lor în primul rând. Octavianus, care a îndrăznit să pună mâna pe dispoziţiile mele testamentare, să le deschidă şi să le citească în public, eu fiind încă în viaţă, având la dispoziţie o armată numeroasă, învingător al regelui Armeniei, cum vă puteţi închipui că se va arăta milostiv faţă de voi sau de oricine altul? Unul ca el, care s-a purtat altfel cu mine, prietenul, comeseanul, ruda lui, cum de s-ar putea arăta omenos faţă de alţii, pentru care nu simte nicio afecţiune? Dacă ar fi să ne călăuzim după decretele pe care le-a dat, ameninţarea lui făţişă pe voi vă atinge, deoarece pe cei mai mulţi dintre voi i-a declarat deschis duşmani; în ce mă priveşte, n-a anunţat oficial nimic asemănător, deşi se războieşte cu mine şi nu osteneşte să se poarte în aşa fel de parcă aş fi gata învins, mai mult chiar, ucis. Aşa stând lucrurile, dacă mie mi-a făcut una ca asta, pe care în chip perfid nici acum nu mă recunoaşte ca duşman, nu va avea niciun scrupul faţă de voi, cu care mărturiseşte fără ocol că se află în stare de război. Atunci, de ce oare doreşte să ridice armele, fără osebire împotriva noastră a tuturor, în vreme ce în decretul ce l-a dat, declară că poartă război împotriva unora şi nu împotriva altora? Pe Zeus, acest lucru nu-l face pentru a stabili o diferenţă între noi, nici pentru a ne trata, în caz de victorie, pe unii într-un fel şi pe alţii în altul, ci numai din plăcerea de a vârî discordia între noi şi de a ne face astfel mai slabi decât suntem. Doar nu este în neştiinţă de cauză. Faţă de buna noastră înţelegere şi perfecta coordonare a mişcărilor noastre

el nu va putea nicidecum şi nicicând să-şi dovedească superioritatea. În clipa când vom fi dezbinaţi, când unii vor trage într-o parte şi alţii în alta, victoria lui va fi asigurată. Iată deci cum se explică felul în care se poartă faţă de noi. Aşadar, după cum eu şi romanii care-mi susţin cauza, deşi decretele senatorilor ne asigură o anumită impunitate, prevedem primejdia şi pătrundem sensul cursei ce ni se întinde, fără a vă lăsa la voia întâmplării şi fără a fi mânaţi de vreun interes particular, tot aşa şi voi, cei pe care Caesar nu neagă că vă consideră drept duşmani, mai mult chiar, drept cei mai mari duşmani, trebuie, judecând toate acestea şi considerând comune primejdiile ce le înfruntăm şi speranţele ce ne animă, să puneţi umărul şi să ne sprijiniţi din toate puterile, să arătaţi alături de noi întreaga măsură a curajului vostru, însufleţiţi, cum spuneam, de gândul celor două posibilităţi: ce vom avea de suferit, în cazul unei înfrângeri, şi ce vom dobândi în urma unei victorii. Neîndoielnic, faptul de a nu suferi niciun fel de brutalităţi şi umilinţe, dacă scăpăm de înfrângere, este deosebit de important. Dar cel mai însemnat lucru este acela de a face tot ce-ţi pofteşte inima, ştiindu-te învingător. Ar fi deosebit de ruşinos ca noi să alegem partea rea în locul avantajelor, când suntem atât de numeroşi şi atât de capabili, când avem arme, bani, corăbii, cai şi când ne stă la îndemână să redăm libertatea până şi duşmanilor noştri, să preferăm a fi sclavi laolaltă cu ei. Într-adevăr, aceasta este prăpastia care ne separă pe Caesar şi pe mine. El năzuieşte să vă ţină sub jugul monarhiei în vreme ce eu vreau să-i eliberez până şi pe cei ce ţin cu el, aşa cum de altfel am mărturisit şi mi-am întărit spusele prin jurăminte. Prin urmare,

soldaţi, însufleţiţi la gândul că vom lupta deopotrivă pentru interesul ambelor părţi, că vom dobândi bunuri ce vor fi comune tuturor, să ne străduim în momentul de faţă să învingem, ca astfel să ne asigurăm de-a pururi fericirea”.

După ce eu l-am criticat pe Antonius în aceste memorii, cu toată asprimea, acum i-am reprodus exact cuvântarea dându-i astfel şi lui posibilitatea, pe această cale retrospectivă, să-şi spună părerea despre mine şi… să-şi verse şi el o dată focul!… I-am dat deci ocazia, într-un fel, să mă judece, chiar dacă mă prezintă de multe ori eronat şi nu în culorile cele mai trandafirii. Despre descrierea pe care mi-o face, cât şi despre alte afirmaţii ale lui, aş avea eu multe de zis, dacă nu apucam să mă angajez, înaintea prezentării discursului său, că mă voi abţine de la comentarii.

Conform obiceiului, eu, care eram comandantul taberei adverse, trebuia să iau atitudine în faţa acuzaţiilor vrăjmaşului. Tăcerea mea ar fi însemnat o confirmare a celor spuse de Antonius, iar aceasta nu făcea decât să dăuneze asupra moralului trupelor în preajma bătăliei. Aşadar, aflând despre discursul rivalului meu, le-am vorbit ostaşilor astfel: Soldaţi, deoarece constat şi din cele ce am învăţat prin tradiţie, şi din cele ce am învăţat din propria mea experienţă, anume că respectul dreptăţii şi atitudinea pioasă asigură cele mai numeroase şi mai însemnate izbânzi în timp de război, mai mult chiar, în toate împrejurările umane, acelor care îşi diriguiesc gândirea şi acţiunea în conformitate cu acest punct de vedere, ei bine, de aceea m-am văzut şi eu pus în faţa unor probleme grave pe care vă cer să le luaţi şi voi în considerare. Deşi, fără doar şi poate, posedăm o forţă

impresionantă ca număr şi pregătire, de la care oricine are dreptul să aştepte victoria, chiar dacă ar socoti cauza noastră mai puţin justă decât este, nu-i mai puţin adevărat că deplina mea încredere mi-am pus-o mai puţin în această forţă decât în motivarea cauzelor care au dus la izbucnirea acestui război. Mă refer la faptul că romani fiind, stăpânitori ai celei mai întinse şi mai înfloritoare părţi a lumii populate, ne vedem dispreţuiţi şi călcaţi în picioare de o egipteancă, lucru nedemn de strămoşii noştri, de cei care i-au nimicit pe Pyrrhus, pe Filip, pe Perseu, pe Antiochos, de cei care i-au zdrobit pe numanţi şi pe cartaginezi, care i-au tăiat în bucăţi pe cimbri şi pe ambroni; lucru nedemn şi pentru noi care i-am supus pe galii şi am înfrânt cerbicia pannonilor, care am înaintat până la Istru15. am trecut fluviul Rhenus şi am străbătut marea care ne separă de britanni. Cum să nu resimtă o sfâşietoare durere toţi aceştia, înfăptuitori a celor ce am enumerat, dacă ar afla că noi am ajuns de râsul unei femei? Iar noi, cum de am putea ocoli ruşinea, dacă, după ce ne-am arătat tuturor superiori în vitejie, am suporta cu inima senină batjocura acestor oameni care – pe Hercules! nişte alexandrini fiind, nişte egipteni, ce altceva s-ar putea spune despre ei mai infamant sau mai plin de adevăr, care venerează târâtoarele şi alte lighioane, întocmai ca pe zei, şi care îşi mumifică morţii în credinţa imortalităţii, oameni plini de obrăznicie şi aroganţă, dar slabi la fire când e vorba să-şi arate virtuţile războinice şi, ceea ce este cel mai important, înrobiţi unei femei, în loc să dea ascultare unui bărbat – au îndrăznit să năzuiască la bunurile noastre şi au încercat să le dobândească prin propriul nostru

ajutor? S-ar părea că suntem gata, prin bunăvoia noastră, să-i facem părtaşi la fericirea de care ne bucurăm! Cine nu s-ar întrista profund văzând soldaţi romani făcând de gardă reginei unor asemenea oameni? Cine n-ar ofta de durere auzind că senatori şi cavaleri romani o linguşesc, întocmai unor eunuci? în sfârşit, cui nu i-ar da lacrimile auzindu-l şi văzându-l cu ochii pe Antonius, de două ori consul, în repetate rânduri *imperátor*, bărbat de stat căruia, alături de mine, i-a fost încredinţată cârma treburilor politice, în mâinile căruia au fost încredinţate atâtea oraşe, atâtea legiuni, părăsind acum toate obiceiurile împământenite din bătrâni, pentru a urma cu nespusă tragere de inimă datini străine şi barbare? Uitând de respectul datorat legilor noastre, zeilor noştri strămoşeşti, se prosternă la picioarele acelei fiinţe pământeşti de parcă ea ar fi Iris[162] sau Selene[163]. Pe copiii ce-i are de la ea îi numeşte Soarele şi Luna şi, culmea culmilor, el însuşi şi-a luat denumirea de Osiris şi de Dionysos. De aici n-a mai lipsit mult să dispună după plac, de parcă ar fi fost stăpânitorul întregului pământ şi al întregii mări, de soarta unor insule întregi şi a unor ţinuturi continentale. Ştiu prea bine, ostaşi, că cele ce vă spun vă par de necrezut, de felul unui basm. Dar tocmai de aceea mânia voastră trebuie să fie cu atât mai aprigă. Dacă ¡nu vă vine a crede cele ce aţi auzit, din nefericire prea adevărate, şi dacă acel om săvârşeşte fapte în faţa cărora nu poate exista cineva care, aflându-le, să nu-l doară inima, mă întreb cum oare, pe drept cuvânt, să nu vă ieşiţi din fire? Cu

162 Simboliza curcubeul şi era mesagera zeilor printre muritori.

163 Zeiţa lunii (identificată cu zeiţa Luna din mitologia romană).

toate acestea, la început, solicitudinea mea pentru el a fost de aşa natură, încât l-am făcut părtaş la conducerea noastră şi i-am dat în căsătorie pe propria mea soră, ca să nu mai vorbesc de legiunile trimise în ajutor; apoi, după trecerea vremii, m-am purtat cu el atât de binevoitor, atât de prietenos, că nici insultele aduse surorii mele, nici nepăsarea dovedită faţă de copiii rezultaţi din această căsătorie, nici preferinţa arătată egiptencei faţă de Octavia, nici faptul că i-a înzestrat pe copiii ce i-a avut cu Cleopatra, cu tot, hai să zicem aşa, ce vă aparţine, nici nimic altceva, după cum vedeţi, mu m-a determinat să-i declar război. Motivul acestei conduite este că, mai întâi, am socotit că Antonius şi Cleopatra nu trebuie trataţi în acelaşi fel; ea, de neam străin, se cuvenea de îndată să fie considerată drept duşman; Antonius în schimb, cetăţean roman, era de presupus că putea să-şi vină în simţiri. Pe urmă am sperat că, fie şi fără voia lui, îşi va revizui atitudinea în urma decretelor date cu privire la Cleopatra călcându-şi pe inimă. Din asemenea considerente nu i-am declarat niciun fel de ostilitate. Deoarece însă trece cu vederea toate acestea, le dispreţuieşte şi nu vrea să fie absolvit de vină, în ciuda indulgenţei noastre, nici nu vrea să fie compătimit, deşi se bucură de afecţiunea noastră plină de milă, ci dimpotrivă, sau din prostie, sau din rătăcire a minţii, fiindcă sunt înclinat să dau crezare celor ce am auzit, anume că a fost vrăjit de acea josnică făptură, nu ţine seama de binefacerile şi de omenia ce i-o arătăm, înrobit cum este de acea femeie, vă întreb, când el se ridică în război contra noastră şi împotriva patriei şi de dragul Cleopatrei se expune unor pericole pe care le înfruntă nesilit de nimeni, ce altceva ne mai rămâne

decât datoria de a ne apăra faţă de el, apărându-ne de Cleopatra? Nimeni, de altfel, să nu-l mai considere drept roman; nu e decât un egiptean oarecare; să nu-l mai chemaţi pe numele de Antonius, ci pe acela de Serapion[164] şi să nu-l mai consideraţi drept un fost consul sau un fost comandant de oşti, el care nu e decât un gymnasiarh[165]! De bunăvoie doar şi-a asumat aceste atribute în locul celorlalte azvârlind departe de sine toate datinile străbune. În schimb, a devenit unul dintre cântăreţii de cimbală de la Canobos. Pe de altă parte să nu aud că cineva se teme de el, de parcă prezenţa lui ar însemna ceva în balanţa războiului; fiindcă vrednicia lui cu nimic nu s-a arătat, după cum bine ştiţi, voi cei care l-aţi învins la Mutina, nici în războiul precedent. Dacă atunci a dovedit o licărire de curaj datorită sprijinului avut în campanie din partea noastră, ştiţi iarăşi prea bine că acum această licărire s-a stins în urma schimbării felului său de viaţă. Este doar peste putinţă când cineva duce o viaţă de desfătări regale, lăsându-se în voia unei moliciuni femeieşti, să mai gândească şi să activeze ca un bărbat; aşa fel de viaţă duci, aşa deprinderi pun stăpânire pe tine. Altă cale nu există. Dovada este că în tot acest timp n-a purtat decât un singur război, n-a condus decât o singură expediţie şi a nimicit vieţile foarte multor cetăţeni romani în lupte. De la Praaspoi[166] s-a retras în chipul cel mai ruşinos lăsând în urmă pe când fugea, nenumăraţi oameni. Dacă

164 Slujitor al zeului egiptean Serapis al cărui cult fusese interzis Ia Roma.

165 Conducător al unui gymnasium.

166C apitala Mediei asediată de Antonius fără succes în războiul din anul 36 î.e.n. contra părţilor.

cineva dintre noi, să presupunem, ar fi obligat să danseze, strâmbându-se, sau să joace *kordax*[167], nu încape îndoială că ar lua un premiu mai mic decât Antonius care şi-a dat toată silinţa să înveţe astfel de lucruri. Dar când trebuie să-l înfrunte în arta luptei şi a strategiei, cine se mai teme de el? Vigoarea lui trupească a scăzut şi forţele lui fizice se resimt. Puterea lui de gândire s-a efeminat şi s-a degradat prin modul lui destrăbălat de viaţă. Cât priveşte pietatea faţă de zeii noştri? Se războieşte şi împotriva lor şi împotriva patriei. Cuvântul de credinţa dat aliaţilor? Cine nu ştie oare cum l-a aruncat în lanţuri pe regele Armeniei după ce l-a înşelat? Mărinimia lui faţă de prieteni? Cine n-a văzut cum aceştia au fost sortiţi pieirii din ordinele lui? Renumele ce-l are la ostaşi? Ei bine, aş vrea şi eu să văd unul care să mai creadă în el. Dovadă este că zilnic numeroşi oameni trec de partea noastră. Părerea mea este că toţi concetăţenii noştri vor face acelaşi lucru ca şi mai înainte, când el s-a îndreptat de la Brundisium spre Gallia. Atâta vreme cât sperau că se vor îmbogăţi fără risc, unii i-au fost partizani cu cea mai mare plăcere. A lupta însă împotriva noastră, cei de un sânge, pentru alţii care nu le sunt apropiaţi în niciun fel, mai ales când au toată libertatea de a veni la noi ca să se bucure de siguranţă şi mulţumire, iată că la aşa ceva nu se mai învoiesc. S-ar putea spune că are mulţi aliaţi, mulţi bani. Ştiut este că suntem deprinşi să-i învingem pe cei ce locuiesc continentul asiatic; martori ne stau Scipio Asiaticus, Sulla cel fericit, Lucullus, Pompeius, Caesar, propriul meu tată, voi

167 Dans lasciv ce se executa în cadrul sărbătorilor dionysiace.

înşivă, voi care i-aţi învins pe cei care au luptat alături de Brutus şi Cassius. Deoarece aşa stau lucrurile, în măsura în care bănuiţi că bogăţiile lor depăşesc avutul nostru, cu atât mai aprig străduiţi-vă să vi le însuşiţi! Pentru o miză de mare preţ merită să dai o mare bătălie. Totuşi, aş dori să vă spun că nu aveţi misiune mai măreaţă în faţa voastră decât să aparaţi renumele dobândit de înaintaşii voştri, să cultivaţi cu sârg sentimentul iubirii de patrie, să răzbunaţi insulta adusă de cei care v-au părăsit, să-i respingeţi pe cei care îşi bat joc de voi, să comandaţi lumii întregi după ce veţi fi învingători, să nu treceţi cu vederea ca o femeie, oricine ar fi ea, să se măsoare cu un bărbat. Voi, câţi sunteţi acum de faţă, care adesea aţi luptat împotriva tauriscilor, iapozilor, dalmaţilor, pannonilor, i numai pentru a pune stăpânire pe cine ştie ce fortificaţii lipsite de însemnătate sau pe vreun pământ deşert şi i-aţi înfrânt pe toţi, deşi aceste populaţii sunt unanim recunoscute ca deosebit de războinice; pe Jupiter! voi, care aţi luptat împotriva lui Sextus numai pentru a-i smulge Sicilia, cât şi împotriva lui Antexnius însuşi, cu singurul scop de a dobândi Mutina, învingându-i deopotrivă, voi, care faţă de o femeie ce râvneşte să vă ia tot ce posedaţi, faţă de soţul ei care dăruieşte copiilor lor bunurile ce vă aparţin, faţă de prea frumoşii lor amici de petreceri şi de acei comeseni pe care ei înşişi îi califică drept nişte desfrânaţi, vă veţi arăta voi mai puţin curajoşi? Mă întreb de ce? Din cauza numărului lor? Dar se ştie că nicicând mulţimea oamenilor nu a întrecut valoarea războinică. Din cauza neamului? Dar grija lor a fost mai degrabă de a purta în spinare poveri decât aceea de a se război. Din cauza experienţei ce au dobândit-

o? îndemânarea lor se vede mai bine când trag la rame decât în luptele navale. Eu personal resimt o adâncă ruşine că vom avea de luptat împotriva unor astfel de oameni pentru care, chiar dacă îi vom învinge, nume bun nu vom dobândi, în vreme ce eventualitatea unei înfrângeri ne va acoperi de infamie. Să nu credeţi cumva că mulţimea corăbiilor ce le au sau grosimea bârnelor din care sunt construite pot fi puse în balanţă cu virtutea voastră războinică. Ce corabie fără oameni rănit-a oare sau ucis-a pe cineva? Şi vă mai întreb, cum de se poate ca prin însăşi înălţimea lor şi grosimea pereţilor aceste corăbii să nu devină o piedică în calea manevrelor şi să nu se arate nesupuse comenzilor date de cârmaci? Ce folos vedeţi pentru cei ce luptă suiţi pe asemenea vase, când se află în imposibilitate de a se strecura din încăierare, de a manevra pe mare aşa cum cer regulile bătăliei navale? Să nu uitaţi că ei, în mijlocul mării, n-au intenţia să ne întâmpine cu pedestrimea în linie, ca pe uscat, şi nici nu sunt pregătiţi să susţină un atac. Aşa cum se află ei, parcă s-ar găsi în situaţia unor asediaţi închişi într-o fortăreaţă. Pentru noi însă, o asemenea situaţie ar fi nemaipomenit de prielnică, mă refer la un asediu împotriva unor întărituri de lemn. Dacă navele lor vor rămâne ca ţintuite pe loc, noi vom avea toată libertatea să le spargem pereţii cu ciocul corăbiilor noastre, să le producem avarii de la distanţă cu ajutorul maşinilor noastre şi să le incendiem azvârlind asupra lor o ploaie de foc şi de săgeţi incendiare. În cazul când s-ar încumeta să execute o manevră, adversarii n-ar putea ajunge din urmă niciuna din navele noastre de război şi nici n-ar fi în stare să scape de urmărirea noastră, dacă ar încerca

să-şi schimbe direcţia. Corăbiile lor s-ar dovedi mult prea greoaie pentru o cursă rapidă, din pricina construcţiei lor masive, în vreme ce profilul lor prea înalt le face pradă uşoară tuturor atacurilor. Mai este oare nevoie să lungesc vorba despre toate acestea când, în repetate rânduri, cu prilejul ciocnirilor pe care le-am avut cu ei şi în apele insulei Leucade, şi de curând, prin preajma locurilor unde ne aflăm, nu numai că nu le-am fost cu nimic inferiori, ci dimpotrivă, peste tot ne-am dovedit calitatea? Prindeţi deci inimă nu atât la auzul vorbelor mele, dar gândindu-vă la propriile voastre fapte de arme, animaţi de dorinţa de a pune definitiv capăt războiului. Ştiţi doar prea bine că de-i vom învinge astăzi, pentru voi nu se va mai ivi nicio greutate, fiindcă aşa e făcută firea omenească; dacă omul se înşală în aşteptări de la primele sale strădanii, devine tot mai descurajat pe măsură ce întâmpină noi greutăţi. Pe pământ, faţă de adversar, superioritatea noastră este incontestabilă; merge până acolo că tot îi vom învinge, chiar dacă nu ar suferi nicio pierdere. Ei cunosc într-atât de bine raportul de forţe încât, n-am să vă ascund cele ce am auzit, se află într-o stare de profundă descurajare după înfrângerile suferite şi au pierdut orice speranţă că vor mai găsi scăpare, dacă rămân pe continent. Iată, aşadar, pentru ce încearcă să fugă pe unde pot şi ieşirea lor în larg nu înseamnă ca doresc să accepte lupta navală, ci să se îndepărteze cât mai repede. De altfel, au îngrămădit pe bordul navelor cele mai alese şi mai preţioase din bunurile ce le posedă cu gândul ca, de va fi posibil, să le ia cu ei în fuga lor. Aşadar, deoarece ei înşişi recunosc că sunt mai slabi decât noi ca forţe şi toată nădejdea şi-au

pus-o doar într-o victorie navală, să nu-i lăsăm să dispară plutind pe mare într-o direcţie necunoscută, ci să-i învingem chiar a; ci şi să le confiscăm tot avutul.

Aplauzele soldaţilor, materializate prin repetatele lovituri ale lăncilor de platoşele ce le acopereau pieptul, constituiau cea mai bună dovadă a efectului produs de discursul meu. Văzându-i cât de încrezători erau în vorbele mele, parcă începeam şi eu să cred în unele afirmaţii pe care le făcusem doar... ca efect oratoric...

N-am fost niciodată un războinic şi nici nu mi-a plăcut vreodată războiul. Războiul nu merită decât dispreţ. Mă refer desigur la războaiele de cotropire pentru care romanii au avut o deosebită predilecţie în ultimele secole. Eu am fost totdeauna împotriva plăcerii fanatice, animalice, de a triumfa prin violenţă. Înţeleptul fuge, cât e posibil, de război. Nebunii caută gloria în lupte crezând că pot pune capăt suferinţelor oamenilor prin suliţe.

Eu am iubit pacea. Pacea pe care am reuşit s-o instaurez şi s-o menţin decenii de-a rândul. Chiar dacă o pace generală e greu de realizat, noi suntem datori să facem totul pentru a ne apropia de ea. Pacea aduce propăşire, războiul naşte sărăcie; pacea agoniseşte, războiul risipeşte.

Cu toate aceste convingeri pe care le aveam şi atunci asupra păcii şi războiului, pe măsură ce căutam să-mi conving soldaţii că victoria era de partea noastră, îndârjindu-i împotriva fraţilor din tabăra adversă, simţeam cum mă cuprinde şi pe mine un fel de sentiment al intoleranţei instinctive, chiar o plăcere în a mă răfui cu Antonius, un fel de mânie, de sete a răzbunării împotriva celui care îmi pricinuise

atâtea necazuri timp de un deceniu şi jumătate. M-am ruşinat atunci de mine însumi, mai ales când mi-am amintit de versul poetului: *Candida pax homines; trux decât ira feres*[168]. În acel moment m-am hotărât să nu provoc pe viitor alte războaie. Aşa s-a şi întâmplat. Deocamdată însă, agresivul general trebuia îndepărtat şi aceasta nu se mai putea face decât pe calea armelor. *Arma armis propulsantur23*.

18. Deodată se răspândi vestea că Antonius îşi părăsise armata

Trecuseră câteva zile de când cei doi „oratori" îşi îmbărbătaseră soldaţii în vederea iminentei confruntări promiţându-le... marea cu sarea!... O puternică furtună îi împiedicase însă a se ţine de cuvânt. Dar a patra zi înaintea nonelor lui septembrie din anul 723 *ab U.C.*[169], dată memorabilă, marea se linişti pe neaşteptate. De unde la început nu se putea face nicio mişcare din cauza valurilor furioase care ar fi smuls totul de pe punţile corăbiilor, acum nu se putea mişca nimeni din lipsa celui mai mic firişor de vânt. Ambele flote se găseau imobilizate. Nu mai rămânea decât nădejdea în braţele vâslaşilor. După câteva ore se iscă însă vântul care aducea, odată cu suflul lui, norocul pentru unii şi nenorocirea pentru alţii. În sfârşit flotele puteau porni.

Eu, „marele strateg", m-am gândit să-l las pe Antonius, care se afla cu flota masată spre strâmtoarea golfului Ambraciei, să iasă nestingherit în largul mării şi apoi, bizuindu-mă pe iuţeala navelor mele uşoare, să-l ajung şi să-i cad în spate. Mai

168 Plăcuta pace e potrivită oamenilor; mînia sălbatică aparţine fiarelor. * Armele se resping cu arme.

169 2 septembrie anul 31 î.e.n.

contam şi pe faptul că trupele antoniene cantonate în taberele din apropiere de Actium, asistând la fuga flotei în fruntea căreia se afla chiar comandantul lor suprem, vor renunţa la orice luptă şi vor trece mai uşor de partea mea. Planul nu mi-a fost însă împărtăşit de Agrippa care pretindea că navele lui Antonius, într-adevăr greoaie, aveau totuşi multe dintre ele câte opt şi zece rânduri de rame şi dacă îşi întindeau şi imensele lor pânze ar fi reuşit să se depărteze repede luând drumul Egiptului, fără ca noi să le mai ajungem. Puteam oare să nu-I ascult pe învingătorul de la Naulochos şi pe cel care nu de mult cucerise pe rând Methone, insula Leucade, Patrae şi portul Corynthos? Nu mai rămânea aşadar decât să stăm la pândă aşteptând răbdători ieşirea lui Antonius din golf. El n-ar fi reuşit să se îndepărteze spre larg, fără a se angaja în luptă cu flota noastră, ceea ce de fapt şi urmăream.

Deodată se auziră trâmbiţele sunând dinspre strâmtoare. Apoi corăbiile generalului, adevărate citadele plutitoare, se îndreptară în rânduri strânse ieşind din golf spre larg, fără însă o intenţie vădită de a angaja bătălia. Pentru un moment n-am ştiut ce hotărâre să luăm. Antonius continua să se apropie, dar ca şi cum ar fi vrut să se strecoare printre corăbiile noastre. Ne-am decis până la urmă să retragem aripa dreaptă a flotei, pentru a-l atrage pe general spre noi şi a-l obliga să-şi desfăşoare forţele în larg. În acelaşi timp Agrippa se depâtisa astfel încât să învăluie unul din flancurile liotei antoniene comandat de Publicola. Acesta îşi desfăşură forţele încercând să stingherească manevra lui Agrippa. Deplasarea îl făcu pe Publicola să se depărteze de centrul flotei lui

Antonius rămânând expus atacurilor noastre. Riscând să fie încercuit, generalul a trebuit să treacă la atac cu întreaga flotă. Adevărata bătălie navală de-abia acum începea. Ea a continuat mai multe ore, sorţii izbânzii trecând când de o parte, când de alta. Corăbiile noastre, mult mai rapide, dădeau atacuri fulgerătoare încercând să rupă ramele sau să producă avarii greoaielor nave duşmane ce se mişcau mai încet. Dar nu era aşa uşor să se apropie cineva de „cetăţile” de pe care antonienii, folosind turnurile şi maşinile de luptă, aruncau suliţe şi pietre, iar dacă reuşeau să prindă cu cângile de fier vreuna din ambarcaţiunile noastre, aceasta era pierdută. Marinarii noştri nu îndrăzneau să treacă la abordaj, deoarece nu se încumetau la lupta corp la corp. În schimb se strecurau cu navele pe lângă flancurile marilor corăbii încercând să iasă din bătaia lăncilor sau săgeţilor duşmane. Ei le provocau astfel antonienilor avarii destul de grave reuşind să scufunde o parte dintre ele. În aceste acţiuni rapide de atac şi repliere greul luptei îl duceau cârmacii şi vâslaşii noştri care se dovedeau superiori marinarilor antonieni. În flota lui Antonius greul îl duceau pedestra –, îi îmbarcaţi pe corăbiile care semănau fiecare cu o tabără sau cu o insulă ce era atacată din toate părţile. Corăbiile noastre uşoare atacau şi se retrăgeau cu mobilitatea pe care o are o trupă călare. Corăbiile lui Antonius se apărau ca o cetate asediată. Luptătorii depuneau, şi cei dintr-o tabără şi cei din cealaltă, mult zel şi dovedeau mult curaj încercând să smulgă adversarului victoria. E mare lucru şi grea treabă obţinerea unei victorii! Dar cum în lucrurile mari şi importante se întâlneşte vârâtă mai totdeauna codiţa unei femei, ori cum

spunem noi, romanii: *Nulla fere causa est, în qua non femina litem moverit*[170], o femeie a fost şi de această dată aceea care a făcut să se schimbe pe neaşteptate echilibrul unei lupte pe care mai multe zeci de mii de încercaţi soldaţi reuşiseră să-l păstreze cu preţul vieţii lor aproape o zi întreagă. Mi-e şi lehamite să-i pronunţ numele, deşi, la drept vorbind, mie personal, fără să vrea bine-nţeles, ea mi-a făcut un enorm serviciu. Femeia care la început insistase pe lângă un experimentat general să aleagă lupta navală în locul celei terestre, din dorinţa de a avea meritul ei într-o bătălie la care participa direct cu un mare număr de corăbii, înspăimântată acum şi cuprinsă de nesiguranţa unei lupte nedecise, n-a mai putut rezista nici cel puţin ca spectatoare de la distanţă. Femeia care nu prea târziu va porunci cu sânge rece să fie ucişi mulţi dintre colaboratorii ei de la curtea egipteană deveniţi suspecţi, n-a avut curajul nici de a asista la desfăşurarea unei lupte în care zeii încă nu-şi spuseseră cuvântul. Femeia care va avea totuşi curajul, curaj specific feminin, de a se pregăti cu grijă şi minuţiozitate pentru sacrificiul suprem, alegând mijlocul de a rămâne frumoasă şi după moarte, n-a avut curajul soldatului care sfidează în luptă primejdia şi rănile. Aşa încât, Cleopatra, deşi nu se afla într-o situaţie cu totul fără ieşire, a ordonat celor şaizeci de corăbii egiptene de sub comanda ei, să-şi desfăşoare în grabă pânzele şi să se îndrepte, părăsind lupta, spre Peiopones.

Unii pretind că Antonius, când a zărit retrăgându-se nava cu pânze de purpură pe care ştia

170 Aproape că nu există proces în care femeia să nu fi pornit litigiul.

că se află iubita lui, uitând de soldaţii care mureau în acel moment luptând pentru el, s-a urcat pe o galeră rapidă şi a pornit după ea. Ajuns pe corabia reginei s-a aşezat descumpănit la proră cu capul între mâini nevrând nici să-i vorbească, nici s-o privească pe aceea care din teamă şi laşitate fugise în chipul cel mai ruşinos. De-abia după trei zile, la insistenţele celor din anturajul reginei, a acceptat să aibă o întrevedere cu Cleopatra. Au continuat apoi drumul împreună spre Africa.

Deşi Antonius mi-era duşman şi normal ar fi trebuit să înclin spre o astfel de versiune, n-am crezut niciodată că el şi-a părăsit soldaţii numai de dragul de a fi cu iubita lui, oricât de puternică ar fi fost vraja cu care îl învăluia această femeie. Eu m-am gândit că generalul, convins că flota egipteană fugise de teama urnei înfrângeri, s-a grăbit s-o ajungă din urmă şi s-o oblige a se întoarce pentru continuarea luptei alături de flota sa care nu era încă învinsă. Adevăratul motiv nu mai e cazul să fie însă căutat. Important a fost că după fuga egiptencei a urmat dezastrul pentru flota lui Antonius. Dar nu imediat. A mai trecut un timp p nă armata şi-a dat seama că fusese părăsită de comandantul ei. Aşa încât lupta a continuat cu aceeaşi îndârjire, fără ca succesul să încline de partea uneia dintre cele două flote vrăjmaşe.

În bătăliile navale focul este una dintre armele obişnuite şi foarte eficace. Eu am evitat la început să-l folosesc, pentru a cruţa bunurile care se aflau pe corăbiile lui Antonius pregătite să ia drumul Egiptului. Văzând însă că lupta continua chiar în pofida lipsei comandantului şi că nu reuşeam să obţin victoria aşa mult dorită, am dat poruncă să se aducă de pe ţărm

torţe aprinse, pentru a da foc navelor care continuau să reziste. În scurt timp săgeţile purtătoare de flăcări zburau spre corăbiile generalului. Marea era acoperită de fumul negru şi înecăcios al incendiilor. Din când în când se puteau observa vâlvătăile flăcărilor ce se ridicau de pe vasele duşmane. Unele dintre corăbiile noastre se apropiau aşa de mult de cele vrăjmaşe, încât luptătorii noştri reuşeau să arunce pe puntea acestora nu numai torţe aprinse, dar şi cazane cu cărbuni încinşi sau smoală topită. Foloseau în acest scop un fel de scripeţi pe care îi aduseseră de pe ţărm. Soldaţii lui Antonius au încercat în chip şi fel să stăvilească focul ce învăluia catargele, pânzele, turnurile, punţile. Dar nici apa potabilă de care dispuneau, nici cantităţile de apă scoasă în pripă din mare cu puţinele mijloace de care dispuneau, n-au putut îndepărta focul. (Privind corăbiile mistuite de flăcări, mi-am dat seama că pentru o navă în largul mării primejdia adevărată e focul, nu apa de care se tem de obicei marinarii). Văzând antonienii că nu pot îndepărta flăcările cu ajutorul apei, au început să-şi azvârle hainele groase peste foc. Încercau să-l înăbuşe folosind până şi cadavrele celor ce luptaseră alături de ei. Mulţi se aruncau în mare scăpând de flăcări, dar murind înecaţi. Unii ardeau de vii pe punţile incendiate, iar alţii erau carbonizaţi de armurile încinse ca focul. Când incendiul se întindea şi în partea de jos a navelor, vâslaşii mureau sufocaţi de fum sau arşi ca într-un cuptor. Poate că şi în aceste condiţii extrem de grele lupta ar mai fi continuat, dacă nu s-ar fi răspândit dintr-odată ştirea că Antonius îşi părăsise armata. În acel moment pierderile generalului nu

depăşeau cinci mii de oameni, dar deruta care s-a iscat între marinari la aflarea incredibilei veşti, i-a făcut să-şi piardă orice speranţă în victorie. Ca urmare, trei sute de corăbii antoniene s-au predat aproape imediat.

Legiunile generalului cantonate în taberele de la Actium, care nu puteau crede în actul de laşitate al comandantului lor, au refuzat timp de şapte zile cererile solilor mei de a se preda. Numai în momentul când P. Canidius Crassus, care fusese numit comandantul acestor forţe terestre le-a părăsit luând-o pe urma lui Antonius, legiunile au trecut de partea mea. Acestora li s-au alăturat şi senatorii ce fugiseră de la Roma în tabăra fostului triumvir.

S-a spus că în urma victoriei de la Philippi din anul 712 *ah U.*c.*3* eu m-aş fi comportat faţă de învinşi cu o cruzime ce o depăşea pe a lui Antonius. Deşi lucrurile nu stau chiar aşa, atunci nu puteam totuşi să mă port decât foarte aspru fiind vorba de asasinii tatălui meu adoptiv. Poate că la mijloc era şi teama pe care o aveam faţă de numeroşii duşmani ce mişunau în jurul meu. De atunci însă trecuse mai bine de un deceniu pe parcursul căruia îmi consolidasem poziţia obţinând multe succese şi culminând acum cu victoria de la Actium. Odată cu schimbările survenite dispăruse şi generaţia ce-mi fusese potrivnică şi care trăise şi luptase pentru Republica lui Cicero. Acum puteam fi indulgent cu cei învinşi. În afara câtorva cazuri cu totul izolate, unde inclemenţa mea a rămas neclintită, nu am respins rugăminţile prizonierilor de a le lăsa viaţa, chiar şi ale celor mai vinovaţi. Pe unii dintre ei i-am supus doar la amenzi. De data aceasta mă simţeam mult mai puternic decât se simţea tânărul

acela chinuit de boală, ce mergea la război prin smârcurile infestate de la Philippi purtat pe umeri de sclavi.

El se văicărea de dureri ghemuit în lectică, în loc să se fi aflat călare în fruntea oştilor alături de colaboratorul lui de atunci, generalul Marcus Antonius!…

La Actium mi-am arătat clemenţa faţă de cei învinşi, clemenţă moştenită de la marele Caesar, dar pe care am manifestat-o totdeauna cu prudenţa ce mi-o impunea amintirea celor douăzeci şi trei de pumnale înfipte în trupul divinului meu tată adoptiv.

Soldaţii celor două tabere care luptaseră la Actium, mai ales cei din legiunile mele, aşteptau recompensele promise. Eu nu am putut să mă ţin de cuvânt imediat, întrucât mă aflam într-o Grecie complet secătuită de resurse, iar Egiptul cu bogăţiile lui se afla încă departe. Din această cauză s-au ivit unele nemulţumiri în rândul armatei care ar fi putut degenera în tulburări primejdioase. De aceea m-am grăbit să-i las la vatră pe veterani, adică pe cei care împliniseră sau chiar depăşiseră vârsta serviciului militar, repartizându-i pe unii în Italia, iar pe alţii în provinciile lor de baştină. O parte dintre ei au fost colonizaţi chiar acolo, pe pământurile Macedoniei şi Greciei care, din cauza războaielor civile, se aflau aproape pustii.

Pentru restabilirea disciplinei, spre regretul meu, dar silit de situaţia tulbure ce exista la un moment dat, a trebuit să poruncesc ca vreo câţiva răzvrătiţi să fie pedepsiţi cu moartea.

Cât despre cei rămaşi în serviciu şi de care aveam nevoie în continuare pentru urmărirea

duşmanului, i-am încredinţat tribunilor militari să-i aibă într-o permanentă supraveghere folosind ca mijloc de atragere şi mirajul comorilor Egiptului.

O altă măsură luată imediat a fost deposedarea de teritoriile primite a tuturor dinaştilor localnici care participaseră alături de Antonius. Multe oraşe au fost supuse la contribuţii băneşti. Celor care m-au sprijinit în vreun fel le-am acordat libertatea, cum a fost cazul locuitorilor din Cydonia şi Lappea de pe coasta de nord a Cretei.

Pe timpul absenţei mele din Roma îl numisem pe Maecenas să se ocupe de treburile statului. Dorind să preîntâmpin orice răzmeriţă, mai ales din partea celor ce fuseseră impuşi la grele impozite, cât şi din partea soldaţilor care nu primiseră încă niciun ban, l-am trimis şi pe Agrippa să-l secondeze. Aveam o mare încredere în aceşti străluciţi locţiitori ai mei, fiindcă se completau de minune unul pe celălalt, abilitatea şi prudenţa primului îmbinându-se armonios cu autoritatea şi forţa celui de-al doilea. Le acordam o aşa mare încredere, încât le lăsam mână liberă, pentru a aduce chiar unele modificări mesajelor ce le trimiteam şi pe care aveau misiunea să le citească ei înşişi în faţa senatului. Mai mult, ei primiseră de la mine un inel cu sigiliul reprezentând un sfinx, la fel ca acela pe care îl purtam şi eu, pentru a le da astfel posibilitatea să sigileze documentele ce cuprindeau dispoziţiile luate de ei în numele meu. (Mai târziu mi-am comandat un sigiliu pe care poruncisem să mi se graveze chipul. A fost realizat, îi ţin minte şi acum numele, de gravorul Dioscurides. Cu ajutorul acestui sigiliu am întărit toate actele şi documentele semnate de mine. îl am de altfel şi acum şi-l voi lăsa urmaşului

meu, Tiberius, să-l folosească în continuare) [171].

Luând astfel măsurile pe care le socotisem mai urgente, m-am îndreptat apoi pe urmele lui Antonius. Trecând prin Grecia am avut ocazia să văd dezastrul în care se afla această provincie ruinată de nemilosul general. Impresionat de mizeria în care trăiau locuitorii lipsiţi de bani şi alimente, am poruncit să li se distribuie oraşelor proviziile strânse cu forţa de către antonieni în vederea războiului.

Întrucât nu ştiam exact locul unde se retrăsese generalul şi cum iarna bătea la uşă, m-am oprit la Samos.

Nu aş vrea să închei acest capitol fără a sublinia faptul că, lăsând la o parte urmările ei, bătălia de la Actium nu a fost nici aşa de sângeroasă, nici de aşa mari proporţii după cum s-a spus. Să ne gândim numai la cele nouăsprezece legiuni antoniene la care să mai adăugăm şi pe cei douăsprezece mii de călăreţi; vom vedea că în taberele lui Antonius de la Actium se aflau peste o sută de mii luptători ce s-au predat fără a fi azvârlit măcar o săgeată. Să nu uităm nici cele trei sute de corăbii înţesate de pedestrimea marină care au încetat lupta predându-se.

Dacă flota generalului formată din corăbii-turn, cu multe rânduri de rame, având şi vele mari, ar fi reuşit să iasă din strâmtoare în larg, n-ar mai fi fost ajunse de navele mele manevrate în majoritate prin forţa vâslelor. În momentul când a început lupta, s-a observat că nu exista o coordonare a corăbiilor romane şi a celor egiptene, iar soldaţii lui Antonius au

171 Cu excepţia împăratului Galba, care a stăpînit doar şase luni în anul 68 e.n., acest sigiliu a fost folosit de mulţi dintre împăraţii ce i-au urmat lui Augustus.

confundat puternicele ambarcaţiuni cu zidurile unor cetăţi, aplicând greşit pe mare tactica luptei de apărare folosită pe uscat.

Deşi mai târziu am lăsat a se înţelege că răspunderea asupra înfrângerii de la Actium ar fi revenit Cleopatrei, în realitate Antonius a fost principalul vinovat, deoarece s-a aliat, împotriva Romei, cu o putere străină. Această putere s-a dovedit a fi nepregătită şi incapabilă a duce războiul contra celui mai războinic popor din lume, poporul roman. Aliatul a provocat defecţiunea care a dus la pierderea bătăliei. Nu l-am acuzat niciodată pe Antonius, aşa cum au făcut-o alţii, pentru faptul că s-a lăsat influenţat de o femeie acceptând planul de luptă propus de ea, plan care a dat greş. Nu l-am acuzat pentru simplul motiv că eu sunt unul dintre cei care au ţinut seama totdeauna de părerile soţiilor. Ba unii pretind, după cum mi-a ajuns mie pe la urechi, că am ascultat de sfaturile soţiei mele chiar mai mult decât s-ar fi cuvenit... Dar ce o compar eu pe Livia, ce mi-a fost o viaţă întreagă nu numai o soţie fidelă şi devotată, dar şi un sfătuitor dintre cei mai înţelepţi şi clarvăzători, cu o femeie imorală, perfidă, ipocrită, lacomă şi vicleană, aşa cum s-a dovedit a fi Cleopatra! ... *Aquílam noctuae comparai*[172] sau şi mai bine zis: *Alia res sceptrum*, *alia plectrum*![173]...

19. Fiecare este făuritorul propriului său destin

Obţinusem o însemnată victorie împotriva unui rival de temut şi speram ca în scurtă vreme să-l înlătur definitiv. Apollon, zeul meu protector, se

172 Compar vulturul cu bufniţa.

173 Sceptrul e una, plectrul e alta. (Plectrul se numea beţişorul din lemn sau din fildeş cu ajutorul căruia se loveau coardele lirei).

dovedise a fi şi de această dată alături de mine. Un ultim efort, apoi vor veni şi zile mai senine.

În timp ce îmi făceam plin de încredere astfel de planuri, deodată primesc alarmanta veste că veteranii lăsaţi la vatră şi trimişi în Italia se răzvrătiseră, deoarece îşi pierduseră răbdarea tot aşteptând în zadar să li se plătească soldele şi să fie împroprietăriţi.

Mă aflam atunci la Samos. N-am mai stat pe gânduri şi, cu toate că marea era foarte puţin accesibilă navigaţiei, fiind în plină iarnă, am pornit imediat spre Italia. A fost o călătorie extrem de primejdioasă. Fiindcă nu toţi zeii sunt „omenoşi" ca Apollon al meu, cum m-a văzut pe mare, Neptun s-a şi repezit să mă dea la fund. De mai multe ori a trebuit să trec în plină furtună de pe o navă care se scufunda, pe alta. O parte din corăbiile care mă escortau au naufragiat. În cele din urmă am debarcat la Brundisium. Era pe la începutul anului 724 *ab U.*c.[174]. Odată ajuns aci am avut plăcuta surpriză de a constata că nu fusesem dat uitării în timpul îndelungatei mele absenţe. Senatori, cavaleri, magistraţi, cât şi plebea oraşelor italice, cu toţii se grăbeau să-mi iasă în întâmpinare. Se stârnise un entuziasm general. Până când şi veteranii care provocaseră tulburările, fiind antrenaţi de atmosfera sărbătorească prilejuită de înapoierea mea, au veni*t să* mă întâmpine. Am trăit un moment de mare bucurie. Demonstraţia de simpatie ce mi se făcea era o dovadă de dragoste şi respect din partea romanilor, cât şi o dovadă a puterii mele în plină ascensiune.

174 Anul 30 î.e.n.

Bucuria însă, aşa cum se întâmplă de cele mai multe ori, nu mi-a fost deplină, deoarece am constatat şi unele acte de servilism care mă făceau să mă gândesc cu mult regret la austerele moravuri de altă dată.

Ca să satisfaci pretenţiile unui număr de aproape o sută douăzeci de mii soldaţi turbulenţi, nu era un lucru deloc uşor. A trebuit să mobilizez toate resursele financiare posibile. În primul rând mi-am vândut aproape întreaga avere, bine-nţeles gândindu-mă şi eu, ca şi soldaţii, la tezaurul Egiptului. Apoi i-am convins pe prieteni să mă ajute cu bani. Am strâns astfel enorma sumă de şase sute de milioane sesterţi din care o parte am împărţit-o soldaţilor, iar alta am folosit-o pentru plata terenurilor luate de la proprietari. Terenurile le-am dăruit însă numai acelor veterani ce participaseră la toate războaiele alături de mine. Nu reuşisem să satisfac cererile tuturor. O parte au fost instalaţi atunci pe domeniile oraşelor care se arătaseră prietenoase lui Antonius. Locuitorii acestora au primit şi ei despăgubiri în bani pentru pământurile luate. Pe alţii i-am despăgubit mai târziu, când m-am întors din Egipt. Cel mai greu mi-a fost însă, când a trebuit, pentru obţinerea de noi loturi, să-i strămut în alte regiuni îndepărtate, ca Dyrrachium sau Philippi, pe o parte dintre cei deposedaţi de proprietăţile lor din Italia. Măsura a fost într-adevăr aspră, dar ea a făcut să renască noi centre urbane şi totodată să întărească procesul colonizării romane. Chiar dacă unele dintre mijloacele folosite în colonizarea veteranilor nu au fost dintre cele mai lăudabile, mă pot mândri totuşi cu faptul că până acum, când îmi închei îndelungata mea activitate de „edil” al statului roman, am colonizat aproape o jumătate milion de

oameni. Au fost înfiinţate nenumărate colonii care au contribuit la răspândirea culturii şi civilizaţiei romane, superioare tuturor celorlalte. Multe, foarte multe dintre coloniile înfiinţate au ajuns deja importante centre urbane. Sunt convins că ele vor continua să se dezvolte ca municipii de seamă şi după moartea mea. Pe temelia lor se vor ridica, peste secole, cele mai înfloritoare oraşe ale Europei. Aceasta în viitor. În prezent, afară de importantul rol de romanizare, coloniile constituie centre puternice de populare şi punere în valoare a pământurilor. În plus, veteranii împroprietăriţi, păstrându-şi în continuare armamentul ce-l foloseau în timpul serviciului militar, au şi misiunea ca la primul semnal să intervină pentru apărarea teritorială. Coloniile romane sunt un fel de avanposturi ale legiunilor. Rolul şi importanţa lor în general, nu numai a celor formate din veterani, este atât de mare, încât denumirea şi statutul de colonie romană sunt conferite şi cu titlu onorific.

Prin măsurile luate cu promptitudine, cererile veteranilor au fost satisfăcute. La Roma, unde străjuiau cele două santinele ale mele, Agrippa şi Maecenas, n-a mai fost nevoie să merg. Aşadar, după nicio lună de zile de la părăsirea Orientului reuşisem să înlătur

O primejdioasă revoltă militară. Am luat apoi din nou drumul mărilor şi al furtunilor. Trebuia să ajung cât mai repede. Nu voiam să mă las prea mult aşteptat de către cel mai captivant şi comentat cuplu de îndrăgostiţi!... (Nu de puţine ori i-am invidiat pe Antonius şi Cleopatra, pentru că în viitor istoria se va ocupa mai mult de dramatica lor viaţă şi nemaipomenita lor iubire decât de zbuciumata mea

viaţă şi nemaipomenitele mele realizări. Uneori istoria e ca femeia; vrea mai mult să placă, să fie atrăgătoare şi, dacă se poate, să creeze admiratorilor ei stări de intensă emotivitate, în loc de a fi sobră, exactă şi nepărtinitoare. Muzei Clio[175]îi place şi ei să se... amuze!).

De la Brundisium m-am îndreptat spre Samos, iar de aici în provincia Asia, redată de către mine poporului roman, ajungând după scurtă vreme în Syria.

Unii clevetitori m-au descris ca fiind lipsit de energie şi hotărâre. Cât de greşiţi erau ei, s-a putut vedea şi după faptul că nici nu aflase bine Antonius de plecarea mea spre Italia, că a şi auzit despre prezenţa mea din nou în Syria, pregătit pentru lupta finală.

După ce părăsiseră în mod atât de ruşinos „câmpul de luptă” de la Actium, Antonius şi Cleopatra au ajuns în apropierea localităţii Praetonium care se află pe ţărmul Mediteranei, în Libya, nu departe de Egipt. De aci s-au despărţit. Regina s-a îndreptat grăbită spre casă, pentru a preîntâmpina vreo eventuală revoltă provocată de înfrângerea suferită. Cu prorele şi catargele corăbiilor împodobite cu flori se apropia de Alexandria în sunetele flautiştilor, ca şi cum repurtase cine ştie ce victorie! în momentul când s-a văzut în siguranţă, a trecut la o sângeroasă reprimare împotriva celor care murmurau din cauza eşecului suferit. După ce au fost ucişi, regina le-a confiscat averile punând mâna şi pe alte numeroase

175 Muzele, fiice ale lui Zeus şi ale Mnemosynei, nouă la număr, erau considerate drept inspiratoare şi protectoare ale artelor, în general. Clio era muza istoriei. În mitologia romană muzele purtau numele de Camene.

bunuri publice şi particulare. Totodată a dat ordin să i se taie capul lui Artavasdes, fostul rege al Armeniei, despre care ne amintim că fusese capturat prin înşelăciune împreună cu întreaga familie de către Antonius în anul 718 *ab U.*c.[176] Capul lui Artavasdes *armeanul* a fost trimis duşmanului său, Artavasdes *medul*, în speranţa că acest dinast ar fi fost astfel mai uşor convins s-o sprijine în războiul ce i-l declarase Roma.

În acest timp Antonius, după ce rătăcise o vreme în preajma localităţii Paraetonium ca un om ieşit din minţi, se îndreptă spre tabăra trupelor pe care le lăsase pentru paza Egiptului sub comanda lui Pinarius Scarpus. Dar acesta, în loc să-l primească aşa cum s-ar fi cuvenit, a ordonat să fie ucişi solii trimişi de general. În faţa unei astfel de situaţii, Antonius a vrut să se sinucidă. Cei din anturajul său l-au împiedicat conducându-l spre Alexandria, unde triumvirul află de la Canidius despre soarta legiunilor şi călărimii ce mi se predaseră în promontoriul actian. Află de asemenea şi despre trădarea dinaştilor din Asia. Singurii care îi mai rămăseseră credincioşi erau vreo două mii de gladiatori ce se antrenaseră la Cyzic în vederea jocurilor triumfale ce urmau să aibă loc cu ocazia victoriei repurtată contra armatei mele. Numeroşi prieteni, senatori, cavaleri, dinaşti şi alţi oameni de vază l-au părăsit cu prima ocazie, în schimb ce gladiatorii, oameni simpli şi care nu se bucuraseră de cine ştie ce daruri şi avantaje din partea generalului, au dat dovadă de un strălucit devotament. În loc să se predea, ei s-au îndreptat spre Egipt străbătând pe jos

176 Anul 36 î.e.n.

provincia Asia hotărâţi să-şi sprijine stăpânul. Trecând prin Syria au purtat lupte grele cu trupele lui Didius, guvernatorul acestei provincii. Ei s-au predat în cele din urmă numai când au aflat falsa veste a morţii lui Antonius. Fiindcă se angajaseră că nu vor mai lupta niciodată ca gladiatori, i-am aşezat la Daphne, în Antiochia. Ceva mai târziu au fost dispersaţi în alte locuri, sub pretext că vor fi înrolaţi în legiunile romane. Până la urmă au fost spânzuraţi, întrucât constituiau o permanentă primejdie. După înlăturarea acestor oameni care se arătaseră aşa devotaţi, mă gândeam că mi-ar fi fost mai uşor să conduc Roma cu un senat format din gladiatori decât din nobili sau alte persoane de vază ce făceau atâta caz de înaltele lor virtuţi.

Ajuns la Alexandria Antonius o reîntâlneşte pe Cleopatra. După atâtea înfrângeri, trădări şi decepţii el se afla într-o stare de apatie care îi frâna orice dorinţă de a continua lupta. Se izolase de prieteni, nu mai voia să vadă pe nimeni şi să audă de nimeni. Se gândea să se refugieze cu iubita sa în Hispania, plan abandonat însă tot aşa de repede ca şi proiectul reginei de a-şi transporta comorile undeva pe ţărmul Mării Roşii. Ea a renunţat după ce arabii îi jefuiră primele corăbii expediate. Incapabil de a mai încerca vreo nouă rezistenţă, îndrăgostitul se afla tot timpul în compania egiptencei. Inseparabilul cuplu a înfiinţat, împreună cu alţi declasaţi, un fel de asociaţie a celor ce căutau să moară împreună. Cei care făceau parte din această adunare, sau mai bine zis adunătură, trebuiau să petreacă un ultim ospăţ cât mai fastuos şi cu gust pregătit, apoi să moară toţi odată. Cleopatra adunase numeroase otrăvuri ale căror efecte le

studiase încercându-le pe oameni nevinovaţi. Până la urmă se zice că s-ar fi hotărât asupra veninului de viperă, deoarece victima pe care fusese experimentat murise fără chinuri păstrându-şi în acelaşi timp trăsăturile feţei intacte.

În vreme ce rivalii mei erau foarte ocupaţi cu astfel de treburi caracteristice vieţii de la curţile elenistice ale Orientului, eu mă apropiam nestingherit de Egipt. În faţa primejdiei ce îi pândea, Antonius şi Cleopatra s-au gândit să ia totuşi unele măsuri. Printre acestea a fost şi înscrierea în rândul efebilor[177] a unora dintre copii şi anume a lui Caesarion, fiul Cleopatrei, cât şi a lui Antyllus, fiul lui Antonius avut cu Fulvia. Scopul era ca să-i facă pe egipteni să fie mai curajoşi ştiind că îi au pe cei doi tineri drept conducători. Numai că măsura luată de părinţi a dus mai târziu la pieirea tinerilor, deoarece aceştia, fiind trecuţi în rândul bărbaţilor, deţineau dreptul virtual asupra stăpânirii Egiptului. Într-o astfel de situaţie eu nu am putut cruţa viaţa nici unuia dintre ei.

Antonius, dându-şi seama de riscul unei confruntări cu trupele mele, îmi trimise o solie prin care îmi cerea permisiunea de a se retrage la Atena, pentru a trăi acolo ca persoană particulară. Aceeaşi solie cerea în numele Cleopatrei succesiunea copiilor ei la tronul Egiptului. Totodată regina îmi trimitea, fără să ştie Antonius, un sceptru, o coroană de aur şi un tron regal vrând probabil a mă face să înţeleg că mă recunoaşte ca stăpân şi suveran. Lui Antonius nu i-am dat niciun răspuns. Cleopatrei însă i-am răspuns printr-o scrisoare oficială că, dacă s-ar învoi să

177 Tineri adolescenţi.

renunţe la putere, voi medita asupra hotărârii ce urma să iau în legătură cu soarta ei. După darurile pe care mi le trimisese în secret, mi-am dat seama că scorpia era dispusă a-şi trăda iubitul. Am anunţat-o deci printr-o altă misivă, tot secretă, că, dacă îl va îndepărta pe Antonius, va dobândi impunitatea şi domnia neştirbită.

Ştiam că în curând Egiptul va fi al meu. Despre aceasta nu aveam nicio îndoială. Dar marea mea dorinţă era ca suverana statului, care ne provocase atâtea necazuri şi mie şi poporului roman, să apară în fruntea captivilor ce trebuiau să facă parte din cortegiul triumfului meu la Roma. Pentru aceasta ea trebuia să rămână neapărat în viaţă. De aceea l-am trimis pe unul din liberţii mei care, prin tot felul de promisiuni, îi hrănea speranţa că va scăpa din acest conflict cu faţa curată. Cleopatra avea atunci 39 de ani. Deci nu mai era nici aşa tânără, nici aşa frumoasă. Dar cred că ea nu-i cucerise pe marele Caesar mai întâi şi apoi pe Antonius cu aceste calităţi deseori întâlnite. Misteriosul ei farmec consta mai ales în spiritul ascuţit şi graţia sa desăvârşită, calităţi destul de rar întâlnite în persoana aceleiaşi femei. Dându-şi seama de aceste atuuri, se gândea că pe când era doar o copilă reuşise a-l cuceri destul de uşor pe tatăl meu adoptiv, că apoi nu-i fusese deloc greu să-l subjuge pe Antonius, astfel încât va izbuti să-l seducă şi pe neexperimentatul „băiat”, cum mi se mai spunea în tabăr. adversă. Gândul la o nouă cucerire îi dădea speranţe egiptencei\ Numai că de data aceasta lucrurile se prezentau altfel. Deşi mult mai tânăr şi fără experienţa celorlalţi doi comandanţi cuceriţi de fermecătoarea regină, eu mă apropiam de Egipt în

calitate de om politic. Eram conştient că politica trebuie să rămână rece şi necruţătoare.

În faţa tăcerii mele, Antonius trimise o nouă solie încercând să facă apel la prietenia noastră din trecut şi la înrudirea dintre noi evocând amintiri plăcute care ne legaseră pe unul de celălalt. Cu această ocazie îl extrăda pe senatorul Publius Turullius, unul dintre asasinii tatălui meu adoptiv, fără a ţine seama că erau buni prieteni. Eu am poruncit ca acesta să fie ucis, dar lui Antonius nu i-am răspuns nimic nici de această dată. Generalul nu s-a sfiit să-mi trimită o nouă solie în fruntea căreia se afla chiar fiul său Antyllus care aducea în dar şi o însemnată cantitate de aur. Eu nu i-am refuzat aurul, însă tot nu i-am dat vreun răspuns. Nu ştiu ce am gândit eu atunci! Ori pentru că nu aveam nicio încredere în Antonius, ori pur şi simplu fiindcă îmi era teamă de el chiar aşa, lipsit de putere, dar nu-mi explic de ce nu am procedat ca şi cu Lepidus exilându-l undeva, într-un colţ îndepărtat al statului. Să-l fi obligat să locuiască nu la Atena, cum dorea el, ci la Tomis, spre exemplu, care era tot cetate grecească, dar se afla departe, tocmai pe malul Pontului Euxin. Fiindcă Antonius şi Cleopatra se socoteau inseparabili, puteam să fac o excepţie lăsându-l pe îndrăgostitul general să-şi ia iubita cu el. Mi-a venit în minte cetatea Tomis nu întâmplător, ci pentru că acolo a fost relegat[178] de către mine acum vreo cinci ani, şi se mai află încă şi acum, când scriu aceste rânduri, un poet pe nume Publius Ovidius Naso. Şi ce legătură, vă veţi întreba, are acesta cu

178 Relegatio: formă de exil temporar sau perpetuu în care cel condamnat îşi păstra unele drepturi printre care şi acela asupra averii.

îndrăgostiţii noştri? Are, deoarece şi el, ca şi cei doi inseparabili, este un mare cultivator, ca să zic aşa, al artei iubirii. Ovidius are chiar un *volumen* de poezii intitulat *Ars amandi*[179]. Mă gândesc ce surpriză ar fi fost pentru poetul nostru, să fi dat acolo peste bătrânul cuplu al „tomitanilor" îndrăgostiţi. Mă gândesc ce bine s-ar fi înţeles aceşti trei corifei[180] ai artei amorului în „cetatea omorului", cum era numit Tomisul de către Ovidius. În iernile geroase, strânşi la gura sobei, cu obloanele închise nu numai din cauza frigului, dar şi de teama de a nu se trezi vreunul dintre ei în piept cu o săgeată dintr-acelea cu vârf încârligat şi uns cu venin cum foloseau cei din părţile locului, Antonius şi Cleopatra ar fi povestit despre nemaiauzitele lor aventuri amoroase din tinereţe, iar poetul Ovidius le-ar fi notat şi le-ar fi cizelat în versuri nepieritoare despre dragoste, pentru aş merita cu adevărat denumirea de poet al iubirii. La citirea lor, egipteanca, impresionam la culme, ar fi încercat, sub impulsul celui mai mare tiran care este obişnuinţa, să facă o nouă cucerire!... (Când l-am relegat pe Ovidius la Tomis, acesta avea 51 de ani, iar „J seducătoarea ar fi avut 78!). La tentativa fostei regine, poetul jignit i-ar fi recitat, în dorinţa de a o vindeca de această meteahna, versuri cu subînţeles dintr-un alt *volumen* al său care a făcut furori la Roma: *Remedia amoris*[181]. Dar despre Ovidius vom mai sta de vorbă mai târziu. Deocamdată eu mă pregăteam să cuceresc Egiptul, iar

---

179® Arta iubirii.

180 Conducătorul corului în tragedia greacă antică; om de seamă avînd un rol conducător; fruntaş într-un domeniu oarecare al ştiinţei sau al artei.

181 Remediul în dragoste.

în acea vreme poetul avea doar vreo 10 – 12 anişori şi se juca în oraşul Sulmona de-a v-aţi ascunselea, bineînţeles… cu fetiţele…

Pierzând orice speranţă de a mă îndupleca în vreun fel, Antonius pune din nou mâna pe spadă gata să mă înfrunte. Mai întâi se deplasă spre Libya, pentru a atrage de partea sa trupele de la Praetonium ce nu se mai aflau acum sub comanda lui Scarpus. Dar nici noul comandant, care nu era altul decât poetul elegiac de mai târziu, Cornelius Gallus, nu l-a lăsat să se apropie, iar într-o scurtă luptă care a avut loc, generalul a fost învins. În acest timp eu ocupam fără prea mare greutate localitatea Pelusion ce se află în delta Nilului nu departe de Alexandria. N-a avut loc nicio ciocnire, deoarece regina şi armata ei renunţaseră la orice rezistenţă. Cleopatra, ca o dovadă că nu mai îndrăznea să lupte contra mea, se închisese împreună cu toate comorile într-un fel de monument funerar ce fusese construit din ordinul ei în incinta palatului.

Antonius n-a renunţat însă la luptă. El s-a îndreptat spre Alexandria ce se afla ameninţată de trupele mele. Într-o ciocnire care a avut loc între călăreţii noştri, generalul, dovedindu-şi încă o dată vigoarea, curajul şi rezistenţa sa demne de un adevărat ostaş războinic, a ieşit învingător doborându-i cu spada lui de viteaz pe cei ce îndrăzneau să se apropie de el. Călăreţii mei au fost puşi pe fugă. Aceasta a fost ultima victorie din viaţa strălucitului comandant de oşti. El nu putea să exploateze succesul, deoarece conducătorii egipteni împreună cu armata lor lăsau doar impresia că vor să participe la apărarea Alexandriei. Antonius rămăsese înconjurat

doar de un mic număr de soldaţi credincioşi. S-a gândit atunci să mă provoace la o luptă în doi trimiţându-mi această propunere despre care era acum rândul meu să fac mare haz. Eu m-am mulţumit să-i răspund în sfârşit, după atâta tăcere care era şi ea de fapt un răspuns, că el ar putea căuta şi alte căi pentru aş găsi moartea. Făceam şi eu pe viteazul, în faţa unei atât de îndrăzneţe provocări, lăsându-l să priceapă ca nu voiam să moară chiar \de mâna mea. Antonius se născuse în anul 672 *ab U.*c.*9* şi deci avea 52 de ani, în acele zile când eu aveam 33. Într-o confruntase dintre doi bărbaţi la asemenea vârste normal era să iasă învingător cel mai tânăr. Dar nu trecuseră decât câteva zile de când, de pe înălţimea unei coline, asistasem cum „bătrânul" general, luptând ca1 un Hercules, îi dobora pe cei care îl împresuraseră reuşind să-şi fac) a drum nevătămat printre numeroşii atacatori. Eu am mai spus-o ¿i o repet, spre satisfacţia celor care m-au descris ca pe un militar mediocru, că n-am avut niciodată veleităţi de mare războinic, deşi când mi-a fost viaţa în pericol, am ştiut să mi-o apăr.

Respingându-i provocarea generalul a încercat să iasă din impasul în care se afla pregătind o nouă ofensivă atât pe uscat cât şi pe mare. Era poate încurajat şi de succesul repurtat contra călăreţilor mei puşi pe goană. Trupele terestre se regrupau pentru atac. Flotele rivale se îndreptau unele spre celelalte. Dar când s-au apropiat navele egiptene, în loc să mă înfrunte, ele m-au salutat ridicând ramele în semn de supunere şi s-au alăturat flotei mele. Călăreţii lui Antonius, urmând exemplul egiptenilor, l-au abandonat şi ei. Puţinii pedestraşi de care mai

dispunea generalul au fost înfrânţi uşor de legiunile mele. În sfârşit… venise sfârşitul! Sfârşitul unei confruntări dintre nepot şi unchi care începuse cu paisprezece ani în urmă, pe când „un copil obraznic din cale afară” pornind de la Apollonia intrase în viesparul din Roma, doar cu gândul de aş lua în primire o legală moştenire lăsată de tatăl său adoptiv.

Antonius învins s-a retras în Alexandria urlând furios şi acuzând-o de trădare pe aceea pentru care îşi părăsise patria, onoarea, familia, obiceiurile şi neamul.

Simt că mi se apropie ceasul şi trebuie să termin la timp aceste memorii, altfel aş mai avea multe de spus în privinţa „trădării” egiptencei. Aş vrea doar să arăt că, deşi din motive lesne de înţeles eram îndreptăţit s-o urăsc pe Cleopatra, ar trebui şi eu, ca şi Antonius, s-o acuz de trădare. Dar să fi fost oare vorba numai de trădare? Această femeie ţinea chiar morţiş să-l vândă pe tatăl celor trei copii pe care îi avea cu el? Voia într-adevăr să-l vadă mort pe cel care o ridicase la un rang şi la o putere pe care nicicând n-o visase? Voia să scape de cel căruia ea îi oferise toate resursele Egiptului pentru a-l vedea stăpân asupra întregii lumi? Uitase chiar aşa uşor pe cel care o declarase, în pofida unor apăsătoare obligaţii ce le avea faţă de patria şi poporul său, „regina reginelor”? Nu-şi mai amintea chiar deloc de plimbările călare, când Antonius, mergând pe jos alături de supuşii ei, îi purta calul ţinându-l de frâu? Uitase ea chiar dintr-odată cum îi declara generalul că în sufletul lui numai ea domnea, încât un singur semn de-al ei I-ar fi făcut să nu mai respecte nici a zeilor poruncă? Să fi uitat eţi pătimaşa lui dragoste şi plăcerile pe care i le oferise?

Parcă nu-rţii vine să cred într-o adevărată trădare! Era mamă şi soţie. Era îjisă om şi ca cei mai mulţi dintre oameni şi-a zis şi ea: „*Pruna chaiitas incipit ab ego*? ne[182]. Au circulat mai multe versiuni despre actul de trădare al reginei. Fiindcă nu e vorba de propria-mi viaţă e pentru a mă strădui să prezint versiunea cea mai apropiată de adtvăr, las la aprecierea cititorilor acestor memorii, să-şi facă singuri b părere despre „cazul” Cleopatra. Să mergem deci mai departe pe firul evenimentelor.

Regina se închisese în mausoleu împreună cu două sfelave făcând inaccesibilă intrarea cu mari blocuri de piatră şi trunchiuri groase de lemn. Unii zic că se blocase acolo de frica lui Antonius. Alţii zic că, aflând despre înfrângerea generalului, a lansat zvonul că ea s-a sinucis, cu intenţia d: – a-l provoca pe cel ce făcea parte din aceeaşi asociaţie a „inseparabililor în moarte”, să-i urmeze exemplul. Ea ar fi reuşit în felul acesta să-l ucidă, pentru aş salva propria-i viaţă, aşa cum îi dădusem eu a înţelege prin emisarii mei. Antonius s-a grăbit să respecte înţelegerea: unul trebuia să-l urmeze pe celălalt. L-a chemat pe Eros, credinciosul lui sclav, ordonându-i să-l ucidă. Acesta şi-a tras pumnalul de la şold, apoi… şi l-a împlântat în propriul său piept, în timp ce vrăjitul îndrăgostit aştepta calm să fie străpuns. Sclavul căzu mort la picioarele stăpânului. Privindu-l cum zăcea lângă el Antonius s-ar fi exprimat: „Curajosul meu Eros, tu mă înveţi ceea ce eu trebuie să fac!” Apoi, scoţându-şi armura care îl protejase de atâtea lovituri ale vrăjmaşului, îşi înfipse pumnalul în piept… Se iscă

1821 11 Prima afecţiune începe cu mine însumi.

mare zarvă, însă Antonius nu murise. Auzind ţipetele ei de la înălţimea mausoleului unde se ascunsese, s-a ridicat în picioare, cu ultimele forţe de care mai dispunea, cerând să fie dus la iubita lui. Dar intrarea în monumentul funerar era blocată. Cleopatra coborî de la o fereastră înaltă un fel de scripete, ce folosea la ridicarea blocurilor de piatră, şi, împreună cu cele două sclave, îl traseră pe muribund sus în turnul mausoleului. Ajuns acolo a fost aşezat pe un pat. Generalul ceru o cupă cu vin. După scurt timp îşi dădu sufletul. Era la calendele lui august din anul 724 *ab U.*c.[183] Trec peste scena tragicei despărţiri plină de cuvinte duioase prin care cei doi îndrăgostiţi îşi exprimau devotamentul şi eternele lor regrete, pentru a nu pune din nou sub semnul întrebării problema „trădării”. Vreau doar să adaug că Antonius, cu câteva clipe înainte de a închide ochii, a sfătuit-o ca, dintre toţi emisarii mei, să nu aibă încredere decât în Caius Proculeius pe care generalul îl considera un foarte bun prieten al său. Cât de bun prieten i-a fost, se va vedea imediat…

Cleopatra ameninţase mai înainte că, dacă se va încerca ceva împotriva ei, îşi va căuta sfârşitul în mausoleul anume construit, nu însă înainte de a incendia toate comorile şi toate bogăţiile strânse acolo. Printre acestea se aflau şi valoroase opere de artă adunate de Antonius pentru ea din întregul Orient. Temându-mă că dacă ar fi trecut de la ameninţare la faptă, aş fi pierdut ocazia de a o duce vie în cortegiul meu triumfal şi că m-ar fi lipsit şi de comorile la care ştiam că visau nu numai legiunile din

183 1 august, anul 30 î.e.n.

preajma mea, dar şi veteranii şi deposedaţii de pământuri din Italia, l-am trimis pe Proculeius, „prietenul” generalului, ca împreună cu libertul Epaphroditos s-o captureze pe regină înainte de aş pune planul în aplicare. În timp ce Gallus încerca să ducă tratative cu Cleopatra în faţa intrării blocate a mausoleului, Caius Proculeius a reuşit să se urce şi să se strecoare prin aceeaşi fereastră prin care fusese ridicat Antonius. Luată prin surprindere ea a fost împiedicată să folosească un pumnal pentru aş lua viaţa. Văduva Egiptului a încercat apoi să moară prin înfometare. Când am aflat aceasta, m-am grăbit să-i dau toate asigurările că trăind, se va bucura în continuare de o viaţă strălucită şi demnă de urmaşii Ptolemeilor. Spre a o convinge, am dat poruncă să fie condusă în palatul ei şi să se bucure de aceleaşi onoruri ca şi când ar fi fost încă stăpâna Egiptului. Ea a acceptat să se mute în cadrul fastuos al palatului, înconjurată de toată atenţia şi consideraţia acordată unei regine. În acelaşi timp însă, oamenii mei, ce se aflau la palat mai mult în calitate de paznici decât de oaspeţi, primiseră instrucţiuni să o supravegheze îndeaproape. Când suverana şi-a exprimat dorinţa s-o primesc spre a-mi vorbi, eu însumi am cerut să fiu primit de regina Egiptului.

273

Ea s-a pregătit pentru întrevederea noastră folosind tot arsenalul de arme de care dispunea o mare curtezană. Fiecare cuvânt, fiecare gest, întreaga sa atitudine erau calculate cu măiestria unei experimentate seducătoare hotărâtă a provoca mila sau vreun sentiment mai duios, aşa cum reuşise de atâtea ori. Eu eram pregătit să-i rezist. Deşi ea avea

atunci 39 de ani, trebuie să recunosc că păstra încă o mare putere de seducţie prin felul inteligent cum îşi alegea cuvintele, prin graţia înnăscută a gesturilor, cât şi prin gustul rafinat în alegerea îmbrăcămintei de doliu în care era înveşmântată. Mai întâi a încercat să-mi atingă una din coardele cele mai sensibile, şi anume să-mi vorbească despre marea ei dragoste: tatăl meu. Încăperea unde mă primise era împodobită cu busturi şi statui ale divinului Caesar. Pe patul unde sta întinsă se aflau numeroase epistole de dragoste aparţinând marelui dispărut. Eu ştiam însă, aşa cum am mai spus cu altă ocazie, că genialul meu tată nu confunda niciodată aventurile amoroase cu îndatoririle

18 – Octavianus Augustus – „Popoare, culturi, civilizaţii” impuse omului politic, conducător al celui mai puternic stat din lume.

„Stăpâne, fii bine venit!” au fost primele ei cuvinte lăsând a se înţelege nesiguranţa şi teama care o stăpâneau. Aceste cuvinte puteau însemna totodată şi că umilinţa e scaun ambiţiei. Ea a continuat: „Divinitatea ţi-a dat acest dar pe care mie mi l-a luat. Dar îl vezi cu ochii pe părintele tău, aşa cum adesea a venit la mine. Ai auzit, de asemenea, că printre alte cinstiri ce mi-a acordat, m-a recunoscut ca regină a Egiptului. Ca să afli chiar de la el ce gândea despre mine, ia şi citeşte aceste epistole pe care mi le-a trimis, scrise chiar de mâna lui”.

Ipocrita din faţa mea îşi juca de minune rolul. Cleopatra evoca amintirile legate de tatăl meu adoptiv, ca şi cum ar fi vrut să-şi găsească alinarea în dragostea pe care i-o nutrise. Aş mai fi putut eu să port duşmănie şi să-i vreau răul aceleia care îl iubise

pe marele meu binefăcător?… Apoi, cu lacrimi în ochi îmi citea pe sărite rânduri din scrisorile marelui Caesar strângându-le la piept şi sărutându-le ca pe nişte odoare sfinte. În timp ce, căzând în genunchi se prosterna în faţa statuilor tatălui meu adoptiv, mă privea pe ascuns să vadă ce mină fac. Printre suspine şi văicăreli ea i se adresa celui pe care îl iubise aşa de mult: „Vai mie, Caesar, la ce-mi mai sunt bune epistolele tale?… Dar pentru mine tu vieţuieşti încă în făptura fiului tău… Avându-l pe el, te am acum pe tine!” O aluzie mai directă nici nu se putea face unui tânăr care, neavând geniul marelui Caesar, trebuia să cadă imediat fascinat, vrăjit şi împătimit în capcana seducătoarelor ei „propuneri”. Dar ori eu, ori statuia de piatră în faţa căreia suspina văduva Egiptului, tot una era. După ce am lăsat-o să-şi joace rolul până la capăt, n-am reuşit să-i spun decât: Ai curaj femeie!… Cleopatra m-a privit încremenită. În niciun caz nu se aştepta la astfel de cuvinte reci şi indiferente pe care cu siguranţă că nu le auzise în viaţa ei din gura unui alt bărbat. A înţeles atunci că nu numai regina, dar şi femeia fusese învinsă! Bănuind astfel sfârşitul care o aştepta, mi-a căzut în genunchi implorându-mă: „Viaţa, Caesar, nici n-o mai vreau, nici n-o mai rabd! îţi cer o singură favoare, în amintirea tatălui tău: deoarece, după ce i-am aparţinut, divinitatea a vrut să fiu a lui Antonius, lasă-mă acum să mor împreună cu acesta. Nu mă pizmui că doresc să-i împărtăşesc mormântul pentru ca, din cauza lui murind, să pot locui împreună cu el pe tărâmul de dincolo”. Eu i-am repetat pe acelaşi ton să aibă curaj şi, îndreptându-mă spre ieşire, i-am cerut să întocmească lista comorilor pe care le avea asupra ei. Cum era să-i satisfac

dorinţa de a o lăsa să moară, când eu de-abia aşteptam s-o prezint poporului ca pe cea mai de preţ captură? O captură cum nu se mai văzuse vreodată trecând pragul Cetăţii Eterne! Nici Vercingétorix, conducătorul galiilor învins de divinul Caesar după aproape opt ani de lupte îndârjite, nu suscitase interesul, curiozitatea şi entuziasmul pe care speram eu să le stârnesc cu aceea ce dorise ca, prin spada lui Caesar, apoi prin spada lui Antonius şi de ce n-aş spune chiar prin spada mea, să ajungă stăpâna Romei, stăpâna lumii!…

Luasem deci toate măsurile ca regina să nu-şi poată provoca în niciun fel moartea, iar ea nici nu părea grăbită a se întâlni cu iubitul ei sperând probabil că promisiunile mele nu erau chiar vorbe deşarte. Deoarece însă nu am fost scutit nici eu de prezenţa unui „prieten” ca acela al lui Antonius, iaci că apare un alt „Proculeius”, pe numele adevărat Cornelius Dolabella, care a anunţat-o pe Cleopatra că peste trei zile urma să ia drumul Romei şi că acolo va face parte din cortegiul meu triumfal. Orgolioasa regină, ultimul vlăstar al urmaşilor lui Alexandru Macedón, i-a răspuns doar atât: „*Nan triumphabor*!”[184]

Cu coroana pe cap, cu sceptrul regal în mână, înveşmântată în strălucitoarele ei găteli regeşti şi înfrumuseţată cu cele mai de preţ podoabe ce se văzuseră vreodată, „regina reginelor” putea fi privită a doua zi fără viaţă întinsă pe un somptuos pat alături de sclavele ei credincioase care îi împărtăşiseră soarta. Avea 39 de ani!

---

184 Nu voi face parte din cortegiul triumfal!

Nu se ştie precis cum şi-a pus Cleopatra capăt zilelor. Printre altele se zice ca a întrebuinţat un ac pe care îl folosea pentru a-şi strânge părul şi care era uns cu o otravă aşa de puternică, încât la cea mai mică înţepătură ar fi produs o moarte fulgerătoare. Nu-mi prea vine a crede! Nici despre faptul că s-ar fi lăsat muşcată de o viperă, adusă la palat într-un coşuleţ cu flori de către un ţăran, nu se poate şti nimic sigur. Prevăd însă că aceasta din urmă va fi totuşi versiunea cea mai răspândită fiind vorba de o moarte provocată într-un chip mai original. Cei care se vor ocupa de evenimentele din acea vreme vor socoti că e mai captivantă o astfel de ipoteză. La acreditarea acestei versiuni cred că am contribuit şi eu, fără voia mea, se înţelege, deoarece am acceptat ca statuia Cleopatrei, ce a fost purtată în cortegiul triumfului meu la Roma, să aibă încolăcit pe unul din braţe un mic şarpe.

Egiptul a fost cucerit şi transformat în provincie romană. Fiecare soldat a primit în dar câte o mie de sesterţi. Armata s-a arătat totuşi nemulţumită, deoarece nu le dădusem Alexandria pentru a fi jefuită, aşa cum se obişnuia după victorie. În faţa egiptenilor cuprinşi de panică şi îngroziţi de ceea ce urma să li se întâmple, am ţinut un discurs în limba greacă, spre a fi înţeles de către toţi. Le-am spus, printre altele, că i-am iertat pentru nesăbuinţa lor de a ridica armele împotriva Romei şi îi asiguram că îşi vor păstra neatinse toate privilegiile. Am mai întârziat apoi un timp în Egipt luând unele măsuri care se impuneau de urgenţă. În primul rând am căutat să sporesc fertilitatea văii Nilului al cărui sistem de irigaţii fusese neglijat pe timpul domniei Lagizilor. Legiunile romane au amenajat canalele şi afluenţii Nilului făcând să

crească în scurtă vreme recoltele acestui mare grânar care era Egiptul. Pentru a nu lăsa soldaţii să trândăvească şi să se dedea la jafuri sau să organizeze vreo răzmeriţă, i-am pus şi la alte treburi, cum au fost construcţiile de noi drumuri, pentru a uşura comunicaţiile dintre diferitele regiuni ale ţării.

Pentru că nu ştiam dacă mă voi mai afla vreodată în Egipt, am ţinut să vizitez unele obiective demne de a fi văzute. Printre acestea am cerut să mi se arate mormântul lui Alexandru Macedon. În semn de respect, l-am acoperit cu flori. Preoţii care mă însoţeau au vrut să-mi arate şi alte morminte cu mumiile unor dinaşti egipteni din trecut. Eu însă i-am refuzat spunându-le că am vrut neapărat să văd un rege… nu nişte morţi!…

Lăsându-l prefect al Egiptului pe Cornelius Gallus, am plecat în Syria, iar de acolo în Asia Mică. Am trecut apoi prin Grecia sosind în sfârşit pe pământul Italiei, la Brundisium. Aci mi s-a făcut o primire sărbătorească; mai târziu a fost ridicat în cinstea mea un arc de triumf împodobit cu trofee.

În luna *sextilis*, lună ce îmi va purta mai târziu numele, adică în luna august a anului 725 *ab U.e.ls* am intrat în Cetatea Eternă care m-a primit cu un entuziasm de nedescris. Senatul mi-a acordat dreptul de a sărbători trei triumfuri care s-au desfăşurat la mijlocul lunii august timp de trei zile. Primul triumf a fost consacrat victoriei mele în războiul dalmatic, al doilea pentru victoria de la Actium, iar al treilea în cinstea cuceririi Egiptului.

Este de prisos să înşir toate decretele prin care mi se aduceau nenumărate cinstiri. Voi aminti doar de acela prin care se hotăra a se aduce jertfe cu prilejul

zilei mele de naştere şi a zilei în care se anunţase cucerirea Egiptului şi pe acela prin care eram numit tribun al poporului pe viaţă. Deşi înaltul titlu mi-ar fi consolidat poziţia de conducător al treburilor statului, eu l-am refuzat. Mai amintesc şi un decret a cărui hotărâre am respins-o de data aceasta cu toată indignarea, fiindcă dovedea o slugărnicie nemaiîntâlnită. Este vorba de un decret emis în timp ce mă apropiam de Roma prin care se hotăra ca toţi senatorii, magistraţii, vestalele, întreg poporul din Roma cu femei şi copii să-mi iasă în întâmpinare atunci când voi intra în Cetate. Era prea de tot!…

Au mai existat şi alte moduri de a mi se aduce cinstiri şi de a fi elogiat. Le-aş putea numi modalităţi de tip popular. Voi da un exemplu. La scurt timp după ce am intrat în Roma, mă trezesc că se prezintă în faţa mea un meşteşugar cu un corb care învăţase să pronunţe următoarea urare: *Ave, Caesar, victor* imperátor7[185] Eu l-am răsplătit dându-i o însemnată sumă de bani. Dar n-a trecut mult şi un vecin al meşteşugarului l-a denunţat că mai are acasă un corb care ştia să spună: *Ave, Antonius, victor imperátor*! îmi amintesc că am făcut mare haz pe seama ingeniozităţii meşteşugarului. Nu l-am pedepsit pentru *Ave, Antonius* „dar l-am obligat să împartă banii primiţi în dar cu vecinul care-l denunţase.

PARTEA a Ií-a

20. În caseta de aur şi pe Jupiter îl ţii captiv

Trecuse un deceniu şi jumătate de când un tânăr scund, firav şi necunoscut aproape de nimeni intra în Roma cu gândul de a-şi lua în primire o periculoasă

185 Salut, Caesar, comandant victorios!

moştenire.

Nu împlinisem încă nouăsprezece ani. Prietenii şi rudele cele mai apropiate, cunoscând primejdia la care mă expuneam, mă îndemnau să renunţ. Atunci, mulţi dintre cei care nu mă cunoşteau prea bine au râs de îndrăzneala şi pretenţiile mele. Acum se prosternau cu sfială în faţa mea. Pe cei mai puternici oameni ai acelei vremi i-am învins; pe cei mai abili i-am indus în eroare; pe cei mai periculoşi i-am făcut inofensivi. Dar mai era şi alt aspect deloc lipsit de importanţă. La început eram un om sărac, deoarece îmi pusesem în vânzare ultimele bunuri, pentru a face faţă nesfârşitelor procese intentate de către oamenii lui Antonius. Din această cauză eram dispreţuit mai ales de înavuţita nobilime. Acum eram un om bogat, extrem de bogat, ceea ce făcea să fiu foarte respectat. Îi intimidam, mai mult chiar, îi dominam în primul rând pe aristocraţii în a căror mentalitate virtutea, faima, onoarea, cele divine şi cele omeneşti se supuneau bogăţiei.

După sinuciderea Cleopatrei am găsit în palatul ei comori inestimabile. Acolo se afla, pe lângă preţiosul tezaur al Ptolemeilor, tot aurul de care îi deposedase regina pe cetăţenii înstăriţi ai Alexandriei, după dezastrul de la Actium, scutindu-mă astfel pe mine să mai fac o atât de neplăcută operaţiune. Tot în acea vreme hrăpăreaţa suverană despuiase de aur şi de pietre scumpe mai multe temple egiptene. În calitatea mea de cuceritor avusesem şi eu grijă să con fisc bunurile celor vinovaţi de a-l fi sprijinit pe Antonius, iar ceilalţi cetăţeni au trebuit să-mi predea, drept despăgubiri de război, a şasea parte din averea lor.

Eu nu am fost niciodată un om ahtiat după avere, aşa cum o dovedeşte şi viaţa modestă pe care am dus-o. De aceea am socotit normal să se bucure cât mai mulţi din această mare bogăţie. Aşa încât mi-am arătat întreaga generozitate, pe măsura... „succesiunii" pe care mi-o lăsaseră Ptolemeii. În afara celor o mie de sesterţi împărţiţi fiecărui soldat, şi nu erau mai puţini de o sută douăzeci de mii, cetăţenilor Romei le-am dăruit câte patru sute de sesterţi. Chiar şi copiii, care nu intrau în astfel de socoteli decât după ce împlineau 11 ani, au primit partea lor în onoarea tânărului Marcellus, nepotul meu. Eram aşa de bogat, încât chiar după împărţirea unor asemenea mari daruri am putut să refac cu ajutorul unei însemnate sume de bani tezaurul public care se afla secătuit. De asemenea am adus somptuoase ofrande templelor din Roma îngrijindu-mă de restaurarea celor peste optzeci de edificii sacre ce se aflau în paragină. În această vreme am ridicat şi un templu zeiţei Minerva, zeiţa despre care se spunea că mă înzestrase cu o precoce înţelepciune. Totodată am organizat pe cheltuiala mea splendide serbări urmate de jocurile troyene şi de vânători desfăşurate în circ. Cu această ocazie au fost văzuţi la Roma prima dată un rinocer şi un hipopotam, aduşi tocmai din regiunile Nilului, în afară de toate acestea am poruncit să fie arsă vechea evidenţă a datoriilor contractate faţă de stat, iar numeroşilor mei debitori nu le-am mai pretins niciun ban. Plebeii au primit în acea vreme o cantitate de grâu de patru ori mai mare ca de obicei.

Generozitatea mea a mers până acolo încât, ştiind că unii oameni nu au consideraţie decât pentru cei bogaţi, am completat censul de un milion sesterţi

tuturor senatorilor care nu-l aveau, dar nu înainte de a-i fi îndepărtat pe cei necorespunzători. Măsura a fost poate prea drastică, însă numai aşa am reuşit să formez un corp senatorial pe care să pot conta şi care să fie în acelaşi timp respectat de toată lumea. Aveam tot interesul să ridic prestigiul senatului şi să mi-l apropiu, deoarece cu ajutorul lui urma să conduc treburile statului. După reorganizarea înaltului for puteam să mă aflu liniştit şi mulţumit în fruntea unei astfel de adunări. De aceea bunul meu prieten Agrippa a cerut în anul 726 *ab* i/.c.1 să fiu trecut pe lista senatorilor înaintea tuturor celorlalţi. Aşa am devenit *princeps senatus*. Încă din vechime se acorda acest titlu celui mai vârstnic şi capabil dintre senatori. Pentru mine era o mare cinste, deşi titlul nu presupunea vreo nouă împuternicire în afară de privilegiul de a lua primul cuvântul în absenţa consulilor. Acesta nu era chiar un lucru de nimic, dacă ne gândim că după obiceiul roman prima părere, prima propunere într-o adunare avea o importanţă excepţională, prin faptul însuşi că ea constituia un fel de prevestire a ceea ce urma să se întâmple. Tot astfel se petreceau lucrurile în adunările populare, când votul primei centurii era însuşit şi urmat de celelalte. Titlul obţinut însemna primul ca demnitate, primul ca influenţă, însemna omul pe care zeii îl trimiseseră poporului roman ca îndrumător şi în consecinţă de voinţa acestuia trebuia să se ţină seama. Mai mult, eu eram investit, ca *princeps senatus*, cu o autoritate morală de natură cvasireligioasă, asemănătoare cu aceea care aparţinuse cândva şi lui Scipio

Aemilianus[186] şi nimeni nu-l bănuise că ar fi aspirat la monarhie, deşi timp de aproape douăzeci de ani fusese personajul numărul unu al Romei. Nici eu nu puteam fi bănuit de intenţii monarhice decât de către oamenii de rea credinţă. Cine putea să se teamă şi să-l bănuiască de asemenea intenţii pe cel care se dovedise a fi devotatul slujitor al statului; pe cel care ridicase prestigiul senatului, cel mai înalt şi democratic organism republican; pe cel care adusese pacea; pe cel care suprimase toate dispoziţiile şi decretele abuzive din timpul triumviratului ce nedreptăţise foarte mulţi oameni? A recunoaşte în acest fel greşelile din trecut era un act de demnitate şi curaj din partea mea. Aş vrea să ştiu eu câţi conducători politici au îndrăznit să pronunţe propria lor dezavuare renegându-şi o parte din viaţa şi activitatea lor, pentru a asigura celeilalte viitoare părţi a vieţii simpatia şi admiraţia publică!

Prin funcţia de consul eu eram şeful statului. Este adevărat că o deţineam de mai mulţi ani în şir, dar de fiecare dată, în fiecare an, ea îmi era acordată prin sufragiul poporului. Oricine putea să vadă cum alternam fasciile cu colegul meu de consulat, egal în drepturi cu mine, şi cum juram, conform unei vechi uzanţe, la ieşirea din funcţie, ca şi magistraţii de altă dată, că nu săvârşisem nimic contrar legilor statului.

Poate ca doar titlul de *imperator* ar fi putut să-i neliniştească pe unii republicani. *Imperator*, în vremurile cele mai vechi, era omul investit cu *imperium*, adică un ansamblu de puteri care formau

186 Scipio Aemilianus Africanus Numantinus Publius Comelius (185—129 î.e.n.), vestit general şi om politic roman care în anul 146 î.e.n., în timpul celui de al treilea război punic, a cucerit şi distrus Carthagina.

un tot indivizibil, unde se distingea puterea militară, civilă şi juridică. Mai târziu titlul are aceleaşi puteri, dar numai în tabăra militară. În sfârşit, *imperator* a fost generalul victorios salutat astfel de către soldaţi. Marele Caesar, care fusese aclamat pe bună dreptate de nenumărate ori pe câmpul de luptă ca *imperator*, a fost autorizat în anul 709 *ab U.*c.[187], după victoria de la Munda, să păstreze acest titlu pe viaţă şi chiar să-l transmită descendenţilor, contrar regulii care impunea ca el să fie depus după triumful acordat. Astfel că tatăl meu adoptiv şi-a zis Caius Iulius Caesar Imperator, acesta din urmă fiind ca un *cognomen*, ca un fel de poreclă, dar fără a se şti prea bine dacă era un nou titlu sau devenise un nou nume. În calitatea mea de fiu adoptiv am moştenit această poreclă odată cu celelalte nume ale ilustrului dispărut. A fost un act de curaj din partea mea. Prevalându-mă de un obicei care începuse a se împământeni eu am plasat acest *cognomen* în fruntea seriei de nume substituindu-l prenumelui meu de Caius care s-a şters. De acum mă numeam Imperator Iulius Caesar Octavianus. În anul 725 *ab U.*c.[188] senatul, după triumful de la Actium, a ratificat iniţiativa mea, iar prenumele de *imperator* s-a încorporat, dacă pot spune astfel, la persoana mea. Desigur că acest *praenomen* nu semăna cu celelalte. Titlul, în sens de general victorios, s-a păstrat, dar numai eu îl foloseam cu o nouă semnificaţie. Dacă nu exprima chiar ideea de suveranitate, în orice caz însemna foarte mult, deoarece eu deveneam comandantul suprem al tuturor forţelor militare din

187 Anul 45 î.e.n.

188 Anul 29 î.e.n.

stat, aşa cum fusese numit şi divinul Caesar când i s-a conferit titlul de *imperator*. A dispune de forţa armată a statului într-o epocă de tulburări şi incertitudini însemna mai mult decât toate magistraturile. Astfel, generalii comandanţi de legiuni ascultau de ordinele mele indiferent unde s-ar fi aflat, iar eu exercitam dreptul de viaţă şi de moarte asupra tuturor ce purtau spada.

După victoria repurtată asupra lui Sextus Pompeius am promis în mod solemn zeului Apollon să-i ridic un templu magnific pe Palatin, în *pomerium*, în incinta sacră a Cetăţii Eterne, deşi, fiind de origine elenică, nu avea voie să se afle alături de zeii romani. Dar Apollon era zeul meu, iar eu… fiul lui. (Circula la Roma o poveste care spunea că Atia, mama mea, se unise cu Apollon într-un templu de pe Câmpul lui Marte, iar eu mă născusem din această unire). L-am socotit totdeauna zeul meu protector şi el nu m-a dezminţit. Datorită lui, dar şi datorită zeiţei Fortuna şi umbrei divinului Caesar care mă însoţea peste tot, norocul făcuse astfel încât nimeni nu se putea compara cu mine în măreţie şi putere. Înalta mea misiune nu era de natură juridică ci determinată mai degrabă de fapte istorice; de evenimente care, după voia zeilor, s-au desfăşurat în favoarea mea şi a prestigiului meu. Astfel, înainte de a porni războiul împotriva Cleopatrei, romanii, locuitorii Italiei, cât şi cei din provinciile apusene pe care le administram îmi depuseseră jurământul de credinţă, despre care am scris la momentul potrivit, jurământ ce îi lega de mine pentru totdeauna. În plus, după ce creasem numeroase colonii atât în Italia cât şi în provincii, prin împroprietărirea veteranilor, dar şi prin stabilirea

altor locuitori, eu îmi câştigasem simpatia acestora care, în calitate de clienţi[189] ai mei, îmi datorau recunoştinţă şi devotament, după cum eu, în calitate de patron al lor, le datoram asistenţă şi protecţie.

Prestigiul de care mă bucuram era susţinut şi de nelimitatele resurse ale Egiptului. Bogăţiile acestei ţări erau ale mele, deoarece statul egiptean devenise domeniul meu personal. El era administrat de un delegat numit de mine şi făcând parte din ordinul cavalerilor. Imensele venituri, care intrau în caseta mea particulară, îmi permiteau să execut unele lucrări publice cum erau construcţiile de drumuri, apeducte, băi publice, temple sau alte edificii, ori să asigur buna funcţionare a unor servicii publice în anumite momente de criză, cum era aprovizionarea cu alimente a plebei din Roma pe timp de foamete. Toate aceste înfăptuiri nu erau obligatorii, dar aparţineau unui vechi obicei republican, iar eu mă grăbeam să-mi manifest interesul pentru tot ce era de esenţă republicană. În toate timpurile, generalii victorioşi, mai ales dacă erau onoraţi şi cu vreun triumf, dăruiau poporului roman o parte din bunurile provenite din capturile de la duşman, sub forma unor mari lucrări publice sau sub formă de spectacole şi jocuri. Aceste *munera* erau primite de popor cu mare plăcere şi cu cât erau mai consistente, cu atât era mai mare faima binefăcătorului.

---

189 Clientelatul era o formă specifică vieţii sociale şi politice romane. Clientul se afla într-o relativă dependenţă personală faţă de patron fiind încorporat gintei acestuia cu obligaţia de a-l seconda în acţiunile vieţii politice sau chiar în război. Patronul avea în schimb datoria de a-i asigura clientului securitatea şi de a-i oferi ajutor moral şi material în caz de nevoie.

În perioada ascensiunii mele au existat unii oameni care spuneau că deşi senatul şi comiţiile ca şi alte organisme politice ale Republicii funcţionau ca în trecut, ele erau totuşi dominate de o singură persoană, adică de către mine. Este adevărat că dominam viaţa politică a Romei, dar aceasta se datora faptului că mă bucuram de o mai mare autoritate în comparaţie cu a egalilor sau colaboratorilor mei. Eu eram respectat şi ascultat nu pentru că deţineam puterea, ci pentru că ajunsesem, prin acţiunile mele din trecut şi prin succesele obţinute, la o poziţie superioară şi privilegiată.

Dar cu cine să te înţelegi?! Cei care mă bănuiau de intenţii monarhice pretindeau că însuşirea a mai multor funcţii şi titluri de către aceeaşi persoană ducea spre puterea personală contrarie democraţiei republicane. Dar existaseră şi în trecut astfel de situaţii. Spre exemplu un consul în funcţie era în acelaşi timp şi guvernator al unei provincii. Iată cumulare de funcţii. Şi încă ce funcţii! Neîncrezătorii susţineau că acelea fuseseră acordate temporar, pe când eu deţineam an după an funcţia de consul. Lucrurile se cam complicau. Într-adevăr, mă aflam de mai mulţi ani consul, deşi funcţia trebuia deţinută normal doar un an. Normal!… Normal!… Dar ce era normal şi ce era anormal într-o Republică ce se conducea după un ansamblu de legi destul de puţin coerent, legi votate la epoci diferite, dintre care unele se aflau căzute în desuetudine, iar altele se modificaseră puţin câte puţin după împrejurări şi obiceiuri? Aplicarea legilor se făcea conform tradiţiei într-un mod destul de relativ şi vag, sub numele de *moş majorum*, adică obiceiuri ale strămoşilor, şi erau

totdeauna susceptibile a fi modificate. Numai că spiritul îngust al unor romani conservatori nu putea să priceapă nevoia transformărilor. Ei socoteau legile durabile, fiindcă fuseseră verificate prin practică în decursul timpului şi pentru că erau acceptate şi agreate de către zei. Lipsiţi de simţul realităţii, nu voiau să priceapă că şi ceea ce devenise în decursul vremii o practică trebuia în mod fatal să se adapteze noilor condiţii impuse de fapte; că legile făcute pentru a conduce o cetate, cum era Roma, nu mai corespundeau conducerii celui mai întins stat din lume.

Văzând atâta neînţelegere din partea oamenilor îmi trecea prin minte, în acele zile pline de confuzii şi îndoieli, să mă las păgubaş. Să renunţ la înalta mea misiune pusă în slujba binelui Republicii şi a poporului roman şi să mă ocup de… cultivarea pământului, ca pe vremea când senatorii, ţinând de coarnele plugului, îşi arau singuri ogoarele, iar caprele păşteau nestingherite prin Forum. *O, tempora! O, mores*![190]…

21. Numai cei temători şi neputincioşi dispreţuiesc puterea…

…Aşa îmi spunea într-o noapte, în vis, Divus Iulius, nepreţuitul meu tată adoptiv. Era pe la începutul anului 727 *ab* t).c.[191] Un an de răspântie. Mă simţeam copleşit de importantele funcţii ce deţineam, cât şi de nenumăratele onoruri ce-mi erau acordate. Uneori mă stăpânea îndoiala asupra propriilor mele merite. De cele mai multe ori însă simţeam cum pune stăpânire pe mine un sentiment de mândrie însoţit de

190 O, timpuri! O, moravuri!

191 Anul 27 î.e.n.

o îngrijorătoare înfumurare. Zadarnic îmi spuneam: *Stultitia est, lovem* purtare *esse*[192]. Zadarnic îmi spuneam că o mică îngâmfare strică un mare merit şi că înfumurarea orbeşte ochii minţii. Îmi era foarte greu să mă conving singur, în primul rând pentru motivul că în jurul meu nu auzeam decât laude. A lăuda înseamnă a vrăji, încât aşa îmi explic cum de mă simţeam şi eu ca vrăjit în faţa puterii la care ajunsesem şi la atâtea onoruri, mai mari şi mai multe chiar decât cele pe care le obţinuse Caius Iulius Caesar Imperator. Cu gândul la el şi cuprins de neliniştea unor astfel de simţăminte, îl întâlnesc în vis. Dându-şi seama din ce cauză eram eu aşa de tulburat, că doar de aceea se afla în rândul zeilor atotştiutori din înaltul Olimp, îmi spune: „Fiul meu, lăsându-te moştenitor şi urmaş, am dorit să conduci mai departe statul roman şi să te bucuri cât mai mult de această înaltă misiune. Dar contrar aşteptărilor observ cu părere de rău că nu eşti mulţumit. Vina e a mea, deoarece nu te-am îndrumat aşa cum trebuia, pe vremea când trăiam cu picioarele pe pământ. Deşi acum mă aflu cu capul în nori, aici sus pe vârful Olimpului, sper să-ţi dau sfaturi bune care să-ţi folosească. În primul rând aş vrea să-ţi spun că trebuie să te comporţi astfel, acum când te-ai ridicat, încât să nu dorească nimeni să te vadă jos. E greu, într-adevăr, dar aminteşte-ţi cum am sfârşit eu… Ai exemplul vieţii mele în faţă. De vrei să trăieşti mult, secretul e să fii modest. Dacă ţi-ai da seama cât de fragil şi vulnerabil eşti, muritorul meu fiu! ai încerca să fii mai modest. Aş vrea să te mai sfătuiesc că

192 E o nebunie să crezi că eşti Iupiter.

trebuie să fii cu multă băgare de seamă, deoarece la mari onoruri se găsesc totdeauna mari linguşitori, dar mai ales mari invidioşi. Dacă eu aş fi ţinut seama de aceste lucruri şi nu aş fi crezut că sunt mai lung decât pământul şi mai înalt decât munţii, poate că şi acum aş gusta din bucuriile şi plăcerile care, să ştii de la mine, nu se întâlnesc decât pe pământ...” întrerupându-l uneori cu mare sfială încercam să-i explic divinului că toate mi se trăgeau de la înălţimea unde ajunsesem. Înălţimea dă ameţeală şi simt cum ochii minţii îmi devin orbi, îi spuneam eu. „... Şi urechile surde, mai bine zis prea fine şi prea sensibile – adăuga tatăl meu adoptiv, zeul, continuând pe ton sentenţios: Numai aşa se explică de ce conducătorii nu pot auzi decât ceea ce le face plăcere. Dacă eu aş fi plecat urechea la cei care încercau să-mi deschidă ochii asupra primejdiei ce mă ameninţa, mi-ar fi fost de ajuns un semn spre a înlătura complotul urzit împotriva mea. De aceea spun: Să fii cu băgare de seamă. Fii prudent şi prevăzător. A conduce înseamnă a prevedea. Aceasta nu e deloc uşor. Să ştii că a conduce este o artă; mai mult chiar, este arta artelor. Cât despre acea dulce ameţeală pe care o dă puterea, şi pe care am gustat-o şi eu din plin cândva, e bine să nu uiţi cum ai ajuns aşa de sus, adică să nu uiţi că spinarea celor mici ţi-a fost scara pe care ai urcat. Sângele soldaţilor te-a făcut mare comandant şi mare conducător. De aceea să asculţi de vocea celor mici, a poporului, pe care să-l slujeşti cu credinţă. De fapt este ştiut că nu se conduc oamenii decât slujindu-i. Datoria celor mari este în primul rând de a-i ocroti pe cei mici, iar când aceştia te vor lăuda, şi nu linguşitorii oribili din jurul tău, atunci să ştii că meriţi

toată cinstirea. Dacă vei merita să fii conducător, nu te va mai cuprinde nici ameţeala, nici orbirea. Onorurile ce ţi se aduc, nu înseamnă că sunt favoruri, atunci când le meriţi. Nu te sfii să-i conduci pe cei care te-au ales pentru aceasta, fiindcă orice stat are nevoie de un conducător. Într-un stat fără conducător, nici chiar hoţii nu sunt în siguranţă”. Mă trezeam din vis şi continuam să mă gândesc la spinoasa problemă a conducerii. Apoi adormeam din nou şi, preocupat de această problemă, din noul îl auzeam pe divinul meu tată dându-mi alte folositoare sfaturi: „E mare răspunderea pe care o are un cârmuitor şi multe sunt riscurile puterii. De aceea se spune că în copacul înalt vântul e mai aspru. Nu ai însă a te teme dacă vei conduce cu înţelepciune. Puterea fără înţelepciune nu valorează nimic, pentru că de cele mai multe ori ea se prăbuşeşte prin propria-i violenţă. Şi altceva! Să nu foloseşti forţa decât în cazul când nu există alte mijloace de conducere. Forţa nu este un argument. *Fortitudo în fortunam, non în homines*[193]. Câştigi mai mult cu blândeţea decât cu asprimea; inima e mai puternică decât mâna. Dacă vei conduce cu dragoste, într-adevăr, e posibil să rămâi ignorat şi necunoscut chiar de stupida răzbunare. Şi ce e rău într-asta?!”

În tinereţea sa, marele înţelept se ocupase, printre altele, cu întocmirea unei culegeri de maxime şi reflecţii. Poate că de acolo se inspira, deşi el însuşi formulase în timpul vieţii unele succinte adevăruri pe care noi le folosim acum ca înţelepte aforisme. Nu ştiu în ce măsură aparţineau aceste preţioase sfaturi gândirii marelui Caesar, dar mai mult ca sigur că, din

193 Tărie în faţa soartei, nu împotriva oamenilor.

câte îl cunoscusem, el era autorul cuvintelor de la sfârşitul convorbirii dintre noi care sunau răspicat astfel: „Numai cei temători şi neputincioşi dispreţuiesc puterea!…”

(începând cu acest capitol nu-mi voi mai prezenta memoriile cronologic, ci mă voi opri doar asupra unor aspecte din activitatea mea de conducător al statului, cum ar fi cele referitoare la administrarea provinciilor, la organizarea armatei sau a finanţelor, la religie. Cronologic n-ar mai fi posibil să înşir, în puţinul timp care mi-a mai rămas la dispoziţie, toate evenimentele petrecute în decurs de aproape o jumătate de secol cât m-am aflat la cârma Romei. Mi-ar mai trebui pentru aceasta o viaţă şi de unde s-o mai iau acum, când zilele îmi sunt pe sfârşiter! în curând mă voi afla lângă zeul Iulius şi în voi privi poporul mai de sus decât înălţimea de la care l-am condus. Dar până atunci să ne grăbim a vedea cum am înţeles eu să urmez sfaturile divinului Caesar şi cum s-a întâmplat că din dorinţa de a renunţa la toate înaltele titluri şi funcţii, m-am trezit deţinătorul unor mai multe, mai însemnate şi mai mari împuterniciri).

În prima zi a anului 727 *ab U.*c.[194], anul de răscruce de care vorbeam, mi-am luat în primire funcţia de consul pentru a cincea oară consecutiv. La foarte scurt timp după aceasta, mai precis la idele lui ianuarie[195], în calitatea ce o deţineam, am convocat senatul. După introducerea de rigoare am vorbit astfel: Că stă pe deplin în puterea mea să vă fiu pe veci conducător, vedeţi voi înşivă; toţi potrivnicii au

194 Anul 27 î.e.n.

195 13 ianuarie.

fost fie suprimaţi pe calea dreptăţii, fie aduşi la sentimente mai bune datorită clemenţei ce le-am arătat; în schimb, toţi partizanii mei îmi sunt profund devotaţi ca urmare a binefacerilor de care s-au bucurat şi poziţia lor s-a întărit prin participarea directă la treburile de stat. Concluzia este că nimeni nu mai doreşte tulburări interne şi, în cazul când s-ar mai ivi aşa ceva, cei ce mi-ar sări în ajutor s-ar dovedi cu prisosinţă gata să-mi ia apărarea. Armata pe care o am sporeşte ca număr şi îmi arată deosebită bunăvoinţă odată cu garanţia forţei de care dispune; am şi bani, şi aliaţi, şi, ceea ce este mai important, atât voi cât şi Adunarea Poporului aţi adoptat o asemenea atitudine faţă de mine încât, în deplin acord, doriţi din toată inima ca eu să vă fiu conducător. Cu toate acestea nu voi mai rămâne în fruntea conducerii obşteşti pentru multă vreme şi nimeni nu-mi va reproşa că toate înfăptuirile mele precedente au fost făcute de dragul puterii supreme. Renunţ la orice prerogative ale puterii şi vi le încredinţez fără niciun ceremonial; puterea armelor, justiţia, provinciile, nu numai acelea pe care mi le-aţi acordat, ci şi acele provincii pe care eu însumi le-am dobândit pentru voi. Scopul acestei acţiuni este ca să înţelegeţi limpede, din însăşi semnificaţia faptelor, un lucru, şi anume că eu nu mi-am dorit puterea de dragul de a domni, ci, în fapt, pentru că am vrut să răzbun moartea cumplită a tatălui meu şi să izbăvesc statul de grelele şi repetatele nenorociri prin care a trecut. O, de mi-ar fi fost dat să nu fi avut de îndeplinit aceste îndatoriri, o, ce mi-aş fi dorit ca statul roman să nu fi cerut de la mine un asemenea serviciu, ci generaţia noastră să fi putut trăi de la bun început

întocmai ca odinioară părinţii noştri, în pace şi înţelegere. Deoarece însă, pe cât se pare, numai hotărârea destinului v-a împins spre situaţia de a avea nevoie de ajutorul braţului meu, deşi eram încă tânăr pe acea vreme, şi de a mă pune la încercare atâta vreme cât mersul lucrurilor necesita sprijinul meu direct, am înfăptuit totul cu deosebită însufleţire, chiar dincolo de ceea ce s-ar fi cerut de la un tânăr de vârsta mea, şi le-am îndeplinit cum nu se poate mai bine, chiar şi peste puterile mele. N-a existat nimic care să mă întoarcă de la datoria de a vă ajuta, atunci când aţi fost în primejdie, nici oboseala, nici frica, nici ameninţările duşmanului, nici rugăminţile prietenilor, nici mulţimea ameninţătoare a răzvrătiţilor, nici nebunia adversarilor, parcă scoşi din minţi. M-am dedicat fără a sta pe gânduri cauzei voastre şi la bine, şi la rău, am săvârşit şi am îndurat cele ce ştiţi. Din aceste avataruri eu personal nu m-am ales cu niciun avantaj, afară de acela de a fi servit patria. În ce vă priveşte, iată-vă la adăpost de necazuri, cuminţiţi prin încercări. De vreme ce soarta vă surâde şi, prin mijlocirea mea, v-a acordat şi o pace lipsită de primejdii, şi o înţelegere între clase ferită de răzmeriţe, reluaţi-vă deci şi libertatea, şi guvernământul republican. Primiţi totodată forţele armate şi popoarele supuse, continuaţi să duceţi cârma statului aşa cum aţi fost obişnuiţi. Să nu fiţi miraţi dacă aşa gândesc, atunci când aveţi prilejul să constataţi lărgimea mea de vederi, blândeţea şi dragostea mea de linişte în orice împrejurare, şi când vă veţi da seama că niciodată n-am acceptat niciun fel de distincţie care să întreacă măsura, să depăşească nivelul mediu al cetăţenilor de rând, cu toate că voi aţi

decretat în cinstea mea mulţime de hotărâri onorifice. Nu mă acuzaţi nici de nebunie pentru faptul că, deşi îmi stă pe deplin în putere să vă fiu stăpân, să stăpânesc o întindere atât de mare a acestei lumi, nu voiesc s-o fac. În ce mă priveşte, dacă ar fi să facem un examen asupra a ce este drept, eu socot că cel mai bun lucru este ca voi să preluaţi conducerea treburilor voastre; dacă am examina folosul, cel mai avantajos lucru consider că este, pentru mine în primul rând, să nu mai am bătaie de cap, să nu mai fiu invidiat, să nu mai fiu expus la pericolul comploturilor; iar pentru voi, cel mai de seamă avantaj este să vă bucuraţi în libertate de un guvernământ chibzuit şi agreat; iar dacă am examina bunul renume, pentru care mulţi nu pregetă să se războiască şi adesea să-şi pună viaţa în primejdie, cum oare nu mi-aş câştiga suprema faimă prin renunţarea la o conducere de asemenea însemnătate? Cum de nu mi-aş crea un nume ilustru dacă de bună voia mea aş trece de la condiţia de deţinător al unei funcţii de aşa mare răspundere la aceea de simplu particular? Prin urmare, dacă cineva dintre voi se arată neîncrezător că oricine altul ar putea într-adevăr să gândească şi să vorbească aşa, mie, rogu-vă, acordaţi-mi credit. Cu toate că aş avea să înşir nenumărate şi măreţe înfăptuiri de care voi aţi beneficiat din partea mea şi a tatălui meu, în virtutea cărora e plauzibil să cred că ne iubiţi şi ne stimaţi mai presus decât pe oricare alţii, n-am să menţionez nimic altceva mai important, n-am să mă mândresc cu nicio altă decizie mai mult decât cu aceea că nici el n-a acceptat monarhia, deşi i-aţi oferit-o, în timp ce eu, care o am, renunţ la ea. Cum de s-ar încumeta cineva să pună alături de această atitudine cucerirea Galliei,

supunerea Moesiei, a Egiptului sau a Pannoniei? Nu încape îndoială că aceste fapte sunt de aşa natură şi de aşa însemnătate încât nu pot fi puse pe acelaşi piedestal cu cele ce-au îndeplinit la un loc, în decursul timpului, toţi strămoşii noştri. De asemenea, nimic din trecut nu este potrivit să şuiere comparaţie cu acţiunea mea din prezent, nici măcar faptul că am luptat până la capăt cu fruntea sus, că am stins vrajba plin de înţelegere omenească în împrejurările atât de grele şi diverse ale războaielor civile, care n-au cruţat pe nimeni, zdrobind fără milă ca pe duşmani, pe oricine ne-a înfruntat, salvându-i, ca pe prieteni pe toţi cei care au închinat steagul. Prin urmare, dacă, să zicem, divinitatea ar hotărî ca statul nostru să treacă iarăşi printr-o boală grea, rugaţi-vă cerului ca desfăşurarea evenimentelor să se petreacă în acelaşi fel. Puterea nemărginită pe care noi am deţinut-o, culmea la care am ajuns prin calităţile şi norocul ce l-am avut, care ne-ar fi dat posibilitatea cu sau fără voia voastră să guvernăm în chip absolut, nu ne-a făcut să ne ieşim din minţi, nici să năzuim după monarhie, ci dimpotrivă, tatăl meu, atunci când i-a fost dăruită a respins-o, iar eu, care am deţinut-o, o depun. Astfel de atitudini trec dincolo de omenesc. Aceste lucruri le spun nu dintr-o lăudăroşenie prostească – de-ar fi fost să trag un profit din cele înşirate n-aş fi deschis gura de la început –, ci numai ca să vedeţi că în pofida multelor şi însemnatelor binefaceri aduse comunităţii, în policía temeiurilor ce le-am avea, în particular, de a ne lăli cu activitatea noastră, simţim o intensă bucurie îndeosebi pentru că suntem puşi în situaţia de a nu accepta nici măcar prin constrângere cele pe care alţii le doresc cu orice preţ, fie şi prin forţa. Cine oare este

mai mărinimos la suflet decât mine, ca să nu mai pomenesc din nou de repauzatul meu tată? Unde poate îi găsit un om mai iubit de zei, care, o, Jupiter şi Hercules! având la dispoziţie un număr nesfârşit de soldaţi minunaţi, cetăţeni şi aliaţi care ţin la mine, stăpâni, cu puţine excepţii, pe toată marea care se întinde dincoace de coloanele lui Hercules, posesor de oraşe şi provincii pe toate continentele, nestingherit de niciun fel de duşman, să părăsească nesilit de nimeni, periect conştient de ceea ce face, o putere de aşa întindere? Unde poate fi găsit un om mai iubit de zei, care, într-o perioadă când voi toţi vă bucuraţi de binefacerile păcii şi ale înţelegerii între oameni, când vă aflaţi în plinătatea forţelor şi, ceea ce este cel mai important, într-o perioadă când sunteţi dispuşi să-mi daţi ascultare de bunăvoie, să se despartă de o posesiune atât de uriaşă? Aşa încât, dacă Mucius Scevola sau Regulus sau alţi eroi ai Romei par a fi fost gata să-şi pună viaţa în primejdie şi să moară pentru gloria de a fi înfăptuit ceva măreţ şi frumos, cum să nu-mi doresc din suflet a îndeplini un lucru mai însemnat încă, prin care, din timpul vieţii, să-i pot întrece în faimă şi pe cei care i-am menţionat şi, totodată, pe toţi ceilalţi oameni? Nimeni dintre voi însă să nu-şi închipuie că vechii romani aspirau odinioară spre virtute şi renume, în vreme ce astăzi bărbăţia ar fi dispărut din Cetate. De

19 – Octavianus Augustus – „Popoare, culturi, civilizaţii” 289 asemenea, departe de voi gândul ca intenţionez să vă trădez şi să vă dau pe mâna unor netrebnici, ori să vă las pradă puterii gloatelor, formă de guvernământ din care nu numai că n-a ieşit nimic bun, ci de aici se trag cele mai mari necazuri pentru

toţi oamenii. Vouă dar, vouă, celor mai valoroşi şi mai înţelepţi, vouă vă încredinţez cârmuirea întregului stat. Niciodată n-aş alege prima soluţie, chiar de-ar fi să mor de mii de ori sau chiar de-aş fi nevoit să primesc puterea de rege; cealaltă în schimb, o aleg şi în interesul meu, şi în acela al statului, deoarece sunt la capătul puterilor şi al rezistenţei. Nici sufletul, nici corpul nu mă mai ajută să merg mai departe şi afară de aceasta prevăd de pe acum invidia, ura, care încolţesc până şi împotriva oamenilor celor mai nobili, precum şi comploturile ce le urmează. Iată pentru ce prefer să mă bucur, înconjurat de respect, de condiţia vieţii private decât să guvernez ameninţat de primejdii. Şi treburile obşteşti vor avea de câştigat dacă vor fi rezolvate în comun, de mai mulţi inşi, concomitent, fără să mai depindă de bunul plac al unuia singur. Din aceste motive vă rog şi vă implor pe toţi să-mi acordaţi totodată încredere şi sprijin ştiind şi judecând toate câte am înfăptuit în folosul vostru şi în timp de război şi în vremea guvernării mele. Cu acest prilej, dacă sunteţi dispuşi să-mi arătaţi întreaga voastră recunoştinţă pentru realizările mele, îngăduiţi-mi de aici înainte să trăiesc în linişte, în calitate de particular. Veţi avea putinţa să vă convingeţi că ştiu nu numai să comand, ci să şi ascult şi toate câte le impun ca sarcini altora, pot şi eu însumi, la rândul meu, să le îndeplinesc. Am intenţia neabătută să trăiesc în deplină siguranţă şi să nu mai am de suferit niciun neajuns, nici cu fapta, nici cu vorba, din partea nimănui. În aşa măsură mă încred în bunăvoinţa voastră, în urma unui examen de conştiinţă. Dar, de mi-ar fi dat să păţesc ceva, aşa cum se întâmplă multora, fiindcă este peste putinţă să placi

tuturor, mai ales când ai fost părtaş la războaie atât de mari, unele în afara graniţelor, altele civile, şi când ai girat treburi atât de importante, sunt foarte dispus să sfârşesc ca cetăţean particular, fie şi înainte de termenul hotărât de soartă, decât să-mi câştig nemurirea odată devenit rege. Nu mai puţin mi-ar aduce iaimă şi însuşi faptul că nu numai n-am ucis pe nimeni pentru a-mi menţine dominaţia, ci că am şi murit de timpuriu pentru a nu deveni rege. Cel ce-ar îndrăzni să mă ucidă, oricum fi-va pedepsit şi de divinitate şi de voi, lucru care s-a petrecut cu tatăl meu; el a fost proclamat egal cu zeii şi a avut parte de cinstiri eterne; în schimb, ucigaşii lui, nişte netrebnici, au pierit în chip netrebnic. Nemuritori nu este cu putinţă să devenim. Totuşi, datorită unei vieţi frumoase, unui sfârşit frumos, dobândim întrucâtva şi atributul nemuririi. Din această cauză şi eu, îndeplinind prima condiţie, şi, în speranţa că o voi îndeplini şi pe cea de a doua, vă încredinţez armata şi provinciile, veniturile statului şi legile, mulţumindu-mă doar să vă atrag atenţia sa nu vă descurajaţi nici de grandoarea, nici de greutăţile ce le implică treburile de stat, încercând un sentiment de teamă, şi nici să nu le trataţi cu uşurinţă, desconsiderându-le, de parcă conducerea lor ar fi o sarcină uşoară. Cu toate acestea n-am să preget să vă înfăţişez, pe scurt, cele ce sunt de făcut pentru fiecare din problemele de importanţă majoră. Care să fie aceste măsuri? Mai întâi de toate vegheaţi cu stricteţe la aplicarea legilor în vigoare şi nu clintiţi niciuna din loc. Pentru că stabilitatea în acest domeniu, cu neajunsurile implicite, tot se adevereşte mai avantajoasă faţă de veşnicele încercări de înnoire, chiar dacă acestea par

a fi mai bune. Apoi, ceea ce legile vă înfăţişează ca o datorie şi ceea ce vă interzic, respectaţi totul cu stricteţe nu numai în vorbe, ci şi în fapte, nu numai în public, ci şi în viaţa privată, aşa încât să nu riscaţi a fi pedepsiţi, ci să dobândiţi cinstiri. Încredinţaţi conducerea provinciilor, şi a celor pacificate şi a celor unde mai persistă încă războaie, unor oameni a căror probitate şi cuminţenie nu s-a dezminţit, fără să purtaţi pică unora dintre ei şi fără a încerca să-l săltaţi pe cutare sau pe cutare, ci luându-vă la întrecere în sarcina de a susţine şi a propăşi fiinţa statului. Cinstiţi pe cei ce se comportă în acest fel şi pedepsiţi-i pe cei care se dovedesc rai cetăţeni. Confundaţi interesele voastre particulare cu cele ale statului, feriţi-vă să aduceţi vreun prejudiciu intereselor publice. Păziţi cu deosebită grijă averea ce-o posedaţi şi nu râvniţi pe nicio cale la cele ce nu vi se cuvin. Nu folosiţi violenţa şi nu-i stoarceţi de bani pe aliaţi şi pe supuşi, nu pricinuiţi neajunsuri, dar nici să nu vă temeţi de duşmani. Fiţi veşnic cu arma în mână, dar nu o ridicaţi unii împotriva altora şi nici împotriva acelora care vieţuiesc în pace. Întreţineţi cu largheţe armata aşa încât soldaţii să nu ajungă, din cauza lipsei, să dorească ceva din cele ce aparţin altora; dar, totodată, ţineţi-i în frâu şi la locul lor, ca nu cumva din îndrăzneala ce o au să iasă cine ştie ce rău. La ce însă să mai lungesc cuvântul înşirându-vă toate câte sunt de datoria voastră să le împliniţi? Este doar lesne să puteţi deduce singuri, după cele spus, ce vă mai rămâne de făcut. Încă un singur lucru mai am de spus şi voi încheia. Dacă veţi înţelege să guvernaţi astfel, veţi fi oameni fericiţi şi îmi veţi aduce numai mulţumiri, mie, care v-am găsit sfâşiaţi de ura luptelor

interne şi v-am adus la această stare înfloritoare. De vă veţi dovedi incapabili să realizaţi indiferent care din măsurile menţionate, mă veţi face să mă căiesc şi veţi precipita iarăşi statul spre nesfârşite conflicte armate şi spre mari primejdii.

Aşa le-am grăit eu senatorilor. Aceştia se uitau uluiţi unul la altul. Stupoare generală! Parcă nu le venea să-şi creadă urechilor. De mai multe ori am fost întrerupt de strigătele acelora care îşi arătau dezacordul faţă de hotărârea mea. Ei m-au învinuit de egoism arătând că renunţarea mea se potrivea unui cetăţean obscur, dar nu mie, cel pe care întreaga lume îl numise salvatorul patriei şi în care poporul roman îşi punea speranţele pentru un viitor fericit. Ei au insistat să rămân mai departe în fruntea statului. Sunt convins că cei mai mulţi erau sinceri. Au existat cred şi dintre cei care aveau anumite bănuieli în legătură cu hotărârea mea socotind-o prefăcătorie. În sinea lor, unii dintre senatori se temeau de ceea ce va urma, alţii se bucurau, alţii se întristau. Dar aceasta conta prea puţin. Important era că toţi cereau în gura mare să nu-i părăsesc. Sub presiunile senatului am acceptat până la urmă să mă ocup mai departe de treburile statului, dar numai pe o perioadă limitată. După câteva zile, adică la cea de a şaptesprezecea zi înaintea calendelor lui februarie din acelaşi ani 727 *ab U.*c. \ o lege votată de popor şi sancţionată de senat m-a confirmat în funcţia de comandant suprem al armatei, cu dreptul de a mări sau micşora efectivele după cum doream şi cu dreptul de a primi trimişii diplomatici ai altor state, de a declara război şi de a încheia pace. Comandant al armatei eram deja, fiindcă aveam titlul de *imperator*, dar nu eram recunoscut

printr-o lege anume.

În timp ce-mi asumam din nou riscurile ce le implicau înaltele demnităţi generatoare de gelozii şi invidie, m-am grăbit să cer senatului, amintindu-mi de tragedia idelor lui martie, mărirea printr-un decret a soldei ostaşilor din garda mea personală.

Provinciile erau administrate încă de multă vreme de către proconsuli sau propretori ce purtau numele de guvernatori fiind investiţi cu o autoritate suverană, civilă, militară şi juridică numită *înţerium*. Deoarece era atribuită unor promagistraţi, ea se numea mai exact *imperium proconsulare*. Având funcţia de consul eu eram investit cu *imperium consulare*. Prin posedarea consulatului, aveam asupra proconsulilor un *imperium infinitus maius*, adică un *imperium* superior şi de o extindere nelimitată. Până acum. În calitate de consul, nu putusem guverna decât în Roma şi Italia. De data aceasta, senatul, încredinţându-mi comanda armatei, implicit îmi punea şi provinciile, unde se afla armata, sub absoluta mea autoritate. Înaltul *imperium* de care dispuneam era covârşitor. De aceea am cerut senatului să împartă provinciile cu mine, iar eu mi-am asumat conducerea numai pentru zece ani sau chiar mai puţin, dacă reuşeam să pacific frontierele mai devreme. Am luat asupra mea conducerea provinciilor de la hotare ameninţate din afară şi a provinciilor unde populaţiile continuau să se agite. Acolo se găseau dispuse şi cele douăzeci şi cinci de legiuni romane. Senatului i-au revenit provinciile din interior, de multă vreme pacificate şi unde nu se afla niciun soldat. (Asupra administrării provinciilor voi mai reveni).

«16 ianuarie anul 27 î.e.n.

Aşadar, în anul 727 *ab U.*c.[196] renunţând la împuternicirile mele, am remis senatului şi poporului roman conducerea statului. Prin aceasta se restabilea Republica. Deşi mi se acordaseră după aceea noi şi mai mari împuterniciri, ceea ce făcea să mă aflu, ca demnitate, deasupra tuturor cetăţenilor, Republica se consolida, ca formă de stat, deoarece titlurile şi funcţiile mele erau legalizate prin aprobarea celor mai înalte instituţii republicane: Senatul şi Adunarea Poporului. În acelaşi timp, celelalte magistraturi continuau să existe îngrijind de treburile statului în spiritul democraţiei şi tradiţiei romane.

În atmosfera de recunoştinţă şi entuziasm ce a urmat acceptării mele de a colabora cu senatul la conducerea statului, a apărut dorinţa de a mi se da un nou nume. Trebuia găsit un nou nume pentru cel care deschidea poporului roman o eră nouă şi prosperă. Aşa încât, la cea de a şaptesprezecea zi înaintea calendelor lui februarie, anul 727 *ab U.*c.[197], Munacius Plancus a propus să mi se atribuie numele de *Augustus*. Senatul şi poporul au salutat această semiapoteoză cu îndelungate şi repetate aplauze. Toţi se grăbeau să mă slăvească. În entuziasmul delirant ce pusese stăpânire pe foarte mulţi, tribunul Pacuvius a jurat să nu-mi supravieţuiască. O mulţime de oameni foarte înflăcăraţi au repetat după el acelaşi jurământ. (Noroc că trăind eu până acum i-am scutit de aş mai respecta cuvântul. Cred că azi nu mai e niciunul în viaţă sfârşind însă toţi de moarte naturală).

După aprobarea dată de senat, m-am numit

196 Anul 27 î.e.n.

197 16 ianuarie anul 27 î.e.n.

Imperator Caesar Augustus divi filius[198], apelativul *Augustus* devenind un *cognomen*. Eu aş fi vrut, sincer spunând, să mi se zică Romulus, dar nu m-am încumetat a sugera acest nume. De fapt denumirea de *Augustus* mă apropia pe mine, fiul divinului Caesar, de fondatorul Romei, cuvântul având o semnificaţie sacră şi simbolizând începutul unei noi ere. În timpul vieţii mele am avut de multe ori ocazia să aud cum numele de *Augustus* era atribuit unor zei ca Apollon, Jupiter, Marte, Neptun. Zeiţei vânătoarei i se spunea Diana Augusta. Deşi atributul de *Augustus* nu era o expresie a puterii supreme, el era incontestabil legat de cuvântul *auctoritas* căruia eu i-am acordat o mare însemnătate. Cicero întrebuinţa acest cuvânt, când se referea la cei mai buni şi mai influenţi cetăţeni. Aceasta ar însemna totuşi prea puţin, deoarece *auctoritas* consfinţită de vechime, tradiţie şi religie, dădea posesorului său nu numai putinţa de a exprima cu autoritate o părere de care cei din jur trebuiau să ţină seama, dar atât acţiunile cât şi faptele acestuia aveau o deosebită însemnătate în exercitarea unor magistraturi.

După împărţirea provinciilor cu senatul, am hotărât să plec din Roma pentru un timp, aşa cum procedau vechii magistraţi, dar şi cu un scop anume, lăsând în locul meu trei devotaţi slujitori: Agrippa, Maecenas şi Statilius Taurus. M-am îndreptat mai întâi spre Gallia, de unde am plecat apoi în Hispania cu intenţia de a conduce personal un greu război pornit contra asturilor şi cantabrilor. Pentru asigurarea liniştii în Cetate eu reînfiinţasem

198 Fiul divinului: Caesar.

prefectura urbană şi o încredinţasem lui Valerius Messala Corvinus, vechi prieten cu Brutus, conspiratorul de la idele lui Marte. Prin numirea lui în funcţia de *Praeţectus Urbis* voiam să dovedesc că nu eram stăpânit de niciun fel de resentiment faţă de duşmanii şi duşmăniile din trecut. Dar Corvinus, după ce a acceptat prefectura, la scurt timp a demisionat sub pretext că o obţinuse ilegal. În realitate era un act de opoziţie atât din partea lui, cât şi din partea celor care mai erau încă adepţi ai partidei oprimaţilor.

Am lipsit din Roma aproape trei ani. După o atât de îndelungată absenţă opinia publică a Eternei Cetăţi a cerut îngrijorată reîntoarcerea mea. Era din cauza unui edil, pe nume Egnatius Rufus, care îşi crease, prin funcţia şi dărnicia sa, o popularitate exagerată. Nu m-am putut reîntoarce imediat, deoarece, din cauza greutăţilor războiului dur purtat contra asturilor şi cantabrilor, m-am îmbolnăvit şi am zăcut un timp în localitatea Tarracona. La Roma se zvonise chiar că murisem. Începuse deja să se murmure că noul Hercules putea foarte bine şi el, întorcându-se din Apus, să coboare în Infern. Dar speranţele opoziţiei s-au spulberat, când, în anul 730 *ab* f/.c.[199], s-au trezit cu mine în Cetate teafăr şi nevătămat. Horatius, prin salutul de bun venit ce mi l-a adresat ou această ocazie, spunea, ca un fel de replică la insinuările rivalilor, că eu, plecat pentru a cuceri laurii victoriei cu preţul vieţii, la fel ca Hercules, mă înapoiam învingător acasă de pe meleagurile hispanice. Un complot se pregătea totuşi împotriva mea, demascat cu foarte scurt timp înaintea

199 Anul 24 î.e.n.

întoarcerii mele la Roma. Aulus Terentius Varro Murena, găsit vinovat, a fost pus sub acuzare, condamnat în lipsă, la exil, prins apoi şi executat împreună cu Fannius Caepion şi alţi complici ai săi. A fost o întâmplare foarte neplăcută sub dublu aspect. Mai întâi că vinovatul era chiar cumnatul credinciosului meu prieten Maecenas şi în plus era coleg de consulat cu mine pentru anul următor, anul 731 *ab* f/.c.[200]. Eu am făcut să fie ales în locul acestuia un alt republican cu vederi conservatoare: Calpurnius Piso. Nu pierdeam nicio ocazie pentru a dovedi că republicanii fac parte din conducerea Republicii.

Deşi în Hispania războiul nu luase sfârşit, Roma m-a primit ca pe un comandant victorios. Un foarte puternic sentiment de bucurie se putea citi pe faţa celor care mă întâmpinau ovaţionându-mă. Drept mulţumire am promis că voi dărui fiecărui locuitor câte patru sute de sesterţi. Dar pentru a putea distribui banii am cerut cu modestie senatului să mă dispenseze de aplicarea legii Cincea ce se referea la donaţii. Senatul, care avea împuternicirea de a da astfel de scutiri, mi-a aprobat. S-ar părea că un asemenea fapt este de mică însemnătate şi n-ar fi meritat să-l consemnez aici. În realitate însă, această scutire, numită *Princeps legibus solutas*, era foarte importantă, întrucât îmi permitea să ignor orice lege, fără ca cineva să mă poată trage la răspundere, ceea ce mă situa deasupra legilor conferindu-mi indirect puteri nelimitate. (Nu numai acest fapt, dar şi celelalte întâmplări povestite în acest capitol, care ar părea că nu au o prea mare importanţă, sunt toate în

200 Anul 23 î.e.n.

strânsă legătură cu obţinerea puterii ce mi-a fost acordată de senat şi popor, pe baza căreia am condus până în prezent statul roman).

În timpul celui de-al nouălea consulat din anul 731 *ab U.*c. [201]m-am îmbolnăvit din nou. Mai fusesem bolnav şi în anul 725 şi în 726 şi în 730 *ab U.*c.[202], dar niciodată aşa de rău ca acum. Am crezut că nu mai scap cu zile. Tare suferind mai eram, cu toate că nu aveam decât 40 de ani! Şi dacă nici eu nu m-aş mai fi îngrijit şi n-aş fi dus o viaţă dintre cele mai ordonate! Dacă mă gândesc numai la cele patru cămăşi pe care le port mai tot anul. Cititorul va crede că patru cămăşi aveam cu toate în dulapul meu. Da' de unde!... Patru cămăşi purtam în acelaşi timp pe mine, la care se mai adăugau un pieptar din lână, un brâu şi jambierele!...

După surpriza ce o stârnisem prin încercarea mea de abdicare din anul 724 *ab* t/.c.[203], urma acum o nouă surpriză. Fiind foarte grav bolnav am adunat în jurul patului de suferinţă pe cei mai de seamă magistraţi, senatori şi cavaleri, am discutat mai întâi împreună unele treburi ale conducerii statului, după care i-am înmânat lui Piso, colegul meu de consulat, un papirus ce cuprindea date referitoare la forţele armate şi la unele venituri. (Chiar în acele clipe de grea cumpănă n-am uitat să dau dovada unor adevărate sentimente republicane prin recunoaşterea egalităţii ce trebuia să existe între mine şi Piso, adică între cei doi consuli în funcţie). Apoi, de-abia trăgându-mi sufletul, am pus în degetul lui Agrippa

201 Anul 23 î.e.n.
202 Anii 29, 28 şi 24 î.e.n.
203 Anul 27 î.e.n.

inelul meu pe care îl foloseam ca sigiliu. Cu vocea stinsă am mai putut îngăima: Celui mai demn! Aşa sunase cândva şi testamentul lui Alexandru cel Mare. Dar care era surpriza? Probabil că o hotărâre de ultim moment a zeilor protectori ai poporului roman, care îşi vor fi zis că era o prea mare pierdere pentru Republică, dacă aş fi urcat în Olimp, alături de ei, aşa de tânăr, a făcut ca într-un mod cu totul şi cu totul neaşteptat să mă însănătoşesc din nou. Vindecarea s-a datorat unor băi reci recomandate de medicul meu, libertul grec Antonius Musa. Atât senatul cât şi eu l-am încărcat de daruri.

Când mă îmbolnăvisem eu, nepotul meu Marcus Claudius Marcellus avea 17 ani. El era fiul sorii mele Octavia din prima ei căsătorie cu C. Claudius Marcellus. îl iubeam mult şi îmi pusesem mari speranţe în el. Îi dădusem ca soţie chiar pe fiica mea Iulia, în anul 729 *ab U.*c.[204]. *În* campania contra asturilor şi cantabrilor l-am luat cu mine la fel cum procedase şi marele Caesar, când mă luase cu el în Hispania. Senatorii, ştiind cât de mult ţineam la el, îi acordaseră dreptul la consulat cu zece ani mai devreme, iar până la împlinirea vârstei fusese numit edil. Toată lumea credea că pe el îl voi lăsa moştenitor. Dar Marcellus era prea tânăr şi prea lipsit de experienţă, pentru a-l lăsa urmaşul meu. El n-a înţeles însă aceasta, încât, din momentul când i-am pus în deget inelul lui Agrippa, tânărul a început să-l duşmănească. După ce m-am însănătoşit, pentru a-l împăca, m-am arătat mai rece faţă de bunul meu prieten şi rudă. (Agrippa îmi era rudă, fiindcă îi

204 Anul 28 îl.n.

dădusem drept soţie, în anul 726 *ab U.c. u*, pe Marcella, fiica Octaviei, sora lui Marcellus, deci nepoata mea. Făcând parte din familie îl luasem lângă mine sus pe Palatin dându-i ca locuinţă frumoasa vilă ce-i aparţinuse lui Antonius). Învingătorul de la Naulochos şi Actium a observat schimbarea din atitudinea mea, dar nu s-a plâns, nu a afectat nicio nemulţumire, ci s-a îmbarcat la Brundisium cu destinaţia insula Lesbos, unde s-a instalat liniştit. Îmi părea rău şi de Agrippa, dar şi de Marcellus. M-am bucurat, când a părăsit Roma, dar m-am şi întristat. L-am numit în grabă guvernatorul Syriei. Generalul însă, fără a refuza, a preferat să rămână mai departe pe insulă trimiţând să conducă provincia înlocuitorii săi. Acest procedeu era legal şi nu fusese Agrippa primul care îl practica.

Trecuseră doar vreo şase luni de când scăpasem de moarte ca prin urechile acului, când, deodată, s-a îmbolnăvit şi Marcellus. Cum era de aşteptat, am făcut apel la salvatorul meu, medicul Antonius Musa. Acesta, căpătând încredere în tratamentul pe care mi-l aplicase mie, l-a tratat tot cu băi reci, dar rezultatul n-a mai fost acelaşi. Curând iubitul meu nepot a murit. El mi-era nu numai nepot, dar şi ginere. Pierderea lui mi-a produs o mare durere ce a răzbătut şi din discursul funebru pe care am ţinut să-l rostesc chiar eu. Rămăşiţele lui pământeşti au fost depuse în mausoleul familiei, Augusteum. Şi eu care credeam, în timp ce luasem măsuri să se grăbească ridicarea monumentului funerar, că voi fi primul oaspete, după cum mă ştiam de suferind! Nu-mi trecuse deloc prin minte că, înainte de a-mi servi mie ca lăcaş de veci, va fi ocupat chiar de câţiva nepoţi şi de alte rude mult

mai tinere ca mine. Aşa e viaţa, plină de necunoscut! *Nil homini certum est*[205]...

Odată restabilit, am convocat senatul pentru a citi testamentul meu prin care lăsam în viitor puterea în mâinile celuilalt consul. Dar senatorii nici n-au vrut să-l asculte. Ei erau convinşi de sentimentele mele republicane şi, socotind inutilă orice dovadă din partea mea, m-au împiedicat să-i dau citire. În aceeaşi şedinţă am arătat că, din cauza sănătăţii mele şubrede, nu mai pot conduce în continuare treburile statului şi că îmi depun toate împuternicirile primite, fără a mai aştepta împlinirea perioadei de zece ani, pentru care mă angajasem în anul 727 *ab U.*c.[206] Senatorii şi poporul s-au opus şi de data aceasta deciziei mele. Desigur că au existat şi acum unii care credeau că este vorba de o hotărâre a mea tot aşa de „sinceră" ca şi cea precedentă. Pentru a nu mai fi stingherit de cineva, am părăsit Roma retrăgându-mă la reşedinţa mea de la Alba. De aici am făcut cunoscut renunţarea la consulat propunând ca în locul meu să fie ales Lucius Sestius, prea bine cunoscut ca partizan fidel al lui Brutus căruia nu înceta a-i cinsti memoria. Făceam încă o dată dovada că respectam şi preţuiam devotamentul unui republican. Puternic impresionat de gestul meu senatul mi-a oferit, în locul consulatului, puterea tribuniciară pe viaţă. Odată cu această *tribunicia potestas* am primit şi *imperium-procnnsulare* mult extins, cu dreptul de a purta spada chiar în *pomerium*, incinta sacră şi sediul zeilor din Roma. Totodată căpătăm autoritatea şi asupra

205 Omul nu e sigur de nimic.

206 Anul 27 î.e.n.

provinciilor senatului. Fiind comandant suprem al întregii armate, mi se acorda dreptul de a menţine trupe chiar în capitală, fapt care contravenea tradiţiei, dar care mi-a dat posibilitatea să-mi cantonez cât mai aproape de palat două, trei cohorte ce constituiau garda mea personală. Aşa… pentru orice siguranţă!

Din experienţa căpătată în urma absenţei mele de aproape trei ani, pricinuită de războiul din Ui spâni a, mi-am dat seama cât de greu îmi era să-mi îndeplinesc de la mare distanţă misiunea de consul, adică de conducător al capitalei statului şi al Italiei. Eu îmi luasem ca principală obligaţie reorganizarea lumii romane care implica o serie de reforme administrative în provincii, misiune grea ce nu putea fi dusă la bun sfârşit decât dacă mă aflam acolo, la faţa locului, în mijlocul supuşilor. După Gallia şi Hispamia urma să plec în Orient. Din această cauză renunţasem la consulat. Dar pentru a putea acţiona cu autoritate în provincii era nevoie de împuterniciri speciale. Aşa s-a făcut că am acceptat în locul consulatului puterea tribuniciară întărită şi de *imperium proconsulare* extins asupra întregului stat.

Unii spuneau atunci că am renunţat la consulat, fiindcă nu-mi convenea să împart funcţia cu altul, dar nici nu îndrăzneam să-l revendic numai pentru mine. Alţii spuneau că, întrucât exercitasem această magistratură timp de nouă ani fără întrerupere (anii 723 – 731 *ab U.*c.[207]), perpetuare contrarie principiilor democratice, am renunţat până la urmă la ea, pentru a da opozanţilor aristocraţi dovada revenirii la tradiţiile republicane. Într-adevăr, redeşteptarea la un moment

207 Anii 31—23 î.e.n.

dat a opoziţiei mă cam neliniştea.

Puterea tribuniciară pe care o primisem după renunţarea la consulat era cea mai populară şi cea mai energică în mijloace de acţiune, ea fiind creată cândva spre a proteja plebeii contra actelor arbitrare ale magistraţilor patricieni. Dar pentru a face faţă subtilelor metode folosite de aristocraţie în scopul de a-şi menţine supremaţia, era nevoie ca tribunii poporului să aibă o putere care să le domine pe toate celelalte. Această putere civilă suverana îmi revenea acum mie. Eu nu puteam să refuz magistratura prin excelenţă republicană, aceea care îmi dădea inviolabilitatea, îmi dădea dreptul de *intercessio* şi *veto* prin care mă opuneam tuturor deciziilor şi măsurilor magistraţilor putând suspenda dintr-un cuvânt orice aprobare luată de comiţii. Deşi deţineam puterea tribuniciară, nu eram tribun al poporului, fiindcă acesta trebuia să fie neapărat plebeu, iar eu eram patrician. Aveam toate drepturile de tribun, fără însă a le împărţi cu ceilalţi zece colegi a căror împuternicire dura timp de un an, după care putea fi urmărit pentru modul cum îşi exercitase magistratura. *Tribunicia potestas* obţinută de mine se deosebea de aceea a tribunilor, prin faptul că ea nu se limita numai la Roma, ci puteam s-o exercit pe întreg cuprinsul statului. O altă deosebire era acordarea pe viaţă a înaltei magistraturi. Aceasta nu mă împiedica să procedez ca şi tribunii reînnoind-o în fiecare an, pentru a-i păstra importantei demnităţi caracterul său anual. Tribunii poporului, prin dreptul lor de a se opune deciziilor luate de diferiţii magistraţi, contribuiseră în ultimele decenii la crearea unei atmosfere de tensiune, a unei agitaţii demagogice

provocând anarhia în care sucombase vechiul sistem republican de conducere. Pentru a nu se mai repeta astfel de situaţii, am făcut în aşa fel încât puterea tribunilor a scăzut mereu devenind până la urmă o magistratură docilă şi inofensivă. Tribunii poporului aveau, în virtutea caracterului sacrosanct şi ca o garanţie a inviolabilităţii lor, dreptul de a condamna la moarte, drept de care se abuzase de multe ori. Eu nu puteam tolera aceste condamnări după bunul plac al fiecăruia. A trebuit să intervin. Până la urmă tribunii au consimţit a supune sentinţele lor ratificării poporului. Dacă pedeapsa cu moartea fusese suprimată în fapt în materie politică, acest drept reapăruse în energia sa primitivă implicată în *tribunicia potestas* pe care o deţineam eu. O asemenea teribilă putere împreună cu aceea pe care mi-o dădea *imperium*, îmi asigurau jurisdicţia criminală fără control, jurisdicţie de care nu am făcut uz decât cu foarte multă moderaţie. Eu obişnuiam să aduc cazul în faţa tribunalului conform procedurii legale, obişnuite.

Comiţiile poporului au numit consuli pentru anul 732 *ab U.*c.[208] pe Marcellus Eserninus şi Lucius Arruntius. De cum au intrat în funcţiune, toate flagelele ce apăreau periodic în peninsulă îşi făcuseră apariţia: Tibrul s-a revărsat inundând mari suprafeţe de pământ, ciuma bântuia în Italia, iar foametea devenea din ce în ce mai greu de suportat. Suficiente motive pentru ca poporul, ce explica aceste nenorociri ca fiind trimise de către zeii mânioşi, să se răscoale împotriva senatului pe care îl acuza că mă lăsase să

208 Anul 22 î.e.n.

dezertez de la post abandonând astfel Republica. Adică toate pacostele căzute pe capul romanilor veneau de la faptul că eu nu mai eram consul. Poporul, izolându-i pe senatori în Curie, îi amenința că îi va arde de vii, dacă nu-mi vor acorda imediat dictatura şi cenzura pe viață. Iată deci cum devenisem eu omul necesar spre care se îndreptau încrezătoare privirile tuturor, chiar dacă nu mă mai ocupam cu conducerea statului. Bine-nțeles că am refuzat astfel de împuterniciri. Rămâneam mai departe credincios principiului meu: nicio funcție care să provoace lezarea sentimentelor republicane ale conservatorilor; nici dictatură, nici Regalitate; niciun cuvânt care să nu fie pe plac romanilor. Totuşi, poporul insista cu încăpățânare să le devin stăpân. Ajuns la disperare, mi-am sfâşiat îmbrăcămintea şi descopsrindu-mi pieptul le-am strigat că prefer moartea decât să trăiesc ruşinea de a atenta la libertatea concetățenilor mei. În cele din urmă, văzând că nici cu argumente, nici cu rugăminți nu pot să-i liniştesc pe cei chinuiți de foamete şi de superstiții, am acceptat prefectura annonei[209] trebuind să veghez personal ia aprovizionarea populației. Era prima încălcare a competenței mele asupra domeniului de activitate al senatului, dar… pe sceptrul lui Jupiter Fulminator! am făcut-o împotriva voinței mele.

În ce priveşte cenzura, am intervenit astfel pentru a fi atribuita unor vechi proscrişi: Paulus Aemilius Lepidus şi Lucius Munatius Plancus. Dar primului îi lipsea energia de a conduce, iar celuilalt, moralitatea necesară. Aceşti doi republicani, prin

209 Instituție care se oeupa de aprovizionarea cu alimente a Romei.

incompetenţa lor, au contribuit atât la compromiterea optimaţilor, cât şi la scăderea prestigiului acestei funcţii aşa de mult apreciată în timpurile mai vechi ale Republicii. Unii au zis că intenţionat i-am ales, ca prin ei să slăbesc respectul faţă de acea veche magistratură republicană, aşa cum făcusem cu tribunatul. Aşa cum nu prea târziu voi proceda cu consulatul, aş putea eu să-i completez pe aceştia. Într-adevăr influenţa cenzurii a scăzut mult.

Pe la mijlocul anului 732 *ab U.*c.*22*, după funeraliile publice acordate lui Marcellus, am plecat întristat să inspectez provinciile din Orient. Mai întâi a trebuit să reprim o conspiraţie urzită împotriva mea şi soldată cu mai multe condamnări capitale. Nu trecuseră nici doi ani de la un alt complot ce-mi punea viaţa în primejdie. Dar de-abia ajunsesem în Sicilia, că tulburările reîncepură. Ele erau întreţinute de exagerata competiţie dintre nişte oameni care nu aveau capacitatea de a scruta prin hăţişul evenimentelor. Ei se întreceau pentru a ocupa funcţia de consul, mai bine zis umbra acestei funcţii.

Era al doilea an consecutiv de când respingeam consulatul. Unul dintre cele două locuri fusese ocupat de M. Lollius, în timp ce al doilea era liber fiind păstrat pentru mine. Din dorinţa de a ocupa acest loc, Quintus Lepidus şi Lucius Silanus desfăşurau o intensă propagandă. Aşa s-a ajuns la noi vărsări de sânge. Senatul a hotărât trimiterea grabnică a unei delegaţii care mă implora să mă întorc la Roma. Eu nu m-am înapoiat, în schimb i-am chemat la mine pe cei doi candidaţi şi, după ce i-am mustrat pentru agitaţiile provocate, le-am poruncit să nu se arate în ziua votării. Cu toate acestea dezordinile n-au încetat decât

după ce, seara târziu, a fost ales consul Lepidus.

Speram că, renunţând la consulatul perpetuu, voi scăpa de greaua răspundere a conducerii Romei. Speranţă deşartă! Trebuia să fiu mereu prezent în turbulenta Cetate, ori să am acolo un om de nădejde, pe a cărui autoritate să mă pot bizui. Pe omul acela îl cunoşteam, era Agrippa, dar nu ştiam cum să-i vorbesc după ce relaţiile dintre noi avuseseră de suferit. Acum Marcellus era mort, iar Roma avea nevoie de un om ca Agrippa. M-am consultat şi cu Maecenas. Acesta mi-a spus: „Trebuie să-l rechemi pe Agrippa; trebuie să-l faci succesorul tău căsătorindu-l cu Iulia. L-ai ridicat aşa de sus, încât nu-ţi rămâne decât să-l ucizi sau să faci din el ginerele tău”. Şi fiindcă nu puteam să-l ucid pe cel mai bun prieten, nu-mi mai rămânea decât să-l căsătoresc cu fiica mea Iulia care se afla văduvă după moartea lui Marcellus. În curând, cea mai rapidă corabie îl aducea pe vechiul meu prieten la mine. Cu multe menajamente l-am rugat să mă ajute pentru a restabili liniştea în Cetate. Am făcut apel la amiciţia ce ne lega de atâţia ani amintindu-i acele foarte frumoase şi cunoscute vorbe: *Amicus certus in re incerta cernitur*[210]. Agrippa m-a privit îndelung şi pregătindu-se de drum s-a mulţumit să-mi răspundă doar atât: *Ignoscere amicus*[211]. Deşi nu fusese investit legal, eu l-am numit *Praefectus Urbis*, în scopul de a-i mări autoritatea care îi crescuse şi prin aceea că putea fi considerat ca şi copilul meu, în calitate de ginere, deşi era mai mare ca mine!... Nu cu prea mult! Doar cu câteva luni.

---

210 Prietenul statornic se verifică în situaţii nesigure.

211 Să iertăm prietenilor.

Amândoi eram atunci cam de aceeaşi vârstă. Aveam vreo 41 de ani. Nici nu sosise bine ginerele meu la Roma, că s-au şi liniştit spiritele. Unde intra Agrippa, intra şi ordinea!

În anul 735 *ab U.*c.[212] s-au răsculat gallii. Mă aflam în Orient şi voiam tocmai să mă înapoiez acasă. Puteam deci să-l trimit pe Agrippa să-i potolească. Dar după cum se liniştiseră de repede lucrurile la apariţia generalului la Roma, tot aşa de repede s-au ivit din nou conflictele după plecarea acestuia spre Gallia. Tulburările erau provocate ca şi mai înainte tot pentru ocuparea funcţiei de consul refuzată şi în acest an de către mine. Au avut loc confruntări sângeroase. În mijlocul agitaţiei se afla din nou Egnatius Rufus care mai provocase unele tulburări în anul 729 *ab U.*c.[213] El era pretor şi voia să se prezinte la alegerile pentru consulat fără a aştepta intervalul de timp regulamentar. Pentru a fi îndepărtat, nu s-a găsit altă posibilitate decât să mi se ofere mie încă o dată consulatul. Dar eu l-am refuzat din nou. Răzmeriţa pune iarăşi stăpânire pe stradă. Senatul dovedindu-şi pentru a nu ştiu câta oară neputinţa de a conduce, a trimis repede o delegaţie la mine. Deşi mă îngrijora situaţia din capitală, aveam totuşi satisfacţia că se adeveriseră părerile mele despre dificultăţile ce se iveau în conducerea treburilor publice, în momentul când se încerca rezolvarea lor cu ajutorul metodelor ce aruncaseră Republica în haosul din ultimele decenii. Şi pentru că din nou fusesem apreciat ca singura persoană capabilă a restabili situaţia, mi-am

212 Anul 19 î.e.n.

213 Anul 25 î.e.n.

permis să numesc consul în locul meu pe Quintus Lucretius Vespillo ce făcea parte din delegaţia trimisă la mine. Vechi proscris, el aparţinea elitei fostului partid al oprimaţilor, dar trecuse de mult de partea mea ca mulţi alţii. Pentru a nu ştiu câta oară îmi arătam astfel bunăvoinţa faţă de duşmanii tatălui meu adoptiv. Se ştie cum aceştia răspunseseră clemenţei şi generozităţii marelui Caesar. Aşa încât, cu un astfel de consul, alături de care eram obligat să iau loc în senat, nu e de mirare că la şedinţele din Curie purtam pe sub togă o platoşa de metal…

Numindu-l pe Vespillo consul însemna a-mi însuşi din prerogativele ce nu aparţineau decât comiţiilor. Dar această încălcare a legii nici nu se mai putea observa din cauza fluturării stindardelor armatei romane comandate cândva de Crassus şi căzute atunci în mâinile parthilor, iar acum înapoiate de către aceştia de bunăvoie datorită iscusitei mele diplomaţii. Fiind prezentate poporului, steagurile stârniseră un val de entuziasm greu de a fi descris. Pentru succesul meu repurtat în tratativele cu parthii, cât şi pentru alte importante realizări mi s-au adus multe onoruri. Eu însă nu le-am acceptat cerând doar să se ridice un altar în cinstea zeiţei Fortuna Redux[214]. Ziua înapoierii mele, adică a patra zi înaintea idelor lui octombrie din anul 735 *ab U.*c.[215], a fost înscrisă printre celelalte zile sacre sub denumirea de *Augustalia*. Mă aflam în plin apogeu.

În acelaşi an am fost numit, urmare unor recomandări făcute comiţiilor, în funcţia de *praeţectus*

214 Zeiţa Bunei întoarceri.

215 12 octombrie, anul 19 î.e.n.

morurn pe timp de cinci ani primind astfel magistratura cenzurii pe aceeaşi perioadă. Eu nu eram însă cenzor. Am procedat la fel ca şi cu tribunatul luând numai autoritatea funcţiei, nu şi titlul ei.

În afara onorurilor de tot felul senatul mi-a oferit şi puterea consulară pe viaţă care mă investea într-un grad superior faţă de atribuţiile consulilor, aşa după cum puterea tribuniciară mă plasase deasupra tribunilor poporului prin investirea cu toate atribuţiile acestora. Dar după cum însemnătatea tribunilor scăzuse simţitor, pentru motivele arătate deja mai înainte, la fel s-a întâmplat şi cu funcţia de consul care a decăzut treptat, treptat. Eu aveam toate drepturile prevăzute funcţiei, fără a le împărţi cu tribunii sau cu celălalt consul cărora nu le mai rămâneau decât titlurile şi însemnele. Astfel a avut loc o disociere de la magistraturile respective a împuternicirilor mele, a acelor *potestas* pe care le deţineam numai eu; a avut loc o desprindere a împuternicirilor de la titlul de tribun sau consul. Foarte important de reţinut!

Înainte de a mi se acorda puterea consulară, aveam dreptul să fac uz de armată posedând *imperium proconsulare*, iar *tribuni ci a potestas* îmi dădea posibilitatea să iau unele iniţiative legislative, ori să mă opun măsurilor pe care le socoteam dăunătoare suspendând acţiunile puterii publice. Aceste două însemnate împuterniciri, completându-se una pe alta, îmi dădeau şi jurisdicţia criminală. Totuşi, eu nu aş fi avut dreptul, fără puterea consulară, nici să administrez, nici să prezidez alegerile magistraţilor care nu erau plebei, ori a consulilor sau a pretorilor şi nici nu puteam publica edicte cu putere de lege.

Imperium. *proconsulare*, *tribunicia potestas* şi *praefe*ctus *morum* îmi acordau puterea legislativă, dar limitată la problemele ce ţineau de fiecare din aceste împuterniciri. Având acum şi puterea consulară, senatul îmi lărgea dreptul de a da edicte, acel) *us edicendi*, dar edictele publicate de mine aveau caracter viager, în timp ce ale celorlalţi magistraţi nu erau obligatorii decât pe timpul magistraturii lor, de obicei un an. Mai mult, în vreme ce edictele altor magistraţi se refereau numai la sfera lor de activitate, edictele publicate de mine aveau putere de lege pe întreg teritoriul statului roman. Ele se numeau legi augustale. Senatorii au vrut să jure că se vor supune tuturor legilor emise de mine. Eu am respins această formalitate inutilă, deoarece contam mai mult pe forţele mele decât pe jurămintele lor. De altfel n-am folosit des această împuternicire, fiindcă o făceam prin intermediul senatului şi comiţiilor. Aceste două instanţe împreună cu mine constituiau *e* \z trei izvoare ale puterii legislative. Însă ce s-ar fi întâmplat, la ce anarhie s-ar fi ajuns în mijlocul acestor izvoare, dacă fiecare ar fi emis după bunul plac tot felul de legi?! Pentru a nu se ivi haosul tocmai acolo unde trebuia să domnească ordinea, clarviziunea şi competenţa, obişnuiam să recomand senatului şi comiţiilor cu multă căldură şi cât mai convingător, că era spre binele tuturor să acţionăm în strânsă colaborare şi într-o perfectă unitate de vederi. Aşadar senatul şi comiţiile nu votau de obicei decât legile pe care le găseam şi eu utile.

Înainte de a vorbi despre obţinerea unor funcţii sau onoruri care se acordau pe viaţă, aş vrea să subliniez că celelalte împuterniciri pe care le

primisem de la senat sau popor, le-am acceptat doar pe anumite perioade de timp, în mod provizoriu. Se spune, într-adevăr, că nimic nu durează mai mult ca... provizoratul! Eu acceptam puterea pe timp limitat, nu pentru că ştiam cum e cu provizoratul, ci deoarece aveam convingerea că, după o nouă perioadă de eforturi depusă în scopul unei mai bune organizări a vastului stat roman, perioadă care se întindea pe cinci sau pe zece ani, puteam să-mi depun pentru totdeauna împuternicirile, să renunţ la imensa răspundere pe care mi-o luam de fiecare dată, în sfârşit, credeam că voi putea trăi şi eu în linişte îngrijindu-mi mai cu atenţie şubreda mea sănătate. Dar pentru că socoteala de pe Palatin nu se potrivea cu aceea din Forum sau din provincii, iarăşi mă mai înhămam pentru o nouă perioadă la carul greu al imensului stat roman. După încercarea mea de retragere din anul 727 *ab U.*c. am acceptat împuternicirile pe cinci ani; în 731 pe încă cinci ani; în anul 736 încă pe cinci ani; în anul 741 pe cinci ani; în anul 746 pe zece ani; în 756 pe încă zece ani şi în sfârşit anul trecut, adică în anul 766 *ab U.*c., mi-au fost prelungite împuternicirile pe încă zece ani.[216] Cu trecerea vremii s-a ajuns la situaţia în care depunerea împuternicirilor mele la sfârşitul unei perioade, însemna în acelaşi timp şi reînnoirea lor pentru o nouă perioadă. Un asemenea eveniment a devenit treptat cea mai bună ocazie a unor sincere manifestări de bucurie din partea poporului, când au

216 După încercarea de abdicare din anul 27 î.e.n. Augustus a acceptat împuternicirile pe cinci ani; în 23 pe încă cinci ani; în anul 18 încă pe cinci ani; în anul 13 pe cinci ani; în anul 8 pe zece ani; în anul 3 e.n. pe zece ani şi în sfîrşit, în anul 13 e.n. i-au fost prelungite împuternicirile pe încă zece

loc serbări entuziaste asemănătoare cu cele mai de seamă aniversări.

Una dintre demnităţile care se acordă pe viaţă este aceea de *Pontiţex Maximus*, aceea de şef suprem al religiei romane. Acesta are misiunea de a supraveghea ceremoniile cultului public, dar şi privat, mergând până la intervenţia în actele juridice interesând întreţinerea cultului familiei. Când mi s-a acordat mie funcţia de Mare Pontif, adică în anul 741 *ab U.*c.[217], după moartea fostului triumvir Lepidus care o deţinuse timp de treizeci şi doi de ani fără să o merite, au avut loc manifestaţii pline de entuziasm în cadrul unui impozant ceremonial. Alegătorii s-au îndreptat spre Roma pornind din toate colţurile Italiei. Am avut o nouă ocazie de a asista la enorma popularitate de care mă bucuram în păturile cele mai largi ale poporului. Ca şef al religiei am devenit un fel de fiinţă supraumană, divină, căreia i se conferă într-o oarecare măsură omagiile şi evlavia ce se acordă zeilor. Este un fel de anticipare a divinizării pe pământ în aşteptarea realizării acesteia în Olimp, aşa cum probabil mi se va întâmpla nu prea târziu, adică după scurgerea celor o sută de zile de la ultimul recensământ al populaţiei.

În anul 752 *ab U.*c.[218], ca o dovadă în plus a dragostei şi devotamentului ce mi se arăta pretutindeni, am primit şi numele de *Pater Patriae*, o altă demnitate care se acordă pe viaţă, un titlu în aparenţă doar onorific, dar care avea totuşi o oarecare importanţă religioasă. E drept că mi-a fost acordat

217 Anul 13 î.e.n.

218 Anul 2 î.e.n.

cam târziu... Ţinându-se seama de semnificaţia religioasă a titlului meu de Părinte al Patriei, s-a prescris preoţilor ca în afara rugăciunilor închinate zeilor, senatului şi poporului roman, să se adauge rugăciuni şi pentru sănătatea mea.

Şi acum să recapitulăm... dragostea şi bunăvoinţa senatului şi poporului roman: Eram *imperator*, eram investit cu *tribunicia* pe>*testas* şi *imperium consulare* pe viaţă, dispuneam de *imperium infinitus maius* (fiind consul în funcţiune), dar şi de *imperium proconsulare* (în calitate de fost consul), mă numeam *Augustus*, eram *princeps senatus*, *praefectus morum*, *Pontifex Maximus* şi *Pater Patriae*. În plus eram fiul zeului Iulius, eram protejatul zeului Apollon, iar ginta Iulia din care făceam parte descindea din zeiţa Venus.

305

În întreaga Republică nu mai existau alte titluri, demnităţi sau onoruri care să nu-mi fi fost atribuite. Obţinusem toate împuternicirile posibile. Pe baza acestora deţineam singur cea mai mare putere în stat; în statul care continua să se numească Republică, deoarece păstra toate formele de conducere democratică, cu excepţia unor inerente schimbări ce intervin cu timpul în viaţa oricărei societăţi. Unii insinuau că l-am depăşit în putere pe dictatorul Caesar, că sunt mai puternic chiar ca un rege, că sunt un zeu. Contrar acestor păreri eu sunt în realitate doar un om; sunt doar senatorul care în Curie ascult, vorbesc, votez ca şi colegii mei; sunt alegătorul care îmi dau votul în cadrul tribului meu sau recomand vreun candidat mergând cu el în mijlocul mulţimii şi subliniind, chiar pentru cei mai apropiaţi mie: dacă

merită; sunt martorul într-un proces în care avocatul, fără a fi pedepsit de cineva, poate să mă dojenească, aşa cum mi s-a întâmplat de mai multe ori; sunt cel care, pentru a salva vreun vinovat, implor acuzatorul, în loc să opun dreptul meu de veto; sunt omul care nu refuz să-l ajut nici pe cel mai neînsemnat dintre clienţii mei; sunt omul modest care mă mulţumesc cu o masă foarte simplă, mă îmbrac doar cu veşminte ţesute în casă şi locuiesc de vreo patruzeci de ani în aceeaşi încăpere dintr-o locuinţă de pe Palatin; sunt doar un magistrat care, după fiecare călătorie, intru în Roma pe timpul nopţii, pentru a evita primirile fastuoase ce mi se pregătesc; sunt omul care merg adesea fără gardă pentru a asista la sărbătorile de familie ale prietenilor mei; sunt totodată omul democraţiei republicane, întrucât conduc alături de un senat cu drepturi mai largi ca în trecut, alături de Adunarea Poporului care se reuneşte în triburi şi centurii pentru a confirma legile, ori pentru a numi în magistraturi, alături de consulii care îşi păstrează onorurile rangului lor, alături de tribunii poporului care uzează liber de veto-ul lor, alături de pretorii care supraveghează justiţia civilă şi criminală, alături de questorii şi edilii care îşi îndeplinesc misiunile în numele senatului şi poporului; sunt omul care a instaurat pacea mult visată pe întreg cuprinsul statului roman; sunt mai ales omul ordinii personificate şi al disciplinei, omul care a organizat pe baze mai durabile administrarea statului, pe baze mai echitabile dezvoltarea provinciilor, pe baze mai realiste întreaga viaţă a societăţii noastre; sunt omul care mă prefac că îi cred pe cei ce îmi aduc nesfârşite la

20 – Octavianus Augustus – „Popoare, culturi, civilizaţii” ude, sunt omul care mă prefac că nu aud cuvintele de ocară, care mă prefac că nu văd primejdiile din jur, care mă prefac că am uitat de duşmanii şi duşmăniile din trecut, care mă prefac şi iar mă prefac, pentru că altfel, *qui nescit dissimulate nescit regnare*[219].

22. Pe calea celui mai riguros cursus honorum
De-abia am urcat scările!…

În ultima vreme m-am simţit foarte slăbit. Unde e vioiciunea şi supleţea mea de altă dată! Nici nu mai ţin minte de când nu m-am mai plimbat călare. Am renunţat de mult şi la exerciţiile de călărie şi la mânuirea spadei. Le înlocuisem într-un timp cu alergări uşoare sau cu aruncarea mingii. Îmi plăcea să mă joc cu nepoţii mei trimiţând mingea de la unul la altul. Acum nici aceasta n-o mai fac… De-abia am urcat treptele ajungând cu greu aici, în camera mea de lucru de la etajul vilei pe care o locuiesc de peste patru decenii, vilă ce nu se remarcă nici prin mărime, nici prin lux. Am stat câteva ore în pivniţă, unde m-am ascuns din cauza furtunii stârnite şi a fulgerelor ce brăzdau cerul în toate direcţiile. Ce bubuituri asurzitoare! Parcă era sfârşitul lumii! Sfârşitul lumii mai înţeleg, dar nu şi sfârşitul meu!… De aceea, pe o astfel de vreme, mă ascund în fundul încăperii boltite şi-mi pun pe cap şi umeri o piele de focă, deoarece am credinţa că mă protejează împotriva trăsnetelor. Am ajuns acum cu chiu cu vai în atelierul meu, dar tot cu foca pe cap. Înainte de a-mi relua lucrul vreau să privesc pe fereastră şi să mă asigur că cerul s-a

219 Cine nu ştie să se prefacă nu ştie să conducă.

înseninat, semn că zeii nu-şi mai varsă focul pe bieţii oameni, aşa cum fac ei la supărare. Cine citeşte aceste rânduri nu prea poate să şi-l imagineze pe „stăpânul lumii”, aşa cum îmi spun unii, ascuns în fundul unei încăperi întunecoase ţinându-şi cu teamă pe cap şi pe umeri pielea de focă. Dar eu nu pot uita trăsnetul care a căzut odată lângă mine, în timp ce mă aflam într-o noapte purtat în lectică, şi care l-a ucis deodată pe sclavul ce-mi lumina drumul. (Fiindcă atunci am scăpat cu viaţă, i-am consacrat drept recunoştinţă un templu lui Jupiter Tonans). Aşa că paza bună trece primejdia rea. Acum soarele pătrunde din nou călduţ în Syracusa, cum îmi place mie să-i spun încăperii mele de lucru de la etaj, încât pot să-mi deapăn liniştit amintirile.

După dezastruoasele războaie civile care aduseseră numai mizerie, haos, ruină, moarte şi spaimă, era timpul să se instaureze pacea, liniştea, ordinea, respectul faţă de lege, faţă de străbunele moravuri, faţă de avutul obştei şi al particularilor. Pentru realizarea acestor deziderate trebuia găsită cea mai potrivită modalitate de conducere. Era nevoie de o serie de reforme pe care nu le puteam însă aduce la îndeplinire de unul singur. Mi-am dat seama de faptul că omul singur, deasupra tuturor, izolat şi distant, nu numai că nu poate realiza nimic, dar trăieşte şi cu teama de a se vedea doborât de cei mulţi care se află sub el. Trebuia realizată o legătură între mine şi diferitele categorii sociale; o colaborare cât mai largă cu toţi cei care erau capabili să susţină procesul novator iniţiat de mine. Aveam deci nevoie de oameni. Dar ce metodă trebuia să folosesc pentru atragerea lor? Cum trebuia să procedez? Cum trebuia

să fie conduşi oamenii? Avea dreptate marele Caesar, când spunea că a conduce este o artă. Excesul de severitate duce la ură. Excesul de indulgenţă slăbeşte autoritatea. Până la urmă, împletind în mod abil clemenţa cu severitatea, am reuşit să-mi apropii toate categoriile sociale. În acest sens, *caplatio benevolentiae*[220] a devenit unul dintre criteriile mele călăuzitoare.

Cea mai mare parte a instituţiilor şi magistraturilor existente înaintea mea au rămas aproape neschimbate şi pe timpul conducerii mele. La acestea s-au adăugat însă unele funcţii noi pe care le-am ocupat cu oameni din toate straturile sociale începând cu vechea nobilime patriciană şi terminând cu sclavii eliberaţi. Crearea noilor funcţii s-a făcut cu mare grijă şi discernământ. Ele trebuiau să fie foarte strict ierarhizate şi foarte riguros delimitate. Toate magistraturile, toate funcţiile mai vechi sau mai noi s-au obţinut pe baza respectării principiului denumit *cursus honorum*[221].

Primul rang în societatea noastră aparţine vechii nobilimi patriciene. Deşi redusă ca număr în urma

---

220 Atragerea bunăvoinţei.

221 La romani, carieră a demnităţilor care impunea o succesiune riguroasă, într-o anumită ordine a ocupării magistraturilor. Dacă la început regulile pe baza cărora se ocupa o funcţie erau mai suple, din anul 180 î.e.n., prin lex Villia Annalis, ele capătă însă un caracter strict obligatoriu. Cariera senatorială începea la vîrsta de 17 ani prin obţinerea funcţiilor inferioare. Se continua apoi în armată cu deţinerea unui grad de tribun militar sau comandant de cohortă. Numai după aceea se promova, la vîrsta de 25 de ani, în cea mai mică din funcţiile mari care era questura, urmată de edilitate sau tribunat, apoi de pretură şi în sfîrşit de consulat, unde vîrsta minimă era de 41 de ani. Existau şi excepţii. Cariera ecvestră urma un cursus honorum deosebit de cel senatorial.

războaielor civile şi lipsită de influenţa de altă dată, eu am folosit-o la ocuparea anumitor funcţii religioase care îi reveneau în exclusivitate.

O altă categorie a aristocraţiei superioare o formează corpul senatorial, *amplissirnus ordos*[222], care, după Actium, nu mai constituia o forţă unitară, aşa cum fusese înainte. În primul rând ca număr, aristocraţia romană fusese şi ea mult redusă în urma războaielor civile. Aproape toţi cei care făcuseră parte din complotul urzit contra marelui Caesar, vreo optzeci la număr, pieriseră de moarte violentă. După ce l-am învins pe Antonius, existau încă mulţi senatori care nu împărtăşeau bucuria succesului meu. Cei care fuseseră prieteni cu Marcus Antonius sau legaţi prin rudenie cu acesta, chiar dacă nu erau împotriva mea, nici alături de mine nu se aflau. De aceea m-am străduit să mi-i apropiu sub diverse forme. Una dintre acestea a fost ajutorul material. Mulţi senatori sărăciseră în cursul războaielor. Găsindu-se la strâmtoare ei erau capabili să se lase târâţi în tot felul de aventuri politice, cum erau comploturile. De aceea, în afara darurilor băneşti, am luat măsura să fie arse vechile înscrisuri pentru datorii, iar multor senatori le-am anulat ipotecile faţă de tezaurul statului încheiate înainte de Actium. Astfel numeroşi reprezentanţi ai vechii *nobilitas* îmi datorau mie averea, iar unii chiar viaţa. O parte dintre ei au fost atraşi prin tot felul de onoruri. Au fost însă destui şi dintre cei care au trecut de partea mea convinşi de binefacerile pe care le adusesem statului. Existau unii care mă aclamau doar pentru faptul că eram învingătorul.

---

222 Cel mai strălucit ordin.

Pe lângă vechile familii de aristocraţi, din senat mai făceau parte şi acei *hornines novi*, oameni noi, care îmi datorau mie în cea mai mare parte prezenţa în Curie. Ei îşi manifestau recunoştinţa susţinându-mi totdeauna măsurile pe care le luam. E greu să vorbesc totuşi despre o unanimă şi sinceră recunoştinţă a grupării senatoriale. De aceea nu pot spune că a existat o perfectă unitate de vederi şi interese între mine şi corpul senatorilor.

Au fost momente, pe timpul conducerii mele, când s-a făcut simţită o anume opoziţie din partea unor senatori. Nu mă refer la o opoziţie directă, deoarece nu-mi amintesc că vreunul dintre ei să se fi opus vreodată pe faţă la propunerile făcute de mine în şedinţele din Curie. Au existat însă unele aluzii sau replici opoziţioniste. Odată un senator m-a întrerupt făcându-se că n-a înţeles ce vream să spun. Altul mi-a zis: „Ţi-aş obiecta, dacă aceasta ar fi cu putinţă”. De multe ori le treceam cu vederea. Alteori, când discuţiile în contradictoriu se înteţeau, mă supăram şi părăseam şedinţa Auzeam cum spuneau în spatele meu, în timp ce ieşeam: „Senatorilor trebuie să li se permită să vorbească liberi despre treburile statului”. Dacă opoziţia s-ar fi limitat doar la astfel de manifestări, n-ar fi fost prea grav. Numai că într-un timp începuseră să apară unele pamflete şi satire anonime cu conţinut injurios. Ele se citeau şi printre senatori. Deşi eu eram principala ţintă a acestora, n-am cercetat cine erau autorii, atâta timp cât nu îndemnau la revoltă. Totuşi am dat poruncă să fie anchetate persoanele care scriau sub nume străin pamflete ce aduceau grave injurii sau care dezonorau cetăţenii, ori femeile ce se bucurau de o frumoasă

reputaţie. Nu m-am arătat însă deloc îngăduitor atunci când spiritul opoziţionist, întâlnit mai ales la cei din bunele familii, lua forma periculoasă a unor comploturi. A trebuit să existe şi dintr-acestea, deoarece, luând puterea în condiţiile unei înverşunate lupte, mulţi fuseseră învinşi, dezarmaţi. Dar spadele pe care eu le-am frânt, au devenit cu uşurinţă pumnale în mâinile celor care, obligaţi a îngenunchea în faţa mea, nu acceptau această poziţie de inferioritate decât cu gândul ca, din locul umil unde se aflau, să poată alege mai bine punctul unde să lovească.

În anul 724 *ab* f/.c.[223], când mă găseam încă în Orient, Maecenas, care comanda la Roma gărzile urbane, a descoperit o conjuraţie înfiripată destul de neabil de către fiul fostului triumvir Lepidus. Tânărul, ce plănuia asasinarea mea pe când m-aş fi întors în Cetate, a fost trimis sub pază la mine în Egipt, iar eu am fost obligat să-i aplic pedeapsa capitală, pentru a sfârşi odată cu ura de moarte pe care mi-o purta familia lui Lepidus. Mama conspiratorului a fost adusă în faţa tribunalului, întrucât încurajase acţiunea băiatului. La rugăminţile în genunchi ale fostului triumvir, judecătorul a iertat-o. (Se părea că Lepidus avea o anumită înclinaţie spre a cere iertare în genunchi, dacă ne amintim de unele întâmplări mai vechi). Despre un alt complot, al lui Murena, am mai vorbit. Altul a avut loc mult mai târziu, prin anul 757 *ab U*.c.[224] Autorul a fost unul din nepoţii lui Magnus Pompeius, Cornelius Cinna. Până şi Aemilius Paullus,

223 Anul 30 î.e.n.

224 Anul 4 e.n.

soţul nepoatei mele Iulia, a participat la o conspiraţie. Toţi au fost condamnaţi la moarte. Conjuraţiile erau cu uşurinţă descoperite, întrucât cele mai multe nu aveau vreun program, ori un scop bine precizat, iar conspiratorii erau împinşi la aceste acte izolate şi nesăbuite din ură sau interese personale. Cei care îşi manifestau în vreun fel opoziţia, nu găseau mai niciodată complici care să-i urmeze, deoarece nu aveau motive întemeiate prin care să convingă. Nu aveau nici curajul, nici tăria îndeplinirii unui act necugetat. Voi da un exemplu. Odată, la un banchet, senatorul Rufus s-a exprimat faţă de ceilalţi comeseni, că doreşte să nu mă mai întorc teafăr din călătoria pentru care mă pregăteam. El a mai adăugat că aceasta este până şi dorinţa taurilor şi viţeilor. Convivii au făcut haz şi poate că printre ei erau unii care îi împărtăşeau dorinţa. Atunci când îmi făcuse frumoasa „urare", se afla lângă Rufus şi sclavul său care îl servea la masă. A doua zi acesta i-a amintit stăpânului de vorbele spuse la o cupă de vin în plus, şi faţă de atâta lume, sugerându-i, pentru a preveni vreun denunţ, să-mi mărturisească el însuşi greşeala autodenunţându-se. Senatorul l-a ascultat şi s-a prezentat în faţa mea într-o zi, tocmai când mă pregăteam să plec de acasă. Blestemându-şi zilele m-a implorat să-l iert pentru vorbele fără judecată spuse în ajun, când îşi pierduse minţile din cauza vinului ce i se urcase la cap. Eu l-am iertat. Rufus însă, pentru a fi crezut de toţi cei care îi ascultaseră „urarea", mi-a cerut suma de bani ce se acordă de obicei unei persoane care se află în graţiile unui conducător. I-am acordat şi această sumă spunându-i: fac lucrul acesta în interesul meu, ca să nu mă mai supăr niciodată pe

tine…

Cunoscând bine starea de spirit a grupării senatoriale am reacţionat în mod diferit, în raport de felul cum se manifestau acţiunile opoziţioniste. Uneori am fost poate exagerat de îngăduitor, dar alteori am aplicat şi pedepse. Nu mai departe acum câteva luni, fiind informat că unii dintre cei exilaţi de către mine prin diferite insule îşi părăseau fără permisiune locul exilului, am cerut să se ia cele mai drastice măsuri împotriva lor.

În decursul anilor am ţinut foarte mult să alcătuiesc un corp senatorial din oameni devotaţi care să înţeleagă imperativul vremii şi care să-mi dea întreg concursul pentru înfăptuirea reformelor ce mi le propusesem. împuternicirile de care dispuneam îmi dădeau posibilitatea de a preveni intrarea în senat a unor elemente necorespunzătoare. Exista un vechi obicei prin care oamenii de vază, cei care se bucurau de un mare prestigiu, puteau face recomandări alegătorilor cu privire la diferiţi candidaţi. Obiceiul devenise cu timpul un drept ce se numea *ius commendationis*. Aceste recomandări aveau o mare greutate în faţa celor chemaţi să voteze. Candidaţii pe care îi propuneam eu erau sigur aleşi, cu atât mai mult cu cât aveam dreptul de a recomanda, deci de a numi, jumătate din numărul senatorilor, drept obţinut de marele Caesar în anul morţii sale. În calitatea pe care o aveam, eu puteam preveni intrarea în senat şi prin alte mijloace. Astfel, puteam de la început să-i îndepărtez pe candidaţii care se prezentau pentru obţinerea funcţiilor inferioare, civile şi militare, fără de care, conform acelui strict *cur sus honorum* nu se putea avansa la magistraturile mai mari ce deschideau

drumul spre senat. Să zicem însă că erau situaţii, când nici nu puteam preveni şi nici nu puteam împiedica intrarea în senat a cuiva. Recurgeam atunci la un alt drept care îmi da permisiunea de a-i scoate pe cei necorespunzători din senat. Am procedat astfel la mai multe epurări. Prima dintre ele a avut loc încă în anul 726 *ab U.*c.[225] când, luându-l coleg pe Agrippa, mi-am atribuit titlul de *Praeţectus morurn* care îmi asigura toate puterile cenzurii. Printre acestea se afla şi dreptul de a verifica lista senatorilor. În urma invitaţiei mele, cincizeci de senatori s-au retras înainte de a-i scoate eu. Acestora le-am dat voie să păstreze în continuare însemnele senatoriale. Nu la fel am procedat cu alţi o sută patruzeci de membrii pe care i-am îndepărtat din senat găsindu-i nedemni de această înaltă funcţie sau care fuseseră prieteni şi susţinători ai lua Antonius. Operaţiunea epurării s-a repetat în anii 736, 741, 743 şi 757 *ab U.*c.*7*. Pe baza puterii consulare aveam dreptul să întocmesc lista senatului, aşa numita *lectio senatus* sau *album senatorium*. Acest drept trecuse cândva de la consulat la cenzură, iar după abolirea cenzurii revenise ca un drept al consulului. Încetul cu încetul senatorii au devenit mai receptivi faţă de noul pe care îl aduceam eu în viaţa publică a statului, încât, iată, au trecut zece ani de când nu a mai fost nevoie să procedez la vreo epurare. Eu am evitat, pe cât mi-a fost posibil, să trec la astfel de măsuri, fiindcă ele erau mai totdeauna însoţite de scene dintre cele mai penibile. Odată, unul dintre cei excluşi îşi sfâşie îmbrăcămintea arătându-şi pieptul plin de cicatrice, semne ale vitejiei sale. Altă

225 Anul 28 î.e.n.

dată, un senator mi-a reproşat că pe el l-am admis, iar pe tatăl său l-am dat afară. Uneori mă ajutam în completarea numărului de şase sute de membri, cât cuprindea senatul într-o vreme, desemnând un grup de colegi de-ai mei dintre cei mai devotaţi şi competenţi, cu misiunea de a-mi prezenta fiecare dintre ei câte o listă cu cinci candidaţi propuşi de către ei. Aşa s-a făcut că Antistius Labeo a înscris în capul listei întocmită de el un nume nesuferit: Lepidus, cel care îmi vrusese moartea după înfrângerea lui Sextus Pompeius în Sicilia. Plin de indignare l-am întrebat dacă nu cunoaşte cumva pe vreunul mai demn decât acesta. În loc să-mi răspundă, m-a întrebat cu îndrăzneală: „Nu-l menţii tu în cea mai înaltă demnitate sacerdotală?” Lepidus a revenit în senat, dar această onoare nu l-a putut ridica din josnicia în care se complăcuse totdeauna. Pentru neobrăzarea de a fi acceptat o asemenea distinsă funcţie, am avut grijă să-l răsplătesc cu tot felul de ironii şi sarcasme, încât cred că bătrânul a regretat de o mie de ori singurătatea la care îl condamnasem, când l-am obligat să se stabilească în insula Circeii.

De multe ori îmi venea în minte tragedia de la idele lui Marte din anul 710 *ab U.*c.[226]. Spre a nu se mai repeta vreodată am hotărât ca niciunul dintre senatori să nu poată intra în Curie decât unul câte unul, după ce în prealabil erau bine percheziţionaţi. Pentru orice siguranţă, cât timp dura scotocirea onorabililor colegi, zece senatori înarmaţi până în dinţi înconjurau scaunul curul pe care luam eu loc. împlus eram căptuşit pe sub togă şi cu o rezistentă

226« Anul 44 î.e.n.

platoşă de arama. Măsuri exagerate, chiar inutile, deoarece venerabilii senatori, porecliţi *orcini* sau *charonites*[227], n-au mişcat un deget acceptând resemnaţi acea stare de lucruri. Deoarece nu doream ca severele măsuri să fie socotite drept începutul unor noi persecuţii, m-am grăbit să fac cunoscut că toate documentele lui Antonius au fost arse, astfel ca nimeni să nu mai aibă de suferit de pe urma legăturilor cu acesta. În realitate am mai păstrat câteva dintre ele… pentru orice eventualitate!

Pentru desfăşurarea în cât mai bune condiţii a activităţii senatului au fost introduse unele reguli foarte precise. Astfel, vârsta minimă pentru a intra în senat s-a stabilit la 25 de ani. Candidatul trebuia să aibă un cens de un milion sesterţi, să fi îndeplinit funcţia de questor şi să prezinte garanţia unor frumoase moravuri. O nouă reglementare stabilea numărul şedinţelor senatului la două pe lună, adică la calendele şi la idele fiecărei luni. Fiindcă senatorii veneau la şedinţe cu mare întârziere, am mărit amenzile pentru cei întârziaţi; la fel şi pentru cei ce absentau. Fiecare dintre noii aleşi şi confirmaţi erau obligaţi să aducă jertfe de tămâie şi vin la altarul zeului din templul unde se întruneau, pentru ca îndeplinirea obligaţiilor senatoriale să aibă loc cu mai multă vrednicie şi respect. Niciunul dintre senatori nu avea voie să părăsească Roma decât cu aprobarea mea.

---

227 Orcini era un nume derivat din orcus, poreclă a lui Pluto, zeul împărăţiei subpământene. Cuvîntul însemna sclav eliberat pe baza unui testament, ca şi charonites. Cu aceste nume erau porecliţi în derîdere acei senatori care intraseră în Curie în virtutea testamentului lăsat de Caesar şi interpretat de către Antonius.

Senatul a devenit, sub conducerea mea, organul legislativ şi judecătoresc suprem, căpătâind în problemele de politică internă o lărgire însemnată a atribuţiilor sale. Din punct de vedere legislativ senatorii continuau să voteze hotărârile care aveau astfel putere de lege, deşi unele probleme se dezbăteau, ca şi mai înainte, în comiţii. În cazuri speciale senatul era împuternicit cu înalte atribuţii judiciare ce nu puteau fi anulate decât de către mine. El deţinea jurisdicţia supremă asupra membrilor săi, mai ales în cazul unor abateri deosebit de grave ale acestora. În ce priveşte administrarea teritoriului senatul o exercita asupra Italiei şi asupra provinciilor de multă vreme pacificate. Cât despre politica externă, referitoare la problemele păcii şi războiului, aceasta trecea în competenţa mea. Înaltul for îşi păstra tezaurul său, vechiul *aerarium* republican, alături de autoritatea financiară supremă pe care o avea în provinciile senatoriale.

Datorită inevitabilelor schimbări ce avuseseră loc ca urmare a reorganizării conducerii statului, unele atribuţii care altă dată aparţineau poporului, reveneau acum senatului, iar altele care fuseseră mai înainte de resortul acestuia, au fost trecute asupra mea.

Între ordinul senatorial şi ordinul ecvestru, despre care mă pregătesc să scriu, se afla o categorie intermediară formată din fiii senatorilor care de la vârsta de 17 ani purtau toga laticlavă şi erau asociaţi la o parte din prerogativele onorifice ale părinţilor. Ei aveau dreptul să asiste la şedinţele senatului. După ce obţineau una din funcţiile vigintiviratului[228], care le

228 Viitorul senator începea cariera ca vigintîvir. Aceasta era o

uşura intrarea in questură, puteau ajunge apoi în senat.

A doua grupare socială ca rang şi importanţă era formată din ordinul ecvestru. La fel cum am procedat cu gruparea senatorială, eu m-am străduit să-mi apropii membrii acestui ordin, deoarece se dovedeau oameni cu multă experienţă în problemele conducerii şi administraţiei. De aceea i-am folosit în funcţii dintre cele mai înalte. După războaiele civile acest ordin se prezenta dezorganizat şi fără vreun program politic. De altfel ei se ocupau prea puţin de aspectele politice ale societăţii noastre, principala lor activitate fiind de ordin economic; erau mari negustori, bancheri, arendaşi de impozite, cămătari, proprietari de imobile şi pământuri. De aceea foarte rar au luat parte la acţiunile opoziţionale ale aristocraţiei senatoriale. Cei care s-au dovedit oameni de acţiune, energici, cu iniţiativă, dar şi devotaţi noii ordini instaurată de către mine, au primit mari împuterniciri militare şi administrative formând un grup de funcţionari superiori care s-au detaşat de grupul alcătuit din simpli oameni de afaceri. Mulţi dintre prietenii mei au făcut parte din ordinul cavalerilor. Acestui ordin puternic, mai ales din punct de vedere material, dar care nu prezenta un tot unitar, i-am dat o organizare precisă, după ce în prealabil am revizuit componenţa lui, aşa cum procedasem şi cu senatul. Au fost îndepărtaţi cei corupţi sau cei care nu dispuneau de

---

magistratură inferioară prin care puteau fi ocupate funcţii din diferite domenii de ^activitate (juridice, financiare, edilitare) şi care dădeau astfel posibilitatea unui tînăr să se afirme în viaţa publică. Unii erau desemnaţi chiar din rîndul cavalerilor. În felul acesta Augustus pune bazele unei cariere ecvestre ce se desăvîrşeşte în cursul secolului următor, în paralel cu cariera senatorială.

censul obligatoriu de patru sute mii sesterţi conform legii Roscia. Unora dintre cei mai valoroşi, ca şi în cazul senatorilor, le-am completat eu censul necesar. Semnul distinctiv era inelul de aur pe care îl primeau din partea statului. Pentru a le mări prestigiul le-am interzis să apară în arenă sau pe scenele teatrului. Funcţiile ocupate de cavaleri erau plătite conform importanţei lor. Fiind o categorie socială pe care mă puteam bizui, am făcut astfel ca numărul cavalerilor să crească atât prin promovarea unor elemente de nădejde din Italia şi provincii, cât şi din armată. Cu ocazia solemnităţilor şi parăzilor ce aveau loc la Roma participau toţi cavalerii până la vârsta de 35 de ani constituiţi în mai multe unităţi de călăreţi pe care eu personal le treceam în revistă în fiecare an. În fruntea ordinului ecvestru se aflau chiar tineri membrii ai familiei mele, aşa cum au fost nepoţii mei ce purtau titlul de *princeps iuventutis*[229].

Din aceste două ordine, senatorial şi ecvestru, am format un consiliu restrâns la care participau uneori şi prieteni devotaţi sau rude apropiate. Acest *Concilium* principis12 a fost multă vreme alcătuit din aproximativ cincisprezece colaboratori aleşi de către mine pe termene scurte, de obicei pe timp de şase luni. Consiliul analiza sub conducerea mea cele mai importante şi variate aspecte ale vieţii administrative, politice, judiciare sau militare. El întocmea şi unele proiecte de legi ce urmau a fi dezbătute de senat, unde, fireşte, un cuvânt greu avea totdeauna *auctoritas Principis*. Prin crearea acestui consiliu eu nu am urmărit, aşa cum au insinuat unii, să ştirbesc

229 Conducătorul tineretului.

sau să îngrădesc nici autoritatea senatului, nici a consulilor. Anul trecut13 consiliul a fost reorganizat. El cuprinde acum douăzeci de persoane, dintre acestea făcând parte consulii în funcţiune, consulii designaţi, unii membrii ai familiei mele, cât şi alţi colaboratori care, prin experienţa şi priceperea lor, aduc un substanţial aport în rezolvarea celor mai dificile probleme. Trei dintre membrii consiliului, foşti consuli, se ocupă de chestiunile privitoare la politica externă, cu excepţia cazurilor de importanţă deosebită pe care le rezolv personal. (Mai corect spus: pe care le rezolvam personal, deoarece în ultimele luni, simţindu-mă din ce în ce mai slăbit, i-am dat mână liberă lui Tiberius pentru a se ocupa de treburile statului. Eu nu mai intervin direct mulţumindu-mă, acum, să ascult doar unele rapoarte şi să fac unele sugestii. De aceea am folosit de multe ori, în redactarea acestor memorii, timpul trecut pe care îl voi folosi şi în continuare conştient că, într-adevăr… mi-a trecut timpul…).

Dacă funcţiile superioare erau ocupate de categoriile sociale despre care am vorbit, cele inferioare aparţineau plebei, liberţilor şi chiar sclavilor.

Înainte de a mă referi la plebea romană trebuie să amintesc despre o categorie intermediară între aceasta şi ordinul ecvestru. Este vorba de acei aşa-numiţi ducenari care formau, în afara celor trei decurii de judecători, o nouă decurie, a patra, organizată de mine în anul 737 *ab* f/.c.[230] cu scopul ca procesele să nu se mai amâne la nesfârşit din cauza

230 Anul 17 î.e.n.

lipsei de judecători. Ducenarii trebuie să posede un cens de două sute mii sesterţi, pe jumătate cât al unui cavaler, şi aveau dreptul să poarte un inel de fier, iar la anumite ocazii şi *toga traetexta*. Ei judecau pricinile mai mărunte. Erau repartizaţi câte patru, cinci în fiecare din cele două sute şaizeci şi cinci de districte în care împărţisem eu Roma în acest scop. Alegerea ducenarilor se făcea prin tragere la sorţi, pe termen de un an, din rândul cetăţenilor districtului respectiv.

Pleba romană din timpul meu nu se deosebea aproape cu nimic de aceea pe care am văzut-o trecând cu atâta uşurinţă dintr-o tabără în alta imediat după asasinarea divinului Caesar. Aş putea să mai adaug, la tabloul deja prezentat, că *plebs urbana* renunţase de mult la idealurile ei legate de lărgirea drepturilor poporului roman sau de îmbunătăţirea situaţiei materiale a populaţiei libere. Aproape nimic din viaţa de acum a poporului nu mai amintea de lupta din trecut a acestuia pentru drepturi politice sau pentru legi agrare şi distribuţii de grâne. Nu înseamnă însă că, dacă spiritul combativ de altă dată scăzuse, poporul îşi pierduse în întregime orice importanţă şi influenţă politică. Este suficient să amintesc de atacul cu pietre al plebei săvârşit asupra mea, situaţie critică din care m-au salvat cohortele aduse în pripă de Marcus Antonius. Din această ispravă se poate vedea modul curajos în care mai reacţiona câteodată plebea nemulţumită de anumite stări de lucruri. Altă dată, ameninţând că va da foc Curiei, unde se afla adunat întregul senat, dacă nu voi primi să le fiu dictator, plebea m-a obligat până la urmă să accept dificila misiune de aprovizionare a Romei cu alimente. Chiar şi tulburările provocate de plebea care îl susţinea pe

Aegnatius Rufus în lupta acestuia pentru consulat, au arătat că mulţimea nu-şi pierduse total influenţa. Cu toate acestea, pe timpul conducerii mele nu au avut loc acţiuni de mare importanţă politică sau care să pună în primejdie temelia statului. Eu am urmărit să previn orice mişcare periculoasă a poporului. În primul rând am căutat să-l ţin departe de propaganda demagogică a candidaţilor în timpul alegerilor. Am interzis astfel orice fel de acţiune cu scop politic în mijlocul plebei, cum erau folosirea spectacolelor sau împărţirea de alimente pentru obţinerea voturilor în comiţii.

Adunarea Poporului continua să se facă simţită prin comiţiile centuriate şi tribute, acestea având atribuţii electorale, legislative şi judiciare. Din cauza antrenării comiţiilor în lupte politice stârnite de interesele personale, egoiste, ale candidaţilor avizi de putere, autoritatea acestora fusese compromisă în ultimul secol. Corupţia luase locul cinstei, anarhia şi haosul luaseră locul ordinii şi liniştii publice. Pentru îndreptarea unei asemenea stări de lucruri am făcut astfel încât comiţiile să colaboreze cu mine alegând candidaţii pe care îi propuneam eu pe baza acelui *ius commendationis*. În acest fel reuşeam să antrenez plebea la conducerea statului scutind-o în schimb de sângeroasele conflicte politice.

Dacă plebea îşi pierduse din importanţă în viaţa politică, în schimb am căutat să-i dau o organizare mai temeinică în viaţa socială. Este vorba de colegiile care de mai multe ori fuseseră desfiinţate şi reînfiinţate. Eu nu m-am opus existenţei acelora care luau fiinţă pe baze legale. Ele erau obligate să se menţină în afara oricărei aventuri politice în care ar fi fost dispuşi să le

târască cei dornici de putere şi mărire. Am aprobat şi încurajat în primul rând activitatea colegiilor alcătuite din persoane cu aceeaşi meserie şi din oameni făcând parte din acelaşi cartier. Scopul lor principal era întrajutorarea dintre membrii ce le constituiau. Din colegii făceau parte plebei, liberţi şi chiar sclavi.

Referindu-mă la aceste ultime două categorii de oameni aş vrea să arăt că ele au fost de asemenea în atenţia mea, din dorinţa unei cât mai precise şi stricte reglementări a statutului lor, dar, ca să fiu sincer, şi din prudenţa aceea care m-a călăuzit pe tot timpul conducerii statului. Trebuia să acţionez în aşa fel încât să previn orice mişcare, orice răzmeriţă ce ar fi primejduit pacea, liniştea şi ordinea în interiorul Principatului creat de mine. Unele evenimente grave din trecut stăteau mărturie. De-ar fi să amintesc numai marea răscoală a sclavilor de sub conducerea lui Spartacus sau mişcarea iniţiată de falsul Marius, ori, în anii răfuielii mele cu Sextus Pompeius, pe cei câteva zeci de mii de sclavi care, profitând de vremurile tulburi şi nesigure de atunci, şi-au părăsit stăpânii alăturându-se duşmanului meu ce îi vrăjise cu visul eliberării. De aceea, una dintre primele măsuri pe care le-am luat încă de pe vremea când eram triumvir, a fost să redau stăpânilor pe cei vreo treizeci de mii de sclavi fugiţi de pe domeniile acestora. Conform vechilor legi romane stăpânul avea drept de viaţă şi de moarte asupra sclavilor săi. Am căutat să fie respectat şi întărit acest drept şi nu am intervenit niciodată în raporturile dintre stăpânt şi sclavi. Iată un exemplu. Mă aflam invitat la Vedius Pollio, un cavaler căruia i se dusese vestea, deloc măgulitoare, că îşi hrănea uneori mrenele azvârlind, de vii, în

bazinul acestora, sclavii care se făceau vinovaţi de vreo abatere mai gravă. În timpul banchetului dat în cinstea mea, un sclav care servea la masă a spart o cupă de sticlă foarte preţioasă. Sclavul, îngrozit la gândul că îl va pedepsi aruncându-l pradă la mrene, a căzut în genunchi în faţa mea implorându-mă să-l salvez. Eu am cerut să mi se aducă celelalte cupe asemănătoare celei sparte. Am dat cu ele de-azvârlita făcându-le ţăndări. În faţa acestei mari pagube era normal ca Vedius să se supere rău de tot şi să uite necazul provocat de sclav. Acesta nu mai putea fi ucis pentru o cupă sparta, când eu nu păţeam nimic, bine-nţeles, pentru o pagubă înzecită. Sclavul a fost salvat, dar fără intervenţia mea directă. Eu nu puteam să-i iau apărarea, fără a încălca dreptul de viaţă şi de moarte ce-l avea stăpânul asupra sclavului.

În măsurile luate de mine am urmărit întărirea autorităţii stăpânilor de sclavi, dar şi verificarea modului în care ajunseseră în stare de sclavie unii oameni. De asemenea am reglementat procedura eliberării sclavilor. Printre alte calamităţi provocate de războaiele civile era şi totala nesiguranţă a vieţii oamenilor, mai ales a celor obligaţi să străbată drumurile Italiei. Tâlharii îi prindeau pe cei de condiţie liberă şi, în afară de jefuirea lor, îi transformau în sclavi. Existau numeroase bande de hoţi care se constituiau într-un fel de asociaţii ale răufăcătorilor. Unii oameni erau răpiţi şi închişi ca sclavi în ergastulele de pe domeniile marilor latifundiari. Dar mai erau şi dintr-acei cetăţeni liberi care se declarau sclavi pentru a se sustrage serviciului militar. Mare ruşine! Ei se ascundeau o vreme prin închisorile proprietarilor la un loc cu

sclavii. Dar vrând să scape de un rău, dădeau peste altul mai mare, deoarece proprietarii închisorilor îi transformau cu adevărat în sclavi, fără a mai ţine seama că erau oameni liberi. Pentru îndreptarea acestei situaţii l-am numit pe Tiberius, fiul meu adoptiv, să inspecteze ergastulele şi să-i elibereze pe sclavii fictivi. Totodată au fost stârpiţi şi tâlharii, iar drumurile supuse unui riguros control, mai ales la intersecţii. Odată cu lichidarea răufăcătorilor au dispărut şi asociaţiile ce se alcătuiau pentru jaf şi crimă.

Din cauza tratamentului sălbatic aplicat de către unii stăpâni, aceştia erau ucişi în casă de propriii lor sclavi ajunşi la desperare. Pe stăpâni nu puteam să-i îmbunez şi nici nu aveam dreptul de a mă amesteca în chestiunile care îi priveau personal. În schimb pe sclavi puteam să-i temperez sub ameninţarea unor foarte grele pedepse. Aşa a fost reintrodus, pe baza acelui *senatus consulturn Silanianum*, un vechi obicei extrem de sever care prevedea ca sclavii unui stăpân, ce fusese ucis în casă sau pe domeniul lui, să fie condamnaţi la moarte cu toţii, în cazul când făptaşul nu era descoperit, indiferent de numărul lor care putea fi chiar de ordinul mai multor sute.

Dacă stăpânii aveau dreptul să-şi ucidă sclavii, aveau însă şi libertatea de a-i elibera din sclavie. În prima parte a conducerii Principatului eliberarea sclavilor nu adusese niciun fel de prejudiciu statului sau proprietarilor, deoarece în acea perioadă se putea obţine uşor un mare număr de sclavi. Mulţi rebeli din provincii, ori duşmani capturaţi în lupte erau transformaţi în sclavi. Aşa s-a întâmplat cu locuitorii din Cyzic, care îndrăzniseră să bată cu vergile şi să

ucidă mai mulţi cetăţeni romani, sau cu cei din Tyr şi Sidon ce se revoltaseră. Mulţi sclavi au fost aduşi la Roma în urma războaielor din Gallia şi Hispania. Bessii, salassii, pannonii au fost transformaţi şi ei în sclavi, ultimii fiind vânduţi peste graniţă. Dar pe măsură ce nu mai aveau loc răscoale, iar războaiele se împuţinaseră, pe măsură ce fusese desfiinţată şi pirateria, care furniza un mare număr de sclavi, se împuţinaseră şi sursele de obţinerea sclavilor. Pe de altă parte, prin eliberarea sclavilor scădea numărul lor. Dar nu era numai acest neajuns. Unii dintre cei ce deveneau liberi erau săraci şi îngroşau astfel numărul gurilor din Cetate pe care trebuia să le hrănesc gratuit, în timp ce eu mă străduiam să limitez acest număr, iar alţii, mai întreprinzători, se îmbogăţeau şi puteau să se strecoare în ordinul ecvestru pe care eu doream să-l protejez de amestecul cu liberţii. Toate aceste motive m-au obligat să iau unele măsuri de limitare a eliberării sclavilor existenţi. În primul rând am introdus impozitul special de cinci la sută perceput pe suma plătită pentru eliberarea sclavului, în anul 752 *ab U.*c.[231] am trecut prin senat *lex Fufia Caninia* care limita eliberarea prin testament astfel: stăpânii care aveau mai puţin de zece sclavi, nu puteau elibera mai mult de jumătate din ei; cei care aveau între zece şi treizeci puteau să elibereze o treime; cei cu peste treizeci de sclavi, dar care nu depăşeau o sută, puteau elibera un sfert; cei cu până la cinci sute, a cincea parte, iar cine avea peste cinci sute, putea elibera maximum o sută de sclavi. În anul 757 *ab U.*c.[232] cei

231 Anul 2 î.e.n.

232 Anul 4 e.n.

doi consuli în funcţie, Aelius şi Sentius, au propus noi măsuri de limitare a eliberării sclavilor. Astfel a fost votată *lex Aelia Sentia* care prevedea unele îngrădiri de vârstă: stăpânul sub 20 de ani nu are dreptul să elibereze pe nimeni decât în prezenţa unei comisii formată din cinci senatori şi cinci *Eq. R.*[233], iar sclavii sub 30 de ani nu pot fi eliberaţi. Cei care fuseseră însemnaţi cu fierul roşu, chiar dacă erau eliberaţi, nu primeau cetăţenia romană. *Lex Iulia*, intrată în vigoare tot pe timpul meu, anula eliberările care nu fuseseră făcute legal, adică prin testament, printr-un proces fictiv sau prin trecerea pe listele de recensământ.

Legile introduse din iniţiativa mea nu făceau decât să limiteze eliberările de sclavi, nu să le interzică. Aşa încât procesul de eliberare a continuat, mai lent, dar a continuat. Treptat, cei eliberaţi au ajuns să alcătuiască o categorie însemnată în rândul populaţiei. Rolul liberţilor devine din ce în ce mai mare ei ocupând o poziţie economică din ce în ce mai puternică. Fiind în general oameni întreprinzători, activi şi cu iniţiativă, mulţi au ajuns mari negustori, bancheri, cămătari, armatori, proprietari de imobile, de ateliere meşteşugăreşti sau nave de transport. Unii au ajuns cunoscuţi prin bogăţia lor, dar au fost şi dintr-aceia care s-au remarcat prin cultura lor, prin puterea de muncă şi experienţa lor în domenii dintre cele mai diferite. Eu am făcut apel şi la această categorie de oameni folosindu-i cu succes mai ales în funcţii administrative.

Noua organizare pe care am dat-o statului roman

233 Prescurtare folosită pentru Eques Romanus: cavaler roman.

a impus nu numai apariţia unor noi funcţii, dar şi unele modificări survenite în vechile magistraturi. O parte din ele îşi pierd din însemnătate. Aşa a fost cazul edililor care nu mai au îndatorirea organizării spectacolelor, atât de apreciate de către romani, şi deci nu se mai bucură de popularitatea de altă dată. La fel s-a întâmplat şi cu questorii care nu mai conduc treburile tezaurului public. Ei au primit alte însărcinări, cum ar fi citirea mesajelor mele în faţa senatului. Am modificat de asemenea numărul pretorilor pe care i-am redus la zece. Unul dintre ei se ocupă acum de tezaurul public. Consulatul a cunoscut de asemenea unele schimbări. În primul rând nu mai are prestigiul şi puterea din trecut. În afara celor doi consuli în funcţiune, *consules ordinarii*, eu am creat şi funcţia de consuli ajutători, *consules suffecţi*, care funcţionează doar câteva luni pe parcursul unui an. Alte magistraturi au fost chiar desfiinţate. Aşa s-a întâmplat cu cenzura. Deşi în anul 732 *ab U.*c.[234] au fost aleşi doi cenzori, care aveau obligaţia efectuării recensământului, această operaţiune a fost executată de către mine pe baza împuternicirilor în calitate de *Praeţectus morum*. O altă mare funcţie care a dispărut a fost şi dictatura atât de nepopulară romanilor.

Unele schimbări au intervenit şi în funcţionarea instanţelor judecătoreşti. Din dorinţa ca şi în aplicarea legilor să existe o rânduială mai uşor de supravegheat, am înfiinţat un colegiu de jurişti care răspundeau faţă de mine de toate aspectele juridice. Judecătorii erau obligaţi să ţină seama şi să accepte hotărârile colegiului, când ele erau luate în unanimitate. Mai

234 Anul 22 î.e.n.

târziu am format un consiliu al meu pentru reglementarea problemelor juridice, numit *auditorium*. În ce priveşte procedura civilă am renunţat definitiv la învechita modalitate a judecării pricinilor după *legis actiones*. Conform dispoziţiilor mele multe procese civile se judecă acum pe baza acelei *cognitio*[235] de către aşa numiţii *cognitores* care de cele mai multe ori sunt desemnaţi de către mine. Pentru cercetarea infracţiunilor penale foarte grave am organizat comisiile judiciare permanente, *quaestiones perpetuae*, mărindu-le atribuţiile. Unele procese penale le cercetam personal, iar în virtutea acelui *imperium maius* dădeam sentinţe de condamnare la moarte pentru fapte extrem de grave. În judecarea proceselor urmăream să împart dreptatea cu mare grijă, cu multă omenie şi după o minuţioasă cercetare stând uneori până noaptea târziu. Au fost situaţii când eram bolnav. Şi în aceste cazuri judecam instalat în lectica pe care o aşezam în faţa scaunului de judecata. Dacă mă simţeam prea rău, judecam cazurile întins pe pat în camera mea. Eram aspru când situaţia o cerea, dar şi indulgent, când era posibil. Odată, vrând să-l scap pe unul, vinovat de paricid, de a fi cusut în sacul de piele în care erau băgaţi numai cei ce îşi mărturiseau vina, l-am interogat astfel: desigur că nu tu l-ai ucis pe tatăl tău!...

Pentru ocuparea diferitelor magistraturi a fost stabilită o strictă succesiune conform regulilor prevăzute de *cursus bonorum*. Pentru persoanele care aparţin unor ginţi patriciene ordinea funcţiilor este:

---

235 Cercetare judecătorească.

questura, preţura şi apoi consulatul. Plebeii trebuie mai întâi să ocupe funcţia de edil sau tribun al plebei şi după aceea urmează questura, preţura, consulatul. Nici unii, nici alţii nu pot ocupa funcţia de consul decât după doi ani de la ieşirea din preţură. Pentru obţinerea questurii, care e socotită prima dintre magistraturile ce deschid drumul spre suprema funcţie de consul, se cere vârsta de cel puţin 25 de ani, un post de comandă în armată şi un cens de un milion sesterţi.

Ierarhia rangurilor şi categoriilor sociale cu subordonarea lor riguroasă, cât şi stricta clasificare din interiorul fiecăreia dintre ele cu deosebirile şi limitele lor am socotit-o totdeauna necesară menţinerii ordinii într-o administraţie ce cuprindea un imens număr de magistraţi şi funcţionari. De subliniat că deosebirile ierarhice nu au fost făcute la întâmplare. Ele au apărut ca o necesitate impusă de două criterii majore: starea materială şi meritul fiecăruia, pe lângă alte considerente legate de loc, timp, tradiţii *etcaetera*. Administraţia introdusă de mine tindea peste tot şi în toate să legifereze diferenţele de condiţie socială nu numai referitoare la persoane, dar şi în cadrul oraşelor şi provinciilor. De exemplu, cele paisprezece cartiere în care am împărţit Roma se află, prin metodele de administrare şi prin drepturile pe care le deţin locuitorii acestora, superioare suburbiilor care, la rândul lor, sunt mai favorizate decât restul Italiei privită, în acelaşi timp, ea însăşi, de către provinciali ca un pământ al privilegiaţilor. Diferenţierile nu au fost create numai de mine. Oamenii acordă importanţa cuvenită deosebirilor dintre ei. Pietrele funerare stau mărturie.

Nimeni nu uită să graveze pe ele funcţiile avute de cel decedat în ordinea strictă a exercitării lor.

Iată şi alte deosebiri existente în viaţa romanilor. Pentru a se obţine o funcţie trebuia ca solicitantul să domicilieze la Roma. Distribuţiile de alimente nu erau făcute decât plebei urbane. Locuitorii din jurul Romei, până la o sută de miile, erau scutiţi de prestaţii în natură, dar erau obligatorii pentru cei din restul Italiei. O anumită categorie de liberţi nu avea voie să se stabilească în suburbiile Romei. Până şi în dreptul de cetate existau deosebiri. Astfel, un străin devenit cetăţean avea alte drepturi decât cetăţeanul de baştină, iar provincialul purtător al togii, semn al cetăţeniei, nu este egal nici ca drepturi, nici ca demnitate cu cetăţeanul Romei. Există mai multe trepte care duc la *ius civitatis*.

Principiul ordinii şi al disciplinizării ierarhice se poate vedea până şi în teatru, unde se află prezenţi oameni de toate condiţiile, înaintea conducerii mele aici domnea o confuzie totală; fiecare se aşeza unde apuca. Trebuia introdusă ordinea. În primul rând am interzis ca membrii delegaţiilor unor state libere sau aliate, veniţi cu diferite probleme la Roma, să se aşeze în primele rânduri, deoarece observasem că printre ei se aflau şi liberţi. Primele rânduri le-am rezervat senatorilor. În spatele lor se aşază pe paisprezece rânduri membrii ordinului ecvestru. Vestalele au şi ele locul lor în spatele pretorilor. Urmează apoi plebea care e despărţită de soldaţi, iar plebeii căsătoriţi separaţi de cei necăsătoriţi. Tinerii în *toga praetexta* se află toţi la un loc împreună cu preceptorii lor. Băieţii şi fetele nu au voie să asiste la jocuri dacă nu sunt însoţiţi de o rudă în vârstă. Femeile sunt separate

de bărbaţi şi aşezate astfel încât să-i privească de departe pe gladiatori. Am mers până acolo încât am interzis femeilor să asiste la unele lupte atletice. Îmi amintesc că odată am amânat pe a doua zi un pugilat între doi atleţi, ce-mi fusese solicitat de popor, pentru că doream să se desfăşoare mai de dimineaţă. Eu am justificat amânarea spunând că nu mi-ar face plăcere să văd femeile venind la teatru mai înainte de ora a cincea din zi[236]…

Chiar şi în felul cum îi întâmpinam pe senatori şi cavaleri la solemnităţi exista o deosebire. Primii aveau privilegiul de a mă îmbrăţişa, celorlalţi le răspundeam doar la salut, iar dacă doream să le fiu agreabil unora dintre ei, le pronunţam mumele.

321

Am mers până acolo cu ideea strictei diferenţieri dintre ranguri şi categorii, încât am aplicat-o şi în portul îmbrăcămintei. Am interzis ca să se aşeze cineva în mijlocul amfiteatrului în haine negre. De asemenea, nimeni nu avea voie să poarte mantia greacă. Pe cetăţenii întâlniţi fără togă i-am izgonit de mai multe ori din Forum. Horatius spunea că prin togă se recunoaşte poporul-rege, deoarece toga este semnul libertăţii, demnităţii, seriozităţii şi splendorii poporului roman. Şi el avea dreptate. Poate că doar coiful cu penaj multicolor şi armura vitejilor noştri ostaşi ar putea să se compare în strălucire cu toga romană. Prin eleganţa armonioasă a pliurilor ea constituie cel mai atrăgător veşmânt. Nu mai vorbesc când la albul ei imaculat se adaugă pe margini garnitura de purpură ca focul! Este o adevărată

2363 0 Ora unsprezece ziua.

încântare a ochiului! Aceasta ca aspect exterior. Mă tem însă că dacă le-aş smulge toga de pe umeri, mulţi ar rămâne goi nu numai la trup, dar şi la suflet, deoarece se ştie că nu haina îl face pe om. Noi romanii obişnuim să spunem: *în vestimentis non est sapientia mentis*[237]. Şi totuşi, de multe ori... *Plebs bene vestitum / Putat esse pariturn*[238].

23. O Romă din marmură sub protecţia sacră a lui Genius Augusti

Roma! Roma lui Romulus şi Caesar! Cetatea de pe cele şapte coline! Roma lui Cicero despre care acesta spunea că înţeleptul ei Fondator ar fi tras brazda sacră pentru ridicarea Cetăţii într-un loc cum nu se putea mai potrivit.

Cei mai mulţi oameni caută să se stabilească pe ţărmul mării, pentru a avea mai uşoare legături cu alte colţuri ale lumii, pentru o mai rapidă dezvoltare. Dar o astfel de aşezare se afla în primejdie din cauza incursiunilor piratereşti şi a unor seminţii străine care atacau porturile pricinuindu-le multe pagube. O primejdie şi mai mare era pătrunderea în aceste oraşe, odată cu mărfurile cele mai scumpe şi cu gustul nestăvilit pentru lux, a unei influenţe dăunătoare adusă de străini. Ei veneau cu inovaţii şi îndemnuri păgubitoare obiceiurilor şi credinţelor faţă de zeii noştri, în afară de toate acestea, calea veşnic deschisă a întinselor ape îi îndemna pe riverani la călătorii spre meleaguri necunoscute de care îşi legau speranţele, în loc să rămână în cetatea de baştină unde, cultivând înalte sentimente patriotice, să participe la înflorirea

237- l înţelepciunea minţii nu se află în haine.

238 Plebea crede că omul bine îmbrăcat este şi priceput.

aşezării şi la apărarea ei în caz de primejdie.

Romulus, spunea Cicero, a preferat un loc mai departe de ţărm pentru a evita orice tentaţie dăunătoare, dar suficient de aproape încât să poată avea strânse legături comerciale cu alte popoare. Într-adevăr, Tibrul ce trecea unduios pe la poalele colinelor deasupra cărora se va înălţa Roma, fiind cel mai mare râu din centrul peninsulei, făcea legătura nu numai cu marea, dar şi cu îndepărtatele regiuni pe care le străbătea. Tibrul nu a avut însă numai acest rol. Poate că mai mult decât atât, apele lui repezi şi adânci ce adesea, revărsându-se, înconjurau colinele, mai ales Capitoliul şi Palatinul, cu un labirint de tentacule mlăştinoase, făceau din tânăra aşezare o cetate inexpugnabilă într-o vreme de nesiguranţă şi pericole ce apăreau de pretutindeni. Acesta era poate singurul merit al lui Romulus, când a ales locul viitoarei Cetăţi Eterne, al cărui măreţ destin nu avea cum să-l bănuiască Fondatorul cu toată divina lui inspiraţie. Altfel, fără caracterul său de aşezare întărită, în condiţii naturale aşa de favorabile, Roma nu şi-ar fi justificat poziţia aleasă, dacă ne gândim numai la dificultăţile în aprovizionarea cu apă. Aducerea apei a constituit cu siguranţă o foarte grea şi permanentă preocupare a locuitorilor. În afara acestui neajuns mai erau şi mlaştinile, ori smârcurile din jurul colinelor şi de pe Câmpul lui Marte, unde se adunau stagnând apele Tibrului în care se mai scurgeau şi pârâiaşele coborând de pe pantele din jur dându-i o înfăţişare deprimantă şi insalubră. De aceea romanii din toate vremurile s-au ostenit să asaneze această regiune nesănătoasă prin ridicarea de diguri în faţa capriciosului râu.

Astăzi, după mai bine de şapte secole de la fondarea Romei, problemele salubrităţii şi aprovizionării cu apă sunt la fel de actuale. A fost o grijă continuă din partea edililor Cetăţii, o grijă care a crescut mereu pe măsură ce creştea şi populaţia de la câteva mii de oameni din acele imemoriale vremuri până azi când numără aproape o jumătate milion de suflete. Veghind cu grijă părintească la sănătatea acestei imense mulţimi, poate cea mai mare aglomerare cunoscută în lume, am făcut mari cheltuieli repartizând fonduri importante din caseta mea personală. Pentru preîntâmpinarea inundaţiilor şi în acelaşi timp a molimilor a fost lărgita albia Tibrului, apoi în di guiţă şi curăţită de mâlurile aduse de ape. O comisie specială supraveghează permanent cursul râului. Pentru o cât mai bună aprovizionare cu apa Agrippa a construit la Roma, în timp ce era edil, un nou apeduct, *Aqua Virgo*[239], despre ale cărei ape legenda ne spune că fuseseră descoperite de o tânără fată. Întâlnindu-se cu mai mulţi soldaţi însetaţi, aceasta i-a condus la izvor… Devotatul meu colaborator a construit, a amenajat sau a pus în funcţie mai multe canale şi apeducte, vreo şapte sute puţuri cu apă dulce, peste o sută fântâni ţâşnitoare, vreo sută treizeci de rezervoare cu apă, aşa încât odată, când plebeii cereau cu insistenţă să li se distribuie, în afară de grâne, şi unele cantităţi de vin, eu i-am refuzat spunându-le că generosul meu prieten Agrippa s-a îngrijit ca ei să aibă la discreţie apă proaspătă şi limpede pentru aş potoli setea… Eu însumi m-am preocupat să nu lipsească apa

239 Apeductul fecioarei.

locuitorilor Cetăţii. Am reparat mai multe apeducte căzute în ruină, iar pentru a dubla cantitatea dată de *Aqua Marcia* am abătut apele unui izvor în conductele ce mergeau spre Roma. Problema aprovizionării cu apă fiind de mare importanţă am numit şi o comisie, *Cura aquarum*, formară din trei membri ce aparţineau ordinului senatorial. Şeful comisiei este un proconsul, iar ceilalţi doi, propretori.

Le-am asigurat oamenilor apa. Le-am asigurat oamenilor şi hrana. Numai din marele grânar care este Egiptul am aprovizionat Roma câte trei, patru luni în fiecare an, timp de peste patru decenii de când întinsele meleaguri de pe malurile Nilului pe care muncesc vreo şapte milioane de egipteni constituie domeniul meu. Pentru asigurarea alimentelor necesare am încredinţat aceasta importantă misiune unui *Praefectus Annonae* ce aparţine ordinului ecvestru. El conduce şi supraveghează aprovizionarea cu grâu, carne, ulei, vin şi alte bunuri controlând preţurile de vânzare pe piaţa Romei. Totodată exercită jurisdicţia civilă şi criminală legată de atribuţiile sale. De distribuţia gratuită a grâului beneficiază plebeii săraci din capitală. În anii secetoşi am intervenit direct pentru a fi se asigura raţiile. În cel de al unsprezecelea consulat al meu am cumpărat grâu de douăsprezece ori pe care l-am distribuit plebei. Cantităţile de grâu necesare sunt furnizate de anumite provincii mari producătoare de cereale şi se repartizează ţinându-se seama de numărul celor ce au dreptul la ajutor din partea statului. Când marele Caesar a făcut recensământul celor care erau hrăniţi pe seama statului, a găsit trei sute douăzeci de mii plebei. El i-a redus la jumătate. Dezordinile care au

urmat asasinării lui şi creşterea mizeriei din acea perioadă au făcut să se ajungă din nou la numărul mare de la început. Eu nu am intervenit multă vreme de teama unor posibile tulburări. De-abia în anul 752 *ab U.*c.[240] am redus numărul plebeilor ce aveau drept la ajutor la aproximativ două sute de mii. Coloniile înfiinţate de mine în Italia şi chiar cele din provincii mi-au uşurat această măsură absorbind o parte din cei rămaşi în afara listelor de distribuţii.

Mulţi dintre plebeii săraci au fost atraşi însă în diferite mumei fiind ştiut că nu scapă nimeni de sărăcie stând cu mâna întinsă. Munca îi salvează pe oameni de la mizerie, nu mila celui bogat. Numai că distribuţia de alimente, care nu încuraja deloc munca, se făcea pe baza unei vechi tradiţii ce nu putea fi îndepărtată aşa uşor din mentalitatea unui popor conservator ca poporul roman. Această mentalitate s-ar putea spune că era justificată într-o anumită perioadă de timp în care vechea Romă nu cunoscuse decât o singură cale de îmbogăţire şi dezvoltare: războiul. Acesta îi îmbogăţea pe generalii victorioşi care se simţeau obligaţi să distribuie poporului o parte din prăzi sub formă de bani, alimente, ori spectacole. Roma nouă învăţase însă de la mine să ţină templul lui Ianus[241] închis. În această situaţie trebuia căutate alte

240* Anul A î.e.n.

241 În mitologia romană era socotit zeu protector al Romei. înainte de a fi zeificat, Ianus fusese rege în Latium şi salvase cetatea de una din invaziile sabinilor făcînd să ţîşnească în faţa acestora un şuvoi fierbinte care i-a oprit să treacă peste zidurile Capitoliului. De aceea se crease obiceiul de a lăsa deschise, în timp de război, porţile templului ce-i fusese închinat pentru ca acesta să poată veni în ajutorul romanilor. Templul se închidea numai cînd era pace generală. În decursul istoriei de secole a Romei templul lui Ianus fusese închis

mijloace de a scăpa de sărăcie şi ele au fost găsite în mulţimea de activităţi şi preocupări existente într-un mare oraş ca Roma. Câştigurile obţinute completau distribuţiile annonei de multe ori insuficiente. Eu am încurajat munca plebeilor în primul rând prin folosirea lor în executarea numeroaselor edificii publice care au schimbat faţa Cetăţii. Un alt sector unde au găsit de lucru a fost comerţul. Roma, o mare consumatoare de bunuri dintre cele mai variate, dezvolta un intens comerţ cu lumea întreagă oferind celor dispuşi să muncească multe avantaje şi câştiguri cinstite în locul hoţiei şi cerşetoriei din care erau obişnuiţi să trăiască. Un alt mijloc de încurajare a fost acordarea de credite fără nicio dobândă; singura condiţie pe care o ceream era ca solicitantul să garanteze împrumutul cu bunuri în valoare dublă. În sfârşit am suspendat un număr de treizeci zile de sărbători pe an, dar numai dintre cele instituite de particulari. Rămâneau însă din păcate destul de multe sărbători, când flaminii obligau poporul, sub ameninţarea unor amenzi, să nu lucreze nimic cu mâinile lor.

Războaiele civile creaseră un haos de nedescris. Nimeni nu mai era sigur de viaţa lui. Oamenii erau ucişi în plină stradă, casele jefuite, depozitele devastate. Teama şi nesiguranţa domneau peste tot. Trebuia introdusă ordinea şi liniştea. De aceea a trebuit să reorganizez cohortele urbane pe care le-am pus sub comanda unui prefect al oraşului, *Praefectus Urbis*. Funcţia existase şi înaintea mea, dar atribuţiile nu mai erau aceleaşi. Acum autoritatea acestuia se exercita nu numai asupra Romei, ci se extindea până

---

doar de două ori.

la o sută de mile în jurul oraşului. El judeca apelurile tuturor proceselor civile, iar mai târziu i-am acordat şi jurisdicţia criminală cu dreptul de relegare a celor vinovaţi. Dar funcţia principală rămânea şi acum *custodia urbis*[242] realizată cu ajutorul a trei cohorte, fiecare dintre ele numărând o mie de soldaţi. Iniţial am încredinţat această funcţie celor mai devotaţi oameni din jurul meu, cum a fost Maecenas sau Agrippa, dar numai pe timpul absenţei mele din Roma. Mai târziu ea a devenit o magistratură permanentă la fel ca şi altele create de mine. Spre exemplu, Calpurnius Piso se află în funcţia de *Praefectus Urbis* de vreo douăzeci de ani. Numirea în această magistratură îmi revine doar mie. Pentru a marca importanţa pe care i-am acordat-o, am încredinţat-o de obicei unora dintre cei mai apreciaţi senatori. La început prefectura urbană a fost privită cu neîncredere, nu de către poporul căruia prin ea îi asiguram liniştea, ci din partea acelora care vedeau în ea o ştirbire a autorităţii consulilor.

Dintre flagelele ce se abat asupra Romei cele mai numeroase sunt incendiile. Ele izbucnesc din cauza înghesuielii caselor care sunt construite în cea mai mare parte a lor din lemn. Pentru prevenirea şi stingerea incendiilor am înfiinţat un număr de şapte cohorte de vigili, fiecare a o mie de oameni recrutaţi din rândul liberţilor. După un stagiu de trei ani ei

242 Paza oraşului. Prin aceasta se înţelegea supravegherea colegiilor şi a altor asociaţii, reglementarea circulaţiei, ordinea pe timpul jocurilor, paza cartierelor şi chiar a locuinţelor, cînd acestea erau lăsate în părăsire de mulţimea ce se grăbea spre amfiteatre, într-un cuvînt tot ce privea securitatea oraşului.
_ Prevenit, asigurat. (Cine a primit un avertisment ia măsuri de apărare).

obţin dreptul de cetăţenie. O cohortă supraveghează câte două dintre cele paisprezece cartiere în care am împărţit Roma. *Cohortes vigilum* asigură şi paza pe timpul nopţii. Ele sunt puse sub comanda unui *Pracfectus vigilum*, aparţinând ordinului ecvestru, care exercită jurisdicţia criminală asupra incendiatorilor şi a hoţilor. Cazurile grave sunt rezervate prefectului Cetăţii.

Rezultă că aproximativ zece mii de oameni sunt necesari pentru paza capitalei statului. Dar pentru paza mea câţi oare ar fi trebuit? Eu am socotit tot vreo zece mii… Cum? Prea mulţi?!… Nu cred! Dacă mă gândesc că aceştia constituie în acelaşi timp şi singura armată care ar putea interveni în caz de nevoie în Italia şi chiar în provinciile din interiorul statului lipsite de trupe, nu mi se pare că sunt prea numeroşi. De fapt paza mea personală de la palat este formată doar din… o mie de soldaţi, adică o cohortă, ce se schimbă săptămânal. Cei mai mulţi se află în tabăra lor la marginea Romei fiind gata la primul semnal să-l apere de „idele lui Marte” pe primul cetăţean al statului călăuzit permanent de sănătoasa deviză: *Praemonitus*, praemunitus5… Din cele mai vechi vremuri în armata romană comandanţii aveau pe timpul campaniei o gardă personală, *cohors praetoria*, alcătuită din cei mai devotaţi soldaţi. Acest obicei a fost transformat de către mine în instituţie permanentă. Garda mea personală este formată în majoritate din italicii care aparţin unor oraşe de mult timp romanizate. Ea este constituită din nouă cohorte a o mie de pedestraşi. Fiecare dintre acestea are în

compunerea ei şi câte zece *turwae*[243] a treizeci şi doi de călăreţi. Pretorienii se bucură de unele avantaje, în comparaţie cu soldaţii din legiuni: soldă dublă, o uniformă frumoasă de-ţi ia ochii, scutire de corvezi şi stagiul militar doar de şaisprezece ani. În plus, primesc din partea mea daruri în bani, *donativa*, cu ocazia unor evenimente. Aceste numeroase trupe, care depăşesc efectivele a doua legiuni, sunt puse sub comanda unor oameni de mare încredere. Înalta misiune este împărţită de doi prefecţi ce fac parte din ordinul ecvestru. Prin originea şi atribuţiile ei funcţia *Praefe*ctus *praetorio* este prin excelenţă o împuternicire militară. Sub comanda prefecţilor se află şi cele două flote ancorate una la Misenum şi alta la Ravenna. Acest ansamblu de trupe terestre şi marine formează în acelaşi timp armata Italiei. Cei doi prefecţi au dreptul de viaţă şi de moarte asupra soldaţilor din subordine.

Poporul roman e ca un copil mare căruia îi place joaca, spectacolul; îi place mult să se distreze. Eu m-am ocupat şi de acest aspect al vieţii romanilor ştiind cu câtă frenezie sunt gustate spectacolele, dar şi cât de stimat este cel ce le oferă. După ce le asigurasem plebeilor hrana trupului, trebuia să mă îngrijesc şi de hrana sufletului. Am depus toate eforturile pentru ca poporul să se poată bucura de cele două mari şi totuşi modeste plăceri pe care le mai pretindea el în ultima vreme: *panem et circenses*[244].

Mărturisesc că eu însumi am fost un mare amator de spectacole şi eram nelipsit din amfiteatru

---

243 Subunitate de cavalerie.

244 Pîine şi spectacole.

stând acolo zile în şir. Uneori priveam jocurile de circ din balconul locuinţei prietenilor sau de pe terasa vreunui templu, iar când se întâmpla să fiu reţinut de cine ştie ce treburi importante, ceream poporului permisiunea de a lipsi şi numeam un magistrat care să le prezideze în locul meu. Marele Caesar avea obiceiul, în timp ce se desfăşura vreun spectacol la care era de faţă, să se ocupe de treburile statului citind rapoarte sau redactând diferite documente. Poporul murmura şi-i aducea critici considerând atitudinea lui ca o sfidare. Nu numai că m-am ferit să nu supăr cu ceva spectatorii sub acest aspect, dar m-am străduit să organizez jocuri dintre cele mai atrăgătoare, fapt care mi-a atras simpatia poporului. În ce priveşte ordinea care trebuia să domnească peste tot, ea a fost introdusă şi în acest compartiment stabilind sumele ce puteau fi cheltuite de diferiţi magistraţi pentru organizarea spectacolelor, cât şi numărul acestora. Bine-nţeles, cele mai mari şi fastuoase erau oferite de către mine. După cum arătam şi în testamentul meu politic, am prezentat poporului numeroase lupte la care au participat în decursul anilor peste zece mii de gladiatori. Un număr de peste trei mii cinci sute animale sălbatice procurate pe cheltuiala mea au fost ucise în arenă, cu ocazia a douăzeci şi şase de lupte, spre satisfacţia mulţimii. Două sute şaizeci de lei au fost sfâşiaţi într-o singură reprezentaţie; Iei adevăraţi aduşi tocmai din Africa! Am celebrat jocuri de patru ori în numele meu şi de douăzeci şi trei de ori în numele altor magistraţi. Odată am poruncit să se amenajeze un fel de lac în lungul Tibruui unde am adus treizeci de nave cu mai multe rânduri de rame şi alte corăbii mai mici pe care

se aflau ambarcaţi, în afara numeroşilor vâslaşi, vreo trei mii de marinari. Ei au fost constituiţi în două tabere şi au dat o luptă navală ce a încântat întreaga plebe adunată să-i vadă. Am procurat, din cele mai îndepărtate colţuri ale lumii, animale rare pe care le prezentam oamenilor spre satisfacerea curiozităţii lor, ca de exemplu un rinocer, un şarpe de o lungime nemaivăzută, un tigru fioros *et caetera*. Într-unul din circuri am amenajat un bazin în care am adus din Egipt peste treizeci de crocodili. Animalele care nu mai fuseseră văzute vreodată de locuitorii Romei le trimiteam să fie prezentate în toate cartierele oraşului. Pentru încurajarea spectacolelor am mărit privilegiile atleţilor, am suprimat vechea lege care îi ţinea pe comedianţi în afara teatrului şi i-am protejat pe histrioni[245] interzicând magistraţilor de a-i mai bate cu vergile. Nu înseamnă însă că toleram dezmăţul artiştilor lăsându-i nepedepsiţi. Când am aflat că un histrion era servit de o cetăţeancă romană travestită în băiat şi tunsă ca un sclav, am poruncit să fie bătut cu vergile în teatrul lui Pompeius şi în teatrul lui Balbus şi în cel al lui Marcellus. Celor merituoşi din arenă le ofeream ca premii coroane sau alte recompense. I-am lăudat totdeauna încurajându-i şi pe cei care contribuiau, fiecare după posibilităţi, la spectacolele oferite poporului. Eu am acordat o mare atenţie jocurilor romane nu numai pentru caracterul lor spectaculos, ci şi pentru că ele sunt de fapt acte religioase reprezentând un ritual necesar întreţinerii unor bune raporturi, ce erau dorite de toată lumea, între cetate şi zeii săi. Aşa se va înţelege mai uşor de

245 Artişti.

ce eu am impus unele măsuri de ordine şi reguli pe timpul spectacolelor care puteau fi comparate cu sacrificiile aduse zeilor ce au loc totdeauna într-un cadru solemn.

Romulus, inspirat de zeii protectori, şi-a întemeiat cetatea într-o poziţie ce nu putea fi cucerită decât cu mare greutate de către duşman. Dar zeii binevoitori l-au îndemnat pe Fondatorul Romei să se statornicească totodată şi într-o regiune cu un climat foarte blând, cu zile senine şi nopţi calde care îi cheamă pe romani la nesfârşite plimbări printre porticuri, temple, statui, arcuri de triumf şi alte impunătoare edificii ce împodobesc Cetatea Eterna. Poporul roman este prin definiţie un mare cunoscător şi admirator al artelor, al frumosului. Sub cerul veşnic însorit el se delectează uitând de locuinţele înghesuite din străduţele strâmte şi încâlcite ale cartierelor. Poporul rămâne extaziat în faţa monumentalelor opere arhitectonice pe care edilii i le-au pus la dispoziţie. Cunoscând această înclinaţie a concetăţenilor mei m-am străduit să le intru în graţie şi sub acest aspect. Un sprijin deosebit pentru înfrumuseţarea oraşului mi-a acordat încă de la început Agrippa. Într-un singur an a ridicat vreo patru sute coloane de marmura şi peste trei sute de statui dând în funcţie şi o sută şaptezeci de băi, unde poporul intra gratuit. Una dintre cele mai mari construcţii înălţate de bunul meu prieten a fost *diribitorium*. În acest edificiu se efectuează despuierea voturilor, se plătesc soldele şi se împart darurile în bani oferite de mine poporului. O altă construcţie ridicată de el este Pantheonul având cea mai mare cupolă care s-a văzut vreodată. Agrippa mi-a lăsat prin testament două sute patruzeci de sclavi,

specialişti în ridicarea construcţiilor, formaţi de către el, iar eu i-am folosit, după moartea lui, pentru ridicarea de noi clădiri sau pentru terminarea celor deja începute. În scopul unei cât mai bune supravegheri şi întreţineri a lucrărilor publice am numit o comisie: *Cura aedium sacrarum et operitm lacorumque*[246] formată din doi propretori.

Nu numai Agrippa, dar şi alţi amici sau senatori bogaţi, ori fruntaşi ai oraşului au fost invitaţi să contribuie alături de mine, aşa cum cerea tradiţia republicană, la înfrumuseţarea capitalei. Munatius Plancus a ridicat un templu zeului Saturn[247]; Statilius Taurus, un amfiteatru; Marcius Philippus, un templu lui Hercules; Lucius Corneficius, un templu zeiţei Diana.

Cele mai multe şi impunătoare edificii au fost construite însă de mine. În primul rând a trebuit să dau poporului un nou Forum, care îmi poartă numele, pe lângă cele două existente: vechiul *Forum Romanum* şi cel al divinului Caesar. Acesta începuse construcţia Forum-ului său, cât şi a bazilicii[248] situată între templul lui Castor şi cel al lui Saturn, dar nu s-a bucurat să le vadă terminate. Eu le-am dus la bun sfârşit. Am mai reparat peste optzeci de temple şi edificii căzute în ruină împodobindu-le cu daruri preţioase. Printre cele mai de seamă temple ridicate

---

246 Comisia edificiilor publice religioase şi laice.

247 Divinitate care patrona muncile agricole şi îngrijea de roadele pământu- lui (identificat cu titanul Cronus din mitologia greacă).

248 Basilica este formată dintr-un hol mare cu absidă despărţit prin mai multe şiruri de coloane. Ea slujea drept tribunal, ori ca sediu unde se încheiau tranzacţiile comerciale şi bancare, dar şi ca loc de întîlnire. Mai tîrziu clădirea capătă un caracter religios.

de mine în cinstea zeilor au fost templul lui Marte Răzbunătorul, al lui Apollon pe Palatin şi al lui Jupiter Tonans pe Capitoliu. Am mai construit: templul divinului Iulius, tatăl meu adoptiv, templul lui Quirinus[249], al Iumonei[250], al Minervei, al lui Jupiter Libertas pe Aventin, cel al Zeiţei Mame pe Palatin şi altele arătate în testamentul meu. Pentru toate aceste fapte am fost onorat cu titlul de fondator şi restaurator al templelor.

Multe edificii am ridicat în cinstea rudelor mele, cum au fost: teatrul lui Marcellus, porticul lui Lucius şi Caius, nepoţii mei, sau porticul Liviei şi biblioteca Octaviei.

Am restaurat de asemenea monumentele ridicate în cinstea marilor bărbaţi ai trecutului, începând cu Aeneas şi terminând cu triumfătorii Republicii. Statuile acestora au fost aşezate cu mare pompă în Forum-ul construit de către mine declarând că doresc ca eu, cât voi trăi, să fiu apreciat de popor după pilda lor. Am vrut astfel ca faptele să-mi fie comparate cu cele ale oamenilor de seamă din glorioasele vremuri ale Romei.

Pentru a uşura intrarea în Cetate am reparat via Flaminia până la Ariminum, împreună cu podurile existente, iar pe celelalte le-am repartizat generalilor ce le fusese acordat cândva triumful. Ei trebuiau să le amenajeze cheltuind o parte din aurul dobândit în urma prăzilor de război. *Cura viarurn*, o comisie a drumurilor, se ocupă în permanenţă cu întreţinerea

---

249 Veche divinitate războinică în mitologia romană. Denumire purtată de Romulus după moarte, cînd a fost trecut în rîndul zeilor.

250 Soţia lui Iupiter (identificată cu zeiţa Hera, soţia lui Zeus, din mitologia fcreacă).

lor.

Dar nu numai eu, magistraţii sau unele persoane particulare au contribuit la monumentala înfăţişare a Romei. Multe şi măreţe edificii au fost construite de către stat, ori de către senatul roman. Mă voi opri asupra unei construcţii ce a fost realizată din iniţiativa senatului şi ridicată pentru a aminti posterităţii despre cea mai de seamă binefacere adusă de mine poporului roman: Pacea. Este vorba de *Ara Paciş Augustare*, Altarul Păcii lui Augustus, care rămâne unul dintre monumentele de cea mai mare valoare artistică.

După întoarcerea mea cu bine din Gallia şi Hispania senatul a hotărât să se ridice pe Câmpul lui Marte acest Altar al Păcii unde magistraţii, preoţii şi fecioarele vestale aveau datoria să aducă jertfe în fiecare an. Temelia lui a fost pusă în a patra zi înaintea nonelor lui iulie din anul 741 *ab* t/.c.[251]. După mai puţin de patru ani, adică în a treia zi înaintea calendelor lui februarie din anul 745 *ab* t/.c.[252], monumentul a fost inaugurat cu mare fast în prezenţa mea. Altarul din centru are formă pătrată şi este ceva mai înalt decât incinta[253] care îl înconjoară. Atât altarul cât şi incinta sunt împodobite cu ornamente şi basoreliefuri din marmură. Subiectele reprezentate de basoreliefuri se referă la pacea şi măreţia pe care eu le-am adus Cetăţii Eterne şi poporului roman. Pe latura incintei dinspre răsărit sunt reprezentate scene cu privire la începuturile Romei. Astfel se poate vedea

251 4 iulie .inul 13 î.e.n.

252 30 ianuarie anul 9 î.e.n.

253 Cu sensul (tehnic) de Iimtă a unui spaţiu determinat sub forma unei zidării sau perete împrejmuitor.

imaginea lui Aeneas alături de care se află *Genius Augusti*. În continuare sunt redate scene din istoria fondatorului Cetăţii. Toate aceste reprezentări au scopul de a preamări începutul Romei legat de întemeietorul gintei Iulia, din care fac eu parte, şi istoria lui Romulus care m-a inspirat în realizarea marilor mele fapte. Pe latura dinspre apus se văd divinităţile protectoare, cum ar fi zeiţa Pământului, Tellus, zeiţă a fertilităţii şi abundenţei ogoarelor italice, cât şi zeiţa Roma. Figurile feminine din jurul divinităţilor simbolizează elementele naturii ce contribuie la fertilitatea Italiei. Peste tot apar flori şi grâne ce completează decorul. Pe frizele dinspre miazănoapte şi miazăzi este reprezentată o procesiune ce se îndreaptă spre Altarul Păcii Auguste. În plin plan al basoreliefului sunt înfăţişat eu care mă pregătesc să aduc o jertfă. Pe fundal se văd preoţii, membrii familiei mele, senatorii şi, în sfârşit, poporul roman. Este de remarcat iscusita măiestrie a dăltuitorului în marmură care reuşeşte aşa de bine să dea viaţă compoziţiei printr-o foarte ingenioasă distribuire a luminii şi a umbrelor. Aceasta se vede mai cu seamă în prezentarea membrilor familiei mele executată cu o fidelitate de portret, în special a nepoţilor mei cu chipul de copii. Spre deosebire de figurile grave şi concentrate ale celorlalţi participanţi la procesiune, copiii sunt prezentaţi în profil, zâmbind şi vorbindu-şi între ei. Un băieţel plebeu se ţine de toga unuia dintre participanţi şi priveşte cu capul întors spre membrii familiei mele. Unul dintre cei de faţă are mâna pusă pe capul copilului, ca şi cum ar vrea să-l oblige să privească spre altar. La baza tabloului procesiunii se află un cordon de frunze de acant împletite şi <n

lebede stilizate. Partea interioară a incintei împrejmuitoare este împodobită cu ghirlande aşezate simetric şi prezentând o îmbinare de fructe şi frunze. Prin alcătuirea sa, Altarul Păcii este o operă romană care îşi are originea în vechile creaţii etrusce. Modul cum este împodobit monumentul prin basoreliefurile sale este totuşi influenţat de arta elenistică.

Tot prin grija senatului şi poporului roman am avut cinstea de a fi imortalizat prin numeroase statui. Niciunuia dintre oamenii de renume ai Romei, nici chiar marelui Caesar, nu le-a fost ridicat un număr aşa de mare. Una dintre statui le depăşeşte însă pe toate prin armonia formelor, printr-o măiastră redare a gesturilor şi expresiei feţii care arată seninătatea, calmul şi prestanţa mea. Această statuie a fost realizată când aveam eu vreo 40 de ani şi mă înfăţişează ca *imperator*, comandant suprem al armatei. Sunt reprezentat în picioare, încins cu platoşă, iar braţul meu drept este întins înainte ca şi cum aş dori să opresc uralele soldaţilor cărora vreau să le vorbesc în urma repurtării unei victorii. Întreaga statuie este din marmură, dar platoşa, în aşa fel dăltuită şi cizelată, lasă impresia că e din metal. În partea ei de sus este reprezentat cerul la revărsatul zorilor. O divinitate din înălţimi dă la o parte un fel de perdea sau văl lăsând să se vadă cum pleacă luna şi cum se apropie soarele pe carul său, precedat de Aurora. Sub această scenă, în dreptul pieptului cum ar veni, este înfăţişat pământul cu cornul abundenţei avându-i în partea stângă pe zeul Apollon, protectorul meu, iar în dreapta pe zeiţa Diana. Scena centrală de pe platoşă, sub piept, este menită să imortalizeze una dintre marile mele realizări: menţinerea păcii cu

primejdiosul stat al parthilor din Orient. Astfel, este reprezentat un parth care înmânează unui roman de vază stindardul cu acvilă, semn al înapoierii steagurilor de luptă ale romanilor capturate de parthi în bătălia de la Carrhae. În partea de jos a platoşei apar două femei simbolizând provinciile pacificate. În stânga este reprezentată Hispania care înmânează paloşul, ca semn de supunere, învingătorului, iar în dreapta, Gallia ţinând în mâini o teacă fără spadă şi câteva surle. Perfecţiunea atinsă în cizelarea armurii face ca această statuie să se înscrie printre capodoperele genului. Soţia mea, Livia, a preţuit-o aşa de mult, încât a ţinut să fie aşezată în interiorul vilei ei de pe Palatin.

Ceea ce îmi pare mie rău, este că nu găsesc nicăieri, printre numeroasele mele însemnări, numele vreunui constructor, vreunui sculptor care a participat la realizarea monumentalelor edificii din vremea mea, aşa cum în literatură întâlnim atâtea nume celebre. Deşi cei care au construit o Romă din marmură, pe timpul stăpânirii mele, vor rămâne pentru totdeauna necunoscuţi, rolul lor în dezvoltarea impetuoasă a artelor rămâne totuşi nepieritor. Nici din arhitectură, care pe vremea mea a atins o deosebită înflorire, nu s-au păstrat numele artiştilor, cu excepţia unuia singur: Vitruvius. El este un mare teoretician al arhitecturii romane care şi-a expus principiile într-o operă ce a devenit celebră încă din timpul vieţii lui. Eu am fost foarte măgulit când Vitruvius mi-a dedicat mie opera sa, cu atât mai mult cu cât în introducerea lucrării mi se adresează în termenii cei mai elogioşi scoţând în evidenţă principalele mele realizări care au dus la măreţia şi puterea statului roman. El îşi manifestă

bucuria de a fi trăit într-o epocă în care eu, conducătorul poporului roman, am încurajat dezvoltarea artelor într-o măsură atât de largă, încât edificiile ridicate în timpul vieţii mele şi din iniţiativa mea nu numai că au transformat Roma într-un adevărat muzeu al artelor, dar ele vor constitui, pentru viitor, nepieritoare modele şi preţioase îndemnuri de urmat.

Nu numai Vitruvius m-a cinstit şi mi-a adus elogii pentru gustul meu faţă de frumuseţea artelor şi dorinţa mea pentru dezvoltarea şi perfecţionarea lor. Locuitorii Romei mi-au adus mari cinstiri pentru grija ce am arătat-o capitalei lor. Despre onorurile acordate de către senatori am mai scris. Membrii ordinului ecvestru şi-au exprimat şi ei recunoştinţa sărbătorindu-mi data naşterii cu mare fast câte două zile în fiecare an. Mulţi oameni, aparţinând diferitelor stări sociale, vin în fiecare an să arunce în lacul lui Curtius câte o monedă simbolizând un fel de rugăciune în sănătatea mea. Odată mi-a fost distrusă de un incendiu locuinţa de pe Palatin. Numeroşi cetăţeni particulari, veterani şi chiar unele triburi au adus, după cum le dădea mâna, sume de bani pentru a mă ajuta să-mi reclădesc casa. Aceasta mai mult ca un semn de atenţie şi ca o dovadă că ei erau la necaz alături de mine, fiindcă nu aveam eu nevoie de banii lor. O ştiau prea bine! De aceea nici nu am luat decât în mod simbolic câte un denar din fiecare sumă trimisă, restul banilor folosindu-i pentru lucrări de interes public. Aşa cum făceam şi cu sumele pe care foarte mulţi oameni mi le ofereau ca dar în Capitoliu la calendele lui ianuarie ale fiecărui an; eu i-am folosit pentru procurarea unor statui ce reprezentau diferiţi

zei, statui pe care le-am consacrat cartierelor Romei, aşa cum am făcut cu aceea a lui *Apollon Sandalarius*[254] sau cu statuia lui *Jupiter Tragoedus*[255].

Organizarea vieţii şi activităţii unei mari colectivităţi cum este Roma – despre care m-am ocupat în acest capitol – nu înseamnă numai luarea unor măsuri de ordin administrativ. În afara vieţii materiale există şi o viaţă spirituală ce se află sub oblăduirea religiei. Religia romană urmăreşte menţinerea ordinii realizata prin săvârşirea ceremoniilor, ordine necesară păstrării echilibrului, mereu ameninţat, între om şi divinitate. Religia este prezentă în viaţa morală şi intervine ca o extindere a disciplinei, *virtus*, ca o prelungire a ierarhiei. Sub numele de *pietas* se înţelege respectarea strictă atât a riturilor, cât şi a raporturilor dintre fiinţe. Prin împlinirea riturilor faţă de zei, oamenii le câştigă bunăvoinţa: Jupiter îi va inspira pe magistraţii Cetăţii pentru o conducere înţeleaptă; Ceres va ajuta la creşterea grâului; Fortuna aduce abundenţa şi norocul; Marte va lupta alături de romani ocrotind şi înflăcărând inimile soldaţilor. Dar respectarea riturilor înseamnă în acelaşi timp şi îndepărtarea primejdiilor ce planează permanent asupra oamenilor. Cu sacrificii şi rugăminţi zeiţa Febra va fi înduplecată să ocrotească sănătatea oamenilor; Robigo va cruţa grâul de rugină; Cloacina va purifica oraşul de miasme aducătoare de molime. *Fides*, una dintre virtuţile cardinale ale poporului roman, înseamnă buna-

254 Apollon era şi zeul cizmarilor şi de aceea i se spunea Sandalarius, cel cu sandale.

255 Iupiter din Vicus Tragoedus de pe colina Esquilin, cartierul meşteşugarilor.

credinţă. Ea dhezăşuieşte raporturile dintre oameni garantând solidaritatea şi încrederea în întreaga viaţă socială. Nerespectarea ei înseamnă destrămarea întregului edificiu social. *Virtus*, *pietas*, *fides*, adică disciplina, respectul şi fidelitatea faţă de cuvântul dat, domină toate aspectele activităţilor umane, iar religia le garantează asigurându-le eficienţa pretutindeni contribuind astfel la menţinerea vieţii morale şi în final la consolidarea statului.

Eu am ţinut seama de importantul rol al religiei şi i-am acordat atenţia cuvenită. Prin reformele introduse de mine am realizat o îmbinare mai armonioasă între credinţele tradiţionale şi noile tendinţe religioase ceea ce a dus la un sistem religios mai închegat.

La Roma circulau mii de cărţi, scrise în limba latină şi greacă, publicate de oameni fără nicio autoritate. Pentru a nu li se mai îmbuiba minţile oamenilor cu tot felul de preziceri ce se aflau în aceste cărţi, am poruncit ca ele să fie aruncate în foc. Nu au fost păstrate decât cărţile sybiline. După o amănunţită revizuire a lor le-am închis în două casete de aur pe care le-am aşezat sub soclul statuii lui Apollon Palatinul. Ele sunt consultate de anumiţi preoţi numai în situaţii deosebite. Am restabilit unele vechi ceremonii, care fuseseră uitate în ultima vreme, cum erau sărbătorile lupercale, jocurile seculare[256], jocurile compitale[257] şi altele.

---

256 Celebrate o dată la o sută de ani, ele au fost sărbătorite cu mare fast în anul 17 î.e.n. urmărind reconcilierea Cetăţii ai divinităţile ei în sens.il restabilirii păcii cu zeii: Pax deorum.

257 Aveau loc în cinstea divinităţilor protectoare ale familiei şi casei, denumite Lares, care erau şi divinităţile drumurilor şi răspîntiilor

În Roma se stabiliseră mulţi astrologi şi magicieni veniţi din Orient care preziceau viitorul speculând slăbiciunile şi prostia omenească. Pentru că aceste preziceri nu-mi erau favorabile nici mie, nici statului, am interzis să mai fie practicate, cei vinovaţi fiind pasibili de pedeapsa cu moartea.

În fiecare dimineaţă *Pater Familias*, în mijlocul copiilor şi soţiei, îi invocă pe Lari prin rugăciuni pioase, iar în timpul mesei aruncă în focul din cămin puţină pâine şi sare. Larii sunt divinităţi favorabile ce reprezintă sufletele morţilor. În vremurile cele mai îndepărtate ele aveau locaşul de veci chiar în casă. De aici, şi cultul domestic săvârşit în mijlocul căminului faţă de aceşti străbuni care nu rămân închişi în mormânt. Porţile Infernului se deschid şi ei ies de acolo în anumite zile ale anului. Muritorii trebuie să liniştească aceste spirite bune, dar care pot face şi rău. De aceea tatăl familiei iese singur în timpul nopţii şi le aruncă bobi fierţi. Toate rugăciunile şi sacrificiile aduse au scopul de a menţine pacea cu lumea supranaturală.

Acord un spaţiu mai larg în memoriile mele acestor divinităţi ale căminului, deoarece Larii sunt cei mai onoraţi şi îndrăgiţi de către oamenii de jos. În jurul Larilor se concentrează întregul spirit religios al poporului de rând care se mulţumeşte cu adorarea acestor divinităţi, mai modeste decât impozanţii zei de pe Capito în sau Palatin. Măreţilor zei le slujesc numeroase colegii de preoţi după un ceremonial complicat şi pretenţios. Oamenii nevoiaşi, care îşi părăsesc mai rar cartierul unde locuiesc, simt nevoia

---

(compita: răscruce).

de a fi protejaţi la ei acasă, în căminul lor şi la răscrucile drumurilor, unde îi întâlnesc pe Larii cei buni. Pentru a asigura perpetuarea şi supravegherea acestui cult atât de important în viaţa spirituală a poporului eu i-am dat o nouă organizare. Astfel, flecare din cele două sute şaizeci şi cinci de subîmpărţiri ale Romei are acum un număr de patru preoţi. Ei sunt aleşi pe timp de un an dintre locuitorii cartierelor, cel mai adesea dintre liberţi. Au datoria asigurării serviciului divin, veghează asupra cultului, aduc sacrificii sau celebrează jocurile în cinstea Larilor şi poartă numele de *magiştri viei*, *ma*giştri *Augustales* sau *Augustales*. Aceste sacerdoţii sunt inferioare colegiilor pontificale ale vechii religii aristocratice. Ele formează un nou şi popular organism preoţesc creat pentru nevoile spirituale ale celor mulţi. Eu am hotărât ca la răscrucile drumurilor să fie aşezate imaginile Larilor pe care, de două ori pe an, primăvara şi toamna, adică la sărbătorile *Compitalia*, locuitorii din vecinătate să le orneze cu flori. Cultul divinităţilor de la răscruce, *Lares compítales*, a devenit obligatoriu în urma unui *senatus consultum*.

Genius este un fel de divinitate protectoare ce simbolizează principiul religios inerent unei fiinţe, chiar şi al unui colegiu sau al unui loc. Spre a se înţelege mai bine voi da ca exemplu cultul domestic faţă de Lari ce se adresează în parte acelui *Genius* al lui *Pater Familias* care este şi protectorul căminului. Tot astfel, alături de divinităţile populare de la răscruce este asociat *Genius* pe care îl posed eu, *Genius Auguşti*, deoarece cultul faţă de Larii de la răscruce este protejat şi supravegheat de către mine

care sunt şi *Pater Patriae*, protectorul întregului popor roman, al întregului stat. *Genius Auguşti* este, bineînţeles, strâns legat de ideea de *auctoritas* care mă autorizã a acţiona ca protector superior. Asocierea între *Lares Compítales* şi *Genius Auguşti* a ridicat prestigiul modestelor divinităţi de la răscruce dându-le titlul de *Laribus Auguşti*. Pe de altă parte asocierea duce la venerarea persoanei mele ce s-a extins din Roma în întreaga Italie şi în provincii.

Un alt cult căruia i-am acordat o mare atenţie a fost acela al gloriei eroilor. Urmărind revitalizarea patriotismului, care în ultima vreme se stinsese aproape de tot, am onorat marii oameni de stat de altă dată, care au contribuit la gloria şi mărirea poporului şi statului roman, până într-atât, încât aproape că i-am egalat cu zeii nemuritori. Am restaurat monumentele şi statuile acestora, lăsându-le neschimbate vechile inscripţii, şi le-am aşezat sub cele două porticuri existente în *Forum Augustum*.

Reforma religioasă iniţiată de mine se explică prin esenţa divină a puterii de care dispuneam atât prin acordarea numelui de *Augustus*, ce are o semnificaţie sacră şi care este legat de cuvântul *auctoritas*, cât şi prin cuvintele *divi filius* ce au devenit o parte a numelui meu. Chiar şi *tribunicia potestas*, care mi-a fost acordată de poporul roman, era strâns legată de concepţia despre personalitatea sacră şi inviolabilă a purtătorului acestei puteri. Toate la un loc mi-au permis să iau o serie de măsuri devenind refort matorul religiei romane, chiar înainte de a mi se acorda înaltul titlu de *Pontifex Maximus*. Pe lângă această înaltă demnitate eu am fost cooptat în mai multe colegii sacerdotale. Astfel, sunt augur, membru

al colegiului quindecemvirilor, care păstrează cănile sibyline, al colegiului epulonilor, ce îngrijeşte de mesele publice, al colegiului fetialilor, care consacră declaraţiile de război, tratatele şi alianţele, care îndeplineşte în general ritualurile legate de relaţiile cu străinii. Am fost un timp membru al asociaţiei fraţilor Arvali. Mai târziu am devenit conducătorul acestui colegiu, fapt care a ridicat mult prestigiul asociaţiei a cărei origine se pierde în trecutul istoriei romane.

Prestigiul colegiilor a crescut nu numai prin participarea mea ca membru al lor, dar şi prin alte măsuri cum au fost creşterea numărului preoţilor, mărirea privilegiilor acestora, cât şi faptul că am impus tuturor să se acorde respectul cuvenit celor ce fac legătura permanentă între oameni şi zei. Eu însumi m-am străduit să întăresc autoritatea şi demnitatea celor ce se ocupau de cultul zeilor. Voi da un exemplu. Vesta este o divinitate arhaică a vetrei al cărei templu circular se află în Forum. Vestalele formează colegiul de preotese ce slujesc cultului Vestei şi întreţin mereu aprins focul sacru al Cetăţii. Murind una dintre vestale, locul ei trebuia luat de o fată între şase şi zece ani. Dar mai nimeni dintre părinţi nu voia să-şi dea fata pentru a deveni slujitoare în templul Vestei. Le-am spus părinţilor că dacă eu aş avea o nepoată care să fie de vârsta cerută, aş fi bucuros s-o ofer pentru a face parte din colegiul vestalelor. O altă dovadă a dorinţei mele de a impune oamenilor respectul faţă de slujitorii cultului divin se poate observa şi după faptul că soţia mea Livia, soţia primului cetăţean al statului, ocupă loc în amfiteatru pe banca unde se află vestalele, ca semn al cinstirii ce le acordă.

În toate manifestările mele am fost călăuzit de ideea respectului. O deosebită veneraţie am arătat zeilor protectori şi binefăcători ai poporului roman. I-am onorat şi pe oameni: pe cei buni pentru a fi eu însumi onorat, pe cei răi, pentru a nu mă dezonora. Mi-am arătat respectul şi faţă de cei dispăruţi. Prin sprijinirea şi încurajarea cultului lor, am cinstit totdeauna memoria străbunilor al căror spirit ne înconjoară şi ne protejează. I-am cinstit pe eroii patriei şi pe toţi oamenii de seamă ce au contribuit la clădirea măreţului edificiu roman, cel mai puternic stat din lume. În sfârşit, am respectat virtuţile poporului roman, deoarece virtuţile încoronează pe cel care le respectă. *Honor est honorantis*[258].

24. Zeiţă, înmulţeşte neamul nostru şi fă ca legea căsătoriei să ne dea noi copii în *Forum Romanum* există un loc numit Iacul Curtius. Cândva acolo era o mlaştină. În acest loc, pe timpul regilor, pământul se crăpase brusc făcând să apară o adâncitură întunecoasă. Nimeni nu ştia cât de adâncă este. S-a încercat în toate chipurile să se astupe această despicătură. Dar în zadar. Au fost consultaţi bătrânii înţelept şi vrăjitorii. Aceştia au ajuns la concluzia că acolo, în fundul crăpăturii, zeii subpământeni aşteaptă să li se arunce o ofrandă. Trebuia să li se dea zeilor „ceea ce constituia forţa principală a Romei”. Numai atunci s-ar fi închis această înspăimântătoare adâncitură. Dar nimeni nu putea înţelege sensul misteriosului oracol. Doar un tânăr, ce se numea Curtius, a dedus că tineretul era acela care constituia forţa principală a Cetăţii. El s-a aruncat atunci în

258 Meritul este al celui care cinsteşte.

prăpastie. Nici nu-I înghiţise bine întunericul adâncurilor, că locul unde se aruncase s-a închis în urma lui şi totul arăta ca mai înainte. Prin sacrificiul suprem al tânărului fusese alungată mânia zeilor infernali şi totodată primejdia ce ameninţase ordinea, stabilitatea Ceraţii şi chiar existenţa colectivităţii. Aşa ştiau odată romanii să răspundă în momentele de cumpănă pentru a salva comunitatea din care făceau parte.

Lucius Iunius Brutus a fost cel care l-a alungat pe ultimul rege, Tarquinius Superbus, în anul 245 *ab U.*c.[259] Eliberatorul Romei, aflând că fiii săi conspirau pentru restaurarea monarhiei, a poruncit fără ezitare să fie ucişi. L-aş aminti aici şi pe Tarquinius Collatinus, colegul de consulat al lui Brutus, care acceptase cu seninătate exilarea, retrăgându-se la Lavinium, pentru simplul motiv că persoana sa, care purta nefastul nume al unui rege, constituia o ameninţare permanentă împotriva libertăţii poporului. Doar pentru atât!... Istoria abundă în astfel de sacrificii făcute de cetăţenii Romei pentru salvarea patriei.

Înaltele virtuţi făceau cândva parte din exigenţele morale pe care poporul roman, transformându-le într-un mit, se socotea demn a le urma. Dacă un străin oarecare s-ar fi angajat sub jurământ, că va îndeplini un anume lucru, de faţă fiind şi vreo câţiva martori, el găsea totdeauna o posibilitate de a reveni asupra promisiunii făcute sustrăgându-se şi călcându-şi cuvântul. Nu tot astfel ar fi procedat un roman. Cuvântul său era pentru el ca

259 Anul 509 î.e.n.

o lege sacră.

Uluitorul destin şi impresionanta dezvoltare şi putere a Romei a fost opera zeilor şi a oamenilor. Zeii i-au ocrotit şi inspirat pe romani, iar aceştia au construit minunata Cetate Eternă învingând, prin superioritatea lor, toate greutăţile şi toţi vrăjmaşii. Această superioritate a fost asigurată de către cele mai de seamă tradiţii şi moravuri. Credinţa nestrămutată în zeii protectori, cinstea exemplară a cetăţenilor, fidelitatea faţă de legământul făcut, neţărmuritul devotament faţă de Cetate, austeritatea, disciplina şi simţul dreptăţii, iată principalele virtuţi ale poporului roman, alături de ordinea, severitatea, respectul şi supunerea ierarhică în colectivitate, lipsa de frivolitate, cumpătarea, curajul şi spiritul de sacrificiu. În astfel de virtuţi consta odinioară puterea Romei pe care a intuit-o Curtius din legenda povestită, acea forţă de neînvins a cetăţeanului roman.

Ar fi o mare greşeală dacă aş afirma că, pe vremea când luasem eu conducerea statului, dispăruseră cu desăvârşire aceste înalte virtuţi. Dar ar fi greşit şi dacă s-ar compara moravurile cetăţenilor romani de acum cu cele aparţinând unor îndepărtate vremuri. Viaţa aspră din trecut a generat virtuţile. Viaţa de huzur şi trândăvie a societăţii din Roma timpului meu, determinată de imensele bogăţii adunate de către cuceritori, a degradat treptat frumoasele moravuri. Nu era aceasta singura cauză a slăbirii moralităţi. Tulburările sociale din ultimul secol, care zguduiseră din temelie Republica, contribuiseră şi ele la neglijarea vechilor obiceiuri. Odată cu instabilitatea, necunoscutul, teama şi nesiguranţa pentru ziua de mâine, fenomene obişnuite

în dramaticele decenii ale războaielor civile, şi-au făcut treptat loc corupţia, cinismul neruşinat, laşitatea, îngâmfarea, viclenia, invidia. Aceste racile loviseră mai ales în rândul oamenilor avuţi. Respectul şi coeziunea de altă dată, existente în orice familie, aproape că dispăruseră; toţi alergau după plăceri pe care le găseau în cel mai murdar desfrâu. Tinerii risipeau averile părinţilor în petrecerile cele mai groteşti. Căsătoria devenise stingheritoare. Divorţurile se înmulţeau, iar bărbaţii şi femeile se complăceau în celibat. Legăturile extraconjugale constituiau un fenomen obişnuit. Căsătoriile făcute din interes erau nestabile. Ele se desfăceau la scurtă vreme, pentru a se repeta la nesfârşit. La aşa decădere se ajunsese, încât se spunea că matroanele romane socotesc anii după soţii pe care i-au avut, nu după consuli care în mod obişnuit marcau anii cu numele lor.

Această deplorabilă stare de lucruri trebuia neapărat îndreptată, deoarece nu era ameninţată numai stabilitatea familiei, dar chiar existenţa statului. Încă de pe vremea divinului Caesar se auzeau din ce în ce mai des glasuri care, condamnând imoralitatea, cereau să se ia măsuri de îndreptare. Sallustius recomanda să se acţioneze asupra tinerilor romani, pentru a-i feri de desfrâu, învăţându-i să-şi iubească patria şi trezindu-le în suflet sentimentul pudorii şi al modestiei. Într-un timp, când Cicero era în bune relaţii cu tatăl meu adoptiv, îi spunea acestuia că numai el, Caesar, putea să mai ridice ceea ce a fost doborât de loviturile războiului; că numai el putea să restabilească echitatea, să reînvie fidelitatea, să stăvilească desfrâul, să sporească populaţia. Cicero

mai spunea că tot ce se destramă din pricina distrugerilor trebuie să fie refăcut prin legi severe. Marele Caesar iniţiase unele măsuri în acest sens, dar, ca şi alte măreţe proiecte ale sale, ele nu au fost desăvârşite. Mi-a revenit mie această misiune deloc uşoară, fiindcă legile cărora trebuia să le dau viaţă lăsau impresia unui amestec al statului în relaţiile de familie, relaţii ce erau considerate sacre. Dar cum pe timpul părintelui meu s-au găsit oameni care să-l susţină, tot astfel am fost şi eu sprijinit atât de către aristocraţia conservatoare, cât şi de prietenii şi oamenii de litere din jurul meu. Horatius lăuda dorinţa mea de a îndrepta moravurile în cadrul familiei spunând în una dintre odele sale: „Zeiţă, înmulţeşte neamul nostru şi ocroteşte decretele senatului în favoarea căsătoriei şi fă ca legea căsătoriei să ine dea noi cetăţeni”. Poetul îşi punea speranţele în mine care, după cum se exprima el, trebuia să smulg din rădăcină stricăciunea moravurilor, rezultat al războiului cel nelegiuit; păcatele cer răzbunare!

Horatius avea dreptate, dar lucrurile nu se prezentau chiar aşa de simplu. Legile care fac apel la conştiinţa oamenilor sunt greu de introdus. Uneori acestea nu-şi ating scopul decât în parte. Iată de ce, când am propus, în anul 736 *ab U.*c.[260], mult discutata *Lex de maritandis ordinibus*[261], comiţiile au respins-o într-o singură voce. A trebuit să aştept mai bine de douăzeci de ani pentru ca legeascâ fie acceptată, fapt petrecut în anul 757 *ab U.*c.[262] Dar au mai trecut încă

260 Anul 18 î.e.n.

261 Legea obligativităţii căsătoriei.

262 Anul 4 e.n.

cinci ani până când, în sfârşit, pe timpul consulatului lui Papius Mutilus şi al lui Poppaeus Secundus din anul 762 *ab U.*c.[263], după ce am înfrânt îndârjita opoziţie pe care o stârnise această lege şi după ce am potolit agitaţiile provocate de membrii ordinului ecvestru chiar în plin teatru, ea a fost aplicată sub denumirea de *Lex Papia Poppaea*. Imoralitatea fusese atât de adânc înrădăcinată în sufletele oamenilor, încât aceşti romani, care nu mai găsiseră în ultima vreme puterea necesară salvării libertăţii lor, aşa de scumpă altă dată, au găsit totuşi forţa de aş apăra viciile…

Lex Papia Poppaea este socotită acum ca un monument al legislaţiei romane; cea mai de seamă lege după *Cele Douăsprezece Table*. Ea este socotită ca un nou cod care reglementează nu numai căsătoria, dar şi divorţul, dota, donaţiile între soţi, moştenirile, testamentele *et caetera*. După ce am luptat din greu atâţia ani pentru acceptarea ei, mă bucur acum, când aud spunându-se că această lege este atât de clară şi profundă, că ea explică şi lămureşte atât de multe aspecte ale vieţii noastre, încât formează cea mai frumoasă parte a dreptului civil roman, călăuză sigură în aplicarea strălucitelor moravuri din trecut. E o mare satisfacţie pentru mine, cu atât mai mult cu cât a trebuit să lupt, împotriva unei mentalităţi corupte pentru a vedea legea sancţionată, timp de un sfert de secol. Dar ceea ce se face biine, se face destul de repede.

Aceste ultime vorbe, care îmi aparţin şi pe care îmi face plăcere să le repet de câte ori se iveşte

263 Anul 9 e.n.

ocazia, le-am auzit în ultima vreme pronunţate şi de alţi oameni. Iată cum o fărâmă din înţelepciunea gândirii mele a devenit o maximă folosită de popor. Eu am iubit mult acest gen lapidar de exprimare a unui adevăr. De aceea în viaţa mea am cules multe sfaturi, exemple sănătoase, reflecţii întâlnite în diferite opere ale marilor scriitori latini sau greci pe care uneori am ţinut să le fac cunoscute chiar şi colaboratorilor mei. Câteodată citeam în senat din anumite lucrări fragmente ce puteau fi folosite ca pilde preţioase pentru viaţa publică şi particulară. Până nu de mult, când trimiteam diferite porunci comandanţilor de armate sau guvernatorilor de provincii, le întăream cu sentinţe şi reflecţii celebre adecvate conţinutului ordinelor date. La fel procedam şi în epistolele mele către membrii familiei sau către prieteni. Aşa încât să nu mire pe nimeni că până şi în acest ultim document al vieţii mele, pe care sper s-apuc să-l termin, am presărat unele reflecţii, proverbe sau înţelepte cugetări adunate de mine cu atâta plăcere. Poate că ar fi trebuit să fac această remarcă încă de la primele file ale acestor memorii pentru ca cititorul să inu fie surprins sau contrariat de acest stil al meu presărat cu reflecţii. Fiecare cu stilul său! Mi-am format în acest sens o obişnuinţă de care nu mă mai pot acum dezbăra. Doar se ştie cât de puternică este obişnuinţa. De aceea se şi spune: *Consuetudo est secunda natura*[264] sau *Consuetudo pro lege servatur*[265] sau *Iisus tyranus*[266]. Încheind această digresiune mă

264 Obişnuinţa este a doua natură.

265 Obişnuinţa e luată drept lege.

266 Obiceiul e tiran.

grăbesc să reiau firul întrerupt. Mă grăbesc însă în stilul meu care spune prudent: *Festina lente*[267].

Fundamentala lege izvorâtă din necesitatea revitalizării societăţii romane prin consolidarea familiei şi sporirea numărului cetăţenilor romani are foarte multe prevederi. Printre altele se prevede că toţi bărbaţii între douăzeci şi cinci şi şaizeci de ani şi toate femeile între douăzeci şi cincizeci de ani au obligaţia să se căsătorească. Senatorilor li se interzice căsătoria cu fiicele Iiberţilor. De asemenea s-a fixat o limită pentru perioada logodnei. Se ştie că fetele ajung la pubertate când împlinesc doisprezece ani şi când au voie deci să se căsătorească. Unii care voiau să se sustragă legii, se logodeau, cu înţelegerea părinţilor, cu fete mult mai mici scăpând astfel pentru mai mulţi ani de efectul legii. Eu am impus ca perioada logodnei să nu depăşească doi ani. Legea consideră căsătoria ca o obligaţie faţă de stat. Ea îi împarte pe cetăţeni în două categorii: celibatari şi căsătoriţi. Aceştia din urmă sunt şi ei socotiţi: cu copii (*patres*) şi fără copii (*orbi*). Familiilor cu copii legea le acordă o serie de privilegii şi onoruri. Familiile cu mai mulţi copii sunt preferenţiate în obţinerea privilegiilor. Consulatul este împărţit de doi magistraţi. Consulul care are mai mulţi copii obţine primul fasciile şi are dreptul să-şi aleagă provincia, când e cazul. Senatorul cu cei mai mulţi copii are dreptul de a fi înscris primul pe lista senatorilor şi ia primul cuvântul. Fiecare copil aduce după sine micşorarea cu un an a stagiului necesar ocupării unei magistraturi de către tatăl său.

---

267 Grăbeşte-te încet. (Expresia aparţine lui Augustus şi a devenit proverb de mare circulaţie).

Trei copii, la Roma, scutesc de obligaţiile personale, liberează din tutelă şi asigură o raţie dublă la distribuţia de alimente. Prin introducerea aşa numitului *ius trium liberorum*[268] se obţin o serie de avantaje, cum ar fi dreptul de a intra în posesia unor moşteniri de care altă dată nu se putea beneficia.

Dacă există avantaje pentru cei cu copii, există şi dezavantaje pentru celibatari sau căsătoriţi fără copii. Celibatarii nu pot moşteni nimic de la un străin, iar ceilalţi, care dovedesc că s-au supus legii căsătoriei, dar căsătoria le-a rămas sterilă, au dreptul la jumătate dintr-o moştenire, iar soţul nu poate lăsa soţiei prin testament, sau să primească din partea ei, decât a zecea parte din succesiune. Aceste penalizări au fost cu abilitate stabilite şi aplicate unei societăţi căreia legislatorul nu-i pusese în decursul vremurilor nicio restricţie în materie de moşteniri. De aceea vânătoarea după testamente era una dintre preocupările constante ale cetăţenilor. Mai era şi un alt aspect. Primirea unei moşteniri a fost totdeauna socotită ca o onoare ce i se făcea moştenitorului. Cicero se lăuda că obţinuse în acest fel peste douăzeci milioane de sesterţi. Şi eu primeam anual numeroase şi foarte mari moşteniri. Numai că în cazul când îmi erau lăsate de persoane care aveau copii, le înapoiam acestora imediat dacă urmaşii erau adulţi, iar dacă erau mai mici, li se înapoia mai târziu cu dobânzi cu tot.

Aş vrea să subliniez faptul că eu am acceptat totuşi şi existenţa concubinajului. Pentru a evita însă confuziile ce puteau să apară în această situaţie, i-am

268 Privilegii pentru cei cu cel puţin trei copii.

dat un caracter oficial, stabilind reguli după care s-au creat raporturi precise între concubini, cât şi între ei şi copiii lor.

Pentru consolidarea autorităţii soţului şi tatălui s-au mai adăugat alte câteva legi denumite *Iulia*. Una dintre ele, *Lex Tul ia de adulteriis et de pudicitia*, reprimă cu asprime adulterul. Relaţiile extraconjugale sunt pedepsite cu confiscarea unei părţi din bunurile materiale şi relegarea vinovaţilor în două insule diferite. Soţul este obligat să divorţeze de femeia care a păcătuit. Tatăl are voie să-şi ucidă fiica, dacă e surprinsă cu seducătorul ei în casa părinţilor. Femeia vinovată de adulter nu are voie să contracteze o nouă căsătorie cu un om născut din părinţi liberi. În schimb soţia credincioasă primeşte unele garanţii cu privire la bunurile sale. Astfel, i se interzice bărbatului să înstrăineze fondul dotai al soţiei, iar mama este eliberată de tutela incomodă a rudelor.

În vremurile foarte îndepărtate cultivatorii ogoarelor foloseau cuvântul *luxus*, atunci când se refereau la creşterea anarhică, peste măsură a unor plante care tind să le înăbuşe pe altele, ori la înmulţirea frunzelor şi crengilor ce se face în dauna florilor sau fructelor. Când termenul s-a referit apoi şi la om, el indica excesul, abuzul sub toate aspectele: pofta nestăvilită pentru plăceri, pentru fast, pentru împodobirea trupului, când depăşeşte naturalul şi nevoia, sau pentru traiul prea îmbelşugat. Toate acestea au efecte dăunătoare asupra moralei ancestrale, deoarece luxul îndepărtează omul de la îndatoririle lui ducând în final la moliciune, trândăvie şi desfrâu.

Marele Caesar avusese un foarte apropiat

colaborator şi prieten. Pentru tinerele talente de atunci acesta fusese ceea ce era Maecenas pe timpul meu. El obişnuia să spună: *„Bello homines glad ms, pace luxus vulnerat”*[269]. După mari eforturi reuşisem să instaurez pacea pe care milioane de oameni şi-o doriseră cu ardoare. Scăpasem lumea de dezastrele războaielor şi, când aşteptam să văd binefacerile aduse, iată că apare un nou flagel: luxul, ce devenise în bogata Romă o ruşine şi o insultă la adresa întregului popor. A trebuit să intervin cu toată hotărârea. Legile apărute în acest sens s-au referit la mai multe aspecte. *Lex sumptuaria* din anul 736 *ab U.*c.[270] avea în vedere limitarea cheltuielilor făcute pentru organizarea banchetelor. Astfel, pentru o petrecere obişnuită nu se puteau cheltui mai mult de patru sute sesterţi, iar dacă era o zi de sărbătoare, opt sute; pentru o nuntă, o mie de sesterţi. *Lex Iulia de vestitu et habitu* interzicea, printre altele, luxul în îmbrăcăminte, cât şi folosirea ţesăturilor scumpe de mătase, în special de către femei. O altă lege se referea la cheltuielile făcute în mod inutil pentru construcţia clădirilor particulare.

Legile apărute din iniţiativa mea pentru consolidarea moravurilor romane n-au fost întâmpinate la fel de toate categoriile sociale. Oamenii de rând din Roma le-au primit cu simpatie, deoarece nu numai că nu le pricinuiau neajunsuri, ci dimpotrivă, ducând o viaţă morală, sănătoasă, beneficiau de scutiri asupra impozitelor sau se bucurau de alte avantaje. Astfel, o parte din averile

269 În timp de război pe oameni îi răpune sabia, în timp de pace, luxul.

270 Anul 18 î.e.n.

confiscate de la cei condamnaţi pentru adulter, cât şi o parte din moştenirile ce erau luate de către stat de la celibatari, ori de la cei fără copii constituiau un venit din care se creau anumite avantaje familiilor cu mai mulţi copii. Cu mare satisfacţie a primit legile introduse de mine şi populaţia Italiei, unde morbul imoralităţii nu pătrunsese din fericire. Eu îi lăudam deseori pe italici pentru viaţa frumoasă şi corectă pe care o duceau. Îmi amintesc că odată l-am dat de exemplu pe un italic căruia îi mai ţin minte şi acum numele, fiindcă îl chema Hilarus[271]; Crispinius Hilarus. El venise în Roma să asiste la serbările de primăvară, desfăşurate cu mare fast în anul 749 *ab U.*c.[272] Se prezentase împreună cu cei opt copii ai săi, cu vreo treizeci de nepoţi şi vreo duăzeci de strănepoţi. Omul se arăta încântat de familia lui dovedind astfel că nu întâmplător zeii interveniseră de a i se da numele de… Hilarus!…

Dacă poporul se dovedise receptiv în faţa reformelor mele, nu tot astfel se poate spune despre o parte a aristocraţiei romane care, deşi nu se arăta deschis împotriva restabilirii vechilor moravuri, totuşi nu-i convenea să i se aplice legislaţia introdusă de mine. Mulţi senatori şi cavaleri evitau contractarea căsătoriilor legale, iar dintre cei căsătoriţi unii nu aveau copii. În plus divorţurile erau foarte frecvente în viaţa lor. Cei bogaţi erau de acord cu aplicarea cât mai drastică a legilor în rândul populaţiei, dar se opuneau când era vorba de amestecul statului în viaţa lor particulară. Asta venea cam aşa: nu putem suporta

271 Vesel, voios, bine dispus.

272 Anul 5 î.e.n.

viciile noastre, dar nici măsurile împotriva lor. Pentru aş apăra meschinele interese senatorii au încercat de mai multe ori să mă interpeleze în diferite şedinţe pe tema moralităţii apărate de mine cu atâta străşnicie. Nenorocirea a făcut că s-au întâmplat unele fapte urâte chiar sub acoperişul casei mele. Mă refer la abaterile de la morală ale fiicei mele Iulia Maior şi ale nepoatei mele Iulia Minor. Senatorii nu se sfiau să mă întrebe, în plină adunare, cum îmi educ eu copiii. Odată, neobrăzaţii mei colegi m-au întrebat într-o şedinţă pe mine, *princeps senatus*, cum cred eu că ar trebui să se procedeze cu un cetăţean care mai înainte fusese amantul unei femei măritate, iar după aceea a luat-o de la bărbatul ei? întrebarea ţintea din plin asupra mea fără niciun fel de menajament. Aceasta dovedea nu numai că senatorii se bucurau de o deplină libertate a cuvântului, dar şi faptul că eu mă purtasem cu prea multă blândeţe faţă de ei şi că cele câteva epurări ale senatului fuseseră făcute cu prea multă clemenţă. Şi când mă gândesc că pe unii dintre ei îi făcusem „oameni” completându-le din banii mei censul cerut de *cursus honorum* pentru senatori. Pot eu să mă abţin acum şi să nu folosesc un proverb aşa de potrivit unei astfel de situaţii ce glăsuieşte că pe cine nu laşi să moară nu te lasă să trăieşti?! Neobrăzatului senator, ce îmi pusese întrebarea cu pricina, i-am răspuns şi eu ca pe vremea războaielor civile au avut loc multe orori care ar fi bine să se uite şi care ar trebui să fie interzise pe viitor.

Am întâmpinat opoziţii, în faţa legilor introduse de către mine, nu numai în senat. Ele au apărut şi în unele pamflete sau opere literare ale unor tineri poeţi obişnuiţi cu viaţa uşuratică, plină de plăceri. Printre ei

se afla şi Ovidius care, în versuri de altminteri pline de talent, îi învăţa pe oameni cum trebuie seduse femeile şi cum se întreţin legăturile amoroase. Prin exemple împrumutate din mitologia greacă Ovidius ironiza, ba chiar lua în râs măsurile prevăzute de mine în scopul îndreptării moravurilor. De aceea se află relegat acum la Tomis. Dacă timpul îmi va permite, voi redeschide mai către sfârşitul acestor memorii „procesul” împricinatului.

Nu există lege perfectă sau care să se poată aplica perfect tuturor oamenilor. De aceea opoziţia unora faţă de legile introduse de mine o socotesc ca normală. Pentru că legile nu sunt făcute doar pentru unii, ci pentru toată lumea, eu consider că ele au fost foarte bine venite şi bine primite de majoritatea populaţiei. De aceea am ţinut să arăt şi în testamentul meu că prin noile legi, aplicate din iniţiativa mea, am readus obiceiurile strămoşeşti ce au fost date uitării în vremea noastră şi am lăsat posterităţii exemple demne de imitat. De aceea reformele mele, cu toate legile aplicate de către mine în decursul anilor, nu puteau fi înţelese şi însuşite decât într-o societate în care membrii ei erau animaţi de înaltele virtuţi inspirate din străbunele moravuri. *Leges sine moribus I Vanae proficiunt*[273].

25. Pământul lipsea oamenilor, iar oamenii lipseau pământului în mijlocul unui bazin închis ce scaldă ţărmurile a trei continente se ridică Italia ca o semeaţă citadelă. De aci Roma conduce numeroasele popoare ale căror priviri se îndreaptă încrezătoare spre ea. Poziţia Italiei pare a fi fost anume aleasă de

273 Fără moravuri bune legea e în zadar.

către zei pentru ca de aci să se poată mai uşor răspândi în toate părţile lumii înţeleptele sale legi, progresul unei civilizaţii înaintate şi roadele unei culturi care va dăinui peste milenii.

Lumea progresează numai în condiţii de pace; numai dacă oamenii pot munci nestingheriţi, în linişte. Deşi poziţia inexpugnabilă a peninsulei ar fi trebuit să-i asigure pacea atât de necesară dezvoltării, Italia ultimului secol a trăit momente dintre cele mai dramatice care au dus la stagnarea progresului. Una dintre principalele cauze ale acestei stagnări a fost depopularea peninsulei în urma pieirii pe câmpurile de bătălie a zeci de mii de soldaţi italici, cât şi a pierderilor în rândul populaţiei civile. Unii cetăţeni fuseseră trimişi în provincii în cadrul procesului de colonizare. Erau şi dintr-aceia care, dornici de aventură, plecau de bunăvoie în căutarea fericirii încotro vedeau cu ochii. În cele mai multe dintre marile oraşe ale provinciilor se întâlneau astfel de oameni care, folosindu-se de calitatea lor de cetăţeni romani, se aciuiau pe lângă marii magistraţi sau alţi funcţionari devenind clienţii acestor patroni sau exercitând diferite îndeletniciri, pe primul plan fiind negustoria.

Treptat viguroasa rasă a vechii Italii slăbise. Ea se epuiza pentru a întări oraşele provinciilor, aşa încât pe vremea mea aproape jumătate din populaţia Hispaniei vorbea limba latină. În schimb, în Italia mizeria lua proporţii. Cultivarea pământului era neglijată. Recoltele de cereale nu mai asigurau necesarul populaţiei. În astfel de condiţii eu nu puteam încredinţa piaţa Romei cultivatorilor italici. Aceştia rezistau cu greu concurenţei griului venit din

provinciile mari producătoare de cereale. O parte dintre ei au renunţat la cultivarea grânelor transformând ogoarele în pajişti pentru păşuni. Se ajunsese la o asemenea situaţie, încât se putea spune că pământul lipsea oamenilor, iar oamenii lipseau pământului.

Italia risca să păţească şi ea ce păţise Grecia ai cărei fii înfiinţaseră zeci de oraşe şi porturi vestite pe ţărmurile Mediteranei şi Pontului Euxin lăsându-şi pradă propriile cetăţi primului venit. Marele Caesar se arătase foarte îngrijorat văzând cum răul care ucisese Grecia se întindea şi asupra Italiei. De aceea, în scopul de a opri migrările care depopulau peninsula, el poruncise ca niciun cetăţean să nu-şi părăsească gospodăria pentru mai mult de trei ani, cu excepţia celor plecaţi pe baza unui ordin. Niciun veteran colonizat nu avea voie să-şi vândă lotul de pământ mai înainte de douăzeci de ani de la primirea lui. Dar după moartea neaşteptată a tatălui meu adoptiv alte nenorociri s-au abătut asupra Italiei, cum au fost proscripţiile, războiul peruşin sau atacurile piraţilor lui Sextus Pompeius.

Cineva s-ar putea întrebă nedumerit cum de scăzuse populaţia Italiei, când pe pământul ei fuseseră aduşi atâţia veterani? Dar colonizările făcute până pe vremea mea constituiseră ele însăşi o calamitate pe capul populaţiei care era îndepărtată din casele şi de pe ogoarele ei fără niciun fel de despăgubire. Băştinaşii îndepărtaţi se refugiau înfometaţi la Roma, unde cerşeau mila oamenilor. Noii proprietari, ce se treziseră deodată stăpâni ai unor bunuri nemuncite, aveau grijă ca într-un timp record să risipească şi să distrugă totul în jurul lor. Unii dintre aceştia, după ce

se prădaseră pe ei înşişi, treceau la vecini şi, după ce îi jefuiau şi pe ei, deveneau tâlhari la drumul mare continuând în timp de pace războiul cu populaţia. Câţi dintre aceşti veterani leneşi şi grosolani, aparţinând unor seminţii străine din mijlocul cărora fuseseră recrutaţi, erau dispuşi să lucreze din greu pământul, să-şi construiască o casă şi să întemeieze o familie? Prea puţini! Cei mai mulţi îşi vindeau lotul mai pe nimic unor acaparatori de pământuri, apoi o luau şi ei pe urma celor pe care îi izgoniseră din gospodării mulţumindu-se cu distribuţia de alimente şi cu locul ce li se rezerva în circ sau amfiteatru în calitate de „popor suveran”.

Sumbra înfăţişare a Italiei contrasta aşa de izbitor cu strălucirea Cetăţii Eterne care o patrona, încât această situaţie nu mai putea dăinui fără a compromite însăşi prestigiul statului roman. De aceea, după efortul depus în reorganizarea vieţii la Roma, o preocupare de căpetenie pentru mine a fost refacerea Italiei.

În primul rând proprietarii de pământ, ce fuseseră deposedaţi în favoarea veteranilor, au fost despăgubiţi sau li s-au dat terenuri în alte provincii evitându-se astfel exodul din trecut al cerşetorilor. Eu am fost primul şi singurul care am procedat cu atâta omenie şi grijă. Pe timpul conducerii mele au fost create în Italia douăzeci şi opt de colonii ce s-au transformat cu timpul în mari centre urbane. Pe veteranii acestor aşezări nu-i uitam niciodată. În scopul de a-i fixa pentru totdeauna pe loturile lor de pământ, le-am făcut mari şi numeroase înlesniri.

Din punct de vedere administrativ, Italia este condusă direct de magistraţii Romei. Ea are un statut

diferit faţă de al celorlalte provincii. Astfel, toţi locuitorii au dreptul de cetate pe care şi-l exercită cu ocazia alegerilor pentru magistraturile locale sau ale Romei. Italia a fost scutită de impozitul funciar, iar odată cu instaurarea păcii am desfiinţat şi tributul pe care îl plătea pe timpul războaielor civile.

Populaţia italică a fost scutită de obligaţia de a da soldaţi pentru legiunile de la frontieră. Din rândul italicilor erau însă recrutaţi soldaţii pentru cohortele pretoriene şi urbane.

Pentru o mai uşoară strângere a impozitelor indirecte, cât şi pentru o mai lesnicioasă administrare a domeniului public, am împărţit Italia în unsprezece regiuni. Patru questori, ce se află cu sediul în unele oraşe ca Ostia sau Rimini, veghează la îndeplinirea directivelor Romei. Această împărţire uşurează totodată şi centralizarea censului municipal. După cum e şi firesc, Italia are cel mai mare număr de cetăţeni romani. *Populus Romanus* număra la recensământul din anul 726 *ab U.*c.[274] 4 063.000 de cetăţeni, la recensământul din anul 746 *ab U.*c.[275] 4 233.000, iar la cel din acest an: J, când mi s-a prezis că mai am doar o sută de zile de trăit, număra 4 937.000 cetăţeni. Dintre aceştia să tot fie vreo 800.000 răspândiţi în provincii şi aproape 500.000 în Roma, de unde rezultă că Italia are peste 3 600.000 de cetăţeni. Spre deosebire de planurile divinului meu tată, care urmărea extinderea dreptului de cetăţenie romană la un număr cât mai mare de oameni, eu am fost mai zgârcit în acordarea acestui drept. Dacă i-am

274 Anul 8 î.e.n.

275 Anul 14 e.n.

refuzat eu chiar Liviei cererea de a-i acorda unui protejat al ei dreptul de cetăţenie!

Spuneam că răufăcătorii circulau peste tot punând permanent în primejdie viaţa oamenilor. Pentru a îndepărta această stare de lucruri am dezarmat întreaga populaţie italică. Nimeni nu are voie să poarte armă decât pentru a merge la vânătoare sau pe timpul călătoriilor. Dar din cine erau formate bandele care terorizau populaţia? Din cultivatori ruinaţi, din veterani ce se dezobişnuiseră a mai lucra pământul sau din sclavi fugiţi şi ascunşi prin munţi. Toţi cei prinşi au fost crucificaţi.

Italia are o situaţie privilegiara în comparaţie cu celelalte provincii. Spre exemplu, cetăţenii italici au aceleaşi drepturi de a participa la alegeri ca şi cetăţenii Romei. În acest sens am hotărât ca decurionii[276], în număr de o sută pentru fiecare municipiu, să participe la alegerile de magistraţi din capitală. Voturile acestora se sigilează, se leagă pachet şi apoi se trimit la Roma. În cadrul municipiului italic au loc alegeri foarte disputate pentru desemnarea magistraţilor locali care amintesc de intensa viaţă politică dusă cândva de Roma. Italicii se bucură de multe libertăţi, cum ar fi aceea de aş menţine vechile forme de conducere din vremea and

276 Personalităţi de frunte care formau consiliul de conducere al municipiului, asemănător senatului roman, rezolvînd toate treburile importante ale oraşului. Ei se ocupau cu strîngerea impozitelor, cu construcţia de edificii publice, organizau serbări, distribuiau chiar alimente şi bani. Din cauza marilor cheltuieli pe care era obligat să le facă decurionul, funcţia devine extrem de costisitoare într-o perioadă de agravare a sărăciei, încît prin secolul al III-lea e.n. s-a impus ca ea să fie ereditară. Fiindcă nimeni nu vroia s-o mai exercite, a devenit obligatorie pentru cei ce o moşteneau.

cetăţile erau doar aliate.

Odată cu instaurarea păcii Italia a renăscut deţinând o poziţie centrală în mijlocul celorlalte provincii nu numai din punct de vedere geografic, dar şi al influenţei şi prestigiului. *Pax Augusta* va fi pe timpul conducerii mele scutul de apărare la adăpostul căruia reînvie speranţele într-o viaţă tihnită şi abundentă. De aceea pe Altarul Păcii, Zeiţa Pământului este reprezentată ca o mamă care alăptează. În jurul ei se văd simbolurile fertilităţii şi belşugului Italiei. După cinci decenii de frământări politice şi sociale oamenii defrişează din nou terenurile necesare cultivării cerealelor ce se extind din ce în ce mai mult. În Italia de nord cerealele obţinute asigură necesarul locuitorilor. Viticultura şi creşterea măslinului este în plină dezvoltare, ceea ce face ca vinul şi untdelemnul să fie vândute până departe în provincii. Dar şi meşteşugurile se dezvoltă în toate regiunile Italiei. Se extinde meşteşugul ţesăturilor de lână şi de in cât şi confecţionarea obiectelor de metal. Ceramica roşie din Arretium cu decor în relief a căpătat o mare faimă fiind răspândită în toată lumea. Produsele din sticlă sau bronz, la fel şi obiectele de podoabă confecţionate mai ales în oraşele din Campania sunt căutate peste tot. Odată ce bandele de tâlhari au fost lichidate, drumurile sunt mai sigure, iar mărfurile circulă mai uşor. Peste tot se observă dorinţa de reconstrucţie ce apare în chip firesc după o perioadă de criză. Oraşele se îmbogăţesc cu noi edificii publice. În privinţa construcţiilor am avut şi eu o însemnată contribuţie. Triumvirul Octavianus distrusese Perusia; Imperator Caesar Augustus a reclădit-o din temelii. M-am preocupat în

mod deosebit de împodobirea acestui oraş cu porticuri, statui, monumente şi alte edificii dorind să acopăr cu ele vechile răni ale unui greu război ce se abătuse cândva asupra lui. La Rimini am construit un mare pod de marmură pentru care locuitorii oraşului mi-au ridicat, drept mulţumire, un măreţ arc de triumf. Veii, colonizată de către mine, s-a dezvoltat foarte repede, iar cetăţenii oraşului mi-au ridicat mie şi lui Tiberius câte o statuie de proporţii impresionante. Care a devenit o înfloritoare cetate. M-am îngrijit şi de alimentarea cu apă. Astfel, pentru veteranii colonizaţi de mine la Venafrum am construit un apeduct. Pentru Bononia s-a construit de asemenea, cu sprijinul statului, un apeduct care aduce apa de la vreo zece miile depărtare. Au mai fost construite apeducte şi pentru alte oraşe ca Brescia sau Forum Cassii.

Dezvoltarea comerţului pe căile maritime nu se poate face fără porturi mari şi bine amenajate. Pentru aceasta am construit sau refăcut numeroase porturi care au căpătat o mare importanţă. Unul dintre ele este Ostia, plămânul prin care respiră şi trăieşte Roma. Alt mare port care s-a dezvoltat foarte repede este şi Puteoli. A crescut văzând cu ochii şi Brundisium, despre care a venit vorba de atâtea ori în aceste memorii.

Pentru interesul arătat de mine refacerii şi prosperităţii Italiei, care poate fi din nou numită „grădina înflorită” a statului roman, locuitorii acestor meleaguri mi-au arătat în nenumărate ocazii recunoştinţa lor. În nicio ocazie ei nu uită de acele

supplicationes[277] pe care le pronunţă în cinstea mea. De ziua naşterii mele italicii aduc jertfe, organizează jocuri, distribuie alimente şi bani socotindu-mă ca o fiinţă divină încă din timpul vieţii. Magistraţii oraşului Pompei mi-au atribuit titlul onorific de *Pater Patriae* cu mulţi ani înainte de a-mi fi fost acordat de poporul roman. Poate că nu întâmplător marii poeţi Vergilius, Horatius, Propertius, care au cântat în versuri nepieritoare gloria mea, sunt fii ai Italiei.

Acum, la sfârşitul vieţii, când scriu aceste rânduri, am satisfacţia că meritele mele, pentru măreţele realizări din timpul conducerii statului de către mine, au stârnit admiraţia, dragostea şi recunoştinţa poporului roman. În această idee înţeleptul Cicero spunea: *„Nibil ex omnibus rebus hurnanis est praeclar ms aut praestantius quam de Republica bene mereri"*[278].

26. Datorită ţie suntem în viaţă, datorită ţie ne bucurăm de libertate

Observ că în ultima vreme mă supără tot mai rău stomacul. Nu mă mai ajura nici buruienile de leac, nici dieta. Crizele se îndesesc, deşi mă hrănesc numai cu lucruri uşoare. Masa pe care o servesc eu seamănă mai mult cu masa unor plebei modeşti decât cu a unui îmbuibat *imperátor*. Ar fi trebuit să am un stomac foarte sănătos, deoarece mie îmi plac alimentele care nu au cum să facă rău; alimente în faţa cărora cei mai mulţi strâmbă din nas, cum e pâinea de calitatea a doua, peştele mărunt, brânza de vaci presata cu mâna

277 Rugăciuni.

278 Dintre toate satisfacţiile omeneşti nimic nu este mai onorabil şi mai important decît să meriţi cu adevărat recunoştinţă din partea patriei.

sau smochinele verzi, din cele recoltate de două ori pe an. Mănânc doar când mi-e foame ignorând orice fel de bunătăţi gastronomice. Chiar când sunt pe drum în lectică, dacă mi-e foame mănânc câte ceva: puţină pâine cu câteva boabe de strugure tare sau cu câteva curmale. Nu de mult îi spuneam lui Tiberius că niciun evreu n-ar fi postit sabatul, cum postisem eu înghiţind, de-abia pe la prima oră din noapte, două îmbucături, în baie, înainte de a fi uns după îmbăiere. Chiar pe timpul meselor, pe care le organizam uneori în cinstea prietenilor sau cu ocazia vreunei sărbători, nu beam decât un pahar sau două de vin şi nu mâncam decât foarte puţin, iar dacă nu-mi era foame, nu mă atingeam de nimic. Banchetele date de mine erau compuse doar din trei feluri de mâncare şi numai în cazuri cu totul excepţionale, din şase feluri. Ospeţele mă atrăgeau prea puţin, de aceea de multe ori veneam după ce ele începeau şi mă ridicam înainte de a lua sfârşit, deşi eram foarte punctual în alte împrejurări, punctualitate pe care o pretindeam tuturor. Punctualitatea este apanajul conducătorilor şi calitatea oamenilor de acţiune. Când la vreuna din adunările pe care le prezidam îndrăznea câte unul să mai întârzie, îi strigam de departe: *Sero veninstes male sedentes*![279] Dar nu scăpa numai cu atât! Eu îi ţineam un adevărat logos. Punctualitatea, spuneam eu, este un mod de a ne arăta respectul faţă de cei cu care viaţa sau treburile statului, în cazul nostru, ne pun în legătură. Punctualitatea este o virtute la care străbunii noştri ţineau cu sfinţenie. A te întâlni cu cineva este un fel de înţelegere unde a intervenit

279 Cine vine tîrziu ocupă locuri proaste!

cuvântul dat. Cine nu vine la întâlnire sau întârzie înseamnă că şi-a călcat cuvântul. Şi mai e ceva. A întârzia înseamnă a nesocoti în mod necinstit timpul altora, atât de preţios, făcându-şi fără doar şi poate un prost renume... După astfel de vorbe puţini mai erau cei care îndrăzneau să mai vină în urma mea. La ospeţe era însă altceva. Mă interesa prea puţin dacă îmi rămâneau numai... oasele: *Tarde venientibus, ossa*![280] Ceea ce doream era ca oaspeţii să se simtă bine şi mesele să fie însoţite de multă veselie. De aceea porunceam să fie aduşi muzicanţi, actori şi chiar măscărici de la circ. Când eram mai tânăr, mă ţineam şi de soţii. Astfel, cu ocazi. i ospeţelor date de mine puneam în vânzare tablouri ce erau arătate pe dos, pentru ca neînţelegerea sau confuzia picturii să dea naştere la voie bună. Făceam mare haz păcălindu-i pe cumpărători. Sau, la sărbători, împărţeam daruri. De cele mai multe ori dăruiam îmbrăcăminte, monede cu efigii rare sau străine, chiar aur şi argint, însă câteodată împărţeam obiecte neaşteptate şi lipsite de importanţă ca păturі grosolane, bureţi, vătraie, cleşti cu tot felul de inscripţii care mai de care mai echivoce... Asta se întâmpla cu foarte, foarte mulţi ani în urmă... Acum nu mai am niciun chef, din cauza stomacului acesta păcătos şi nerecunoscător care mă tot trimite mereu acolo unde chiar şi eu, *imperator* pe pământ, iar mâine, poimâine zeu în Olimp, trebuie... să merg pe jos!... Ce să-i faci! Din „plăcerile" bătrâneţii... Şi culmea ar fi să mi se tragă sfârşitul tocmai mie de la stomacul pe care l-am dădăcit cu atâta grijă. Ce să mai zic atunci de cei care înfulecă şi

280 Celor ce vin tîrziu, oasele!

beau toată noaptea luând vomitive sau gâdilându-se în cerul gurii cu câte o pană de gâscă sau fazan pentru aş goli stomacul şi a o lua de la început în orgii gastronomice fără sfârşit. Şi aceştia nu mai mor de stomac! Dar nici nu-i văd atingând 76 de ani, aşa cum totuşi mă pot lăuda eu…

Am ajuns cu memoriile mele la una dintre cele mai însemnate activităţi din viaţa mea. Este vorba de organizarea provinciilor. Câtă atenţie am acordat eu acestei vaste probleme, se va vedea şi după marele număr de ani petrecuţi în diferite regiuni. Am atâtea de spus, încât nu ştiu cum să încep şi mai ales cum să sfârşesc. Din ce în ce mi-e mai greu să mă concentrez şi să-mi ordonez gândurile. Deşi timpul mă presează, va trebui totuşi să întrerup această lucrare şi să mă recreez o vreme.

Mă aflu la Caprea de patru zile, după ce mai întâi am făcut înconjurul insulelor din dreptul ţărmului Campaniei. Aceste zile am stat într-un repaus total. Drept urmare mă simt într-o bună dispoziţie cum n-am mai fost de mult şi parcă nici stomacul nu mă mai supără aşa rău. Poate să fi contribuit la aceasta şi călătoria pe mare, dar cred că mai mult ambianţa plăcută a vilei de aici. Este una dintre locuinţele mele care mă desfată cel mai mult. Interiorul ei, deşi modest, cuprinde unele obiecte ce stârnesc curiozitatea. Se află aici, în afara picturilor ce împodobesc pereţii, o întreagă colecţie de arme care au aparţinut unor eroi din trecut. Dar poate şi mai interesantă este colecţia de oase ce ies cu totul din comun. Ele sunt enorme! S-ar părea că au format scheletele unor animale gigantice care au trăit cândva prin aceste locuri.

În drum spre Caprea am trecut acum câteva zile pe lângă Puteoli, pomenit de mai multe ori în această scriere. Tocmai intra în port o frumoasă ambarcaţiune din Alexandria. Observând că trec pe aproape, cei de pe corabie s-au grăbit să-mi iasă în întâmpinare îmbrăcaţi cu toţii în alb şi pe cap cu coroane de flori multicolore. Ardeau pentru mine tămâie, aşa cum se arde în temple doar pentru zei. Odată cu urările lor de sănătate şi fericire îmi aduceau tot felul de laude. Spuneau, printre altele, că datorită mie ei se află în viaţă, că datorită mie pot naviga în linişte şi se pot bucura de libertate şi de averea agonisită. M-am depărtat de ei încântat. O dată în plus aveam ocazia să constat că strădaniile mele de instaurare a unei păci sigure şi durabile îşi arătau roadele.

M-am bucurat ca un copil, încât am împărţit imediat fiecăruia dintre însoţitorii mei câte patruzeci de piese de aur punându-i să jure că nu vor cumpăra cu ele decât mărfuri din Alexandria.

Doar azi mai rămân la Caprea. Mâine vreau să plec împreună cu Tiberius spre Neapolis. La prânz am luat cu toţii masa afară, în faţa vilei. Era o vreme splendidă! Aici, pe insulă, a trăit mulţi ani şi apoi s-a stins din viaţă un prieten de-al meu, Masgabus. Mie îmi plăcea să-i zic în glumă Ctitorul, ca şi cum el ar fi fost creatorul insulei. În timpul mesei am observat departe nişte lumini aprinse. Am aflat că erau făcliile pe care locuitorii le duceau la mormântul lui. Se împlinea un an de când murise. Inspirat de această scenă am improvizat în limba greacă un vers pe care l-am pronunţat cu voce tare: Văd mormântul ctitorului în flăcări. Mi-am îndreptat apoi privirea spre Thrasyllus, un prieten de-al lui Tiberius, şi l-am

întrebat ce poet a compus versul. Thrasyllus ezita să răspundă. Am compus atunci un altul: Vezi pe Masgabus, cinstit cu lumini? l-am întrebat din nou cine e autorul. Prietenul lui Tiberius mi-a răspuns încurcat că oricare ar fi poetul, versurile sunt foarte bune. Am râs cu toţii şi am făcut tot felul de glume. Cred că nu mi-e de-a bună cu atâta râs!…

După masă m-am odihnit puţin pentru a putea lucra mai târziu la noapte. De obicei mă întind aşa îmbrăcat şi încălţat cum mă aflu punându-mi o mână peste ochi să nu mă supere lumina.

Am luat masa de seară. Acum m-am retras în camera mea şi m-am instalat în lectica amenajată pentru lucru, unde am şi lumină. Odihna reconfortantă din ultimele zile îmi dă ghes să-mi reiau scrisul.

După ce am admirat împreună Cetatea Eternă reclădită din marmură, iar cititorul şi-a dat seama de modul în care a fost organizată viaţa la Roma, şi după ce ne-am plimbat, călătorind pe drumuri fără primejdii, printr-o Italie renăscută şi prosperă, să mergem acum mai departe. Să mergem prin ţinuturile mai de mult sau mai de curând intrate sub aripa ocrotitoare a acvilei romane, stindard al bravurii pe câmpul de luptă, al ordinii şi disciplinei, dar şi simbol al păcii, emancipării, progresului, civilizaţiei şi culturii, factori de seamă ce s-au răsfrânt în mod binecuvântat asupra numeroaselor seminţii ale provinciilor. Să mergem în provincii pentru a vedea cum s-a realizat marea operă de organizare a celui mai întins stat din lume şi ce măsuri s-au impus pentru aceasta.

De la început aş vrea să subliniez că noi, cuceritorii, am dus în provincii lumina înţelepciunii şi

a progresului, nu întunericul şi opresiunea aşa cum mai sunt unii înclinaţi a crede. Voi lua un singur exemplu: Grecia. După ce străbunii mei au cucerit-o, au proclamat în primul rând eliberarea cetăţilor elenice. Unii pretind că libertatea acestor cetăţi nu era decât o sclavie deghizată, fiindcă Roma era stăpână absolută. Dar chiar dacă nu le-a fost redată libertatea de altă dată, în orice caz romanii le-au dat autonomia pe care o pierduseră după ce regatul Macedoniei anexase vechile cetăţi. Cu sprijinul Romei numeroasele oraşe greceşti s-au condus din nou după legile lor. Au existat şi excepţii, cum a fost cazul Carthaginei care, declarând că va distruge Roma şi va face să dispară şi numele de roman şi care devastase Italia în repetate rânduri, a trebuit să fie ştearsă de pe suprafaţa pământului împrăştiindu-se sare pe locul unde fusese cândva. În cele mai multe dintre situaţii însă, romanii n-au urmărit să-şi distrugă duşmanii, ci să-i facă doar inofensivi; chiar să-i transforme în prieteni şi aliaţi. Odată un război terminat, Roma încheia cu învinşii un tratat oficial, *foedus*, care constituia baza raporturilor dintre părţi. Cuceritorii garantau supravieţuirea cetăţii sau provinciei cucerite acordând tot sprijinul în caz de primejdie. Ce putea să fie mai folositor puzderiei de triburi care trăiau prădându-se unele pe altele, dacă nu protecţia unui puternic stat ce le asigura liniştea, securitatea şi pacea atât de necesare dezvoltării unei comunităţi. Cei învinşi se bucurau de o mare autonomie alegându-şi magistraţii din rândul lor. Aceştia împărţeau dreptatea, supravegheau ordinea publică, se ocupau de finanţele publice la fel ca mai înainte. Existau desigur şi obligaţii din partea celor învinşi. Pentru

menţinerea unei forţe puternice gata să intervină în apărarea lor, ei trebuiau să contribuie la aprovizionarea armatei romane cu alimente, furaje sau alte materiale necesare, iar la nevoie să participe cu contingente ce formau unităţile de auxiliari. Uneori veneau în sprijinul capitalei înfometate.

353

Roma a reuşit să conducă provinciile fără a le subjuga prin teroare. O astfel de subjugare nu se poate imagina fără folosirea forţei. Dar absenţa garnizoanelor militare dintr-o mare parte a provinciilor ce se află în interiorul statului este, cred eu, cel mai bun exemplu din care se poate deduce că nu prin forţă a acţionat Roma asupra numeroaselor populaţii, ci în primul rând prin prestigiul ei, ce reieşea din superioara organizare şi civilizaţia în plin progres ale statului roman. Iată ce spunea odată Agrippa într-un discurs al său cu privire la succesul politicii noastre de pace faţă de provincii: „Un proconsul, fără un soldat, conduce cinci sute de oraşe din Asia şi trei mii de soldaţi sunt îndeajuns pentru paza acestor stătuleţe rebele cândva la orice autoritate: Pontul, Colchida, Bosphorul. Patruzeci de nave militare au readus siguranţa pe apele Pontului Euxin. Bithynia, Cappadocia, Pamphilia şi Cylicia plătesc tributul, fără a fi nevoie de vreo armată pentru a le constrânge. În Tracia, două mii de oameni; pentru Dalmaţia, Hispainia şi Africa efectivele unei legiuni; în Gallia o mie două sute soldaţi, adică tot atâţia câte localităţi are provincia. Iată forţele care ţin sub ascultare aceste întinse şi puternice regiuni! Ah! Este

23 – Octavianus Augustus „Popoare, culturi, civilizaţii” într-adevăr un zeu cel care a putut să ridice

poporul roman la un asemenea grad de fericire şi putere. O revoltă contra acestuia ar fi o revoltă contra zeului însuşi”. Se înţelege că prietenul meu nu se referea la legiunile dispuse de-a lungul frontierelor pentru a face faţă duşmanilor din afară.

În acţiunea mea de reorganizare a provinciilor am continuat politica iniţiată de Roma fiind convinş că o bună înţelegere cu supuşii este mult mai eficace decât folosirea forţei. Cunoscând marea influenţă pe care religia o exercită asupra oamenilor am căutat ca prin intermediul ei popoarele din provincii să înţeleagă şi să accepte mai uşor politica Romei. În primul rând am menţinut şi respectat cultul divinităţilor provinciale încurajând în special divinităţile căminului care răspundeau ideii de protecţie divină, aceasta fiind fondul tuturor cultelor. Peste tot unde existau divinităţi locale sau ale căminului, am reuşit, fără niciun fel de violenţă, să le apropii de cultul Larilor din Roma. Cetăţenii romani din provincii aduceau, împreună cu localnicii, ofrande şi sacrificii Larilor la care se adăuga şi *Genius Augusti*. Eu deveneam astfel protectorul locuitorilor luând loc alături de divinităţile lor mai vechi. După cum am reuşit să realizez această înfrăţire, ca să zic aşa, între Larii romanilor şi divinităţile locale, tot astfel i-am apropiat şi pe zeii cei mari, veneraţi la Roma, de zeii cei mari din provincii. Am procedat la un fel de latinizare a numelui acestora din urmă unindu-i cu zeii Romei ce aveau aceeaşi semnificaţie; cu zeii corespunzători. Provincialilor li s-a explicat că două divinităţi care au aceeaşi semnificaţie nu reprezintă în fond decât una singură. Astfel Jupiter-Ţărănis este unul şi acelaşi zeu; la fel Pluton Teutates,

Marte-Camulus, Diana-Arduinna, Minerva-Belisama.

Odată cu venerarea persoanei mele, se răspândeşte şi cultul zeiţei Roma. Eu am refuzat onoarea de a mi se ridica vreun templu în capitală, iar în provincii am admis cu condiţia de a se ridica în acelaşi timp şi un templu zeiţei Roma. În templele închinate mie şi acestei zeiţe se adună o dată pe an, în capitala fiecărei provincii, reprezentanţii oraşelor pentru celebrarea serviciului divin sub conducerea marelui preot. Şi în celelalte oraşe există un *ţlamen Auguşti* care propagă şi întreţine cultul zeiţei Roma şi cultul ce se adresează persoanei mele, ambele formând adevărata religie de stat.

Principatul creat de către mine trebuia să capete şi o anumită sancţiune religioasă. Un stat unitar are şi un cult unitar. Aceasta era şi politica religioasă a monarhiilor elenistice. Astfel se explică de ce cultul persoanei mele s-a răspândit mai rqpede în Orient. La Ephes şi Niceea cetăţenii romani au închinat temple atât zeiţei

Roma cât şi mie. În Egipt eu sunt cinstit ca faraon şi ca fiu al zeului soare. În Alexandria mi s-a înălţat de asemenea un templu. Venerarea acestor culte ce au apărut mai întâi în Orient, s-a răspândit şi în Italia şi în Occident. În multe oraşe ale Italiei, cum sunt Neapolis, Nota, Tusculum, Pompei, există colegii ale augustalilor ce au în grijă săvârşirea cultului meu. Drusus, unul dintre cei doi băieţi ai Liviei şi frate cu Tiberius, a ridicat, cu contribuţia deputaţilor provinciali, pentru prima dată în Occident, la Lugdunum, un altar în cinstea mea şi a zeiţei Roma.

Cultul persoanei mele este aşa de răspândit şi respectat, încât nu numai provincialii, dar şi cetăţenii

romani, socotindu-mă *divus*, depun jurământ pe numele meu. Nerespectarea lui are consecinţe penale, deoarece el este sancţionat prin lege. Cine calcă acest contract sacru este bătut cu vergile. Jurământul a fost impus tuturor magistraţilor municipali. Legământul sună astfel: „Jur pe Zeus, pe Pământ, pe Soare, pe toate divinităţile şi pe Augustus însuşi, să fac bine lui Caesar Augustus, copiilor săi, toată viaţa mea, în tot momentul, cu cuvântul, cu fapta, cu gândul… Cel care pronunţă jurământul declară la sfârşit că de nu-l va respecta, să fie lovit de trăsnet şi de nenorocire, atât el, în cursul vieţii sale, cât şi soţia, copiii şi toţi urmaşii săi; că trupul lui şi al celor dragi lui să nu găsească adăpost nici pe pământ, nici în apă.

În afara templelor şi altarelor închinate mie au fost ridicate şi numeroase statui ce mă reprezintă în diferite ipostaze. Statuile mele se bucură de un privilegiu ce nu-I au nici acelea care îi reprezintă pe cei mai de seamă zei ai romanilor: dreptul de azi. Sclavul care reuşeşte să se refugieze alături de statuia mea nu poate fi smuls de acolo, iar dacă un condamnat era executat într-un loc unde se găsea şi statuia ce mă reprezenta pe mine, se acoperea faţa acesteia, deoarece era socotită sacră. Se considera un sacrilegiu ca ea să fie lovită cu ceva.

Unul dintre cei mai devotaţi aliaţi ai mei, care m-a sprijinit în realizarea numeroaselor mele reforme, a fost TIMPUL. Faptul că aproape o jumătate de secol m-am aflat fără întrerupere la cârma statului, a fost un privilegiu de care nu mulţi conducători de state s-au putut bucura. De-ar fi să amintesc numai strădania mea de a introduce în viaţa romanilor unele legi pentru care a trebuit să aştept cu deceniile. Tot astfel

s-a întâmplat şi în cazul reformei religioase din provincii unde existau aşa de variate şi neobişnuite credinţe în divinităţi care mai de care mai bizare şi de neînţeles, cum erau divinităţile tricefale sau cornute ale galiilor pe care grecii, şi nu numai ei, le vedeau ca pe un fel de monstruozităţi oribile. Cultul augustal, ţinând seama de unele inerente dificultăţi în asimilarea lui de către provinciali, s-a răspândit cu timpul. Prin anul 740 *ab U.*c.[281] el era venerat în toate provinciile. Introducerea noii religii nu s-a făcut cu forţa, iar moravurile, tradiţiile şi credinţele populaţiilor au acceptat această religie cu bunăvoinţă.

A existat şi o excepţie: religia susţinută de preoţii druizi care s-au opus înnoirilor aduse de Roma. Ei se credeau persecutaţi, şi într-o oarecare măsură au şi fost, dar de o manieră cu totul aparte. Pentru că tagma preoţilor druizi îndemna permanent triburile galiilor la revoltă şi nesupunere, eu am desfiinţat-o, dar am acceptat existenţa în continuare a zeilor în care credeau, ei fiind asociaţi" în mod abil cu divinităţile Romei. Vechile altare ale galiilor au rămas intacte împreună cu zeii lor. Fără a da vreun decret anume eu le-am luat druizilor puterea de care dispuneau, mai ales puterea juridică. Fără a lăsa impresia că o fac în mod intenţionat, am desfiinţat totuşi autoritatea druizilor prin introducerea «oii organizări asemănătoare cu a municipiilor italice, organizare ce punea în umbră vechile orânduieli. Astfel, prin crearea noilor colegii sacerdotale, cele vechi, deşi în fiinţă mai departe, deveneau inutile. Prin introducerea în Gallia a noii legislaţii inspirate de

281 Anul 14 î.e.n.

Roma, legislaţie înfiinţată de altfel şi în celelalte provincii, au fost interzise, ca şi în capitală, asociaţiile religioase secrete şi adunările nocturne în acelaşi scop. Cei care insistau totuşi să le practice, nu o puteau face decât în ascuns, înconjuraţi de mister. În schimb noua religie oficială se desfăşura liber, în văzul tuturor, atrăgând către noile altare pe foarte mulţi locuitori impresionaţi de fastul impozant şi strălucitor al ritualurilor. S-au interzis totodată, pe baza unui *senatus consulturn* introdus de multă vreme la Roma, practicile prin care erau sacrificaţi oameni în cinstea unor zei, aşa cum se întâmpla în Gallia şi în alte provincii permiţându-se totuşi unele mici sacrificii de sânge făcute de victime în mod voluntar.

În politica dusă de mine am făcut apel şi la dorinţa sau ambiţia provincialilor de a ieşi din obscuritatea în care îi ţinuse vechea lor credinţă. Treptat ei au înţeles că îndeplinirea ritualurilor din trecut era incompatibilă cu noua viaţă a ceraţilor inspirată acum din spiritualitatea superioară romană pe care cu atâta generozitate le-o dăruisem noi prin limba latină. Numai cunoscând această bogată limbă provincialii ambiţioşi puteau să fie primiţi în armata romană, să ajungă în funcţii publice sau la onorurile pe care le acorda Roma. Locuitorii provinciilor care nu se împotriviseră expansiunii civilizaţiei noastre superioare, îşi păstrau graiul lor, dar se străduiau să-şi însuşească noua limbă latină a cărei cunoaştere le oferea numeroase avantaje.

În momentul când cultul augustal şi al zeiţei Roma se răspândise în toate provinciile, când peste tot existau preoţi augustali, când *Genius Auguşti* era venerat în căminele de pe cuprinsul Principatului, se

putea considera că statul roman se afla unit şi din punct de vedere spiritual, că el era puternic şi cu şanse de a dăinui peste secole. Dacă ne gândim la mulţimea şi varietatea de divinităţi şi credinţe aparţinând mai multor sute de triburi şi popoare dintre cele mai diferite şi îndărătnice, care până la urmă au acceptat reformele religioase introduse fără niciun fel de violenţă ce s-ar fi putut exercita asupra lor, se poate spune cu toată convingerea că această realizare a mea a fost o mare operă de abilitate politică ale cărei roade nu vor întârzia să apară. Chiar dacă zeii au hotărât ca în curând să părăsesc această lume, Principatul creat de mine va continua să dăinuiască peste secole. Eu mor cu satisfacţia că fac parte din rândul celor despre care se spune: *Eripitur persona*, *manet res*[282].

27. Eu iau partea cea mare, fiindcă mă numesc leu!

Bellum, *flagelum*![283]

Mizeria era generală. Aproape toată lumea ajunsese în zdrenţe. Chiar şi senatorii cerşeau! Italia secătuită, locuitorii provinciilor jefuiţi de guvernatori, oraşele ruinate, culturile neglijate, meşteşugurile stagnaseră, banii lipseau, impozitele nu se mai puteau strânge, tezaurul Romei era secătuit. Aşa arăta statul roman la sfârşitul distrugătoarelor războaie civile.

În primii ani ai conducerii mele am fost confruntat cu greutăţi insurmontabile. Pentru securitatea întinsului stat ţineam sub acvile peste trei sute de mii de soldaţi ce trebuiau să fie hrăniţi şi

282 Omul piere, lucrul rămîne.

283 Război, dezastru.

plătiţi. Plătiţi trebuiau să fie şi magistraţii din provincii pentru a nu le mai jefui ca în trecut. Construcţiile edilitare, distribuţiile de alimente, spectacolele, într-un cuvânt Capitala, înghiţea şi ea imense sume de bani. Cu toată marea bogăţie de care dispuneam eu personal, cu toate repetatele mele contribuţii la tezaurul Romei, situaţia nu se putea redresa fără introducerea unei salutare reforme financiare, fără o mai bună administrare a resurselor statului.

Mai înainte vreme impunerile se repartizau inegal, la întâmplare şi se strângeau în mod arbitrar, deoarece nu se cunoşteau exact nici ce bunuri impozabile existau şi în ce anume cantităţi, nici numărul impozabililor. Marele Caesar a încercat să remedieze aveste grave neajunsuri printr-o mai bună cunoaştere şi administrare a resurselor statului. De aceea a hotărât, printre altele, măsurarea tuturor teritoriilor ce se aflau sub stăpânirea Romei. Această migăloasă şi vastă operaţiune s-a terminat sub conducerea mea după un foarte lung şir de ani. Cadastrul a fost realizat de patru geometri. Didymos a executat măsurătorile terenurile din apus şi le-a terminat după şaisprezece ani şi trei luni. Provinciile de la miazănoapte au fost măsurate de Theodotos în nouăsprezece ani şi opt luni, cele din răsărit de către Zenodox în treisprezece ani şi cinci luni, iar cele de la miazăzi au fost măsurate de Polyclet în douăzeci şi patru de ani şi o lună. Această gigantică lucrare a fost centralizată de Balbus care a trecut toate datele într-un nesfârşit registru de măsurători ale tuturor provinciilor, oraşelor, drumurilor, văilor, munţilor şi apelor. El a mai întocmit şi un fel de regulament agrar

care a fost introdus şi aplicat peste tot. „Universalul” Agrippa a prezidat mulţi ani această colosală şi originală operă de cadastru. Pe baza datelor furnizate de cei patru geometri şi ajutoarele lor el a întocmit un fel de hartă, asemănătoare unui imens basorelief, pe care a gravat-o şi aşezat-o sub unul dintre porticurile Romei. Lucrarea, extrem de utilă, era folosită de cei ce primeau diferite misiuni în provincii. Înainte de a porni la drum aceştia puteau să-şi dea seama, din datele ce li se prezentau, de întinderea regiunii care îi interesa, înfăţişarea reliefului, existenţa şi felul drumurilor cu indicarea distanţelor în miile, resursele solului şi chiar ale subsolului. S-a mers până acolo încât din datele obţinute pe teren de către cele patru echipe de geometri, se putea determina gradul de fertilitate al pământului şi chiar felul culturilor. De acum înainte urma să se ştie ce anume se cultiva şi cât se cultiva, iar în raport de aceasta era posibilă aplicarea impozitelor şi a altor taxe pe baze cât mai reale. Contribuabilul ştia şi el cât datora statului. Provincialii puteau în acest fel să-şi mărească recoltele prin amenajarea terenurilor şi creşterea fertilităţii, fără teama că munca le va fi în zadar şi surplusul însuşit de funcţionarii statului.

Cele două elemente de bază pentru stabilirea impozitelor erau cadastrul şi censul. Pentru o mai uşoară strângere a dărilor eu am împărţit teritoriul provinciilor în mai multe districte fiscale supravegheate de către un *adiutor ad census*. Acesta întocmea lista contribuabililor săi confruntând-o şi cu censul care se execută o dată la cinci ani, *quinquennales*. Listele se trimiteau apoi unui înalt funcţionar de ordin senatorial, *legatus Augusti ad*

census accipiendos, care după ce le controla şi centraliza pe întreaga provincie, le înainta la Roma, unde secretarii mei le centralizau la rândul lor pe întreg statul şi mi le prezentau mie. Pe baza datelor obţinute fixam totalul sumei ce trebuia achitată de provincii ţinând seama de nevoile tezaurului, dar şi de unele cereri ale populaţiei de micşorare a impozitului.

Unul dintre principalele impozite este *stipendium*[284] format din *tributum soli*[285] şi *tributurn capitis*[286]. Un alt impozit este *vectigalia*[287] şi cuprinde în primul rând dările plătite de către vămi, dar şi de *mitre* minele de tot felul. Ele fuseseră strânse mai înainte de publicani ce făceau parte din ordinul ecvestru. Aceştia, compromişi de jafurile ce săvârşiseră asupra provinciilor, au fost înlocuiţi cu asociaţiile de liberţi-arendaşi care concesionau impozitul indirect, dar care erau strict supravegheaţi de către guvernatori. Cea mai mare parte a acestui impozit este format de către *portorium*[288]. El se aplică pentru toate mărfurile ce intră sau ies peste frontierele terestre sau maritime ale statului, peste liniile de demarcaţie dintre provincii, cât şi în interiorul provinciilor la trecerea peste poduri, la încrucişeri importante de drumuri, la intrarea în oraşe. Multitudinea de taxe vamale îngreuna în mare măsură comerţul, deoarece mărfurile se scumpeau şi deci se vindeau mai greu. Spre exemplu, mărfurile

284E Impozit direct.

285 Impozit funciar.

286 Impozit pe cap (persoană) plătit de cei care nu aveau nici o proprietate; capitaţie.

287 Impozit indirect.

288 Taxa vamală pentru circulaţia mărfurilor.

aduse din India ajungeau să se vândă cu preţuri duble faţă de valoarea lor iniţială, dar aceasta nu numai din cauza marelui număr al vămilor, cât şi din cauza solicitării cumpărătorilor ce depăşea posibilităţile de satisfacere a cererilor. În general taxele vamale variau între limite foarte largi: de la două procente în provinciile din Occident, până la un sfert din valoarea mărfurilor tranzitate prin porturile din Orient, cum erau obiectele scumpe, socotite mărfuri de lux, ca mătăsurile, parfumurile, ori podoabele. Sunt scutiţi de *portorium* soldaţii, fiscul, ofiţerii de la palat şi, bine-nţeles, eu, familia mea şi suita mea. Mai sunt scutiţi şi particularii pentru obiectele de folosinţă personală şi pentru mijloacele lor de transport. Este interzisă scoaterea peste graniţă a griului, uleiului, vinului, armelor de fier, în scopul de a nu furniza duşmanilor hrană sau mijloace de luptă. Tot ca impozite indirecte sunt socotite şi taxele aplicate în diferite procentaje: a suta parte din valoarea unei vânzări, a douăzeci şi cincea parte din valoarea obţinută la vânzarea sclavilor, a douăzecea parte la eliberarea sclavilor, a douăzeci şi cincea parte din valoarea unei moşteniri *et caetera*. Pentru uşurarea perceperii impozitului indirect au fost create în provincii circumscripţiile vamale.

Odată strânse impozitele ele sunt trimise la Roma unde se repartizează în raport de sursa din care provin, între cele două categorii de tezaure: o categorie este administrată de senat, o alta, de către mine. Senatul se îngrijeşte de *Aerarium Sat urni7*, unde intră impozitele din provinciile senatoriale, impozitele pe domeniile statului, taxele pentru

eliberarea sclavilor şi de *Aerarium militare*[289] ce cuprinde impunerile pe moşteniri şi venituri. Eu am sub directa mea supraveghere *Fiscus*[290] care totalizează impozitele percepute în provinciile pe care le conduc nemijlocit, *Patrimonium Caesaris*[291] ce cuprinde veniturile obţinute de mine prin moşteniri şi *Res privata*[292]în care intră veniturile mele personale de care pot dispune după cum vreau.

Cine citeşte despre această repartizare a veniturilor statului şi despre imensele sume care se adunau în cele trei tezaure aparţinând lui *princeps*, este înclinat, desigur, să se gândească la „partea leului” din fabula lui Caius Iulius... Phaedrus, (nu Caesar), un libert al meu care este primul creator latin al acestui gen literar şi care, în istorioara sa despre regele animalelor zice: *Ego primam tollo, nominor quoniam le-o*[293]. Dar ce am făcut eu cu „partea leului”, s-a gândit cineva? Nu cumva aurul din cele trei tezaure ale mele a fost întrebuinţat tot în interesul statului şi al poporului roman, ba chiar şi în sprijinul populaţiilor din provincii? Să fi folosit eu acest aur pentru îmbuibarea sau desfătarea mea, pentru lux şi fast, pentru o viaţă risipitoare şi desfrânată ca a dinaştilor şi curţilor elenice din Orient? La aceste întrebări să răspundă oaspeţii banchetelor organizate de mine; să răspundă casa locuită de mine cu mobilierul simplu, cu patul modest

289T ezaurul public; se afla în încăperile de sub templul zeului Saturn.

290T ezaurul militar.

291 Domeniul principelui.

292 Caseta particulară.

293 Eu iau prima parte, fiindcă mă numesc leu.

pe care mi-am odihnit trupul atât amar de ani.

Nici pe vremea mea, dar nici înaintea mea impozitele aplicate populaţiei nu au fost prea apăsătoare. Ele deveneau altă dată greu de suportat, fiindcă erau incorect percepute. În timpul meu oamenii nu au fost puşi la dări pe care să nu le poată suporta. Dovadă că tot aurul din toate tezaurele de-abia ajungea să acopere nevoile statului. Roma şi armata au fost totdeauna sacul fără fund care a înghiţit enorme sume de bani. A trebuit să cântăresc fiecare sesterţ înainte de a-l cheltui. De multe ori am făcut apel la cei bogaţi să participe la unele cheltuieli în folos public, cum erau construcţiile de drumuri sau apeducte. A trebuit să-i constrâng la anumite contribuţii şi pe cetăţenii romani care, dacă nu erau scutiţi de toate impozitele, erau în orice caz privilegiaţi. De multe ori se întâmpla să nu mai intre aproape nimic în tezaurele din Roma. De ce? Fiindcă provinciile aveau şi ele un fel de tezaur, unde questorii, pentru provinciile senatului, şi procuratorii[294], pentru provinciile mele, strângeau impozitele percepute. O parte din aceste sume se cheltuiau pe loc, acolo, pentru întreţinerea armatei, pentru soldele guvernatorului şi ale nenumăraţilor săi funcţionari sau pentru construirea unor lucrări prevăzute şi subvenţionate de Roma. Ce mai rămânea lua drumul tezaurelor din capitală.

După cum am procedat împărţind cu senatul provinciile şi impozitele, tot astfel am făcut şi cu emiterea monedelor. Eu mi-am rezervat emisiunea

294 Funcţionar numit de principe în fruntea unui serviciu care depinde direct de el.

pieselor din aur şi din argint, operaţiune care se execută în palat, sub controlul meu direct, de către sclavii mei, *familia monetalis*, dar şi în câteva centre urbane mai însemnate. Senatul se îngrijea de monedele din bronz ce purtau efigia mea, dar aveau pe ele şi iniţialele S.C. de la *senatus consulto*. La un moment dat existau foarte multe tipuri de monede care îngreuiau nu numai operaţiunile financiare, dar şi folosirea lor în micile tranzacţii ale populaţiei. Una dintre realizările mele importante în domeniul monetar a fost unificarea monedelor. Se folosea acum acelaşi tip de monedă de la un capăt la celălalt al statului. Începând cu anul 739 *ab U.*c.[295], când a avut loc reforma monetară, au fost retrase treptat monedele municipiilor, mai întâi din provinciile occidentale. Populaţia se bucura pentru prima daci de avantajele unei monede de circulaţie universală. Şi marele Caesar a încercat să lichideze cu amalgamul monetar existent în interiorul statului. În scurta sa conducere a reuşit doar să scoată o monedă de aur, numită *aureus*, care era valoroasă nu numai prin metalul preţios conţinut în ea, dar şi prin valoarea ei de circulaţie. Senatul i-a acordat cinstea de aş imprima chipul pe una din feţele acestei preţioase monede. M-am folosit şi eu de acest privilegiu. (Se vor găsi destui avari pe vremea mea care vor strânge bani şi-i vor ascunde cu grijă cât mai adânc în pământ. În felul acesta bogăţia nu le va folosi la nimic. Se ştie că de-abia după moarte apar binefacerile avarului, dar nu sunt pentru moştenitorii ce risipesc agoniseala, cât mai ales pentru cei care vor descoperi monedele peste

295 Anul 15 î.e.n.

multe, multe secole şi care le vor folosi să înţeleagă unele din aspectele vieţii noastre de acum. Metalul monedelor împreună cu piatra monumentelor şi statuilor vor reuşi să reziste peste milenii descifrând o parte din ascunsele noastre taine. Oamenii mileniilor viitoare, cei ce vor fi consideraţi adevăraţii bătrâni ai lumii, fiindcă vor beneficia de experienţa şi cunoştinţele noastre, îşi vor face o imagine mai clară, mai precisă despre chipul şi înfăţişarea noastră cercetând monedele şi statuile).

Una dintre remarcabilele realizări ale Romei, care sunt convins că va uimi lumea din toate vremurile, este impresionanta reţea de drumuri ce uneşte toate provinciile. Au fost construite mai întâi în scopuri militare pentru o mai uşoară deplasare a trupelor. Eu am continuat această vastă operă de construcţii în scopuri paşnice, pentru facilitarea transporturilor, dezvoltarea comerţului şi o mai uşoară cunoaştere a regiunilor încorporate imensului nostru stat. Lucrările cadastrului executate cu atâta migală şi precizie în decursul unui mare număr de ani a contribuit la cunoaşterea teritoriului şi la alegerea celor mai bune trasee. Încă de multă vreme Italia fusese brăzdată de numeroase drumuri. Fiecare din principalele artere era supravegheată de un *curator*[296] care se îngrijea de întreţinerea ei. Pentru uşurarea legăturilor cu Occidentul un drum pornea din Roma urmând ţărmul Mediteranei până în Hispania. Spre Orient pornea un alt drum care străbătea masivii stâncoşi ai Illyriei şi Macedoniei. Eu am luat măsuri de

296 Personaj numit într-o anumită funcţie tehnică, adesea separată de competenţa unui magistrat.

repararea şi întreţinerea căilor existente construind şi altele în partea de miazănoapte a Italiei, în Gallia şi Hispania. Din principalele drumuri se ramifică numeroase artere, secundare, ca nişte nesfârşite frâie în mâinile Romei prin care aceasta ţine sub control popoarele şi cetăţile cele mai îndepărtate. După calculele mele aproximative cele peste trei sute şaptezeci de drumuri brăzdează statul roman în lungul a vreo patruzeci şi şase mii de *miile ţassum*[297]. Această reţea de drumuri impresionează nu numai prin imensa ei întindere, dar şi prin originalitatea construcţiei propriu-zise care le dă o foarte mare rezistenţă[298].

În Forum există un stâlp milliar, *milliarum*, făcut din aur de la care începe măsurătoarea distanţelor pe drumurile ce pornesc de la Roma spre Italia şi mai departe spre provincii. Celelalte indicatoare se află plasate în continuare la distanţă de o milă, de unde le vine şi numele. Pe ele se află scrisă denumirea

297 Aproximativ 70 000 Km. Miile passum: 1000 paşi (passus) = 1,480 Km.

298 Drumul roman din antichitate se construia, în linii mari, astfel: se săpa în pămînt pînă la terenul tare care, după ce era nivelat, se bătea cu maiurile, iar cînd terenul nu era suficient de solid se consolida bătîndu-se piloni unul lîngă altul. Deasupra se aşternea un strat de nisip cam de două palme. Peste el se aşeza un strat de pietre legate între ele printr-un ciment foarte dur. Urma un alt strat de pietriş şi ciment, apoi altul dintr-un pietriş mai mărunt întărit tot cu ciment şi în sfîrşit un altul foarte rezistent din pietre mari cioplite şi asamblate cu grijă una lîngă alta, sprijinindu-se pe marginile drumului de un şir de blocuri care le menţineau stabilitatea. De o parte şi de alta erau amenajate şanţuri de scurgerea apei. Un astfel de drum putea să atingă înălţimea de 1,20 m. la 1,50 m. cu o lăţime în jur de 4,5 m. aşa cum se prezenta -uia Appla sau via Valeria. Unele din ele aveau pe margini amenajate spaţii pentru cei care mergeau pe jos late de 0,5 m. Ia 2 m.

cetăţilor din drum şi distanţele până la ele. Oricine se poate orienta astfel cu uşurinţă ştiind exact ziua când ajunge la destinaţie.

Paralel cu apariţia vastei reţele de comunicaţii bine întreţinute şi păzite, s-a dezvoltat şi sistemul poştal. Existau încă mai de mult acei tabellarii oficiali care duceau diferite depeşe ale magistraţilor din Roma spre provincii şi invers, dar de-abia din vremea mea se poate vorbi de un serviciu poştal organizat. Pentru a face să ajungă mai repede poruncile mele în provincii sau pentru a mă informa cât mai urgent asupra vreunui eveniment ce avea loc în vreun colţ îndepărtat al statului am organizat pe drumurile principale un serviciu de curieri format din tineri călări înşiruiţi de-a lungul comunicaţiilor, la distanţe nu prea mari, care pe anumite porţiuni pot fi înlocuiţi şi de vehicule. Din loc în loc există posturi amenajate unde se schimbă curierii şi caii, unde pot rămâne peste noapte. Curierii sunt de obicei sclavi sau liberţi şi transportă atât corespondenţă oficială, cât şi particulară.

Evenimentele mai de seamă petrecute la Roma sau în provincii erau aduse la cunoştinţa oamenilor prin scrierea lor în Forum pe un fel de table numite *Acta*. Acestea erau trecute apoi pe papirusuri şi luau drumul prin curieri spre cele mai îndepărtate oraşe ale statului unde se citeau cu un interes deosebit. Printre cei care le savurau eram chiar eu, când mă aflam în provincii, unde de multe ori rămâneam vreme îndelungată. În primele două decenii ale conducerii mele, mai precis din anul victoriei de la Actium şi

până în anul 746 *ab U.*c.[299] m-am aflat departe de Roma mai mult de jumătate din acest răstimp. Mai bine de zece ani mi-au trebuit pentru a-mi cunoaşte supuşii. Numai cunoscându-le viaţa cu obiceiurile, credinţele, moravurile şi idealurile lor am putut să acţionez în aşa fel încât să le inspir încrederea faţă de înnoirile pe care le aduceam noi. A conduce înseamnă a cunoaşte. De aceea se şi spune: *Principis est virtus maxima noscere* skos[300].

28. Să mai tremure şi guvernatorii de teama celor guvernaţi!

Rf xsfnfb…

(Tocmai terminasem de cifrat nişte instrucţiuni către guvernatorul Syriei, că m-am surprins continuând aceste memorii, tot cifrat.

Ce înseamnă puterea obişnuinţei! Am căpătat o mare îndemânare în folosirea cifrului. De fapt nici nu e prea complicat. În locul literei obişnuite o folosesc pe următoarea, adică *b* pentru *a*, *e* pentru *b* şi aşa mai departe. Dar pentru bietul z rămas fără „urmaş”? Simplu: trec doi de a).

Pe vremea războaielor civile Roma conducea următoarele provincii: cele două Hispanii, cele două Gallii, Illyricum împreună cu Dalmaţia, Macedonia cu Achaia, Asia, Bithynia cu Pontul, Cylicia, Syria, Cyrenaica împreună cu Creta, Africa împreună cu Nurnydia, Sicilia şi Sardinia cu Corsica. Mai târziu s-au adăugat provinciile: Raetia, Noricum, Pannonia, cât şi Egiptul. Ele au fost împărţite, după cum se ştie, între mine şi senat. Acestuia i-au revenit provinciile

299 Anul 8 î.e.n.

300 Cea mai de seamă virtute pentru un conducător este să-şi cunoască supuşii.

din interiorul statului cu ieşire la Marea Mediterană, de multă vreme cucerite şi în mare parte romanizate, provincii paşnice, unde nu era nevoie, pentru a i se da ascultare Romei, de niciun soldat. În spatele acestora se găseau provinciile de la graniţă, mai de curând cucerite, doar parţial pacificate şi care erau ameninţate, uneori atacate de barbarii din vecinătate. Aici se impunea prezenţa armatei pentru a face faţă primejdiilor. Dar armata era sub comanda mea. Ca o consecinţă, provinciile unde staţionau legiunile mi-au revenit mie. Nu le mai înşir nici pe cele senatoriale, nici pe cele de sub conducerea mea, deoarece în decursul anilor s-au mai făcut schimbări trecând unele de la senat la mine şi invers. De asemenea au existat şi situaţii când pe teritoriul unor provincii senatoriale cantonau trupe, cum a fost cazul provinciei Africa unde se afla o legiune romană. Datorită marilor împuterniciri de care dispuneam, eram autorizat să intervin în toate provinciile. Când plecam în inspecţie, nimeni nu mă oprea să controlez şi provinciile senatului. Fiind investit cu *imperium proconsulare* aveam dreptul să dau edicte cu putere de lege pe întreg teritoriul statului, deci toţi guvernatorii, indiferent cărui fel de provincii aparţineau, executau poruncile mele. Eu supravegheam activitatea tuturor magistraţilor din provincii şi interveneam când socoteam că e nevoie.

În fruntea fiecărei provincii se află un guvernator. Aceşti înalţi demnitari ce aparţin celor două categorii de provincii se deosebesc unii de alţii. Guvernatorii provinciilor senatoriale, numite şi provincii ale poporului, sunt aleşi prin tragere la sorţi, dar de multe ori numirea lor este influenţată de mine.

Ei sunt aleşi pe timp de un an, din rândul proconsulilor sau propretorilor, după cel puţin cinci ani de la ieşirea din funcţia de consul sau pretor, şi poartă toţi numele de proconsuli, chiar dacă sunt propretori. De aceea provinciile încredinţate acestora se mai numesc şi proconsulare. Guvernatorii provinciilor încredinţate mie sunt numiţi direct de către mine pe timp nelimitat, unii rămânând în funcţie mai mult de zece ani, tot din rândul proconsulilor sau propretorilor, dar poartă numele de propretori, chiar dacă sunt proconsuli. De aceea provinciile (din subordinile mele se numesc şi pretoriene. În cazul când cel numit de mine avea să comande în provincia mea mai multe legiuni, el făcea parte din rândul proconsulilor şi se numea *legátus* Augusti *consularis pro praetore*, iar când urma să comande o singură legiune, era numit din rândul pretorilor şi i se spunea *legátus Augusti pro praetore*. Câteva dintre provinciile repartizate mie sunt administrate de procuratori din rândul cavalerilor. Acestea sunt: Raetia, Noricum şi Iudeea. Guvernatorii din provinciile senatoriale sunt însoţiţi de doisprezece lictori, pe când cei din provinciile ce-mi aparţin mie au numai şase lictori care îi însoţesc numai pe teritoriul provinciei lor. Guvernatorii provinciilor senatoriale se îndreaptă spre cele mai frumoase ţinuturi din jurul Mediteranei însoţiţi de cohorta de gardă în uniformă strălucitoare şi de o numeroasă suită. Odată ajunşi la destinaţie duc o viaţă plină de fast, asistă la spectacole şi fac vizite în paşnica lor provincie, unde sunt primiţi ca nişte regi. Senatul şi poporul trebuie să fie încântaţi privindu-i. Ceilalţi pleacă fără zgomot, fără fast, iar odată ajunşi, după o lungă călătorie spre cele mai îndepărtate şi

inospitaliere ţinuturi ale statului, îmbracă acea sobră *paludamentum*[301], iau spada în mână şi, în fruntea legiunilor pe care le comandă, luptă sau duc tratative cu conducătorii barbarilor. Şi unii şi alţii sunt investiţi cu puteri absolute civile şi penale asupra provincialilor sau a cetăţenilor romani, cu excepţia dreptului de apel la Roma al acestora din urmă. Dar în timp ce guvernatorii senatului nu au nicio putere asupra unităţilor militare în trecere sau staţionate pe teritoriul lor, cu excepţia celor cu o delegaţie specială din partea mea, guvernatorii trimişi de mine, fiind investiţi cu *impérium militare*, sunt şi comandanţii trupelor din provincia respectivă având drept de viaţă şi de moarte asupra militarilor din subordine, pe baza acelui *ius gladii*[302].

Guvernatorii sunt ajutaţi de mai mulţi funcţionari superiori şi inferiori cu atribuţii bine delimitate. Printre aceştia, un rol important îl joacă procuratorul care, deşi modest ca rang, înlocuieşte în provinciile mele questorul ce activează numai în provinciile senatoriale. Procuratorii sunt numiţi din rândul cavalerilor, al liberţilor sau chiar din rândul provincialilor. Una dintre misiunile lor principale este strângerea impozitelor. Deoarece procuratorului i s-au acordat şi unele atribuţii politice, s-a ajuns în acest fel pentru prima dată la o separare a puterilor civile de cele militare.

În afara celor doi magistraţi, procuratorul şi questorul, care au misiuni asemănătoare în cele două categorii de provincii, în suita guvernatorilor se află

---

301 Manta de război.

302 Dreptul (privilegiul, autoritatea) spadei.

funcţionarii specialişti în cele mai diverse domenii, cât şi prietenii care împreună formează consiliul şi curtea de justiţie. Aceştia primesc misiuni de încredere şi constituie un important ajutor al guvernatorilor. Nu trebuie uitaţi nici ceilalţi funcţionari mai mici: ofiţeri de toate gradele, scribi, sclavi publici, lictori, secretari, curieri. Cohorta de gardă este şi ea prezentă asigurând paza guvernatorului în cantonament sau pe câmpul de luptă.

Înainte de a fi luat eu conducerea statului, guvernatorii, de-abia ajunşi în provincia încredinţată, făceau socoteala zilelor cât mai aveau de stat acolo şi, bine-nţeles, socoteala averii ce urma să şi-o agonisească în timpul scurt de un an de zile. În mentalitatea multora dintre aristocraţii cărora le erau încredinţate provinciile, aceste inepuizabile resurse de venituri, a jelui era un act dacă nu legal, în orice caz un act de care nu se simţeau deloc ruşinaţi când îl săvârşeau. Ei se înapoiau la Roma încărcaţi de prăzi şi luau loc în mijlocul celorlalţi senatori cu toată seninătatea, cu aceeaşi seninătate ce arătau şi colegii lor din Curie cărora nici nu le trecea prin minte să-i tragă vreodată la răspundere pentru violenţele şi furturile comise. Doar făceau cu toţii parte din aceeaşi tagmă! Din aceeaşi tagmă cu aceeaşi conştiinţă, ori mai bine zis lipsă de conştiinţă şi aceeaşi dorinţă de înavuţire pe căi necinstite. Acum aceste reprobabile obiceiuri au dispărut în cea mai mare parte odată cu noua ordine introdusă de mine.

Spuneam mai înainte că a conduce înseamnă a cunoaşte. A conduce treburile unei provincii în cât mai bune condiţiuni înseamnă a cunoaşte bine provincia, cetăţile, oamenii, legile şi magistraţii locali, nevoile şi

greutăţile populaţiei, chiar obiceiurile şi concepţiile localnicilor. Dar cum ar fi fost posibil aşa ceva pentru guvernatorul din provincia senatorială şi suita lui care, în scurtul timp de un an, nu reuşeau să cunoască nici cel puţin numele cetăţilor provinciei? Guvernatorul ar fi trebuit să se identifice cu viaţa localnicilor, să se socotească la el acasă şi să aibă convingerea că provincia de care răspundea este o parte din patria sa. Aşa încât am încurajat ideea ca guvernatorii să-şi ia cu ei în provincie şi familiile. Pentru aceştia Roma nu mai însemna visul grabnicei reîntoarceri, fiindcă aveau lângă ei căminul lor, soţia şi copiii lor. împreună cu zeii Lari ai familiei. După unele tulburări ce au avut loc în anul 758 *ab U.*c.[303] în mai multe regiuni, am hotărât ca guvernatorii provinciilor senatoriale să nu mai fie traşi la sorţi, ci aleşi, stabilindu-le totodată stagiul de minimum doi ani. Alături de stricta supraveghere a guvernatorilor şi alegerea cu cea mai mare grijă a celor mai pricepuţi şi corecţi oameni pentru această înaltă funcţie, prelungirea mandatului a contribuit în largă măsură la o mai bună conducere a provinciilor. A lăsa magistratul să îmbătrânească în aceeaşi funcţie, a fost pentru administrarea provinciilor unul dintre criteriile mele de bază.

Populaţiile ce intră în componenţa statului roman nu sunt chiar aşa de ignorante şi înapoiate cum se crede. Aceşti barbari folosesc, printre alte \ organisme de conducere locală, şi Adunările provinciale care, având caracter politic, dar şi religios, sunt foarte răspândite şi activé. Eu le-am acordat întreaga

303 Anul 5 e.n.

libertate de acţiune. Adunarea deliberează în probleme de interes general. Nu intenţionez să descriu activitatea acesteia, ci doar să scot în evidenţă că magistraţii locali aveau şi libertatea de a formula acuzaţii la adresa guvernatorului incorect, după cum, în cazul când magistraţii romani îşi îndeplineau cu cinste misiunea încredinţată, Adunarea îi răsplătea votând să li se ridice statui sau să li se acorde diferite onoruri. Aceste organisme locale de conducere, având libertatea de a semnala neregulile săvârşite de funcţionarii Romei, au constituit pentru mine un eficace mijloc de control, alături de celelalte măsuri pe care le-am prevăzut.

Prin legislaţia sa, Roma şi-a dovedit întotdeauna bunele intenţii cu privire la conducerea provinciilor. Astfel, o prescripţie legală cerea guvernatorului să lase la plecare, în două exemplare, socotelile băneşti efectuate pe timpul conducerii sale. Documentele erau trimise în două din oraşele provinciei pentru a permite conducătorilor locali ai acestora verificarea activităţii guvernatorului şi eventual informarea Romei asupra fraudelor săvârşite. Înainte vreme însă provincialii nu prea erau luaţi în seamă. Au existat şi unele condamnări de răsunet, dar de cele mai multe ori judecarea vinovaţilor era formală. Spre exemplu, acuzatul care se autoexila înainte de darea sentinţei îşi păstra averea intactă. Nu tot astfel se petreceau lucrurile în vremea mea. Eu am numit din rândul proconsulilor un fel de reprezentanţi ai provinciilor la Roma care mă ajutau în rezolvarea apelurilor, a unor cereri sau plângeri ale locuitorilor din provincii. Delegaţii provinciilor sosiţi la Roma erau primiţi de aceşti reprezentanţi care mă informau asupra litigiilor

şi urmăreau să li se facă dreptate. Apoi provincialii se prezentau în faţa senatului. Înaltul for îi chema în judecată pe vinovaţi. Pentru apărarea cauzei reclamanţilor erau numiţi cei mai destoinici judecători. Guvernatorii vinovaţi îşi primeau meritata pedeapsă. Pentru ca totul să fie legal, am făcut să se voteze o lege, *tex concussionis*, pe baza căreia guvernatorii, ori înalţii funcţionari din preajma lor care se făceau vinovaţi de fraude sau alte grave abateri, erau judecaţi şi condamnaţi la pedeapsa capitală sau, în cel mai fericit caz pentru ei, erau exilaţi şi li se confisca averea. Altă dată supuşii Romei tremurau în faţa guvernatorilor. Venise acum vremea să mai tremure şi guvernatorii în faţa supuşilor. Dacă mă arătam neiertător faţă de magistraţii din provincii cu funcţii dintre cele mai înalte, se înţelege că nici funcţionarii mai mărunţi sau chiar prietenii mei nu scăpau nepedepsiţi dacă încălcau legea.

Preceptorul şi sclavii nepotului meu, Caius Caesat, profitând de boala lui, au comis în provincia acestuia acte de jaf şi violenţă. Am poruncit ca vinovaţii să fie aruncaţi în apă cu o greutate legată de gât. Nu-i iertam nici pe prieteni, chiar dacă se dovedeau pricepuţi în treburile publice. Când Cornelius Gallus a abuzat de puterea sa în Egipt, şi-a luat pedeapsa. Fiind judecat şi condamnat a trebuit să se sinucidă. Din aceste exemple se observă că şi pe vremea mea provinciile mai aveau de suferit din partea unor oameni incorecţi, dar se mai poate observa totodată că aceste regiuni vitregite cândva găsiseră în mine cel mai de nădejde apărător. Voi da acum alt exemplu. Eu numisem ca procurator cu strângerea impozitelor din Gallia pe unul dintre

localnici, fost sclav, dar priceput în această problemă. Aş putea spune chiar prea priceput! Licinius, fiindcă aşa se numea omul meu „de încredere”, a jefuit provincia într-un mod într-adevăr „barbar”. Pretindea să se plătească lunar a douăsprezecea parte a impozitului cuvenit pe un an. Până aici nimic necinstit. Dar el socotea anul de patrusprezece luni: douăsprezece pentru Roma, două pentru el… Când am venit a doua oară în Gallia, populaţia s-a grăbit să mi se plângă cerându-i pedepsirea. Procuratorul Licinius, fără aş pierde firea, m-a invitat la el acasă. Acolo mi-a arătat aurul adunat spunându-mi: „Iată ce am strâns pentru tine şi pentru romani. Această comoară putea fi folosită contra Romei. Ia-o, este bunul tău”. Eu am luat-o, iar gallii au fost mulţumiţi văzându-şi concetăţeanul lipsit de orice bunuri şi în felul acesta pedepsit. Dacă ar fi fost roman, aş fi poruncit să fie ucis, dar nu am făcut-o pentru a nu-şi imagina gallii că mă şi grăbeam să-l condamn la moarte pe unul dintre ai lor… Dacă cititorul ar putea crede acest calcul al meu, zeii însă, care pătrund până în adâncul sufletului omenesc şi care nu pot fi nicicum păcăliţi, m-au socotit complice cu Licinius. Cred că au cam exagerat. În orice caz mi-au dat nu prea târziu un avertisment, pentru ca pe viitor să pedepsesc necinstea cu cea mai mare asprime, aşa cum procedam de obicei, fără nicio milă, fără nicio excepţie. În ce a constat avertismentul? Unul dintre nobilii galii a luat îndrăzneaţa decizie de a mă ucide. El mi-a cerut permisiunea să mă însoţească la înapoierea mea, la trecerea prin Munţii Alpi, cu gândul ascuns de a se apropia de mine, când aş fi trecut pe lângă o prăpastie, şi să mă arunce în adâncul ei. Nu a putut

să-şi pună însă ucigaşul plan în aplicare, deoarece, după cum mărturisea el mai târziu, figura mea senină, liniştită, dar mai ales plină de blândeţe i-a luat tot curajul. Aflând şi eu despre sălbatica intenţie a însoţitorului meu, mi-am dat seama că la mijloc fusese mâna zeilor. Ei l-au făcut pe temerarul nobil să mă vadă cu alţi ochi.

369

Sau poate că zeii mi-au dat mie, pentru un moment, o înfăţişare aşa blândă şi senină, încât, privindu-mă, tânărul gali s-a simţit pe dată ca paralizat... Şi iată cum, din această întâmplare se poate înţelege un mare adevăr pe care mulţi conducători îl uită: *Atrocităţi mansuetudo est remediumi.*[304]

29. Getulii liberi se războiau cu noi... fiindcă nu-i încorporasem statului roman!

Urmărind cu perseverenţă şi răbdare crearea unui climat favorabil pentru întărirea păcii ce veneam s-o instaurez pe întreg cuprinsul statului roman, a trebuit să mă aflu mai mulţi ani plecat în provincii. Am trăit vreme îndelungată în mijlocul unor populaţii străine, neospitaliere, uneori chiar duşmănoase şi o spun aceasta cu mândrie, nu regretând că mă găseam departe de Roma, de familie, de prieteni, de spectacolele din circ sau amfiteatru. (Şi de ce nu aş mărturisi! Am fost departe chiar de unele mici bucurii şi plăceri cum erau jocul cu mingea şi mai ales cu zarurile pe care nu le puteam arunca sub privirile sceptice şi bănuitoare ale unor străini înclinaţi să nu înţeleagă cum de marele *înţerator* se deda la astfel de

304 Blîndeţea este leac oricărei cruzimi.

vulgare obiceiuri. La ce mă puteam aştepta de la acei oameni, când nu mai departe cel mai bun prieten al meu, Agrippa, mă lua în râs din cauza pasiunii mele pentru zaruri. El mă ironiza spunând că aşchia nu sare departe! Dar, zicea el, ce mare deosebire între consecinţele aruncării zarurilor[305] de către tată, adică de către marele Caesar, cu ocazia trecerii Rubiconului, şi cei câţiva sesterţi pe care se încăpăţânează fiul, adică eu, să-i câştige la zaruri, neglijând treburile statului!... Bunul meu prieten avea şi el, ca orice om, o pasiune: cursele de care. La ironiile lui ripostam replicându-i că eu cunosc pe unul care, mai rău, neglijează treburile statului înghesuindu-se cu gloata pe Câmpul lui Marte pentru a căsca ochii la nişte gloabe înhămate!...)

Să vedem acum pe ce meleaguri mi-am petrecut... fără minge şi zaruri, o parte din viaţă. Din septembrie anul 723 *ab U.*c. Şi până în august 725 am rămas în Orient. De la sfârşitul anului 727 până la sfârşitul lui 730 am fost plecat în Gallia şi Hispania. Iarna anului 732 m-a prins în Sicilia. Anul 733 l-am petrecut în Grecia şi Samos. În 734 m-am aflat în Asia, Bithynia şi Syria, iar în 735 m-am întors în Samos, apoi am stat un timp la A terţa înapoindu-mă în toamna aceluiaşi an la Roma. Între anii 738 şi 741 m-am aflat din nou în Gallia, unde m-am mai repezit şi în anul 744 şi în anul 746 *ab U.*c.[306]

---

305 Alea iacta est: zarurile au fost aruncate (hotărîrea a fost luată).
24 — Octavianus Augustus _ „Pcpoare, culturi, civilizaţii"

306 Din septembrie anul 31 î.e.n. şi pînă în august 29, Augustus a rămas în Orient. De la sfîrşitul anului 27 pînă la sfîrşitul lui 24 a fost plecat în Gallia şi Hispania. Iarna anului 22 l-a prins în Sicilia. Anul 21 l-a petrecut în Grecia şi Samos. În anul 20 s-a aflat în Asia, Bithynia şi

După cum se vede, Gallia a fost provincia unde am avut cel mai mult de lucru. Încă din anul 716 *ab U.*c.[307], Agrippa repurtase e frumoasă victorie împotriva galiilor. Cu toate acestea, liniştea era departe de a se instala în această regiune unde fremăta încă dorinţa libertăţii, mai cu seamă în Aquitania, care se sprijinea pe Munţii Pirinei ca pe o inexpugnabilă cetate, dar şi în Bélgica unde vecinătatea germanilor întreţinea o permanentă atmosferă de agitaţie. După înfrângerea lui Antonius, dispunând de numeroase forţe, am trimis spre Gallia în anul 725 *ab U.*c.[308], trei legiuni care au desăvârşit cucerirea provinciei. A urmat apoi o intensă acţiune de pacificare a spiritului războinic şi iubitor de independenţă care era foarte dezvoltat la aceste popoare şi care susţinuse eroica încercare de rezistenţă împotriva armatei romane. Îmi dădeam seama că, deşi teritoriul galiilor se afla sub stăpânirea noastră, supunerea populaţiei era încă departe de a fi realizată. Aspiraţiile, credinţele şi în general modul de viaţă al acestor populaţii se schimbau mai greu decât noile graniţe între care se găseau acum. Şi acolo unde forţa, la care de altfel eu am recurs numai *in extremis*, nu putea rezolva mai nimic, trebuia aplicată politica de pacificare şi apropiere prin orice mijloc a populaţiei gallice, politică ce am aplicat-o nu numai acesteia, ci tuturor popoarelor ce aparţineau marelui stat roman.

Syria, iar în 19 s-a întors în Samos, apoi a rămas un timp la Atena înapoindu-se în toamna aceluiaş an la Roma. între anii 16 şi 13 s-a aflat din nou în Gallia, unde s-a mai repezit şi în anul 10 şi în anul 8 î.e.n.

307 Anul 38 î.e.n.

308 Anul 29 î.e.n.

În primul rând am aplicat un tratament diferenţiat acestor numeroase triburi care se găseau pe trepte diferite de dezvoltare şi nutreau sentimente diferite faţă de noua epocă ce li se deschidea în perspectivă. Dar nu am acţionat astfel numai pentru că aceste populaţii se deosebeau între ele, ci şi pentru că, exercitând asupra lor presiuni diferite, le cream situaţii inegale care îi împiedicau să se unească într-o duşmănie comună faţă de stăpânitorii străini, după cum ne considerau la începutul relaţiilor dintre noi. Unele triburi gallice au primit statutul de aliate ale poporului roman, altora le-am permis să-şi păstreze legile proprii aplicate de magistraţii lor conform tradiţiilor după care se conduceau înainte de sosirea noastră. Populaţiilor din Gallia Narbonensis, care din anul 732 *ab U.*c.[309] devine provincie senatorială, le-am acordat statutul latin, *ius Iuţii*, ce le deschidea perspectiva obţinerii dreptului de cetate romană. Acest privilegiu era dorit de oricare dintre popoarele ce aparţineau statului nostru, deoarece le situau, într-un fel, pe picior de egalitate cu noi.

În timpul scurt cât se ocupase de Gallia, tatăl meu adoptiv adusese puţine schimbări. Eu am împărţit-o în trei regiuni: Aquitania, Gallia Lugdunensis şi Belgica. În Aquitania existau mai multe triburi apropiate celor iberice, dar şi numeroase triburi celtice. Prin transformarea Galliei în provincie romană s-a efectuat o rapidă romanizare în special a triburilor celtice. Obiceiurile romane şi limba latină au fost însuşite în primul rând de aristocraţia locală.

În scopul menţinerii ordinii şi liniştii în mijlocul

309 Anul 22 î.e.n

celor vreo trei sute de triburi de pe cuprinsul provinciei Gallia, aceasta a fost împărţită în şaizeci şi patru de *civitates*, mici districte municipale, pe care le-am organizat după modelul roman şi le-am făcut răspunzătoare de orice tulburări ce ar fi avut loc în interiorul lor. Fiecare dintre aceste *civitates* se grupează în jurul unui oraş central, de unde se exercită puterea şi conducerea în districtul respectiv. În afara acordării preferenţiate, chiar inegale, a privilegiilor prin care se urmărea crearea şi stimularea unor interese diferite în rândul galiilor, am realizat, prin fărâmiţarea triburilor în numeroasele districte, desfiinţarea vechilor federaţii şi subordonări clientelare. De asemenea, pentru a îndepărta din viaţa galiilor obiceiurile şi amintirile de pe vremea relativei lor independenţe, le-am schimbat unora dintre populaţii modul de viaţă şi chiar condiţiile politice, nu numai modificând limitele teritoriilor locuite, dar şi numele şi locul oraşelor, în special al capitalelor. Astfel, pentru a evita organizarea unor rezistenţe ale locuitorilor din regiunile muntoase, i-am mutat în mare parte pe alte meleaguri mai uşor de supravegheat dându-le şi alte nume noilor aşezări. Aşa s-a întâmplat în anul 742 *ab U.*c.[310] cu locuitorii oraşului Bibracte care, părăsindu-şi vechea aşezare, au format un nou centru orăşenesc cu numele de Augustodunum[311], şi cu cei din Gergovia care au înfiinţat Augustonemetum”[312], nume pe jumătate celtice. Acordarea numelui meu unora dintre oraşe

310* Anul 12 î.e.n.

311 Oraşul lui Augustus.

312 Sanctuarul lui Augustus.

însemna totodată crearea de legături mai strânse între mine şi locuitorii acestora, eu devenind patronul, deci protectorul lor, iar ei clienţii mei. În cadrul noii organizări a Galliei a trebuit să procedez şi la alte schimbări. De exemplu, pe timpul războaielor purtate mai înainte, triburi întregi pieriseră în luptă. Pământurile acestora au fost împărate populaţiilor vecine. Unele triburi care erau doar slăbite, în urma ciocnirilor dintre ele sau dintre ele şi trupele romane, au fost contopite şi reorganizate.

Acestei mari provincii i-am dat şi o capitală pe măsura importanţei ei: Lugdunum[313], oraş înfiinţat pe vremea divinului Caesar de către guvernatorul acestuia în Gallia, Munatius Plancus. Oraşul fusese clădit după modelul cetăţilor romane şi colonizat cu emigranţi italici şi veterani. Situat într-un loc apropiat de patru dintre provinciile noastre şi foarte aproape de Munţii Alpi, Lugdunum ocupa o poziţie care îl favoriza pentru a deveni cea mai mare cetate transalpină. Eu am mărit această colonie făcând din ea centrul romanizării din Gallia. Printre altele am creat aici mai târziu un centru monetar pentru emiterea monedelor de aur şi argint, ceea ce însemna o mare cinste pentru oraş, dacă ţinem seama că această operaţiune se desfăşura la Roma în palatul meu şi sub directa mea supraveghere. O cohortă făcea paza nenumăraţilor magistraţi, funcţionari şi agenţi ai mei în Lugdunum care devine, după Roma, a doua capitală a statului. Cu ajutorul lui Agrippa au fost amenajate mai multe căi de comunicaţii necesare unui asemenea mare centru politic şi administrativ.

313 Lyonul de azi.

Punctul de sprijin al vastei opere de romanizare întreprinse de mine în Gallia, ca şi în alte provincii, a fost oraşul; oraşul în care pulsa viaţa romană. Pe lângă centrele populate existente, centre comerciale şi meşteşugăreşti, pe care am căutat să le dezvolt continuu prin introducerea administraţiei romane, am fost permanent preocupat să creez noi colonii care completau sistemul oraşelor existente. O mare atenţie am acordat Galliei Narbonensis, unde marele Caesar înfiinţase deja vreo şapte colonii. Eu am mai întemeiat încă douăsprezece. Una dintre ele era Nemausus sau colonia Augusta Nemausus, populată cu veteranii din legiunile lui Marcus Antonius. Capitala acestei provincii rămânea însă oraşul Narbo ca centru politic şi administrativ. Au mai fost create şi alte colonii. Pe teritoriul troilor a apărut Augustobona Tricassium, în regiunea treverilor, Augusta Treverorum, în regiunea tarbeliilor, Aquae Augustare Tarbellorum şi alte multe.

Legătura dintre Italia şi Gallia, peste Alpi, se făcea greu nu numai din cauza munţilor, dar şi din cauza locuitorilor de pe aceste înălţimi. Printre aceştia se găsea şi războinicul trib al salassilor. Văile munţilor, mai uşor accesibile, erau deja sub supravegherea noastră. Din minele lor noi scoteam aur de mai mult timp. Cei care se aflau agăţaţi de crestele muntoase ne făceau însă mari greutăţi abătând cursul râurilor şi lăsând minele fără apă. Odată au prădat o coloană romană ce transporta impozitele încasate din provincii. Altă dată, oferindu-se să lucreze la construcţia unor drumuri şi poduri din regiune, au îndrăznit să arunce asupra trupelor noastre imense cantităţi de piatră provocând pierderi însemnate. Ca urmare am poruncit guvernatorului

Terentius Varro să ia cele mai aspre măsuri. În anul 729 *ab U.*c.[314] acesta i-a înfrânt după o luptă înverşunată. Cei vreo patruzeci şi cinci de mii de oameni care formau populaţia salassilor au fost vânduţi ca sclavi în cele mai îndepărtate colţuri ale statului impunând cumpărătorilor ca timp de douăzeci de ani niciunul dintre ei să nu poată fi eliberat. În locul lor au fost aşezaţi în Augusta Praetoria trei mii de veterani pretorieni. Ceva mai târziu două importante căi de comunicaţie s-au deschis, prin munţi, spre Lugdunum care se găsea acum doar la două, trei zile depărtare de Italia uşurând astfel schimburile comerciale dintre cele două regiuni. Capitala Galliei cunoaşte o nouă perioadă de dezvoltare. Ca urmare, prosperitatea de care se bucura Lugdunum i-a atras denumirea şi de Copia[315].

Tribul ligurilor din aceeaşi regiune se afla de mult sub supravegherea trupelor noastre comandate de un ofiţer de ordin ecvestru, în anul 740 *ab U.*c.[316] ligurii au fost aduşi complet la ascultare. Pe una din înălţimile stăpânite cândva de către ei în Alpii Maritimi a fost ridicat un trofeu de marmură care se putea vedea de departe din largul mării anunţând corăbiile că puteau acum acosta în linişte pe ţărmurile de la poalele munţilor definitiv pacificaţi.

Opt legiuni romane instalate în vreo cincizeci de castre şi puncte întărite împreună cu o flotă ce patrulează în lungul fluviului Rhenus, prevenind o eventuală agresiune din partea germanilor, asigură

314 Anul 25 î.e.n.
315 îmbelşugare.
316 Anul 14 î.e.n.

viaţa paşnică a locuitorilor din Gallia făcându-i totodată să-şi ia gândul de la orice reîntoarcere a vremurilor trecute.

Hispania, deşi pacificată în mare parte şi colonizată timp de două secole, nu se afla în întregime controlată de către noi. Dacă pe ţărmul Iberiei există multe oraşe romanizate, partea de apus şi de miazănoapte, regiune de podişuri şi munţi, se găsea încă în stăpânirea asturilor şi cantabrilor. Prin repetatele lor atacuri ei ţineau peninsula într-o permanentă tensiune. În anii 715, 725 şi 726 *ab U.*c.[317] s-au dat lupte grele contra acestor populaţii, dar o totală pacificare era greu de obţinut. În această situaţie am fost obligat să plec chiar eu în Hispania unde am purtat contra asturilor şi cantabrilor un război crâncen în anii 727 – 729 *ab U.*c.[318] fără a reuşi să-i aduc definitiv la supunere. De-abia în anii 734 – 735 *ab U.*c.[319] destoinicul general Agrippa a putut înfrânge pentru totdeauna rezistenţa acestora, dar cu preţul unor mari jertfe de ambele părţi. Cei care au mai scăpat cu viaţă după groaznicul măcel au fost aşezaţi în diferite puncte din regiunile mai de multă vreme pacificate şi puşi sub supravegherea ofiţerilor romani stingându-se astfel orice suflu de libertate ce fusese întreţinut de pe înălţimile Peninsulei Iberice.

Pentru organizarea Hispaniei am folosit aceleaşi principii şi metode ca şi în cazul Galliei. A avut loc o nouă împărţire a teritoriului iberic. Hispania Citerior a fost mărită, căpătând numele de Hispania

317 Anii 39, 29 şi 28 î.e.n.
318 Anii 27—25 î.e.n.
319 Anii 20—19 î.e.n.

Tarraconensis, cu centrul administrativ şi politic în Tarraco. Hispania Ulterior a fost împărţită în Lusitania, cu centrul la Emerita (colonie romană), şi Baetica, având centrul la Córdoba. La Tarraco, puternic punct de romanizare ce luase fiinţă încă din timpul războaielor punice, am creat o nouă colonie cu numele de Iulia Vetus Triumphalis Tarraco ce se remarca prin marele său apeduct care se întindea pe vreo treizeci de miile. Aici a fost ridicat un impozant altar în cinstea mea. Pe teritoriile cucerite mai târziu, după înfrângerea asturilor şi cantabrilor, au fost create noi colonii ca Braccara Augusta, Lucus Asturum, Asturica Augusta, Legio Septima. În Lusitania au luat fiinţă coloniile Ebora, Olisippo, Pax Augusta şi altele. Crearea numeroaselor colonii a dus la o rapidă romanizare a Hispaniei. Regiunea de la miazăzi, Baetica, cea mai intens colonizata, a primit din partea mea statutul latin. Locuitorii de pe cele două maluri ale râului Baeris trecuseră în mare măsură la felul de viaţă roman uitând propriul lor grai în avantajul limbii latine. Cele aproape cincizeci de triburi iberice trăiesc acum în înţelegere printre numeroşii colonişti italici. Oraşele se întrec să-i aducă cinstiri celui care pacificase pământul şi marea luându-şi numele acestuia: *Augusta*.

Armata romană era şi aici prezentă. Cinci legiuni întărite de numeroase trupe auxiliare, ce totalizau un efectiv de vreo patruzeci şi cinci de mii de soldaţi masaţi în partea de miazănoapte a peninsulei, garantau pacea şi progresul civilizaţiei romane în această parte a Europei.

Încă de când mă aflasem în Hispania, m-am ocupat şi de Africa. Aceasta a fost o regiune în care nu

am întreprins nicio inspecţie. Pe continentul negru Roma organizase provincia Africa ce era condusă de un proconsul şi aparţinea senatului. Procesul de romanizare fusese început de către tatăl meu adoptiv cam de prin vremea când se războia cu Magnus Pompeius. Eu am continuat opera începută de el. În timpul războaielor civile mulţi italici trecuseră marea stabilindu-se în Africa. La un moment dat existau nouăsprezece colonii ce se intitulau Iulia. O bună parte erau înfiinţate de mine. În Numidia şi Mauretania au fost întemeiate douăsprezece colonii, cea mai mare parte pe ţărmul Mediteranei; două se găseau pe ţărmul oceanului. Unele oraşe mai vechi, cum era Utica, au primit statutul latin, altora le-am acordat dreptul de municipiu. O parte dintre ele se administrau singure. O particularitate a organizării oraşelor din regiunea de miazănoapte a Africii o constituia dubla lor administrare. Astfel, alături de un oraş liber, care se conducea după legile şi obiceiurile lui de către magistraţi locali ce se numeau *sufecţi*, se înfiinţa şi o colonie romană cârmuită de un consiliu de decurioni. În această situaţie se afla şi oraşul Carthago Nova care fusese înfiinţat în anii 710 – 712 *ab U.*c.[320] conform planurilor mai vechi ale tatălui meu adoptiv. Pentru că cetatea se dezvolta foarte încet, am repartizat acolo trei mii de colonişti. Treptat s-au adunat numeroşi localnici din rândurile populaţiei punice. Aceştia îşi alegeau sufecţii lor, iar cetăţenii romani aveau administraţia şi magistraţii lor.

Fiul regelui Numidiei, Iuba al II-lea, căsătorit cu Cleopatra Selene, fiica lui Marcus Antonius şi a

---

3201 9 Anii 44—42 î.e.n.

Cleopatrei, a fost crescut şi educat la Roma. Eu i-am încredinţat regatul Mauritaniei căruia îi alipisem o parte din ţara getulilor. Mauritania a rămas un stat independent din punct de vedere juridic. Getulii din afara Mauritaniei s-au arătat nemulţumiţi că nu erau guvernaţi de către Roma. A fost nevoie de intervenţia armatei care a purtat mai multe lupte cu aceşti prieteni ai romanilor ce se dovediseră aşa de zeloşi. Dorinţa getulilor ar părea de neînţeles, dacă în acea perioadă nu ar fi cerut în mod insistent şi alte populaţii să intre în compunerea statului roman. Iată încă o dovadă a bunei-credinţe şi a bunăvoinţei arătată de Roma faţă de popoarele încorporate sub autoritatea ei.

Cele mai vechi provincii romane erau Sicilia, Sardinia şi Corsica. În iarna anului 732 *ab U.*c.[321] mă aflam în Sicilia unde treburile nu mergeau prea bine. Lipsa de organizare la care se mai adăugau şi urmările războiului provocat de Sextus Pompeius făcuseră ca această insulă să decadă în pofida renumitei ei fertilităţi. Sicilia era unul din grânarele Romei, încât trebuia să-şi refacă neîntârziat întreaga viaţă economică. Marele Caesar acordase tuturor sicilienilor dreptul de cetate. Eu am hotărât ca acest drept, ce nu contribuise în ultima vreme cu nimic la redresarea oraşelor, să-l păstreze doar şase cetăţi din totalul de şaizeci şi opt. Alte şase au primit denumirea de *municipiurn*, iar trei oraşe beneficiau de statut latin. Din porunca mea au fost refăcute Catana şi Centuripae. Syracusa avusese atâtea de suferit, încât din cinci cartiere mai avea în picioare doar unul

321 Anul 22 î.e.n.

singur. M-am ocupat de aducerea la viaţă a acestei cetăţi în primul rând prin colonizarea unui mare număr de italici.

Să trecem acum în Orient. După războiul purtat împotriva Cleopatrei şi a lui Antonius, oraşele şi provinciile din această regiune se aflau într-o situaţie economică dezastruoasă. Contribuţiile apăsătoare la care fuseseră obligate de către colegul meu de triumvirat le secătuiseră complet. După înfrângerea acestuia nu m-am grăbit să mă întorc acasă, unde mă aşteptau cele mai mari onoruri care i-au fost vreodată acordate unui cetăţean roman. Am mai rămas în Orient un an încheiat pentru a-i recompensa pe cei ce mă sprijiniseră, pentru a-i pedepsi pe cei ce mi se arătaseră potrivnici, dar şi pentru a încerca, prin măsuri de primă urgenţă, redresarea oraşelor.

Am revenit în aceste locuri de-abia în anul 733 *ab U.c.1B*, deoarece organizarea pe noi baze a Occidentului îmi răpise mulţi ani. Dar până să întreprind călătoria în Orient, edictele mele, ce cuprindeau instrucţiuni privitoare la reorganizarea administrării acestei regiuni, circulau peste tot cu putere de lege. Eu urmăream să măresc rolul oraşelor orientale pentru a deveni puncte de sprijin necesare consolidării atât a puterii mele, cât şi a întregului stat roman.

În general am fost consecvent în atitudinea ce adoptasem după Actium. Ilion, Samos, Stratonicea, Alabanda, Cnidos, Aphrodisia, Mylasa, Astipalea Bargyllia şi altele şi-au păstrat libertatea dăruită mai de mult. Am încercat să fiu cât mai atent faţă de populaţia din Orient ştiind că oamenii de acolo, frivoli şi vanitoşi din fire, sunt foarte sensibili la micile

favoruri care îi făceau să uite suferinţele din trecut. Astfel, oraşului Samos, unde fusesem primit cândva cu toată cinstirea, i-am restituit două preţioase statui sculptate de Myron ce reprezentau pe Minerva şi Hercules. Ele fuseseră luate dintr-un templu de către Antonius care îşi însuşise, printre altele, şi o statuie a lui Apollon din Ephes. Le-am restituit-o şi pe aceasta.

M-am străduit ca dinaştii aliaţi să se considere ca făcând parte din marea familie a Romei. Eu am acordat tutelă fiilor minori ai acestora aducându-i la Roma şi ocupându-mă de educaţia lor alături de a tinerilor din familia mea. Regelui Polemon al Pontului i-am trimis insignele demnităţii senatoriale şi titlul de aliat, iar după puţină vreme i-am adăugat la teritoriile pe care le stăpânea şi regatul Bosphorului Cimmerian. Polemon se afla în vecinătatea Armeniei şi lângă acest stat aveam nevoie de un dinast devotat. Cappadocia era ca un fel de post înaintat al romanilor spre Euphrat. Suveranului acestui stat i-am adăugat mai multe oraşe din Cilicia şi o parte din Armenia, pe care Antonius o cedase cândva regelui Mediei, iar mai târziu i-am înlesnit căsătoria cu văduva lui Polemon. Ea îi aducea ca dotă o parte din posesiunile fostului soţ. În felul acesta aveam un aliat puternic în apropierea parthilor.

Deşi Atena îşi pierduse din importanţa ei economică, rămăsese mai departe unul dintre cele mai vestite centre culturale. Cetatea era vizitată de numeroşi romani ce doreau să-şi completeze studiile sau să cunoască vestigiile artei greceşti. Acest însemnat oraş avea un regim privilegiat. În primul rând era socotit stat aparte, nefiind inclus în niciuna din provincii. Scutit de impozite, avea şi privilegiul de

a se conduce după vechile-i legi, cu excepţia politicii faţă de alte state sau oraşe, aceasta aflându-se sub îndrumarea Romei. Sparta era considerată de asemenea o cetate liberă. O deosebită înţelegere am manifestat şi faţă de alte cetăţi greceşti restabilindu-le vechiul consiliu amphictyonic. Cincisprezece cetăţi reprezentând treizeci de voturi puteau trimite delegaţi, iar oraşul Nicopolis, înfiinţat de mine după victoria de la Actium, avea dreptul la şase voturi. Cetăţile Patras şi Buthrotum, ce se aflau pe canalul Corfu, au fost întărite de către mine cu mulţi veterani pentru a ţine în frâu Corcyra, infestată de piraţi. Şi Corynthos a primit un număr însemnat de colonişti în scopul dezvoltării acestui mare port şi însemnat centru comercial.

Cleopatra, pentru a nu fi capturată, intenţionase să fugă în India cu o flotă pe care o pregătise în Marea Roşie, dar arabii nabateeni i-au incendiat corăbiile. Nereuşind să fugă, regina a căzut în mâinile mele împreună cu imensele-i comori. Eu nu am uitat serviciul nabateenilor şi drept recompensă le-am recunoscut regele ca pe suveranul lor legal.

Acestea au fost doar câteva exemple din care se poate vedea cum am înţeles, de la caz la caz, să intervin atât pentru sprijinul şi redresarea oraşelor, cât şi pentru recompensarea unor cetăţi şi dinaşti, dar mai ales pentru dezvoltarea unui climat de pace într-o regiune care cunoscuse o lungă perioadă de frământări.

Au fost situaţii când a trebuit să iau şi unele măsuri represive. Eurycles, stăpânul unor insule de pe ale căror înălţimi stâncoase ameninţa continuu vecinii, a fost exilat. Posesiunile acestuia au fost trecute sub

conducerea lacedemonienilor. Regele Antiochos al Commagenei a fost învinuit că îi ucisese pe solii fratelui său. Trimis la Roma şi judecat, i s-a aplicat pedeapsa capitală. Locuitorii oraşului Cyzic au biciuit şi ucis mai mulţi romani în timpul unor tulburări. Eu am ridicat libertatea de care se bucura oraşul, iar pe locuitori i-am vândut ca sclavi. O soartă asemănătoare au avut locuitorii oraşelor Tyr şi Sidon care şi-au pierdut libertatea din cauza provocării unor tulburări. Ele au fost subordonate Syriei.

Provinciile romane din Orient, cu excepţia Syriei şi Egiptului, se află subordonate senatului. Ele sunt: Macedonia, Achaia, Bithynia cu Pontul, Asia, Creta cu Cyrenaica. Eu m-am ocupat şi de organizarea acestor provincii, deşi nu-mi fuseseră atribuite mie. Aşa a fost cazul Greciei pe care am reorganizat-o într-o nouă provincie dându-i numele de Achaia.

Syria este singura provincie din Orient unde staţionează trupe. Ele se găsesc sub conducerea unui *legatus* care îşi are reşedinţa în oraşul Antiochia, de pe râul Orontes. Cetăţile din Syria au statute diferite, ca şi cele ce aparţin altor provincii. Spre exemplu Antiochia este autonomă şi trece drept centrul culturii elenistice din această provincie. Alte oraşe, cum sunt Scythopolis, Pella, Gadara, Gerrha şi Dium se află unite într-o ligă ce luase fiinţă încă de pe vremea lui Magnus Pompeius. O parte din teritoriul Syriei aparţine unor mici regate dependente cu hotare schimbătoare.

Din prezentarea pe scurt a organizării acestei provincii se poate înţelege cât de complexă şi diferită în acelaşi timp este organizarea Orientului. Aci se află oraşe independente, semidependente sau dependente

de o provincie romană, ori de un regat aliat, care la rândul lui poate fi independent, semidependent sau dependent de o provincie sau direct de Roma. O mică parte a locuitorilor din regiune este formată din cetăţeni romani ce deţin diferite magistraturi, stăpânesc latifundii sau se ocupă cu comerţul şi diferite alte îndeletniciri. O altă parte a populaţiei a obţinut statutul latin, alţii sunt lipsiţi de drepturi, dar fără aş pierde libertatea, iar unii sunt lipsiţi de orice libertate. Unii sunt scutiţi de impozite, alţii numai în parte şi alţii deloc. Alături de noi aşezări formate din colonişti se află oraşele vechi, unele având titlul de municipiu, altele nu, multe diferenţiindu-se în *civitates Überae*, *civitates liberae et imrnunes*, *civitates iure ţeregrino*. Aceste raporturi atât de variate, care există nu numai în Orient, au impus o politică extrem de abilă, atentă şi perseverentă în ideea ce m-a călăuzit continuu, ideea menţinerii şi consolidării păcii.

O situaţie oarecum diferită are Egiptul. Din anul când l-am cucerit şi integrat statului roman, eu nu am mai vizitat această provincie, deşi ar fi trebuit s-o inspectez mai des, dacă ţinem seama că era de fapt domeniul meu personal. Poate că dacă aş fi făcut-o, prefectul Egiptului, Cornelius Gallus, despre care am mai scris, nu ar fi ajuns în situaţia să-şi pună capăt zilelor. În momentul când s-a văzut stăpân absolut, fiindcă îi acordasem până şi dreptul de a declara război, s-a crezut probabil vreunul dintre faraonii Egiptului. Şi-a înşirat statuile peste tot, şi-a gravat numele şi faptele pe Piramide, primea onoruri de zeu şi, ceea ce era mai grav, exploata populaţia în cel mai nemilos chip. Din cauza măririi impozitelor a avut loc

o răscoală pe care Gallus a înăbuşit-o în sânge. Theba a fost jefuită şi distrusă. La scurt timp o altă răscoală a avut loc la Alexandria, şi ea reprimată cu mare cruzime de detaşamentul înarmat existent în oraş ucigând pe mulţi dintre cei care foloseau ca arme de atac doar pietrele. Pentru a-şi mări prestigiul, Gallus a întreprins mai multe expediţii în afara graniţelor. El se lăuda că a ajuns cu trupele sale până în cele mai îndepărtate locuri, unde nu pătrunsese vreodată niciun roman sau egiptean. El uitase însă că mai existam şi eu, adevăratul conducător al Egiptului. Când şi-a adus aminte, era prea târziu! Senatul, care şi aşa nu-l simpatiza prea mult, Gallus făcând parte din ordinul ecvestru, l-a tradus în faţa justiţiei. Senatorii invidioşi pe cel care conducea o provincie unde ei nu numai că nu aveau dreptul să se amestece, dar nici cel puţin s-o viziteze, decât pe baza unui permis special semnat personal de către mine, s-au grăbit să-l pedepsească exilându-l. „Faraonul” n-a putut suporta o asemenea jignire şi s-a sinucis. Deşi fusesem prieteni, jafurile şi cruzimile lui m-au împiedicat să intervin pentru el. Au trecut mulţi ani de atunci. Succesorii săi au înţeles să aplice strict instrucţiunile date de mine cu privire la organizarea şi conducerea provinciilor. În Egipt au fost executate noi lucrări de irigaţii şi amenajări ale Nilului. De pe malurile lui aşa de roditoare sunt expediate grâne Romei. asigurându-se necesarul pe aproape patru luni în fiecare an.

Trei mari centre urbane: Alexandria, Naucratis şi Ptolemais, au administraţie proprie. Exegeţii şi cosmeţii sunt denumiri ale magistraţilor locali ce se ocupă cu treburile oraşelor. De aprovizionarea

Alexandriei se ocupă agoranomii. Magistraţii din acest oraş sunt confirmaţi în funcţii de către o Adunare specială formată numai din cetăţeni alexandrini. În ierarhia cetăţenească alexandrinii se află într-o situaţie inferioară cetăţenilor romani care au cele mai multe drepturi. Urmează apoi cetăţenii latini şi de-abia după aceea cei alexandrini. Egiptul este împărţit într-un fel de districte numite nome. Ele sunt conduse din anumite centre urbane ce se numesc metropole. Conducerea îi are în frunte pe strategi ajutaţi de către funcţionari inferiori, epigramateusi, care la rândul lor îi au în subordine pe comogramateusi, conducători ai aşezărilor rurale. Mai multe nome erau reunite sub supravegherea unui epistrateg. Înainte de sosirea noastră în Egipt el deţinea şi puterea militară care însă a trecut acum asupra prefectului provinciei. Din acest mod de organizare tradiţională se vede cum eu am căutat să menţin vechea administraţie şi vechile obiceiuri ale populaţiei aducându-i doar acele modificări care dădeau posibilitatea unei mai uşoare supravegheri şi unui mai precis control.

Egiptul, cea mai bogată provincie romană, constituie una din marile surse de venituri ale statului. Impozitele, care se percep în natură şi a căror valoare este stabilită în raport de volumul recoltelor, sunt, în anii fertili, echivalente cu impozitele strânse din cinci, şase provincii. De aceea el ocupă, din punct de vedere economic, o poziţie dominantă. Egiptul trimite în Italia şi în alte regiuni grâne, ulei, ţesături, papirus, sticlă, giuvaieruri, obiecte din metal şi altele. Prin marile oraşe ale Egiptului, ca şi prin ale Syriei, trec spre Italia şi provincii mărfuri din India, din China şi alte regiuni îndepărtate în valoare de o sută cincizeci

milioane sesterţi anual.

Grija pe care am arătat-o provinciilor s-a materializat printr-o crescândă bunăstare a locuitorilor. Mulţi oameni înstăriţi vin să-şi etaleze bogăţiile la Roma. Eu nu i-am împiedicat niciodată, chiar dacă uneori bogăţia provincialilor era ca o sfidare la adresa vechilor familii romane ajunse unele în mizerie. Un locuitor din Gallia a devenit proprietarul renumitelor grădini ale lui Sallustius pe care acesta le amenajase cu mult fast cu aurul stors din teritoriile supuse.

În lungile mele călătorii am intervenit de multe ori în salvarea unor oraşe prin redresarea tezaurelor acestora sau acordarea de ajutoare băneşti în cazul când unele cetăţi erau bântuite de molime, ori zguduite de cutremure cum s-a întâmplat cu Laodicia, Paphos şi alte aşezări. Un an întreg am plătit din caseta mea impozitele datorate statului de către provincia Asia. (Când doream să intru în posesia unei opere de artă greacă, eu o cumpăram la valoarea ei adevărată. Aşa mi-am procurat din Cos statuia zeiţei Venus Anadyomene, realizată de celebrul sculptor Apelles, în schimbul căreia am redus tributul datorat de această cetate cu însemnata sumă de o sută talanţi).

Dar eu nu am acordat cetăţilor şi locuitorilor din provincii numai protecţie, onoruri şi bani. Eu le-am dăruit ceea ce aveam mai de preţ: timpul meu! Am trăit în mijlocul acestora mai bine de zece ani încărcaţi de muncă, răspundere, privaţiuni şi griji. Prin atitudinea mea austeră, însă plină de bunăvoinţă, clemenţă şi dreptate am fost pentru toţi guvernatorii şi magistraţii provinciilor un exemplu, o lecţie de

comportare civică.

Aşa se explică solemnităţile organizate în cinstea mea pe întreg cuprinsul statului, aşa se explică de ce mi se spunea: Imperator Caesar Augustus, fiul Divinului, stăpânitorul întregului pământ şi al întregii mări. De aceea se spunea, preamărindu-mă, că sunt salvatorul ce stă de strajă şi binefăcătorul ce a adus liniştea oamenilor de pretutindeni:

„Custode rerum Caesare non furor

„Civilis aut vis exigent otium.[322]

30. Mai şuieră, viperă, dacă poţi!…

Mai de multă vreme, când Roma se găsea în vreo mare primejdie, Adunarea Poporului investea cu puteri excepţionale pe unul dintre bărbaţii cei mai destoinici care, punându-şi mantia de luptător, se îndrepta în fruntea oştii şi pe calea armelor, uneori a tratativelor, rezolva conflictele în numele poporului roman. Astfel s-a ajuns ca problemele de politică externă să fie rezolvate la faţa locului de înalţii magistraţi, deşi declararea războiului sau încheierea păcii erau de competenţa senatului. Printre aceşti împuterniciţi a fost şi tatăl meu adoptiv care a acţionat cu succes ca reprezentant al Romei în Gallia sau în Egipt. Activitatea marelui Caesar, la fel ca a altor magistraţi de prestigiu, din trecut, a creat un precedent ce mi-a permis mie, investit cu puteri extraordinare, să rezolv personal problemele de politică externă.

Deşi am fost totdeauna împotriva războiului, deşi am închis de trei ori porţile templului lui Ianus, în

322 Ni-i strajă Caesar, vrajba şi forţa în veci / A noastră tihnă n-or mai putea ştirbi. (Horatius).

semn că pacea mult dorită fusese realizată, deşi am renunţat la planurile de cucerire făurite de marele Caesar, am fost obligat totuşi timp de aproape patruzeci de ani să duc o continuă ofensivă politică sau militară, pentru consolidarea frontierelor, transformând unele regiuni locuite de barbari în provincii romane sau impunând protectoratul asupra unor state vecine. Numai în ultimii zece ani ai conducerii mele aş putea spune că Roma s-a bucurat într-adevăr de o pace generală. Din cauza unei foarte mari întinderi a statului, apărarea imenselor lui frontiere se realiza cu atât de mare efort şi cheltuială, încât cucerirea unor noi teritorii nu ar fi făcut decât să sporească dificultăţile conducerii. După ce am mai suferit şi unele înfrângeri pe câmpul de luptă, ca să nu le numesc chiar dezastre, am renunţat definitiv la „rotunjirea” frontierelor prin noi anexiuni continuând însă o politică externă activă în scopul asigurării mult apreciatei *Pax Augusta*.

Pentru a interveni nestingherit în afara frontierelor era necesar să-mi asigur mai întâi spatele lichidând focarele de rezistenţă de pe cuprinsul unor provincii din interiorul statului. Timp de mai mulţi ani au avut loc lupte foarte grele purtate unele de mine personal, altele de către generalii mei, pentru a aduce liniştea în Hispania, prin supunerea cantabrilor şi asturilor, ori prin supunerea aquitanilor din Gallia, regiune ce nu fusese în întregime cucerită de divinul Caesar. În ambele provincii victoria totală a fost obţinută de Agrippa, marele meu comandant de oşti şi prieten de votat.

La miazănoapte de Italia se află Munţii Alpi care se înalţă ca o fortăreaţă a Europei centrale. În partea

răsăriteană a acestor masivi se găseau illyrii pe care i-am supus în războiul numit dalmatic, când am fost de două ori rănit. Atunci am cucerit şi câteva obiective în Munţii Alpi unde am înfiinţat şi două colonii. Munţii constituiau un obstacol în calea noastră nu numai prin înălţimile lor aşa de greu de trecut, dar şi prin prezenţa acolo a unor populaţii ce deseori coborau în câmpiile mănoase de la poalele lor jefuind atât pe localnici, cât şi transporturile militare. Tribul salassilor, ce ne îngreuna trecerea spre Gallia şi Hispania, fusese îndepărtat prin vânzarea ca sclavi a unui mare număr dintre ei. Despre aceste acţiuni am scris la momentul potrivit. Urmărind a pune capăt pentru totdeauna agresiunii locuitorilor ce trăiau ascunşi prin munţi, i-am numit pe cei doi fraţi, Tiberius şi Drusus, fiii mei vitregi care erau copiii Liviei din prima sa căsătorie, să-i aducă la supunere. După ce în anul 738 *ab U.c.1* a fost cucerit Noricum, în anul următor s-a continuat războiul contra raeţilor şi vindelicilor. Tiberius a pornit cu armata din Gallia, concomitent cu Drusus ce venea din Italia. S-au întâlnit pe teritoriul Raetiei, iar barbarii, urmăriţi atât în regiunea întinselor lacuri, cât şi în munţi, au fost înfrânţi. Pentru a nu-i lăsa în locurile unde şi-ar fi putut aminti de vremurile lor de libertate, mulţi dintre ei au fost strămutaţi rămânând acolo doar atâţi câţi erau necesari cultivării pământurilor. S-a trecut apoi la construcţia drumurilor şi viaductelor ce trebuiau să uşureze transporturile şi deplasările de trupe din toate direcţiile. Noricum, Raetia şi Vindelicia au fost încorporate statului, dar numai prima dintre acestea a primit statutul de provincie romană. Noile regiuni cucerite se întindeau de la Alpi până la Danubius. În

apropiere de acest fluviu am înfiinţat marea colonie Augusta Vindelicorum. Prin depăşirea munţilor şi înaintarea spre miazănoapte împingeam noua frontieră a statului până la Danubius realizând astfel o mai uşoară apărare împotriva germanilor. Operaţiunile au luat sfârşit în anul 742 *ab u.*c.*2* Eu mă aflam atunci în Gallia. Plecând din această provincie l-am lăsat aici guvernator pe Drusus care, împreună cu mai multe legiuni, avea misiunea de a supraveghea mişcările germanilor de dincolo de Rhenus. El avea pe atunci doar 27 de ani şi promitea să ajungă un mare comandant de oşti şi un iscusit om politic. E adevărat că îi cam fugea lui gândul la „bunele orânduieli" din trecutul Republicii, dar aveam eu grijă să-l conving de binefacerile noilor orânduieli, când s-ar fi întors victorios acasă, la Roma. Numai că zeii au vrut… Dar să amintesc mai întâi despre faptele tânărului şi apoi vom vedea ce au mai vrut şi zeii…

Prin felul său prietenos şi sincer Drusus şi-a atras în scurt timp simpatia aristocraţiei din Gal Ka. Ca o dovadă, reprezentanţii celor trei provincii gallice, reuniţi la Lugdunum, au hotărât, la invitaţia lui, să înalţe pe cheltuiala lor un altar pentru Roma şi pentru mine şi în jurul statuii mele să ridice şaizeci de statui mai mici reprezentând cele şaizeci de cetăţi gallice. Docilitatea şi supunerea galiilor, care îl scuteau pe Drusus de necazurile guvernării, i-au dat posibilitatea să cerceteze fără alte griji regiunile de dincolo de Rhenus. Cu câţiva ani în urmă, mai precis în anul 738 *ab U.*c. *s*, generalul Lollius fusese înfrânt de triburile germane ale şicambrilor în părţile de miazănoapte ale Galliei. În anul 742 *ab U.*c.4, când sosise Drusus în Gallia, sicambrii au atacat din nou provinciile noastre.

În asemenea situaţie am poruncit să se ia măsuri de pedepsirea agresorilor. Drusus trece fluviul Rhenus amenajând mai multe puncte întărite pe malul său drept în scopul de a asigura debarcarea grosului forţelor noastre. În felul acesta au început operaţiunile contra germanilor. Ei constituiau pentru statul roman o permanentă ameninţare, iar pentru mine una din grijile cele mai apăsătoare.

Întinsa câmpie a Germaniei este brăzdată de mai multe cursuri de ape ce se îndreaptă de la miazăzi spre miazănoapte. Ele pot constitui mai multe linii de apărare în faţa unui atacator venind dinspre Rhenus, dar şi accesul mai uşor către interiorul Germaniei. Drusus a ales aceste căi rapide care l-au dus până la cele mai îndepărtate triburi. Pentru a evita navigarea primejdioasă din apropierea litoralului ocupat de batavi, el a săpat de la Rhenus un foarte lung canal, Fossa Drusiana, pe cursul căruia s-a îndreptat către Lacus Flevo al cărui estuar duce la Marea de la Miazănoapte. Triburile frişilor s-au lăsat uşor cucerite, în schimb bructerii au opus o îndârjită rezistenţă. Ei au fost până la urmă învinşi într-o luptă navală. Această primă victorie a lui Drusus a înspăimântat unele triburi de la miazănoapte care s-au aliat cu noi. Altele însă, cum au fost sicambrii, cheruscii şi suebii, uitând duşmănia dintre ele în faţa noii primejdii ivite, şi-au unit forţele pentru a rezista ofensivei noastre. Triburile chattilor au refuzat să intre în această ligă. Sicambrii, acuzându-i de trădare, le-au invadat ţinuturile. Profitând de ocazia ivită, Drusus continuă înaintarea până în inima Germaniei. A fost o operaţiune extrem de primejdioasă. De pe vremea marelui Caesar nu se mai organizase o operaţiune atât

de grea. Depărtându-se însă prea mult de bazele de aprovizionare, tânărul general a trebuit să se retragă. Lipsa de alimente şi furaje se făcea din ce în ce mai simţită. Legiunile romane erau atacate din toate părţile. Vreo douăzeci de centurioni prinşi de germani fuseseră arşi de vii. Se părea că retragerea armatei lui Drusus va sfârşi printr-un dezastru. Barbarii îşi făcuseră de-acum planul cum să-şi împartă prăzile: sicambrii vor lua pe cei capturaţi, suebii, argintul şi aurul, iar cheruscii, caii. Dar printr-un efort viguros legiunile romane reuşesc să se retragă nevătămate. Planurile duşmanului rămâneau doar vise neîmplinite! Drusus a construit în această regiune un puternic castru ce constituia o poziţie înaintată greu de cucerit şi care trebuia să servească drept punct de sprijin pentru operaţiunile ulterioare. El a mai ridicat încă o tabără fortificată în apropierea fluviului Rhenus prin care se făcea legătura dintre postul avansat şi linia noastră de apărare. Era anul 743 *ab U.*c.[323]

În timp ce Drusus lupta contra triburilor germane, Tiberius se războia cu triburile pannonilor care se răsculaseră încă din anul 740 *ab U.*c.[324] Agrippa reuşise să-i supună cu un an mai înainte.

Dalmaţii, luând exemplul pannonilor, s-au ridicat şi ei împotriva Romei invadând Macedonia.

Protectoratul roman asupra Traciei devenise nesigur din cauza luptelor şi neînţelegerilor dintre sprijinitorii Romei şi duşmanii acesteia. A trebuit să-l trimit pe L. Calpurnius Piso care a reuşit să-l instaleze ca rege pe Rhoemetalkes ce avea misiunea să vegheze

323 Anul 11 î.e.n.

324 Anul 14 î.e.n.

cu mai multă grijă asupra păcii în această regiune.

Tiberius i-a învins pe pannoni şi pe mulţi i-a vândut ca sclavi. O soartă asemănătoare au avut şi dalmaţii. (Un an mai târziu, în 745 *ab U.C.*[325], Pannonia a fost transformată în provincie romană prin alipirea ei la Illyricum).

În urma acestor succese de-a lungul marelui fluviu domnea din nou liniştea. Era momentul să reiau lupta contra germanilor. În anul 744 *ab U.*c.[326] am întreprins a treia călătorie în Gallia. I-am chemat aici pe Tiberius şi Drusus. Prezenţa noastră, a trei dintre marile căpetenii ale statului roman, dovedea importanţa măsurilor ce urma să luăm. Cu toată dorinţa mea pentru pace, îmi dădeam seama că nu mă puteam opri pe Rhenus. Pentru a fi în siguranţă pe malul stâng al acestui fluviu, era absolut necesar să fiu stăpân şi pe malul său drept. În timp ce Tiberius şi Drusus desfăşurau ofensiva în scopul aducerii la ascultare a triburilor germanice, eu m-am ocupat de întărirea frontierei de pe Rhenus prin construirea în lungul său a cincizeci de puncte fortificate. Dar pe neaşteptate zăngănit de arme se aude din regiunea fluviului Danubius pe care o credeam pacificată. Dalmaţii s-au răsculat din nou. Dacii, care trecuseră peste fluviul îngheţat, îi atacă pe pannoni. Chattii, aflând că intenţionam să-i strămut în alte ţinuturi, trec de partea sicambrilor. Tiberius şi Drusus aleargă împotriva răsculaţilor. Fratele cel mare îi învinge pe dalmaţi. Fratele cel mic înfrânge triburile chattilor după care îi supune pe cherusci şi pe suebi. Aceste

325 Anul 9 î.e.n.

326 Anul 10 î.e.n.

victorii au avut loc în anul 745 *ab U.c.*[327]

Deoarece se apropia iarna, operaţiunile au fost întrerupte, iar Drusus s-a îndreptat cu legiunile sale către taberele de iernat. Dar acest valoros general, care nu putuse fi răpus în cele mai crunte bătălii cu barbarii, are un stupid accident de călărie în urma căruia la scurt timp moare. Drusus nu avea decât 30 de ani. Tiberius, traversând în grabă Alpii, a mai apucat doar să-şi îmbrăţişeze pentru ultima dată fratele. După stingerea din viaţă a lui Agrippa, aceasta era pentru mine o nouă şi mare pierdere. În cinstea memoriei viteazului tânăr am poruncit să se ridice la Roma un măreţ arc de triumf.

În anul următor, 746 *ab U.c.*[328], am plecat pentru a patra oară în Gallia împreună cu Tiberius şi fiul mai mare al lui Agrippa, Caius Caesar. Aflând de sosirea mea, triburile germanice, cu excepţia sicambrilor, s-au grăbit să-mi trimită solii pentru a cere pace. Le-am refuzat însă cererea pe motiv că nu toate triburile o doreau. Atunci sicambrii, pentru a nu fi cumva cauza unui nou război, şi-au trimis şi ei reprezentanţii. Dar eu nu mai aveam de multă vreme încredere în triburile germanice. De aceea, când i-am avut pe toţi şetii germanilor în mână, i-am închis în diferite cetăţi gallice. Cei mai mulţi dintre ei, de ruşine, s-au sinucis. Tiberius, în fruntea legiunilor ce-i aparţinuseră lui Drusus, i-a învins pe sicambri strămutând vreo patruzeci de mii dintre ei în Gallia. Victoriile lui Tiberius se părea că-i îmblânzise pe germani. Eu i-am acordat învingătorului triumful şi totodată am închis

---

327' Anul 9 î.e.n.

328 Anul S î.e.n.

pentru a treia oară porţile templului lui Ianus, în semn că pe întreg cuprinsul statului era acum pace. Această pace va fi netulburată timp de peste un deceniu.

Au trecut doisprezece ani. În 757 *ab U.*c.[329] situaţia de la fluviu! Rhenus a început să se înrăutăţească din nou. Ceva mai înainte avuseseră loc ciocniri cu germanii, în cursul cărora Domitius Ahenobarbus i-a supus pe hermunduri, unul dintre triburile suebilor. A trebuit să-l trimit iarăşi pe Tiberius la frontiera cu germanii. El a pătruns adânc în teritoriul acestora cu o parte din trupe, iar la alta, mergând pe mare, a intrat pe cursul marilor râuri reunindu-se pentru a ierna într-o tabără întărită tocmai în interiorul Germaniei. În anul care a urmat, 758 *ab U.*c.[330], după supunerea cheruscilor, longobarzilor şi semnonilor, am procedat la transformarea regiunii dintre Rhenus şi Albis[331] într-o nouă provincie romană: Germania.

Modul de comportare al romanilor, mai civilizat şi mai omenos decât al sălbaticilor barbari, îi făcea pe aceştia să se apropie de ofiţerii şi soldaţii cu care veneau în contact lăsându-se treptat cuceriţi mai uşor decât pe câmpul de luptă. Deja unii dintre şefii germanilor mergeau la Roma unde, în prielnicul mediu al unei avansate culturi, aflau cum se poate duce o viaţă mai puţin aspră decât a lor. Unora dintre ei li se acorda chiar inelul de aur al distinsului ordin ecvestru. Prin binefăcătoarea influenţă a Romei, deocamdată doar asupra aristocraţiei germane, apar

329 Anul 4 e.n.
330 Anul 5 e.n.
331 Elba.

încet, încet semnele transformărilor care cu timpul îi vor apropia pe barbari de nivelul progresului atins de vecinii lor galii. îmblânzirea seminţiilor străine era şi în interesul Romei care îşi vedea astfel duşmanii schimbaţi în prieteni, iar graniţele nesigure în hotare durabile. Dar exista şi reversul medaliei. Roma nu era numai şcoala culturii şi a păcii. Străinii îşi însuşeau modul de organizare a unui stat; ei aflau despre metodele noastre menite să contribuie la dezvoltarea şi progresul societăţii. Odată însuşite aceste noi şi folositoare lecţii despre ordine, despre disciplină, despre viaţă, barbarii întorşi la ei acasă le puteau aplica şi folosi împotriva noastră. Se va vedea astfel imediat cum două dintre căpeteniile germanilor, discipoli ai Romei, au adus mari prejudicii romanilor şi, ceea ce mi se pare mai important, au reuşit să mă oblige a renunţa la orice gând de consolidare a frontierelor prin cuceriri de noi teritorii.

Cei doi germani, crescuţi la sânul Mamei Roma, au acţionat independent şi în mod diferit urmărind şi scopuri diferite. Primul şi cel mai puţin primejdios a fost marcomanul Maroboduus care, alergând în Cetatea Eternă să capete lumină, a aflat cu surprindere despre modul unic şi exemplar de organizare şi conducere a oamenilor şi popoarelor, mod prin care era posibilă şi propice o admirabilă dominaţie. Întors printre ai săi, marcomanul, cu autoritatea celui care văzuse multe lucruri minunate şi cu capacitatea celui care era în stare a le pune în aplicare, a trecut la acţiune. În primul rând, pentru o mai uşoară apărare, el şi-a retras triburile în regiunea Bohihemum ce se afla înconjurată de munţi greu de trecut. Cursul râului Albis, care din această regiune se

îndreaptă spre miazănoapte, îi dădea posibilitatea să iasă uşor către poziţiile romane din noua provincie Germania. Maroboduus s-a declarat rege, a ridicat o puternică cetate, Marobudum, unde îşi instalase reşedinţa şi se deplasa însoţit de o numeroasă gardă personală la fel ca generalii romani. Folosind transfugi romani şi-a organizat şi pregătit pentru luptă o puternică armată, formată din triburile sale cât şi ale vecinilor, care se ridica la şaptezeci de mii de pedestraşi şi patru mii de călăreţi. Aceştia, tot după modelul roman, erau antrenaţi permanent prin tot felul de exerciţii militare. Multe triburi i s-au alăturat recunoscându-i supremaţia. O asemenea forţă ridicată în mijlocul lumii barbare constituia un mare pericol. Când l-am mai auzit şi pe Tiberius spunând în plenul senatului că regatul lui Maroboduus devenise o primejdie pentru statul roman mai mare decât aceea ce o constituise cândva pentru Roma Pyrrhus sau Antiocbus, am decis să-l atacăm înainte de a fi prea târziu. În cel mai scurt timp un număr de şase legiuni s-au reunit în apropierea fluviului Danubius pentru a pătrunde în Bohihemum dinspre miazăzi, iar alte şase legiuni se îndreptau spre acelaşi obiectiv venind din provincia Germania pentru a ataca dinspre apus.

În vreme ce puternica armată romană se apropia ca un imens cleşte din care nu vedeam cum ar mai fi putut scăpa Maroboduus, deodată ajunge la Roma o ştire îngrozitoare: opt sute de mii pannotii şi dalmaţi se răsculaseră din nou împotriva stăpânirii romane. Dintre aceştia, două sute de mii se aflau înarmaţi şi puşi sub comanda unor destoinici şefi. Era în anul 759 *ab U.*c. *u* Din această înspăimântătoare situaţie Roma a scăpat, ca şi în alte daţi, datorită greşelilor comise

de duşmanii ei.

Momentul declanşării răscoalei de către pannoni şi dalmaţi a fost ales prea devreme. Dacă ei ar mai fi aşteptat cel mult o lună, între Munţii Alpi şi fluviul Danubius nu s-ar mai fi găsit niciun soldat, întrucât Tiberius între timp ar fi început ofensiva contra marcomanilor. Dar de ce s-au grăbit răsculaţii să ne atace? Ei aveau obligaţia să formeze corpuri de auxiliari ce trebuiau să intre în compunerea trupelor romane care se concentrau în vederea luptei cu Maroboduus. În cazul declanşării răscoalei, generalul i-ar fi avut în mână pe fraţii răsculaţilor şi ar fi dispus de viaţa lor după bunul său plac. Acesta a fost motivul pentru care pannonii şi dalmaţii au început lupta mai devreme, adică înainte ca auxiliarii să ajungă în taberele lui Tiberius. Dar acesta încă nu se angajase în luptă cu marcomanii, legiunile lui fiind de-abia în drum spre locul de concentrare. Maroboduus a făcut greşeala să ducă tratative cu noi dând posibilitatea lui Tiberius să schimbe acum direcţia de atac îndreptându-se cu toate forţele împotriva răsculaţilor.

Pannonii şi dalmaţii au început lupta îndreptându-se mai întâi asupra principalelor cetăţi stăpânite de noi. Magistraţii, cetăţenii romani, negustorii au fost ucişi în masă. Răsculaţii s-au constituit apoi în trei mari grupări. Una a rămas să-şi păzească ţinuturile unde cei plecaţi la luptă îşi lăsaseră femeile şi copiii, alta a invadat Macedonia, iar a treia se îndrepta spre Italia, spre Roma. Această grupare se apropia în mare forţă de Nauportus care era poarta de pătrundere prin Alpi spre Italia lipsită de orice apărare, în zece zile răsculaţii vor fi sub zidurile Romei, am declarat foarte alarmat în faţa

senatului. Întreaga mea operă de redresare a statului era pe cale de a fi compromisă. Simţeam că se apropiau vremuri grele. Trebuiau luate de urgenţă cele mai energice măsuri pentru restabilirea situaţiei. În primul rând aveam nevoie de armată. Am poruncit constituirea de noi unităţi în care scop am chemat sub acvile şi veteranii. Le-am cerut senatorilor, cavalerilor şi altor cetăţeni înstăriţi să contribuie pe timpul ostilităţilor punând la dispoziţie sclavii lor şi alimentele necesare pe timp de şase luni. Odată cu armele le-am acordat sclavilor şi libertatea. Ce era să fac? Aveam nevoie de luptători! Am mai ordonat de asemenea aducerea de urgenţă a cinci legiuni de peste mare. În urma eforturilor depuse am format o nouă armată ce cuprindea douăsprezece legiuni pe care le-am trimis lui Tiberius. În fruntea lor se afla Germanicus, fiul lui Drusus, care avea atunci doar 22 de ani. Cele aproape treizeci de legiuni ridicate de mine împotriva răsculaţilor, o armată cum nu mai alcătuisem din timpul războaielor civile, demonstrau situaţia extrem de primejdioasă în care mă aflam.

Până la sosirea armatei din Germania, Tiberius s-a îngrijit de acoperirea cu trupe a Italiei şi de întărirea mai multor poziţii pe direcţiile probabile de pătrundere a duşmanului. Anul 760 *ab U.c.15* a trecut fără a obţine o victorie decisivă asupra răzvrătiţilor, deşi dispuneam de forţe care se ridicau la vreo două sute de mii de soldaţi. Unele succese ale lui Germanicus asupra dalmaţilor au fost obţinute cu foarte mari pierderi în rândul legiunilor noastre. Răsculaţii ocupau poziţii într-o regiune muntoasă şi brăzdată de râuri ce le uşura apărarea şi le oferea ocazia de a ne ataca atunci când ne aşteptam mai

puţin.

Trecuseră doi ani de la izbucnirea răscoalei şi nu mai reuşeam s-o înăbuşim. Îngrijorat de această situaţie am plecat la Ariminum pentru a fi mai aproape de teatrul de operaţiuni, deşi nu-mi era deloc uşor să mă deplasez la cei aproape 70 de ani pe care îi aveam. Până la urmă, ceea ce nu au reuşit să realizeze legiunile noastre, a obţinut mai repede decât credeam un aliat sigur şi credincios care mă mai ajutase pe mine la Mutina şi la Perusia: foametea. În timp ce aprovizionările mele funcţionau cu promptitudine şi din plin, soldaţii mei fiind bine hrăniţi, răsculaţii, care îşi părăsiseră ogoarele pentru a se război cu noi, s-au trezit fără hrană. Din cauza lipsurilor din ce în ce mai mari ei au consumat alimente alterate care au provocat moartea multora dintre ei. În această stare desperata, fără a fi totuşi învinşi, a trebuit să renunţe la luptă. Ceea ce două sute de mii de soldaţi nu reuşiseră timp de aproape trei ani, reuşeşte dintr-odată foametea. Răsculaţii nu au predat armele, ci le-au căzut din mâinile sleite de puteri. Bato, conducătorul dalmaţilor, capturat de către ostaşii lui Tiberius, a fost întrebat de acesta: „Pentru ce ai provocat revolta?” îndrăzneţul Bato i-a răspuns: „Pentru ce trimiteţi lupii să vă păzească turmele în locul câinilor şi al păstorilor?” De multe ori mi-am amintit de acest înţelept răspuns gândindu-mă cu amărăciune că nu am reuşit să stârpesc peste tot jaful, necinstea şi violenţa reprezentanţilor Romei care mi-au compromis în unele provincii munca şi strădaniile mele de o viaţă. După înfrângerea răzvrătiţilor, Pannonia, unde în ultima vreme avuseseră loc mai multe răscoale, a fost devastată pentru a stinge şi cea

mai mică scânteie a flăcării răzvrătitoare. Cu toate acestea, cete de răzvrătiţi, cuibăriţi prin munţii unde foarte greu se putea pătrunde, au continuat lupta de rezistenţă. De aceea în anul 761 *ab U.e*, 16 l-am trimis împotriva dalmaţilor pe Germanicus, iar în anul 762 *ab U.*c.[332] şi pe Tiberius. Marea răscoală a fost înfrântă. Vestea a produs o mare bucurie la Roma, dar ea nu a fost de lungă durată, fiindcă un alt dezastru ni se pregătea, de data aceasta din partea germanilor.

După ce mi-am revenit din zguduitorul război pannono-dalmatic, am trecut în grabă la consolidarea noii provincii Germania. Au fost ridicate alte castre fortificate şi puncte întărite pentru o mai bună supraveghere a provinciei. Spre a ţine în mână diferitele triburi ce se duşmăneau între ele, am folosit vechiul nostru principiu: *Divide et impera*[333]. Am luat şi alte măsuri. Patruzeci de mii de germani din agresivul trib al sicambrilor au fost strămutaţi în Gallia. Existau însă şi triburi care se dovedeau mai docile. Unii şefi germani au acceptat chiar să intre în rândurile armatei noastre. Aceştia, întorşi acasă cu strălucitoare distincţii pe piept, rezultat al curajului pe câmpul de luptă, istoriseau despre minunatele lucruri pe care le văzuseră în Cetatea Eternă şi despre stăpânii lumii ce erau adoraţi ca zeii. În legătură cu felul în care eram priviţi de unii germani, Tiberius mi-a povestit următoarea întâmplare. Într-o zi el se afla cu trupele pe malul râului Albis în faţa barbarilor care îi priveau de pe malul opus. Deodată, unul dintre şefii lor, un bătrân cu o talie şi înfăţişare maiestuoasă,

---

332 Anul 9 e.n.

333 Desparte şi stăpîneşte.

dezlegând o barcă şi înaintând cu ea până în mijlocul apei, a cerut să vadă pe Tiberius. I s-a consimţit. El a coborât şi, după ce l-a contemplat un timp pe mândrul general, i-a spus: „Războinicii noştri sunt nebuni! De departe ei vă onorează ca pe zei; de aproape se tem de a împărtăşi credinţa voastră. Cât despre mine, Caesar, îţi mulţumesc pentru favoarea pe care mi-ai acordat-o, fiindcă aceşti zei pe care eu nu i-am cunoscut decât după faima ce şi-au creat-o, astăzi i-am văzut. Această zi este cea mai fericită din viaţa mea”. El a obţinut cinstea de a-i atinge mâna generalului şi, urcând în barcă, mereu cu ochii aţintiţi spre Tiberius, s-a înapoiat în tabăra compatrioţilor săi.

Dacă eu aş trăi două vieţi, aş avea probabil timp să văd roadele unor transformări ce apar doar treptat. Aş putea vedea cum farmecul grandorii poporului roman se exercită asupra oamenilor simpli, asupra triburilor de germani, aşa cum s-au petrecut lucrurile cu gallii. Dar noi doream o cât mai rapidă convertire a lor care însă nu putea avea loc decât în mod forţat, iar violenţa, ce repugnă, totdeauna, îi făcea pe aceşti „copii” să-şi amintească totuşi că erau oameni.

Trecusem de 70 de ani şi nu ştiam cât voi mai trăi. După nenorocirile provocate de crâncenul război pannono-dalmatic şi în urma poziţiei primejdioase adoptate de Maroboduus faţă de Roma, îmi vedeam ameninţată opera de redresare a statului. De aceea mă îndemna orgoliul să mă grăbesc pentru a rezolva spinoasa problemă germană. Era un fel de orgoliu rănit al celui care la sfârşitul vieţii simţea că eşuează într-o operă căreia îi sacrificase tinereţea, sănătatea şi timpul, cele mai de preţ bunuri ale unui om. Anii nu-mi mai permiteau să mă grăbesc încet!…

Într-un moment de nefastă inspiraţie l-am numit guvernator al Germaniei pe Publius Quintilius Varus, deşi îl cunoşteam ca pe un conducător mediocru, lacom şi crud. În timp ce fusese guvernator în Syria înăbuşise o răscoală a iudeilor punând să fie crucificaţi şi înşiraţi de-a lungul drumului două mii de răsculaţi. Nu mi-am dat seama că Varus se obişnuise în Orient cu modul servil şi docil al oamenilor de acolo şi că va aplica greşit aceleaşi metode de conducere faţă de germanii dârji, ambiţioşi şi nesupuşi ce ar fi trebuit trataţi cu multe menajamente. Varus, care îmi mai era şi rudă, a introdus forţat şi grăbit rânduielile romane, mai ales în privinţa aplicării legislaţiei noastre, creaţie a unui popor având cu totul alte obiceiuri şi tradiţii în comparaţie cu ale noilor supuşi. Legile de pe malul Tibrului nu puteau fi aplicate întocmai pe malul fluviului Rhenus. Germanii au fost mai întâi surprinşi şi uimiţi în faţa tribunalelor instituite de Varus unde pricinile erau cercetate după jurisdicţia romană şi pedepsele prea drastice aplicate după legile aspre ale Romei. După uimire, au venit apoi iritarea şi nemulţumirile celor care nu erau obişnuiţi să se amestece cineva în legislaţia lor, care nu puteau înţelege „pălăvrăgeala” din tribunalele noastre, acele polemici oratorice şi întreceri în vorbe inutile, obscure şi adesea ultragioase.

La germani obiceiurile în judecarea diferitelor pricini sunt mai simple, fiindcă ele ţin foarte mult seama de importanţa jurământului prestat. Aşa-zisa lor legislaţie face din fiecare proces o situaţie dramatică în care vinovatul, victima şi poporul judecător joacă fiecare un rol precis. A avut loc un asasinat? A fost găsit un om mort zăcând pe pământ?

în acest caz, după obiceiul germanilor, corpul victimei este îngropat cu o frânghie legată de gât. După câteva zile este dezgropat, iar oamenii, apropiindu-se, apucă pe rând de capătul frângihiei şi târăsc mortul pe pământ. Ucigaşul se dă înapoi, refuzând să ia parte la probă, deoarece există credinţa că victima îl arată pe cel vinovat prin sângele ce iese din rănile care apar în momentul când asasinul atinge frânghia. Înainte de a vedea ce se întâmplă mai departe, trebuie arătat că legea germanilor nu prevede pedeapsa cu moartea decât pentru laşi şi trădători, însă şi atunci sentinţa n-o poate da decât Adunarea generală a poporului. Legile lor nu cer viaţa pentru viaţă. La ei cel care plăteşte este aurul; acesta spală sângele. În cazul când ucigaşul din cazul povestit este însă aşa de sărac, încât nu poate plăti, iar rudele nu vor sau nu au cu ce să-l ajute, doisprezece martori jură pentru acuzat că nici pe pământ şi nici sub pământ acesta nu are bunuri pe care să le ofere. După aceea vinovatul se retrage în coliba sa, ia ţăirână din cele patru colţuri ale ei şi, aşezat în pragul uşii, o presară cu mâna stângă deasupra celor mai apropiaţi membrii ai familiei, lin sfârşit, având pe el doar o simplă haină, fără centură şi fără ciubote, iese din colibă cu o bâtă în mână călcând prin mărăcinii de pe ogorul său. Devine astfel proscris. De acum înainte casa şi ogorul îi vor fi doar codrul fără margini şi marea fără sfârşit…

Pentru cea mai mică vină tribunalele instituite de Varus aplicau pedepsele cele mai grave. Zadarnic încercau localnicii să rezolve procesele pe baza jurământului. Magistraţii guvernatorului doresc anchete, martori, dezbateri nesfârşite de fond şi de

formă. Lictorii arestează, bat cu vergile, taie capetele vinovaţilor. Ne mai mirăm de ce spiritul legii germane va fi totdeauna în contradicţie cu spiritul legii romane şi că supuşii noştri ne vor arăta o duşmănie fără margini. Incapacitatea de a se orienta şi cruzimea magistraţilor lui Varus au provocat dezastrul care m-a făcut ca o vreme, îndurerat şi scârbit, să nu mai ştiu de mine lăsându-mi o vreme să-mi crească barba ca unui… barbar. Dar în ce a constat dezastrul?

Ura feroce a germanilor a declanşat o nouă revoltă. În fruntea ei se afla un alt german crescut la sânul Mamei Rome. El se chema Hermann, dar îşi luase numele roman de Arminius. Era fiul lui Sigimer, căpetenie a cheruscilor, şi fusese cândva luat ca ostatic. Comportarea lui frumoasă atrăsese simpatia noastră. El devine mai întâi cetăţean roman, apoi obţine inelul de aur al ordinului ecvestru şi în sfârşit i se face onoarea de a fi numit comandant al unor trupe de auxiliari germani. O ascensiune strălucită pe care mulţi romani o râvneau. Drept „recunoştinţă”, Arminius, care pe deasupra mai era şi prieten cu Varus, i-a convocat în secret pe şefii cheruscilor, marsilor, bructerilor, chattilor şi ai altor triburi. Cu toţii au hotărât să se ridice împotriva noastră. Varus a aflat despre aceste planuri de la Sagestes, o altă căpetenie a cheruscilor ce era în mare duşmănie cu Arminius. La început guvernatorul n-a dat nicio importanţă, până când chiar unii germani din compania sa l-au informat că se pregăteşte o răscoală de către unele triburi ascunse într-o regiune îndepărtată. Mai mult, ei s-au oferit drept călăuze pe drumurile pe care Varus nu le cunoştea. Acesta a acceptat, fără a bănui că de fapt era vorba de o

capcană. S-a lăsat aşadar condus, împreună cu numeroase trupe, afundându-se în pădurile fără sfârşit unde se aflau masaţi răsculaţii. Trădătoarele călăuze, sub pretextul că îl devansează pe general spre a-i pregăti cantonamentul la unele triburi prietene, au alergat la răsculaţi şi, trecând în fruntea acestora, i-au îndreptat spre locul unde rătăcea Varus în fruntea a trei legiuni şi nouă corpuri auxiliare. Soldaţii împovăraţi de numeroase bagaje se mişcau cu greu prin mlaştinile ce se aflau la tot pasul în sălbatica pădure. Mergând fără a lua măsurile de pază necesară s-au trezit deodată atacaţi de peste tot şi până la urmă încercuiţi. Legiunile romane au reuşit să ocupe totuşi un teren bun pentru a cantona pe timpul nopţii sub protecţia meterezelor ridicate în grabă. Varus a ordonat arderea tuturor bagajelor, iar a doua zi a rupt cercul făcând calea întoarsă îndreptându-se către marea tabără Aliso. Drumul, foarte accidentat şi mlăştinos, îngreuna retragerea armatei care se transformase într-o masă confuză de pedestraşi şi călăreţi amestecaţi la întâmplare. Imensa coloană era continuu atacată în lungul ei. Trupele nu reuşeau să se deplaseze decât cu pierderi extrem de mari lăsând în urma lor un nesfârşit drum însângerat. Dimineaţa următoare a început să plouă. Aceasta le-a îngreunat şi mai mult retragerea. Coborând de pe înălţimile împădurite pe care le străbătuseră cu nespuse eforturi, rămăşiţele armatei lui Varus au ajuns într-o câmpie mlăştinoasă unde Arminius le aştepta pentru a le da ultima lovitură. Răsculaţii, animaţi de setea răzbunării, au atacat cu îndârjire distrugând aproape în întregime armata romană ce numărase la plecare vreo douăzeci de mii de oameni. Doar câţiva călăreţi

dacă au putut scăpa ajungând cu teribila veste în castrul Aliso. Varus s-a aruncat în propria-i spadă pentru a nu cădea viu în mâinile „prietenului”. Statul major al generalului i-a urmat exemplul. Tribunii militari şi centurionii au fost spânzuraţi de arborii sacri. Judecătorii tribunalelor lui Varus au fost supuşi celor mai înspăimântătoare torturi. „Mai şuieră, viperă, dacă poţi!” strigau germanii celor cărora le smulseseră limba şi le cususeră gura. Şi dacă au fost cruţaţi unii prizonieri, aceasta au făcut-o doar pentru a-i transforma în sclavi adăugându-i astfel la ruşinea înfrângerii pe care o trăia Roma. Printre sclavii germanilor se puteau vedea cavaleri romani sau candidaţi la toga laticlavă senatorială. Aşa s-a încheiat dezastrul din Pădurea Teutoburg provocat de Arminius în anul 762 *ab* f/.c.19

Răsculaţii au ocupat toate taberele noastre inclusiv marele castru Aliso redând băştinaşilor în întregime ţinuturile ocupate o vreme de către noi dincolo de Rhenus. Provincia romană Germania dispăruse. Hermann-Arminius a poruncit să i se taie capul cadavrului lui Varus pe care l-a trimis ca trofeu regelui Maroboduus cu propunerea de a intra în Con federaţia Germanilor de la Miazănoapte. Totodată îi cerea să treacă fluviul Danubius şi să atace legiunile romane, în timp ce el se va îndrepta cu toate forţele spre Gallia.

Aflând de planurile celui ce se socotea eliberatorul Germaniei, din nou am fost cuprins de teamă. Parcă-l vedeam trecând Alpii! Lipsa unei armate puternice şi numeroase cu ajutorul căreia să pot ţine piept invadatorilor mă făcea să tresar din

somn strigând: *Vare*, *Vare*, *redde mibi legiones*![334]. Dar nu cu văicăreli puteam ţine piept lui Arminius. La fel ca în alte situaţii asemănătoare am recurs şi de această dată la noi înrolări în armată. Numai că după atâtea eşecuri şi pierderi suferite, puţini erau cei care răspundeau cu entuziasm chemării mele. Unii făceau orice pentru a ocoli armata. Iată un exemplu: tatăl a doi copii, membru al ordinului ecvestru, ordin pe care mă sprijinisem totdeauna, s-a găsit să taie degetele de la mâinile băieţilor lui, numai pentru a-i sustrage de la serviciul militar.

Celor care au refuzat să se înroleze în armată le-am ridicat dreptul de cetăţenie confiscându-le şi averea: la unul din cinci, până la treizeci şi cinci de ani, şi la unul din zece, peste această vârstă, prin tragere la sorţi. Dar am luat şi măsuri mult mai drastice. Eu, care m-am lăudat că după războaiele civile am dat de-atâtea ori dovadă de clemenţă, am poruncit să fie ucişi unii dintre acei romani degeneraţi ce refuzau să-şi apere patria.

Cu un nou şi mare efort am reuşit să înjghebez o armată pe care am trimis-o la Rhenus să completeze golul catastrofal creat de Arminius. Norocul nostru a fost că Maroboduus, gelos pe gloria acestuia, n-a împărtăşit patrioticul apel de a porni la luptă contra legiunilor romane. Ceva mai mult! într-o bună zi aflu cu stupoare că Varus sosise la Roma!... Dar numai... capul acestuia care, călătorind prin toată Europa, îmi fusese trimis de regele marcomanilor ca semn că se desolidariza de Arminius. (De curând am auzit că cei doi germani crescuţi cândva la şcoala Romei se află în

334 Varus, Varus, dă-mi înapoi legiunile!

marea duşmănie[335]).

Tiberius, primind noile întăriri, a refăcut apărarea pe frontiera de la Rhenus. A completat efectivele legiunilor şi a ridicat noi tabere în Gallia. Pentru a introduce disciplina şi economiile a mai redus din luxul şi echipajele fastuoase care îi însoţeau pe magistraţi în inspecţii. Odată cu stabilirea definitivă a frontierei pe Rhenus am creat în partea de răsărit a Galliei două districte militare: *Germania Superior* şi *Germania Inferior* cu două puternice comandamente. Opt legiuni şi numeroase trupe auxiliare masate în apropierea fluviului Rhenus au adus în sfârşit liniştea în această îndepărtată regiune a statului. Pe Tiberius l-a înlocuit ceva mai târziu Germanicus care, în fruntea acestei puternice şi costisitoare armate, avea importanta misiune de a menţine acolo cu orice preţ pacea. Statul roman era încă o dată salvat şi până în prezent nu am mai avut necazuri din partea germanilor. În faţa puternicului zid de apărare, ei au renunţat la acţiuni agresive de amploare. Am rămas însă cu amărăciunea în suflet că acvilele romane aparţinând legiunilor XVII, XVIII şi XIX, distruse în Pădurea Teutoburg se află şi acum în mâinile germanilor. Sper totuşi ca într-o zi, cei ce vor veni după mine vor reuşi să intre în posesia lor spălând ruşinea păţită de Varus, aşa cum am reuşit şi eu să reabilitez prestigiul Romei prin obţinerea steagurilor din mâinile părţilor spălând astfel ruşinea păţită de Crassus.

---

335 Conflictul dintre cei doi germani s-a declanşat mai tîrziu, după trei ani de la moartea lui Augustus, cînd regatul lui Maroboduus s-a destrămat. Acesta *e refugiază în anul 19 e.n. la romani stabilindu-se în Ravenna.

Încă de pe vremea când eram eu copilandru şi tatăl meu adoptiv mă ţinea în preajma lui pentru a mă iniţia în tainele conducerii statului, îl auzeam discutând îngrijorat, în întâlnirile cu generalii săi, despre pericolul crescând din părţile de jos ale fluviului Danubius. Mereu venea vorba despre un nume care părea de temut. L-am întrebat odată pe marele Caesar cine era acest om care îi inspira atâta frică. M-a privit încruntat şi mi-a răspuns cam iritat că de când se ştia el, nu-şi amintea să-i fi fost frică de cineva. Apoi pe ton mai calm mi-a spus că era unul dintre duşmanii lui care în curând urma să aibă soarta lui Vercingétorix. Aşa am aflat eu atunci despre Burebista şi regatul său.

Prin anul 694 *ab U.*c.*22* Burebista reuşise să-i unească pe daci într-o mare stăpânire. (Noi le spunem daci, iar grecii îi numesc geţi. Ei ocupă regiunea de la miazănoapte a fluviului Danubius, din partea de jos a acestuia, şi sunt înrudiţi cu tracii de la miazăzi de fluviu vorbind cu toţii cam aceeaşi limbă). Noua stăpânire se întindea spre apus până către partea de mijloc a marelui fluviu, în timp ce către răsărit cucerise întregul ţărm al Pontului Euxin de la Olbia la Tyras. Pe vremea când tatăl meu adoptiv îl trimitea pe Vercingétorix în lanţuri la Roma, Burebista, primul şi cel mai puternic rege care a domnit vreodată în acea regiune, ajunge să-şi întindă stăpânirea de la hotarul ce se afla la miazănoapte de Munţii Carpathes până la Munţii Hemus23 ce se afla la miazăzi de Danubius. Burebista, excelent organizator şi talentat comandant de oşti, dispunea de o armată de aproape două sute de mii de soldaţi. Prin numeroasele lui atacuri la miazăzi de fluviu ameninţa Macedonia constituind astfel o

mare primejdie pentru statul roman. Legăturile lui Burebista cu Eupător, regele Pontului, ori cu Ariovistus, conducătorul unora din triburile germane de atunci, erau îndreptate de asemenea împotriva Romei. Dacă la toate acestea mai adăugăm şi amestecul regelui dacilor în disputa pentru putere dintre marele Caesar şi Magnus Pompeius, susţinându-l pe cel din urmă, vom înţelege mai bine de ce învingătorul lui Pompeius, ajuns conducătorul Romei, îi pregătea şi regelui de lângă Danubius o soartă asemănătoare cu aceea pe care i-o hărăzise lui Vercingétorix. Din nenorocire, cele douăzeci şi trei de pumnale de la idele lui Marte prăbuşiră, odată cu trupul genialului Caesar, şi planurile de război contra dacilor. Dar în timp ce tatăl meu adoptiv cădea astfel asasinat în plenul senatului, o soartă asemănătoare îl îndepărta de pe arena istoriei şi pe Burebista. Fusese ucis probabil în urma unui complot urzit de unii conducători ai triburilor de daci. Deşi marele stat al lui Burebista se destrămase, în munţii de la miazănoapte de Danubius un centru continua totuşi să existe, iar triburile dacilor, singure, ori împreună cu unii dintre vecini, au continuat şi pe vremea mea atacurile lor prin incursiuni peste Danubius. De aceea, prin anul 719 *ab U.*c.[336] am nutrit şi eu, la fel ca marele Caesar, gândul unui război de supunere a dacilor. În acest scop, dădusem poruncă să fie pregătite corăbiile care trebuia să transporte hrana necesară armatei la baza de aprovizionare din oraşul Segeşte. Dar înrăutăţirea relaţiilor cu Antonius m-a obligat să renunţ până la urmă. În acest timp

336 Anul 35 î.e.n

căpeteniile dacilor se amestecă în treburile noastre oferindu-şi serviciile mai întâi mie. Deoarece solii lor nu au dobândit nimic din cele solicitate, au trecut de partea lui Antonius. După lupta de la Actium mulţi daci au căzut în mâinile mele. Înapoiat la Roma i-am pus să lupte în arenă împotriva unor captivi suebi.

În anul 725 *ab U.*c.[337] dacii împreună cu bastarnii reiau atacurile contra statului roman ajungând până în Macedonia şi Grecia. Anul următor au fost respinşi de către M. Licinius Crassus. Mai târziu, în 741 *ab U.e* „[338]Agrippa respinge un atac al dacilor în Pannonia. Peste vreo doi ani dacii atacă din nou Pannonia, de data aceasta împreună cu tauriscii şi anarţii la care se adaugă apoi şi cotinii şi osii. Ei sunt înfrânţi de generalul Marcus Vinicius şi urmăriţi de-a lungul râului Maris p[339]până în inima Daciei.

În anul 759 *ab U.*c.[340] dacii, profitând de răscoala pannono-dalmatică, trec din nou fluviul, dar sunt respinşi de către A. Caecina Severus, comandantul districtului militar din Moesia. După cum se poate observa, nu am avut linişte nici în regiunea inferioară a fluviului Danubius. De aceea, pentru a lichida agresiunile dacilor din această regiune, am poruncit să se ia măsuri mai drastice. Ca urmare, acum vreo trei ani29 au avut loc concomitent două incursiuni în teritoriul ocupat de daci. Una dinspre Pannonia, sub comanda generalului Gnaeus Cornelius Lentulus, şi alta dinspre miazăzi, trecând fluviul, condusă de

337 Anul 29 î.e.n.
338 Anul 13 î.e.n.
339 Mureş.
340 Anul 21 î.e.n.

generalul Sextus Aelius Catus, comandantul districtului militar moesic. Acesta, în intenţia slăbirii duşmanului, a procedat la strămutarea în Tracia a unui număr de vreo cincizeci de mii de daci.

După destrămarea întinsului stat al lui Burebista triburile dacilor se aflau dezbinate. După cum am văzut, unele erau împotriva Romei, altele însă au colaborat cu autorităţile romane. Astfel, la miazăzi de gurile fluviului Danubius în regiunea Pontului Euxin exista un mic regat condus de regele dac Rholes. Cu ajutorul acestuia, M. Licinius Crassus a reuşit să-i învingă pe bastarmii refugiaţi într-un loc fortificat. Rholes a fost apoi primit de către mine la Corint unde i-am acordat titlul de prieten şi aliat. Un an mai târziu Rholes mi-a cerut ajutor contra unui alt dinast al dacilor, Dapyx. Crassus intervine din nou şi, împreună cu aliatul nostru, înfrânge armata lui Dapyx. Acesta piere ucis în timpul luptei. După ce a fost învins şi un al treilea dinast al dacilor, Zyraxes, teritoriul dintre Danubius şi Pontul Euxin a fost supus controlului nostru. Această îndepărtată regiune a fost însă mereu ameninţată pe timpul conducerii mele de către triburile de la miazănoapte. Poetul Romei, Ovidius, obligat de către mine să trăiască prin aceste locuri, la Tomis, descrie nenumăratele invazii ale dacilor, sciţilor, sarmaţilor sau bastarnilor. Poetul cel răsfăţat de vesela şi uşuratica societate romană, omul care nu a ajuns în tinereţe alte arme în afara celor ale plăcerii, este nevoit acum, la semnalul de alarmă al străjilor cetăţii, să prindă spada şi scutul, să-şi acopere cu coiful părul său cărunt şi să fie gata de luptă. În versuri dintre cele mai expresive şi emoţionante el înfăţişează starea de nesiguranţă în care se află

împreună cu ceilalţi locuitori:

„Când însă vine iarna cea tristă şi cumplită „Şi geru-mbracă ţara în albul lui veşmânt, „Când crivăţul sălbatic, cu aspra lui suflare, „îngheaţă apa mării, ori Istru – nvălurat, „îndată ce s-aşterne câmpia cea de gheaţă.

„Barbarii dau năvală pe caii lor cei iuţi.

— Săgeţile lor zboară departe, pân'departe.

„Şi toată-mprejurimea călări o pustiesc… Cu braţele legate duşi unii în robie.

„Îşi mai aruncă ochii spre casa lor în van., Iar alţii cad, sărmanii, căci îi străpung îndată „Săgeţi încârligate şi unse cu venin…

31. Să nu ridici spada când poţi folosi cuvântul

Degeaba m-am lăudat la începutul acestor memorii că voi încerca, alungind misterul morţii, să mă deprind cu ea. N-am reuşit!… O simt cum mă însoţeşte peste tot şi, deşi o port mereu în cârcă, nu mă pot obişnui cu ea. Simt moartea în cutele togii; e mai aproape decât tunica. E tot aşa de aproape cum sunt pleoapele de ochi. Deşi sufăr, deşi mă supără boala din ce în ce mai rău, încât mai zic uneori, dar nu cu voce prea tare, să mă ia odată Jupiter cel Foarte Mare şi Foarte Bun, totuşi nu vreau să mor. Dacă aş putea să-i trimit morţii un înlocuitor, ce bine ar fi! Să mă rog de ea să mă mai amâne? Nicio speranţă! Moartea nu ascultă de regulile noastre. E surdă!… Noroc că nu există decât una singură. Se zice că cel puternic nu se teme de ea. Nu e adevărat! Eu sunt cel mai puternic om din lume şi mor de frica morţii. Recunosc: *stultitia est, timore mortis*[341]! într-adevăr,

341 E o nenorocire să mori de frica morţii!

frica de moarte e mai rea decât moartea, deoarece când ţi-e teamă de ea nici nu simţi că trăieşti. Din dorinţa de a simţi că mai trăiesc, eu nu mă voi mai gândi la moarte şi nici la ideea morţii care este de fapt adevăratul motiv al temerii noastre. Nu voi mai primi în vizită nici medicii care îmi amintesc mereu de boala mea şi, în ciuda lor, voi trăi... până la moarte!...

După ce am arătat cum au fost statornicite hotarele statului în partea apuseană şi de miazănoapte, voi expune mai departe politica mea de consolidare a hotarelor din partea răsăriteană şi de miazăzi.

Populaţiile din Orient nu mi-au creat probleme aşa de dificile ca acelea din Occident, întrucât ele erau de multă vreme încredinţate şi convinse de avantajul ce-l oferea integrarea într-un mare şi puternic stat.

Preocuparea mea cea mai de seamă a fost menţinerea păcii cu întinsul stat al parthilor de la Eufrat. În această regiune noi nu atingeam fluviul decât prin provincia Syria. De-a lungul frontierei orientale, de la Pontul Euxin până la Marea Roşie, statul roman se învecina, în afară de Parthia, cu un şir de stătuleţe dependente sau aliate. Am urmărit să-mi asigur fidelitatea acestora prin toate mijloacele, prin favoruri sau chiar prin daruri dintre cele mai de preţ acordate micilor dinaşti. Se ştie că mâna care dă, este totdeauna deasupra celei care primeşte! Influenţa Romei asupra acestor mici regate, care constituiau un obstacol pentru parthi, s-a menţinut şi prin prezenţa în regiune a legiunilor romane, dar şi prin autoritatea ce o impunea un stat puternic, cu o excelentă organizare şi conducere cum era Principatul creat de

mine. Atitudinea adoptată faţă de aceste protectorate a fost în funcţie de poziţia geografică şi situaţia în care se afla fiecare dintre acestea, cât şi de interesul pe care îl prezenta pentru Roma. Încă de pe vremea marelui Caesar unii dintre dinaştii locali erau în bune relaţii cu generalii comandanţi ai legiunilor noastre din Orient. Aceştia interveneau uneori pentru confirmarea în senatul roman a suveranilor prieteni. De multe ori eu le acordam personal cetăţenia romană şi de cele mai multe ori îi întăream ca suverani înmânându-le emblemele autorităţii prin împuterniciţii mei. Când situaţia o cerea, interveneam chiar în chestiunile de familie ale dinaştilor ocupându-mă de împărţirea moştenirilor sau mijlocind căsătorii cu scopuri dinastice. Regii sau tetrarhii din Orient erau un fel de clienţi ai mei, iar în relaţiile dintre noi îşi manifestau cu diverse ocazii devotamentul faţă de mine, ca patron al lor. Ei bat monede cu chipul meu şi construiesc oraşe cu numele de Caesarea. Relaţiile de subordonare a acestor dinaşti se explică prin *auctoritas principis*, cu alte cuvinte prin influenţa pe care o exercitam asupra unor conducători ce vedeau în mine omul ales în fruntea celui mai puternic stat, omul investit cu puteri nelimitate, comandantul suprem al unei impresionante forţe armate. Legăturile dintre noi nu erau deci stabilite pe baza vreunor tratate speciale.

Spuneam *ca* preocuparea mea de căpetenie în Orient a fost menţinerea păcii cu statul parthilor, marele şi primejdiosul nostru rival. Imensa regiune pe care o stăpânea cu întinsele deşerturi constituia un greu obstacol în calea celor care ar fi încercat să-l cucerească. Aveau şi o armată de temut. Călărimea

parthilor era renumită prin dibăcia de a se infiltra în poziţiile duşmane şi de a manevra prin surprindere forţele atacatoare. Războaiele noastre purtate cu Parthia arătaseră cu prisosinţă dificultăţile create de o asemenea armată. Trei campanii, trei generali romani învinşi: înfrângerea lui Crassus în anul 70 l[342], a lui Decidius Saxa în 714[343]şi a lui Antonius în 718 *ab U.e,*[344] îmi dădeam astfel seama că era greu de purtat un război cu şanse de câştig împotriva parthilor. Nu-mi rămânea decât posibilitatea unor acţiuni pe căi diplomatice.

În primul rând era necesar ca Armenia să se afle în afara sferei de influenţă a parthilor. Câştigarea acestui stat de partea noastră a fost grija mea permanentă. După cum ne amintim, regele Armeniei, Artavasdes, fusese prins în mod ruşinos de către Antonius, dus la Alexandria şi după un timp, executat. Fiul său mai mare, Artaxias, i-a succedat la domnie într-o perioadă când Armenia era condusă de simpatizanţi ai Parthiei. După Actium, l-am găsit în captivitate la Alexandria pe Tigranes, fiul mai mic al lui Artavasdes şi l-am luat cu mine la Roma. În anul 734 *ab U.*c.[345] Artaxias a fost îndepărtat de la tron în urma unui complot de palat. La scurtă vreme s-a prezentat la Roma o delegaţie a armenilor cerându-mi să-l înapoiez pe Tigranes pentru a fi înscăunat rege. Acesta, crescut şi educat în spirit roman putea fi socotit ca un guvernator al nostru în Armenia. De

---

3421 Anul 53 î.e.n.
343 Anul 40 î.e.n.
344 Anul 36 î.e.n.
345^ Anul 46 î.e.n,

aceea am acceptat bucuros cererea trimiţându-l pe Tiberius în fruntea unei armate să-l înscăuneze pe noul rege, Tigranes al II-lea, prieten al Romei. Dar nu a fost nevoie de nicio intervenţie armată. Armenii l-au ucis pe regele detronat, iar Tiberius, care credea că va trebui să ducă cine ştie ce lupte grele, n-a avut decât misiunea să aşeze coroana pe capul noului dinast. Acest eveniment, cum era de aşteptat, a avut un mare efect asupra parthilor.

Cu vreo trei ani înaintea acestor întâmplări, regele Parthiei, Phraates al IV-lea, care cândva îl învinsese pe Antonius, a fost alungat de două ori de către fratele său, Tindates, dar de fiecare dată a izbutit să-şi reia tronul cu ajutorul sciţilor. Tindates s-a refugiat la noi în Syria luând cu el şi pe fiul mai mare al lui Phraates. Acesta, sub oblăduirea Romei, constituia o permanentă primejdie pentru tronul tatălui său fiind un pretendent periculos. De aceea parthii au trimis o solie prin care mi-au cerut să-l predau pe Tindates, iar pe fiul regelui, ostaticul meu, să-l eliberez. Fiindcă nu-i puteam înşela lui Tindates încrederea pe care o avea în mine şi în poporul roman, am respins prima cerere a parthilor. În schimb am acceptat ca fiul lui Phraates să fie eliberat şi trimis acasă, cu condiţia de a ni se înapoia stindardele legiunilor lui Crassus şi prizonierii romani. Timp de trei ani regele Phraates al IV-lea a uitat de această promisiune. Când a văzut însă că îşi pierde influenţa în Armenia, prin instalarea acolo a unui suveran filoroman, s-a grăbit să respecte înţelegerea. Astfel, la a patra zi înaintea idelor lui mai din anul 734 *ab*

f/.c.[346] a avut loc solemnitatea predării stindardelor şi prizonierilor de către o delegaţie a parthilor în prezenţa lui Tiberius. Pentru această reuşită, eu am fost proclamat *imperator* pentru a noua oară, iar senatul mi-a acordat şi un triumf. În cinstea acestui însemnat eveniment s-a declarat o zi de sărbătoare. Acvilele au fost aşezate în noul templu al zeului Marte Răzbunătorul de pe Capitoliu.

La frontiera de pe Eufrat a urmat apoi o perioadă de linişte datorită lui Tigranes, care spulberase orice speranţă a parthilor de a conta pe vreun sprijin al Armeniei, dar şi datorită celor trei legiuni romane din Syria şi a statelor dependente Romei eşalonate în lungul fluviului. Asigurarea păcii în Orient fără nicio vărsare de sânge a fost una dintre cele mai mari victorii diplomatice din cariera mea de conducător. Ea a avut un puternic efect asupra poporului roman constituind un succes mai mare decât al unei victorii pe câmpul de bătălie. Eu mi-am arătat gratitudinea faţă de regele Phraates prin multe şi preţioase daruri. Printre altele, i-am trimis în dar şi o foarte frumoasă femeie ce se numea Thermusa. Aş fi dorit ca ea să exercite asupra regelui o oarecare influenţă favorabilă Romei, dar nu am crezut niciodată că va ajunge chiar regină a parthilor. Phraates a făcut o mare pasiune pentru frumoasa femeie, încât a imortalizat-o şi pe monedele bătute în cinstea ei unde era reprezentată ca regină şi zeiţă!... Ajunsă în culmea puterii, Thermusa, după ce şi-a îndepărtat cu abilitate rivalele, a obţinut din partea regelui ca toţi cei patru fii ai lui să-mi fie trimişi mie sub motiv de a fi crescuţi în spirit

346 12 mai anul 20 î.e.n.

roman. Din această zi captivul Thermusei devenea şi captivul meu. Orice gând de agresiune din partea lui era stingherit de primejdia de aş pierde odraslele care se aflau în mâna mea.

Timpul a trecut, iar frumoasa soţie i-a dăruit regelui un fiu, pe nume Phraatakes. Bătrânul Phraates al IV-lea era fericit şi îl iubea aşa de mult, încât se gândea să-l lase urmaş. Bunele lui intenţii i-au fost însă răsplătite într-un chip cum nu se putea mai odios. În anul 752 *ab U.*c.[347], când fiul a ajuns la vârsta de a putea ocupa tronul, şi-a ucis tatăl cu sprijinul mamei sale. Eu am respins cu indignare acest mârşav procedeu de a pune mâna pe putere, cu atât mai mult cu cât tânărul, pentru aş consolida tronul, a recurs la o apropiere faţă de partida care era împotriva Romei. De unde mă aşteptam la consolidarea legăturilor cu Parthia prin intermediul noului rege, 6-a ajuns, spre neplăcuta mea surprindere, la o încordare a relaţiilor dintre noi şi puţin a lipsit să nu se transforme într-un conflict armat.

Ce se întâmpla în acest timp în Armenia, statul prin care păstram echilibrul păcii în Orient? Datorită culturii şi felului de viaţă al armenilor, aceştia se apropiau mai mult de vecinii lor parthi decât de îndepărtata Romă. De aceea Tigranes nu a rezistat prea mult fiind ucis de către cei din tabăra susţinută de parthi. Îngrijorat de pierderea regelui filoroman, am vrut să-l trimit pe Tiberius în Armenia pentru restabilirea situaţiei. Acesta însă a refuzat şi s-a retras în insula Rhodos, pentru motive pe care le voi prezenta ceva mai târziu. Era în anul 748 *ab U.*c.*8*

347 Anul 2 î.e.n.

Deşi situaţia nu era prea limpede în Orient, ordinea şi liniştea nu au fost tulburate atât de grav în această perioadă, încât să trebuiască a interveni pe calea armelor. De-abia în anul 753 *ab U.c.9* a fost nevoie să-l trimit pe fiul meu adoptiv, Caius Caesar, într-o expediţie împotriva armenilor.

Investit cu puteri extraordinare Caius s-a îndreptat mândru spre Orient însoţit de o impresionantă pompă. Nu împlinise încă 20 de ani. El a vizitat mai întâi Egiptul. Apoi, în fruntea numeroasei lui armate în strălucitoare uniforme, a traversat Nabateea, Iudeea şi Syria amintindu-le astfel popoarelor din această regiune că Roma nu-i uitase şi că era gata în orice moment să-i apere de duşmani. Ajuns în Armenia a reuşit fără mari lupte să-l instaleze ca rege pe Ariobarzanes din Atropatene, fiul regelui Mediei. În anul următor, adică în 754 *ab U.c.10*, Caius s-a îndreptat spre Parthia pentru reglementarea problemelor litigioase ivite după luarea puterii de către regele Phraatakes. Ele s-au rezolvat uşor, întrucât regele nu cerea, în schimbul neintervenţiei lui în Armenia, decât ca Roma să-i păzească bine pe cei patru fraţi ai săi, ostatici, întâlnirea dintre Phraatakes şi Caius a avut loc pe un ostrov al Eufratului care, fiind socotit un fel de teritoriu neutru, lăsa a se înţelege că cele două state reprezentate discutau de pe picior de egalitate. Era un semn că Roma dorea asigurarea liniştii în această regiune, chiar dacă ar fi trebuit să recurgă la unele compromisuri. La această întâlnire, prioritatea noastră s-a manifestat doar prin aceea că ospăţul după întrevedere a avut loc mai întâi pe teritoriul roman şi după aceasta s-a continuat pe pământul parthilor. Slabă satisfacţie! Era limpede că

influenţa Romei scăzuse în mod simţitor.

După câţiva ani s-a ivit însă din nou ocazia intervenţiei noastre în Parthia fără a recurge la forţă. Tulburările frecvente în acest conglomerat de triburi şi stăruleţe, care cu greu puteau fi ţinute în mână, au dus la asasinarea paricidului Phraatakes şi a mamei sale. Orodes, proclamat rege în locul acestuia, a fost şi el ucis la scurtă vreme din cauza cruzimii sale. Profitând de faptul că tronul era din nou liber, am intervenit pentru a fi proclamat rege Vonones, unul dintre cei patru fii ai lui Phraates al IV-lea ce fusese crescut la Roma. Dar acum vreo trei ani[348] mi s-au spulberat încă o dată speranţele unei influenţe asupra parthilor. Vonones a fost îndepărtat, iar tronul ocupat de Artabanes al III-lea.

Revin la Armenia unde Caius îi dăduse domnia unui descendent al mezilor. Armenii însă suportau cu greu să fie conduşi de o dinastie străină. Au loc tulburări. În anul 755 *ab U.e*[349], Caius a fost obligat să intervină pe calea armelor. Dar la scurtă vreme Ariobarzanes moare şi este urmat la tron de către fiul său Artavasdes. După puţin timp armenii l-au asasinat, iar eu am mai intervenit o dată ajutându-l pe Tigranes al IV-lea să ocupe tronul. Acesta descindea din familia regilor armeni. În anul 759 *ab U.e.is* este şi el îndepărtat. Armenia iese din nou de sub influenţa Romei şi cade total în sfera de interese a parthilor. Cu toate acestea s-au scurs de-atunci vreo opt ani şi până în prezent, când scriu memoriile de faţă, am reuşit să menţin pacea în Orient, întrucât Parthia nu a îndrăznit

348» Anul 11 e.n.

349u Anul 2 e.n.

niciun act de agresiune împotriva statului roman.

Iudeea era unul dintre stătuleţele vecine unde dinaştii se numeau de către Roma. Herodes fusese cândva înscăunat de Antonius, iar eu l-am menţinut la cârma statului până când a încetat din viaţă. După moartea lui, fiul său Archelaos, desemnat ca urmaş, nu a vrut să-şi ia titlul de rege fără consimţământul Romei. El a fost acceptat ca succesor, dar i s-a acordat doar titlul de etnarh. Din cauza cruzimii sale au avut loc mai multe răscoale sângeroase. Pentru a asigura liniştea la frontiera statului am poruncit exilarea lui Archelaos într-o cetate din Europa unde moare în anul 759 *ab U.*c.*1** în timp ce Iudeea era frământată de permanente neînţelegeri între diferitele partide locale, Syria se afla într-un vizibil progres. Prosperitatea ei se datora în cea mai mare parte condiţiilor de pace create de Roma. Dornici de a se bucura şi ei de o viaţă prosperă, iudeii au cerut şi au obţinut integrarea în provincia vecină Syria. Ei aveau regele lor, alături de care se găsea un procurator roman ce conducea Iudeea, acesta aflându-se sub autoritatea superioară a guvernatorului Syriei. Iudeii şi-au păstrat în continuare libertăţile lor municipale, religia şi legile.

Numeroase erau transporturile ce se efectuau pe Marea Roşie ajungând până departe în India. Convoaiele de corăbii aveau însă nevoie de porturi sigure unde să se aprovizioneze sau să se adăpostească. Dar locuitorii din această regiune atacau şi jefuiau corăbiile atât pe mare cât şi în porturi. Pentru a pune capăt stării de nesiguranţă ce domnea pretutindeni, am hotărât ca populaţia din acele locuri să fie supusă ordinii romane. În acest scop l-am numit, în anul 730 *ab* f/.c.15, pe Aelius Gallus,

prefectul Egiptului, în fruntea unei expediţii formată din vreo zece mii de soldaţi. Gallus a fost călăuzit de un şef al nabateenilor. Aceşti arabi aveau tot interesul ca expediţia romană să eşueze. De aceea, călăuza l-a împins în deşert făcându-l să rătăcească fără ţintă timp de aproape şase luni de zile. Până la urmă, lipsa de apă, de alimente, cât şi apariţia bolilor l-au obligat să facă drumul întors. A fost singura acţiune ofensivă întreprinsă de mine în Orient şi care nici nu a reuşit.

Ethiopienii, ce se aflau la miazăzi de Egipt, crezând că această provincie rămăsese fără apărare, prin plecarea lui Gallus spre golful arabic, mi-au invadat „domeniul” în anul 732 *ab U.*c. În ocupând mai multe oraşe. Petronius, prefectul Egiptului, i-a alungat şi urmărit pe o distanţă de nouă sute şaptezeci de miile, tocmai până la Nabata, capitala invadatorilor, pe care a şi cucerit-o. Cu toată această victorie, ethiopienii, în anul următor, au atacat din nou un post fortificat roman ce se afla, pornind din localitatea Philae, cale de cinci zile de mers spre miazăzi. Barbarii au fost iarăşi învinşi, iar regina lor obligată la un apăsător tribut. Ea a trimis o solie de pace pe care am primit-o în timp ce mă aflam în insula Samos. Mulţumit de a-i fi făcut pe ethiopieni să simtă că deşertul nu-i putea pune la adăpost de represaliile noastre, am renunţat să-i mai oblig la plata tributului. Asigurând liniştea şi în această parte a statului, comerţul şi transporturile pe Marea Roşie au luat un nou avânt.

Pentru consolidarea frontierelor de la miazăzi o acţiune mai importantă a fost desfăşurată cu succes de către Cornelius Balbus, guvernatorul provinciei Africa. El a pătruns pe căile vechilor negustori

cartaginezi până în Phazania, o foarte întinsă oază care era cea mai mare piaţă de desfacere a mărfurilor în partea de miazănoapte a Africii. Aici poposeau caravanele ce treceau din Orient spre Occident şi invers. Balbus a inclus Phazania, cu cele vreo sută de aşezări ale ei, în provincia Africa.

În acţiunea de consolidare a frontierelor din Orient un important sprijin mi-a dat, ca totdeauna, devotatul meu Agrippa. Timp de patru ani a străbătut provinciile romane şi statele din regiune reuşind să stabilească relaţii de colaborare şi prietenie sau să impună supunere unor dinaşti vecini, fără a ridica măcar o dată temuta lui spadă. Imensul său prestigiu, datorit faimei de general totdeauna victorios în luptă, depăşise graniţele statului, încât a fost suficient să apară, spre exemplu, la Sinope, concentrându-şi forţele pentru o acţiune de supunere a bosphoraenilor, că aceştia au şi renunţat la vreun fel de rezistenţă. Cum s-au întâmplat lucrurile? în partea de miazănoapte a Pontului Euxin se află sitt „™ 1 it ce întreţinea bune relaţii cu poporul roman

ar bosphorul încă de pe vremea

marelui Caesar. Acesta îl susţinuse pe Mithridate din Pergam să ocupe tronul în Bosphor. Pe vremea triumviratului, Antonius l-a recunoscut rege al Bosphorului pe Asandros. În timpul conducerii mele eu l-am considerat pe acesta *amicus populi romani*, deoarece se dovedise a fi credincios Romei. El era căsătorit cu Dynamis, o nepoată a lui Mithridate Eupător. Prin anul 740 *ab* i/.c.17 un oarecare libert roman, pe nume Scribonius, reuşeşte să-l îndepărteze pe bătrânul Asandros care se sinucide. Libertul se căsătoreşte cu Dynamis. El nu se menţine însă multă

vreme la conducerea statului fiind ucis de bosphoraenii nemulţumiţi de cârmuirea lui. În această situaţie intervine Agrippa. Acesta fusese investit la plecarea în Orient cu *impieri um maius* deţinând astfel puterea absolută în regiune. Pe baza împuternicirilor obţinute a hotărât alipirea Bosphorului la regatul Pontului unde suveran se afla Polemon, un alt prieten al Romei. Mai întâi locuitorii Bosphorului au opus rezistenţă lui Polemon, dar aflând de prezenţa lui Agrippa la Sinope, s-au liniştit. Pentru consolidarea poziţiei lui Polemon am intervenit ca el s-o ia în căsătorie pe Dynamis. Cu toate acestea bosphoraenii au continuat să se opună unirii statului lor cu Pontul, încât, în urma unor ciocniri ce au avut loc, Polemon a fost ucis. După moartea lui, Bosphorul s-a separat de Pont. Intervenţia noastră în conducerea Bosphorului era necesară. Noi doream să existe acolo o cârmuire de nădejde care să poată stăvili eventualele agresiuni ale barbarilor. Nu s-a pus însă problema de a supune ţărmul de miazănoapte al Pontului Euxin, deoarece ar fi trebuit să menţinem noi efective militare. Eu m-am mulţumit să-i confirm pe suveranii locali care se recunoşteau prieteni şi aliaţi ai Romei.

Politica mea de pace a vizat şi popoarele din Orientul mai îndepărtat. Am căutat să refac astfel legăturile de amiciţie pe care Marcus Antonius le avusese cu Kanişka. Urmare a acţiunilor mele diplomatice, succesorul acestuia, un puternic rege al bactrienilor, care conducea vreo şase sute de căpetenii de pe cele două maluri ale fluviului Indus, mi-a trimis, în timp ce eu mă aflam la Samos, o solie a cărei prezenţă a făcut o puternică impresie. Ea a rămas de neuitat şi prin fapta ieşită din comun a unui

filosof, membru al delegaţiei indiene de pace, care a aprins un mare rug în faţa mea şi cu zâmbetul pe buze s-a aruncat în flăcări arzând de viu. Dar un lucru mai important decât acest gest nebunesc şi inutil al unui fanatic vanitos, a fost stabilirea unor relaţii de prietenie cu conducătorii din India.

Ca o consecinţă a politicii mele de pace, de înţeleaptă moderaţie, relaţii de bună înţelegere au fost create cu multe state vecine sau mai îndepărtate pe care le-am înşiruit cu o deosebită satisfacţie şi în testamentul meu politic.

Poporul roman avea motive de încântare şi satisfacţie. Dar acest popor războinic, obişnuit, până la mine, să se extindă din cucerire în cucerire, aştepta şi mai mult din partea mea. Poeţii se raliau acestor exagerate speranţe cântând în versuri eroice gloria romanilor ce va să aibă Oceanul îndepărtat ca limită a nesfârşitului lor stat. Horatius, împărtăşind entuziasmul general, mă şi vedea pe mine stăpânul întregii lumi, aşa cum Jupiter cel Foarte Mare şi Foarte Bun era stăpânul întregului Olimp. Iar Vergilius mă şi vedea pe mine înălţând coloane triumfale la cele două capete ale lumii. Eu însă, care ştiam că acel ce vrea să aibă totul, poate pierde totul, că forţa prea mare a apei distruge digul şi că mierea prea multă devine amară, nu m-am lăsat ameţit nici de laudele poeţilor, nici de visele cuceritorilor lumii şi mi-am continuat opera de reconstrucţie şi consolidare a marelui stat roman în spiritul moderaţiei şi prudenţei amintindu-mi mereu de pilduitoarele cuvinte care spun: *Arcuş quinimis intenditur rumpitur*[350].

350l s Arcul întins prea mult se rupf

32. Pentru soldatul roman castrul ţine locu patriei absente

Armata romană, cea mai puternică forţă militară care a existat vreodată în lume, este mândria poporului roman, el însuşi cel mai războinic dintre toate popoarele lumii. Unele îmbunătăţiri aduse de mine armatei au contribuit în bună măsură ca ea să-şi merite acest superlativ de necomparat. Alături de jurisprudenţa romană, care prevăd că va constitui obiect de studiu peste foarte multe secole, armata romană este a doua creaţie originală, caracteristică, a statului nostru. Ar fi deci nedrept să nu-i acord în aceste memorii un capitol aparte; să inu amintesc despre soldatul roman ars de soare, tăbăcit de viscole, cu chipul sobru sculptat ca din piatră şi brăzdat de urmele rănilor. Purtând cu veneraţie acvilele distinse în atâtea bătălii el a întruchipat cele mai înalte virtuţi ale poporului roman. Mă simt obligat să vorbesc despre armată şi pentru faptul că ea a constituit pentru mine un important sprijin. Ajutorul primit din partea legiunilor a fost aşa de mare, încât unii dintre cititorii acestor rânduri, la fel ca mulţi contemporani ai mei, vor crede că de fapt principatul meu este o dictatură sau monarhie militară. Fiecare e liber să creadă ce vrea!…

În ascensiunea mea şi în realizarea reformelor ce au dus la o nouă structură a Republicii, armata, într-adevăr, a constituit un sprijin material foarte însemnat. Dar numai cu acest ajutor nu aş fi putut ajunge la situaţia în care mă aflu azi. Cred că tot atât de important a fost şi sprijinul moral din partea marei majorităţi a poporului roman care, după aproape un secol de zbucium şi nenorociri, a înţeles că nu exista o

altă cale de salvare a statului decât aceea de a i se încredinţa soarta în mâinile unei conduceri ferme, autoritare, chiar dominatoare sub unele aspecte, conducere pe care mi-am asumat-o eu prin voia zeilor şi a oamenilor.

Armata a fost pentru mine ca o spadă cu două tăişuri. Pe unul l-am folosit contra duşmanilor ce puseseră în pericol fiinţa Republicii, dar celălalt mi-a primejduit uneori chiar propria-mi viaţă. Nu voi mai înşirui acum situaţiile critice în care m-am aflat din cauza tulburărilor din armată. Nu voi mai spune de câte ori am fost obligat eu, comandantul suprem al armatei, să dau ascultare soldaţilor. Aceste întâmplări sunt relatate în memoriile de faţă. Nesupunerile şi pretenţiile exagerate ale unor legiuni semănau mai mult cu o dictatură a militarilor care nu e totuna cu dictatura militară, cu o conducere ce s-ar impune prin forţa brutală a armelor. Pentru evitarea, după Actium, a unor noi tulburări în rândul ostaşilor am fost atent la revendicările lor, dar am căutat în acelaşi timp să introduc o severă disciplină care să-i oblige la o totală supunere faţă de comandanţii lor şi în primul rând faţă de mine. În felul acesta nu legiunile m-au impus pe mine poporului roman ca *princeps* al statului, ci poporul roman m-a ales conducător suprem al armatei impunându-mă soldaţilor. După ce am fost ales de instanţele reprezentative ale Republicii să conduc treburile statului, eu nu m-am menţinut la putere pe baza forţei armate şi nici nu am folosit legiunile romane împotriva poporului, aşa cum se întâmplă într-o dictatură sau monarhie militară. Dacă o parte din reformele mele nu le-au fost pe plac unora şi nu au fost acceptate de către aceştia decât la gândul că, în

calitatea mea de comandant suprem al armatei, aş fi putut uza de forţa militară pentru a le impune, asta e altceva. În vederile mele însă, armata trebuia să fie scutul de apărare al patriei, nu instrumentul de oprimare a poporului. Eu am respectat acest principiu, iar dacă s-a întâmplat în mod cu totul excepţional să folosesc forţa armată, am făcut-o numai provocat de unele tulburări care puneau în primejdie existenţa statului.

Una dintre cauzele care au întreţinut conflictele interne încă din timpul vieţii tatălui meu adoptiv, şi în perioada care a urmat, a fost prezenţa marelui număr de legiuni în Italia şi provinciile învecinate, forţe de care s-au folosit diferiţi ambiţioşi intraţi în competiţie pentru obţinerea puterii. După bătălia de la Actium eu dispuneam de o imensă armată ce se ridica la vreo cincizeci de legiuni. Italia era plină de soldaţi. Statul secătuit de resurse nu mai putea întreţine asemenea efective care nici nu mai erau necesare în condiţiile instaurării păcii. Deci prima măsură pe care am luat-o a fost reducerea efectivelor la jumătate prin lăsarea la vatră şi colonizarea veteranilor din Italia şi municipii, eveniment petrecut în anul 725 *ab U.c.1* Cele douăzeci şi cinci de legiuni sub arme au fost trimise în cel mai scurt timp la graniţele statului, în faţa eventualilor duşmani.

Caius Marius, talentat om politic şi destoinic general roman, este cel care cu vreun secol în urmă a introdus prima mare reformă în armată prin admiterea în serviciul militar a tuturor cetăţenilor indiferent de cens. Orice om valid, cu condiţia de a fi cetăţean roman, a putut intra în armată. Cei săraci, foarte numeroşi la Roma, au văzut deschizându-se

înaintea lor o nouă carieră şi ei nu au întârziat de a o îmbrăţişa participând astfel la crearea legiunilor permanente. Meseria armelor devine o carieră fructuoasă pentru numeroasa plebe. Până la reforma lui Marius soldaţii erau dhemaţi la arme doar pentru o campanie care în mod obişnuit începea primăvara şi lua sfârşit când se apropia iarna. Legea impunea cetăţeanului roman să ia parte la un număr limitat de campanii: şaisprezece pentru pedestrime, zece pentru călăreţi. Nu se prevedea însă nicăieri ca aceste campanii să aibă loc fără întrerupere. După reforma introdusă de Marius soldaţii au fost angajaţi să servească în armată timp de mai mulţi ani neîntrerupţi. Ei puteau fi reţinuţi şi după încheierea stagiului în calitate de veterani, ori dacă doreau, puteau să încheie un nou contract în calitate de *evocaţi*. Astfel s-a ajuns la crearea unei armate permanente şi la serviciul militar care a devenit o carieră a armelor.

Eu am reorganizat armata pe aceleaşi principii stabilindu-i un statut legal, obligatoriu. Acest statut se referă la un contract, *condicio militiae*, ce cuprinde o serie de obligaţii şi avantaje ale militarilor. Obligaţia fundamentală este aceea a serviciului de lungă durată recrutarea făcându-se pe calea angajamentului voluntar. Dându-mi seama că se răpea celor intraţi în rândul armatei cei mai frumoşi ani din viaţă, m-am ferit multă vreme să fixez o durată prea îndelungată a stagiului militar. De-abia în anul 741 *ab U.*c.*2* s-a stabilit, printr-o reglementare ce devenea obligatorie, stagiul de doisprezece ani pentru militarii din cohortele ce alcătuiau garda mea personală şi şaisprezece ani pentru cei din legiuni. Din anul 758 *ab*

U.c. s el s-a mărit la şaisprezece ani pentru pretorieni, douăzeci pentru legiuni şi cohortele urbane, douăzeci şi cinci pentru trupele auxiliare şi marinari. De multe ori militarii au fost reţinuţi în armată şi peste aceste termene. La fel ca în aparatul administrativ, există diferenţieri şi între categoriile de trupe, cele mai apreciate având stagiul cel mai mic, iar cele mai puţin importante, termenele cele mai lungi. Diferenţierile se observă şi în plata soldei, *stipendium*, cel mai bine plătiţi fiind pretorienii. iar cei mai urgisiţi, auxiliarii. Din soldă se reţine de către stat o serie de cheltuieli cum sunt cele pentru alimente, cu excepţia griului care se dă gratuit, sau cum sunt cele pentru întreţinere, echipament, armament *et caetera*.

Armata terestră era formată încă din vechime din două categorii de trupe. Una era legiunea, element roman prin excelenţă, deschisă numai cetăţenilor, iar a doua, alcătuită din trupe de auxiliari formate din cetăţeni, dar mai ales din peregrini. Efectivele stabilite pentru o legiune se ridică la cinci mii şase sute douăzeci de soldaţi dintre care numai o sută douăzeci sunt călăreţi. Înainte vreme numărul călăreţilor fusese mai mare, dar din experienţa luptelor rezultase superioritatea trupelor de pedestraşi pe care se pune acum accentul. Călăreţii sunt folosiţi în acţiuni de recunoaştere, cercetare, urmărirea duşmanului sau exploatarea succesului, iar pentru aceste misiuni numărul lor mai redus este suficient. Legiunea este împărţită în zece cohorte, comandate în mod obişnuit de tribuni militari, fiecare având un efectiv de cinci sute de pedestraşi, cu excepţia primei cohorte care numără o mie de oameni. La rândul lor, cohortele sunt împărţite în centurii de

aproximativ o sută de militari, comandate de centurioni.

Legiunile romane sunt întărite, în afara trupelor auxiliare, şi cu unele formaţiuni specializate în lucrări militare. Ele se afla sub comanda unui *praefectus fcibrum*, provenit din rândurile ordinului ecvestru, iar meşteşugarii, *fabri*, se ocupă cu întreţinerea şi repararea armelor individuale, dar mai ales cu construcţia şi mânuirea unor arme grele de asalt: catapulte, baliste, onagri, scorpioni.

În cadrul legiunii recrutarea se face de obicei din rândul cetăţenilor italici. Depopularea şi ruinarea Italiei, în urma războaielor civile din ultimul secol, cât şi decăderea spiritului militar au îngreunat din ce în ce mai mult completarea efectivelor. În această situaţie s-a recurs la primirea peregrinilor. Dar în legiune nu erau admişi decât cetăţeni. De aceea a trebuit să li se acorde peregrinilor cetăţenia în momentul recrutării lor, însă sub o formă virtuală; ea devenea efectivă numai în momentul terminării stagiului. Eu am acceptat această modalitate deschizând legiunea provincialilor, dar am făcut-o cu mare prudenţă. Italicii au continuat să reprezinte cel mai mare număr de soldaţi în legiuni unde peregrinii nu au fost admişi decât dintre elementele cele mai romanizate, în principiu dintre cei care aparţineau provinciilor senatoriale, şi numai din cetăţi. Ţinând seama că numărul recruţilor se ridica anual doar la vreo opt, zece mii de oameni, pentru înlocuirea celor lăsaţi la vatră autorităţile militare nu au avut dificultăţi în alegerea unor elemente corespunzătoare. Pentru mai multă siguranţă, am dispus ca soldaţii originari dintr-o anume regiune să fie repartizaţi în

legiunile cât mai îndepărtate de casă. Spre exemplu, în armatele de la Rhenus erau trimişi soldaţi recrutaţi din Hispania, mai precis din Baetica; pentru cele din Africa, se trimiteau recruţi din Gallia. În Orient nu am impus însă aceleaşi restricţii. Astfel, recrutările pentru legiunile din Syria sau Egipt se făceau chiar dintre localnici.

Trupele auxiliare sunt unele permanente, iar altele temporare. Cele permanente au în constituirea lor ori cohorte de pedestraşi, ori unităţi de călăreţi, fiecare având un efectiv de cinci sute de oameni. S-au creat însă şi unităţi mixte alcătuite din trei sute şaizeci de pedestraşi şi o sută patruzeci de călăreţi numite *qiiingenariae* sau din şapte sute douăzeci de pedestraşi şi două sute optzeci de călăreţi numite *milliciricie*. Spre deosebire de aceste trupe permanente, alcătuite din cetăţeni romani, dar şi din peregrini aparţinând unor regiuni puternic romanizate ce primesc şi ei cetăţenia după terminarea stagiului, trupele auxiliare temporare sunt formate exclusiv din peregrini recrutaţi din provinciile sau regiunile periferice mai puţin romanizate, ori recrutaţi din rândul populaţiilor unor state vecine sau aliate. În timp ce trupele auxiliare permanente intră în componenţa legiunilor acţionând ca elemente de întărire ale acestora, cele temporare primesc de obicei misiuni independente, cum ar fi paza unei fortăreţe importante, ori supravegherea drumurilor, a transporturilor de provizii, a poştei. Auxiliarii îşi păstrează armamentul specific şi folosesc felul lor de luptă, comandantul fiind însă un ofiţer roman.

Pe timpul cuceririlor sale din bazinul mediteranean Roma şi-a creat importante flote. Ele nu

aveau însă caracter permanent. Noi, romanii, nu am îndrăgit marea aşa cum s-ar crede din partea unui popor ce stăpânea întinse ţărmuri udate de ape. Cei din vechime nici nu au avut motive să-şi formeze o flotă prea numeroasă după ce Carthagena, Rhodosul, Syria fuseseră anihilate. Aşa se explică dezvoltarea pirateriei în Mediterana lipsită de apărare. Pe la începutul secolului trecut tâllhăria pe mare devenise atât de primejdua sa, încât foarte multe din convoaiele cu grâne ce trebuia să aimenteze Roma cădeau pradă piraţilor.

Îmi trece acum prin minte o întâmplare trăită de tatăl meu adoptiv. Deşi la vârsta mea nu mă mai pot lăuda cu o memorie aşa de bună, încât pe parcursul acestor memorii de multe ori, dacă nu dispuneam de o foarte amănunţită documentare, probabil că aş mai fi încurcat unele dintre fapte, în ce priveşte însă întâmplarea trăită de marele Caesar, aceasta o reţin şi acum cu lux de amănunte, deoarece lui îi plăcea s-o povestească în diverse împrejurări, încât am auzit-o de mai multe ori. Îi plăcea s-o povestească, deoarece, nu numai că fusese eroul principal, dar se dovedise de un asemenea curaj, încât... Ce-ar fi totuşi s-o povestesc şi eu!...

Marele dictator avea pe-atunci vreo douăzeci de ani. El se îmbarcase pe o corabie pentru a ajunge în insula Rhodos, locul unde tinerii puteau, în şcolile de retorică, să-şi perfecţioneze elocinţa, armă importantă în activitatea politică. În acest timp marea era bântuită de piraţi care jefuiau corăbiile întâlnite în cale. Ambarcaţiunea pe care se afla tânărul dornic de a se instrui a fost capturată în faţa insulei Pharmacusa, nu departe de Creta. Căpetenia piraţilor

se urcă pe corabia capturată şi inspectează cu un ochi de expert prada ce-i căzuse în mână cu destulă uşurinţă. Zărindu-l pe tânărul roman cu figura lui distinsă, îmbrăcat foarte îngrijit, aşa cum îi plăcea totdeauna să se poarte, se îndreaptă spre el întrebându-l cum se numeşte. Acesta, făcându-se că citeşte în continuare, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, ridică pentru o clipă ochii către interlocutorul său, apoi îşi reia lectura fără să-i răspundă. Piratul făcu un gest ameninţător ce-l sperie pe unul dintre însoţitorii studiosului tânăr şi care de frică îi pronunţă numele bâlbâindu-se: „Caius Iulius Caesar”. Numele nu-i spunea nimic piratului, dar aspectul exterior şi atitudinea lui plină de curaj dispreţuitor îl făcură să înţeleagă repede că ar avea mai mult de câştigat dacă l-ar păstra în viaţă decât dacă l-ar arunca în valurile mării pedepsindu-l astfel pentru îndrăzneala de a nu-i răspunde la întrebare. Să-l vândă ca sclav, iarăşi nu era o prea bună socoteală, deoarece îşi dădea seama că prea mult nu ar fi luat pe acest băieţandru sclifosit. Asprul pirat, care se gândea la o bună recompensă în cazul răscumpărării, întrebă cu un calm stăpânit ce venit avea tânărul. Din nou niciun răspuns. Cel capturat părea a fi o „marfă” de preţ. Piratul veni mai aproape de el, îi privi felul foarte îngrijit al ţinutei, cu părul frumos pieptănat – marele Caesar mai avea păr la vârsta aceea – îi pipăi ţesătura fină a veşmintelor şi adulmecându-i parfumul pomezilor pe care le folosea tânărul, pretinse pentru răscumpărare frumuşica sumă de zece talanţi. Iarăşi niciun răspuns. Furios, îi pretinse atunci dublu: douăzeci de talanţi, ori dacă nu, moartea! Urmaşul gintei Iulia, deloc înspăimântat,

ridică în sfârşit ochii şi, cu un zâmbet ironic pe buzele lui senzuale, îi spuse piratului că nu-şi cunoaşte prea bine meseria, fiindcă dacă şi-ar cunoaşte-o, şi-ar da seama că el valora cel puţin cincizeci de talanţi. Ne putem imagina privirile pline de uimire ale piraţilor. „Un nebun" gândeau probabil. Dar o ocazie ca aceasta nu putea fi ignorată. Importanta sumă a fost repede fixată ca preţ al răscumpărării. Câţiva dintre cei care îl însoţeau pe îndrăzneţul tânăr au plecat să strângă banii, în timp ce acesta, împreună cu un prieten şi alţi doi însoţitori au fost transportaţi în satul cu colibe de pe insula ce servea piraţilor drept bază de atac. Aici, „nebunul", fără niciun fel de teamă, se comporta nu ca un prizonier în mina unor primejdioşi tâlhari, ci ca un om de vază înconjurat de garda personală. Temeritatea de neînchipuit a tânărului într-o astfel de situaţie stârnea toată admiraţia piraţilor. Cât era ziua de mare se antrena executând diferite exerciţii fizice împreună cu piraţii. Era un spectacol unic! Tânărul Caesar, „zeul de neînvins" cum îl va numi Roma într-o zi, în togă fin brodată, alerga şi sărea alături de nişte bărboşi nespălaţi, ori azvârlea cu suliţe sau pietre împreună cu cei care trebuia să-l păzească îndeaproape, ba chiar să-l ţină legat în lanţuri pentru a nu evada. Când îl ajungea oboseala, după atâtea eforturi fizice, poetul din sprintenul Caesar ieşea la suprafaţă. În acea vreme el avea convingerea că viitorul lui era hărăzit scrisului. Şi cum un poet nu renunţă aşa uşor la arta lui, indiferent de gradul în care este înţeles şi apreciat, în clipele de odihnă scria versuri pe tăbliţele de care nu se despărţea niciodată. Dar cum un poet renunţă şi mai greu la absenţa publicului, seara, trimitea să-i cheme pe piraţi, pe

care îi invita să ia loc în jurul focului, iar el le citea din versurile sale, ori le ţinea discursuri cu diferite subiecte. Tâlharii, fără să înţeleagă o iotă din cele auzite, se băteau pe coapse şi râdeau de el în hohote. Păcat că nu s-au păstrat aceste poeme pentru a ne da seama dacă piraţii erau lipsiţi de gust, ori poetul nu merita laudele atribuite viitorului scriitor. Nici elocinţa cu care tânărul avocat se străduia să-şi impresioneze necioplitul auditoriu, prin discursurile pe care le ţinea, nu s-a bucurat de un mai mare succes. Tânărul Caesar, dezgustat şi furios, cu o mină ce reflecta decepţia poetului neînţeles sau a avocatului care pierduse procesul, îi ameninţa mai în glumă, mai în serios, spunându-le că într-o zi îi va bate în piroane pe cruce, fără excepţie! Piraţii erau încântaţi de purtarea lui socotind îndrăzneala sa drept prostie sau glumă. El reuşise totuşi să-şi impună autoritatea asupra bandiţilor. Aceasta se datora unui straniu respect pe care oamenii de valoare sunt capabili să-l inspire celor mai declasate fiinţe. Astfel, când brutele îşi prelungeau petrecerile lor zgomotoase până noaptea târziu, prizonierul le trimitea vorbă să facă linişte pentru a putea dormi. Căpetenia piraţilor îi gonea pe beţivi la culcare, iar aceştia, pe Jupiter Tonans! se supuneau respectând somnul aristocraticului prizonier!… Aşa se scurseră vreo patruzeci de zile de exerciţii fizice şi manifestări literare prin care tânărul Caesar încerca să transforme sediul captivităţii lui într-un fel de Forum. Oamenii trimişi după suma de răscumpărare se întoarseră şi-i anunţară pe piraţi că banii se aflau în păstrare la Valerius Torquatus, legatul tânărului captiv, bani pe care puteau să-i ridice nestingheriţi şi

în toată siguranţa. Trebuie remarcat, pentru acea epocă în care pirateria se practica în voie, felul aproape oficial cum se duceau tratativele în vederea răscumpărării prizonierilor, ca şi cum acestea ar fi avut loc între doi duşmani de aceeaşi valoare. Târgul încheiat, tânărul şi însoţitorii lui au fost duşi la Milet. În loc de a pluti spre Rhodos, temerarul Caesar, înfăptuind prima lui expediţie pe cont propriu, împrumută din Milet patru mari corăbii pe care îmbarcă cinci sute de soldaţi înarmaţi până în dinţi. Se îndreaptă apoi cu ele în cea mai mare viteză pe urmele piraţilor. Rapiditatea în acţiunile întreprinse va constitui una dintre trăsăturile de bază ale strategului de mai târziu. Ajungând din nou în insula captivităţii lui, de data aceasta în calitate de comandant, îi găsi pe foştii săi paznici sărbătorind izbânda aşa cum se cuvenea. Cu privirile încremenite de uimire spre cel ce era predestinat să le facă tot felul de surprize bărboşii inu mai putură mişca. În afară de câţiva care reuşiră totuşi să fugă, cei aproape trei sute cincizeci de „paşnici" locuitori ai insulei au fost prinşi şi legaţi. Fără a-şi pierde simţul realităţii, o altă calitate a înzestratului Caesar, dădu ordin ca toate colibele jefuitorilor să fie şi ele jefuite. Şi fiindcă nu era puţin aurul ce-l posedau piraţii în acea vreme, cu siguranţă că tânărul întreprinzător îşi recuperă cu vârf şi îndesat cei cincizeci de talanţi daţi drept răscumpărare. Ştia el, când fusese capturat, că aşa va sfârşi această întâmplare, încât cedase cu atâta generozitate unor tâlhari o sumă atât de mare?... Dar incidentul cu piraţii nu a luat sfârşit aici. Tânărul Caesar îi duse la Pergam unde îi aruncă în închisoare. Fiindcă pe teritoriul unei provincii numai guvernatorul

avea dreptul să osândească pe cineva la moarte, pedeapsă pe care fostul prizonier o pregătea actualilor lui prizonieri, tânărul îl căută pe Iunius, guvernator al provinciei Asia, pentru a-i cere aprobarea ca piraţii să fie ucişi. Acesta fiind plecat să-şi inspecteze provincia, fu găsit undeva departe. Guvernatorul însă nu se grăbi să-i dea aprobarea. În definitiv, ce se amesteca un sclifosit fără nicio misiune oficială în treburile provinciei lui? Ca să nu mai vorbim că acest tânăr suspect era şi prost văzut de către conducătorii din Cetatea Eternă fiind nepot al reformatorului Marius şi adept al partidei popularilor. Iunius zise, în privinţa prizonierilor, că va cerceta vina lor pe îndelete. Guvernatorul ştia că piraţii, deşi pentru un moment în mare încurcătură financiară, aveau totuşi destule posibilităţi ca să mai găsească, scotocind prin fundul pungii, nişte argumente destul de convingătoare pe baza cărora, scăpându-i de la moarte, să-şi mai rotunjească şi el puţin averea. Cei trimişi în acea vreme să administreze provinciile Romei nu puteau să rupă aşa de uşor cu nişte obiceiuri atât de vechi şi atât de fructuoase... Tărăgănarea guvernatorului avea poate şi un alt scop. Pentru siguranţa transporturilor spre porturile vreunei provincii proprietarii corăbiilor erau apăraţi de către un fel de piraţi „oficiali” ce făceau paza mării împotriva unor piraţi „străini” de regiune; de către nişte piraţi „buni”, împotriva unor piraţi „răi”. Dacă primii ar fi dispărut, ceilalţi ar fi bântuit nestingheriţi ţărmurile şi situaţia ar fi fost poate mai rea. Cum ar veni că o plantă rea împiedică prin cultivarea ei să crească una şi mai rea... în sfârşit, tânărul Caesar înţelegând cum stau lucrurile se înapoie la Pergam

unde, din proprie iniţiativă, făcu să fie executaţi în închisoare mai bine de trei sute de piraţi cu excepţia unui număr de vreo treizeci dintre căpeteniile lor. Voia el să-i lase liberi pentru că îi asiguraseră un somn tihnit şi fără griji cât timp fusese captivul lor? Aşa s-ar fi părut. Îi scoase deci din închisoare. Piraţii au fost lăsaţi liberi, dar numai pentru a putea să asculte mai bine un nou şi ultim discurs al oratorului. I-au apreciat ei de data aceasta elocinţa? Probabil mai puţin ca oricând. El le-a mulţumit bandiţilor pentru menajamentele cu care îl înconjuraseră pe timpul captivităţii sale şi i-a anunţat că, pentru frumoasa lor comportare faţă de un prizonier lipsit de apărare, le va face o mare favoare: înainte de a-i crucifica, va da poruncă să li se taie gâtul pentru a-i scuti astfel de chinuitoarea agonie a morţii pe cruce. Mai rar asemenea favoare! Ce fiori de groază trebuie să-i fi cuprins pe stăpânii mărilor! Cuţitul le ajunsese… la gât punând astfel capăt întâmplării a cărei morală ar putea fi: să nu-i spui niciodată unui poet că versurile lui sunt proaste!… Poetul nostru de-abia scăpă de mânia guvernatorului căruia-i fuseseră ucişi „bunii” lui piraţi. Tânărul Caesar ancoră la Rhodos unde audie prelegerile lui Apollonius Molon, cel mai strălucit preceptor de retorică din acea vreme care fusese şi dascălul marelui Cicero. Apoi se întoarse la Roma pe o corabie de pescari, fără fastul cu care plecase la început, probabil pentru a evita o nouă Pharma-Trecuseră mai bine de zece ani de la această întâmplare. Piraţii continuau să bântuie mările. Ameninţaţi de foamete, romanii l-au investit cu puteri excepţionale în anul 687 *ab U.*c.4 pe Magnus Pompeius care, într-un timp record, reuşeşte să

desfiinţeze pirateria capturând zeci de mii de piraţi şi mai multe mii de corăbii. Să desfiinţeze pirateria din Mediterana este poate prea mult spus, deoarece mai rămăseseră destule cuiburi ale periculoşilor tâlhari ascunse pe ţărmurile abrupte sau pe insulele nelocuite. Pe vremea mea au fost semnalate nu de puţine ori jafuri săvârşite de piraţi pe mare şi chiar pe uscat. Şi eu am avut de suferit din cauza lor. Numai eu ştiu câte necazuri mi-au pricinuit piraţii ce se aflau în slujba lui Sextus Pompeius, fiul celui care… desfiinţase pirateria! De aceea, printre măsurile luate pentru siguranţa Principatului meu, am creat şi câteva flote permanente ce trebuia să vegheze ca transporturile, mai cu seamă cele care aprovizionau Roma cu grâne, să se facă nestingherite. La Actium dispuneam de un mare număr de corăbii la care s-au adăugat, după înfrângerea lui Antonius, alte câteva sute. Eu le-am repartizat în trei flote permanente: una la Ravenna ce face paza în Marea Thyrreniană, alta la Misenum, pentru Marea Ionică, iar a treia pe coasta mediteraneană a Galliei la Forum Iulii. Deşi ele au fost create pentru siguranţa mărilor, marinarii pot fi folosiţi la nevoie ca pedestraşi, ca trupe auxiliare.

Pentru paza Romei şi a Italiei s-au creat nouă cohorte de pretorieni din care trei sunt cantonate chiar în Cetate. La acestea se mai adaugă trei cohorte de urbani. Recrutarea pretorienilor şi a urbanilor se face numai dintre cetăţenii italici din regiunile sau coloniile cele mai romanizate. Cât despre cohortele de vigili, care nu fac parte propriu-zis din armată, acestea sunt recrutate din rândul liberţilor, la fel ca şi marinarii flotelor. Pentru paza mea personală, în afara cohortelor pretoriene pe care le-aş fi putut folosi la

nevoie, am creat un detaşament recrutat din rândul germanilor batavi, frisoni şi suebi.

După cum se poate vedea, armata romană este deschisă tuturor categoriilor sociale, cu excepţia sclavilor. Dar şi aceştia au fost înrolaţi în cazuri excepţionale acordându-li-se în prealabil libertatea.

La scurt timp după recrutare soldaţii depun jurământul de credinţă, *sacramentum*, faţă de mine, în calitate de comandant suprem al armatei, şi faţă de generalii lor. Jurământul constituie o legătură foarte puternică între soldat şi superiorul său fiind de natură religioasă. El dă dreptul militarilor de a folosi armele împotriva duşmanului, dar crează şi anumite obligaţii: „să execute ordinele comandanţilor împotriva oricărui inamic, să nu părăsească steagul, să nu săvârşească nicio acţiune contrarie legii”. Jurământul conferă comandantului suprem dreptul de viaţă şi de moarte asupra soldaţilor săi. Călcarea jurământului atrage după sine pedeapsa cu moartea.

O mare importanţă în organizarea armatei am acordat formării unor comandanţi de nădejde punând în special accentul pe micii comandanţi ce trăiau permanent în mijlocul trupei, aşa cum erau centurionii pe care cădea întreaga răspundere a instruirii şi disciplinizării soldaţilor. Oştirea romană este condusă de către două categorii de comandanţi: grade inferioare şi grade superioare. Cei din prima categorie, cu numele generic de *principales*, ocupă diferite funcţii purtând diferite denumiri. Printre aceştia se află cei care se ocupă cu instruirea soldaţilor: *doctor*, *campidoctor*, *exercitator*; cei care poartă stindardul: *signifer*, *imagini fier* sau *aquílifer*, de la acvila de aur ce împodobeşte steagul; cel care

primeşte şi transmite parola: *tesserarius*; cei care sunt ataşaţi personal unui grad superior, unui general: *cronicularius*, *singularis*, *secutor* sau *adjutor tribuni*; cei care lucrează la cancelarie: *librarius*, *notarius*, *codicillarius*, *tabularius*; cel care răspunde de casa de bani a castrului: *capsarius*; cei care se ocupă cu administraţia: *horrearius*, *pequarius*, *lanius*; cel care răspunde de magazia cu arme: *armorum custos*; cel care îngrijeşte bolnavii sau răniţii: *op tio valetudinani*.

Gradele superioare sunt împărţite în ofiţeri inferiori, ofiţeri superiori şi ofiţeri generali. Ofiţerii inferiori sunt centurionii, pentru unităţile de pedestraşi, şi decurionii pentru călăreţi. Ei formează corpul de nădejde al armatei. Eu le-am acordat acestora o atenţie deosebită atât în promovarea, cât şi în recompensarea lor. Ofiţerii inferiori provin din mijlocul trupei, din gradele inferioare ridicate pe baza meritelor profesionale şi constituie corpul ofiţerilor de carieră. Ei au diferite grade şi funcţii. Centurionul cel mai mare în grad şi demnitate din întreaga legiune este acela care comandă prima centurie din prima cohortă a legiunii, care cuprinde o mie de oameni, şi se numeşte *primi ordinis centurio* sau *centuria primi pili* sau *primipilus*. El ocupă un loc însemnat şi are dublul rol de auxiliar şi consilier pe lângă ofiţerii superiori care, după cum vom vedea, nu sunt în cele mai multe cazuri militari de carieră. Deseori primul centurion al legiunii este şi comandant al primei cohorte, în ordine ierarhică urmează centurionii comandanţi ai celorlalte centurii din prima cohortă de o mie de oameni şi centurionii comandanţi ai primei centurii din celelalte nouă cohorte de câte cinci sute de oameni. Ei se numesc *primi centuriones*, *princeps*

ordinum. *centuriones primorum ordinum*, *primi ordines*. Cei mai mici în grad sunt centurionii celorlalte centurii din cohortele de cinci sute de soldaţi. Avansarea centurionilor se face pe considerente strict profesionale şi în raport de eşalonul la care se află, adică de locul ocupat de centuria pe care o comandă în cadrul cohortelor ce sunt numerotate de la unu la zece. În ocuparea comenzilor se pleacă de la comanda ultimei centurii a celei de a zecea cohorte până la prima centurie a primei cohorte din legiune. Ţinând seama de cele şaizeci de centurii ale legiunii promovarea de la ultima la prima presupune o avansare extrem de înceată, încât douăzeci de ani de militărie nu ar ajunge totdeauna pentru parcurgerea ierarhiei centurionatului. De obicei însă există posibilitatea, pentru elementele capabile, de a trece peste unele grade, *successione promoveri*, printr-o avansare excepţională în locul celei la vechime, erai dintre centurioni nu reuşesc această performanţă, încât, înainte de a trece prin toate gradele, se văd trecuţi în cadrele de rezervă ale veteranilor scăpând în sfârşit de greaua, dar frumoasa meserie a armelor. În schimb, centurionii cei mai merituoşi pot deveni, după terminarea stagiului, purtători ai inelului de aur, pe baza unui ordin semnat de mine, intrând astfel în ordinul ecvestru. Dar pentru ca un fost ofiţer inferior să aparţină ordinului cavalerilor trebuia să aibă o avere considerabilă pe care nu putea s-o agoniseseră dintr-o modestă soldă primită în armată. De aceea, multora dintre ei le-am asigurat şi censul necesar dăruindu-le cei patru sute de mii sesterţi pe care trebuia să-i aibă. Iată un alt exemplu de modul cum

foloseam eu imensa mea avere; de felul cum am înţeles să-mi „însuşesc” acea „parte a leului” despre care am mai vorbit.

Ofiţerii superiori şi generalii provin din ordinul senatorial sau ecvestru. Unul din gradele acestora este cel de tribun militar şi are de obicei comanda unei cohorte. Legiunea este comandată de legatul legiunii, cu excepţia trupelor din Egipt care sunt comandate de un prefect, la fel ca şi cohortele pretoriene, urbane şi de vigili. Mai multe legiuni cantonate pe teritoriul unei provincii sunt comandate de generalul guvernator al provinciei, iar întreaga armată a statului se află sub ordinele mele. Ofiţerii superiori nu sunt militari de profesie, ci mai mult de ocazie, folosind demnitatea de comandant militar doar o anumită perioadă de timp. Ei urmăresc, prin cinstea obţinută de a fi încadraţi ca ofiţeri cu misiuni de răspundere, să ocupe mai uşor unele magistraturi civile. După ce deţineau o vreme înalte comenzi în armată şi dacă mai repurtau şi vreun succes pe câmpuj de luptă, ei se bucurau, întorcându-se la Roma, de o mai mare consideraţie în faţa alegătorilor, în faţa poporului păstrător al glorioaselor tradiţii ale armatei romane. Dar aceşti aristocraţi au compromis de multe ori armata prin felul nepriceput de a-şi comanda ostaşii în timpul luptei. Varus, Varus, iar îmi amintesc de tine!… Dă-mi legiunile, Varus!…

Dacă armata romană a reuşit să se impună lumii întregi, aceasta se datorează în mare parte disciplinei sale. O armată fără disciplină se transformă într-o adunătura care, în loc de a fi scut de apărare a patriei, devine o primejdie pentru întregul stat. Mie, ca om al ordinii şi disciplinei, nu mi-a fost prea greu să găsesc

mijloacele necesare pentru introducerea disciplinii. Am fost ajutat în această acţiune şi de o tradiţie moştenită în armată ce păstra ferocitatea legilor din primele secole ale Republicii. Disciplina instaurată de mine, într-adevăr foarte aspră, s-a menţinut de multe ori prin constrângere mergându-se până la aplicarea pedepsei capitale. Astfel, când o unitate întreagă se făcea vinovată de părăsirea câmpului de luptă, am aplicat, ca şi în trecut, pedeapsa decimării (unul din zece soldaţi, tras la sorţi, era condamnat la moarte). Sulpiciul bastonadei, adică uciderea vinovatului prin lovituri cu bastonul şi cu pietrele, se aplică dezertorilor, hoţilor, celor ce depun mărturie falsă, ori celor acuzaţi de neexecutarea ordinelor. Am menţinut şi alte sancţiuni mai puţin aspre cum erau degradarea, prelungirea anilor de serviciu, lăsarea dezonorantă la vatră şi pedepsele corporale.

Paralel cu acestea, eu nu am uitat nici acordarea recompenselor pentru ostaşii disciplinaţi şi merituoşi. Cu unele excepţii, cum a fost interzicerea jefuirii oraşelor Siciliei, după înfrângerea lui Sextus Pompeius, ori a Alexandriei, după înfrângerea lui Marcus Antonius, eu am acceptat împărţirea între soldaţi a prăzii de pe câmpul de luptă sau din cetăţile duşmanilor. Pretorienilor din cohortele de gardă le-am dăruit în mai multe rânduri diferite sume de bani. Unii dintre ei au beneficiat de mărirea temporară sau definitivă a soldei. Militarii de toate gradele din armata romană se dovedesc însă mai sensibili faţă de alt gen de recompense. Acestea sunt cele onorifice care se diferenţiază după grad. Soldaţii primesc ca decoraţii: coliere, *torques*, din bronz sau din aur, ori medalioane ornamentate, *phalerae*, ori brăţări,

armilae, cu frumoase încrustaţii, sau lanţuri din argint şi chiar din aur care se poartă pe piept peste platoşă. Ele se acordă după anumite reguli şi într-un număr stabilit: două coliere, două brăţări, nouă medalioane. Însă cea mai mare decoraţie pe care poate s-o primească un soldat este coroana civică, distincţie pentjjjy care mulţi ostaşi îşi riscau viaţa pe câmpul de luptă. Coroanele în număr mare şi variat se acordă şi ofiţerilor, iar triumful, recompensa supremă, se oferă generalului ce a deţinut comanda unor trupe care au repurtat o importantă victorie contra duşmanului.

Soldaţii care pe timpul serviciului militar îşi fac datoria cu cinste, credinţă şi devotament, când sunt lăsaţi la vatră, primesc alte însemnate recompense. Cea mai importantă este calitatea de cetăţean pentru cei care nu au avut-o, cât şi pentru familia acestora. Soldatului roman îi este interzis a se căsători pe timpul stagiului militar. Cum însă stagiul nu este doar de un an sau doi, s-a găsit totuşi, la această rigidă reglementare, o soluţie care a fost adaptată la unele prevederi ale dreptului peregrin, încât soldaţii pot, în locul unei soţii legitime, să aibă o concubină. Autorităţile militare închid ochii. Concubina, împreună cu copiii ce-i are de la soldatul urgisit, locuiesc în apropierea castrului unde se află acesta, în aşa numitele *ceiruzbae*-5. După terminarea stagiului militar soldatul se căsătoreşte oficial cu concubina sa recunoscându-i şi

B Aşezare civilă ce se forma cu timpul în preajma taberei militare. Locuitorilei, *canabenses*, erau formaţi din familiile veteranilor, din familiile celor căsătoriţi înainte de a intra în armată, din „familiile” militarilor în termen şi, treptat, din meşteşugari, negustori şi

funcţionari care creau un adevărat oraş uneori de proporţii considerabile.

copiii. Cetăţenia romană se acordă pe baza unor diplome militare ce se înmânează de către cancelaria mea de la Roma.

În afara unei temeinice organizări, pentru care am prevăzut reglementarea celor mai mici amănunte, armata romană se poate mândri şi cu o excelentă pregătire militară. Soldaţii se instruiesc permanent şi se antrenează tot timpul prin trageri la semn cu arcul, cu suliţa sau cu praştia, se exersează în mânuirea spadei, execută marşuri, obişnuite sau forţate, câte trei în fiecare lună, cu întreg armamentul plus bagajele şi participă la manevre combinate la care iau parte pedestraşi, călăreţi şi trupe auxiliare. La acestea se mai adaugă gimnastica, alergările, săriturile ce contribuie la menţinerea unei excelente condiţii fizice. *Mens sana in corpore sanol6*

Una dintre caracteristicile şi în acelaşi timp dovadă a superiorităţii armatei romane este preocuparea de a se întări, după o etapă de marş, într-o tabără puternica pentru prevenirea unui atac prin surprindere. Lucrarea presupune mari eforturi fizice. Către sfârşitul etapei de marş, când se apropie seara, un tribun militar şi câţiva centurioni devansează grosul legiunii pentru recunoaşterea şi alegerea cantonamentului care trebuie să îndeplinească anumite condiţiuni: teren uşor de apărat, sursa de apă, lemn pentru construcţii. Când trupa ajunge la locul de amplasare a taberei, soldaţii ocupă imediat linia viitorului meterez şi încep să sape şanţul, azvârlind pământul în interior, realizând astfel un taluz, *vallum*, pe creasta căruia se înalţă palisada. La

adăpostul palisadei puteau apoi să se odihnească în siguranţă până a doua zi, când îşi continuau marşul, seara luând istovitoarea muncă de la început. Aceasta este *castra destiva*, tabăra vremelnică. Unele însă au devenit adevărate fortăreţe, *castra stativa*, cum sunt mai ales taberele permanente de la frontieră, capabile să reziste unor veritabile asedii. Castrul roman este locul întărit unde câteva mii de pedestraşi şi călăreţi trăiesc şi muncesc ca într-un adevărat furnicar din zori până-n noapte. În timp de pace castrul este căminul disciplinei şi şcoala mânuirii armelor. În timp de război el este locul de odihnă, de refacere a forţelor şi reorganizare a unităţilor, cât şi adăpost pentru cei învinşi sau răniţi. Pentru ostaşul roman castrul reprezintă patria absentă; parapetele şi corturile castrului formează casa şi adăpostesc zeii Lari. Castrul este locul unde toate forţele umane şi toate resursele materiale se află bine adăpostite şi cu grijă plasate, unde totul are caracterul grandorii şi prudenţei specifice poporului roman. La acestea se adaugă disciplina şi ordinea care domnesc în tabără, cât şi buna organizare a serviciilor ce îndrumă munca de fiecare zi a fiecărui om. Niciunul dintre popoarele care au venit în contact cu armata romană n-a reuşit vreodată să execute lucrări asemănătoare acestor fortăreţe; unele e Minte sănătoasă în corp sănătos!

dintre seminţiile străine au încercat, dar până la urmă au renunţat atribuind romanilor o forţă supraomenească, după cum spunea chiar tatăl meu adoptiv despre părerea galiilor la adresa romanilor. Ca o dovadă de netăgăduit a superiorităţii organizării castrului roman este şi faptul că niciodată, sau aproape niciodată, în decursul a mai multor secole,

castrul roman n-a putut fi cucerit de duşman, în pofida curajului, a varietăţii armelor şi a diferitelor genuri de asediere folosite de mulţimea popoarelor înfruntate de către Roma în nenumărate războaie.

Trăinicia şi superioritatea armatei romane nu constau doar într-o bună organizare, o temeinică pregătire militară, o mare eficacitate a armamentului şi mijloacelor de luptă şi o ingenioasă construcţie de castre inexpugnabile. Forţa morală şi patriotismul au fost totdeauna şi mai sunt condiţiile de bază ale succesului. Curajul, devotamentul şi spiritul de sacrificiu alături de acea înaltă virtute care se numeşte muncă au făcut nepieritoare gloria armatei romane. Munca, mama gloriei şi a fericirii, cum o numea Euripide, i-a atras armatei denumirea de *exercitus*, adică unirea oamenilor prin muncă. Disciplina soldatului roman se menţine numai prin muncă. Eu am urât atât de mult inactivitatea care înlesneşte ivirea viciilor şi-i îndeamnă pe oameni la rele, încât am cerut tuturor comandanţilor să le ocupe soldaţilor tot timpul de care aceştia dispun punându-i să muncească. Fiind instruit să le facă pe toate, soldatul roman este priceput la toate executând chiar munci de utilitate nemilitară. Printr-o muncă permanentă ei au realizat nu numai invincibilele castre ce se înşiră de-a lungul întinsei noastre frontiere, dar şi drumuri militare pe zeci de mii de miile, poduri şi viaducte construite pe tot cuprinsul statului, porturi amenajate la toate mările cu impunătoare faruri ridicate pe promontorii, regiuni desecate prin crearea de canale sau baraje şi chiar plantaţii de vii.

Această minunată armată cuprinde în prezent

douăzeci şi cinci de legiuni întărite cu trupe auxiliare repartizate astfel: opt, de-a lungul fluviului Rhenus spre Germania; trei, în Hispania; două, în Africa; două, în Egipt; patru, în Syria; două de-a lungul fluviului Danubius, spre Pannonia: două, în Dalmaţia şi două în Moesia. Efectivele militare sub acvile totalizează aproximativ trei sute cincizeci de mii de oameni dintre care o sută patruzeci de mii în legiuni, o sută patruzeci de mii trupe auxiliare, vreo douăzeci de mii pentru paza Romei şi Italiei, vreo cincizeci de mii, trupe aliate. Deşi constituie un efectiv impresionant, care presupune pentru menţinerea lor un efort financiar enorm, ele sunt totuşi insuficiente, dacă ţinem seama de imensa frontieră a statului. Pentru a putea face faţă nevoilor de apărare într-o asemenea situaţie, am procedat la desfiinţarea micilor unităţi ce se aflau în diferite cetăţi şi reunirea lor în cele douăzeci şi cinci de corpuri de armată instalate la frontiere, în faţa şi în apropierea duşmanului, în acelaşi timp departe de oraşele unde disciplina ar fi fost în primejdia delăsării. Castrele şi punctele întărite, *castella*, împreună cu întinsele raliuri de apărare servesc ca bază de operaţiuni. Şi cum nu se face deosebire între armata din timp de pace şi cea pe picior de război, cum legiunile îşi au depozitele lor de arme şi alimente, iar în spate se află teritoriul de unde se fac recrutările, armata romană este în orice moment gata de a intra în luptă, ideea de masare a trupelor pe frontieră îmi aparţine mie şi constituie un minunat spectacol privind cel mai mare stat din lume extrem de puternic înarmat la frontiere şi care în interiorul provinciilor nu are aproape niciun soldat. Ostaşii nu au decât o funcţie: războiul şi un singur fel

de viaţă: al castrului militar. Aşa au devenit ei cei mai buni soldaţi ai lumii. Numai cu ajutorul unei astfel de armate am reuşit să menţin pacea atâtea decenii. *Si vis pacem para bellumP*

33. Nici cea mai mare bogăţie nu valorează cât un prieten adevărat într-adevăr, *nulla est possessio praestantior amico*[351]. Mi-a fost hărăzit în viaţă să trec prin momente atât de grele, încât tot aurul lumii nu m-ar fi putut ajuta să le depăşesc. Un om însă, un adevărat prieten, a reuşit s-o facă. Acesta a fost scumpul şi iubitul meu Agrippa. Prieten mi se pare prea puţin spus, fiindcă numele de prieten este foarte răspândit pierzându-şi astfel din semnificaţie. Să-l numesc frate, mi se pare prea puţin, fiindcă prietenia de care a dat el dovadă a fost mai puternică decât cea mai apropiată rudenie. Agrippa a fost pentru mine un al doilea eu. De aceea se spune probabil despre adevăratul prieten: *Amicus est alter ego*[352]. Între noi doi a fost pe drept cuvânt o identitate desăvârşită, deoarece, în mod cinstit, curat şi sincer, ne-am influenţat reciproc destinul. Prietenia lui Agrippa a fost una din puţinele fericiri de care m-am bucurat în viaţă.

Marcus Vipsanius Agrippa s-a născut în acelaşi an cu mine dintr-o modestă familie de rang ecvestru stabilită în Dalmaţia. Eu eram doar cu câteva luni mai mic decât el. Prietenia dintre noi s-a înfiripat încă din copilărie, el fiind unul din colegii mei de învăţătură şi joacă. După ce ne-am mai mărit, Agrippa m-a însoţit pretutindeni. Eram nedespărţiţi. Când am plecat,

---

3517 Cine vrea pace se pregăteşte de război!

352 Prietenul este un alt eu. *

pentru a-l ajunge din urmă pe marele Caesar în Hispania, bunul meu prieten era cu mine. Cu mine se afla şi la Apoi Ionia unde, ca un trăsnet, a căzut asupra mea ştirea asasinării divinului meu tăia adoptiv.

Pe parcursul acestor memorii nu am neglijat să amintesc de imensul şi nepreţuitul sprijin pe care mi l-a acordat Agrippa. Cu toate acestea, chiar dacă va trebui să mă repet, voi înşirui foarte pe scurt importantele lui fapte de arme, cât şi evenimentele mai de seamă trăite de noi doi, pentru a se înţelege mai bine însemnatul rol jucat de el în viaţa mea şi în crearea Principatului.

La Apoi Ionia, când eram aşa de tulburat de tragica întâmplare de la idele lui Marte, încât nu ştiam ce hotărâre să iau, Agrippa a fost cel care m-a însoţit la Roma sfătuindu-mă să-mi încerc norocul cu îndrăzneală spre a intra în posesia moştenirii lăsată de tatăl meu adoptiv. De atunci a fost mereu în preajma mea lipsind doar când îl trimiteam în misiuni pe care numai el le putea îndeplini cu succes. O singură dată s-a îndepărtat de mine şi atunci a fost din vina mea. Misiunile încredinţate au fost dintre cele mai grele, fiindcă trebuia îndeplinite cu arma în mână contra unor populaţii duşmănoase cu tulburau adesea liniştea statului. Întotdeauna, dar absolut întotdeauna, acţiunile lui au fost încununate de succes, deoarece Agrippa, în afară de multe alte calităţi, era pe deasupra şi un comandant de oşti desăvârşit care arăta pe câmpul de bătălie un deosebit curaj şi spirit de sacrificiu, dar şi acel calm imperturbabil necesar judecării cu sânge rece a celor mai dificile şi confuze situaţii provocate de duşman. El era înzestrat cu

priceperea genială şi inventivă a unui mare strateg, pricepere dovedită pe parcursul întregii lui cariere militare. O primă misiune a fost pacificarea unei regiuni răsculate din Gallia. El este primul care, după Caesar, a trecut atunci fluviul Rhenus. Eu i-am decernat triumful pe care Agrippa l-a refuzat cu modestia care îl caracteriza. În războiul contra lui Sextus Pompeius flotele comandate de către mine au fost de mai multe ori înfrânte. L-am chemat în grabă pe devotatul prieten. El obţine o mare victorie la Mylae şi Naulochos punând astfel capăt îndelungatului război cu Sextus. Nu mult după aceasta contribuie în mare măsură la victoria repurtată în războiul peruşin. Câţiva ani mai târziu, în bătălia de la Actium, Agrippa a repurtat o nouă şi răsunătoare victorie învingându-l pe Antonius, renumit comandant de oşti format de marele Caesar. Eu am poruncit cu această ocazie să se confecţioneze pentru destoinicul şi neînfricatul general un stindard albastru, distincţie cu totul excepţională, pe care el avea dreptul să-l fluture purtat înaintea sa peste tot pe unde trecea, atât pe pământ cât şi pe mare, la poarta casei sale cât şi pe nava sa de comandant. Tot Agrippa este cel care pacifică Hispania prin înfrângerea totală a asturilor şi cantabrilor. Acordându-i din nou triumful, din nou el îl refuză numai pentru a nu umbri prestigiul meu.

Această viaţă plină de privaţiuni şi agitaţii îl va uza treptat pe puternicul general. De-abia întors dintr-o expediţie victorioasă contra Pontului, află că pannonienii se ridicaseră la luptă în regiunea fluviului Danubius. Pleacă neîntârziat acolo şi potoleşte revolta numai prin simpla sa prezenţă. Nu era prima dată când prestigiul neînvinsului comandant de oşti făcea

să înceteze, doar prin apariţia sa, tulburările în provincii şi chiar la Roma. Faima pe care şi-o dobândise a folosit-o tot în sprijinul meu, când, timp de patru ani, a străbătut Orientul impunând popoarelor vecine dependente, semidependente sau aliate respectul faţă de Roma.

Despre Agrippa, după talentul lui pe câmpul de luptă, s-ar fi putut spune că nu-i plăcea decât războiul şi sângele eroilor vărsat pentru patrie. Dar el a ştiut, când a fost nevoie, să înlocuiască armura de luptător cu mantia paşnică de magistrat. În modesta funcţie de edil, după ce obţinuse atâtea mari onoruri, el a realizat în numele meu un ansamblu de lucrări arhitectonice care i-a uimit pe toţi locuitorii şi vizitatorii Romei. În afara satisfacţiei acestora de a se bucura de nenumăratele edificii, statui şi coloane de marmură scumpă, terme, apeducte, poduri, fântâni şi rezervoare cu apă proaspătă, cât şi alte lucrări de canalizare sau desecări, au fost ocupate în acelaşi timp şi braţele de muncă ale multora îmbunătăţindu-se astfel starea materială prin sumele de bani plătite acestora. Tot din iniţiativa sa a fost întocmită la Roma un fel de reprezentare pe o imensă tablă a configuraţiei statului pe care erau însemnate apele, munţii, oraşele şi delimitările între provincii care au avut un însemnat rol în orientarea generalilor, magistraţilor, negustorilor, călătorilor. În afara imenselor fonduri pe care eu i le-am pus la dispoziţie, Agrippa a cheltuit şi o parte din marea sa avere primită de la soţie, fiica bogatului Atticus. Pentru generozitatea sa, dar mai ales pentru actele sale de bravură, pentru actele sale de abnegaţie şi devotament faţă de mine eu l-am răsplătit pe măsura

cuvenită făcând din el unul dintre cei mai bogaţi oameni ai Romei. Dacă m-aş referi numai la Chersonesul tracic ce-i aparţinea în întregime sau la întinsele domenii din Sicilia. Şi când mă gândesc că această colosală bogăţie a lui mi-a fost hărăzită până la urmă tot mie. Minunatul prieten, care şi-a închinat întreaga viaţă realizării reformelor iniţiate de către mine, când a închis ochii pentru totdeauna mi-a lăsat tot mie întreaga sa avere.

Dar mai importante decât nesfârşitele latifundii pe care le stăpânea prietenul meu credincios, au fost onorurile acordate prin asocierea lui la conducerea statului şi înrudirea cu mine. Când am fost foarte grav bolnav, crezând că mi se apropia sfârşitul, am luat mâna lui Agrippa şi i-am pus inelul în semn că doream să fie succesorul meu la conducerea Statului. Mai târziu i-am cerut s-o repudieze pe Pomponia şi s-o ia de soţie pe fiica mea Iulia. El s-a supus şi mi-a devenit astfel ginere. Avea atunci 41 de ani. A mai trăit exact zece ani în care timp i s-au acordat *tribunicia potestas* şi *imperium proconsulare* ridicându-l la o putere şi onoare asemănătoare cu cele obţinute de mine. Dar pentru acest neobosit om puterea încredinţată nu a însemnat altceva decât obligaţia pe care şi-a asumat-o de a mă sprijini în opera de reclădire a statului şi a servi poporul roman.

Mă aflam la un spectacol când, în luna martie a anului 742 *ab U.*c.[353], aflu îngrijorătoarea veste că Agrippa se găsea bolnav în Campania. Tocmai se înapoiase din Pannonia. Am alergat cu toată graba, dar am ajuns prea târziu. Nepreţuitul meu prieten era

353 Anul 12 î.e.n.

mort. Avea 51 de ani. Eu i-am adus corpul neînsufleţit la Roma în mijlocul unei pompe triumfale. Rămăşiţele pământeşti au fost depuse în mausoleul construit pentru mine şi familia mea pe Câmpul lui Marte. Cu ochii în lacrimi şi sufletul zdrobit de durere i-am pronunţat elogiul funebru. Nu cred că mai este nevoie să descriu sfâşietoarea durere de care am fost cuprins la pierderea ireparabilă a neuitatului meu prieten credincios, ginere devotat, consilier înţelept, edil priceput, diplomat talentat şi neînfrânt comandant de oşti. Atât în luptă cu duşmanul, cât şi în luptă cu viaţa, Agrippa a dovedit totdeauna o fermitate liniştită şi de nezdruncinat. El a arătat un înalt devotament şi o totală abnegaţie nu în primul rând pentru o cauză, ci pentru un om: pentru mine. Agrippa a fost acţiune, energie, activitate plină de îndrăzneală, elan decisiv, perseverenţă fără margini, forţă morală în momentele critice, geniu în focul bătăliilor. Agrippa a fost întruchiparea celor mai înalte virtuţi romane. Şi parcă văd că, dintr-o ingratitudine specifică oamenilor, peste secole se va vorbi mai puţin despre acest brav bărbat, care şi-a petrecut viaţa într-o tăcută modestie, decât despre un alt prieten al meu, Maecenas, pe care îl voi prezenta imediat.

Prin dispariţia lui Agrippa am pierdut cel mai de preţ sprijin pe care mi l-au dăruit zeii. Când mai târziu se abătea asupra Principatului condus de mine vreo nenorocire, spuneam, pe bună dreptate, că dacă trăia Agrippa, aşa ceva nu s-ar fi întâmplat. Un prieten ca el nu trebuia să moară niciodată. *Amiciţias imortales*, *inamiciţias mortales esse debere*![354]

354 Ar trebui ca prietenia să fie nemuritoare, să moară numai

34. Smaraldul meu de Etruria!

Dacă pentru obţinerea victoriei în cea mai grea bătălie nimeni nu a fost mai iscusit ca Agrippa, pentru conducerea celor mai dificile negocieri, pentru a adormi duşmăniile sau a reconcilia spiritele bănuitoare, pentru a reface prieteniile sau a strecura discordia printre adversari, în sfârşit, pentru a cunoaşte oamenii şi a şti să-i manevreze nimeni nu l-a egalat pe Maecenas, cel de al doilea colaborator şi devotat prieten al meu.

Caius Cilnius Maecenas era cu şapte ani mai mare ca mine. El s-a născut la Arretium în anul 684 *ab U.*c.*1* şi se trăgea dintr-o bogată familie de cavaleri din Etruria. Prietenia dintre noi s-a înfiripat tot la Apollonia. El s-a alăturat dorinţei mele de luptă împotriva asasinilor marelui Caesar şi îl întâlnim mai târziu în tabăra mea şi a lui Antonius la Philippi. Din anul 714 *ab U.*c.*2* devine consilierul meu preţios.

Marea încredere pe care mi-a inspirat-o onesta lui prietenie m-a făcut să-i las conducerea Romei, pe timpul cât m-am aflat în Orient angajat în luptă cu Antonius, deşi Maecenas nu era oficial investit cu nicio împuternicire şi nu ocupa niciun fel de magistratură, în vremea aceea el mi-a salvat într-un fel viaţa descoperind la timp complotul pus la cale împotriva mea de fiul lui Lepidus.

Voi aminti doar câteva din importantele acţiuni întreprinse de Maecenas. Astfel, el a condus tratativele pentru domolirea duşmăniei ce-mi purta Antonius şi împăcarea mea cu acesta la Brundisium, el a mijlocit căsătoria mea cu Scribonia şi căsătoria

---

duşmănia!

surorii mele Octavia cu Antonius şi tot el a obţinut de la acesta flota ce-mi era necesară în lupta contra lui Sextus.

Dar în afara acestor intervenţii directe, un ajutor mai important mi-a fost acordat de către prietenul meu în mod indirect. Cu sprijinul, protecţia şi încurajarea unor valoroşi şi talentaţi oameni de litere a contribuit în mod substanţial la popularizarea reformelor mele politice şi sociale. Maecenas ţinea casă deschisă noului spirit literar al vremii şi, la el, în parcurile vilelor sale, în cadrul unor banchete vesele, între o odă a lui Horatius şi o elegie a lui Propertius, vechea societate, cu mentalitatea ci în dezacord cu schimbările aduse de mine, abdică până la urmă şi se consolează în faţa noului sistem politic pe care veneam să-l introduc.

Sprijinul ce mi-a fost acordat de Maecenas se deosebeşte astfel întru totul de cel dat de Agrippa. După consolidarea puterii mele prin victoria de la Actium, Maecenas s-a retras din viaţa politică odihnindu-se la umbra răcoritoare a minunatelor sale grădini. El se ţine departe de onoruri. Averea sa îl plasa în ordinul ecvestru. El n-a dorit să se ridice. L-a lăsat pe Agrippa să împartă consulatul sau cenzura cu mine, să administreze, să clădească temple şi apeducte, să fundeze noi cetăţi, să construiască drumuri militare, să parcurgă fără încetare provinciile şi să distrugă cu mâna pe spadă duşmanii ce-mi primejduiau opera de redresare a statului. Maecenas a rămas liniştit la Roma. Compunea versuri, mai bune sau mai slabe, îl asculta cu încântare pe Horatius sau Vergilius, organiza serbări şi banchete într-o atmosferă plăcută şi veselă unde parfumurile curgeau

valuri. Totuşi, misiunea sa este dintre cele mai serioase. În jurul mesei sale se produc schimbările dorite, iar îndrăznelile nesăbuite se îmblânzesc. Virtuţile austere crează un suflu de plăcere. În cercul său literar se învaţă a fi preamărite binefacerile aduse de pacea instaurată de mine. Aici se uita trecutul şi sunt chemaţi cu insistenţă cei ce încă nu l-au uitat.

Pentru Maecenas o grijă permanentă a fost aceea de a strânge în jurul lui, deci şi al meu, poeţii talentaţi din vremea noastră. De-abia depăşeam primele greutăţi din timpul triumviratului, ca îl şi întâlnim pe Vergilius în compania prietenului meu. Puţin timp după aceea, în primăvara lui 716 *ab U.*c. *s*, Horatius, prezentat de Vergilius, se adaugă grupului în care deja se găsesc valoroşi oameni de litere ca L. Varius Rufus, Plotius Tucca, Quintilius Varus, Valgius Rufus şi alţii.

Înconjurându-mă cu un cerc de literaţi, Maecenas nu făcea decât să urmeze o tradiţie dintre cele mai vechi. Cu secole în urmă generalii romani căutau să se înconjoare de oameni talentaţi care să le cânte victoriile. În casele nobililor aristocraţi se întâlneau de asemenea poeţi şi filosofi. Guvernatorii, plecând spre depărtatele provincii, luau în anturajul lor cărturari şi oameni de litere. Maecenas ştia prea bine că gloria celebrului erou grec Achilles ar fi fost zadarnică, dacă Homer nu l-ar fi făcut nemuritor.

Socotesc necesar să arăt că a răspândi şi a face cunoscute pe calea scrisului faptele nepieritoare ale unor oameni de seamă nu se poate confunda cu a scrie la comandă; nu este tot una cu a forţa talentul şi vocaţia unui poet obligându-l a preamări un om sau o faptă contra voinţei autorului. Nici Maecenas, şi cu atât mai puţin eu, nu am impus talentaţilor poeţi

subiectele pe care aceştia trebuiau să le trateze. Noi ne-am folosit doar de entuziasmul şi speranţele lor manifestate cu sinceritate pe măsură ce aceştia, ca o adeziune la politica mea, îşi însuşeau cu satisfacţie şi în mod voluntar schimbările aduse de mine în viaţa statului roman. Să-l luăm ca exemplu pe Vergilius. El era încă de mult un mare admirator al divinului Caesar. Într-una din eglogele lui, a cincea dacă nu mă înşel, poetul cântă moartea şi apoteoza tatălui meu adoptiv. Ea a fost scrisă când eu de-abia apărusem pe scena istorică a Romei, adică prin anul 712 *ab* /.c.4, încât nu poate fi numită o operă de „propagandă" dictată de Maecenas. Vergilius nu face decât să-şi exprime credinţa şi convingerea lui în misiunea divină a genialului Caesar despre care spune că este eroul pacificator mort din păcate prea devreme pentru a-şi putea duce la bun sfârşit misiunea sa, dar însoţit de regretele întregii naturi şi recompensat prin imortalitatea câştigată. Într-o altă eglogă, scrisă ceva mai târziu, Vergilius va relua o temă apropiată: secolul care este pe cale de a se naşte va vedea triumful păcii, graţie înţelegerii restabilită până la urmă între cei doi moştenitori ai divinului Caesar. Dar nici eu, nici Antonius, fiindcă la noi doi se referă poetul, nu aveam atunci puterea de a provoca această prevestire ce răzbate din poem. Era prin anul 714 *ab U.*c.*5*, la abia patru ani după moartea tatălu meu adoptiv, când situaţia se prezenta atât de tulbure şi nesigură, încât eu cel puţin nu-mi făceam mari iluzii într-o reconciliere cu Antonius, deşi în toamna acelui an acceptasem ca sora mea Octavia să-i devine soţie. Dar însăşi faptul că această scriere a fost dedicată lui Pollion, partizan al lui Antonius, însă cu atitudini

oscilante faţă de criza ivită după Brundisium, este o dovadă că Vergilius nu putea fi instrumentul nici al lui Maecenas, nici al grupului său. Se pare că, din contră, poetul, alegându-l pe Pollion, a evitat de a fi de partea mea sau a rivalului meu fiind astfel condus de un curent de opinie neutru.

Independenţa poeţilor grupaţi în jurul lui Maecenas este trăsătura cea mai remarcabilă. Desigur că Maecenas ar fi dorit ca vreunul dintre ei să cânte în versuri glorioasele mele fapte. Dar atât Vergilius, cât şi Horatius şi Propertius se sustrag de a întocmi o astfel de epopee recomandând altora să scrie lucrarea, muza lor fiind prea slabă, iar inspiraţia lor prea limitată pentru o asemenea vastă operă. Vergilius, în timp ce lucra la *Bucolice*, spunea că un subiect aşa de pretenţios, cum era acela referitor la importantele mele reforme, nu se potrivea deloc cu cel ce scrie despre un păstor… în sfârşit, când se hotărăşte să scrie o epopee, ea se referă la vremuri dintre cele mai îndepărtate, chiar dinaintea fundării Romei. Horatius, la rândul lui, se scuza invocând talentul său născut pentru poeme uşoare. El ştie să laude iubirea, vinul, timpul liber, frumuseţile naturii, binefacerile oamenilor şi mai ales să satirizeze manifestările ridicole ale contemporanilor săi. Iar atunci când i-am cerut să ocupe în mod oficial funcţia de secretar al meu, apreciindu-l ca pe un om priceput ce mi-ar fi fost de mare ajutor, micul meu butoi, cum îi spuneam în glumă, fiindcă era mic şi gras, m-a refuzat pur şi simplu declarând fără ocolişuri că preferă, în locul onorurilor de la palat, domeniul său din Sabinia. De aceea eu i-am spus: să ştii că nu sunt mulţumit de tine. Crezi că ai fi dezonorat în faţa posterităţii, dacă

ai mărturisi că eşti prietenul meu? Propertius, în care Maecenas îşi pusese mari speranţe, nu s-a dovedit nici cel mai docil. Se întrebă nedumerit, cum ar putea el, care nu ştia să scrie decât despre conflictele amoroase, să descrie faptele de arme săvârşite în războaie?!… „Mai bine lipsă, decât să compun o operă nedemnă de un asemenea măreţ subiect!” spunea el.

Pe vremea sa, Cicero însuşi şi-a dat seama cât de neplăcut era să constrângă inspiraţia poeţilor. El dorea foarte mult ca un talentat poet să compună un cânt eroic referitor la gloria propriului său consulat. Până la urmă a trebuit să se resemneze întocmind el această dificilă muncă. Singurele epopei care au fost scrise pe vremea mea cu subiecte contemporane, fără a fi susţinute sau încurajate de Maecenas, au fost ale lui Caius Rubrius şi Cornelius Severus. Ele au fost însă date repede uitării şi nu au contribuit prea mult la popularizarea gloriei mele. Rubrius a scris despre războiul purtat de mine contra Cleopatrei, dar poemul a fost închinat mai cu seamă morţii lui Marcus Antonius. Lucrarea s-a bucurat de o oarecare faimă pe vremea mea. Severus a scris *Bellum Sicilum* care evoca îndelungatul război purtat împotriva lui Sextus Pompeius în Sicilia.

Epoca înfloritoare a poeziei latine din vremea mea nu se poate explica numai prin protecţia arătată poeţilor de către Maecenas. Această epocă a fost pregătită în cursul generaţiilor precedente, iar eu nu am avut decât fericirea de a mă afla la apogeul puterii mele în timpul apogeului literaturii latine. Pe de altă parte, această perioadă înfloritoare a talentelor poetice, care a început înainte de Actium, a durat mai puţin decât conducerea exercitată de mine. Primele

opere ale lui Vergilius sunt contemporane cu ultimii ani de viaţă ai marelui Caesar. Poetul a murit în anul 735 *ab U.*c. *e*, adică acum treizeci şi trei de ani; Propertius, în anul 739 *ab U.*c.*1*, adică acum douăzeci şi nouă de ani; Horatius, în anul 746 *ab U.*c.*8*, în acelaşi an cu Maecenas, adică acum douăzeci şi doi de ani. Deci o bună parte a vieţii mele am fost lipsit de aceste glorioase nume. Marii poeţi atinseseră deja maturitatea, dacă nu chiar perfecţiunea talentului lor, înainte ca importantele mele reforme să fi fost duse până la capăt. De aceea creaţiile lui Vergilius, Horatius, Propertius sau Tibullus nu datorează nimic nici lui Maecenas, nici mie. Aş putea spune că în a doua parte a vieţii mele eu nu am făcut decât să beneficiez de strălucitul trecut al literaturii latine. Totuşi, evoluţia acestei literaturi şi evoluţia puterii dobândite de mine au mers un timp alături şi aceeaşi factori au influenţat asupra amândurora. Reformele pe care le-am adus eu statului roman prin instaurarea ordinii, concordiei şi păcii, au contribuit la promovarea multora dintre valorile spirituale caracteristice poporului roman. Fiindcă împuternicirile ce mi-au fost acordate mie nu se puteau confunda cu acapararea brutală şi ilegală a puterii de către un om sau o clică de ambiţioşi, opera mea de reconstrucţie a statului pe noi temelii a fost apreciată şi chiar lăudată de către oamenii de bună credinţă ai Romei printre care se numărau şi unele talente literare ale vremii.

Dacă spiritul creator al poeţilor nu a fost influenţat, dacă poeţii au refuzat să accepte cu ochii închişi consemnul dat de prietenul şi protectorul lor Maecenas, nu înseamnă însă că acţiunile întreprinse

de către acesta au fost de neglijat. Ele s-au manifestat mai ales sub aspect material. Vergilius şi Propertius fuseseră ruinaţi în timpul războaielor civile. Horatius nu a avut nici el o soartă mai bună. Aflându-se la Atena, unde se refugiase şi conspiratorul Brutus, a intrat ca tribun militar în armata acestuia şi luptă contra mea şi a lui Antonius la Philippi. Revine apoi la Roma în urma amnistiei acordate de către noi. Aici a dus o viaţă obscură şi plină de privaţiuni muncind ca *scriba quaestorius*[355]. Deseori răbufneşte nemulţumirea sa în mici scrieri satirice care sunt lăudate de Vergilius şi Varius. Cu ajutorul lor a pătruns în cercul lui Maecenas. Acesta i-a oferit lui Horatius o proprietate nu departe de Tibur unde îşi petrece majoritatea timpului atras de frumuseţea şi poezia locului. Dar nu numai lui, ci şi celorlalţi poeţi Maecenas le-a asigurat liniştea şi prosperitatea. Mai mult decât aceasta, protectorul le-a întărit sentimentul onoarei şi demnităţii lor, cât şi al absolutei independenţe spirituale.

Influenţa lui Maecenas s-a exercitat într-un mod foarte subtil şi divers faţă de cei care îi datorau aşa de mult. Aceasta nu a însemnat însă o „dictatură a literelor" intransigentă şi autoritară, impusă de cuvântul de ordine al unei propagande. Prietenii lui poeţii s-au lăsat influenţaţi dar mai mult în sensul de a se socoti ei înşişi, aşa cum erau apreciaţi de Maecenas, ca oameni de excepţie cărora trebuia să li se asigure protecţia şi să fie eliberaţi de grija zilei de mâine. Li se cerea în schimb de a da o expresie nemuritoare sentimentelor şi ideilor ce nu puteau fi

355 Scrib al questorilor.

înţelese şi exprimate de către oamenii obişnuiţi decât într-un mod obscur şi imperfect. Poeţii au astfel misiunea de a aduce consacrarea supremă a Idealului şi Frumosului. Maecenas ştia că opera mea de reclădire a statului, în esenţă limitată la legi obişnuite, va reuşi să se menţină peste secole, dacă va fi imortalizată de către marile talente capabile a o face nepieritoare. El nu este intrigat de refuzul poeţilor de a mă elogia în versurile lor pe mine, ca om. În schimb este foarte atent şi preocupat ca aceştia să prezinte spiritul legilor, spiritul reformator al operei mele ce depăşeşte cu mult persoana mea. Maecenas doreşte ca inspirata mea acţiune de salvare a poporului roman se regăsească şi să se explice prin sentimentul aproape divin al grandorii şi înaltei misiuni a Romei.

Publius Vergilius Maro, născut în anul 684 *ab U.*c.[356] dintr-o familie modestă, a căpătat totuşi o educaţie aleasă şi şi-a format o vastă cultură având cunoştinţe despre filosofie, arheologie, istorie, religie, poezie greacă şi latină. *Acneis11*, opera sa de căpătâi, care rivalizează cu *Iiiada* lui Homer, a fost începută la puţin timp după Actium, adică prin anul 725 *ab U.*c.*12* şi întreruptă în anul 735 *ab U.*c.*13* prin moartea poetului, deci contemporană cu crearea Principatului meu. În timp ce eu mă ocupam de construirea edificiului politic, mă interesam şi de progresul poemului. Deşi angajat într-un greu război în Hispania contra asturilor şi cantabrilor, găseam timp să-i scriu lui Vergilius cerându-i noutăţi asupra operei sale *Acneis*. El se scuza că nu progresa aşa cum ar fi dorit, din cauza enormei şi grelei misiuni pe care şi-o

356 Anul 70 î.e.n.

asumase. Dar eu eram nerăbdător să mai citesc ce scrisese şi îi ceream să se grăbească. Sincer vorbind, cred că nu eram împins numai de acea nerăbdare a iubitorului de poezie, ci mai degrabă de dorinţa de a vedea terminată o valoroasa operă pe care am socotit-o ca un sprijin indirect şi totuşi foarte important cu privire la reorganizarea statului şi consolidarea puterii mele. Dar cum putea să mă ajute un poem într-o misiune atât de complexă şi dificilă? Poemul trebuia să aducă justificarea uneia dintre cele mai de seamă meniri ale poporului roman legată de o promisiune solemnă făcută de zei lui Aeneas. Un pasaj celebru din *Iliada* vorbea despre această promisiune. După distrugerea Troiei şi stingerea din viaţă a celor din neamul lui Priamus, puterea urma să-i revină lui Aeneas şi descendenţilor săi care trebuia să obţină stăpânirea întregii lumi. Vergilius nu a inventat această legendă. Exista o veche credinţă, foarte răspândită chiar la Roma, dar şi în alte regiuni ale Italiei, după care prevestirea homerică îşi găsea realizarea în extraordinarul destin acordat de zei romanilor. Tradiţia voia să spună de fapt că Roma a fost creată de Aeneas însuşi care, scăpând din dezastrul ce se abătuse asupra Troiei, a sosit în Italia cu câţiva însoţitori. Subiectul ales de poet avea avantajul de a lega direct Roma din vremea mea, la trecutul cel mai îndepărtat şi prestigios al lumii helene. Astfel încât *Iliada* lui Homer era un fel de garanţie a grandorii Cetăţii Eterne şi, ceea ce era poate şi mai important, romanii încetau să mai fie cuceritorii avizi, stăpâni ai lumii prin forţa armelor. Destinul Romei este astfel prefigurat în urmă cu un mileniu, iar dominaţia ei asupra cetăţilor greceşti nu

era de fapt decât o dreaptă răzbunare; cucerirea şi prădarea Corintului de către romani constituiau pedeapsa şi ispăşirea pentru distrugerea Troiei şi tragica moarte a lui Priamus. În plus, trebuia să se explice lumii greceşti că Roma nu a fost străină elenismului, ci din contră, ea a fost ataşată printr-o comunitate de origine şi cultură. Astfel, filiaţia troiană apare foarte importantă arătându-se că Roma, la fel ca şi celelalte cetăţi greceşti, s-a născut din aceeaşi comunitate spirituală descrisă de Homer. Vergilius insistă asupra legăturilor ce îl uneşte pe Aeneas cu unii conducători eleni. Grecii cred, cum credem şi noi, în miturile şi legendele istorice; Achiles este tot atât de real ca şi Hanibal, iar Agamemnon şi Menelaos tot atât de reali ca Alexandru cel Mare. (Pentru o minte mai luminată, mai îndrăzneaţă, epopeele sunt doar imaginaţii şi jocuri gratuite ale unor poeţi). Astfel, dintr-odată, toată ura manifestată de învinşii noştri din Orient apare nejustificată. Epopeea lui Vergilius, prezentând într-o formă perfect credibilă aceste tradiţii, înregistra pentru veşnicie, ca pe o lecţie de istorie de neuitat, povestirea evenimentelor care legitimau reformele mele şi principatul creat de mine. De aceea spun că Vergilius, prin opera sa m-a sprijinit găsind justificarea principalelor mele fapte, *Acneis* contribuind la împăcarea dintre Orient şi Roma, la apropierea Orientului de Occident. Eu am reuşit să menţin unite aceste două lumi pe care le separă mari deosebiri de civilizaţie, tradiţii, cultură, limbă vorbită, credinţe religioase. Cât timp vor reuşi cei după mine să menţină echilibrul între aceste două imense „domenii” ale Romei, n-aş putea spune!…

Vergilius, prin nemuritoarea sa epopee, a mai

obţinut un lucru foarte însemnat şi foarte folositor pentru mine. El povesteşte că Aeneas, fiul lui Venus şi al lui Anefhises, a avut un copil, cu Creusa, pe nume Ascanius. Creusa, fiica lui Priamus şi a Hecubei, a pierit în noaptea incendierii Troiei. Ascanius este luat de tatăl său şi purtat în peregrinările sale până în Italia. După moartea lui Aeneas fiul întemeiază cetatea Alba-Longa peste care a domnit multă vreme şi care a fost patria lui Romulus şi Remus. Tradiţia italicilor îl cunoaşte pe Ascanius sub numele de Iulius. El este strămoşul unor descendenţi din care se trage marele Caesar ce aparţinea gintei Iulia. Eu de asemenea aparţin acestei ginţi. Astfel, promisiunea făcută de către zei lui Aeneas găsea împlinirea în persoana mea, în faptele mele, în Principatul creat de către mine. Într-un fel toţi romanii sunt „fiii” lui Aeneas, dar fiul prin excelenţă al acestuia sunt eu, iar misiunea mea era o garanţiei prevestirii homerice. Vergilius, admirator al marelui Caesar, compunând *Acneis*, nu şi-a trădat propriile sale convingeri, în plus a servit interesele mele prin contribuţia la fundamentarea spirituală a reformelor aduse de mine. Vergilius, prezentând evenimentele mai de seamă din istoria Romei, scoate în evidenţă rolul decisiv pe care l-am avut eu în ultimele decenii. El se opreşte asupra luptei de la Actium arătând că în aceasta înfruntare am fost conducătorul întregii Italii, aşa cum am afirmat-o şi eu în testamentul meu politic. Lupta de la Actium, explică Vergilius, a fost un război desfăşurat sub îndrumarea zeilor unde italicii şi romanii s-au contopit într-un singur popor. El spune:

Hinc Augustus agens Italos în proelia Caesar
Cum Patribus populoque, Penatibus et magnis

dis.[357]

Antonius conducea atunci trupe străine fiind urmat de soţia sa care era egipteancă, mai spune poetul. În lupta de la Actium împotriva armatelor orientale n-au luptat numai italicii conduşi de mine; împotriva divinităţilor cu chip de monştri de pe Nil au luptat şi zeii italici.

Vergilius a acordat o deosebită atenţie şi grijă în întocmirea epopeii sale. În scopul de a cunoaşte mai bine locurile de unde venea Aeneas el a întreprins chiar o călătorie vrând să vadă cu ochii lui ruinele Troii. Dar ajuns în Grecia s-a îmbolnăvit şi a fost nevoit să se întoarcă din drum. Poetul şi-a considerat opera neterminată. Unele fragmente au fost citite de el în faţa mea şi a familiei mele producând o impresie dintre cele mai puternice. Sora mea Octavia a fost aşa de impresionată, când poetul a amintit în versuri de o rară duioşie despre moartea fiului ei, încât aceasta şi-a pierdut cunoştinţa. Genialul poet a rugat cu limbă de moarte pe prietenii lui să nu-i publice niciodată opera pe care într-un timp intenţiona chiar s-o distrugă. Eu însă i-am acordat acestei epopei o aşa mare însemnătate istorică, politică şi literară, încât am cerut să fie totuşi publicată. Minunata sa operă de o neîntâlnită perfecţiune a stilului şi de o rară armonie a versurilor 8-a bucurat în vremea mea de o foarte largă răspândire. Indiferent cum va evolua gustul pentru poezie al omenirii, am convingerea că generaţiile de peste secole vor îmbrăţişa cu mare căldură opera lui Vergilius şi, delectându-se cu nepieritoarele sale

---

3571 1 Valma cu toţi senatorii, poporul, penaţii şi zeii, Caesar Augustus chemat-a atunci pe italici la luptă.

versuri, îmi vor aduce şi mie şi lui Maecenas prinosul recunoştinţei lor.

Quintus Horatius Flaccus, născut în anul 689 *ab U.*c.[358] la Venusia, este fiul unui libert *coactor*[359] care se străduieşte să-i asigure băiatului o instrucţie dintre cele mai alese. Horatius studiază gramatica şi filosofia la Roma, apoi în Grecia. El s-a bucurat de o frumoasă apreciere din partea mea. În anul 737 *ab U.*c.[360] am organizat pentru poporul roman Jocurile seculare cu un fast deosebit. Pentru această măreaţă sărbătoare Horatius a compus *Carmen Seculare*[361], imnul care a fost cântat de către un cor format din douăzeci şi şapte tineri băieţi şi din tot atâtea tinere fete. El este adresat lui Apollon şi Dianei sub forma unei lungi rugăciuni pentru obţinerea prosperităţii poporului roman. Este un imn al îndepărtatelor tradiţii în care Pietatea, Buna Credinţă, Onoarea apar ca abstracţii personificate. Imnul îi imploră pe zei să mă ajute la succesul legilor introduse de mine. Horatius este totodată şi propovăduitorul cultului meu:

Caelo tonantem credidimus Iovem

Regnare; *praesens divus habebitur Augustus adjectis Britannis Imperio gravibusque Persis.*[362]

Poetul a contribuit la consolidarea puterii mele cerând tuturor să-şi manifeste recunoştinţa faţă de eroul care a ştiut, după atâtea nenorociri, să redea pacea şi bucuria lumii întregi.

---

358 Anul 65 î.e.n.

359 Perceptor.

360 Anul 17 î.e.n.

361 Cîntec secular.

362 Pe Iupiter îl ştiam după bubuit Stăpîn că e în cer; pe pămînt slăvit Ca zeu e-Augustus, care Romei Dat-a britannici şi perşi în lanţuri.

Deşi Horatius nu era căsătorit şi nu avea copii, el a anticipat misiunea mea de legiuitor, poate la îndemnul lui Maecenas, pregătind opinia publică asupra legilor date de mine cu privire la consolidarea familiei, la căsătorie şi la datoria senatorilor de a-şi făuri un cămin, de a avea cop-i. În opera lui Horatius se întâlneşte şi protestul împotriva îmbogăţirii exagerate care constituie izvorul răului. Să se ia ca pildă, recomandă el, popoarele ce nu cunosc cultura, cum sunt sciţii care îşi transportă toate bunurile într-un car. La aceste popoare nu se vor întâlni viciile de care suferă societatea romană, în care mulţi nu se gândesc decât la îmbogăţire, arenzi, procente, şi în care virtutea este mai puţin preţuită ca banii. *„Virtus post numios."*[363] în mod indirect Horatius sprijină legile introduse de mine împotriva luxului deşănţat al celor foarte bogaţi. Prin scrierile sale talentatul poet contribuie la opera de restaurare morală întreprinsă de mine.

Sextus Propertius s-a născut în anul 707 *ab U.*c.[364] în oraşul Assisi din Umbria dintr-o înstărită familie plebee. El îşi însuşeşte la Roma cunoştinţele juridice şi retorice necesare carierei publice, dar la care curând renunţă pentru a se consacra carierei literare. *Cynthia Monobiblos*[365] îi aduce o largă popularitate şi accesul în cercul lui Maecenas. La început ia atitudine faţă de legile introduse de mine spunând că din sângele lui nu se va naşte niciun soldat. Această stare de spirit este însă trecătoare,

363 „Virtutea, după bani."
364 Anul 47 î.e.n.
365 Cartea Cynthiei.

deoarece nu putea să rămână izolat de curentul sprijinit şi încurajat de Maecenas şi cei din jurul său. Începând de prin anul 734 *ab U.*c.[366], adică de pe vremea introducerii de către mine a unor importante reforme, inspiraţia sa se îndreaptă spre legendele romane. Temele nu sunt însă luate la întâmplare. Elegiile lui fac legătura cu viaţa şi activitatea mea. Astfel, el consacră una din cărţi Palatinului, colina sacră unde Romulus a luat auspiciile înainte de fundarea Romei. Aici se afla modesta sa locuinţă, aici, nu întâmplător, m-am născut eu, şi tot aici se ridică măreţul templu al zeului meu protector, Apollon, care loveşte cu săgeţile corabia lui Antonius în apele de la Actium. Propertius îmi prevesteşte mie, cel care sunt „mai mare decât strămoşii troieni”, victoria şi prin ea stăpânirea întregii lumi. Într-o altă elegie poetul se referă la originea mea. Tarpeia i-a trădat pe romani deschizând porţile Cetăţii frumosului Tatius, regele sabinilor. Trădarea ei a permis fundarea unui regat al romanilor şi sabinilor şi a venirii la Roma a Mărcilor, strămoşii, din partea mamei, ai divinului Caesar şi deci ai mei. Tatăl meu adoptiv, rostind cândva discursul funebru la căpătâiul mătuşii sale Iulia, amintea şi el că familia noastră, prin Mărci, îşi trage originea din regi.

Oamenii se conformează totdeauna cu greu raţiunii; numai raţiunii. Cum puteau fi convinşi mai uşor de binefacerile reformelor mele în afara acestei raţiuni la care se făcea apel? Maecenas găsise răspunsul. El credea că oamenii pot fi mai uşor atraşi prin arta de a cuceri inimile, prin poezie. Legile pot

366 Anul 20 î.e.n.

constrânge, dar singură poezia are darul de a convinge. Poezia este limbajul zeilor. Ea posedă o natură supraumană. Frumuseţea sa, ritmul său, încântarea ei fac din ea o revelaţie a adevărului care altfel ne-ar fi inaccesibil.

Adevărul! Adevărul care răzbate totdeauna, care trece grin foc fără a se arde, care e mai strălucitor decât soarele, adevărul este totuşi aşa greu de suportat de către unii oameni. Iar dacă se întâmplă ca printre aceştia să se afle şi dintre acei ce pot să-l umbrească prin cuvinte meşteşugite, adevărul se simte prigonit. Cuvintele meşteşugite pot fi spuse în versuri atrăgătoare ceea ce înseamnă poezie. Dar poezia, influenţată de reaua credinţă a autorului ei, nu poate sluji unei cauze nobile. Şi dacă au existat mari talente care au susţinut cauza nobilă al cărui slujitor am fost eu, s-au găsit şi mari talente ce şi-au irosit inspiraţia în versuri potrivnice. Poezia acestora nu mai are darul pretins de Maecenas. Nu mai e limbajul zeilor! Mă voi opri doar asupra unuia dintre cei care, prin versurile sale, tindea să-mi compromită unele din reformele mele, cum erau mai cu seamă cele privitoare la însănătoşirea vieţii morale. Este vorba de poetul Ovidius ce lua în râs legile introduse de mine, legi ce vizau consolidarea familiei şi căsătoriei, parodia sentimentele de respect a tradiţiei, a sobrietăţii, a muncii, ori ironiza datoria şi onoarea de a servi patria pe câmpul de luptă.

Publius Ovidius Naso s-a născut la Sulmona, dintr-o familie de cavaleri înstăriţi, în anul 711 *ab U.*c.*2 i* Pe vremea bătăliei de la Actium era un copil. El n-a cunoscut deci convulsiile teribile ale războaielor civile, nu văzuse statul roman în jpragul prăbuşirii şi

nici nu trecuse prin şcoala de energie morala şi de patriotism a acelor vremi. Crescut într-o perioadă de pace, de linişte, de prosperitate, instaurată cu atâtea sacrificii de către mine şi de către oamenii devotaţi din jurul meu, Ovidius nu se gândea acum, ca om matur, la idealul unei vieţi austere de castru, la simplitatea unei vieţi în spiritul tradiţiilor pentru a căror instaurare luptasem eu. Trăind într-o lume de ordine, de bogăţie şi rafinata civilizaţie poetul prefera să ducă o viaţă plină de voluptăţi, departe de misiunile obositoare, neispititoare şi încărcate de răspundere pe arena vieţii publice. El nu dorea gloria armelor din taberele legiunilor de pe îndepărtatele maluri ale Rinului sau Eufratului. Poetul îşi petrecoa viaţa în plăceri galante, distracţii, ospeţe, ori plimbări la Roma sau pe frumoasele ţărmuri scăldate de soarele strălucitor al Mediteranei.

Ovidius, departe de aş consacra opera tradiţiilor poporului roman, „să laude alţii trecutul” spunea el, s-a declarat deschis adept al poeţilor alexandrini al căror domeniu era prin excelenţă poezia de dragoste. Influenţa elenistică se putea observa şi în scrierile celor din jurul lui Maecenas, dar în cazul lui Ovidius ea domina întreaga lui operă. Format în societatea celor care acordau o prea mare atenţie plăcerilor amoroase şi distracţiilor necumpătate, el compunea versuri pentru curtezane şi tineri îndrăgostiţi. De aceea eu nu puteam nutri nicio simpatie pentru autorul frivol al poemului care învăţa femeile cum să se gătească şi să se vopsească pe ochi. Nu-i contesta nimeni talentul şi sunt sigur că va fi citit peste multe secole, dar el dăuna eforturilor mele de instaurare a unei vieţi sobre, morale. Cu toate acestea ani de zile l-

am lăsat să compună liniştit şi să-şi creeze „renumele etern”, după cum dorea el, în pofida invidiei altora ce nu-i da pace:

„De ce m-acuzi întruna, Invidie turbată, „Că-mi risipesc viaţa şi lenevesc scriind? „Că nu ţin la tradiţii şi nu profit de vârstă, „Ca să câştig prin arme cununa prăfuită? „Că nu deprind ştiinţa de-a trăncăni într-una „Prostituându-mi glasul în luptele din Forum? „Nu lucruri trecătoare! Eu vreau ca-n orice vreme „Şi-n orice loc să-mi fie renumele etern!

„Plăpânde flori de laur să-mi încunune fruntea
„Şi-aprinşi, îndrăgostiţii să mă cinstească-n veci!
„Invidia te paşte cât timp trăieşti. De mori.
„Te odihneşti la umbra strălucitoarei glorii.
„Deci, dacă rugul morţii mă va topi în flăcări.
„Prin tot ce am mai nobil voi supravieţui.

Ani de zile l-am lăsat pe Ovidius, care nu voia să ţină seama de imperativul vremii, să critice magistraturile, militarii „îngâmfaţi, grosolani şi brutali”, censul senatorial, *cursus bonorum*; să facă aluzii poate chiar la bogăţia mea:

„În Loc de grâne smulgem pământului doar aur!
„Soldatul are aur, prin sânge dobândit!
„Şi Curia-i închisă celor săraci… Averea
„Dă fast magistraturii şi celui înarmat.
„Ea – să comande totul: şi Forum şi Câmp de luptă;
„Ea – să decidă pacea şi crâncenul război.
„De ne-ar lăsa flămânzii de bani măcar iubirea!
„Măcar atâta să aibă săracii de la ei!

Prin anul 752 *ab U.*c. *ss* am trecut printr-o mare supărare provocată de fiica mea Iulia. Ea s-a făcut vinovată, prin încălcarea moravurilor, de fapte dintre

cele mai ruşinoase. Despre aceasta voi scrie ceva mai târziu... dacă voi mai avea timp şi forţa necesară... Pentru greşelile sale, Iulia a fost pedepsită în mod exemplar. Voiam să dovedesc că nimic nu mă împiedica de la datoria sacră de a veghea asupra moravurilor poporului meu. Dar tocmai în acel timp talentatul şi răsfăţatul poet al amorului publică

25 Anul 2 î.e. ti.

Arta iubirii al cărui răsunător succes, în anumite straturi ale societăţii, a însemnat pentru mine o gravă jignire. Acest poem, prin lăudarea plăcerilor uşoare, era o sfidare la adresa austerelor moravuri introduse de mine. Eu nu am luat nicio măsură împotriva scriitorului unor astfel de versuri:

„Eu nu declar la nimeni că m-am lăsat de vicii „Şi nici nu mi le-acopăr cu vorbe mincinoase. „De mi se cere, iată, îmi recunosc păcatul, „Şi-acum, eu criminalul nebun, voi spune tot. „Urăsc de moarte crima, deşi o fac într-una: „Ce greu te-apasă jugul când vrei să scapi de el! „Puterea nu m-ajută să-mi înfrânez pornirea, „Mă las furat ca barca purtată de vârtej. „Nu numai o femeie mi-aprinde focu-n vine: „O sută de ispite mă-ndeamnă să iubesc. „Când una-şi pleacă ochii în faţa mea, sfioasă, „M-aprind şi cad în mreaja timidităţii ei... „Cea îndrăzneaţă, iarăşi, m-atrage cu speranţa „Unor plăceri sfârşite în patul ei de puf. „De seamănă vreuna cu mândrele sabine, „Cred că-şi ascunde numai dorinţele de foc. „Eşti învăţată? Bine: îmi placi pentru cultura-ţi! „Eşti simplă?

— Ce plăcută e simplitatea ta! „Spui că e Callimachos mai slab poet ca mine? „Desigur c-o să-mi placă pe-aceea cui îi plac! „Nu-i plac a mele versuri şi

zice că sunt proaste? „Doresc s-o simt aproape pe-acuzatoarea mea! „Cu mersul ei molatec mă cucereşte alta; „E dură? Mai mlădie voi face-o lângă piept. „Pe buze poartă una o caldă melodie: „Aş vrea să fur sărutul acelor buze dulci, „îşi lasă alta mâna pe fermecata liră: „O mână-atât de fină cum poţi să nu iubeşti? „La alta-mi place dansul. Îşi poartă pasul ritmic, „Cu artă legănându-şi frumosul corp lasciv… „îmi place şi-o plăpândă, şi cea voinică-mi place: „De-i mică sau voinică, la fel ele îmi plac. „N-are găteli?

— Cum oare i-ar sta împodobită? „Le are? O, priviţi-o, cum strălucesc pe ea! „De-i brună sau bălaie, la fel mă stăpâneşte, „Şi îndrăgesc pe Venus sub oacheşu-i obraz. „De-i cade părul negru pe-umeri ca de zăpadă: „Şi Leda cea frumoasă avea astfel de păr! „E blondă?

— Ca şi dânsa fusese Aurora. „Istoria m-ajută să-mi motivez iubirea!

„Cea tânără mă-ncântă, mai vârstnice-i sunt rob:

„La una-mi place trupul, la alta iscusinţa!

„— Dar, să termin: pe toate frumoasele din Roma.

„Pe toate le doreşte amorul meu aprins!

Iată poezia lui Ovidius! Nu am poruncit totuşi interzicerea acestor versuri, deoarece eram socotit ca mare protector al literelor. (Eu însumi aveam veleităţi literare. Începusem tragedia *Ajax*, compusesem poemul *Sicilia*, apoi am scris şi Exortaţii *filosofice* şi publicasem chiar o carte de epigrame pe care le compuneam de obicei când mă aflam în baie.) Cu ocazia recensământului ce a avut loc cam în acea vreme, i-am lăsat lui Ovidius mai departe inelul de cavaler.

Pe lângă frivolitatea versurilor lui ce ofensau

morala sobră a poporului roman, Ovidius se mai făcea vinovat şi sub un alt aspect. El întreţinea legături cu membrii unor culte orientale care, dacă nu erau total interzise, nici nu erau susţinute şi încurajate de mine, deoarece subminau prestigiul religiei străbune. Unele culte orientale ce fuseseră de multă vreme acceptate de poporul roman şi care nu dăunau cu nimic religiei noastre erau admise. Aşa se afla cultul zeiţei frigiene Cybele, în cinstea căreia încă din timpul celui de al doilea război punic i s-a ridicat un templu pe colina Palatinului şi pe care eu l-am reclădit din temelie. Ea este personificarea pământului-mamă, zeiţă a naturii fecunde căreia noi romanii îi spunem *Magna Mater*. Nu mai vorbesc de Apollon, veche divinitate a grecilor, care este zeul meu protector şi căruia i se aduc la Roma onoruri deosebite, în cinstea lui instituindu-se fastuoasele jocuri numite *Ludi Apollinares*. Există însă şi culte orientale ce nu sunt văzute cu ochi buni nici de colegiile pontifilor, nici de mine, în calitatea mea de restaurator şi conducător al religiei romane. Printre acestea se afla pitagoreismul, un cult ce submina religia oficială, deoarece pretindea că nu materia ci „ordinea numerelor” stă la baza fenomenelor naturii. Pitagoreicii participau la întruniri secrete unde se practica divinaţia şi se iscodeau tainele şi viitorul sub diferite forme: prin numere, prin măruntaie de animale sau zborul păsărilor, rezonanţa unor cuvinte, interpretarea visurilor, ori a bâiguielilor unui iniţiat aflat în stare de hipnoză. Se practica mai ales hidromanţia, ghicitul cu ajutorul apei: în faţa unei amfore pline, la întrebările puse de preot, un copil în transă dădea răspunsuri în numele zeilor invocaţi, ale căror chipuri le contempla pe suprafaţa apei. În acest

timp preotul, sub înfăţişare de mag, interpreta cuvintele fără şir ale copilului încercând să ghicească viitorul. Pitagoreicii căutau să afle şi viitorul meu sau al membrilor familiei mele, ori chiar viitorul politicii întreprinse de mine. De aceea nu puteam accepta astfel de practici. Astrologii şi ghicitorii fuseseră îndepărtaţi din Cetate.

Filosoful pitagoreic Anaxilaos luase drumul exilului, în timp ce discipolii lui erau urmăriţi pretutindeni. Chiar şi pe unul dintre senatori l-am lăsat să moară în exil, deoarece clădise la Roma primul templu pitagoreic. Cu toate acestea Ovidius se arăta, dacă nu adept al primejdiosului cult, un mare admirator. Şi dacă ar fi asistat doar la ceremoniile ce aveau loc în bazilicile pitagoreice, încă nu ar fi fost prea grav. Dar într-o zi aflu că luase parte chiar la o şedinţă secretă de divinaţie. Era prea de tot! Şi totuşi eu nu am luat nicio măsură împotriva lui.

De la o vreme Ovidius şi-a dat seama probabil că era lipsit de demnitate să se opună unor reforme ce vizau îndreptarea moravurilor. De aceea, din spirit de prudenţă şi-a călăuzit Pegasul[367] spre alte meleaguri. Cunoscând importanţa pe care eu o acordam religiei, ca mijloc de consolidare a moravurilor, el scrie o nouă lucrare intitulată *Fasti* care cuprindea explicarea într-un mod foarte detaliat şi complet a sărbătorilor închinate zeilor, a sărbătorilor din calendarul roman reorganizat de către mine. Ovidius aminteşte în frumoase versuri despre onorurile şi titlurile ce-mi

367 Cal înaripat născut din picăturile de sînge căzute pe pămînt cînd Perseus, fiul lui Zeus şi al Danaei, i-a retezat capul Meduzei, una dintre gorgone, fiica monstruoasă a lui Phorcys şi al lui Ceto. (Aceştia erau copiii lui Pontus: Marea, şi a lui Gaea: Pămîntul).

fuseseră abordate, despre templele şi altarele ridicate de mine şi chiar despre evenimentele mai de seamă din cursul vieţii mele. De asemenea, el interpretează cu multă abilitate denumirea de *Augustus* şi face o comparaţie, favorabilă mie, între mine ca *princeps* şi Romulus ca stăpân.

„Forţa plăcutu-ţi-a ţie, iar legea înfloreşte sub Caesar;

„Rang de stăpân tu avuşi, *princeps* zisu-şi-a el;

„Remus te-acuză pe tine, Caesar iertat-a pe duşmani.

Măgulitoarele lui versuri veneau însă prea târziu. Într-adevăr eu i-am iertat pe mulţi duşmani reuşind să mi-i fac chiar prieten7 pe unii dintre ei. Nu era însă cazul cu Ovidius care, cu toate încercările lui de a se face agreat, continua totuşi să se opună politicii mele de austeritate morală frecventând mai departe societatea frivolă şi uşuratică pe care o îndrăgise. Trecuseră vreo zece ani de când publicase *Arta iubirii*. Nepoata mea, Iulia Minor, crescuse mare şi, ca un blestem căzut pe capul familiei mele, moştenise firea şi gusturile mamei sale. Îi plăcea şi ei lumea elegantă, societatea tinerilor veseli, luxul veşmintelor şi bijuteriilor, viaţa de fast şi de petrecere. Şi dacă ar fi fost numai atât! Ştiindu-se nepoata iubită a primului om din stat, ea nu s-a sfiit să încalce legea împotriva adulterului, deşi avea exemplul nenorocirii care se abătuse asupra mamei sale. Printre bărbaţii tineri şi eleganţi, oameni de spirit, scriitori şi artişti din jurul ei se afla şi Ovidius, inteligentul şi spiritualul poet şi autor al artei amorului. „Tânărul" din preajma Iuliei Minor avea de-acum vreo 50 de ani. Trecuse deci de

acea *luventus*, *ventus*[368] care ar mai fi putut justifica într-un fel nebuniile vârstei vijeliilor. Cu toate acestea poetul se dovedea în continuare imprudent şi nesăbuit. Încurajând legătura ascunsă (aşa de ascunsă că o cunoştea toată Roma, în afară de mine) dintre nepoata mea şi iubitul ei Silanus, le oferise acestora ocazia de a se întâlni nestingheriţi chiar în propria lui casă!... Se adunaseră de-acum prea multe fapte condamnabile. Pedeapsa mea a căzut ca trăsnetul! în luna decembrie a anului 761 *ab U.*c.[369] am semnat edictul de relegare pe ţărmul îndepărtatului Pont Euxin al uşuraticului cavaler Publius Ovidius Naso.

După şase ani de la izgonirea lui, poetul se află şi acum la Tomis în compania muzelor sale care îl mai inspiră încă a scrie versuri pline de talent. De data aceasta nu mai răzbat însă din ele îndemnuri la plăceri uşoare, ci îndemnuri şi rugăminţi adresate prietenilor şi rudelor sale de a interveni să fie iertat. Dar cum să-l pot ierta, când la Roma s-au auzit de mai multe ori voci care îl acuzau pe Ovidius că ar fi uneltit chiar împotriva statului şi au cerut să i se agraveze pedeapsa cu transformarea relegării în exil, ceea ce însemna ridicarea tuturor drepturilor civice şi totodată confiscarea averii. Poate că unii urmăreau să pună mâna pe averea sa, cum era oratorul Cassius Severus care îi defăima acum şi viaţa particulară şi scrierile sale. Eu nu m-am lăsat influenţat de aceste clevetiri, dar nici nu am revenit asupra pedepsei date. Desigur că a aflat şi Ovidius de intrigile şi loviturile ce

368 Tinereţe, vijelie. (Proverb latin care, prin jocul subtil şi lapidar a două cuvinte, recomandă a se manifesta mai multă înţelegere faţă de tinereţea ce nu se poate controla şi stăpîni, la fel ca furtuna).

369 Anul 8 e.n.

se încercau împotriva sa, fiindcă au răzbătut până la Roma versurile lui pline de revoltă:

„Cu barbarii de-aice nu pot să intru-n vorbă.

„E plin de groază locul, de toate mă-nfior.

„Ca cerbul peste care dau urşii pe la munte.

„Ca mielul de o haită de lupi înconjurat.

„Şi eu, încins aice de ginţi războitoare.

„Mă tem în orice clipă de-un duşman înarmat.

„Azi nu mai am soţie, nici patrie, nici prieteni!…

„… Ce-am fost nu mai sunt astăzi! De ce să calci o umbră?

„De ce s-arunci, sărmane, cu pietre într-un mort?

El continuă tânguirile sale în *Cântecele Tristeţii*. Trimite scrisori desperate prin care să fie ajutat. Dar nu mai are cine să-l audă:

„Cât timp îţi râde vesel norocul şi te-ajută „Şi-ntreagă ţi-e averea – toţi după tine vin! „Cum tună fug cu toţii, nu te mai ştie nimeni „Din cei ce altă dată roiau în jurul tău…

Poetul nu se poate obişnui cu viaţa aspră de la Tomis:

„Cu timpul se învaţă şi taurul cu plugul.

„… Pe nesimţite vremea pe toate le-ndulceşte.

„Pe toate… – afară numai de suferinţa mea…

„Şi sufletul mi-e bolnav; el n-a mai prins putere, „Durerea mea rămâne aceeaşi care-a fost.

„Eu cer tot o pedeapsă, nu fug de suferinţă, „Dar vreau să nu mai tremur în suferinţa mea!

Anii treceau. Îşi dă seama că nimeni nu intervenea pe lângă mine pentru a-l ierta. Şi iarăşi se revoltă văzând că nu mai există prietenie adevărată:

„Ruşine, dar aşa e: folosul este astăzi „Temeiul prieteniei la omul cel de rând. „Câştigul înainte de

toate, şi nu cinstea! „Prietenii sunt numai norocului fideli, „Şi dintr-o mie unul dacă găseşti, să creadă „Că numa-n ea virtutea îşi are plata ei. „Ce-ţi este-o faptă bună, de nu câştigi nimica? „Să fii cinstit degeaba, îţi pare chiar şi rău! „Ia omului speranţa câştigului din suflet”, şi nimeni nu mai caută prietenia ta!

Duşmanul său, Cassius Severus, îşi re uase atacurile. Ovidius scrie:

„Pribeag, să nu mă sfâşii, invidie cruntată, „Şi jalnica-mi cenuşă să nu mi-o zvârli în vânt! „Tot am pierdut! Viaţa mi-a fost lăsată, numai „Ca să-mi hrănesc durerea, să sufăr că mai sunt! „De ce să-mplânţi pumnalul în trupul care moare? „Nici nu mai ai loc unde pumnalul să-l împlânţi!

Numai necazuri îi adusese poezia la Roma, dar şi la Tomis. De la o vreme, locuitorii acestei cetăţi, cu care întreţinuse relaţii prieteneşti, aflaseră că distinsul lor oaspete surghiunit de mine se arăta în scrierile lui foarte nemulţumit. Oare nu aprecia poetul sforţările tomitanilor de a-i face viaţa cât mai uşoară în mijlocul lor? Ei se simţeau jigniţi. Ovidius încearcă să le explice amfitrionilor:

„Ce v-am făcut eu, însă, o, tomitani? Nimica! „Urăsc a voastre locuri, dar vă iubesc pe voi. „Oricine răsfoiască-mi aceste versuri, toate! „Niciunul nu-i, în care de voi să mă fi plâns. „De frig şi de năvala duşmanului ce bate „De pretutindeni zidul, de-acestea eu mă plâng. „Nu oamenii, ci locul l-am ocărit în versuri!

Bătrânul poet al tinereţei are acum, când scriu aceste rânduri, 56 de ani. Tâmplele cărunte îi amintesc de sfârşitul ineluctabil şi fără întoarcere. Fără întoarcere dintr-o lume unde nimeni nu doreşte

să ajungă: lumea subpământeană, lumea mai rece decât năprasnicile geruri de pe ţărmurile străine al unui pământ barbar:

„Da! Voi pieri departe, pe ţărmuri neştiute, „Şi moartea mea cea tristă va fi pe loc străin, „Şi trupul n-o să-mi zacă în patul meu de-acasă, „Şi n-o să fie nimeni să plângă după mort. „Şi nici cu-a tale lacrimi nu vei putea, iubito, „Să-ntârzii o clipită, măcar, suflarea mea. „Dorinţele-mi din urmă cui le voi spune? Cine „Mă va chema pe nume, va-nchide ochii mei? „Cum? Fără-nmormântare şi fără cinstea gropii, „Neplâns, să mă înghită acest pământ barbar?

Şi când va fi să vină ziua aceea, el doreşte ca rămăşiţele pământeşti să-i fie aduse la Roma, iar pe mormânt să i se sape versurile:

„Sub această piatră zace Ovidius, cântăreţul „Iubirilor gingaşe, răpus de-al său talent. „O, tu, ce treci pe-aice, dac-ai iubit vreodată, „Te roagă pentru dânsul: să-i fie somnul lin!

Cineva s-ar putea întreba de ce am insistat aşa de mult redând atâtea versuri ale poetului, unele dintre ele chiar potrivnice concepţiilor mele despre viaţă. S-ar putea ca aceasta să se explice printr-o ascunsă remuşcare ce-mi tulbură acum sufletul şi care, de undeva de departe, mă îndeamnă să recunosc că poate nu trebuia îndepărtat de Roma un asemenea valoros talent. Regret cele întâmplate, dar nu am putut abdica de la principiile care m-au călăuzit o viaţă întreagă. Dovadă este intransigenţa pe care am arătat-o chiar faţă de copiii mei, când aceştia mi-au încălcat poruncile. Nu-mi mai rămâne acum, la sfârşitul tristei povestiri, decât să recunosc, ca un omagiu adus poetului, adevărul din propriile sale

cuvinte: „Şi totuşi a mea faimă prin veacuri va trăi!”

Furat de măreţia epocii de aur în care m-am afundat şi de titanii nepieritori care au făcut să înflorească această epocă prin inimitabilele lor versuri, m-am îndepărtat de viaţa lui Maecenas, de cel pe care deseori îl răsfăţăm spunându-i în glumă: smaraldul meu de Etruria. Revin deci grăbit la el; la acela fără de care epoca de aur a poeziei latine poate că nu s-ar fi ridicat la grandoarea şi înălţimea atinsă.

Maecenas avea un dezvoltat şi foarte rafinat gust al literelor. Iubea literatura ca toţi oamenii cultivaţi. A compus şi unele lucrări în proză sau în versuri, dar, la fel ca firea lui neglijentă, îi lipsea acel spirit care dă precizia şi puritatea stilului. Avea un stil afectat ce poate nu i-ar fi fost permis aceluia care trăia în mijlocul unor scriitori de o formă aşa de pură, de un gust aşa de elevat. Odată i-am spus în glumă că stilul sau este la fel ca părul său muiat în uleiuri parfumate.

Protectorul literelor ştia să-i măgulească pe poeţi şi să-i transforme în admiratori pe cei care puteau să ne fie adversari. Prietenul meu era fără rival în arta de a încânta spiritele, chiar şi ale celor mai puţin încrezători. El ştia a satisface sau a dezarma orgoliul; acel orgoliu specific oamenilor de litere. Protejând poeţii el şi-a asigurat laudele lor şi va trece cu ele prin secole.

O altă trăsătură a lui Maecenas, mai practică, mai omenească, era aceea de a şti să trăiască bine. A trăi bine era cuvântul de ordine al celor din jurul său. Să nu uităm că prietenul meu era etrusc, iar etruscii nu aveau o reputaţie prea frumoasă, deoarece iubeau prea mult plăcerile şi desfrâul. Maecenas rămăsese etrusc, deşi avea două existenţe: una pentru

înţelepciunea spiritului şi alta pentru nevoile trupului. Băile şi grija corpului său îi ocupau mult timp. El adusese la Roma obiceiul unui fel de bazine cu apă caldă unde se putea înota pe orice vreme. În portul veşmintelor avea un gust aparte. Nu mă refer la îmbrăcămintea prea scumpă sau prea elegantă, ci la ţinuta lui cam neglijentă. îl întâlneai prin Forum cu centura desfăcută, tunica fluturând, iar pe cap cu un fel de mantie care nu-i lăsa să treacă prin ea decât urechile protejându-i chelia contra arşiţei şi vântului. Mergea însoţit de doi eunuci, la fel ca o femeie din Orient ce se duce în piaţă. Mai vedeai adesea după el o trupă de linguşitori de joasă speţă, de paraziţi şi mimi, oameni care nu-mi plăceau deloc, dar pe care îi suportam din prietenie faţă de Maecenas.

Deşi gras, doar cu o şuviţă de păr pe cap, cu muşchii gâtului umflaţi, cu venele ieşite de atâtea excese, era mândru de persoana sa. Îşi admira mereu mâinile frumoase încărcate de inele cu smaralde şi alte pietre preţioase, după moda etruscă.

Maecenas era un amestec de măreţie şi micime, de calităţi amabile şi defecte uneori groteşti, de gusturi alese şi înclinaţii nu tocmai frumoase. Aşa cum era, eu ţineam foarte mult la el. De fiecare dată când eram trist sau bolnav mă duceam fie în casa lui de la Roma, fie în vila de la Tibur, amândouă înconjurate de parcuri imense, lăudate de toată lumea şi invidiate pentru răcoarea, prospeţimea, frumuseţea şi aspectul lor. Maecenas era un fel de îngrijitor al meu. Casa lui era pentru mine casa odihnei, a convalescenţei. Graţie spiritului său deschis, a veseliei, a distracţiilor oferite şi a felului cum ştia el să mă menajeze, îmi recăpătăm buna dispoziţie şi sănătatea. La Maecenas în casă am

cunoscut-o pe soţia sa, Terentia. Fiindcă ea era o femeie extrem de frumoasă şi cu o moralitate cam îndoielnică şi fiindcă eu mergeam deseori la ei îmi ieşiseră vorbe…

Odată a avut loc o întâmplare cam neplăcută. Tânăra femeie avea un frate, pe Murena, care conspira împotriva mea. Eu fusesem prevenit şi l-am informat şi pe Maecenas cerându-i să păstreze deplină tăcere. Urmăream să-l las pe Murena să se angajeze în această conjuraţie supravegheată de către mine pentru a-i putea descoperi şi pe ceilalţi complotişti. Dar prietenul meu nu a tăcut. El a avertizat-o pe Terentia de primejdia care îi ameninţa fratele. Aceasta l-a prevenit pe Murena şi conspiratorii s-au făcut nevăzuţi punându-se la adăpost. Deşi un timp am fost foarte supărat pentru indiscreţia lui Maecenas, l-am iertat totuşi, fiindcă îi cunoşteam firea sa necontrolată şi adesea schimbătoare.

Ca dovadă a felului său şovăielnic şi neconsecvent era şi comportarea sa faţă de Terentia. Foarte atrăgătoare şi mult mai tânăra decât el, dar rea şi foarte certăreaţă, făcuse din Maecenas sclavul şi jucăria ei. Când el nu mai putea s-o suporte începeau certurile extrem de violente. Urmare acestor scene, soţul îşi ducea soţia la tribunal pentru a o repudia. Dar nu a reuşit niciodată să o îndepărteze, deoarece îl cuprindeau remuşcările. Înainte de pronunţarea definitivă a sentinţei Maecenas o găsea pe Terentia mai încântătoare ca oricând şi renunţa să se despartă. După câteva zile, iarăşi scandalul şi din nou la tribunal. Şi aşa o ţineau mereu, încât Roma se distra pe seama lor ducându-se vorba că „Maecenas a fost de o mie de ori însurat cu Teren tía”. Ei se certau, ei

se împăcau! Vorba poetului comic Terentius – ce potrivire de nume! – *„Amanţio irae amoris integrado est”*[370]. Vorbe care, desigur, se potriveau în primul rând prietenului meu…

Maecenas ajunsese la vreo 60 de ani când s-a îmbolnăvit. Cu nervii slăbiţi de scenele familiale, cu stomacul obosit de excese culinare, cu viaţa neglijentă pe care o ducea el a contractat o boală gravă, implacabilă: insomnia. A fost sfătuit atunci să consume mai mult vin, sfat de care poate nici nu era nevoie, fiindcă aceasta o făcea el şi fără să i se spună! … Un timp s-a simţit mai bine, apoi „metoda” n-a mai dat rezultat. I s-a recomandat un tratament mai delicat: muzica. Tot felul de instrumente îi cântau dintr-o încăpere mai îndepărtată pentru ca sunetele să ajungă la el murmurându-i în surdină şi să se poată astfel odihni. Însă a fost în zadar. Şi când mă gândesc că a mai trăit încă vreo trei ani fără să doarmă aproape deloc! îi era tare frică de moarte, cu toată filosofia sa epicuriană şi promisiunile lui Horatius de a nu-l lăsa singur urmându-l în mormânt. Cu spectrul morţii în faţă, la care se adăugau ţipetele Terentiei ce îi făcea insomniile de nesuportat, el spunea totuşi: „Să fiu infirm, orb, olog, ciung, numai să trăiesc!”

În anul 746 *ab U.*c.[371], Maecenas se stinge din viaţă la vârsta de 62 de ani. În aceeaşi an moare şi Horatius care într-un fel şi-a ţinut promisiunea de a-l însoţi în cealaltă lume. Ca şi Agrippa, Maecenas m-a lăsat tot pe mine legatar universal. Marea lui avere se adăuga acum marei averi a lui Agrippa şi amândouă

370 Cearta îndrăgostiţilor înseamnă înnoirea iubirii.

371 Anul 8 î.e.n.

imensei mele bogăţii... *Pecunia ţecuniae accedit libere*!...[372]

Cedând gusturilor personale, acest bun prieten pe care l-am plâns ca şi pe Agrippa, a ascultat de cuvântul meu de ordine îndeplinindu-şi în mod strălucit misiunea de a atrage în sfera influenţei noastre pe cei mai valoroşi poeţi ai vremii. El a ştiut că nimeni altul să îndrepte cu blândeţe şi perseverenţă inspiraţia poetică spre îndemnuri favorabile păstrării noii ordini stabilită de către mine.

Gloria mea se datorează în mare parte celor doi iubiţi prieteni şi colaboratori ai mei: AGRIPPA şi MAECENAS. Acesta din urmă a impulsionat dezvoltarea unei epoci de cultură a cărei înflorire nu se mai întâlnise de pe vremea lui Pericle[373]. Eu am avut fericirea să fiu ales de zei pentru a trăi şi conduce statul roman în această epocă de aur, aşa cum spune Horatius:

*Hic „*dr. *hic est, tibi quem promitti saepius audis, Augustus Caesar, Divi genus, aurea condet Saecu a cursus Latio regnata per arva Satumo quondam...*[374]

35. Groaznic de spus şi de auzit!

...Acum sunt singur!... Sunt bătrân, singur, izolat şi trist. E soarta celor ce trăiesc mult. Ce înseamnă a trăi mult? înseamnă să rămâi fără prieteni şi să suferi de fiecare dată când unul dintre ei te-a părăsit;

---

372 Ban la ban trage.

373 Valoros om de stat atenian (495—429 î.e.n.). El a încurajat artele şi literele înfrumuseţînd Atena cu excepţionale monumente. Numele său este dat celei mai înfloritoare epoci a Greciei: Secolul lui Pericle.

374 Iată-I: e Caesar Augustus, bărbatul de viţă zeiască, Fost-a de mult promis, din nou ne aduce în Laţiu, Peste întinse ogoare ce-au fost mai de mult ale lui Saturn, Veacul de aur...

înseamnă să rămâi fără copii şi nepoţi şi să plângi pentru fiecare dintre ei, aşa cum mi s-a întâmplat mie. Prieteni şi rude dragi au plecat cu toţii lăsându-mă singur şi îndurerat. Marcellus, Octavia, Agrippa, Maecenas, Vergilius, Horatius, Lucius, Caius, Drusus şi atâtea fiinţe dragi m-au părăsit…

Dar mie, singurătatea şi izolarea în care m-am găsit timp de mulţi ani mi-au creat nu numai un sentiment de tristeţe şi amărăciune, ci, în calitatea mea de conducător al statului, mi-au îngreunat şi misiunea de a găsi şi forma un om căruia să-i pot încredinţa, murind eu, cârma principatului meu. Eu nu sunt rege, iar statul roman nu e o monarhie ce se transmite din tată în fiu. Deci în mod legal nu aveam posibilitate a-mi lăsa un urmaş care să mă înlocuiască. Aceasta nu însemna însă că-mi puteam permite să las Principatul creat de mine cu atâta strădanie timp de aproape o jumătate de secol pe mâna oricui! Eu nu am vrut ca statul să treacă printr-o perioadă asemănătoare celei care a urmat morţii marelui Caesar. Dar pe acesta l-a surprins moartea nepregătit. El n-a avut timp să-şi formeze şi să-şi asocieze la conducere un succesor, iar din această cauză Roma a trecut printr-o criză cu urmări dintre cele mai grave. Numai eu ştiu cât efort a trebuit să depun pentru redresarea statului. Acerba luptă pentru putere declanşată după moartea tatălui meu adoptiv a costat viaţa a zeci de mii de oameni nevinovaţi. Aşa ceva nu trebuia să se mai întâmple.

Jiu nu puteam accepta ca, după ce am aşezat statul pe temelii aşa de trainice, să se năruiască dintr-odată totul. De aceea am căutat în decursul vieţii să îndrept privirile senatului şi poporului roman spre

omul cel mai potrivit şi cel mai capabil să continue opera începută de mine. Dar soarta potrivnică mi-a dejucat toate planurile. Cred că niciodată zeii nu s-au opus cu mai mare îndârjire ca în faţa eforturilor mele pentru găsirea omului care să mă înlocuiască. Până la urmă a trebuit să cedez voinţei lor. N-a fost chip! Aceasta m-a făcut să-mi amintesc, după fiecare eşec, că nu există stăpân fără stăpân. Şi totuşi, dacă mă gândesc mai bine, zeii nu au fost chiar aşa de haini cu mine. Ce s-ar fi întâmplat dacă, spre exemplu, după moartea neaşteptată a lui Agrippa, în care vedeam un vrednic continuator al strădaniilor mele, aş fi pierit la scurt timp şi eu? Nu aveam pe nimeni pregătit să mă urmeze. Dar dacă, după moartea tot atât de neaşteptată a lui Lucius şi Caius, aş fi dispărut imediat şi eu? Pe mâinile cui rămânea Principatul meu? Dar pentru că zeii mi-au dat o viaţă atât de îndelungată, am reuşit în decursul anilor, tatonând în stânga şi în dreapta, să găsesc mai de voie, mai de nevoie omul pe care sper ca senatul şi poporul roman să-l accepte ca pe cel mai nimerit succesor. Mai sper totodată să nu mi se aducă la cunoştinţă că şi acesta a murit, aşa, peste noapte! Dar nu cred că mai e posibil. Lui i-o voi lua înainte!... Mai am doar câteva zile de trăit...

Când eram eu la vârsta de a-mi lega viaţa de o fiinţă dragă, a trebuit, din motive politice, meschine să mă căsătoresc de două ori fără a nutri nici cel mai mic sentiment de afecţiune. Prima mea soţie a fost o fetiţă, pe nume Clodia, care avea în ziua nunţii doar 11 ani. La foarte scurtă vreme am trimis-o înapoi mamei sale, Fulvia, soţia lui Marcus Antonius. A doua a fost Scribonia, rudă cu Sextus Pompeius. Despre amândouă am vorbit la vremea potrivită. De la

Scribonia am avut o fată, pe Iulia, singurul meu copil. Dar în acelaşi an am repudiat-o pe această a doua soţie din cauza comportării ei scandaloase. Apoi m-am căsătorit din dragoste cu Li via Drusilla. Eu aveam 25 de ani şi ea 19. Am despărţit-o de soţul ei, Tiberius Claudius Nero, nobil de foarte veche origine, care a renunţat uşor la ea oferindu-i şi o zestre frumuşică. A luat parte chiar la căsătoria noastră. Livia aparţinea şi ea unei vechi şi ilustre familii ale Romei. Descindea din Appius Claudius Caecus, faimosul cenzor din anul 442 *ab U*.c.[375] cel care construise celebra via Appia şi primul apeduct al Cetăţii. Ea se înrudea şi cu alţi bărbaţi iluştri din trecutul statului roman, cum era Tiberius Gracchus sau Lucullus, cuceritorul Asiei. Tatăl ei era un duşman înverşunat al tatălui meu adoptiv, încât şi-a găsit sfârşitul la Philippi Luptând contra mea şi a lui Antonius. Şi fostul ei soţ, făcând parte din rândul oprimaţilor extremişti, luptase împotriva mea. În timpul războiului peruşin a încercat chiar să organizeze în Campania o răscoală a sclavilor şi a proprietarilor de pământ ruinaţi. De teama mea a părăsit atunci Italia împreună cu familia. Livia a avut cu acesta doi copii, pe Tiberius şi Drusus. Ei au fost crescuţi şi educaţi în casa mea într-o atmosferă sobră ce era întreţinută de austera Livia. M-am mândrit totdeauna cu frumoasa şi virtuoasa mea soţie. Până şi în senat îi lăudam devotamentul, modestia, simplitatea veşmintelor şi grija arătată în creşterea copiilor. Am iubit-o şi am preţuit-o foarte mult. Dintre toate fiinţele care mi-au fost mie dragi, Livia este singura ce se află acum lângă mine. Are şi ea 70 de ani.

375 Anul 312 î.e.n.

O altă fiinţă la care am ţinut foarte mult a fost sora mea Octavia. Ea s-a căsătorit cu C. Claudius Marcellus şi în anul 712 *ab U.*c.[376] aducea pe lume un fiu: Marcus Claudius Marcellus. Când acesta a împlinit vârsta de 18 ani, i-am dat drept soţie pe fiica mea Iulia. El îmi era foarte drag şi îl preţuiam nu numai ca nepot ci şi pentru numeroase calităţi ce l-ar fi ajutat să se ridice în funcţii înalte. La scurtă vreme după căsătoria lui m-am îmbolnăvit aşa de grav încât am crezut că voi muri. O clipă m-am gândit să-l propun pe Marcellus continuator al reformelor mele ce se aflau în curs de realizare. Dar el era prea tânăr pentru o asemenea enormă răspundere. Această misiune i-a fost încredinţată celui mai destoinic om din preajma mea care nu era altul decât Agrippa. Tânărul meu ginere, ştiind pentru ce înalt destin îl pregătisem, s-a arătat dezamăgit şi nemulţumit. Eu m-am făcut sănătos şi, încercând să-i domolesc indignarea, de altfel nejustificată, am reuşit să-l supăr pe Agrippa. Acesta, discret şi prudent, părăseşte Roma renunţând să mai colaboreze la conducerea statului. Situaţie extrem de neplăcută pentru mine. Nu ştiam ce să fac. Nu puteam renunţa nici la Marcellus, sânge din sângele meu, nici la Agrippa, prietenul şi consilierul meu cel mai de preţ. Au mai trecut vreo doi ani. Primul doliu se ridica deasupra palatului meu. Marcellus moare pe neaşteptate.

La rugăminţile mele Agrippa se înapoiază la Roma. După alte insistenţe acceptă s-o repudieze pe prima lui soţie, Pomponia, căsătorindu-se în anul 733

376 Anul 42 î.e.n.

ab U.c.[377] cu fiica mea Iulia, tânăra văduvă a lui Marcellus, deşi el avea de două ori vârsta ei. Iulia i-a dăruit cinci copii: trei băieţi, pe Caius Caesar, Lucius Caesar şi Agrippa Postumus şi două fete, pe Iulia şi Agrippina. Lumea vorbea că, luându-l ginere pe cel mai destoinic general şi cel mai devotat prieten însemna asigurarea succesiunii la conducerea statului. Repet, eu nu eram monarh pentru a avea dreptul să-mi numesc succesorul; aceasta e misiunea senatului şi poporului. Cel mult puteam să-l consider neoficial asociat cu mine la putere, mai ales că în anul 735 *ab U.e*, 4 i se acordase puterea tribuniciară pe timp de cinei ani, reînnoită în anul 741 *ab U.c.5*, iar pentru a dispune de puteri absolute în Orient, având de rezolvat acolo importante misiuni diplomatice, fusese împuternicit cu *imperium maius* pe care îl primeşte apoi şi pentru misiuni în Occident. Dar Agrippa nu mai era nici el tânăr. Când se căsătorise cu Iulia avea 42 de ani. Ca urmare i-am adoptat pe cei doi băieţi ai lui: Caius Caesar şi Lucius Caesar. Parcă am avut o presimţire! La scurtă vreme, în anul 742 *ab U.c.6*, Agrippa moare şi el pe neaşteptate. Băiatul cel mare, Caius, avea 8 ani, iar Lucius doar 5. Socotindu-i fiii mei, au fost crescuţi de mine cu grijă părintească, aşa cum fusese crescut şi Marcellus. M-am străduit să le dau o educaţie aleasă şi să le insuflu înaltele virtuţi ale poporului roman. Dar nu am reuşit în măsura dorită şi aceasta din cauza celor din jurul lor care, văzând că le acordam băieţilor toată atenţia şi că îi iubeam foarte mult, căutau să-i ridice în slăvi şi să-i laude peste măsură. Era o formă indirectă de linguşire

377 Anul 21 î.e.n.

a persoanei mele. La aceasta se mai adăuga şi luxul în care îi creştea mama lor, Iulia, ea însăşi bolnavă după purpură scumpă, mătăsuri fine şi bijuteriile cele mai strălucitoare. (Odată, văzând-o îmbrăcată peste măsură de luxos, i-am aruncat o privire nemulţumită. A doua zi Iulia a apărut în veşminte modeste, aşa cum purtau matroanele romane. Fiind lăudată de cei de faţă, ea a răspuns: „Astăzi sunt îmbrăcată cum îi place tatii, ieri am fost îmbrăcată cum îi place soţului”). Dar de ce să-i acuz pe alţii pentru urâta comportare a băieţilor? Poate că într-un fel şi eu am fost de vină. Dacă ei se arătau aroganţi, dispreţuitori şi insolenţi era şi din cauza mea care mă grăbisem să-i încarc înainte de vreme cu tot felul de onoruri. La 14 ani Lucius era augur. Lui Caius la 17 ani i se acordase o demnitate preoţească. Amândoi aveau dreptul de a asista la jocuri, de a lua parte la banchete publice şi chiar de a participa la şedinţele senatului îmbrăcaţi cu laticlava rangului senatorial. Amândoi erau consuli designaţi pentru a intra în funcţie cinci ani mai târziu, când urma să împlinească 20 de ani. Membrii ordinului ecvestru s-au grăbit şi ei să-i aleagă conducători ai tineretului, *principes iuventutis*, dăruindu-le scuturi şi lănci de argint.

După moartea lui Agrippa m-am tot gândit timp de vreun an de zile pe cine să-i dau de soţ Iuliei care rămăsese a doua oară văduvă. Sfătuindu-mă şi cu Livia, am hotărât până la urmă să-i fie încredinţată lui Tiberius, fiul mai mare al soţiei mele. Acesta s-a despărţit cu greu de prima soţie, Vipsania, fiica lui Agrippa. Tiberius avea deja cu Vipsania un băiat şi era din nou însărcinată. (Când se întâlneau după aceea din întâmplare, se priveau cu atâta dragoste, încât

uneori durerea despărţirii îi făcea să izbucnească în plâns. De aceea a trebuit să intervin recomandându-le să evite orice întâlnire).

În anul 716 *ab U.c.*[378] când Livia devenea soţia mea, micuţul Tiberius avea 4 anişori. El a rămas în casa tatălui său, iar după moartea acestuia, când împlinise 9 ani, a trecut sub tutela mea. A crescut alături de Drusus, fratele său cu 4 ani mai mic, sub îngrijirea plină de afecţiune a mamei. Cei doi fraţi se deosebeau mult unul de altul. Cel mic era foarte atrăgător, cu chip frumos, vesel, comunicativ şi prevenitor cu toată lumea. (El semăna mai mult cu cei din familia mea, ceea ce îi făcea pe unii să creadă că ar fi fost fiul „tăinuit" al meu. Amintesc că atunci când i-am luat-o pe Livia soţului ei, aceasta era în luna a şasea cu Drusus). Fratele cel mare avea figura aspră, era morocănos, nu vorbea deloc sau foarte rar şi atunci întârziind cuvintele. Nimeni nu putea să-i ghicească gândurile. Uneori era de nesuportat. De aceea eu îl simpatizam mai puţin pe Tiberius. Unii spuneau că devenise aşa de ursuz, deoarece îşi dădea seama că nu se bucura în faţa mea de aceeaşi afecţiune ce-i acordam fratelui său. Simţindu-se în inferioritate ajunsese bănuitor, retras, prudent şi neîncrezător faţă de cei din jurul său. Nu înseamnă însă că era lipsit de calităţi. Avea încă foarte multe care îi estompau defectele. De aceea, acum, după mai bine o jumătate de secol de când s-a născut Tiberius, am trimis în grabă după el pentru a apuca să-i mai vorbesc o dată între patru ochi despre treburile

378 Anul 38 î.e.n.

statului.

Tiberius avea încă de tinerel un corp foarte bine şi armonios dezvoltat, robust şi sănătos. Deşi cu privirea aspră, avea ochi frumoşi. Părul şi-l purta lung, lăsat pe spate, acoperindu-i ceafa. Mergea cu capul ridicat şi drept. Era mare amator de poezie. Dar nu cu aceste calităţi a reuşit Tiberius să se apropie cu timpul de mine. El era mai cu seamă un om cu o mare putere de muncă şi animat de sentimentul cinstei şi ai dreptăţii. Depunea un zel rar întâlnit în ducerea la îndeplinire a oricărei misiuni, iar pe câmpul de luptă se dovedise un foarte curajos şi priceput comandant. Iubea ordinea, economia şi dreptatea, ura linguşirea luxul şi desfrâul. Îi semăna în multe privinţe socrului său, Agrippa, de la care a avut multe de învăţat. Un astfel de om ar fi putut deveni un bun conducător de stat. Singurul lui defect era că nu făcea parte din ginta Iulia! Pentru destoinicia sa eu l-am folosit, aşa cum am arătat mai înainte, în cele mai dificile misiuni pe care, după cum s-a văzut, le-a dus totdeauna la îndeplinire. Mie însă ochii îmi erau aţintiţi asupra nepoţilor mei de sânge, Caius şi Lucius. Şi cum să nu-i îndrăgesc şi să nu-mi pun toate speranţele în ei, când aceştia mai erau pe deasupra şi sânge din sângele celui mai bun prieten al meu şi al celui mai viteaz general din vremea mea. Copiii creşteau, în timp ce Tiberius îşi urma liniştit cursul carierei sale. I s-a acordat pe rând questura, preţura şi consulatul. Datorită meritelor sale l-am numit mai târziu guvernator al Germaniei. Politica înţeleaptă folosită de el în noua regiune cucerită, m-a uimit în mod plăcut şi m-a făcut să mi-l apropiu sufleteşte. El arăta faţă de cei învinşi mult tact, bunăvoinţă şi uneori chiar

păsuire asupra obligaţiilor fiscale. Tiberius spunea că un bun cioban îşi tunde oile, nu le jupoaie. El era de părere că ordinea romană, cu asprele ei instituţii, trebuia introdusă treptat, fără a forţa lucrurile. Spiritul său disciplinat, enorma sa putere de muncă, răbdarea şi devotamentul pe care mi-l arăta m-au determinat să nu-l mai situez pe plan secundaipe acela care, după Agrippa, se dovedea cel mai demn de a colabora cu mine la conducerea statului. Ca urmare, la intervenţia mea, senatul i-a acordat pe timp de cinci ani înalta putere tribunicianã de care nu dispuneam decât eu şi care îi mai fusese acordată doar lui Agrippa. Tiberius devenea astfel asociat la conducerea statului. Cu toate acestea, asociatului meu nu-i era greu să desprindă că acordam totuşi mai puţină atenţie meritelor sale decât lui Caius şi Lucius care erau acum copiii mei. Continuam să-i pregătesc pentru cele mai înalte magistraturi, fără a mă gândi că rănesc orgoliul lui Tiberius care, la fel ca pe vremea adolescenţei lui, se socotea mereu în inferioritate. Pe de altă parte el simţea duşmănia ce-i nutreau „fiii” săi care deja îşi manifestau deschis nemulţumirea faţă de ascensiunea lui. (Se temeau unii de alţii!). De aceea Tiberius avea destule motive de supărare. La aceasta se mai adăuga şi comportarea soţiei sale ce lăsa foarte mult de dorit. Căsătoriţi fără voia lor, ei duceau două vieţi cu totul diferite, fapt care îi îndepărta pe unul de celălalt. El era un om ursuz, necomunicativ, sobru, adeptul celei mai austere morale. Din contră, Iulia, cu temperamentul ei înflăcărat şi uşuratic, iubea luxul, petrecerile, compania unui tineret desfrânat din care făcea parte şi Tiberius Sempronius Gracchus. Acesta, cu o cutezanţă mai mult decât obraznică, nu se sfia să

se ţină mereu în preajma Iuliei făcând-o să-şi dispreţuiască şi să-şi dezonoreze soţul. Multă vreme nu am ştiut despre faptele Iuliei ce întinau onoarea familiei mele şi a vanitosului ei soţ. Tiberius ştia şi tăcea, aşa cum făcuse mai înainte şi Agrippa. Amândoi au tăcut, fiindcă amândoi vizau ţeluri aşa de înalte, încât ele nu puteau fi atinse, după părerea lor, decât având ca soţie pe iubita fiică a puternicului Augustus. Tiberius nu putea deci să-şi repudieze soţia, aşa cum cred că ar fi făcut-o cu dragă inimă. El s-a hotărât să se dea la o parte din calea copiilor mei care îl urau deopotrivă şi să părăsească palatul, Roma şi chiar Italia pentru a merge să trăiască în Orient ca simplu particular. Era în anul 748 *ab U.*c. *s* Părăsirea familiei şi a treburilor statului însemna din partea lui Tiberius un fel de acuzaţie publică indirectă la adresa slăbiciunii mele părinteşti. Eu am încercat, prin intermediul Liviei, să-l opresc de a pleca. Am mers până acolo încât m-am plâns şi senatului că fusesem abandonat. Inutil însă! Departe de a ceda, Tiberius a declarat că se va lăsa să moară de foame; de altfel timp de patru zile nici nu a vrut să mai mănânce. Până la urmă i-am autorizat plecarea. El ne-a părăsit fără regrete, fără a se plânge sau a da vreo explicaţie stabilindu-se în insula Rhodos. Rănit în orgoliul meu de jignirea ce-mi fusese adusă, m-am făcut că uit de el şi astfel a stat departe de Roma timp de opt ani. Nici prin gând nu i-a trecut lui că va trebui să stea departe atâţia ani. La început, desigur, i-a fost mai uşor. Se instalase într-o căsuţă modestă de la marginea oraşului, fără nicio gardă, fără niciun protocol. Scria, medita sau frecventa şcolile de retorică şi filosofie. Uneori, îmbrăcat în haine greceşti, făcea lungi

plimbări prin înfloritã insulă vizitându-i şi ajutându-i pe cei bolnavi.

După plecarea lui Tiberius m-am simţit într-un fel eliberat de stinghereala pe care mi-o provoca orgoliul său veşnic nemulţumit, în faţa afecţiunii ce purtam lui Caius şi Lucius. Aceştia au crescut mari şi ajunseseră acum la strălucirea celor mai de seamă magistraturi. Dorind să arăt poporului meritele fiului meu cel mare, Caius, l-am investit cu puterea proconsulară asupra întregului Orient şi l-am trimis în provinciile de acolo, unde trebuia să-şi facă un mare renume. Astfel, în mijlocul unei curţi fastuoase, formată din regi vasali şi prieteni apropiaţi, tânărul, căruia i se deschidea cel mai frumos viitor, a primit, la Antiochia, la începutul lunii ianuarie, anul 754 *ab U.*c.[379], înalta magistratură a consulatului. La scurtă vreme, tulburările de Armenia i-a oferit ocazia de a obţine şi unele succese militare. Pe măsură ce Caius devenea mai puternic şi influent, creşteau şi nesiguranţa şi teama lui Tiberius care se ştia duşmănit de către acesta. Când Caius a trecut prin insula unde se afla Tiberius, în drum spre Orient, acesta a socotit de cuviinţă să-i iese în întâmpinare. El a fost însă primit cu destulă răceală nu numai de către fiul meu, dar şi de alţii din suita lui ce nu-l simpatizau deloc pe ursuzul autoexilat. Aceasta l-a pus pe gânduri. Trecuseră şi cei cinci ani în care timp deţinuse puterea tribuniciană şi deci se bucurase de inviolabilitate. Bănuitor din fire, mi-a cerut să-i trimit un om de încredere care să-i supravegheze vorbele şi faptele pentru a nu fi cumva acuzat că ar complota împotriva mea sau a familiei mele. Retras în

379 Anul 1 e.n.

interiorul insulei pe care şi-o alesese drept refugiu, a trăit timp de vreo doi ani în cea mai mare izolare. Renunţase până şi la plimbările călare. Cred că îşi dădea seama de greşeala pe care o făcuse părăsindumă. La Roma era uitat. Dar nu şi în Orient de unde îl pândea primejdia. Am aflat mai târziu că unul dintre prietenii lui Caius îi ceruse acestuia, în timpul unui banchet, să-i dea voie să se repeadă până la Rhodos, pentru a-i aduce capul celui ce se exilase de bunăvoie.

Cam în această vreme eu am avut o mare supărare. Geniul răului plana asupra palatului meu. Nedemna purtare a Iuliei era cauza supărării. Ea îi pricinuise multe suferinţe lui Agrippa şi nu s-a schimbat nici după ce a devenit soţia lui Tiberius. Nu înţelegea să renunţe la viaţa uşuratică, plină de excese şi desfrâu, chiar dacă acestea erau interzise de legi aspre ea aceea împotriva adulterului. Se expunea în lume cu diferiţi prieteni intimi printre care se afla şi Iulius Antonius, fiul lui Marcus Antonius, faţă de care eu îmi arătasem toată bunăvoinţa crescându-l în casa mea. Sfidând severele legi introduse de mine şi fără să se sinchisească de opinia publică, Iulia lua parte la orgii desfăşurate chiar în Forum. Când am aflat, târziu de tot, despre aceste nebunii ale ei, am fost cuprins de o nespusă indignare. Tocmai mie să mi se întâmple aşa ceva! Tocmai în familia mea, pe care o dădeam totdeauna de exemplu, să se încalce bunele moravuri pe care cu atâta strădanie încercasem să le impun poporului roman! Eram obligat să iau cele mai aspre măsuri. Iulius Antonius, care nutrea şi alte gânduri primejdioase, a fost executat. Iulia, în vârstă atunci de vreo 28 de ani, a fost exilată pe insula Pandataria interzicând ca vreodată corpul ei să fie adus după

moarte în mausoleul familiei mele. Scribonia a găsit de cuviinţă s-o urmeze în exil împărtăşind soarta fiicei. Îşi meritau soarta! Au mai fost exilaţi Tiberius Sempronius Gracchus, Claudius Pulcher şi Cornelius Scipio, toţi aparţinând celor mai vechi şi nobile familii romane. Prin faptele acestor tineri se dovedea încă o dată că adevărata nobleţe nu se află în sânge ci în caracter. *Nobilitas morum magis ornat, quam genitorum*[380]. Dar Iulia? Nu se trăgea şi ea dintr-o nobilă gintă? Nu! Eu nu o mai socoteam fiica mea. Ea era progenitura Scriboniei din neamul Pompeilor cărora le semăna aşa de mult. (Când am aflat că Phoebe, o Iibertă care participa la orgiile Iuliei, s-a sinucis, m-am exprimat cu sufletul îndurerat: O, dacă aş fi avut ca fiică pe Phoebe, şi nu pe Iulia!). Soarta Iuliei a stârnit compătimire. Senatorilor, care interveneau pentru ea, le-am spus că nu le doream decât să aibă un asemenea copil. Voci din popor cereau rechemarea ei din exil. Acestora le-am răspuns că mai curând se va amesteca apa cu focul decât să se stingă mânia mea. Mulţi au alergat pe malul Tibrului cu făclii pe care le cufundau în apă pentru a amesteca astfel apa cu focul. Dar totul a fost în zadar, înlia se află şi acum în exil, după vreo cincisprezece ani de la cele întâmplate. Nu de mult i-am permis să se întoarcă în Italia fixându-i ca loc al surgjhiunului oraşul Rhegium.

Tiberius, aflând de nenorocirea Iuliei, mi-a trimis mai multe scrisori prin care mă ruga s-o iert şi să-i las cel puţin averea pe care i-o dăduse el. Nici n-am vrut

---

380 Nobleţea caracterului împodobeşte mai mult decît nobleţea părinţilor.

s-aud! îl socoteam în parte şi pe el vinovat pentru nedemna comportare a soţiei părăsite.

Spuneam ceva mai înainte că exilatul de bunăvoie în insula Rhodos se afla într-o stare de totală nesiguranţă. Nemaiputând suporta această situaţie a trebuit să renunţe la încăpăţânata lui izolare. După umile rugăminţi ce mi-a adresat şi mie şi lui Caius, i-am permis întoarcerea la Roma. Fiul meu i-a pus însă condiţia să nu se amestece în treburile statului. Înapoindu-se acasă a continuat să trăiască retras, departe de orice activităţi politice. El se ocupa de propriile lui treburi ca simplu particular şi de creşterea fiului său ce se numea Drusus, la fel ca pe fratele lui mai mic. Nimeni nu putea să-l acuze de vreo ostilitate faţă de mine sau faţă de membrii familiei mele.

Ostili mi s-au arătat însă zeii care aduceau din nou doliul asupra palatului meu. Plecat într-o misiune în Hispania, în anul 755 *ab U.*c.[381], Lucius Caesar moare pe neaşteptate la Masillia înainte de a ajunge la destinaţie. La scurtă vreme după această grea pierdere, pe timpul unei expediţii în Armenia, Caius Caesar s-a lăsat atras într-o cursă de conducătorul oraşului Artagira care pretindea că are să-i dezvăluie secrete importante. Acesta l-a lovit prin surprindere cu un pumnal. Rana provocată nu părea mortală, dar fără îndoială că blestemata armă fusese înmuiată în otravă. De aceea o boală stranie, manifestată printr-o tristeţe incurabilă, a pus stăpânire asupra iubitului meu fiu. El a suferit multă vreme murind apoi în

381 Anul 2 c.n.

Cilicia în anul 757 *ab U.c.*[382]

Bătrâneţele mă ajungeau din urmă. Nenorocirile se ţineau lanţ. Cele două vlăstare ale gintei Iulia, în care îmi pusesem atâta speranţă, pieriseră. Dar ei aveau un frate mai mic. Acesta se numea Agrippa Postumus. Fiindcă era încă tânăr, avea doar 16 ani, dar pentru că nici nu-mi inspira prea mare încredere, m-am gândit şi la Tiberius. Cu ce-mi greşise omul acesta de mă făceam mereu că uit de el? Avea acum 46 de ani. Se dovedise în atâtea rânduri capabil să conducă treburile statului. În sfârşit m-am hotărât! După moartea lui Caius i-am adoptat în acelaşi timp pe Agrippa Postumus şi pe Tiberius. Cel pe care îl ţinusem în umbră timp de aproape patruzeci de ani ajunge până la urmă fiul meu. La cererea mea. Tiberius, deşi avea şi el un băiat, a trebuit să-l adopte pe nepotul său Germanicus, fiul lui Drusus, pentru care nutream aceeaşi afecţiune ce îi arătasem cândva tatălui său. Din felul cum au evoluat faptele se poate vedea că timpul lucrase încet, foarte încet, dar sigur în folosul lui Tiberius. Zeii lui favorabili nu-şi spuseseră însă ultimul cuvânt. Cel mai de seamă dar al lor era pe drum.

Când m-am decis să-i adopt pe cei doi, am crezut că o fac pentru binele statului, aşa cum am declarat-o în mai multe rânduri. Dar nu după multă vreme mi-am dat seama că pentru a nu ştiu câta oară divinităţile Olimpului se împotriveau hotărârilor mele. Agrippa Postumus s-a dovedit nedemn de înalta mea favoare. Din nenorocire nu moştenise de la tatăl său decât numele şi vânjoşenia trupului. În rest îi semăna mamei

382 Anul 4 e.n.

sale iubind la fel ca ea viaţa uşuratică. Dar mai era ceva destul de grav: un dezechilibru mintal pe care îl arăta din ce în ce mai accentuat. Pentru faptele lui ruşinoase nu numai că i-am anulat adopţiunea, dar a trebuit să-l şi îndepărtez de familia mea exilându-l. Locul exilului a fost insula Planaria. (în pofida defectelor sale, eu l-am iubit tot aşa de mult ca şi pe fraţii lui mai mari, Caius şi Lucius. Dovadă că anul trecut am întreprins o călătorie în secret pe insula unde se afla izgonit. Când l-am îmbrăţişat m-au trecut lacrimile! Eram însoţit de Fabius Maximus, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai mei. Acesta însă nu a păstrat discreţia pe care i-am cerut-o în legătură cu vizita făcută. El i-a destăinuit secretul soţiei sale Marcia, iar aceasta, Liviei. A doua zi, când Fabius Maximus s-a prezentat ca de obicei la palat, fără să bănuiască ceva, eu i-am întors spatele pronunţând teribilul cuvânt: Adio! El a înţeles ce-i rămânea de făcut, încât, ajuns acasă, s-a sinucis).

După exilarea lui Postumus, Tiberius triumfa! Rămânea acum singurul om desemnat să conducă statul roman. Acesta era darul ce i-l pregătiseră cu atâta migală şi răbdare zeii lui binefăcători, în schimb, de pe înălţimile Olimpului cele mai necruţătoare fulgere cădeau asupra familiei mele. Sunt înclinat a crede că zeii au înmuiat în lacrimi, inu în apă, pământul din care am fost eu plămădit. Iulia Minor, una dintre cele două fete ale fiicei mele, Iulia Maior, era căsătorită cu Aemilius Paullus. Drept „recunoştinţă” că îi acordasem mâna nepoatei, el a găsit de cuviinţă să comploteze împotriva vieţii mele. Un act de o cutezanţă nesăbuită şi de o condamnabilă inconştienţă. Doar ştia şi el, ca toată lumea de altfel,

că niciuna dintre atâtea conspiraţii urzite contra mea nu rămăsese nedescoperită şi nepedepsită. Aemilius Paullus a fost condamnat la moarte. Soţia sa Iulia ducea aceeaşi viaţă nedemnă ca şi mama ei. Întreţinând relaţii intime cu Iunius Silanus, cu acela pe care îl întâlnea în ascuns în casa lui Ovidius, a fost acuzată de încălcarea legilor împotriva adulterului. În anul 761 *ab U.*c.[383], adică de-abia la un an de la exilarea lui Postumus, Iuiia lua şi ea drumul exilului spre insula Trimerum.

Sinistra moarte se instalase în palatul meu ca la ea acasă. Nu mi-a trecut niciodată prin minte că din cei cinci copii aduşi pe lume de către fiica mea Iulia să nu-mi mai rămână decât un singur vlăstar: virtuoasa Agrippina. Patru dintre ei dispăruseră. Doi pierind de moarte adevărată, iar doi pierind de moarte civică.

Am promis, la începutul acestor „memorabile" memorii, să spun tot adevărul. În cea mai mare parte am reuşit. Am spus atât cât am putut; cât conştiinţa mea mi-a îngăduit. Am povestit, după cum s-a văzut, chiar şi întâmplări, pe Jupiter Fulminator! dintre cele mai intime, dintre cele mai grave şi urâte. Mărturisesc că nu mi-a fost deloc uşor. *Horibile dictu et auditu*![384]

După ce am prezentat activitatea mea de conducător care a făcut ca statul roman să devină cea mai mare putere din istoria omenirii, ca pacea să dăinuiască în această lume a discordiei şi brutalităţii, ca milioane de oameni de pe cele trei continente, ce-şi dau întâlnire în *Mare nostru m*, să se bucure de linişte şi prosperitate, după ce am prezentat realizările mele

383 Anul 8 e.n.

384 Groaznic de spus şi de auzit!

ce mi-au adus gloria veşnică şi slava nepieritoare, a trebuit să închei cu întâmplările ce au avut loc în familia mea şi care m-au dezonorat aruncând acum, la bătrâneţe, o pată de neşters asupra austerei mele vieţi. A trebuit să mi se întâmple această ruşine tocmai mie care m-am străduit să instaurez vechile moravuri şi strămoşeştile virtuţi pentru întregul popor roman, dar care nu am fost capabil să le impun în sânul familiei mele. A trebuit să se întâmple această nenorocire tocmai acelui om căruia senatorii îi dăruiseră cândva un scut de aur ce avea încrustat pe el cele patru mari cuvinte cuprinzând chintesenţa calităţilor cetăţeanului, romanului ideal: *VIRTUS*, *CLEMENT*! *A*, *IUSTITIA*, *PIETASI*...[385]

36. Dacă piesa v-a plăcut, aplaudaţi!...

Ultima scenă!

Protagonistes[386] cere oglinda să-şi mai privească o ultimă dată chipul...

8 Marcus Antonius llo 13 Marcellus r 14. Octavia 15 Antonius

ARBORELE GENEALOGIC AL LUI AI

C. Iu 3. Iulia Mino

<UI Minor (v. 8)

— 35 Vipsania 36 Livilla – Agrippina Julia (v 45)

37 Drusus 38 C L-AU Di (v 33} – 39 /

(34 Germanicu ppina (v

(J

călător împirata tiu. dina «Iuliu-Cai-sai Augustiib / n 42 Au pi. Mu, Germanicul 10 î.e.n.

e Ou. arhiireu genealogic lipstM Cleopatra ori

385 Curaj, clemenţă, dreptate, pietate!...

386 Personajul principal al unei piese de teatru (în limba greacă).

fiicele Octi

Agnppa Posiumus e

Cae.sa

Lui îi

TLIO-CLAUDICA) IMPERATOR CAESAR AUCUS *în* 42 î.e.n. – în 37 en (14 – 37). 3 CALIGULA Oien – în 54 enj (41 – 541 5 NERO Claudius Caesa în au participat direct la dezvoltarea famil l. dar sunt trecuţi cei care deşi nu au avut ui

IISTUS (DINASTIA IULIO-CLAUDICA)

y 4. M. Atius B albuş

6 CAI US IULIUS – 7. Calpurnia CAESAR Dictatorul

10 C Octavius ia ţ 20. Tit

11. Julia – 1 12. Cn. Fotupeius Magnus

AUGUSTUS – 19. Liv

28 Iulia – 29 TIBERIUS (30. Vipsitnia 31 Drusus I Agrippina

40 Messalina 41. Caius 42 Lu (v 32) Caesar Caesar

43 Iulia Ţ 44 Aemilius 45. Vip46. Agri-Paullus sania ppa

51 Bntanicus

IS DIVI I-ILIUS / n. 63 ieri – în 14 e.n. / (27! e n – 14 e.n.). 2. TIBERIUS us Iulius Caesar Germanicus /n 12 – în 41/ (37 – 41). 4 CLAUDIUS Tiberius Caesar, îi 37 – ra 68/ (54 – 68)

Ilm AUGUSTUS (ex fraţii lui Marcus Antonius sau copiii pe care acesta i-a avut cu iifi au jucat un rol mai de seamă în vremea lui AUGUSTUS (ex. M. Marcellus, Caius

După ce mi-am aranjat cu grijă părul în oglindă, stând întins pe pat, am chemat un scrib să noteze

aceste ultime rânduri… Eu nu mai pot s-o fac!… Deşi cu mintea foarte limpede, îmi simt trupul sfârşit… Nu mai am nicio putere…

Astăzi suntem în a paisprezecea zi înaintea calendelor lui septembrie din anul 767 *ab U.e*[387]. Peste treizeci şi cinci de zile aş fi împlinit 76 de ani. Dar nu-i voi mai împlini, pentru că nu mi-a mai rămas niciuna din cele o sută de zile prevestite pe Câmpul lui Marte.

Mă aflu de câteva zile la Nota unde mi-am întrerupt călătoria din cauza agravării bolii. Până ieri am avut groaznice dureri de stomac. Acum nu mă mai doare nimic. Mi-e chiar bine. Asta vrea să însemne că îmi este aşa de rău, încât nu mai simt nicio durere. Bietul meu stomac se află într-un asemenea hal, încât nu mai are putere să-mi provoace niciun fel de dureri. E semn că totul s-a sfârşit… Acum m-a cuprins o linişte adâncă; un fel de toropeală. Sper să-mi fie moartea uşoară, aşa cum mi-am dorit-o totdeauna. De câte ori auzeam despre cineva că a murit repede şi fără chinuri, mă rugam să am şi eu o asemenea eutanasie[388].

Aici la Nota mă aflu chiar în camera unde a murit tatăl meu. Cum s-a întâmplat să nimeresc, din imensul meu Principat, tocmai aici şi să-mi sfârşesc zilele tocmai în casa aceasta, nu mai am acum puterea să-mi explic?! Ce bizară coincidenţă!…

Mai am o dorinţă, de ultimă oră, o dorinţă… de muribund. Vreau să-mi mai revăd o dată testamentul. Să mai revăd cum am împărţit eu „partea leului” despre care vorbeam cândva. Originalul acestui

---

387 19 august anul 14 e.n., data morţii lui Augustus.

388 Era cuvîntul pe care îl folosea Augustus în această împrejurare.

document se află în grija vestalelor şi va fi deschis şi citit după moartea mea în faţa senatului.

I-am instituit ca primi moştenitori pe Tiberius, pentru jumătate din avere plus a şasea parte, şi pe Livia pentru o treime. În al doilea rând pe Drusus, fiul lui Tiberius, pentru o treime, iar pentru rest pe Germanicus şi pe cei trei copii de sex masculin. În al treilea grad urmează mai mulţi colaboratori şi prieteni. Poporului din Roma i-am dăruit patruzeci milioane sesterţi; triburilor, câte trei milioane cinci sute de mii sesterţi; soldaţilor pretorieni, câte o mie sesterţi fiecăruia; soldaţilor urbani, câte cinci sute; soldaţilor din legiuni, câte trei sute. Ce reprezintă aceste sume, s-ar putea vedea dintr-un simplu calcul. În decursul vieţii mele am primit numeroase şi imense moşteniri care s-au cifrat la aproximativ patru miliarde sesterţi. Eu am dăruit numai soldaţilor din legiuni peste nouă miliarde sesterţi. Aşa încât se va putea spune fără exagerare, că am fost „leu” destul de generos!…

Se aud voci… Se aud paşi… Sunt rudele, colaboratorii şi prietenii care mă vizitează zilnic. Ei îmi vor da curaj şi azi, ca şi ieri, spunându-mi că în curând mă voi face bine şi îmi voi relua munca mea… fără de care statul s-ar duce de râpă!… Mâine nu vor mai fi necesare nici încurajările, nici laudele lor. Mâine nu va mai fi nimic!… Mâine nu va mai fi nimeni] … Mâine vor pieri cu toţii… pentru mine!…

După ce se vor afla strânşi în jurul patului meu de suferinţă, am de gând să-i întreb: socotiţi voi oare că am jucat destul de bine această farsă a vieţii? apoi le voi recita în limba greacă următoarele versuri

„Dacă piesa vă place, bateţi puternic din palme

Şi cu bucurie veniţi dar să ne conduceţi.”[389]

S-ar putea ca unii dintre cei de faţă să creadă că, în sfârşit, în ultima zi a vieţii mele mi-am scos masca pe care am purtat-o patruzeci şi patru de ani… de la Actium până la Nota! Dar când o piesă durează aşa de mult, nu mai există actor. Rolul trece în viaţă şi ajungi să fii, ceea ce ai vrut să pari… De aceea cred că cei mai mulţi vor asculta aceste versuri doar ca pe o glumă sceptică. În schimb ei vor aprecia aşa cum se cuvine dorinţa mea de a mai avea o discuţie cu Tiberius despre unele treburi ale conducerii statului. De asemenea, vor aprecia şi îngrijorarea mea auzind că am întrebat dacă nu cumva, aflându-se de starea gravă în care mă găsesc, s-au produs tulburări în rândul mulţimii. Şi toate aceste preocupări şi griji fiind prezente până în ultimele clipe ale vieţii mele!…

Aş dori ca şi cititorii acestor memorii, ce iau sfârşit aici, să înţeleagă acelaşi lucru. Să înţeleagă întreaga omenire a tuturor vremurilor că mor acum, aşa cum am trăit: cu gândul permanent la ORDINEA ROMANĂ…

…Murind, duc cu mine speranţa că temeliile statului pe care le-am pus, vor rămâne puternic aşezate… Nu mai am de acum nimic de adăugat… Nici nu aş… mai… putea!… Simt… cum… mă… sting!… Livia!… Livia, eşti aici?… Livia… aminteşte-ţi… de… zilele… petrecute… în… pre… una!…[390]

Postfaţă

Cititorul acestor memorii a încercat, probabil, să-l înţeleagă pe Augustus, să-l trateze ca pe un om viu

---

389 Cu aceste cuvinte luau sfîrşit piesele în teatrul antic.

390 Acestea au fost ultimele cuvinte ale lui Augustus.

ascutându-l vorbind, mergând alături de el; l-a admirat şi lăudat, l-a iubit, dar l-a şi osândit sufleteşte când a fost obligat s-o facă. Deplina sinceritate a lui Augustus, remarcată în cea mai mare parte a povestirii sale, a creat cititorului, sperăm, o imagine limpede şi precisă asupra vieţii sale şi a epocii în care a trăit. Cu toate acestea se pare că marele „actor" al Romei antice nu izbuteşte să risipească în întregime nebuloasa… Augusteană; acea dispută cu privire la forma şi caracterul statului – creat de către el. Nici nu ne puteam aştepta la o mărturisire completă, deoarece nu era posibil să nege ideea de Republică pe care a invocat-o pe tot timpul conducerii sale. Din contră, el îşi apără cu tenacitate poziţia sa republicană de teama intoleranţei generale faţă de regimul monarhic.

Cu toată dificultatea în care se află, atunci când se referă în povestirile sale la cumularea diferitelor puteri, Augustus ne dă totuşi posibilitatea de a afla adevărul citind printre rânduri. Nota de şăgalnică ironie pe care o întâlnim când vorbeşte despre… dragostea şi bunăvoinţa senatului şi poporului roman care i-au acordat numeroasele funcţii şi onoruri ce l-au situat în fruntea statului, ori afirmaţia din capitolul privitor la împuternicirile sale: „cine nu ştie să se prefacă nu ştie să conducă", sunt doar două dintre transparentele aluzii ce se referă la definirea şi caracterul statului creat de el. Nu ne mai rămâne deci decât să-i spunem pe nume şi să-l caracterizăm, în acord cu majoritatea istoricilor, ca o concluzie ce se impune la sfârşitul acestei cărţi.

Augustus a fost creatorul Imperiului roman, denumire a statului monarhic condus de către un

împărat cu puteri absolute.

Din studiul amănunţit al lentei descompuneri a societăţii romane, a moravurilor ei, a instituţiilor Republicii oligarhice aparţinând ultimului secol dinaintea lui Augustus, transformările care au dus la crearea Imperiului apar justificate şi necesare. Câteva sute de familii ale vechii aristocraţii romane au pierdut din această schimbare, dar aproximativ optzeci milioane de oameni au câştigat. O schimbare este totdeauna binevenită când ceea ce aduce nou este mai folositor societăţii decât cea ce înlocuieşte. De aceea noul regim instituit de către Augustus prin crearea Imperiului roman a fost un progres pentru omenire şi aceasta se poate afirma cu certitudine, chiar dacă au mai existat istorici care s-au opus unei astfel de concluzii. Augustus a răsturnat de la putere o oligarhie obtuză prin concepţiile sale, avidă de bogăţii şi plăceri care, după ce a cucerit lumea, s-a dovedit incapabilă de a o conduce. Aristocraţia romană, care nu avea dreptul de a conduce singură Republica, nu avea nici priceperea de aş menţine guvernarea. Dar nici nu ar fi putut s-o facă în momentul când Roma, dintr-un oraş, devenise o lume, iar instituţiile, adecvate unei singure cetăţi şi unui teritoriu limitat, formau un cerc atât de strâmt, încât nu aveau cum să absoarbă zecile de milioane ale provincialilor. Schimbarea structurii vechii Republici, pe care unii o numesc impropriu revoluţie, era inevitabilă.

După înfrângerea ultimilor asasini ai lui Caesar la Philippi s-ar putea spune că Republica era moartă. Confruntarea de la Ăctium din anul 31 î.e.n. va duce la desemnarea unui singur stăpân al Romei şi a lumii romane. Şi cum există o anumită limită în abnegaţia

care se poate aştepta de la natura umană, învingătorul nu putea abandona puterea. Aşa cum nu prea târziu, în anul 27 î.e.n., renunţarea la putere a lui Augustus în faţa întregului senat nu poate fi luată în serios. Această farsă, cum o numesc pe drept cuvânt mulţi istorici, nu era decât o amabilitate a stăpânului faţă de cei deposedaţi de putere; nu era decât una din acele aparenţe republicane din timpul Imperiului creat de Augustus; nu era decât o dovadă a modestiei împăratului care trebuie să amintească de virtuţile sale de vechi republican. Despre o renunţare la putere nu putea fi vorba şi pentru simplul motiv că unui om, ajuns la o asemenea mărire ca a lui Augustus, nu i-ar fi fost posibil a trăi ca un simplu particular, deoarece viaţa i-ar fi fost într-o permanentă primejdie după ce îşi crease atâţia duşmani. Tragicul sfârşit al lui Caesar era mereu treaz în sufletul fiului său adoptiv. Dovadă cei aproape zece mii de soldaţi în garda lui personală care vegheau asupra vieţii prudentului împărat.

Odată cu înapoierea la Roma a învingătorului de la Actium evenimentele arătau nevoia concentrării conducerii în mâinile competente şi ferme ale unui om. În acel moment crucial apare Augustus care, reluând misiunea lui Caesar, s-a dovedit într-adevăr capabil să dea un minimum de unitate morală lumii romane, să menţină ordinea în interior, să creeze resursele necesare apărării imensului stat, să facă posibilă o viaţă comună şi sigură sub conducerea unei înţelepte şi cinstite administraţii. împăratul a făcut ca romanii să treacă de la libertatea lor anarhică la liniştea unei păci fecunde. Dar ce însemnase libertatea în numele căreia conducea statul oligarhia republicană? Ea nu avea nimic comun cu libertatea

înţeleasă de noi. Ideea de libertate politică era străină spiritului roman. Romanii înţelegeau prin cuvântul *libertas* cu totul altceva. Ea însemna eliberarea dintr-o condiţie socială inferioară după capriciile stăpânului; însemna speranţa de a trăi în pace sub lege, oricare ar fi fost autoritatea de la care emana. Libertatea văzută de romani nu însemna expresia unui ansamblu de instituţii care să le asigure libertăţi politice şi participarea la guvernare; care să îngrădească rolul guvernanţilor şi să lărgească rolul guvernaţilor. *Quid est libertas*? se întreba Cicero. *Potestas vivendi ut velis*. Cât despre cuvântul Republică acesta însemna statul şi nu un regim de libertate şi egalitate în drepturi.

Mulţi istorici l-au calificat pe noul stăpân al Romei ca „uzurpator” al Republicii. Prin această denumire se înţelege acela care în mod ilegal acaparează puterea sau îşi însuşeşte drepturile altuia. Să vedem, în cele ce urmează, dacă vreuna din împuternicirile lui Augustus a fost obţinută în mod ilegal. S-ar putea ca nu el să fie uzurpatorul. Poate că reprezentanţii poporului: senatul şi comiţiile au uzurpat Republica printr-un abandon treptat al prerogativelor în favoarea împăratului.

Lăsând la o parte primul său consulat obţinut atunci când nu se putea vorbi de puterea sa şi când nu împlinise nici 20 de ani, consulat acordat de senat la presiunea soldaţilor ce se apropiau furioşi de Roma, lui Augustus i s-a acordat prin sufragiul poporului ani în şir această funcţie care îl făcea şef oficial al statului şi care îi dădea în mod legal cea mai mare parte a puterii executive.

În anul 29 î.e.n. Augustus face să i se decerneze

numele de*înţ erator* pe care îl purtase şi tatăl său adoptiv. Senatul nu se opune, deşi în acea perioadă de început înaltul for nu se afla sub influenţa lui. *Înţerator* nu însemna pentru el simplul titlu de onoare pe care soldaţii îl acordau generalilor victorioşi pe câmpul de bătălie. Noua funcţie, ce nu fusese nimănui uzurpată, îi conferea comanda supremă asupra întregii armate romane. Toţi soldaţii îi depuneau jurământul de credinţă care, având un pronunţat caracter religios, era cu sfinţenie respectat.

În anul 28 î.e.n. Agrippa propune ca Augustus să fie numit *princeps senatus*, deşi nu avea decât 35 de ani Senatorii sunt de acord înscriindu-l astfel primul pe lista lor. De acest titlu nu era ataşată nicio putere, dar posesorul său avea dreptul, în lipsa consulilor, să ia primul cuvântul şi, după obiceiurile romanilor, primul aviz asupra unei probleme în dezbatere avea cea mai mare greutate.

În anul 27 î.e.n. Augustus declară solemn în Curie că, tatăl său adoptiv fiind răzbunat şi pacea restabilită, doreşte să renunţe la putere depunând împuternicirile sale în mâinile senatorilor. Aceştia au sărit însă ca arşi în faţa dorinţei lui de a abandona care, strigau ei, s-ar potrivi unui cetăţean obscur, dar ea este condamnabilă pentru cel pe care omenirea îl proclamă şi aşteaptă să-i fie salvator. Ca urmare a acceptării lui Augustus de aş asuma pentru un timp limitat împuternicirile sale, Adunarea Poporului votează o lege, sancţionată fără întârziere de senat, prin care i se confirmă comanda supremă a tuturor forţelor armate ce o avusese până atunci doar pe baza numelui de *imperator*. I se acorda totodată dreptul ce revenise înainte senatului de a încheia pacea sau a

declara războiul. Dar comanda armatei atrăgea de la sine conducerea provinciilor unde aceasta se găsea cantonată. Senatorii le pun sub autoritatea sa absolută investindu-l cu puterea jproconsulară. Augustus împarte astfel cu senatul conducerea provinciilor. Nici de această dată nu se poate vorbi despre un senat docil şi sub totala influenţă a lui Augustus, întrucât, din cele cinci operaţiuni de epurare din timpul stăpânirii sale pe care le-a executat asupra corpului senatorial, nu avusese loc decât una singură cu vreun an mai înainte.

În acele zile memorabile ale anului 27 î.e.n., an socotit ca dată a creării Principatului sau Imperiului roman, se căuta o denumire potrivită celui care deschidea acum Romei o eră nouă. El primeşte numele de *Augustus* care nu se dădea decât zeilor! Senatul şi poporul roman salută cu frenezie această semiapoteoză.

În anul 23 î.e.n. Augustus cade grav bolnav. La scurtă vreme totuşi se însănătoşeşte şi renunţă la consulat. În schimb i se acordă puterea tribuniciară şi totodată autoritatea proconsulară extinsă şi asupra provinciilor senatoriale. *Tribunicia potestas* era prin excelenţă o magistratură republicană. La puterea militară i se adăuga acum această mare putere civilă. Abdicarea senatului şi poporului era evidentă prin cedarea acestor puteri în favoarea lui Augustus. Puterea tribuniciară îi dădea inviolabilitatea, îi permitea de a opri orice acţiune a altor magistraţi, de a opri votul tuturor adunărilor. Dovadă a marii importanţe a funcţiei ce-i fusese acordată este că împăraţii ce-l vor succeda pe Augustus vor număra anii Principatului lor prin aceia ai puterii tribuniciare.

În anul 19 î.e.n. i se acordă împăratului, pe timp de cinci ani, prefectura moravurilor, o putere redutabilă cu atât mai mult cu cât îi dădea deţinătorului ei dreptul de supraveghere a tuturor cetăţenilor, fără excepţie.

În urma unor calamităţi ce se abat asupra Romei, cât şi a unor tulburări politice ocazionate mai ales de alegerile pentru funcţia de consul, oamenii se gândeau foarte serios că Augustus, care lipsea din capitală, era singurul ce putea să aducă ordinea şi liniştea. De aceea este implorat să se înapoieze pentru a salva Cetatea. La înapoierea sa Augustus este întâmpinat cu propunerea insistentă de a primi din nou consulatul, de data aceasta pe viaţă. El îl acceptă şi devine astfel veritabilul şef al administraţiei şi puterii executive ce însemna un pas decisiv spre consolidarea monarhiei.

În anul 12 î.e.n., Augustus primeşte titlul de *Pontifex Maximus*, iar în anul 2 î.e.n. i se adaugă şi cel de *Pater Patriae*. Nu mai exista nimic din ceea ce merita a fi însuşit. Senatul şi poporul nu mai rămâneau decât cu atribuţiile pe care împăratul le lăsa din calcul în mâinile lor pentru a le ocupa timpul liber şi a-i ajuta să se amăgească singuri asupra noii realităţi a vieţii politice. Iată-ne deci în plină monarhie şi nu poate fi acuzat Augustus, ori numai Augustus, de uzurpare, deoarece totul e făcut legal şi fără inovaţii dăunătoare.

Împăratul reuşeşte astfel să-şi însuşească esenţa tuturor marilor împuterniciri republicane. Fiind în posesia celor mai importante magistraturi el era reprezentantul poporului roman, depozitarul puterii acestuia, păzitorul drepturilor sale pe care le exercita

singur, dar în numele Republicii. Magistraturile care fuseseră create cândva pentru a păstra un echilibru politic, puteri adesea contrarii şi chiar ostile, erau acum reunite în voinţa unei singure persoane şi în loc de a se lupta între ele, se consolidează, se completează una pe alta, iar importantele activităţi ale statului îşi urmează rezolvarea în mod neîntrerupt, nu ca până atunci când erau reluate în fiecare an de către alţi magistraţi. Din reunirea celor mai însemnate magistraturi în mâinile unui singur om s-a format o autoritate încă fără o definire exactă şi unanim acceptată, autoritate căreia visătorii îi spuneau Republică, Augustus îi spunea când Principat, când Republică şi pe care noi o numim Principat, dar în aceeaşi măsură şi Imperiu, cu sensul de monarhie absolută. Caracterul monarhic al stăpânirii lui Augustus se remarcă atât din modul de colaborare cu magistraţii şi instituţiile republicane, cât şi din tratamentul acordat acestora.

465

Senatul imperial avea mai multe atribuţii decât senatul republican. Dispunea de tezaurul public, conducea jumătate din provinciile statului, decreta legi, ratifica toate convenţiile încheiate de împărat cu suveranii şi popoarele străine. Mai mult, el este sursa întregii legalităţi, chiar cu privire la împărat, fiindcă de senat depinde acordarea împuternicirilor sale. Senatul are astfel toate drepturile şi nu-i lipseşte nici chiar libertatea cuvântului, deoarece Augustus părăsise în grabă nu odată Curia pentru a scăpa unor violente altercaţii. Dar în realitate senatul nu mai are puterea de a decide singur şi de a se opune hotărârilor împăratului. Membrii senatului, după

numeroasele epurări efectuate în rândurile sale de către Augustus, dezbat şi votează cum pot face nişte oameni la discreţia atotputernicului împărat care, la nevoie, le.com

30 – Octavianus Augustus – „Popoare, culturi, civilizaţii” pletează chiar censul senatorial sau îi scapă de creditori. (Numai cu una dintre ocazii Augustus va completa censul la optzeci de senatori pe care nu-l aveau conform legii). Senatorii nu mai au acum nici libertatea, aşa cum o aveau oamenii de rând, de a călători nestingheriţi ori unde ar fi vrut, ori de a râde cu poftă în faţa acestei mari comedii pe care o joacă grav împăratul şi cei din anturajul său.

Adunarea Poporului, a doua mare forţă politică republicană, nu are nici ea o soartă mai bună. Comiţiile aveau o triplă putere: electorală, judiciară şi legislativă. Augustus respecta, în felul său, puterea electorală prezentând comiţiilor candidaţii ce urmau a ocupa jumătate din funcţii, dar totodată solicita sufragiul pentru cei recomandaţi de către el. Recomandarea devine în curând ca şi un act legal, deoarece propunerile împăratului trebuiau să fie acceptate. Aşadar, Augustus numeşte direct în cele mai multe funcţii şi indirect în toate funcţiile. În plus, puterea sa de consul îi permite să excludă de la început candidaţii care i-ar fi displăcut. Cât despre puterea judiciară se poate spune că împăratul a suprimat comiţiei dreptul de a şi-o exercita trecând-o în mâinile senatului, în mâinile pretorului sau chiar ale prefectului urban care judecă multe din cazuri. De altfel jurisdicţia, cea criminală mai ales, suferă mari schimbări printre care dreptul împăratului de a decide în toate cazurile grave care erau aduse în faţa lui prin

apel sau pe care el le reţinea anume. Justiţia criminală, în loc de a fi condusă de un juriu, expresie a libertăţii, se îndeplineşte de către oameni ce acţionează ca instrumente ale împăratului. Puterea legislativă a comiţiilor se execută în continuare, dar ea se limitează doar la confirmarea prin vot a legilor propuse tot de împărat.

Roma a avut fericirea de a fi găsit în persoana lui Augustus omul potrivit, înţelept şi moderat care şi-a folosit nelimitata sa putere spre binele statului şi poporului roman; fără excese, fără abuzuri dăunătoare, aşa cum din nenorocire au săvârşit mulţi dintre împăraţii care i-au urmat. Dedicându-şi întreaga sa viaţă şi activitate intereselor statului el a devenit sufletul acestui imens corp. În fiecare an, la 1 ianuarie, senatul, magistraţii, poporul, legiunile şi provinciile îi jurau credinţă şi se rugau pentru sănătatea lui ca o dovadă a marilor sale merite. Se spunea că zeii, pentru a termina odată cu lenta agonie a Republicii, au reunit toate aptitudinile vechilor latini în persoana lui Augustus. Pe lângă acele calităţi înscrise pe scutul de aur din Curie, putem adăuga dragostea sa pentru ordine, puterea excepţională de muncă, respectul valorilor sociale şi artistice, cultul autorităţii, dispreţul pentru formule goale. Aspru în maniere, vorbind puţin şi realizând mult, cu spirit pătrunzător, cu o prudenţă împinsă la extrem şi o abilitate rar întâlnită, primul împărat al Romei a reuşit să scoată din haos imensul stat roman şi să instaureze pacea, cel mai de preţ bun al popoarelor; a reuşit în toate întreprinderile, deoarece folosea inteligenţa care pregăteşte succesul şi energia care îl asigură. O altă trăsătură a caracterului său consta în modestia sa şi

puternica voinţă de aş stăpâni firea. Cei mai mulţi dintre conducători, cuprinşi de vârtejul ameţitor al înălţimilor, se lasă pradă flatărilor, linguşirilor şi ridicării în slavă. Abilitatea politică a fost una dintre cele mai de seamă însuşiri ale lui Augustus. Beţinând această mare „putere” obţinerea celorlalte împuterniciri ale sale a venit de la sine. Marele abil reuşeşte astfel ca cele mai înalte instanţe republicane să-l înscăuneze ca pe un monarh; regele neîncoronat al Republicii romane. Această curioasă, neobişnuită şi, la prima vedere, nefirească izbândă constituie un succes atât de mare, încât s-ar putea spune că face să pălească în faţa ei chiar flacăra de geniu a marelui Caesar. Să conduci un stat ca un veritabil monarh cu ajutorul unor veritabile mijloace republicane, a obţine o putere asemănătoare cu a regilor din mâinile unui popor care ura de moarte regalitatea nu sunt acestea însuşiri demne de un geniu?! Realizator al unei astfel de curiozităţi istorice Augustus a rămas o mare personalitate în istoria omenirii pentru că a ştiut să răspundă aşteptărilor celor mulţi. Dezordinile au încetat, pacea dorită a fost dată oamenilor. Navigator prudent, dar uneori timid, el a condus cu îndemânare nava romană purtată de valuri primejdioase; această navă pe care Horaţiu o vedea, înainte de Actium, cu pânzele sfâşiate în mijlocul furtunilor.

La calităţile lui Augustus se mai pot adăuga şi alţi factori care au cântărit într-o importantă măsură la succesul său. Unul dintre aceştia a constat în marea lui şansă de a fi fost sprijinit de către doi prieteni cum foarte rar se întâlnesc în viaţă: Agrippa şi Maecenas. Şi orice s-ar spune despre firea sa retrasă sau spiritul său bănuitor, împăratul a păstrat totdeauna această

prietenie care se înfiripase încă din tinereţe. Agrippa şi Maecenas l-au slujit cu o credinţă fără margini şi i-au fost devotaţi până la moarte contribuind într-o măsură aşa de mare la succesul lui Augustus, încât s-ar putea spune că aceştia au fost pentru el jumătate din norocul său. Un alt prieten devotat i-a fost soţia sa, Livia, despre care se spune că a exercitat asupra lui o influenţă pe cât de puternică, pe atât de folositoare. Femeie inteligentă, cu o foarte sănătoasă judecată, ea era dată totdeauna ca exemplu de către Augustus pentru excelentele ei sfaturi, dar şi pentru moralitatea, castitatea şi demna sa ţinută. Extrem de autoritară cu fiii şi nepoţii, Livia a fost pentru soţul său o duioasă şi blândă tovarăşă de viaţă. Ea era şi foarte frumoasă. Ovidiu o asemăna cu Venus pentru minunatele ei trăsături ale feţii şi cu Iunona pentru austerele-i mo Un alt factor care a contribuit la ascensiunea lui Augustus a fost calitatea sa de fiu al marelui Caesar. Aceasta i-a sporit nu numai dragostea plebei şi a veteranilor tatălui său adoptiv, dar i-a întărit prestigiul şi i-a consolidat influenţa în faţa unor grupări sociale adepte cezarismului – autoritate absolută pusă în slujba democraţiei – de care acestea îşi legau speranţele.

Augustus a avut o sănătate foarte şubredă, încât de mai multe ori a fost obligat să-şi facă testamentul convins fiind că-i venise ceasul din urmă. Cu toate acestea a trăit până la o vârstă foarte înaintată pentru acele vremuri când speranţa de viaţă era evaluată la aproximativ 40 de ani. Când a murit mai avea câteva săptămâni şi împlinea 76 de ani. Intrase în vâltoarea luptelor politice de foarte tânăr căpătând astfel pe parcurs o vastă experienţă în conducerea

complicatelor treburi ale statului. În comparaţie cu Caesar, care a condus efectiv Roma de-abia vreo cinci ani, fiul său adoptiv a avut la dispoziţie aproape cincizeci de ani. Timpul deci a fost unul dintre aliaţii cei mai de nădejde ai lui Augustus, constituind astfel un alt element care a contribuit la succesul său. Excepţionala durată a vârstei sale a asigurat baze solide regimului creat de el. Timpul, acea „zeitate binevoitoare" cum îi spune Sofocle, ori „marele învăţător" cum îl numeşte Eschil, a împlinit vasta operă a lui Augustus. Ca şi cum ar fi ştiut că putea conta pe acest nesperat aliat, împăratul lansează mai târziu principiul *Festina lente* care devine într-un fel caracteristic stilului său de muncă. Vom da numai un exemplu de ceea ce a însemnat marele Timp pentru realizarea unora din reformele înţeleptului împărat amintind doar de legea asupra obligativităţii căsătoriei, *lex de maritandis ordinibus*, propusă de el şi respinsă o îndelungată vreme în modul cel mai categoric, ca să fie aprobată şi să intre în vigoare, la insistenţele lui, după mai biine de douăzeci de ani.

Vitils Nemo sine nascitur[391] zicea Horatius, contemporanul lui Augustus. Noi nu vom mai amina aici defectele împăratului, deoarece chiar el vorbeşte despre ele la începutul memoriilor sale punându-le în gura unor detractori… se înţelege! Vom arăta însă unele aspecte ce au fost neglijate de către Augustus în organizarea şi conducerea marelui său Imperiu.

Dacă cercetăm cu atenţie testamentul aşa-zis politic al împăratului, a cărui valoare pentru istorici rămâne de necontestat, vom constata că nu conţine

391 Nu se naşte nimeni fără defect.

nicio concepţie politică pe măsura marelui rol jucat de el în istoria Romei. Aceasta dovedeşte că Augustus nu a avut un orizont politic prea larg care să deschidă perspectiva viabilităţii şi consolidării Imperiului pe termen lung. El a ţinut atât de mult să se creadă în menţinerea Republicii, căreia s-a străduit să-i păstreze toate aparenţele, încât a conservat vechihile puteri republicane concentrate toate, bine-nţeles, în mâinile sale. În schimb nu s-a preocupat de crearea unor instituţii care să asigure statului omogenitatea şi forţa atât de necesare preîntâmpinării primejdiilor interne şi externe de mai târziu. Augustus nu a reuşit să dea noului regim creat de către el o constituţie prin care să se stabilească principiile de bază, structura şi atribuţiile unor instituţii, ca organe de stat. Cu ajutorul acestora s-ar fi putut guverna marea familie a Imperiului la fel de bine cum, prin legea civilă, se realizase conducerea micii familii. O putere de talia Imperiului avea nevoie de instituţii care să concentreze voinţa celor mulţi spre un acelaşi scop; să înarmeze braţele celor mulţi spre un acelaşi efort. În locul constituţiei, ca lege fundamentală de la care emană şi se supun toate celelalte legi, exista doar voinţa împăratului ca singură instituţie de stat. împăratul era legea. De aici o serie de neajunsuri unele destul de grave. Când ambiţioşi avizi de putere vor complota împotriva legilor, ori facţiuni sau grupări sociale se vor revolta, vor acţiona nu împotriva statului, ci vor lovi direct în deţinătorul puterii, a legii. Aşa se explică asasinarea atâtor împăraţi. S-a apreciat că până la Constantin două treimi dintre ei au pierit de moarte violentă. Iată cum sistemul creat de Augustus a devenit fatal multor suverani.

Lipsa unor reglementări constituţionale a influenţat negativ şi problema succesiunii. Augustus ştia că atât ereditatea, de esenţă regală, cât şi posesiunea pe viaţă a puterii erau odioase poporului roman care mai înainte hotăra totul prin alegeri şi după virtuţi. El ar fi dorit să menţină măreţia casei imperiale printr-o continuitate asemănătoare eredităţii de tip regal. Dar pe de o parte nu a îndrăznit să se intituleze rege, iar pe de altă parte, grija sa pentru stabilitatea şi securitatea statului îl făcea să întrevadă o proastă guvernare prin succesiunea bazată pe moştenirea puterii în situaţia în care nu avea niciun moştenitor direct şi nici capabil. Am văzut cum, din această cauză, el a şovăit tot timpul căutând felurite soluţii şi alegând în sfârşit sistemul, de altfel legal şi specific roman, al adopţiunii combinat cu asocierea la putere. Acest sistem presupunea însă abdicarea, din partea celui adoptat, în momentul încetării termenului de cinci sau zece ani pentru care primise împuternicirile. Dar abdicarea era cu semnul întrebării într-un stat unde nu exista o forţă constituţională capabilă să o impună. Sistemul adopţiunii pentru a se dovedi eficient cerea ori o instituţie mai puternică decât cel la putere, decât cel adoptat, ori o mare abnegaţie din partea acestuia care nu prea se întâlneşte în firea oamenilor. Nici chiar Augustus, adeptul severelor moravuri şi al celei mai neînduplecate intransigenţe, nu a avut tăria de a se resemna, de a renunţa la putere a cărei reînnoire pe termen de zece ani o accepta din nou cu un an înaintea morţii sale; la 75 de ani când de-abia îşi mai trăgea sufletul!

În anu! 28 î.e.n. sub conducerea lui Augustus se

efectuează recensământul care înregistrează 4 063.000 cetăţeni. În anul 14 e.n. el execută ultimul recensământ din viaţa sa înregistrând un număr de 4 937.000 de cetăţeni. împăratul putea fi mulţumit constatând că în lunga lui stăpânire de aproape o jumătate de secol obţinuseră cetăţenia mai puţin de un milion de oameni dintr-un total de aproape optzeci milioane de suflete cât număra vastul Imperiu. Era destul de puţin şi acest fapt se datora zgârceniei lui Augustus în acordarea dreptului de cetăţenie care a fost un alt aspect negativ al conducerii sale. Succesele vechii Republici se bazaseră în mare măsură prin admiterea plebeilor în cetatea patriciană, prin includerea Italiei în cetatea romană. Laţiu, Sabinia, Etruria şi mai târziu italicii, în urma „războiului aliaţilor”, obţin dreptul de cetate. Caesar, înţelegând imperativul vremii care cerea ca statul să aibă cât mai mulţi cetăţeni în stare să poarte armele pentru consolidarea cuceririlor Romei (osatura armatei fiind formată numai din cetăţeni), a continuat tradiţia acordând cetăţenia întregii Sicilii şi nu numai acesteia. Augustus, care în general a urmat politica lui Caesar, s-a oprit însă în faţa acestei idei. El recomanda să nu se promoveze noi cetăţeni mergând până acolo încât refuza această favoare protejaţilor lui Tiberius, asociatul său la putere, sau chiar a influentei sale soţii. Provinciile, odată pacificate şi organizate, deveniseră capabile să înlocuiască cel puţin în parte poporul uzat al Cetăţii suverane prin noi cetăţeni. Augustus nu a înţeles aceasta, încât, inspirând şi succesorilor strâmta sa politică, de-abia în anul 212, prin Constituţia Antoniană promulgată de împăratul Caracalla, se acordă cetăţenia romană întregii

populaţii libere din Imperiu. Era însă prea târziu. Această egalitate în drepturi nu mai era acum decât o egalitate în faţa obligaţiilor.

O altă cale a sporirii numărului de cetăţeni era eliberarea sclavilor. Unele figuri proeminente ale culturii antice romane proveniseră din rândul acestora: Livius Andronicus, Terentius, Horatius, Syrius, Phedru, Epictet şi alţii. Este adevărat că unii liberţi erau elemente corupte, dar existau şi dintre cei care, pentru calităţile lor şi serviciile aduse stăpânilor, erau eliberaţi pe baza unui fel de selecţie naturală. Augustus s-a opus acestui izvor de înnoire limitând prin diferite legi numărul sclavilor ce puteau fi eliberaţi. Urmărind să întărească autoritatea stăpânilor în faţa celor de condiţie servilă împăratul nu numai că a limitat creşterea numărului de cetăţeni, dar a înăsprit marea inegalitate dintre cele două clase antagonice ale orânduirii sclavagiste agravând tensiunea dintre ele.

Modul ingenios în care împăratul Augustus a ştiut să organizeze armata, a dus, fără îndoială, la asigurarea ordinii interne şi la impunerea supunerii. Ea va prezenta însă şi unele neajunsuri.

Îndelungatul stagiu impus soldaţilor va reduce simţitor recrutarea suprimând aproape în întregime viaţa militară în provincii unde locuitorii vor pierde treptat deprinderea armelor şi ca o consecinţă vor dispărea şi respectul disciplinei, sentimentul datoriei, spiritul de sacrificiu. Trăind la adăpostul legiunilor romane provincialii vor fi preocupaţi unii doar de bunul trai, cei puţini, iar alţii, cei mulţi, de mizeria lor. Tacitus spunea că, după trei generaţii de la înfrângerea lui Vercingétorix, galii erau de

nerecunoscut, în aşa măsură îşi pierduseră curajul şi virtuţile războinice. Din cauza modului de organizare a armatei ce se va menţine multă vreme după Augustus, popoarele migratoare, străpungând cu uşurinţă linia subţire a castrelor romane, vor întâlni în provincii doar populaţii dezarmate şi înspăimântate tremurând la vederea primei spade duşmane. S-ar putea obiecta că trupele auxiliare erau totuşi recrutate din mijlocul provincialilor. Aceştia însă vor fi total străini de interesele Romei. Caracterul permanent al armatei va duce la crearea unei caste distincte, cu obiceiurile ei, cu ideile, pretenţiile şi imunităţile ei, agresivă şi puternică, ruptă de interesele poporului dezarmat. Legiunile romane vor dovedi astfel un amestec crescând în conducerea statului acţionând chiar pentru îndepărtarea sau alegerea unor împăraţi. Augustus a creat o autoritate militară fără a forma în acelaşi timp o autoritate civilă ale cărei instituţii să se poată opune în scopul menţinerii echilibrului politic.

Napoleon spunea că dintre toate aristocraţiile aceea a banului este cea mai vătămătoare. Augustus ar mai putea fi învinuit şi pentru crearea unei aristocraţii a banului. Numai celor bogaţi le era deschis drumul spre înalte funcţii şi onoruri. Această politică va aduce grave prejudicii societăţii romane, fiindcă virtuţile şi meritele nu mai contau în faţa banului, aşa cum zicea Horatius: *virtus post nummos*, virtutea vine după ban. Juvenal, continuatorul de mai târziu al stilului satiric al lui Horatius, atacând decadenţa aristocraţiei romane şi parvenitismul, arăta că străinii îmbogăţiţi, fiii de gladiatori sau alte categorii sociale suspecte, adunând aurul strâns din

noroi, cumpăraseră dreptul de a se aşeza în mijlocul ordinului ecvestru unde inspectorii le făceau loc gonindu-i din primele bănci ale amfiteatrului pe oamenii cinstiţi dar săraci. Caesar, acordând toga laticlavă centurionilor săi, introducându-i astfel în senat, o făcea pe considerentul serviciilor aduse statului de către aceştia, nu pe baza averii lor. Augustus pretindea censul de un milion sesterţi pentru viitorul senator şi patru sute de mii pentru admiterea în ordinul ecvestru. La nevoie împăratul completa censul, aşa cum o făcea în special pentru senatori cu scopul de a le reda strălucirea necesară în faţa poporului, strălucire pe care nu o mai aveau odată cu pierderea influenţei şi puterii lor. Încă din vremea lui Augustus averea nu

era totdeauna produsul muncii libere şi cinstite ea provenind de multe ori din ocupaţii şi întreprinderi dubioase, ori din vânătoare de testamente fructuoase sau chiar din mila împăratului care, ca un spectator aparte, intervine plătind pentru onorurile oferite chiar de către el. Iar pentru cei ce nu învăţaseră încă a întinde mâna, Augustus pierdea într-adins la jocurile de noroc, spre a completa suma de care avea nevoie un anume pretendent la vreo înaltă magistratură. împăratul plăteşte pentru a avea un senat, un ordin ecvestru, magistraţi. Aceasta mai prezenta şi un alt aspect şi anume lipsa de interes a cetăţenilor de a participa la viaţa politică ce se stinsese aproape cu desăvârşire. Către sfârşitul conducerii sale Augustus se vede obligat a introduce sancţiuni împotriva senatorilor care lipseau de la şedinţele din Curie.

„Nimeni nu mai vrea să intre în senat – spune Dio Cassius – iar fiii senatorilor refuză funcţiile vigintiviratului care li se rezervau. Maecenas, Proculeius, Salustius vor rămâne simpli cavaleri fără funcţii de răspundere. Horatius, tribun militar când avea de-abia 20 de ani, se va lăuda în ultima sa *Epistolă* că nu a avut niciodată mari ambiţii pentru ocuparea unor înalte magistraturi.

Acestea au fost unele aspecte care conduc la concluzia că Augustus nu a ţinut seama, printre altele, de dictonul: „a guverna înseamnă a prevedea”. Dar, aşa cum se spune, un conducător nu greşeşte cât timp este conducător. Cu alte cuvinte, celor mari şi puternici nimeni nu îndrăzneşte să le arate greşelile, pe care singuri e greu să le observe, dându-le astfel iluzia că sunt perfecţi.

Cu toate scăderile lui Augustus sau lipsa lui de orientare în unele probleme ale conducerii statului, el rămâne totuşi creatorul, unor stări de lucruri care au permis, în spaţiu, extinderea civilizaţiei şi culturii romane şi care au făcut posibilă, în timp, transmiterea lor generaţiilor viitoare. Meritele care I-au făcut nepieritor rămân aşa de mari, încât în istoria de milenii a omenirii nu se întâlnesc decât două epoci, două „secole”, al lui Pericle şi al Luminilor, care să fi strălucit într-o măsură asemănătoare cu SECOLUL LUI AUGUSTUS.

AUTORUL

Cronologia unor evenimente mai de seamă legate de viaţa şi activitata lui Augustus

Se naşte la Roma Octavius Thurinus (23 septembrie).

Octavius Thurinus este înfiat de Caius Iulius

Caesar primind numele de Caius Caesar Octavianus.

O., în vârstă de 18 ani, ia parte la campania condusă de Caesar în Spania contra pompeenilor.

O. primeşte din partea lui Caesar comanda trupelor de cavalerie concentrate la Apollonia, în Macedonia.

Caius Iulius Caesar este asasinat (15 martie).

Marcus Antonius, consul în acest an, deţine poziţia dominantă în stat.

O. soseşte la Roma pentru a-şi lua în primire, în calitate de fiu adoptiv şi principal urmaş al lui Caesar, moştenirea lăsată de către marele dispărut; la numai 19 ani intră în arena vieţii politice a Romei dând dovadă de o impresionantă şi remarcabilă maturitate şi abilitate politică.

O., intrând în conflict cu Antonius, caută sprijin în mijlocul plebei şi al veteranilor tatălui său adoptiv.

Marcus Tullius Cicero, în conflict cu Antonius, pronunţa celebrele sale *Filipice* îndreptate contra acestuia.

O. Îşi formează o armată alcătuită din veteranii lui Caesar şi, ajutat de Cicero, obţine rangul de consular.

Antonius, în conflict cu senatul, este declarat duşman public, în timp ce îl asedia pe Decimus Brutus, unul dintre asasinii lui Caesar, susţinut de senat. Mai multe legiuni, sub comanda celor doi consuli în funcţie şi a lui O., sunt trimise contra lui Antonius.

Are loc confruntarea de la Mutina, după care Antonius, fără a fi învins, renunţă la asedierea cetăţii şi se retrage în nordul Italiei.

Decimus Brutus părăseşte Mutina în urmărirea

lui Antonius. Este însă prins şi ucis din ordinul acestuia.

După luptele de la Mutina O. ia comanda trupelor îndreptându-se ameninţător spre Roma. Senatul este forţat să-i acorde funcţia de consul. O. caută în acelaşi timp o apropiere de Antonius.

— În urma înţelegerii de la Bononia (Bologna):

de al doilea triumvirat format din: Antonius, O. şi Marcus Aemilius Lepidus.

— *Lex Titta* acordă triumvirilor la 27 noiembrie puterea excepţională pe timp de cinci ani şi le încredinţează comanda războiului împotriva lui Caius Cassius Longinus şi Marcus Iunius Brutus, principalii conspiratori şi asasini ai lui Caesar.

Cassius şi Brutus, refugiaţi în Orient, iau conducerea principalelor provincii din această regiune. Totodată se pregătesc de luptă împotriva triumvirilor.

— La Roma sunt decretate şi intră în funcţiune prescripţiile ordo-Are loc războiul civil purtat de către Antonius şi O. împotriva lui Cassius şi Brutus. Aceştia sunt înfrânţi şi se sinucid împreună cu alţi conspiratori şi duşmani ai lui Caesar (23 septembrie).

O Triumvirii îşi asumă conducerea statului roman: O. asupra provinciilor din Occident, iar Antonius asupra provinciilor din Orient; lui Lepidus i se încredinţează menţinerea ordine! şi aprovizionarea Romei primind mai târziu conducerea provinciei

— Antonius o întâlneşte pe Cleopatra, regina Egiptului, de care îşi va lega tragicul destin.

— Are loc un nou război civil, *Bellum Perusinum*, în care O. iese învingător împotriva lui Lucius Antonius, fratele lui Marer. s Antonius, şi împotriva

Fulviei, soţia acestuia (41 – 40 î.e.n.).

I» Părţii atacă prin surprindere posesiunile romane ocupând Syria şi o parte din provincia Asia. Antonius intervine contra lor, prin generalii săi, apoi se îndreaptă grabnic spre Italia pentru a se răfui cu O.

— Intenţiile lui Antonius de a-l pedepsi pe O., fiindcă îi pusese pe fugă fratele şi soţia, sfârşesc prin împăcarea celor doi în urma întrevederii de la Brundisium ce are loc la intervenţia prietenilor acestora, cât şi a veteranilor din ambele tabere.

— Fulvia moare la Atena. Antonius se căsătoreşte cu Octavia, sora lui O.

La Puteoli se desfăşoară tratativele dintre O. şi Antonius pe pe de o parte şi Sextus Pompeius pe de altă parte.

— Se naşte Iulia, unicul copil al lui O.

— Tratativele de la Puteoli sunt încălcate de ambele părţi.

1 O. Începe pregătirile în vederea războiului contra lui Sextus

— O. se recăsătoreşte cu Livia Drusilla.

— Antonius începe pregătirile în vederea războiului contra părţilor.

— În urma înţelegerii de la Tarent O. şi Antonius îşi atribuie puterea triumvirală încă pe cinci ani.

— Sextus Pompeius este înfrânt în bătălia navală de la Naulochos (3 septembrie) de către flota lui O., comandată de generalul Marcus Vipsanius Agrippa.

— O. intră în conflict cu Lepidus pe care îl îndepărtează din triumvirat obligându-l la o existenţă de simplu particular.

O. Îşi face intrarea triumfală în Roma (13 noiembrie).

Antonius suferă un greu eşec în războiul contra părţilor.

O. conduce la victorie armata romană în războiul dalmatic. (35 – 33 î.e.n.).

O. se pregăteşte de un nou război pentru a-i supune pe dacii de la Dunărea de Jos. În acest scop ordonă crearea unei baze de aprovizionare a trupelor la Segeşte. Înrăutăţirea relaţiilor cu Antonius îl va face să renunţe la acest plan.

Antonius o repudiază pe Octavia întorcându-se la Cleopatra cu care se căsătoreşte.

Deteriorarea relaţiilor dintre O. şi Antonius.

O. deschide testamentul lui Antonius. Conţinutul documentului provoacă indignare la Roma.

Senatul, sub influenţa lui O., declară război Cleopatrei şi indirect lui Antonius.

Hota lui Antonius este învinsă de O. în bătălia navală de la Actium (2 septembrie).

Unele triburi geto-dacice sunt alături de Antonius în confrun-Antonius se sinucide (1 august), iar la scurt timp îşi găseşte moartea şi Cleopatra.

O. intră în Alexandria (1 august) şi transformă Egiptul în provincie romană.

O. rămâne în timpul iernii la Samos pentru reorganizarea provinciilor din Orient.

Este descoperită de către Maecenas la Roma conspiraţia lui Lepidus, fiul fostului triumvir, contra lui O. care îl condamnă la moarte.

O. Îşi face intrarea triumfală în Roma (august).

Senatul ratifică hotărârea lui O. cu privire la numele pe care şi-l luase: *Imperator Iulius Caesar Octavianus*.

Victoriile repurtate în războiul dalmatic, în

bătălia de la Actium şi în Egipt sunt sărbătorite de O. prin trupul triumf acordat de senat şi poporul roman.

O. desăvârşeşte prin generalii săi cucerirea Galliei.

O. reduce la jumătate efectivele armatei prin lăsarea la vatră şi colonizarea veteranilor. Cele douăzeci şi cinci de legiuni rămase sub arme sunt trimise în scurt timp la graniţele sta-Au loc lupte grele şi nedecise pentru supunerea unor populaţii din Hispania (29 – 28 î.e.n.)

Dacii împreună cu bastarnii atacă statul roman ajungând până în Macedonia şi Grecia.

O. primeşte titlul de *princeps senatus*.

Sub conducerea lui O. se execută recensământul care înregistrează un număr de 4 063.000 cetăţeni.

O. efectuează prima epurare a senatului îndepărtând aproximativ două sute de senatori din cei aproape o mie existenţi.

Dacii şi bastarnii sunt respinşi de generalul M. Licinius Crassus, guvernator al Macedoniei, cu sprijinul lui Roles, dinast geto-dac din sudul Dobrogei. Acesta este răsplătit de către O. cu titlul de prieten şi aliat al poporului roman. Totodată sunt învinşi regii geto-daci din nordul Dobrogei: Dapix, care se sinucide, şi Zyraxes care se refugiază la nord de Dunăre. În următoarele decenii Dobrogea intră treptat sub influenţa romană prin includerea litoralului apusean al Mării Negre în *Praefectura orae maritimele* ce este condusă de un prefect roman subordonat guvernatorului Macedoniei.

O. Închide templul lui Ianus în semn că pe întreg cuprinsul statului era pace.

O. face cunoscut în şedinţa senatului hotărârea

sa de a renunţa la împuternicirile acordate urmând a se retrage din viaţa publică (13 ianuarie).

Senatul se opune şi în şedinţa din 16 ianuarie îi atribuie lui O. numele de *Augustus*. Din acest moment el se va intitula *Imperátor Caesar Augustus divi fitius*.

Augustus acceptă împuternicirile acordate de senat pentru o perioadă de cinci ani primind totodată şi comanda supremă

Acest an 27 este socotit ca dată tradiţională a creării Principatului de către *A.*

Conducerea provinciilor statului roman este împărţită între se-*A.* pleacă în Gallia pe care o organizează în trei provincii: Aquitania, Lugdunensis şi Belgica.

A. trece în Hispania unde conduce un greu război împotriva asturilor şi cantabrilor timp de trei ani (27 – 25 î.e.n.). După moartea regelui Amyntas, *A.* transformă regatul clientelar al Galatiei, din Orient, în provincie romană. *A.* îl instalează pe Iuba al II-lea, fiul regelui Numidiei, Iuba I-ul, ca rege al statului clientelar al Mauretaniei. *A.* O căsătoreşte pe fiica sa Iulia cu nepotul său, fiul Octaviei, Marcus Claudius Marcellus. *A.* se înapoiază la Roma.

Este descoperit complotul urzit împotriva lui *A.* de către A. Terentius Varro Murena, cumnatul lui Maecenas, şi Fannius Caepio care sunt condamnaţi la moarte şi executaţi. Expediţia condusă de Aemilius Gallus, prefectul Egiptului, în regiunea Mării Roşii se soldează cu un eşec. îmbolnăvindu-se foarte grav *A.* Încredinţează conducerea statului în mâinile lui Agrippa şi ale lui Piso, coleg de consulat. *A.* se însănătoşează pe neaşteptate şi, după boala suferită, îşi depune din toate împuternicirile renunţând astfel şi

la consulatul pe care îl deţinuse timp de nouă ani fără întrerupere. Senatul se opune din nou şi îi acordă lui *A.*, în locul consulatului, puterea tribuniciară pe viaţă şi *impérium proconsulare* mult extins căpătând astfel şi autoritatea asupra provinciilor senatului.

A. acceptă împuternicirile pentru o perioadă de cinci ani. Moare Marcellus, nepotul şi ginerele lui *A-A.* se află în Sicilia.

Ciprul este transformat în provincie romană. Etiopienii atacă Egiptul, dar Petronius, prefectul acestei provincii, îi respinge.

În urma nenorocirilor ce se abat asupra Romei (inundaţii, ciumă, foamete) poporul cere să i se încredinţeze lui *A.* dictatura şi cenzura pe viaţă. *A.* refuză cu îndârjire acceptând doar prefectura annonei cu misiunea de a asigura în primul rând aprovizionarea gratuită cu alimente a celor aproape două sute de mii de plebei.

A. se află în Grecia rămânând pe timpul iernii la Samos.

Etiopienii atacă din nou Egiptul şi din nou sunt respinşi. Regina lor trimite o solie de pace la *A.* în insula Samos.

A. O recăsătoreşte pe fiica sa Iulia cu Agrippa.

A. inspectează Asia, Bitbynia şi Syria aflându-se pe timpul ier-*A.* îl trimite pe Tiberius Claudius Nero, fiul Liviei, în Orient cu misiunea de a-l înscăuna ca rege al Armeniei pe Tigranes al II-lea ce trăia în exil la Roma.

Statul părţilor, duşman primejdios al romanilor, este obligat să renunţe la revendicările asupra Armeniei.

Părţii predau stindardele şi prizonierii romani

căzuţi la Carrhae în războiul din anul 53 î.e.n. condus de către Marcus Licinius Crassus (12 mai).

Se încheie tratatul între romani şi părţi care stabileşte Eufratul ca frontieră între cele două state.

Ia sfârşit sângerosul război în care Agrippa înfrânge pentru totdeauna rezistenţa asturilor şi cantabrilor. A vă împărţi Hispania în trei provincii: Hispania Citerior (Tarraconensis), Lusitania şi Hispania Ulterior (Baetica).

A. se reîntoarce la Roma (12 octombrie).

A. obţine puterea consulară pe viaţă.

A. este numit *praefectus morum* pe timp de cinci ani primind astfel şi magistratura cenzurii pe aceeaşi perioadă.

Moare Vergilius.

A. acceptă împuternicirile pentru o perioadă de cinci ani.

A. procedează la a doua epurare a senatului.

Are loc, sub auspiciile lui *A.*, celebrarea cu un fast deosebit a Jocurilor seculare (1 – 3 iunie).

A. pleacă în Gallia unde rămâne timp de trei ani.

Generalul Marcus Lolius suferă o grea înfrângere din partea triburilor germanice ale sicambrilor.

Noricum, situat între Munţii Alpi şi Dunărea superioară, este cucerit şi transformat în provincie romană.

Tiberius, împreună cu fratele său mai mic Drusus, fiii Liviei, cuceresc Raetia şi Vindelicia care nu primesc însă statutul de provincie romană (15 – 13 î.e.n.).

A. împinge astfel frontiera statului roman peste Alpi până pe cursul superior al Dunării consolidându-şi poziţiile în faţa germanilor.

A. realizează reforma monetară prin unificarea monedelor pe întreg cuprinsul statului.

A. organizează cultul Larilor Augustali.

— Agrippa respinge un atac al dacilor în Pannonia.

— Asandros, dinastul regatului Bosphor (Crimeea şi teritoriile învecinate), socotit de către *A.* prieten al poporului roman, este îndepărtat de Scribonius, un libert roman. Acesta se căsătoreşte cu Dynamis, soţia lui Asandros şi nepoata lui Mithridates Eupător. La scurt timp uzurpatorul lui Asandros este asasinat de bosphoreni.

— *A.* îl investeşte pe Agrippa cu puteri nelimitate, *imperium* maius, pentru Orient. Vestitul general alipeşte Bosphorul la regatul Pontului. Regele acestuia, Polemon, un alt prieten al Romei, se căsătoreşte cu Dynamis. Dar Polemon este şi el ucis de bosphoreni. În cele din urmă Bosphorul se separă de Pont rămânând mai departe stat clientelar sub influenţa Romei.

— *A.* se reîntoarce din Gallia la Roma.

A. acceptă împuternicirile ce i se acordă de senat pentru o perioadă de cinci ani.

A. procedează la a treia epurare a senatului.

A. stabileşte durata serviciului militar: doisprezece ani pentru soldaţii *din* garda pretoriană şi şaisprezece ani pentru soldaţii

şi deţinător altidului de *Pon*-Poporul roman îi acordă lui *A.* titlul de *Pontifex Maximus*.

Drusus se află în Gallia. împreună cu autorităţile locale ridică la Lugdunum (Lyon) un impunător altar închinat lui *A.* şi zeiţei Roma.

Triburile germanice ale sicambrilor atacă din nou

statul roman. *A.* ordonă luarea de măsuri împotriva agresorilor. Drusus trece Rinul şi astfel începe războiul contra germanilor.

Tiberius cucereşte ţinuturile dintre Alpii răsăriteni şi Dunărea mijlocie populate de dalmaţi şi pannoni alipindu-le provinciei romane Illyricum (12 – 9 î.e.n.).

Moare Agrippa, cel mai bun prieten şi colaborator al lui A.

A. procedează la a patra epurare a senatului.

A. O recăsătoreşte pe fiica sa Iulia cu Tiberius.

Drusus continuă războiul contra triburilor aliate ale germanilor înaintând până în inima Germaniei, dar la scurt timp este obligat să se retragă. Îşi consolidează apărarea în apropierea Rinului.

Dacii atacă din nou Pannonia împreună cu tauriscii, anarţii, cotinii şi osii. La porunca lui *A.*, generalul Marcus Vinicius intervine şi-i înfrânge urmărindu-i de-a lungul râului Mureş până în inima Daciei.

A. se află în Gallia.

A. inaugurează la Roma (13 ianuarie) Altarul Păcii,*Ara Paciş Augintaie*, cel mai important monument al epocii a cărui construcţie începuse în anul 13 î.e.n.

A. acceptă împuternicirile pentru o perioadă de zece ani.

A. se află pentru a patra oară în Gallia.

«În Germania Tiberius îi atacă pe sicambri şi strămută dintre ei vreo patruzeci de mii în Gallia. Pe Rin se instaurează pacea care nu va mai fi tulburată timp de doisprezece ani.

A. Îi acordă lui Tiberius triumful.

O s-o execută recensământul care înregistrează un număr fie 4 233.000 cetăţeni.

Moare Maecenas.

Moare Horatius.

Auul 7 *A.* reorganizează oraşul Roma împărţindu-l în paisprezece re-Anul 6 «Tiberius primeşte puterea tribuniciară pentru cinci ani. La scurt î.e.n. timp se retrage în insula Rhodos unde rămâne timp de şapte

Anul 2 «*A.* primeşte numele de *Parenti Patriae* (5 februarie).

A. Înfiinţează garda pretoriană.

A. O exilează pe fiica sa Iulia.

Anul 1 Tigranes al II-lea, regele filoroman al Armeniei, este ucis de î.e.n. către cei din tabăra susţinută de părţi.

A. îl trimite pe fiul său adoptiv, Caius Caesar, fiul Iuliei şi al lui Agrippa, într-o expediţie împotriva armenilor. Caius îl instalează ca rege pe Ariobarzanes, fiul regelui Mediei.

Anul 1 Caius Caesar reglementează problemele litigioase cu părţii. Îne.n. fluenţa Romei asupra acestora scade în mod simţitor.

Anul 2 Tiberius se reîntoarce la Roma unde, la sugestia lui Caius Caee.n. sar însuşită de *A.*, trăieşte ca simplu particular, fără funcţii, fără onoruri.

Armenia suportă cu greu dinastia străină impusă de *A.* Au loc tulburări. Caius Caesar intervine pe calea armelor.

Moare Lucius Caesar, al doilea fiu adoptiv al lui *A.*, frate cu Caius Caesar.

Anul 3 *A.* acceptă împuternicirile pentru zece ani.

Anul 4 Moare Caius Caesar.

După pierderea celor doi fii adoptivi ai săi, *A.* Îi

adoptă pe Tiberius şi Agrippa Postumus, frate cu Lucius şi Caius.

Situaţia pe Rin se înrăutăţeşte din nou în urma deselor ciocniri ale triburilor germanice cu trupele romane. Tiberius, trimis din ordinul lui *A.*, pătrunde adânc în teritoriul germanilor.

Anul 5 Tiberius supune triburile germanice ale cheruscilor, longobarzie.n. lor şi semnonilor.

A. transformă regiunea dintre Rin şi Elba într-o nouă provincie romană: Germania.

A procedează la a cincea şi ultima epurare a senatului.

Este descoperită conspiraţia împotriva lui *A.* la care participă Aemilius Paullus, soţul Iuliei, nepoata lui *A.* Complotiştii sunt executaţi.

A. Înfiinţează cohortele urbane.

A. măreşte stagiul militar obligatoriu: şaisprezece ani pentru gar da pretoriană şi douăzeci de ani pentru soldaţii din legiuni.

— Octavianus Augustus – „Pop

Regiunea lâoiohemum (Boemia) este organizată într-un nou regat de către Marobodu)., conducătorul niarcumanilor, care se pregăteşte să atace statul roman.

În scopul preîntâmpinării invaziei marcomanilor, *A.* trimite împotriva lui Marobodus o puternică armată ce numără douăsprezece legiuni.

Opt sute de mii de pannoni şi dalmaţi se răscoală contra sii o Pentru a apăra Italia în faţa noii primejdii – i iberius barează cu trupe direcţiile probabile de pătrundere a răsculaţilor.

A. mobilizează cu greu o armată de două sute de mii de soldaţi pregătită să-i înfrunte pe răsculaţi.

e Profitând de răscoala pannono-dalmatică dacii trec din nou Dunărea, dar sunt respinşi de generalul A. Caecina Severus, comandantul districtului militar din Moesia.

Tigranes al IV-lea, înscăunai rege al Armeniei de către *A.*, este îndepărtat. Armenia va ieşi din nou de sub influenţa Romei căzând total în sfera de interese a Parţiei.

Iudeea este transformată în provincie romană.

A. Înfiinţează cohortele de vigili.

e *A.* Întăreşte forţele lui Tiberius cu douăsprezece legiuni trimise din Italia sub comanda lui Germanicus, fiul lui Drusus.

Germanicus obţine unele succese în luptele contra dalmaţilor, dar cu preţul unor mari pierderi.

O A. îl exilează pe Agrippa Posiumus, fiul său adoptiv.

e Războiul contra pannonilor şi dalmaţilor continuă, fără ca răsculaţii să poată fi învinşi. A. apreciază grava situaţie în care se aflau legiunile romane şi, cu toate că avea 70 de ani, pleacă la Ariminum pentru a fi mai aproape de teatrul de opera-

A. îl relegă pe poetul Publius Ovidius Naso (decembrie).

e A. O exilează pe nepoata sa Iulia.

9 Tiberius împreună cu Germanicus reuşesc să înăbuşe marea răscoală pannono-dalmatică. De la izvoare până la vărsare Dunărea se află sub controlul romanilor.

O armată romană, formată din aproape douăzeci de mii de soldaţi, este complet distrusă în Pădurea Teutoburg de către triburile germanice răsculate. Este cea rrui grea înfrângere suferită de generalii lui *A.* pe

timpul stăpânirii sale. Provincia Germania este pierdută.

A. trimite noi trupe la Rin cu ajutorul cărora Tiberius reface apărarea pe această frontieră.

A. creează în partea de răsărit a Galliei două districte militare: *Germania Superior* şi *Germania Inferior*.

Tiberius rămâne în Germania doi ani.

O Tiberius se înapoiază la Roma unde *A.* Îi acordă triumful.

<*t* *A.*, intenţionând să lichideze cu agresiunea dacilor de la Dunăre, ordonă executarea unor incursiuni pe teritoriul acestora. Generalul Gnaeus Cornelius Lentulus îi atacă dinspre Pannonia, iar generalul Sextus Aelius Catus, comandantul districtului militar moesic, trece fluviul atacând dinspre sud. Urmează strămutarea în Tracia a unui număr de aproximativ cincizeci de mii de geţi din Câmpia Munteniei.

Vonones, unul dintre fiii regelui Phraates al IV-lea, fiu ce fusese crescut şi educr. t la Roma, înscăunat rege al Parţiei de către *A.*, este îndepărtat spulberându-se încă o dată speranţele unei influenţe romane asupra părţilor.

Anul 13 e *A.* acceptă împuternicirile pe încă o perioadă de zece ani.

Anul 14 Sub conducerea lui *A.* se execută recensământul care înregistrează e.n. un număr de 4 93 7.000 cităţeni.

A. Îşi redactează testamentul său politic.

A. se stinge din viaţă în localitatea Nota (19 august). Avea 76 de ani.

Bibliografie

ALBERTINI, Eugène – L'Empire Romain, Paris, 1970. APPIAN – Războaiele civile, Bucureşti, 1957.

BALACI, Anca – Mic dicţionar mitologic greco-roman, Bucureşti, 1966. BARBU, N. I.

— Aspecte din viaţa romană în scrisorile lui Cicero, Bucureşti, 1959.

BARRIÈRE, P. – L'antiquité vivante, Paris, 1932.

BAYET, Jean – Histoire politique et psychologique de la religion romaine, Paris, 1969.

BÊR RWGER, Jean – Recherches sur l'aspect idéologique du Principat, Lausanne, 1953.

BEULÊ, M. – Auguste, să famille et ses amis, Paris, 1867.

BLOCH, G.

— L'Empire romain, évolution et décadence, Paris, 1922.

BLOCH, G.

— La République romaine, Paris, 1925.

BLOCH, R" COUSIN, J.

— Rome et son déstin, Paris, i960.

BOISSIER, Gaston – La Religion romaine d'Auguste aux Antonins. Tome

I-II, Paris, 1884. BOISSIER, Gaston – L'opposition sous les Césars, Paris, 1913. BOISSIER, Gaston – Cicero şi prietenii săi, Bucureşti, 1977. BORNEEQUE, Henri, MORNET, Daniel – Rome et les romains. Paris, (f.a.). BUCMAN, John – Augustus, London, 1937.

CANALI, Luca – Potere e consenso nella Roma di Augusţi, Roma, Bari, 1975. CARCOPINO, Jérôme – Point de vue sur l'impérialisme romain, Paris, 1934. CARCOPINO, Jérôme – Les étapes de l'impérialisme romain, Paris, 1961. CARDINALI, Giuseppe – Le cause della formazione dell'Impero Romano, Roma, 1937.

CHAPOT, Victor – Le monde romain, Paris, 1927. CHARLESWORTH, M.P. – The Roman Empire, I.ondon, 1968. CICERO, Marcus Tullius – Opere alese. Vol. I – III, Bucureşti, 1973.

DAICOVICIU, Hadrian – Dacia de la Burebista la cucerirea romană, Cluj, 1972.

DIO CASSIUS, Cocceianus – Istoria romană. Bucureşti, Vol. I (1973) – Vol II (1977).

DRÂMBA, Ovidiu – Ovidiu, poetul Romei şi al Tonusului, Bucureşti, 1960. DURUY Victor – Histoire des Romains. Depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'invasion des barbares, Paris, Tome III (1881), Tome IV (1882).

DURUY, Victor – État de monde romain vers le temps de la fondation de l'empire, Paris, 1853. EULENBERG, Herbert – Cicero, Paris, 1935.

FERRERO, Guglielmo – Grandeur et décadence de Rome, Paris, Tome I

(1924) – Tome V (1928). FERRERO, Guglielmo – Les femmes des Césars, Paris, (f.a.). FRIEDLAENDER, L.

— Moeurs romaines du régne d'Auguste à la fin des Antonins, Paris", Tome I (1865) – Tome IV (1874). FUSTEL de Coulanges – La Cité Antique. Étude sur le culte, le droit, les institutions de la Grèce et de Rome, Paris, 1885. GAGÉ, Jean – Les classes sociales dans 1 Empire romain, Paris, 1971. GAILLY DF. TAURINES. Ch.

— Les légions de Varus. Latins et germains au siècle d'Auguste, Paris, 1911. GARDTHAUSEN, V. – Augustus und seine Zeit, Leipzig, Vol. I (1S91) – Vol. II (1904). GARZETTI, A. – L'Impero romano, Navara, 1966.

GHEORGHIU, Xenophon C.

— Starea societăţii şi a Republicii Romane pe vremea lui Cicero şi a lui Caesar, Bucureşti, 1971. GHEAŢA, Petre – Caesar, Bucureşti, 1971.

GRANT, Michael – From Imperium to Auctoritas, Cambridge, 1946. GRANT, Michael – History of Rome, London, 1978. GRAVES, Robert – Eu, Claudius, împărat, Bucureşti, 1973. GRENADE, Pierre – Essai sur les origines du Principat, Paris, 1961. GRIMAL, Pierre – Civilizaţia romană, Vol. I-II, Bucureşti, 1973. GRIMAL, Pierre – Le siècle d'Auguste, Paris, 1974.

GUIRAUD, P. – La vie privée et la vie publique des Romains, Paris, 1906. GUNDOLF, Friedrich – César. Histoire et légende, Paris, 1933. HANGA, Vladimir – Caius Iulius Caesar, Bucureşti, 1967. HEINZE, Richard – Die Augusteiche Kultur, Leipzig, 1930.

* * * – Histoire générale des civilisations. Tome II Rome et son empire par

André AYMARD et Jeannine AUBOYER, Paris, 1962. HOMO, Léon – L'empire romain, Paris, 1925. HOMO, Léon – La civilisation romaine, Paris, 1930. HOMO, Léon – Histoire romaine, Tome III, Paris, 193 V

HOMO, Léon – Les institutions politiques romaines, Paris, 1950. HORAŢIU – Cele mai frumoase poezii, Bucureşti, 1961.

— Istoria lumii în date (Sub redacţia acad. Andrei OŢETEA), Bucureşti, 1969.

JANIN, Jules – Ovide et la poésie amoureuse, Paris, (f.a.).

LA PENNA, Antonio – Orazio e l'ideologia del Principato, Torino, 1963.

LAVEDAN, P. – Dictionnaire illustré de la mythologie et des antiquités grecques et romaines, Paris, 1964.

MAGDELAIN, A. – Auctoritas Principis, Paris, 1947.

MARTIN, Jean-Pierre – La Rome ancienne, Paris, 1973.

MAŞKIN, N-A.

— Istoria Romei antice, Bucureşti, 1951.

MAŞKIN, N.A. – Principatul lui Augustus, Bucureşti, 1954.

MATEI, Horia C.

— O istorie a Romei antice, Bucureşti, 1979.

MATEI, Horia C.

— Civilizaţia Romei antice. Mic dicţionar biografic. Bucureşti, 1980.

MAZZARINO, Santo – L'impern romano. Vol. I-III. Roma. Rari. 1976. MEAULEAU, M. – Le monde antique, Tome f-II, Paris, 1965. MOMMSEN, Theodor – Histoire romain, Tome VII (1869) – IX (1887).

MONTANELLI, Indro – Storia di Roma, Milano, 1965

MONTESQUIEU – Considérations sur les Causes de la Grandeur fies Ro mains et de leur décadence, Paris, 1880.

OVIDIU – Cele mai frumoase poezii, Bucureşti, 1969.

OVIDIU – Tristele. Ponticele, Bucureşti. 1972.

PARAIN, Charles – Octave Auguste. La naissance d'un pouvoir personnel, Paris, 1978.

PARIBENI, R.

— L'età di Cesare e di Augusto. Roma, 1950. PETIT, Paul – La Paix Romaine, Paris, 1967.

PETIT, Paul – Histoire générale de l'Empire romain. Tome 1: La II. uit F.m pire (27 au. J.C. – 161 apr. j. C.), Paris, 1978 – I'IGANIOL, André – Histoire de Rome, Paris, 1977.

PIPPIDI. Dionisie M. – Recherches sur le culte imperial, Paris, Bucureşti. (f.a.).

RIPLRT, F. – Ovide. Le poêle de l'amour, des dieux et de l'exil. Paris. 1921. ROUC.fi, J.

— Les institutions romaines, Paris. 1969.

SUETOMUS, Tranquillus Gains – Vieţile celor doisprezece ce/ari. Bucureşti, 1958.

SYME, Ronald – The Roman Kevululiun, Oxfând, 1939.

TACIT, Corneliu P. – Opere, vol. I (1958) – III (1%4), Bucureşti. TITUS, Livitis – De la fundarea Romei, vol. I (1959) – V (196 i), llucu

TUDOR, Dumitru – Cezar, Bucureşti, 1969.

TUDOR, Dumitru – Mari căpitani ai lumii antice, vol. I, Bucureşti, 1969. TUDOR, Dumitru – Figuri de împăraţi romani, vol. I, Bucureşti, 1974. VF. RGII.1U – Eneida, Bucureşti, 1956. WARNER, REX – Iulius Caesar, Bucureşti, 1972.

a treia soție a lui Caesar.

Calpurnia.

Lfe

V?

IMPERATOR CA1. SAR AUGUSTUS, fiul adoptiv al lui Caesar.

CAIUS IULIUS CAESAR, fratele bunicii lui AUGUSTUS.

Octavia, sora lui AUGUSTUS.

Tiberius, succesorul lui AUGUSTUS.

Drusus, fiul Liviei.
Marcellus, fiul Octavie! şi primul soţ al Iuliei.

Iulia, fiica lui AUGUSTUS din căsătoria cu Scribonia.

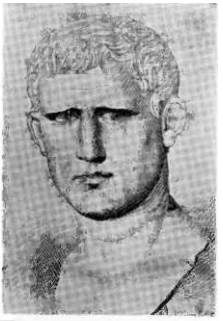

Agrippa, cel mai bun prieten al lui AUGUSTUS şi cel de al doilea soţ al Iuliei.

Caius Caesar.

Lucius Caesar.

Iulia.

Agrippina.

Templul lui Apollo, Palatul lui AUGUSTUS și Palatul lui Tiberius. (Reconstituire).

Agrippa Postumus.

Templul lui Marte Răzbunătorul. (Reconstituire).

Forum-ul roman. (Reconstituire)

Porticul Octaviei. (Reconstituire).

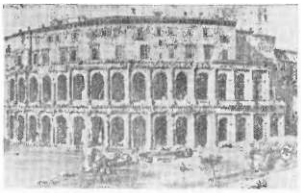

Teatrul lui Marcellus. (Reconstituire).

Curia. (Reconstituire).

Ornament de pe Altarul Păcii.

Templu la poalele Capitoliului. (Reconstituire).

Procesiune rituala: AUGUSTUS cu consulii şi augurii. (Relief de pe Altarul Păcii).

Fragment din Altarul Păcii cu imaginea lui AUGUSTUS.

Procesiune rituală: AUGUSTUS, reprezentat ca *Pontifex Maximui,* împreună cu familia sa. (Relief de pe Altarul Păcii).

Tabăra ¡pretorienilor la periferia Romei. (Reconstituire).

Arcaş călare.

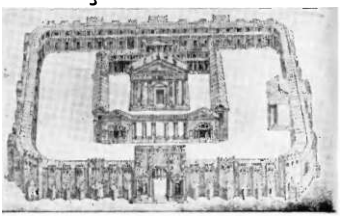

Soldat german din trupele auxiliare.

AUGUSTUS. Comandantul suprem al armatei.

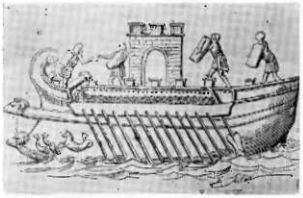

Navă de război.

Altarul Romei și al lui AUGUSTUS la Lyon.

Soldați din garda pretoriană.

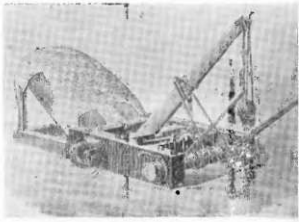

Balistă. (Reconstituire).

AUGUSTUS, *Pontijex Maximus*.

Apollo, zeul luminii, protectorul lui AUGUSTUS.

Neptun, zeul mării, „spaima” lui AUGUSTUS.

Akarul închinat zeilor Lari şi ridicat în vremea lui AUGUSTUS.

Roma și AUGUSTUS.

Geniul lui AUGUSTUS.

Virgiliu.
Maecena.

Horaţiu.

Ruinele presupusului mormînt al lui Virgiliu lîngă grota din Neapole.

Ovidiu. (Gravură din secolul XVII).

Ruinele casei lui Horaţiu din Tibur (Tivoli).

Ruinele Bibliotecii Palatului public.

Egiptul captiv.

Caesarion, presupus fiu al lui Caesar cu Cleopatra, regina Egiptului.

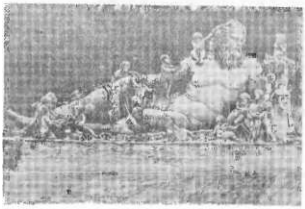

Nilul. (Sculptură, în marmură, adusă din Egipt de către AUGUSTUS).

Juba al II-lea, regele Mauretaniei.

Osiris, divinitate egipteană, protectoare a morţilor.

Caip de „barbar”.

Cleopatra Selene, fiica lui Marcus Antonius cu Cleopatra, regina Egiptului, şi căsătorită de AUGUSTUS cu Juba al II-lea.

Armenia captivă.

Gemma Augustea reprezentînd supunerea barbarilor.

Arminius, şef de trib german.

Cernunnos, divinitate gallică.

Asandros, regele Pontului.
Dynamis, soţia lui Asandros, regina Bosparului.

Fulvia.

Marcus Antonius.

Cleopatra a VII-a, regina Egiptului.

Antonius şi Octavia.

Antonius şi Cleopatra.

Ovidiu în exil. (După o pictură a i-ul Delacroix).

Ruineíe vilei lui Cicero de la Tus-Scxtus Pompeius.

Lepidus.

Lictori.

Lupte cu fiare în circ. (Reconstituire).

Bacchus, zeul viinului și al viței de vie.

Gladiator în armură.

AUGUSTUS.

Ruinele arcului de triumf ridicat de AUGUSTUS în memoria lui Drusus.

Interior din vila Liviei. (Reconstituire).

Vila unui patrician; curtea interioară. (Reconstituire).

Cupa de la Boscoreale. AUGUSTUS ţine un glob în mîna dreaptă şi un sul în mîna stîngă.

Fragment din testamentul lui AUGUSTUS.

AUGUSTUS la bătrîneţe cu văl şi coroană de laur.

Apoteoza lui AUGUSTUS.

Arcul de triumf ridicat în cinstea lui AUGUSTUS la Segusio, în A1 pii Cottieni, de către suveranul

Mausoleul lui AUGUSTUS. (Reconstituire).

Platoşa lui AUGUSTUS. (De pe statuia găsită la Prima Porte).

Redactor: Emilia Tomescu Tehnoredactor: Ştefania Mihai

Coli de tipar 25, 5 + 24 pag. planşe Bun de tipaf 18. II. 1985

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, B-dul Lenin 146 Republica Socialistă România Comanda 559

În istoriografia noastră, chiar şi în cea străină, este pentru prima dată când se realizează o lucrare de acest gen, autobiografic, privind viaţa şi activitatea unui important personaj în jurul căruia timp de două milenii s-au formulat cele mai controversate opinii. Expunerea, îmbrăcând o formă plăcută, expresivă şi atractivă, nu conţine nimic romantic sau imaginativ. Totul este redat cu mare prudenţă, numai pe temeiul izvoarelor antice. Figura împăratului se reliefează aşa cum au văzut-o cei mai de seamă istorici antici şi moderni.

Prof. CFR. docent DUMITRU TUDOR

APOTEOZA LUI AUGUSTUS

Lei 44.